مەسەلەی توتنەکە

1

باسوخواسەکانی کوردایەتی

(2010 – 1991)

ستران عەبدوڵلا

2010

- ناوی کتێب: **مەسەلەی توتنەکە**
- ناوی نووسەر: **ستران عەبدوڵڵا**
- چاپی یەکەم: **کوردستان**
- دیزاین: شۆڕش ئەحمەد
- تیراژ: (500) دانە
- چاپخانە: چاپخانەی شەهید ئازاد هەورامی

درۆیە هیچ کەس موحاید نییە
دورەپـەرێـزی تـرسنـۆکـییـە
ئەگـەر خـاوەنـی بیـروباوەڕی
وەرەپێشەوە تـرست لـەچییـە

محەمەد ڕەسوڵ هاوار

پێشەکی

مەسەلەی توتنەکە، هەرخۆی مەسەلەی کوردە!

دەمێکە بەتەمای چاپکردنی ئەم زەنجیرە نووسینە بووم لەچوارچێوەی کتێبێکی گەورەدا، هەر جار بەربەستێک ئەم تەمایەی دوادەخست. جارێ لەبەر ئەوەی هەندێک نووسینم بۆ نەدەدۆزرایەوە، جارێ بەوەی لەسەر پۆلێنکردن و دابەشکردنی بەسەر چەند بەش و چەند فەسلێکدا ساغ نەدەبوومەوە، جارێکی تر بەهۆی سەرقاڵی رۆژانەو هەندێک جارێش، نایشارمەوە، بیرم لەبێهودەیی پرسێکی وا دەکردەوە کە داخۆ نووسەر بۆ دەبێ بابەتەکانی کۆبکاتەوەو کای کۆن، بەتایبەتیش بۆ هەندێک نووسین کای کۆنی بواری سیاسەت، بەبادا بکات؟

بەڵام بەربەستی سەرەکی لەبەردەم ئەم تەمایە، گەورەیی قەبارەو زۆری نووسینەکان بوو کە یەک کتێب نەیدەگرتنە خۆی.

نووسەرێک کە لەبواری رۆژنامەنووسیدا کار بکات گەلێک دەسکەوتی چنگ دەکەوێت و گەلێکی تریش لەدەستدەدات. سەرەکی ترین دەسکەوتی بەندە ئەوە بوو کردمێ شاهیدی رووداو وکەمێکیش بەشدار لە چەند وێستگەیەکیاندا. کاری رۆژنامەنووسی بەوەی کارێکی رۆژانەیەو لەنووسەر دەخوازێت هەم بەردەوام بنووسێ و هەم بەردەوامیش چاودێری رووداوەکان و دەرکەوتەکان بکا و لەسەریان بخوێنێتەوە و ببیستێ و ببینێ و بەو هەموو داستانەشەوە ببێتە شاهیدێکی زیندووی بەسەرهاتەکانی کە رۆژانە یاداشتیان دەکا، یان هەفتانە لەسەریان دەنووسێ و دەپەیڤێ. بەندە شاهیدێکی زیندووی رووداوەکانی کوردستانم لەنزیکەی دوو دەیەی رابردوودا، لەوەتەی کوردستانی باشوور بۆتە خاوەنی خۆی لەم کتێبەو لەچەندین کتێبی پێشتر چاپکراو و ئەوانەشی لەئاییندەدا چاپ دەبن، من ئیفادە دەدەم و ئەو شاهیدییە دەگێڕمەوە وەک ئەوەی چۆن لەکاتی خۆیدا لەسەری دواوم و نووسیوومە. ئەمەش وەنەبێ خۆ گێڤکردنەوەیەکی بێسەرو بەر بێت بەسەر خوێنەران و بەسەر نێوەندە سیاسی رۆژنامەوانییەکەوە، چۆڵەکە خۆت چی وچێشتاوت لەچی؟ بەڵکو ئەمە لەبەر ئەمەیە پیشەکەم وەک رۆژنامەنووسێک و

شـوێنەکەم وەک هەڵـسوراوێکی سیاسـیی لـەبواری راگەیاندنـدا ،ناونیـشانی شـاهیدی ڕووداوەکانی پێدام.

شاهیدێک کە دەبێ دانی پێدابنێم قەت بێلایەن نەبوو و هەمیشە چاودێرو بەشدارێکی لایەنداری ڕووداوەکان بووە، هیچ نەبێ لەو بەشـەی پەیوەنـدی بـە ڕەهەنـدی میـدیایی ڕووداوەکان و گواستنەوەیانەوە هەبووە. بۆیە قەت ئیدعا ناکـەم لـەڕووداوو پێـشهاتەکانی لەم کتێبەدا لەسەریان نووسـراوە بێلایـەن بـووبم. بـەلاّم دەتـوانم ئیـدعا بکـەم کـە لـەو ساتەوەختەدا چۆن نووسیوومە ئاوەها بیرم کردۆتەوەو دیارە ئێستا کەدەیکەمە کتێبـیش هیچ نەبێ قەناعەتم بەهێڵە سەرەکییەکانی نووسراوەکان هەیە کە بـۆ ئـەمرۆش دەسـت دەدەن و لەئەندێشەو بیرکردنەوەیەکی راستگۆوە نووسراون و هیوادارم پێکان و نـەپێکانی ئامـانج نەبێتـە باعیـسی ئـەوەی خوێنـەر لێیـان تـەوەلابێت و نـەتوانێت تاڵـەدەزووی ڕووداوەکانی رابورد بە تەونی ڕووداوەکانی ئەمڕۆ و سبەینێی ژیانی کوردەواری و ماجەرای بزووتنەوەی کوردایەتی لەم نزیکەی دوو دەیەیەدا بدۆزێتەوەو پێکەوەیان گرێبدات.

کـارکردنی بەنـدە لـەبواری رۆژنامەنووسـی و بەتایبـەتیش کارێـک بـە نەفەسـی پێشمەرگانەوە، دەرفەتی زۆری پێدام لە هەندێک ڕووداو ئاگادار بـم و ئەوەنـدەی ئـەقڵم پێیان دەشکێت لەسەریان بنووسم و ئەوەندەی تابۆی حزبی و سیاسی دۆخی کوردستانی نیمچە ئازاد ، وەلێ تەواو گەمارۆدراو، بواری داوە لاپەڕەی شـرۆڤە کارییـان لەسـەر رەش بکەمەوە.

بەلاّم دواجار بڕیارمدا ئەو بەربەرستی زۆری نووسینەکان و قەبارەی کۆکردنـەوەیان بـۆ کتێب، بەوجۆرە چارەسەر بکەم کە لەچەند زنجیرە کتێبێکدا پۆلێنیان بکەم، حاڵم حاڵی شاعیری تەڕدەست و قسەخۆش دکتۆر شۆیە کە لەپێـشەکی یەکـەم دیوانیـدا ئامـاژەی بەوەدابوو بۆ ئەوەی خوێنەری هەژاری کورد دەرەقەتی کڕینـی دیوانەکـەی بێـت وا ئـەو لەچەند بەشێکدا بلاّویان دەکاتەوە. منیش بـۆ ئـەوەی خوێنـەر وەڕس نـەبێ و خۆشـم دەرەقەتی کۆکردنەوەو لەچاپدانیان بێم ، کردمنە چەند کتێبێک لەژێر تایتڵێکی سەرەکی (مەسەلەی توتنەکە)و چەند تایتڵی لاوەکی بۆ هەر بەشێک کـە هـی ئـەم بەشـەم ناونـا (خەم و خولیاکانی کوردایەتی لە 2001-2001) .

ئینجـا دێمـە سـەر دەسـکەوتە لەدەسـتچووەکانی رۆژنامـەنووس کـە ئەمـە دیـوە ناخۆشەکەی کاری رۆژنامەوانییە.

رۆژنامەوان بەوەی شاهیدی زیندووی ڕووداوەکانـە و رۆژانـە قـسەی هەیـە، ناتوانێـت وەک نووسـەرانی دیکـەی خـاوەن کتێـب بەشـێنەیی تـر، کـۆکراوەتر بیرۆکـەکانی کـە لەکتێبێکدا بلاّویان دەکاتـەوە وەک ئەفرانـدنێکی نـوێی شـایانی خورپـەی دڵ و شـۆکی

خوێندنەوەو چێژی تازە پێشکەش بکات. چونکە زنجیرە نووسینی بڵاوکراوە بـا یـەکێتی بابەتیشیان تێدا بێت هێشتا ناتوانێت ئەو پرسیارە بسرێتەوە داخۆ جەدوایـەک هەیـە بـۆ کۆکردنەوەیان؟ بەدیوێکی تردا ،ئەگەر ئەم بابەتە لەبنچینەدا وەکو کتێبێـک بـان باشـتر دەنەبوو؟

دەڵێم رەنگە وابێت! بەڵام ئەو کاتە کێ دەڵێ ئێمە دەبووینە رۆژنامەنووس و کێ دەڵێ کتێبانمان دەنووسی و کێ دەڵێ کتێب هەمان تام و چێژی قوڵپ لێدانی نووسـینی دەدا لە ساتەوەختی خۆیدا؟ نووسین لە ساتەوەختی خۆیـدا زینـدووە باخەسـڵەتی شـرۆڤەی شێنەیی لە دەست دابێ.

کێ دەڵێ ئەمڕۆ بەو هەموو دەردی سەری رۆژ گارو بەو هـەموو دڵـەڕاوکێی پرۆسـەی سیاسییەوە دەرفەتمان دەبوو کتێبان لەسەر ئەو دوو دەیەیە بنووسـین بـێ ئـەوەی لـەناو رووداوەکانی مێژووی گێڕاوەدا بخنکێنێـین و یـان رووداوێـک لـەو سـەدان رووداوانـەی بەسەر ئەم ولاتەدا هاتن فەرامۆش بکەین، فەرامۆشی لە بیر بردنەوەی بە ئەنقەسـت یـان لە بیرچوونەوەی وردە وردە کوژانەوەی خانەکانی مێشک و وێستگەکانی یادەوەری؟

ئەوەی کە ئەم نووسینانە بەکتێب دەبینی بەڵگەی ئەوەیە کە دواجار بڕیـاری خۆمـداو وا بەشی یەکەمیم هێنایە خزمەتتان.

ئەم رووداوانە بەزنجیرە دێنە چاپکردن و جارێ ئەوانـەیان بڵاودەکەمـەوە کـە دووبـارە بڵاوکردنەوەیان کێشەو گرفـت دروسـت ناکـاو زامـی کـۆن ناڵاوێنێتـەوە. هەنـدێک لـە نووسـراوەکانم ، ئـەوی پێـشتر وەک کتێـب بڵاوکراونەتـەوە لـەم زنجیـرەی (مەسـەلەی توتنەدا) دووبارە نابنەوەو هەندێکیـشیان، کـە لـە سـەر رووداوی غـەیرە کوردسـتانیین و پەیوەندییان بەرووداوەکانی جیهانەوە هەیە، لەوانەیە لەژێر زنجیرە تایتڵێکی تردا بڵاویـان بکەمەوەو هەندێکیشیان لەوانەیە هەر بڵاویان نەکەمەوە چونکە: یان لاوازن و یاخود سەر لەبەریان لێیان پاشگەزم.

مادام هەر باسی دەسکەوتی لەدەستچووم کرد خراپ نییە ئاماژەیە بەوەش بـدەم ئـەم نووسینانەو ئەوانەی پێشترو ئەوانەی دواتریش چاپدە بن، وەک چۆن بوونـە باعیـسی نـاو دەرکردنی خاوەنەکانیان ، کە بەندەی بەردەمتانم، ئاوەهاش لەگەڵێک وێستگەدا نەیارێتی سەرسـەخت و رکابەرییـەکی نـاڕەوای بەنـسیب کـردم لەلایـەن ئەوانـەی هەنـدێک لـە نووسینەکانم بەرۆکی دەگرتن و پەیوەندی بەسیاسەت و رەفتاری وانەوە هەبوو، بێگومـان ئەمەش نرخێکە دەبێ هەموو مرۆڤێک، نەخاسمە نووسەر، بیان داو بـێ دوو دڵـی ئـازارو ئەشکەنجە نەفسی و هەندێکجاریش تیرۆرە رۆحیەکەشی بچێژێ.

بەندە هەتا توانیومە، بەئیجتهادی خۆم، هەوڵمداوە شرۆڤەکاری و نووسینی خۆم لە بەر یەککەوتن و هەڵە حاڵیبوون بە دووربگرم، لێ کە قسە هاتە سەر ئەوەی شتێک بنووسم کە باوەڕم پێیەتی یان شتێک کە ئەوانی بەرامبەر پێیان خۆشە باوەڕم پێی هەبێ، ئەوا بێ دوو دڵی باوەڕی خۆمم تۆمارکردووە و ئیمزای خۆم لەژێر داناوە. ئەی مەگەر نەمگوت پێشمەرگانە دەنووسم؟

ئەوەی لەم بەشی یەکەمەدا بلاوبونەتەوە بۆ چەند فەسڵێک پۆلێنم کردوون:

-فەسڵی یەکەمیان: نووسینە درێژەکانن کە بە ئیجتهادی خۆم هەوڵی هەڵسوراوێکی سیاسییە بۆ روونکردنەوەی چییەتی کوردایەتی و گرفتەکانی ناو هەناوی کۆمەڵی کوردەواری و ئەوی ناومان ناوە (ئەدەبیاتی کوردایەتی). لەماوەی نێوان ساڵانی (1991-2000) .

-فەسڵی دووەمیان: لەسەر هەمان ئەو ئەدەبیاتانەیە، بەلام بەرەچاوکردنی دۆخی گەشەی بزووتنەوەی کوردایەتی لە ماوەی نێوان (2000-2010)دا .

- فەسڵی سێیەمیان: هەندێک بیرۆکەیە لەسەر چاکسازیی ناو یەکێتی و ڕەدو بەدەلی لەم بارەیەوە هەبوون.

-چوارەمیان لەسەر باسوخواسی ئەنفالە.

سەیر لەوەدایە ئەو زنجیرە گۆشەیەی کە بوتە تایتڵی ئەم زنجیرە کتێبە (مەسەلەی توتنەکە) هەموویان بەرێکەوت کەوتوونەتە کتێبی دووەمەوە کە لەوێدا، لەیەکەم ئەڵقە، شەرحی ئەوەم کردووە ناونیشانی مەسەلەی توتنەکە چییە ولەچییەوە هاتووە؟

جا بۆ ئەوەی خوێنەر لەناوی کتێبەکە بگات و بەندەش ناچار نەبم بۆ ئەو شەرحە زنجیرەکە تێکبدەم، هەر ئەوەندە دەڵێم مەسەلەی توتنەکە هەر خۆی مەسەلەی کوردە کە بەشی زۆری وتارەکانی زەنجیرە کتێبەکەی بۆ تەرخانە.

دواسەرنجم ئەوەیە: نووسینەکان چۆن بلاوکراونەتەوە ئاوەها دامناونەتەوە، تەنها سێ و چوار وتاریان نەبێ کەچەند برگەیەکم لێ لابردوون بێ ئەوەی ماناو ناوەرۆکیان بشێوێ و لە هیچیانیشدا بیرۆکەی ترم تێنەخزاندووە کە زادەی ئەمرۆ بێت و بەنرخی بیرۆکەی دوێنێ بەخوێنەری بفرۆشمەوە.

ستران عەبدوڵلا

سلێمانی -3-11-2010

هەواڵنامەی کتێب

بەشی یەکەم

بابەتە درێژەکان

هەواڵنامەی کتێب

"کوردایەتی" چییەو چی دەوێت؟*

یەکەم: چەند سەرەقەڵەمێک لەسەر کوردایەتی وئەدەبیاتەکەی

بۆ چاکتر تێگەیشتن لەم نووسینە پێویستە سەرەتا ئاماژە بەدوو چەمکی هەمیشە دووبارەبۆوەی نێو ناوەندی سیاسیو رووناکبیری کوردستان بکەینو ماناو تاریفێکی سەرەتاییشی وەبیربێنینەوە. ئەو دوو چەمکەش هەردوو دەستەواژەی پێکەوە گرێدراو (کوردایەتیو کوردەواری)ن.

کوردایەتی: واتا بزووتنەوەی رزگاریخوازی نەتەوەییو نیشتمانی کوردستان کەبزووتنەوەیەکی مێژووکردەو ماناو خەسڵەتی خەباتێکی درێژخایەنی نیشتمانیو نەتەوەیی لەپێناو رزگاری کوردو کوردستان لەخۆ دەگرێت.

کوردەواری: بزاوتنی کۆمەڵی کوردەواریو چالاکییەکانیەتی لەپێناو پێشخستنو گەشەپێدانی کۆمەڵو بنیاتنانی وڵاتێکی پێشکەوتوو و ئاوەدان.

1

لەرووی مێژووییەوە (کوردەواری) پێش کوردایەتی کەوتووە، بەو مانایەی کۆمەڵگەو بزاوتەکانی لەپێناو رێکخستنی ژیانی کۆمەڵایەتیو بەڕێوەبردنی چالاکییە ئابووریو کۆمەڵایەتییەکان پێش هوشیاری سیاسی کەوتووە. لەدۆخێکی وەک ئەوەی میللەتی کورددا بزاوتی کۆمەڵی (کوردەواری) لەو کاتەوە هەیە کەکورد وەک نەتەوەیەک لەسەر شانۆی ژیان دەرکەوتووەو هەوڵی داوە لەچوارچێوەی (کۆ)دا ژیانی خۆی پێش بخاو پەرە پێبدا. ئەگەرچی بەهۆی نەبوونی دەوڵەتو دەسەڵاتێکی کوردییەوە (سەبارەت بەرۆژگاری لەمێژین)و هەروەک بەهۆی داگیرو دابەشکردنی کوردستانەوە (سەبارەت بەم چەرخەمان) هەرگیز وا هەڵنەکەوتووە (کوردەواری) دوور لەگرێدانی بەکۆمەڵ و ژیانی کۆمەڵایەتی نەتەوەکانی دەوروبەرەوە ژیانێکی کوردەوارییانەی سەربەخۆی بەسەر بردبێو پەرە پێدابێت. ئەگەرچیش بەهۆی هەڵبەزو دابەزی ژیانی نەتەوەی کوردو ئەو مەینەتییە زۆرو زەوەندانەی ژیانێکی

---

* ئەم باسە کاتی خۆی بەچەند بەشێک لە گۆڤاری ڕێبازی نوێدا، چەند ژمارەیەکی ساڵی 2000، بڵاوبۆتەوە. لەهەرسێ بەشی (یەکەم، دووەم و سێیەم) پێکهاتووە.

جێگیری لەکورد قاتی کردووە دەرفەت بۆ ئەوە هەڵنەکەوتووە ئەزموونی شارستانیو تەجروبەی کۆمەڵایەتی وا کەڵەکە بکەین کەشەریتێک لەپێشکەوتنو خەسڵەتی کۆمەڵایەتی تایبەتمان بۆ دروست بکات، بەڵام وێڕای ئەوەش سەبارەت بەوەی بزووتنەوەی کۆمەڵایەتی مانای بەردەوامبوونی ژیانو ئارەزووی پێشخستنی ژیانی لەخۆ گرتووە، ئەوا کوردەواری ئە.موونێکی چاکو بەکەڵکی هەیە لەواری بزووتنەوەی کۆمەڵایەتیو تەقەلاکانی ڕێکخستنی ژیانو ئیدارەدانی کۆمەڵدا. با ئەو ئەزموونە لەچاو کۆمەڵەکانیترو لەچاو ئەزموونی میللەتانی سەردەستی دەوروبەردا کەمتر خەسڵەتی کۆمەڵێکی سەربەخۆو خۆماڵیشی پێوەبێتو کەمتر لەوەی وانیش پێشکەوتووبێت.

هەرچی (کوردایەتی)یە ئەوا قۆناغێکە لەڕووی دەرکەوتنەوە دەکەوێتە دوای (کوردەواری). بەدەیان شەقاوی مێژووییەوە. ئەگەر کوردایەتی تەنها لەتاریفەکەیدا سنوورداری بکەین بەوەی خەباتو تێکۆشانە لەپێناوی رزگاری کورد (وەک نەتەوە)و کوردستان (وەک نیشتمان)، ئەوا دەتوانین بڵێین هەموو ئەو شۆڕشو راپەڕینانەی گەلی کورد لەشوێنە جیاجیاکانی کوردستاندا لەدژی زوڵمو زۆرداری داگیرکەرانو لەپێناوی چێکردنی جۆرێک لەقەوارەی سیاسی تایبەت بەکورد کردویەتی بەشێکی دانەبڕاون لەدیرۆکی بزووتنەوەی کوردایەتی با ئەو وەختەش دەستەواژەی (کوردایەتی) دروست نەبووبێتو لەئەدەبیاتی سیاسی کورددا مانای (خەبات لەپێناوی رزگاری کوردو کوردستاندا)ی لەخۆ نەپێچابێت.

لەڕاستیدا تووشی گرفتێکی فرە ئاڵۆز دەبین ئەگەر لەدەرەوەی ماناو رەهەندە هۆشیارییە سیاسییەکەی بزووتنەوەی کوردایەتی لەکوردایەتی بڕوانین. ئەگەر کوردایەتی تەنها بەمانای ئەو نیەتو نیازە پاکو بێگەردە لێک بدەینەوە کەهانی دەستەو تاقمێک، یان چەند دەستەو تاقمێک دەدا لەهەلومەرجی تایبەتی گەشەکردنی کوردەواریو ئاستی پێگەیینی کۆمەڵایەتیو فەرهەنگی تایبەتدا راپەڕینو شۆڕش بەرپا بکەن، ئەگەر (کوردایەتی) تەنها لەڕەهەندی ئامانجەکەیدا لێک بدەینەوە کەئامانجی رزگارکردنی کوردو کوردستانە، ئەوا تەواوی شۆڕشو راپەڕینەکانی کورد، بەبچیکو گەورەیانەوە، مانای (کوردایەتی) کردن لەخۆ دەگرنو ناشێت لەو شەرەفەیان بێبەش بکەین کەشەرەفی کوردایەتییە. بگرە لەوانەشە بەشێکی راپەڕینەکانی کورد لەسەدەی نۆزدەهەم زیاتر لەهەندێک شۆڕشی سەدەی بیستو جووڵانەوەی هاوچەرخیش سیفەتو ناوی کوردایەتییان بەسەردا ببڕێت. سەبارەت بەوەی ئەوانەی سەدەی نۆزدەهەم راستەوخۆ لەپێناو دامەزراندنی قەوارەی

سیاسی تایبەتدا بوون، با ئەو قەوارە داخوازراوەش بەبەراورد لەگەڵ نموونەی پەسەندکراوی قەوارەی دەوڵەتی لەزەمانی هاوچەرخدا چەند پلەیەک لەخوارەوە بێت. لەکاتێکدا لەزەمەنی هاوچەرخی خۆمانو لەسەدەی بیستدا جوولانەوەی وامان هەیە، لەم بەش یان ئەو بەشی کوردستاندا، کە (کوردایەتی)یەک بووە، لەپێناوی داخوازی نەتەوەیی، کەم یان، زۆردا، واتە راستەوخۆ لەپێناوی رزگاری خاکو نەتەوەدا نەبووە، بەڵام دیارە لەئەدەبیاتی سیاسی کورددا هەر وەک دواتر دێینە سەری (کوردایەتی) بەمانا هاوچەرخەکەی، هەموو رەهەندەکانی بۆ پێشخستنی خەباتی کورد پێویستن پێکەوە گرێ دەدا:

-خەبات لەپێناوی رزگارکردنی کوردو کوردستان.

-هوشیارییەکی سیاسی کوردانە کەئەو خەباتە ئاراستە دەکات.

-رێکخستنو دامەزراوی تایبەت بۆ ئیدارەدانی خەباتەکە... هتد.

ئەگەر بەو هەموو رەهەندانەوە (کوردایەتی) بناسێنین ئەوا رەوتی گەشەسەندنی کوردایەتیمان بۆ دێتەوە سەر رێی ئاسایی خۆیو دەتوانین دیرۆکی تێکۆشانی کوردو ئاستی پەرەسەندنی خەباتی کوردایەتیش دیاری بکەین. بەم پێیە ئەگەر بۆ سەرەتایەکی دروستی بزووتنەوەی کوردایەتی بگەڕێین دەتوانین بێژین هەموو شۆڕشو راپەڕینەکانی کورد، هەریەکەو بەگوێرەی زەمانو زەمینی خۆیان، بەشێکن لەدیرۆکی کوردایەتیو ئەگەریش بۆ قۆناغێکی وەرچەرخان بگەڕێین لەو دیرۆکەدا کەتێیدا هەموو رەهەندو خەسڵەتەکانی کوردایەتی لەشۆڕشێکدا بەرجەستە بووبێت، ئەوا دەتوانین ئاماژە بەشۆڕشە مەزنەکەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری بکەین ساڵی (1880) کەهەر بەڕاستی شۆڕشێکی عەیار کوردایەتی بوو لەڕووی ئامانجەکانییەوە کەڕزگاری کوردو کوردستان بوو، لەڕووی جوگرافیای شۆڕشەکەوە کەنیازی تەنینەوەی هەبوو بۆ هەموو کوردستان، هەروەک لەڕووی هوشیاری سیاسی رێبەراتییەکەیەوەو ئینجا لەڕووی رێکخستنو هەوڵی پێکهێنانی دامەزراوەکانی شۆڕشەوە کەهەڵبەتە ئەم تەقەلایانە بەپێی هەلومەرجی بابەتیو خۆیی کوردەواری نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدە، هەنگاوی گەورەو کاری زێدەمەزن بوون.

2

ئەوەی لێرەدا دەمانەوێ رۆشنایی زیاتری بخەینە سەر رێڕەوی دیرۆکی کوردایەتی نییە هێندەی ئەوەی لەم رێڕەوەدا شوێنو پێگەی کوردایەتی یان راستتر تێگەیشتنێکی کۆنکرێتتر بۆ (کوردایەتی) بخەینە روو. ئەمەش زیاتر بۆ ئەوەیە

لەپێناسەی کوردایەتییەوە دەروازەیەک بۆ قسەکردن لەسەر ئەدەبیاتی (کوردایەتی) یان ئەدەبیاتی سیاسی کورد بکەینەوە. لەڕاستیدا ئەدەبیاتی سیاسی کورد یان ئەدەبیاتی کوردایەتی (کەئیتر لەم وتارەدا هەر ئەم ناوەی دوایی بەکاردێنین) بۆخۆی لەبنەڕەتدا بۆ ئەوە هاتۆتە بوون، لایەنە هوشیارییەکەی کوردایەتیو ئاراستە فیکریو سیاسییەکانی دیاری بکات. بەواتایەکیتر ئەدەبیاتی کوردایەتی بۆ رۆشنکردنەوەی بەرچاوی تێکۆشەرانی کوردایەتییە لەڕێگای ئامانجە بەرزەکەی رزگارکردنی کوردو کوردستاندا. ئەدەبیاتەکە بۆ دیاریکردنی شێوەکانی خەباتو دوورابیەکانو هەلومەرجەکانی خەباتەکەیە. رەنگە لەم برگەیەو بۆ زیاتر دیاریکردنی پەیوەندی ئۆرگانیکی نێوان بزووتنەوەی کوردایەتیو ئەدەبیاتی کوردایەتی، واتە پەیوەندی (کوردایەتیو ئەدەبیاتەکەی)، وا پێویست بکات چەمکی (ئەدەبیاتی کوردایەتی) چاکتر خورد بکەینەوەو هەروەها جارێکیتر ماناو تێگەیشتنەکانی ئەو ئەدەبیاتە بۆ (کوردایەتی) تاووتوێ بکەین، چونکە لەمیانی تێگەیشتن لەچەمکی (ئەدەبیاتی کوردایەتی) دەتوانین چاکتر ئاڵۆزیەکانی خودی (بزووتنەوەی کوردایەتی) روون بکەینەوەو ئینجا لەوێشەوە پەیوەندییەکانیان بەکوردەواریو ئاراستە جیاجیاکانی دەستنیشان بکەین. تێگەیشتن لەئەدەبیاتی کوردایەتی دەتوانێت رۆڵو کاریگەری کەم تا زۆری ئاراستە فیکریو ئایدۆلۆژییە جیاجیاکانی نێو بزووتنەوەی سیاسی وڵاتەکەشمان بۆ روون بکاتەوەو وەڵامی ئەو پرسیارەشمان بداتەوە ئایا تاچەند دەتوانین کاریگەری ئەو فیکرو ئایدۆلۆژیایانەی بۆ ئامانجی سیاسی دیکەی دەرەوەی کوردایەتی کاریان دەکردو کار دەکەن، لەسەر (کوردایەتی) دیاری بکەینو تاچەند دەشتوانین کارو کۆششیان بەبەشێک لەدیرۆکی کوردایەتی بزانین؟

3

ئەدەبیاتی کوردایەتی هەموو ئەو دەقو نووسینو گوتانەیە کە لەکتێبو نامیلکەو گۆڤارو رۆژنامەکانی سەر بەدامودەزگاکانی بزووتنەوەی کوردایەتیدا لەسەر کوردایەتیو رەهەندەکانی بڵاو کراونەتەوەو بڵاو دەکرێنەوە. هەموو ئەو نووسینو گوتانە دەگرێتەوە کە لەو بڵاوکراوانەدا بڵاو دەبنەوەو بابەتی باسیان مانای کوردایەتیو گرفتەکانی کێشەی کوردو چۆنێتی بەدیهێنانی ئەو ئامانجانەیە کەکورد لەپێناویدا خەبات دەکات.

ئەگەر بشمانەوێ بەشێوەیەکی تایبەتیتر بەشوێن ماناو پێناسەیەکی وردتری ئەدەبیاتی کوردایەتیدا بگەڕێین دیسانەوە وەکو چەمکی کوردایەتی خۆی دەبێت

ڕێڕەوو ڕەوتێک لەئەدەبیاتە سیاسییەکانی کورد بدۆزینەوەو خوێندنەوەیەکی وردیان لەسەر بکەین، دەکرێ ئەم پرسیارە دەروازەی ئەو ڕێڕەوو ڕەوتەمان پێ نیشان بدات:

سەرەتای ئەدەبیاتی کوردایەتی دەگەڕێتەوە بۆ کەی‌و لە چ سەردەمێکدا گەڵاڵە بووەو دواتر چۆن شڵق و ناوەڕۆکی چەمکێکی تایبەتی وەرگرتووە؟

ئێمە گوتمان بەو پێناسانەی بۆ کوردایەتیمان دیاری کرد شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری نموونەی شۆڕشێکی عەیار کوردایەتی بوو. لەوەشدا تەنها لایەنی نیەتی کوردایەتی‌و گیانفیدایی ڕێبەری شۆڕشەکەو پێشمەرگەکانیمان ڕەچاو نەکرد، بەڵکو لەپشت ئەو شۆڕشەوە وەک دەردەکەوێت هوشیارییەکی سیاسی لەڕادەبەدەری ڕێبەرایەتییەکەو بەرنامەیەکی سیاسی دامەزراو بۆ بزووتنەوەکە لەئارادایە.

واتە بزووتنەوەکەی شێخی نەهری بەئەندازەی پێگەیینی هوشیاری سیاسی لەو سەردەمەدا خیتابێکی سیاسی تایبەت بەخۆی هەبووە لەواری مامەڵەکردن لەگەڵ دەرکەوتەکان‌و دەوروبەرو پێشهاتەکانی دێنە ڕێی شۆڕش. ئەگەر دەرفەتی تۆمارکردن‌و نووسینەوەی سیاسەت‌و تاکتیک‌و ستراتیژی بزووتنەوەکە هەبووایە ئەوا ئەو خیتابە سیاسییە بۆ بزووتنەوەکانی دوای شۆڕشی شێخی نەهری دەبوو بەئەدەبیات‌و کەرەستەیەکی چاکی ئەزموونی، بەڵام گرفت ئەوەبوو لەدوای شکستی شۆڕشەکە ئیتر (بەلانی کەمەوە لەسەدەی نۆزدەدا) شۆڕشێکی وا کوردستانی لەهەمان شوێن، یان لەشوێنێکیتری کوردستان، نەقەوماوە کەداخۆ بزانین چۆنی مامەڵ لەگەڵ ئەدەبیاتێکی بەجێماوی بزووتنەوەیەکی سەرکوتکراو دەکرد. ئەو بزووتنەوەیەی:

1-بەرنامەی بۆ ڕزگارکردنی تەواوی خاکی کوردستان پێبوو.

2-شەڕی ڕزگاری لەڕامالّینی داگیرکەران لەبەشێکی کوردستان دەست پێکرد بۆئەوەی ئەو بەشە ڕزگارکراوە قۆناغی دووەمی ڕزگارکردنی بەشەکەی دیکەش جێبەجێبکات.

3-لەواری دیبلۆماسیدا هەوڵی داوە پەیوەندی لەگەڵ زلهێزەکانی ئەو سەردەمەدا دابمەزرێنێ‌و دۆست‌و دوژمن دیاری بکات‌و ناوی شێرو ڕێویشیان لێبنێت.

بەڵام گرفتی بزووتنەوەکەی شێخی نەهری‌و ئەودوای بزووتنەوە چەکدارییەکانیتر کە بەتایبەتی لەسەرەتای سەدەی بیست‌و سەروبەندی جەنگی جیهانی یەکەم‌و دوای ئەویش بەماوەیەکی کەم، سەریان هەڵداو سەریان نایەوە ئەوەیە کە لەبەر تۆمار

نەکردنی دەقی تەواوی خیتابی سیاسیو بەرنامەو تاکتیکەکانیان بەشێوەیەکی سەربەخۆ کەناوی ئەدەبیاتی سیاسی لێبنرێ، ناتوانین شتێکی وای لێ هەڵکرێنین. دیاریشە نەک تەنها ئێمەمانان کە بەدوای تاڵە دەزووی سەرەتاکانی کوردایەتیو ئەدەبیاتەکانیدا دەگەڕێین، بەڵکو پسپۆرە بەڕێزەکانی مێژووش تووشی گرفتی ئەوە دەبن چۆن لەڕووداوو دەرکەوتەکانی بزووتنەوە جیاجیاکانی کوردایەتی ئەو سەردەمە بکۆڵنەوە. مێژوونووسان لەو کۆششەدا کەمترین دەقی نووسراوو ئەدەبیاتی بزووتنەوەکەیان لەبەردەستدایەو ئەوەی هەیانە کتێبە مێژووییەکانی بێگانە یان بیرەوەری گەورە پیاوانو هەندێک وردە شتیترە کەئەویش تێکڕا ڕیڕەوی رووداوەکانی بزووتنەوەکەو وردەکارییەکانی دەگێڕنەوە زیاتر لەوەی خیتابی سیاسی یان ئەدەبیاتە سیاسییەکەی دیاری بکەن. بۆ نموونە لەماوەی ئاماژە پێکراودا لەکوردستانی جنوبی بزووتنەوەی مەلیک مەحمودی حەفید زادەمان هەیە کەمەعلومە بزووتنەوەیەک بووە لەپێناوی سەربەخۆیی کوردستاندا، ئەگەر بشمانەوێ وردەکاری زیاتری لەبارەوە بزانین جگەلەوەی ئینگلیزەکان لەبیرەوەری یان لەڕاپۆرتە نهێنییەکاندا تۆماریان کردووە، تەنها یاداشتەکانی رەفیق حلمی، یاداشتەکانی ئەحمەد تەقیو (چیم دی)ی ئەحمەد حواجەو هەروا رۆژنامە کوردییەکانی ئەو سەردەمە هەن، بەڵام ئەمانە بەتەواوەتی دیدو ستراتیژ، بەرنامەی کورت خایەنو درێژخایەنی بزووتنەوەکەمان بۆ ناگێڕنەوە. ئەدەبیاتە سیاسییەکەیمان بەمیرات بۆ نەماوەتەوە. هەمان شت دەربارەی بزووتنەوەکەی سمکۆی شکاک لەڕۆژهەڵاتو شۆڕشەکەی شێخ سەعیدی پیران لەباکوور. تەنانەت ئەو هەوڵو تەقەلا سیاسییانەشی لەدەرەوەی بزووتنەوەی چەکداری کارو کۆششیان نواندووە، ئەوەش بایی ئەوەندە کۆ نەکراونەتەوە کەئەدەبیاتێکی تایبەتی وایان بۆ کەڵەکە کردبین لەقۆناغەکانی دواتردا مایەی چاولێکردنو تاقیکردنەوە بێت. راستە لەماوەی نێوان شەڕی جیهانی یەکەمەوە بۆ شەڕی جیهانی دووەم، چ لەکوردستانی جنوبیو چ لەباکوور، تێکۆشانی کورد کەمو زۆر وەک کەلتورێکی بەجێماوەی سەردەمی خەبات لەدژی دەوڵەتی عوسمانی لێرەو لەوێ ڕێکخراوو کۆمەڵەی سیاسی کوردی هەبوونو بەتایبەتی لای خۆمان حزبێکی بەهێزی نەتەوەیی وەکو (حزبی هیوا) لەمەیدانی تێکۆشاندا هێندێک بۆچوونو سیاسەتی تایبەتی خۆی داڕشتبوو، لەڕۆژهەڵاتیش (ژ.ک) دروستبوو، بەڵام دەرکەوتنی راستەقینەی ئەدەبیاتی کوردایەتی بۆ سەردەمی حزبایەتی مۆدێرن دەگەڕێتەوە، ئەو حزبایەتییە مۆدێرنەی لەژێر کاریگەری بیری چەپو ئامادەگی حزبێکی سەرتاسەری وەک حزبی شیوعی عیراق لەمەیدانی سیاسی کوردستاندا

سکێچی حزبی لەسەر شێوەی سۆڤێتی (شێوازی بەلشەفی لەڕێکخستنو لەپێکهاتەی هەرەمی حزبدا)، دارشت.

4

لەڕاستیدا پێویستە ئەوە بڵێین کەسەرکەوتنی سۆڤێت وەک هاوپەیمانێکی وڵاتانی سوێندخۆر لەشەڕی دووەمدا هەژموونێکی گەورەی بۆ کۆمۆنیزمو لەوێشەوە بۆ (حشع) پەیدا کرد بەڕادەیەک کەشیوعییەکانو ئەوانەی لەدژیان بوون نەیاندەتوانی لەو هەژموونەی حزبی شیوعیو شێوازی بیرکردنەوەو دابونەریتی سیاسی وی دەربازیان بێت، بۆیە دەبینین پێش دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کورد لەئابی 1946دا حزبێکی وەکو (شۆڕش) کەمامۆستا ساڵح حەیدەری دوای جیابوونەوەی لەحزبی شیوعی عیراق وەکو حزبێکی (شیوعی کوردستانی) دایمەزراند سەرەڕای جیابوونەوەی لە (حشع) نەیتوانی لەشێوازی بیرکردنەوەی شیوعییەکانو دابونەریتی وان لەبواری ڕێکخستنی حزبو دانانی بنکەو ناوەندەکانیدا تەجاوزی بیری کۆمۆنیستی بکاو شتی نوێی تایبەت بەکورد دابنێ. بەڵکو (شۆڕش) لەژێر کاریگەری ئەزموونی بەرەی رزگاریخوازی میللەتان کەگوایە ڕێکخستنی چینی کرێکارانو جوتیاران پێشڕەوایەتییان دەکات لەچوارچێوەی حزبێکی فراوانتردا خۆی ڕێکخست کەئەویش حزبی رزگارییەو ئەم حزبەش بەپێی ئەو سکێچەی بۆی دیاری کرابوو بەرەیەکی فراوانی میللی بوو بۆ هەموو تێکۆشەرانی کورد لەهەموو چینوتوێژەکان کەدەبێ ڕێبەرایەتییەکەی بەدەست ڕێبەرایەتی حزبی پاکو پوختەی (شۆڕش)ەوە بێت.

دەتوانین حزبی شۆڕش وەک ناوەندێکی شۆڕشگێڕ بۆ بەرەی فراوانی (رزگاری) بەسەرەتاتکێی دەرکەوتنی بیری چەپی کوردستانیو بیری پێویستی بوونی حزبێکی شیوعی تایبەت بەکوردستان دابنێین کەئەو حزبە شیوعییەش وەک حزبی پێشڕەوی کرێکارو جوتیارانی هاوپەیمانیان لەچوارچێوەی بەرەی فراوانی گەلو توێژو وردە چینەکانیدا پێشڕەوایەتی خەباتی رزگاریی نیشتمانیی دەکات. دەتوانین لەچەند خاڵێکی کورتدا ئەو هێڵە گشتییە دەستنیشان بکەین کەئەزموونی شۆڕشو رزگاری پێیگەیشتبوونو لەئەدەبیاتەکانیاندا (زیاتر بەیاننامەو بڵاوکردنەوەی هەڵوێستی سیاسییان هەبوو) ئاماژەی پێ دەدرا:

-حزبێکی چینایەتی کوردستانی کەڕێبەرایەتی قۆناغی رزگاریی نیشتمانیی دەکات.

-حزبێک هەوڵ دەدا بازنەکانی پەیوەندی مەسەلەی کورد دیاری بکات لەڕێی پرسیاری (مەسەلەی کورد یەک مەسەلە یان چەند مەسەلەیەکە؟).

-لەخوێندنەوەی تایبەتمەندێتی مەسەلەی کورد لەهەر بەشێکی کوردستانو هەروا رەچاوکردنی رەهەندی نەتەوەیی کەهەموو کوردو بزووتنەوەکانی یەک دەخات، دەگاتە واقیعی ئەوەی کەمەسەلەی کورد یەک مەسەلەو هەروا چەند مەسەلەیەکیشە...هتد).

پێویستە دان بەوەدا بنێین کەئەگەرچی شۆڕشو رزگاری زوو بنەو بارگەیان تێکناو سەرۆکەکەیان گەڕایەوە ماڵە باوان (حزبی شیوعی عیراق)و ئەودوای حزبەکەش چوونە ناو پارتی تازە دامەزاوەوە، بەڵام هەر بەڕاستی (شۆڕش)و (رزگاری) هەندێک هێڵی گشتییان بۆ ئەدەبیاتی کوردایەتی ئەو سەردەمەی خۆیان دیاری کردبوو.

مادامەکی قسەمان لەسەر چەرخی زێڕینی دەرکەوتنی حزبایەتییەو هەر لەو چەرخەشدا (ئەدەبیاتی کوردایەتی) گەشەیەکی باشی کرد، ئەوا دەبێت لەچەند دێڕێکیشدابێت ئاڵۆزییەکانی تێکەڵی نێوان (هیوا) بۆ (ژ.ک)و لە (ژ.ک)بۆ (حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران)و لەو حزبەشەوە بۆ حزبێک لەتەرزی ئەوە کە (پارتی) لێکەوتەوە، ئاماژە پێبدەین:

(ژ.ک) رێکخستنێکی نەتەوەیی کوردستانی سەرتاسەری بوو.

هەڵومەرجو گوشارەکانی ئەملاوئەولا وای لێکرد حزبێکی ئۆتۆنۆمیخوازی لێبکەوێتەوە کەهەر ئەو حزبە خۆشی سەروەری (کۆماری مەهاباد)ی بەنسیب بوو. لەدیوی کوردستانی عیراقیش بەهەمان شێواز پارتییەک پێکهات کە تادرەنگانیش لقەکەی (ژ.ک) لەسلێمانی نەچووە ناوی، لقەکەی ژ.ک مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەد بەرپرسی بوو کەهاتە ناو پارتی، لەهەموو ئەمانە پێکەوە تایبەتمەندێتییەک لەئەدەبیاتی کوردایەتی پەیدابوو:

پارتێکی جەماوەری کەوردە وردە بەرفراوان دەبوو، هاوپەیمانی شیوعییەکان لەڕووی رێبازی بیرکردنەوەو لەڕووی ئامانجی سیاسی دژە ئیستعماری هاوبەشەوە، پارتێکی کوردی لەژێر کاریگەری بیری چەپدایەو پێشڕەوایەتی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان دەکات لەخەباتیاندا بۆ مافە رەواکانی کورد لەچوارچێوەی عیراقدا. ئەم پارتە بەرنامەو پەیڕەوی خۆی دادەنێو رێبازی چەپی بۆ خۆی هەڵبژاردووەو کەڵک لە (تیۆری زانستی) وەردەگرێ. ئەم پارتە مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەدی تێدایە کە لەڕووی نەتەوەییەوە بەرپرسی لقی (ژ.ک)ی خاوەن رێکخستنی نەتەوەییو لەڕووی

ڕەهەندی عیراقی مەسەلەی کوردیشەوە یەکێک بووە لەوانەی لەسەرەتاوە خەمی پەیوەندی نێوان کوردو عەرەبو ئایندەی ئەو پەیوەندییەی خواردووە هەروەکو لەکتێبی (العرب والاکراد)ەکەی ساڵی 1937دا دەردەکەوێت، هەموو ئەمانە پێکەوە ڕۆڵی گەورەیان گێڕا لەدەرکەوتنی قۆناغێکی نوێ کەدەتوانین بڵێین قۆناغێک بوو تێیدا بەچڕی باسوخواسی (کوردایەتی)و ئامانجەکانی کەوتنە نێو بەرنامەو ڕێبازو بانگەوازو بڵاوکراوەی ڕەوتە سیاسییەکانەوە. وردەوردە (ئەدەبیاتی کوردایەتی)یان هێنایە بەرهەمو پەرەیان پێدا.

5

ئەو ئاماژەپێدانەی سەرەوەمان کە بەدوای دەرکەوتنی حزبی مۆدێرنی سیاسییەوە لەکوردستاندا مەبەستمان لێی گێڕانەوەی سەرگوزەشتەی حزبایەتیو حزبەکانی بۆ کورد کارو تێکۆشانیان کردووە، نییە. بەڵکو مەبەستمان ئەوەیە ئەو کەشوهەوایە دیاری بکەین کە (کوردایەتی) تێیدا نەشونمای کردووە. مەبەستمان لێی ئەوەبوو شەقڵگرتنی (ئەدەبیاتی کوردایەتی) لەسەردەمی نوێبوونەوەی شێوەکانی تێکۆشانو ڕێکخستنی خەباتی نەتەوەییمان لەچوارچێوەی حزبو ڕێکخراوی سیاسیدا، دیاری بکەین. چونکە هەر بەڕاستی ماوەی نێوان کۆتاییەکانی جەنگی دووەم بۆ هەڕاشبوونی (پارتی)و دەرکەوتنی وەکو حزبێکی بەهێزی کوردی ماوەیەکی بەپیتو بەرەکەت بووە بۆ ململانێکانی جێگیربوونی چەمکی (کوردایەتی)و پەرەپێدانی (ئەدەبیاتی کوردایەتی) کەدیارە ئەرکەکەی هەر جێگیرکردنو ڕوونکردنەوەی چەمکی کوردایەتی بووە بۆ تێکۆشەرانی کوردو بۆ پاراستنی کوردایەتی بووە لەو هێرشە توندو ناڕەوایانەی لەو سەردەمەدا بەبیانووی جیاجیاوە دەکرانە سەری. ڕوانینو بۆچوونی (پارتی) بۆ پرسی کوردو چۆنیەتی چارەسەرکردنی و هەروا ئامرازەکانی خەبات بۆ بەدیهێنانی ئەو ئامانجانەو دیاریکردنی بەرنامەی هەنووکەییو درێژخایەن لەپەیڕەوو پرۆگرامە ڕوو لەگۆڕانو پەرەسەندووەکانی پارتیدا ڕوون دەکرانەوە. ئەگەر بمانەوێ خەسڵەتەکانی کاری کوردایەتیو خیتابە سیاسییەکەی لەسەردەمی تێکۆشانی پارتی تا پێش شۆڕشی ئەیلول دیاری بکەین ئەوا ڕەنگە باسەکە لەوەی ئێستای درێژتر بێت، بۆیە بەناچاری دیارترین ئەو خەسڵەتانە دەستنیشان دەکەین:

یەکەم: بیری چەپو بەتایبەتی چەپی سەرتاسەری کاریگەرییەکی زۆری لەسەر دەرکەوتنی حزبی سیاسی بەشێوەی نوێ لەنێو کوردو بزووتنەوەی کوردایەتیدا هەبووە. لەوسەردەمە بۆ کورد تازەترین شێوازی حزبایەتی و داڕشتنی هەرەمی حزب

ئەوەبـووە کە لەحزبـی شـیوعیو سکێچی حزبـی لینینیـیەوە فێـری بـووەو هەڵسوڕاوە سـەرەتاکانی پارتـایەتی ئەوسـەردەمەی کوردسـتانیش هەر لەخوێنـدنگەی حزبـی شیوعییەوە پێگەیشتوون یان هامشۆی ئەو حزبەیان کردووە.

*روانینی عیراقیانەی شوعییەکانو پەرەسەندنەکانی دوای شەڕی جیهانی دووەم وایان کرد پارتایەتی لەکوردستان بەگشتی و لەکوردستانی عیراق بەتایبەتی، لەقاڵبی ئەو وڵاتـانەی کوردیـان بەسـەردا دابەش کـراوە قەرار بگـرێو ئەمەش لەهەرەمو پێکهـاتەی حـزبو هەروا لەئامـانجو دروشـمەکانی حزبـایەتی و کـاری کـوردایەتی ئەوسەردەمەشدا رەنگی داوەتەوە.

*دەرکەوتنی رەهەنـدی عیراقییـانە بـۆ مەسـەلەی کـوردو لەهەمان کاتیشدا وەک خـۆی مـانەوەی خواسـتو سـۆزی نەتەوەیـی کـورد لەواری پەیوەنـدییەکانی لەگەڵ کوردی بەشەکانیتر (وەک لەئەزموونی کۆماری مەهابادا دەرکەوت)، ئەمانە پرسی کوردایەتییان زیاتر لەجاران ئاڵۆز کردو پێویستی ئەوەیان هێنایە پێش کەکوردایەتیو رێکخستنە حزبییەکانی ئەدەبیاتێکی ئەوتۆ بەرهەم بێنن پرسە هەمەچەشنەکانو ئاڵۆزییەکان بۆ تێکۆشەرانی کوردو بۆ دۆستو دوژمنانی کوردایەتی روون بکەنەوە. ئەمەش وایکرد لەڕاگەیاندنو لەبڵاوکراوەکانی پارتایەتیدا گفتوگۆی زۆر لەسەر پرسە نوێکـان بکرێـتو لەژێـر کـاریگەری نەریـتی حزبـایەتی شـیوعییەکانو تیـۆری سۆشیالیستیدا خواستو حەزی پەروەردەکردنو رۆشنبیرکردنی کادیرانو هەڤاڵانی پارتـایەتی هـاتە بـوونو رۆڵێکـی گەورەی گێـڕا لەدەوڵەمەنـدکردنی (ئەدەبیـاتی کوردایەتی) لەو هەلومەرجەدا.

*هەروەکو چۆن بوونی حزبی شیوعی عیراقو بوونی ژمارەیەکی زۆری تێکۆشـەری کورد لەو حـزبەو دەرکەوتنـی (حشع) وەک حزبێکـی هەڵسوڕاو لەگۆڕەپانی سیاسی عیـراقو کوردسـتانو لێـرەولەوێ باسـکردنی رەوایـی پرسـی کـوردو داخوازییەکـانی لەلایەن ئەو حــزبەوە رۆڵێکــی گەورەی گێــڕا لەپەرەپێــدانی ژیــانی حزبــایەتی لەکوردستانو دەرکەوتنی پارتایەتی و کەڵک لێوەرگرتنی کوردایەتی لەتێزو روانینو هەروا لەخوێندنگەی حزبایەتی شیوعییەکان، ئاوەهاش هەژمـوونی (حشع)و خواستی وی بــۆ پــاوانکردنی گۆڕەپــانی تێکۆشــانی سیاســی بەگۆڕەپــانی تێکۆشــانی (کـوردایەتی)یـشەوە بـووە مـایەی پـشێویو پەژارەی سیاسـی ناپەسـەند کەخـۆی لە تانەلێدان لەکوردایەتی و رێکخستنە سیاسییەکەیدا دەبینییەوە. خـۆی لەڕەتکردنەوەی فیکـری و سیاســی هەمــوو کــارو رێکخــستنێکی کــوردانەی ســەربەخۆ لەدەرەوەی دەسەڵاتو هەژموونی (حشع)دا دەبینیـیەوە. بەڵام ئەم لایەنە سـەلبییەش سـەرەنجام

(کـوردایەتی) ناچـار کـرد ئەدەبیـاتی خـۆی تیـژ بکـاتەوەو بەدوای وەڵامو پاسـاوی گونجاوی سیاسیو فیکریدا بگەڕێت بۆ ئەو دەرکەوتو مەسـەلانەی دێنە پێش. بۆیە لەهەردوو مـاوەی پادشـاییو کۆمـاری لەعیـراقو تـا شۆڕشـی ئەیلـول، (ئەدەبیـاتی کوردایەتی) کۆششو هەوڵی چڕوپڕی دا تارەهەندە جیاجیاکانی کوردایەتی و ڕەوایی داخـوازییە نەتەوەیـی و دیموکراتییەکـانی گەلـی کـورد روون بکـاتەوەو دەستنیـشانی بکـات. لەو مـاوەیەدا (کـوردایەتی) لەململانـێ لەگەڵ کۆمۆنیـستەکاندا سـەرکەوتنی گەورەی بەدەست هێناو وای کرد دامەزراوەکانی کوردایەتی و ڕێکخراوە دیموکراسی و پیـشەییە جیاجیاکـانی کـوردەواری خەسـڵەتو تایبەتمەنـدیێتی کوردسـتانیانە لەخـۆ بگرنو هەر لەوسەردەمەشدا بیرۆکەی ڕێکخراوی پیشەیی کوردستانی وەکو یەکێتیی قوتابیـان، ئافرەتـان، لاوان... هتـد گەلاڵە بـوو. هەڤـاڵا مـامجەلال لەو سـەردەمەدا هەڵـسوڕاوترین تێکۆشـەری کـوردایەتی بـوو کەدەرکـی بەپێویـستی کوردسـتانیبوونی ڕێکخراوەکانی کوردەواری (ڕێکخراوە جیاجیاکانی چینوتوێژەکان)و بەدامەزراوکردنی کوردایەتی کردو لەم پێناوەشدا لەگەڵ هەڤاڵەکانیدا کۆششێکی فیکری و سیاسی و ڕێکخـــستنی گەورەی ئەنجـــام دا. ســـەرکەوتن لەپرســـی بەکوردســـتانیکردنی دامەزراوەکانی کوردایەتی و کوردەواریدا لەسەردەمێکدا کەچەپی سەرتاسەریو بیری (عیراقێتـی) هەژمـوونی بەسـەر ڕەوشـی سیاسـی ولاتەوە هەبـوو، بەگـوێرەی خـۆی سەرکەوتنێکی گەورەی کوردایەتی بوو.

*هەروا یەک لەخەسڵەتەکانی دیکەی (ئەدەبیاتی کوردایەتی) لەو هەلومەرجەدا دەرکەوتنی ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی خەباتو تێکۆشانی کورد بوو. ئەمەش سەبارەت بەگەشەکردنی کوردەواری و هەروا سەبارەت بەوەی کە (کوردایەتی) هێشتا شۆڕشی چەکداری بەرپا نەکردبوو، لەناو خەڵکو لەکوردستاندا دەژیا (بەتایبەتی سەرەتای حـوکمی کۆمـاری (1958-1961)، هەروەک سـەبارەت بەوەی کـوردایەتی لەژێـر کاریگەری بیری چەپو لەململانێ لەگەڵ شیوعییەکاندا هەوڵی دەدا هیچ کەلێنێـک، هــیچ مەیــدانێکی تێکۆشــان بەبۆشــی نەهێڵێــتەوە. بەتــایبەتی ئەمە لەســەردەمی دروستکردنی ڕێکخراوەی پیشەییدا زیاتر پەرەی سەند، چونکە ڕێکخراوە پیشەییە کوردســتانییەکان لەپــاڵ ئەوەی بەپــلەی یەکەم بــۆ پەرەپێــدانی کــاری سیاســیو پێشخـستنی (کـوردایەتی) دامەزرابـوون، بەڵام دروشـمو داخـوازی پیـشەیی تـایبەت بەچینو توێژەکەی خۆیان هەبوو. ئەم هەلومەرجە وایکرد پەیوەندییەکی ئۆرگانیکی لەنێـوان بـزووتنەوەی کوردایەتیـو (بزاوتنـی کـوردەواری) دروسـت ببێـتو سـەرەتای دەرکەوتنێکی چۆنایەتی ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی بزووتنەوەی کوردایەتی بێت.

هەر لەوسەردەمەشدا دەستەواژەی (کوردایەتی پێشکەوتنخواز) دروست بوو. ئەو بیرۆکەی دواتر مامجەلال لەکتێبی (کردستان والحرکە القومیە الکردیە)دا زیاتر پێشی خستو پەرەی پێدا.

لێرەشدا جێی خۆیەتی کەئاماژە بەوە بدەین ئەگەرچی ئەوکتێبە لەکۆتایی شەستەکان چاپ کراو لەساڵی (1970)ش دووبارە چاپ کرایەوەو دواتر وەک دیارترین (ئەدەبیاتی کوردایەتی) کەڕەوایی کوردایەتیو پێشکەوتنخوازییەکەی روون دەکاتەوە، دەرکەوت، بەڵام بیرۆکە سەرەکییەکانو دیدو بۆچوونە بنەڕەتییەکانی ئەو کتێبە لەکتێبە کوردییەکەی (کوردایەتی)دا تۆمارو نووسراوەتەوە. پێشدەچێ لەپەنجاکانو شەستەکاندا مامجەلال لەکۆڕو سیمینارەکانی کەئەو سەردەمە بۆ کادیرانی کوردایەتی ساز دەکران هێڵە گشتییەکانی (کوردایەتی) روون کردبێتەوەو بەشداری خۆی لەپەرەپێدانی (ئەدەبیاتی کوردایەتی)دا پێشکەش کردبێت. (کردستان والحرکە القومیە الکردیە)ش وەک کتێبێکی بەزمانی عەرەبی نووسراو چڕکراوەی دیدو بۆچوونەکانی پارتایەتیو کوردایەتی سەردەمی خۆی بوو. هەروا پەیامێکیش بووە بۆ عەرەبو بزووتنەوە سیاسییە عەرەبییەکان کەکورد چی دەوێو (بزووتنەوەی کوردایەتی)یش چ کارەیە؟

دووەم: ئەدەبیاتی شۆرشی نوێ

1

هەوڵدەدەم لەم وتارەدا دەربارەی ئەدەبیاتی کوردایەتی لەشۆڕشی نوێو وەک لەئەدەبیاتەکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستاندا هاتووە، بدوێم (1). ئەو ماوە زەمەنییەی لێرەدا قورسایی خراوەتە سەر زیاتر ماوەی نێوان (1975-1991)ە، واتا ماوەی دامەزراندن بۆ ساڵی راپەڕینەکەی گەلی کوردستان کەئەم ماوەیەش دەکرێ سنوورێکی جیاکەرەوە بێت لەنێوان دوو قۆناغ لەژیانی یەکێتیو شۆڕشی نوێو بەوپێیەش لەنێوان دوو قۆناغ لەخیتابی سیاسی کوردو لەناوەڕۆکو بانگێشتنەکانی ئەدەبیاتی کوردایەتیدا. دیاری کردنی ئەم ماوە زەمەنیەش سەبارەت بەوەیە کە:

-ماوەی نێوان ساڵانی (1975بۆ 1991) وێڕای هەورازو نشیوەکانی، سەرەڕای سەرکەوتنو شکستەکانیو ئینجاش سەرباری گۆڕانکاری لەئەدەبیاتەکەی، بەڵام لەهێڵە گشتییەکەیدا ماوەیەکی هۆمۆجینەو دەشێ بەکێرڤێکی پلەیی هەڵکشاو بەرەو سەرەوە بیشوبهێنین. ماوەکە ماوەی خەباتی چەکداریو تیوری شۆڕشگێڕی، ماوەی سەنگەر لێدانی کوردایەتییە لەدژی داگیرکەران.

-سەرەتای نەوەدەکان بۆ خۆی تایبەتمەندێتی سیاسیو وەرگۆڕانی چۆنایەتی هەیە چ لەژیانی کوردو چ لەژیانی ناوچەکەو جیهاندا:

*بۆ ناوچەکە عیراق کوێتی گرتو ریزبەندییەکی نێودەوڵەتی لەدژ کۆکرایەوە.

*هەر لەنەوەدەکاندا بەهۆی هەڵوەشانەوەی سۆڤێتەوە دنیای دوو جەمسەری نەماو شەڕی سارد کۆتایی پێهاتو رێگای بۆ سیستمی نوێی نێودەوڵەتی خۆشکرد کەئەوەش لەسەرتاسەری دونیادا گۆڕانی گەورەی فیکریو سیاسی بەدواوەبوو.

*لەئاداری 1991دا راپەڕین لەکوردستان قەوماو ئیتر قۆناغێکی نوێ لەژیانی کوردایەتیو کوردەوارییەکەی دروست بوو.

*هەر لەسەرەتای نەوەدەکان واتا کانوونی دووەمی 1991 یەکێتی نیشتمانیی کوردستان خۆی یەکەمین کۆنگرەی گشتی بەستو گۆڕانکاری زۆری لەبەرنامەو پەیڕەوی ناوخۆدا کرد. بەجۆرێک دەتوانین ئەوەش بکەینەوە خاڵی هەڵوەستەکردن لەنێوان دوو قۆناغی جیاواز لەژیانی کوردەواریو شۆڕشەکەیو لەئەدەبیاتی سیاسی کوردایەتی.

بۆیە ئەو ماوەیە لەدامەزراندنەوە بۆ وەرگۆڕانی راپەرین ماوەیەکی هەستیارەو هی ئەوەیە رۆشنایییەکی تایبەتی بخەینە سەرو رەوتی ئەدەبیاتەکەی دەست نیشان بکەین.

2

سەرەتا دەبێ دوو خەسڵەتی جەوهەری لەئەدەبیاتی کوردایەتی لەشۆڕشی نوێدا دەستنیشان بکەین کە ئەو دووخەسڵەتەش هاوڕێو یاوەری هەموو شۆڕشێکی رەسەنو نیشتمانییە. دوو خەسڵەتەکەش ئەوەیە:

*شۆڕشی نوێ هەم درێژە پێدەری رەوتی دێرینی کوردایەتیو...

*هەمیش تێپەڕاندنیەتی لەپرۆژەیەکی نوێخوازدا.

واتا درێژەپێدەری ئامانجە گشتییەکانی کوردایەتیو تێپەڕاندنی ئەو شێوازە کۆنانەی کارکردنو تێکۆشانە کە لەڕابردوودا کورد پەیرەوی کردووەو ئاکامەکانیشی بەو شێوە نەبوون کە دەیخوازێت. هەمیشە لەشۆڕشە رەسەنەکاندا لەلایەک رەسەنایەتی حورمەتی دەگیرێو لەلایەکی دیکەشەوە تازەگەری تەنگی پێهەڵدەچنێ. لەبارەی کوردەوە دەتوانین بڵێین لەنێوان حاڵەتی دێرینیو حاڵەتی نوێخوازیدا یەکێتی بزووتنەوەیەکی خوڵقاندووە. ئەمەش بەروونی لەئەدەبیاتەکەشیدا رەنگی داوەتەوە وەک لێرەدا باسی دەکەین:

ئەدەبیاتی کووردایەتی لەشۆڕشی نوێدا لەیەک کاتدا پابەندبوونی خۆی بەهێڵە سەرەکییەکانی بزووتنەوەی کوردەوە دووپات کردەوە، هەرواش پەرەی بەناوەڕۆکی هەندێک بواری جێی کارکردنو کارتێکردنی کوردایەتی دا،، هەروەک پەرەی بەو روانینو دیدەش دا کەبنچینەکانی شۆڕشێکی هاوچەرخ پێکدێننو لەماوەی پێش لەدایکبوونی یەکێتیو سەرهەڵدانی نوێی کوردایەتیدا وەک بیرۆکەو بیروبۆچوون لێرەو لەوێ سەرەتاتکیان دەکرد، بەڵام پەرتوبڵاوبوونو وەک بیرۆکەیەکی کامڵ نەخەملێبوون تا یەکێتیو شۆڕشی نوێ هاتنو پەرەیان پێدان. لەپاڵ هەموو ئەمانەش دا ئەدەبیاتی شۆڕشی نوێ وەک هەموو بوارەکانی دیکەی شۆڕشەکە نوێبوونەوەو بوژاندنەوەیەکی چاکیان بەخۆوە بینی لەبواری فیکری تازەو بایەخ پێدانی نوێی ئەو بوارانەی نوێبوون.

دەکرێ بۆ زیاتر ئاشنابوون بەپەیامو ناوەڕۆکی ئەدەبیاتی کوردایەتی لەشۆڕشی نوێدا بەسەر چەند تەوەرەیەکدا دابەشیان بکەین.

-تەوەرەی پێکهاتەی یەکێتیو ناسنامە فیکرییەکەی.

-تەوەرەی ئامانجەکانی یەکێتیو شۆڕشە نوێیەکەی گەلەکەمان.
-تەوەرەی بازنەکانی پەیوەندی شۆڕشی نوێ.
-تەوەرەی شێوازەکانی خەبات بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکانی دیاری کرابوون.

هەڵبەتە ناکرێ هیچ کام لەم تەوەرانە دوورلەیەکتریو بەشێوەیەکی ئەبستراکتو دابڕاو لەواقیعی سیاسیو شۆڕشگێڕی کەتێکڕا هەلومەرجی شۆڕشەکەیان خولقاند، تەماشا بکرێن. بەڵکو هەموویان پێکەوەو بەتێکەڵاویی کاریگەرییان لەسەر یەکتریو لەسەر کۆی رووداوو ئاراستەکانی هەبوون. پێکەوەش ناوەڕۆکی ئەدەبیاتەکانی کوردایەتیان دەوڵەمەندکردووەو ئیدیکەیان خستۆتە سەرو هەندێک ئاستی پێگەیینی ئەدەبیاتەکەیان تێپەڕاندووەو هەندێکیش نوێبوونەوەو وەرگۆڕانی مەزنیان تێدا خولقاندووە.

لێرەدا لەتەوەرەی یەکەمەوە دەست پێدەکەین.

3
پێکهاتەی یەکێتیو ناسنامە فیکرییەکەی

ناميلكەی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بۆچی؟ لەهێڵە گشتییەکەیدا پێکهاتەی یەکێتیو ناسنامەکەی دەستنیشان کردووە (2). رەنگە لەرێڕەوی شۆڕشەکەو لەئەنجامی گەشەکردنی، هەروەها لەئەنجامی پێکهاتە تازەکانو تاقیکردنەوەی نوێدا وەرگۆڕان روویاندابێت، بەڵام بەگشتی هێڵە گشتییە راستو دروستەکەی ئەو سەردەمە پتەویو دامەزراوی خۆی سەلماندو بەسەر چەندین تاقیکردنەوەی هەمەچەشندا گوزەری کردو زاڵیشبوو.

بەگشتی یەکێتی هەر لەسەرەتاوە تائێستاشی لەگەڵدا بێت هێڵێکی فیکری پێشکەوتنخوازانەو خیتابێکی چەپی تەبەنی کردووە . بەڵێ بەپێی هەلومەرجەکان گۆڕان رووی داوەو تەنانەت لەهەندێک وێستگەدا ئەو گۆڕانە جەوهەریش بووە، بەڵام دیدی پێشکەوتنخوازو روانینی چەپگەرایی لەفیکرو سیاسەتی یەکێتیدا هێڵێکی روونو ئاشکرای لەرێڕەوە شۆڕشگێڕییەکەی داگیرکردبوو. ئەم خیتابە چەپخوازە نەک تەنها لەسەر پێکهاتەکەی، نەک تەنها لەئاستی کۆمەڵایەتیو چۆنیەتی روانینی بۆ پێکهاتەکانی کوردەواری رەنگی دابۆوە، بەڵکو هەر وەکو چاوەڕوانیش دەکرا لەسەر ئاستی ئامانجە نەتەوەییەکان، لەبواری شێوازەکانی خەباتو ئینجاش بازنەکانی پەیوەندی شۆڕش بەدەوروبەرییەوە کە ئەمانە هەموو تەوەرەکانی دیکەی پۆلینکردنەکەمانن، رەنگدانەوەو دەنگدانەوەی هەبوو. هەڵبەت لەم تەوەرەدا بەپلەی

یەکەم لەسەر پێکەوە گرێدانەوەی خەباتی چینایەتیو نەتەوایەتی، پێکەوە گونجانی ئامانجە کۆمەڵایەتیو ئامانجە نەتەوەییو نیشتمانییەکان دەدوێین.

لەڕابـــردوودا یەکێـــک لەکێماســـییە هەرە دیارەکـــانی بـــزووتنەوەی کـــوردایەتی کەکەلێنێکی گەورەی لەنـاو بـزووتنەوەکەدا دروسـتکردبوو، پشتگوێخستنی ململانێی چینـایەتی نێـو هەنـاوی کـوردەواری بـوو وەک هەر کـۆمەڵگەیەکی فـرەچین. ئەو کێماسـییەش جـگە لەوەی رێگربـوو لەوەی دیـدێکی زانـستی لەسـەر رۆڵـی چـینو توێژەکانی کوردەواری لەشۆڕشی رزگاری نیشتمانیدا پێک بێت، هەروەها پانتایی بڵاووبـوونەوەو تەشـەنەکردنی بزووتنەوەکەشـی کەم کردبـۆوەو پـرۆژەی رزگـاری نیشتمانیی لەچوارچێوەیەکی دیاریکراودا قەتیس کردبوو لەکاتێکدا مۆتوربەکردنی شۆڕشی رزگاری بەناوەڕۆکێکی کۆمەڵایەتی بزووتنەوەی نیشتمانیی فراوانتر دەکردو مانـایەکی نـوێی پێدەبەخشیو زۆرترین تـوێژو چینەکانی کوردەواری هانـدەدا بێـنە ریـزییەوە مـادامەکی لەگەڵ رزگـاری نیشتمانو رزگـاربوون لەزوڵـم و زۆری بێگـانە، خۆشیان لەدەستی زوڵم و زۆری خوێنمژانی ناوخۆش دەربازیان دەبێت، ئەم روانینە وەک چـۆن لەبـواری پـۆلینکردنی چـینو توێژەکانی کـۆمەڵی فرەچینی کـوردەوارییو رۆڵیان لەشۆڕشی نیشتمانییدا بایەخی خۆی هەبـوو، هەروەها گرنگ بوو بۆ ئەوەی هەرەمی پێکهاتەی شۆڕشەکەشی پێ بنیات بنرێ. پرسێکی وا لەپێکهاتەی رێبەرایەتی شۆڕشەکەو لەو نیازو رێبازەشدا کە رێکخراوەکە هەوڵی دەدا پەرەبستێنێ، هەستی پێدەکرا.

دروستەکە لەدیرۆکی کوردایەتیو راپەڕینەکانیدا راپەڕینی بەردەرکی سەرا (رۆژی رەشـــی 6-ی ئەیلـــولی 1930) بەوەرچەرخـــانو قۆنـــاغی گـــوێزانەوەی خەبـــاتو رێبەرایەتییەکەی لەشاخەوە بۆ شارو لە شێخو پیاوانی ئایینو سەرۆک هۆزەکانەوە بۆ رووناکبیرو خوێندەوارو کاسبکار دەژمێردرێ، بەڵام ئەمە هەروا بەئاسانی جێگیرنەبوو. عەقڵیەتی خێڵ دوای چەند دەیەیەک لەڕاپەڕینی بەردەرکی سەرا سەرلەنوێ سەری هەڵدایەوەو نوێنەرەکانیان سواری سەری کوردایەتییە مۆدێرینەکەی کە ئەدەبیاتی سیاسیو رێبازی سیاسی دروستی دانابوو، بـوونو لەیەخەی نەبـوونەوە تاهەرەسیان بەبـزووتنەوەی ئەیلـول هێنـا. بـۆیە پرسـی رێبەرایەتـی هەروا بـێ چارەسـەرمایەوەو بزووتنەوەی رێکخراوەیی خۆی پێ رانەگیرا لەبەردەم شاڵاوی داوو دەزگاکانی هـۆزی جڵەوگیـری بـزووتنەوەکەدا لەکاتێکـدا هەمـوو جارێـک لەئەدەبیـاتە سیاسـییەکەی کوردایەتی دێرینـدا دەگوترا پێشتر کورد بۆیە هیچی بەهیچ نەکرد، چونکە حزبی پێشڕەوی نەبووەو رێبەرایەتییەکی خوێنـدەوار راستەوخۆ لەهەرەمەوە بزووتنەوەکەی

نەبردووە بەڕێوە. لەڕاستیدا شکستی ئەیلول جارێکیتر ئەو پرسیارەی هێنایەوە نێوان کە ئایا کورد دەتوانێ ڕێبەرایەتییەکی لێوەشاوەی ئەوتۆ لە هەرەمی بزوتنەوەکەیدا جێگیربکات کەدرێژەی ڕەوتی پەرەسەندنی ئەزموونی ڕاپەڕینەکەی بەردەرکی سەرابێت، یان خوو بەو لادانەوە دەگرێ کە پاشەکشەی بەکوردایەتی کرد؟ ئەوەی لەبواری ڕێبەرایەتییدا شۆڕشی نوێ دەیویست جێگیریان بکات ئاوەژووکردنەوەی هەرەمی دەسەڵاتی شۆڕشەکە بوو بەپێچەوانەی پێش خۆی. واتا ڕێبەرایەتییەکی شاری، خوێندەوارو هەروا پێشکەوتنخوازیش کەپرۆژەیەکی نەتەوەیی پێشکەوتنخوازی هەبێت، بێتەکایەوە. لەهەمان کاتیشدا لادێ لانکی سەرهەڵدانەوەو دەریای لەژیان مانەوەی ماسییەکانی شۆڕش بێت. ئەوەی هاندەرو پاڵنەری پێشڤەچوونی ئەم ئەزموونە نوێیە بوو لەڕێبەرایەتی کردنی شۆڕش، ئەزموونی لەمێژینەی ڕێبەرانی شۆڕشەکە بوو کەپێشتر لەنێو ڕووداوەکانی ئەیلولدا ژیابوون وکێماسیو کورتییەکانی ڕەوشی کوردایەتیان هەست پێکردبوو. سەرەنجام هەرەمی سەرکردایەتییەکە بەڕاستی ئاوەژووکردنەوەی هەرەمە تەقلیدیەکەی جاران بوو.

لەسەرێکی تریشەوە شۆڕشی نوێ لەوەرگرتنی ناوەڕۆکی چینایەتی کۆمەڵایەتیی شۆڕشو لەجێکردنەوەی ڕوانینی پێشکەوتنخوازانە بۆ کوردەوارییو گرفتەکانی هەروا بێ پشتخانو بێ ئەزموون نەبوو. لەمێژە هەوڵ درابوو بۆ ئەوەی کوردایەتی پێشکەوتنخواز لەگەڵ مەسەلە چینایەتییەکان. لەگەڵ کوردەوارییو پرسە کۆمەڵایەتییەکان ئاوێتە بکرێت. بەڵام ڕێگرییەکی دوولایەنە هەبوو.. ڕێگرییەک لەلایەن ئەو بەناو بزووتنەوە چەپخوازە سەرتاسەرییەی دەترسا کوردایەتی لەکاتی فراوان بوونی ئامانجەکانی لەئامانجی نەتەوەیی ڕووتەوە بۆ ئامانجە گەلێکی کۆمەڵایەتی جڵەوەکە لەدەست ئەو دەربێنێو پاکانەی بوونو جێ پێقایمبوونی لەکوردستان نەمێنێ (3). ڕێگری دووەم هی ئەو ڕەوتە کۆنە پەرستە بوو کەحەزیان بەوەدەکرد کوردایەتی هەروا دروشمێکی سیاسی بەتاڵا بێتو هیچ ڕەهەندێکی کۆمەڵایەتی- ئابووری کەهەڵقوڵاوی ئاستی پێگەیشتنی کوردەواری بێت، لەخۆنەگرێت. بەڵام شۆڕشی نوێو لەهەلومەرجێکی دژواری سەختدا کەتەنانەت کوردایەتی ئاساییو تەقلیدیش حەرامو سەرکوتکراو بوو، بێ پەروا کوردایەتیو کوردەواری ئاوێتەکردو خیاتبێکی چینایەتی نیشتمانیی داڕشت کەوەرچەرخانە گرنگەکانی شۆڕشی نوێی بەدی هێناو کەلتووری کوردایەتی، هی پێش خۆی، دەوڵەمەندو دەوڵەمەندترکرد. هەر بەڕاستیش لەڕێڕەوی شۆڕشی نوێدا مەسەلەی کورد وەک پرسێک کەپێکهاتووە لەلایەنی سەلبی کەئەویش داگیرکردنو

دابەشکردنی کوردو کوردستانو چەوساندنەوەی نەتەوەییو کۆمەڵایەتیو ئابووریو رووناکبیریو لایەنی ئیجابیش کەبریتییە لەخەباتو تێکۆشانی کوردو (کوردایەتییەکەی) لەپێناوی لابردنی زولموزۆرداری داگیرکردنو دابەشکردنو لەرێگای لەناوبردنی چەوساندنەوەی نەتەوەییو کۆمەڵایەتیو ئابووریو رووناکبیریو..هتد، هەموو رەهەندە پێویستەکانی خۆی وەرگرتووەو (کوردایەتی)یش لەوێدا نەک تەنها بزووتنەوەیەکی خۆرسکانەو رەدفیعلێکی راگوزاریانە نییە بەڵکو بزووتنەوەیەکی مێژووکردی خاوەن پرۆژەیەکی رزگاری هەمەلایەنەیە لەبوارەکانی نەتەوەیی، کۆمەلایەتی، رووناکبیریو..هتد. هەڵبەتە ئەمانە هەمووی لەئەدەبیاتە دەوڵەمەندەکەی یەکێتی لەو ماوەیەی نووسینەکەمان دەیگرێتەوە چەندین نوسینو تۆژینەوەی لەسەرکراوە کەوەک خەرمانێکی پڕبەرەکەت بۆ لەمەودوای ئەدەبیاتی بزوتنەوەکەمان کەلتورێکی چاکو بەکەڵکە.

لەهەموو بارێکیشدا ئەو سەروەرییە بۆ یەکێتی لەمێژوودا نووسرا کەبەوپەڕی جورئەتەوە دابڕانی لەنێوان دوو قۆناغی مێژووییدا دروستکرد بێئەوەی پەیوەندییەکانی خۆی بەقۆناغی دێرینەوە بپسێنێ، لەهەلومەرجی دوای هەرەسدا یەکێتیو شۆڕشەکەی نەک هەر بزوتنەوەی نیشتمانییان هەڵسانەوە بەڵکو ئەرکی سەرباری کۆمەڵایەتیشیان خستە سەرشان لەکاتێکدا شۆڕشەکەی کورد لەدژی وڵاتێک بوو لای بلۆکی رۆژهەڵاتو ئەوەی پێی دەگوترا قەڵای سۆشیالیزم بە وڵاتێکی پێشکەوتنخوازی روو لەسوشیالیزم ناودەبرا کەچی شۆڕشی نوێ بەو ئامانجە پێشکەوتنخوازانەوە بەرەنگاری کردو ئەمەش خۆی لەخۆیدا خاڵی گومانو پرسیاربوو لە پێشکەوتنخوازی رژێمی ناوەندی کە لە هەلومەرجی بەرژەوەندی نێوان رۆژئاواو رۆژهەڵاتدا کوردی پەلبەستکردبوو.

هەر بەڕاستیش لەو سەردەمەداناملکەی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بۆچی؟ وەڵامێکی جەوهەری ئەو پرسیارانەی دەدایەوەو بگرە ریز بەندی هێزە کۆمەڵایەتییەکانیشی دیاریدەکرد.

پێویستە بگوترێ کەپتر لەهێڵێکی چەپ لەماوەی جیاجیادا کاریگەری خۆیان بەسەر ئەدەبیاتی یەکێتییەوە هەبوو، بەڵام دیارترینیان ئەندێشەی ماوتسیتۆنگ بوو کەلەدونیای سێدا برەوی هەبوو سەبارەت بەوەی هەردوو پرسی چینایەتیو نەتەوەیی پێکەوە گرێدەدا. سەرباری ئەوەی یەکێتی لەئەنجامی کەڵەکەکردنی ئەزموون لەهەموو بوارێکدا رێچکەی تایبەتی بۆ خۆی داهێنابوو، کەدوور بێت لەکۆپیکردنو زیاتر تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵی کوردەواری رەچاو بکات. بەمەش هەم زیاتر

لەڕێبازی چەپی راستەقینە نزیک دەبۆوە کە ڕێبازێکە دەخوازێ واقیعی کۆمەڵایەتیو تایبەتمەندییەکانی هەر کۆمەڵێک رەچاو بکرێتو هەمیش دیدە کۆمەڵایەتییەکەی خۆی لەگەڵ ئامانجەکانی کوردایەتیدا ئاوێتە کرد، ئەدەبیاتەکانی یەکێتی (بەتایبەتی کۆمەڵە) لەو قۆناغەدا پڕیەتی لەو شیکردنەوانەی تەئکید لەسەر ئەوە دەکەنەوە کە (چۆن بەشێکی زۆر لەهۆکارەکانی چەوساندنەوەی چینایەتی لەکوردستاندا دەگەڕێتەوە بۆ چەوساندنەوەی نیشتمانیو خودی چەوسانەوەی نیشتمانیش بۆ بەتاڵانبردنی خێروبێرو بەهەرزان کڕینی هێزی بازووی رەنجدەرانی کوردەوارییە.. هەروەها پێکەوە گرێدانی خەباتی نیشتمانیو چینایەتی رەنگدانەوەی ئەو لێکدانەوە تایبەتمەندەی یەکێتی بوو کەهەرگیز خەباتی چینایەتی بەتەنیا ناتوانێ وەڵام دەرەوەی پێویستییەکانی قۆناغەکەبێ، هەروەکو چۆن برینی قۆناغی رزگاری نیشتمانی مانای رزگاری تەواو ناگەیەنێ ئەگەر بێتو چینو توێژەکانی کوردستان رێگەی گەشەی کۆمەڵایەتیو ئابوورییان لێبگیرێ.. ئەو پەیوەندییە دەرەبەگایەتییەی کەئەوەندەی لەمپەربوون لەرێگای گۆڕانی کۆمەڵایەتی بەرەو ئاراستەی دادپەروەری کۆمەڵایەتی، دوو ئەوەندەش ئاستەنگیان بۆ خەباتی هەقخوازانەی گەلی کوردستان دروستکردبوو). (4)

4

تەوەرەی ئامانجەکانی یەکێتیو شۆڕشە نوێیەکەی گەلەکەمان

چونکە شۆڕشی نوێ لەهەموو ئاستەکاندا نوێبوو، گۆڕانو نوێبوونەوە لەدروشمو ئامانجەکاندا خەسڵەتێکی دیکەی ئەدەبیاتی یەکێتی بوو، دروشمو ئامانجەکان هەم لەسەرێکەوە لەکاریگەری روانینی چەپ بەدوور نەبوونو هەم لەسەرێکی دیکەشەوە کاریگەری پێشکەوتنی خواستە نەتەوەییەکانی گەلی کوردیان پێوەدیار بوو. ئەو خواستە نەتەوەییانەی هەرەسی 1975و شکستی کاتی پرۆژە نەتەوەییەکەی ئەیلول نەیانتوانی رێگربن لەبەردەم گەشەکردنو پێشقەچوونیاندا.

خاڵێکی ئیجابی کەلەئەدەبیاتی شۆڕشی نوێی یەکێتیدا تێبینی دەکرا رەهەندی نەتەوەیی دروشمەکانی بوو کەبەئاشکرا دەستی لەسەر برینەکانی کوردو جەوهەری پرسی نیشتمانیی ئێمە دادەنا کەپرسی داگیرو دابەشکردنی کوردو کوردستانەو بۆ چارەسەرکردنی ئەو پرسەش دەبێ کورد مافی ئازادانە بڕیاردانیچارەنووسی خۆی هەبێت. ئەدەبیاتی یەکێتی بەدرێژایی ساڵانی شۆڕش نەک هەر تەئکیدی لەسەر مافی چارەی خۆنووسین دەکردوە بەڵکو هەروا ئاماژەشی بەوەکردووە کەمافی چارەی

خۆنووسین تائاستی جیابوونەوەو پێکهێنانی دەوڵەتی سەربەخۆش دەگرێتەوە. یەکێتی ئەگەرچی وەک دروشمی قۆناغەکە ئامانجی مافی چارەی خۆنووسینی لەچوارچێوەی یەکێتی ئارەزوومەندانەو فۆرمەلەی ئۆتۆنۆمی راستەقینەو دیموکراسیدا شیدەکردەوە، بەڵام هەمیشەو بەردەوام کادیرو پێشمەرگەو لایەنگرانی خۆی بەگیانی کوردستانی بوونو یەکێتی نەتەوەیی کورد پەروەردە کردووە. ئەمەش ئەگەر لای هەندێک نەیار بەناکۆکو دژبەیەکی لەسیاسەتەکان لێکدرابێتەوە ئەوا لای یەکێتی دوو لایەنی تەواوکاری یەک مەسەلە بوون کەئەویش مەسەلەی دیاریکردنی ستراتیژی رزگاری نیشتمانیی لەلایەکو پیادەکردنی تاکتیکی قۆناغ بەقۆناغ بوو لەلایەکی ترەوە، یەکێتی بەپێچەوانەوەی ئەو هێزو گروپانەی کادیرانو هەڤاڵانیان بەگیانی سیاسەتی رۆژانەی حزبەکەیان پەروەردە دەکردو لەئەدەبیاتی خۆیاندا بەهەمان روانینی رۆژانەییو تاکتیکییەوە دەیانڕوانییە ئەسڵو جەوهەری کێشەی کوردو خەباتی کوردایەتی، یەکێتی بەپێچەوانەی ئەوانەوە پەروەردەیەکی دروستو سیاسەتێکی ژیرانەو کامڵ، راهێنانێکی کوردستانیو شوێنکەوتنی ئەوەی قۆناغەکە دەیهێنێتە پێش لەدەسکەوتو ئامانجەکان، پەیڕەو دەکردو لەهەمان کاتیشدا دروشمو ئامانجە هەنووکەییەکانی واقیعیو بەپێی تەرازووی هێزو هەلومەرجە سیاسییە گوشارهێنەرەکان بوون، لەئەنجامی پەروەردە بوونو فێربوون لەخوێندنگەی ئەدەبیاتێکی وادا هەڤاڵاو تێکۆشەری یەکێتی هەم خاوەنی پرەنسیپی کوردستانیو نەتەوەیی بوو، هەمیش کادرێکی بزێوو دینامیکی نێو هەلومەرجە وەرگۆڕدراوەکان بوو.

لەڕاستیدا راوەستان لەسەر دروشمو ئامانجەکانی یەکێتی بۆ چارەسەر کردنی پرسی کورد لەکوردستانی عیراقدا هەڵیگرتبوو، وردبوونەوەو تێڕامانی زیاتر دەخوازێ. وردبوونەوە لەدروشمی مافی چارەنووسو پەیوەندییەکانی بەیەکێتی ئارەزوومەندانەو داخوازی ئۆتۆنۆمی راستەقینەوە ئینجا پەیوەندییەکانی ئەمانە بەدیموکراتیزەکردنی عیراقەوە.

ئایا یەکێتی بەپێی پشتخانو کەلتورێکی لەمێژین دروشمی یەکێتی ئارەزوومەندانەو چوون یەکی لەهەموو ئاستەکاندا هەڵگرتووە یاخود بەپێی خیتابی سیاسیو هێڵی فیکری کەخیتابی مارکسسیتیو چەپ بووە ئەو دروشمەی هێناوەتە پێش؟

لەڕاستیدا لەنێو گەرمایی واقیعدا گەلێک گرانە کەتاڵە دەزووی نێوان ئەو دوو پەیوەندییە دیاری بکەین. هەر وەک گوتمان کەیەکێتی درێژە پێدەری رێبازی دێرینی کوردایەتیو رەچەشکێنیشێتی. بۆیە داخوازی مافی چارەنووسو خورد

کردنەوەی لەچوارچێوەی یەکێتییەکی ئارەزوومەندانەی نێوان کوردو عەرەب کەلەمێژە لەکوردایەتییدا قسەوباسو توێژینەوەی لەسەر دەکرێت داخوازییەک بووە لەگەڵ بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتیو عورفو نەریتی کۆمەڵی نێودەوڵەتیشدا کۆکو تەبابووە. هێندە هەیە کەمەیلی چەپ لەناو بزوتنەوەی کوردایەتیدا کەلەدەورانی دەرکەوتنی یەکێتیو شۆڕشەکەیدا لەبەرهۆکارەکانی پێشتر ئاماژەمان پێدان لەدرەوشانەوەدا بوون، هەوڵی دەدا شیکردنەوەی مارکسیانەی راستو دروستیش بۆ مافی چارەی خۆنووسینو مافی گەلی کورد لەوەدا پێشکەش بکات. بۆئەوەی لەمەیدانی کێشمەکێشی سیاسیو ئایدیۆلۆجی لەگەڵ هێزە چەپەکانی مافی چارەنووسی کوردو رەهەندی نەتەوەیی خەباتی گەلی کوردیان دەخستە ژێر لێوەوە، سەرکەوتن بەدەست بهێننو بەوپێیەش پڕوپاگەندە پڕوپوچەکانی لەدژی کوردایەتیو بزوتنەوەکەی هەبوون تەفروتونا بکرێت، لەڕێگای ئەو ئامانجانەشدا شیکردنەوەکانی لینین بۆ مافی چارەنووسی گەلانو رەوتی ماوتیستیتۆنگی لەبیری چەپدا یارمەتیدەرێکی چاکی سەرکەوتنو رووبەڕووبوونەوە بوو.

هەرچی پرسی ئۆتۆنۆمییە کەدەگەڵ دیموکراسی بۆ عیراق ماوەیەکی زۆر دروشمی سیاسی قۆناغێکی دیاریکراو بوون ئەوا لای یەکێتیو لەئەدەبیاتەکەیدا چارەسەرێکی ناکامڵی پرسی کوردەو خواستە نەتەوەییەکانی پێتێرناکرێت.

لەقۆناغی تریشدا یەکێتی بەیەکجارەکی دەستی لەو داخوازییە قۆناغەییە هەڵگرتو راستەوخۆ دروشمی مافیچارەنووسی بەرزکردەوە، ئەمەش دوای ئەزموونی دانوستاندنی (1984) بوو کەتێیدا بەغدا ئامادەنەبوو داخوازییە بنچینەییەکانی کورد بسەلمێنێ. (5)

لەو هەلومەرجە هەستیارەدا یەکێتیو ئەدەبیاتەکەی رەخنەکانی خۆیانیان لەئۆتۆنۆمی روونکردەوەو ئەلتەرناتیڤی چاکتری چوون یەکییان لەگەڵ عەرەبدا هەڵبژارد. هەڤاڵا مام جەلال لەو سەردەمەو دروست لەساڵی 1988 کەگەرمەی پاشەکشەی شۆڕشو پەلاماری کیمیاباران بوو بەدیدێکی رۆشنەوە مافی چارەی خۆنووسینی شیکردەوەو سنووردارییی ئۆتۆنۆمی دەست نیشان کرد کاتێک لەسیمینارێکی پەیمانگەی (ئیبلا)ی مەدریددا موحازەرەیەکی لەسەرپرسی کورد لەعیراقدا پێشکەشکردو ئەم ئاماژانەیدا کەپێشبینی فۆرمەلەی فیدرالیو وەرگۆڕانەکانی دوای راپەڕینیشی تێدایە:

(هاوسەنگی هێز لەنێوان ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان دابەشکردووەو لەنێوان گەلی کورددا دەرفەتی ئەوەنادا ئێستا مافی چارەی خۆنووسین لەسەرفۆرمەلەی

جیابوونەوەو پێکهێنانی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کورد بەدی بێت، بەڵام ئەمانە هەمووی مانای ئەوە ناگەیەنێت کەمافی گەلی کورد لەدیاریکردنی چارەنووسی خۆی هەڵبوەشێنێتەوە بەمافی جیابوونەوەو دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی نەتەوایەتیشەوە، ئۆتۆنۆمی چارەسەرێکە بۆ کەمکردنەوەی ژان نەک بۆ لابردنی نەخۆشییەکەو لەڕەگەوە هەڵکەندنی پرسە نەتەوایەتییەکە.

ئۆتۆنۆمی لەمپەر دەخاتە بەردەم یەکێتی ئارەزوومەندانەی داواکراو بۆ دارشتنی چاکترین پەیوەندی لەنێوان نەتەوە پێکەوەژیاوەکانی ژێر سایەی یەک دەوڵەتدا.

ئۆتۆنۆمی لەگەڵ پێداویستییەکانی هەردوو نەتەوەی عەرەبو کوردی براو لەگەڵ رێڕەوی گەشەسەندنی بزوتنەوە رزگاریخوازو یەکێتی خوازو دیموکراتیخوازەکەیاندا رێک ناکەوێو ناگونجێ.

من یەکێتی ئارەزوومەندانە بەچارەسەرێکی دروستو واقیعیانە دەزانم بۆ پرسی کورد، دوو کۆماری یەکێتیانەی کوردستانیو عەرەبی لەچوارچێوەی کۆماری یەکگرتووی عیراقدا). (6)

بەهەرحاڵ لەهەموو ئەم دژوارییانەی هاتنەرێی یەکێتیو ئەدەبیاتەکەی پرسی دیموکراسی بۆ عیراقیان نەخستبووە لاوە، چونکە دیموکراتیزەکردنی عیراق واتای دەرکەوتنی مینبەرێکی ئازاد کەکوردیش لەسەر ئەو مینبەرە ئامانجە کەموزۆرەکانی خۆی بەیان بکات.

5
تەوەرەی بازنەکانی پەیوەندی شۆڕشو یەکێتی لەگەڵ دەرەوەدا

ئەم تەوەرەیە یەکێکە لەو بوارە گرنگانەی کە ئەدەبیاتی شۆرشی نوێ بایەخی پێداوەو تازەگەری تێدا کردووەو بە وردو درشتی لێکۆڵینەوەی لەسەر ئەنجام داوە.

راستە کە ئێمە قسە لەسەر بازنەکانی پەیوەندی شۆڕش یاخود بابڵێین پەیوەندیەکانی یەکێتی لەگەڵ دەرەوەی خۆیو رەهەندە جیاجیاکانی بزوتنەوەی کوردستان دەکەین دەبێ بگەرێینەوە بۆ ئەو کەلتورەی کە بزوتنەوەکە لە شۆرشەکانی پێشوو لە بواری پەیوەندی کردن بەدەرەوەی خۆی هەیبوو، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا شۆڕشی نوێ ئەم بابەتەی لە شوێنێکی دیاری ئەدەبیاتەکەی خۆیدا جێکردۆتەوە، لەسەری وەستاوە.

داخۆ پەیوەندی بزوتنەوەی کورد لە کوردستانی عیراق لەگەڵ (ئەوانی)تردا چۆن دەبێت؟ شوێنی بزوتنەوەکە لە هاوکێشەکەدا چۆنە؟...هتد.

سەرەتا لە چاوگە فیکرییەکەوە دەست پێدەکەین، یەکێتی بەو پێیەی ڕێکخراوێکی چەپە ڕوانگەیەکی فیکری چەپی بۆ مەسەلەی پەیوەندیکردن هەبووە. هەر دەشبێ لە چوار چێوەی هەلومەرجی فیکری‌و سیاسی ماوەی نێوان (1975-1991)دا ئەو پرسە هەڵبسەنگێنین، ئەگەرچی لایەنی فیکری‌و ئایدیۆلۆجی کەم‌و زۆر کاریگەری خۆیان بەسەر جۆری پەیوەندی‌و جۆری هاوپەیمانێتییەکانەوە هەبووە، بەڵام لەبەرئەوەی شۆڕشی نوێ لە قۆناغی رزگاری نیشتمانیدا بووەو پتر لەو قۆناغەدا کار بۆ پرسە نەتەوەییەکە کراوە، ئەوا دەبینین پێوەری سەرەکی پەیوەندی گرتن بەدەرەوەو کێشانی بازنەی پەیوەندییەکان لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی مەسەلە نەتەوەییەکە بووە. راستە ئایدیۆلۆژیای چەپ زۆرجار تەگەرەی خستۆتە بەردەم بزوتنەوە میللییەکانی دونیای سێ‌و مەودای پەیوەندییەکانی سنووردار کردووە، بەڵام بە حوکمی زاڵبوونیمەیلی نەتەوەیی بەسەر مەیلەکانی تردا بڕیاردەری پلەیەک لە هەڵسەنگاندن‌و دیاریکردنی پەیوەندییەکان پێوەری دەستکەوت‌و قازانجی نەتەوەیی بووە لە ڕێگای دۆزینەوەی پتر لە ئەلتەرناتیڤێک بۆ جموجوڵی مەسەلەی کورد. راستە یەکێتی لە ڕووی فیکری‌و سیاسی‌و سیاسەتەوە خاوەنی هێڵێکی فیکری‌و پرەنسیپی جێگیرو سەربەخۆیی بڕیاری سیاسی بووە بەڵام بەها جێگیرەکان هەرگیز بەمانای دۆگماو چەق بەستن مامەڵەیان لەگەڵدا نەکراوە بەو جۆرەی پشت لە دەرفەتەکانی بۆ قازانجی کورد دەرەخسێن بکرێت تەنها لەبەر پاساوو بەربەستی ئایدیۆلۆژیی. بەم شێوەیە لە پەیوەندی کردندا مەسەلە نەتەوەییەکە نەک چینایەتی لە پێشتر بووەو شۆڕشی نوێش هەوڵیداوە دۆست‌و پشتیوان بۆ بزوتنەوە میللییەکە لە نێو گەلاندا پەیدا بکات. ئەمەش دۆزینەوەیەکی دروستی ئەرکەکانی قۆناغی رزگاری‌و دیموکراسییە.

بازنە فکرییەکە لە هەموو بزوتنەوەکانی دونیای سێدا وابوو:

-بزوتنەوەی رزگاریخوازی وڵاتانی دونیای سێ.

-بزوتنەوەی کرێکاران لە ئەوروپا.

-بزوتنەوەی سۆشیالیست لە ئۆردوگای رۆژهەڵات کە ئەو وەختە سۆڤێت قەڵاکەی بوو.

ئەگەرچی ئەمە لە ئەدەبیاتەکانی شۆڕشی نوێدا ڕەنگی داوەتەوە، بەڵام بە حوکمی ئەوەی کوردایەتی شۆڕشی گەلێکی بن دەستی حکومەتێکی دونیای سێیە بۆیە دەبینین سەرەرای کەلتوری ماویزم لەسەرەتاکانی یەکێتیدا کەچی هیچ کام لەم ڕەهەندە ئایدیۆلۆجیانە بەرەو داخرانی نەبردووین.

ئەدەبیاتەکـان دەیـانگوت مـادامەکی سـۆڤێت وڵاتێکـی سۆشیالیـستییە کەوابـێ سـەرەرای دووریو دوو دڵی لە کـورد هەر دۆسـتێکی مەوزوعـی ئـێمەیە مـادامەکی ئـێمە بزوتنەوەکەمـان چەپو پێشکەوتنخوازە. لـەگـەڵ ئەمەشـدا یەکێتـی بۆچـوونێکی رەخنەگرانەی بەرامبەر سۆڤێت هەبووە ئەویش ڕەنگە بەشێکی بۆ پێشینەی کەلتوری ماویزم بگەڕێتەوەو بەشێکی دیکەشی سەبارەت بە هەڵوێستی نادۆستانەی سۆڤێت بـوو لە پرسـی کـورد. دەشـبێ بڵێـین کە پەسـەندکردنی تێزەکـانی مـاویزمیش مانـای پابەنـدبوون بە سیاسـەتەکانی چیـنەوە ناگەیەنێـت بەڵکـو پەسـەندکردنەکە زیـاتر پەسەندکردنی تێزی فیکری مارکسیزمی رۆژهەڵاتی بوو. ئەو مارکسیزمەی سـەرۆک مـاو تایبەتمەنـدێتی وڵاتـانی رۆژهەڵاتـی تێـدا رەچـاو کـردو ڕەنگێکـی نەتەوەیـشی بەبزوتنەوەی چینایەتی بەخشی.

دیـوێکی دیکەی پرسی بازنەکانی پەیوەندی شۆرشی نوێ دیوی کوردستانییو عیراقییە یاخود بابڵێین رەهەندی کوردستانییو عیراقییە.

یەکێتیـــی نیـــشتمانیی کوردســـتان وەک لە نـــاوەکەی دەردەکەوێـــت هێزێکـــی کوردسـتانی بـوو نەک داش عیـراق. لە هەمـان کاتیـشدا هێزێکی عیراقـی بـوو کە دەیویـست شۆڕشـەکەی شۆڕشـێکی عیراقـی بێـت هەروەک لەنـاوی ئێـزگەکەیەوە دەردەکەوێکە (دەنگی شۆڕشـی عیـراق) بـوو، ئەمەش پێـک نـاکۆکی نیـیە بەڵکـو تەواوکارییە.

-یەکێتی کوردستانی بـوو چـونکە بەشـەکانی دیکەو پارچەکانی تـری کوردستان قـوڵایی سـتراتیژین بـۆ پرسـی کـورد لە کوردسـتانی عیـراق. لەبەرئەوە دەبینـین کەلەناوجەرگەی واقیعدا پشتیوان بوو بۆ بزوتنەوەی کورد لە ئێرانو لەپارچەکانی تر.

-عیراقییش بـوو، چونکە گۆڕانکاری دەویـست لە سیـستمی حـوکمڕان لە عیراقدا. مادامەکی مافی کورد لەبەغدایەو بەغدای ئێستاش هیچمان بۆ ناسەلمێنێ کەوابێ پێویستە لەگەڵ هێزە پێشکەوتنخوازو نەتەوەییە پێشکەوتنخوازەکانی عیـراقو لـەگـەڵ ئۆپۆزسیۆنی نیشتمانیی عیراقدا بەرەی هاوپەیمانێتیو پێکەوە خەباتکردن لە ریگای ئەنجامــدانی گــۆڕانی دیمــوکراتی لە ناوەنــددا دابــمەزرێ. لەســەر ئەم بنچیــنەیە شۆڕشەکە چەندە کوردستانیی بوو هێندەش رەهەندێکی دیموکراسیانەو عیراقیانەی هەیە. دیـارە ئەم دوو رەهەنــدەش لە ئەدەبیــاتی کوردایەتیـدا پێـشینەیەکی هەیەو شۆڕشـی نـوێش لەبـاری چۆنـایەتییەوە گەشـەی چـاکی پێـداوەو بگـرە گەلێـک جـار دەستپێـشخەری هاوپەیمـانێتی عیراقیـانەی کـردووە بـۆ ئەوەی بەشـدارێکی سـەرەکی بێت لە گۆڕانی ناوەنددا نەک بانگێشت بکرێتو پشکێکی کەمی پێببرێت.

لەئاستی ڕەهەندی نێودەوڵەتی‌و بەنێودەوڵەتیکردنی مەسەلەی کورددا کەئەمەیان بازنە فراوانەکەی مامەڵەکردن لەگەڵ جیهان دەگریتەوە، یەکێتی لەنێو لاپەڕەی ئەدەبیاتەکانیدا هەوڵیداوە پتر لەئەلتەرنانیڤێک بۆ بزوتنەوەی کورد ڕەچاو بکاتو بازنەی پەیوەندییەکان بەقازانجی بزوتنەوەکە خورد بکاتەوە.

ئەگەرچی سروشتی جیۆپۆلەتیکی کوردستان وایکردووە بزوتنەوەی کورد (بەتایبەتی هی چەکدارییەکەی کەئیتر چەک بەرزکردنەوەیە لەڕووی دوژمن‌و مانای نەمانی هەموو جۆرە پەیوەندییەک لەگەڵ ناوەند دەگەیەنێ) دەرگاکانی لەبەردەمدا دابخرێ‌و تەنها دەروازەی پەیوەندی بێت لەگەڵ دراوسێکان کەئەوانیش گرفتیان لەگەڵ کوردەکانی خۆیان هەیە، بەڵام یەکێتی هەوڵیدا پەراوێزێکیتر بۆ پەیوەندی کردن بکاتەوە.

ئەمە لەئەدەبیاتەکەدا وا ڕەنگی دایەوە کەبزووتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی کوردستان دۆستو پشتیوانی بزوتنەوەی دیموکراسیو شۆڕشگێڕی گەلانی ناوچەکەیە. لەچاوەڕوانی ئەوەدا کەبزوتنەوەی دیموکراسی‌و شۆڕشگێڕی گەلانی ناوچەکە گۆڕانکاری لەدەسەڵاتی ناوەندی دەوڵەتە سەردەستەکان بخوڵقێنێ‌و دەرەتانێک بۆ کورد لەو پارچانەی ترو لەوێشەوە دەروازەیەک بۆ کورد لەبەشی کوردستانی عیراقدا پێک بێت کە هاوشۆو پشتیوانی بەدەست بهێنێت. ئەم شیکردنەوەیە لەوەرگۆڕانە گەورەکەی ئێران کەشای تێدا گۆڕبەگۆڕبوو دروستی‌و خۆی سەلماندو لەشۆڕشی ئێراندا دەرەتانێک پەیدا بوو بۆ کوردایەتی لەکوردستانی عیراق تا باسکی بزوتنەوەکەی ئەستوورتر بێت. ئەگەرچی لەدواییدا جێگیربوونی دەسەڵاتی شۆڕشی ئیسلامی پێوەرەکانی گەڕاندەوە بۆ پێوەری مامەڵەکردنی دەوڵەت‌و بەرژەوەندییەکانی، بەڵام شەڕی عیراق-ئێران‌و پێشینەی مامەڵەکردنی ئێران لەگەڵ پرسی کوردو پەیوەندی لەپێشتری دەسەڵاتی تازە لەگەڵ ڕێبەرایەتی شۆڕشی نوێدا هەرچۆنێک بێت بواری پەیوەندیکردنی بەدەرەوەو دامەزراندنی دۆستایەتی ڕەخساندبوو.

خاڵێکی دیکەی وەرچەرخان لەئەدەبیاتەکەمان ئەوەبوو کەبازنەی پەیوەندییەکان هێزە سۆشیال دیموکراتەکانی ئەوروپاش بگرێتەوە کەئەمە لەو سەردەمەدا لەڕووی ئایدیۆلۆژییەوە بڤە بوو. بەڵام لەڕووی پرسی نەتەوەیییەوە دەریچەیەکی خراپ نەبوو. بۆیە ڕاگەیاندنی یەکێتی لەنیوەی یەکەمی هەشتاکاندا لەچەند وتارێکی تایبەت بەمەسەلەی کورد ئاماژەی بەپێویستی پەیوەندیکردن لەگەڵ ناوەندەکانی سۆشیال-

دیموکراتو هەوڵدان بۆ چاککردنی هەڵوێستیان لەکێشەی کورد کردبوو. ئەمە لەو کاتەدا جورئەتو تێپەڕاندنێکی چۆنایەتی بوو لەئەدەبیاتی شۆڕشدا.

کارەساتی هەڵەبجەو ئەنفالو لەگەڵیشیدا دەرکەوتنی کورد وەکو قوربانییەک لەسەر زەوی، ئەو شێوە درندایەتییەی بەغدا لەجینۆسایدکردنی کورد، جا هەرکوردێک بێت، پەیڕەوی لێکرد، کێرفی مەسەلەی کوردی وەک نەتەوەیەک کەڕووبەڕووی قڕکردن دەبێتەوە بەرزکردەوە.ئەو هەلومەرجە واکەوتەوە کە شۆڕشی کوردستانیش پرسە نەتەوەییەکە ببێتە خەمی یەکەمینی.

لەو سەردەمەدا هەڵوێستە سیاسییەکان دەربارەی کورد بەم شێوەیە بوون:

-کۆماری ئیسلامی ئێران هات بەهانای کوردەوە لەهەڵەبجە، دەرگای بۆ میدیاکان خستە سەرگازی پشت تاوێنەی تراژیدیای کیمیاباران بگرنو بەغداو هەردوو رۆژئاواو رۆژهەلاتی دۆستی، بەدرۆ بخەنەوە.

-یەکێتی سۆڤێتو ئۆردوگا ئیستبدادییەکەی پشتگیری بەغدایان کردو کوردیان بەدرۆخستەوە.

-هێزە پێشکەوتنخوازو چەپەکانی عەرەبو جیهان پشتگیری بەغدایان کردو تاوانبارکردنی حکومەتی عیراقییان بەپڕوپاگەندەی ئیمپریالیزم لەقەڵەم دەدا.

-دەوڵەتانو میدیاو ناوەندە دیموکراتییەکانی رۆژئاواو ئەمریکا وردە وردە بەشەرمیشەوە بوایە باسی کوردیان دەهێنایە گۆڕێ.

هەموو ئەم هەلومەرجە تازەیە زەمینەی ئەوەیان بۆ کوردایەتیو ئەدەبیاتەکەی رەخساند تاوەکو روانینێکی رەخنەگرانە بەرامبەر بەهێزە چەپو سۆشیالیستەکان بگرنەبەر. لەئاستی واقیعی سیاسیشدا دەستی کورد والاتر بوو کەبێ ئەوەی بەتۆمەتی ناڕەوا تاوانباری بکەن بەشوێن پەیوەندی دیکەو بازنەی دیبلۆماسیتردا بگەڕێ. سەرەنجام مەسەلەکە وای لێهات کەیەکێتی بۆ گۆڕانی کۆمەڵایەتی لەنێو هەناوی کوردەوارییدا چەپو پێشکەوتنخوازە نەک بۆ ئەوەی بزوتنەوەی کوردایەتی ببێتە قوربانی سیاسەتە چەوتەکانی هێزە سۆشیالیستو چەپەکانی کە لەدیدی بەرژەوەندی دەوڵەتەکانیانەوە، نەک لەڕوانگەی پرەنسیپەکانەوە مامەڵە لەگەڵ پرسی کوردو پرسی گەلانی بندەست دەکەن.

تا ئەو هەلومەرجەی بەهۆی پەرەسەندنی مەسەلەی کوردو شەڕی دووەمی کەنداوەوە کورد هاتە سەر شانۆی جیهانو دەورانێکی تازە لەڕێڕەوی کوردایەتیو رایەڵەی پەیوەندییەکانی دەستی پێکرد، رەخنەکانی ئەدەبیاتی کوردایەتی لەهێزە سۆشیالیستو کۆمۆنیستەکان بەم جۆرە بوو:

(لەکاتێکدا بزووتنەوەی رزیگاریخوازی ئەودوای میللەتان یارمەتی‌و پشتگیری هێزە دیموکراتی‌و سۆشیالیستەکانی دونیایان بەدەست هێنابوو، بزووتنەوەی رزیگاریخوازی کورد لەلانی کەمی یارمەتی‌و پشتیوانیش بێبەش کرابوو. فەرموون لەگەڵ نموونەیەکی زەق کەڕاستی قسەکانمان دەسەلمێنێ:

لەئەمڕۆدا کەگەلی کورد تووشی شەڕێکی وەحشیگەرانەی قڕکردن‌و بەکارهێنانی چەکی کیمیاویو بکوژ دەبێتەوە، ولاتانی سۆشیالیستیو هێزە ئازادیخوازو دیموکراتەکانی جیهان هەڵوێستی بێدەنگی لەبەرامبەر هەقدا، هەڵوێستی لێوقرتاندن بەرامبەر بەبزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد هەڵدەبژێرن، هەڵوێستێک کەتێیدا یارمەتی سەربازیو داراییو سیاسی پێشکەش حکومەتی فاشیستی عیراق دەکەن کەشەڕێکی قڕکردن لەدژی گەلی کورد لەکوردستانی عیراق دەبات بەڕێوە.

حکومەتی عیراق شارو گوندە کوردییەکان بەچەکی کیمیاوی ئاوڕشێن دەکات لەڕێی فڕۆکەکانی سۆخۆی سۆڤێتیو میراجی فەرەنسییەوە، هەردوو حکومەتی سۆڤێتیو فەرەنسی ئیدعای سۆشیالیزم دەکەن‌و بانگەشەی مافی مرۆڤ‌و سۆشیالیزم‌و دیموکراسی بەرزدەکەنەوە، یەکەمیان حزبێکی کۆمۆنیست فەرمانڕەوایی دەکات‌و دووەمیش حزبێکی سۆشیالیست دیموکرات) (7).

6

تەوەری چوارەم: شێوازەکانی خەبات بۆ دەست هێنانی ئامانجەکان

لەڕاستیدا لەم تەوەرەش هەردەبێت ئاماژە بەدووخاڵ بکەین. مادامەکی گوتمان یەکێتی بیرێکی چەپی هەبووە کەواتە ئەوشێوازانەی بۆ خەبات کردن‌و بەدەستهێنانی ئامانجە سیاسییەکانی شۆڕش پەیرەوی کراون لەکاریگەری بیری چەپ بەدوور نەبوون. هەروەها ناشکرێ دیسانەوە ئاماژە بەوەنەکەین کەیەکێتی هەولی داوە ئەوشێوازانەی جاران لەشۆڕشی کورددا پەیرەوی دەکرا گەشە پێبدات‌و هی تریشی بخاتە سەر. شێوازەکانی خەبات، ئەوشێوازە جیاجیانە دەگرێتەوە کەبۆ بەدەست هێنانی ئامانجی دیاری کراو پەیرەوی دەکرێن. ئەگەر بێینە سەرئەزمونی ولاتان دەبینین شێوازەکان هەمەچەشنن: شێوازی خەباتی چەکداری، شێوازی خەباتی سیاسی، شێوازی خەباتی دبلۆماسی...هتد. بەلام ئەم شێوازانە دەکرێ لەژێر چەتری شێوازی خەباتی چەکداری‌و شێوازی خەباتی سیاسی دا کۆیان بکەینەوە. بێگومان هەریەک لەوانە لقوپۆپی جیاجیایان لێدەبێتەوە. بۆنموونە لەشێوازی خەباتی چەکداری دەکرێت پرسیار لەجۆری چەکدارییەکە بکرێت، ئایا خەباتی پارتیزانییە، ئایا شەڕی

بەرەیی راستەوخۆیە یان ئەگەر دەرفەت هەبێت شەڕی راستەوخۆ رامالینی هێزی داگیرکەرە، ئایا توندو تیژی شۆرشگێری‌و تەقاندنەوەی دام‌و دەزگاکانی هێزی داگیرکەرە؟ هەروەها بۆ شێوازەکانی خەباتی سیاسیش هەمان پرسیار هەیە، ئایا خەباتی سیاسی لەناوەوە یان لەدەرەوە؟ ئایا لەوخەباتە سیاسییەدا دەرخستنی تەواوی ئامانجەکان یاخود دەرخستنی لانیکەمی ئامانجەکان پەیرەوی دەکرێت؟ ئایا پەنابردن بۆ رێکخستن‌و تەنها رێکخستن‌و کاری نهێنی تاهەلومەرجی رزگارکردن دەرەخسێ یاخود کارکردن لە بواری خەباتی جەماوەریدا، یان خەباتی ئیعلامی، یاخود بزوتنەوەی دبلۆماسی لەدەرەوەو ناوەوە؟ ئەوانە هەموویان شێوازی جیاجیان کەدەتوانین لەژێر ئەو دوو چەترەدا کۆیان بکەینەوە.

لای یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان ئەولەویات بۆ خەباتی سیاسی بووەو خەباتی چەکداری‌و چەک ئەو ئامرازە بوون کەئامانجە سیاسییەکانیان پێ بەدی دەهێنرا. لەوانەیە لەئاستی واقیعدا خوردکردنەوە یاخود جیاکردنەوەی هەردوو شێوازی خەباتەکە تۆزێک ئاستەم بێت، بەلام چاوپێداخشانەوە بەسەرەتاکانی دروستبوونی یەکێتیو چۆنیەتی گەشەکردنی خەباتەکەی دەتوانن زۆرشتمان بۆ روون بکەنەوە. بۆ نموونە یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان کەیادی (6/1)دەکاتەوە بەپلەی یەکەم یادی دامەزراندن (1975/6/1)، یادی دەستپێکردنی یەکەم هەنگاوی سیاسی دەکاتەوە ئینجا یادی دەستپێکردنەوەی شۆڕشی چەکدار واتا یادی (1976/6/1)، دەکاتەوە. کەیەکێتی دامەزرا لەیەکەمین ژمارەی (الشرارە) دروشمەکە وابوو (ومن الشرارە یندلع اللهیب)و کاتێک یەکەم چالاکی چەکداری لە 1976/6/1 داکرا نووسرابوو (هاقد اندلع اللهیب).

ئەمەش گوزارشتێک بوو کەدەستپێکی ئامادەکاری سیاسی بوو ئینجا بلێسەی شۆڕش گڕیدا. تیمەکانی پڕوپاگەندەی چەکدار (فرق الدعایە المسلحە) کەلە نەخشەی (رزگاری) (مام جەلال)دا هاتبوو، کاریان شەڕی چەکداری نەبوو، بەڵکو پڕوپاگەندە بوو بۆ کوردایەتی تازە، بۆ دەست پێکردنەوەی شۆڕش لەشوێنە جیاجیاکانی کوردستاندا. دەستپێکردنی خەباتی چەکداری ئەمجارە دیسانەوە تەجاوزی قۆناغەکەی تێدابوو. پێوەرەکەی دەڵێ کورد بۆیە چەکی هەڵگرتووە، چونکە دوژمنەکانی ناچاری کردووە لێرەشدا دووبارە دەبێتەوە. بەلام لەگەڵ جیاوازی ئەوەی کورد ئەمجارە خۆی دەستپێشخەری لەتەقەدا کرد. ئەمەش بۆ ئەوە بوو، چونکە دەویسترا پیلانێکی بەغدا بۆ راگوێزانی خەڵکی ناوچە سنوورییەکان پووچەڵا بکرێتەوە.

دەستپێکردنی خەباتی چەکدار بەمانای ئەوە نەبوو کەلایەنەکانی تری خەبات فەرامۆش دەکرێت. لەگەڵ ئەو راستیەدا کە دوژمنان هەمیشە خەباتی چەکدارییان بەسەر گەلی کورددا سەپاندووە، بەڵام یەکێتی بەردەوام هەوڵی داوە کە خەباتی چەکداری ئامرازێک بێت بۆ گەیشتن بەئامانجە سیاسییەکان. چەک، بیرو سیاسەت ئاراستەی بکەن نەک بەپێچەوانەوە، ئەو هۆشیارییە سیاسییەی هێزی پێشمەرگەو فەرماندەکانیان لەماوەی شۆڕشی نوێدا هەیانبووە ئاماژەیەکی گەورەیەو ئەو حورمەتەی کەڕێبەری سیاسیو کادیر لەناو پێشمەرگەدا هەیەتی نیشانەیە بۆ ئەو کەلتورە دێرینەی یەکێتی کە سیاسەت، بیرو بۆچوون چەکەکانی ئاراستە کردووە. لێرەشەوە پێناسەکەی کە دەڵێت: "پێشمەرگە تێکۆشەرێکی سیاسی چەکدارە" مانای پڕ بەپێستی خۆی وەردەگرێت. لەڕاستیدا هەتا لەخەباتی چەکداریشدا شۆڕشو یەکێتی هەربەوەشەوە نەوەستان کەسیاسەت، چەک ئاڕاستە بکات، بەڵکو خەباتی چەکداری خورد کردەوە بەمانای ئەوەی کەشەڕێکی درێژخایەنی میللیو نیشتمانییە بۆ رامالینی هێزی داگیرکەر لەکوردستانو چێکردنی دەسەلاتی گەل، دەسەلاتی کورد خۆی. لەپاڵ ئەمەشدا بۆ ئەوەی پتر لەئەلتەرناتیڤێک بۆ کورد هەبێت یەکێتی دەستیکرد بەخەباتی سیاسی، ئیعلامی، بزوتنەوەیەکی دبلۆماسی لەدەرەوە، هەروەها بایەخدان بەراپەڕاینو خۆپیشاندانو بزوتنەوەی جەماوەریو بایەخ بەهێنانەجۆشو خرۆشی خەڵکی کوردستان چ لەراپەڕینەکانداو رۆڵ پێدانیان لەرووداوەکانو چ لەبواری چێکردنی دەسەلاتی خەڵکی لەناوچە رزگارکراوەکانی کوردستان لەڕێی ئەنجومەنەکانی گوندەوە. هەموو ئەوانە بەشێک بوون لەو شێوازە جیاجیایانەی خەبات کە "ی.ن.ک" رەچاوی دەکرد بەخەباتی دانوستاندنیشەوە کەشێوازێکە لەشێوازەکانی خەباتو یەکێتی لەماوەی 1975-1991دا بەقوولی یەکجار سیاسەتی دانوستاندنیشی کرد لەساڵی 1984. ئەو موفاوەزەیەی کەئەگەر هەلومەرجەکان لەباربانو ئەگەر بەغدا پەشیمان نەبوایەتەوە ئەوا ئاکامەکانی هەوڵی گفتوگۆکاری کورد دەردەکەوت.

هەڵبەتە چ لەخەباتی سیاسی و چ لەخەباتی سەربازیو چ لەشێوازەکانی خەباتی جەماوەرییدا یەکێتی بڵاوکراوەو نامیلکەو ئەدەبیاتی پێویستی دەردەکرد کەرۆڵی هۆشیارکردنەوەی پێویستییان گێڕا.

***

لەڕاستیدا زۆر لایەنی تر هەیە لەئەدەبیاتی یەکێتی و ئەدەبیاتی کوردایەتی لەشۆڕشی نوێدا کەشایستەی هەڵوەستە لەسەرکردنن. بۆ نموونە ڕەگەکانی دیموکراسی لەشۆڕشی نوێدا کەئەوەشیان بابەتێکی تایبەتەو خوێندنەوەو لێوردبوونەوەی تایبەتی گەرەکە. لێوردبوونەوە لەو دیموکراسییەتەی کەیەکێتی بۆ ڕووناکبیرو ئەدیبەکانی ناوچەی ڕزگارکراوی دابین کردبوو. لەکاتێکدا هەلومەرجی شۆڕشەکە گەلێک دژوار بوو. هەروەها زۆر مەسەلەی تریش کە دەکرێ تێۆژینەوەی تایبەتی لەسەر بکرێت.

بۆنەی (25) ساڵەی دامەزراندنی یەکێتی بۆنەیەکە ئەوە دەهێنێ پتر لەکۆمیتەو ناوەندێک دروست بکرێت بۆ لێکۆڵینەوە لەبوارە جیاجیاکانی شۆڕشی نوێ، بەئەدەبیاتەکەشییەوە. ئەوەی ئێمە لێرەدا هەوڵماندا قسەی لەسەر بکەین ماوەیەکی دیاریکراو بوو "ماوەی نێوان 1975-1991". لەوێ بەدواوەو بەتایبەتی دوای ڕاپەڕین کەیەکەمین کۆنگرەی گشتی "ی.ن.ک"ی تێدا ئەنجامدرا قۆناغێکیتر لەگەشەکردنی ئەدەبیاتی کوردایەتی دەستپێکرد. تەنانەت دەشێ لەوە بکۆڵرێتەوە چ پێویستە بژاربکرێتو چ پێویستە لاببرێتو هی تازەی لەجێ دابنرێو چ پێویستیشە گەشەی پێبدرێو ماناو دەلالەتە جیاجیاکانی دەوڵەمەند تر بکرێت.

پەراوێزەکان:

1-دەربارەی ماناو ڕەهەندەکانی کوردایەتیو، ئەدەبیاتی کوردایەتی بڕوانە بابەتی: ئەدەبیاتی کوردایەتیش پێویستی بەبژارو گەشەپێدانە. ڕێبازی نوێ ژمارە (18) ل 41-54

2- الاتحاد الوطني الكردستاني لماذا؟ چاپخانەی شەهید ئیبراهیم عەزۆ.

3-ڕێبازی نوێ، سەرچاوەی پێشوو ل52

4-دادپەروەری کۆمەڵایەتی لەڕێبازوفیکری "ی.ن.ک"دا کوردستانی نوێ ژ؛ 696 چوارشەممە (1994/6/1)

5-لەکتێبی "گفتوگۆ لەگەڵ میریدا" وردەکاری موفاوەزەو ڕەهەندە جیاجیاکانی چارەسەری پرسی کورد لە کوردستانی عیراقدا ڕوونکراوەتەوە. ئەو کتێبە بەیەکێک لەبەرهەمە نایابەکانی ئەدەبیاتی کوردایەتی شۆڕشی نوێ دەژمێردرێت.

6- جلال طالباني– حول القضية الكردية في العراق. منشورات دار ي ارارات للثقافه والنشر. بيروت چاپی دووەم 1996.

7-هەمان سەرچاوەی پێشوو. ل28.

سێیەم: پـــەرەسەنـــدنی ڕۆڵی فـاکتـــەری دەرەکی و ڕەنـگـــدانەوەی لە ئەدەبیاتەکەماندا

چەند هەلومەرجێکی نێودەوڵەتیو دەرەکی وایانکرد کەپرۆژەی کوردایەتی لەڕووی شـێوازی کـارو نـاوەرۆکی ئامانجەکـانو تەنـانەت لەڕووی سـتراتیژی ئایندەییـشەوە گۆڕانی گەورەیان بەسەردابێت، بەڵام چونکە کوردایەتی پرۆژەی رزگاری نیشتمانیی نەتەوەیەکی هێشتا ژێردەستەو تەواو رزگارنەبووە دەبینین ناوەرۆکی پێشکەوتنخوازو سروشـــتی دیموکراسـییانەی خـۆی هەروا لەدەسـت نەداوەو بگـرە لـەگـەڵ ئەم هەلومەرجـانەی قـسەمان لەسـەرێتی گەشـەدارترو دەرەوشـاوەتر خۆدەنـوێنێ. ئەو هەلومەرجانە بەپلەی یەکەم لەئاستی ناوخۆییدا قەومانی راپەڕینی کوردستان بـوو کەڕووبەرێکی فراوانی نیشتمانیی خستە بەردەم کوردان تـابتوانن ئیـدارەی بـدەنو دەســەڵاتی خۆمــاڵی خۆیــانی تێــدا دابمەزرێـــنن لەلایەکو پەرە بەئەزمـــوونێکی دیموکراسی، شارستانیی پێشکەوتوو بدەن تادونیا شایەتییان بۆ بدات لەلایەکیترەوە، هەڵــبەتە هۆکــار زۆرن کەهەلــومەرجە ناوخۆییەکەیــان لەشــێوەی راپەڕینێکــدا پێشخستو چانسێکی نوێو چۆنایەتییان خستە خزمەت کوردایەتییەوە. دوو هۆکار گرنگترینیانن:

*یەکەمیان: راپەڕین ئاکامی کەڵەکەبوونی خەباتو قوربانیدانێکی زۆری خوێنو ئارەقی نەتەوەی کوردو تێکۆشەرانی بوو.

*دووەمیان: راپەڕین قۆستنەوەی دژوارییە سیاسییەکانی دوای شەڕی گەردەلوولی بیابانی کۆمەڵی نێودەوڵەتی بوو لەدژی عیراق. بێگومان شرۆڤەکاری واهەن کەدەڵێن هۆکاری دووەم لەومەقتەعە زەمەنییەی ژیانی کورددا پشکی شێری بەردەکەوێ، کەچی ئێمە بەعەیبی نازانین کورد هەلومەرجێکی نێودەوڵەتی لەبار بۆخۆی بقۆزێتەوە دوای ئەوەی لەزەمانێکی دێرینەوە کۆششی خۆیی کورد لەقەسابخانەی هەلومەرجی نێودەوڵەتیـدا بـێ‌ڕوحمـانە سـەردەبڕا. بەڵام دەبـێ لەمیـانی هەڵـسەنگاندنی رەوشـی کـوردایەتی لەدوای راپەڕیـنەوە کـاریگەرییە هەرەگەورەکەی هۆکـاری نێـودەوڵەتی لەبەرچـاو بگـرینو نمـرەی خـۆی بـۆ دابنێـین، ئەمەش نەتەنهـا لەبەرئەوەی سوپاسـگوزاری ئەم هۆکـارە بـینو لەبەرامبەریـدا ئیلتزامێکـی ئەخلاقـی سەرشـانمان جێبەجێ بکەین.

بەڵکو لەبەرئەوەی لەو واقیعەوە کەبۆتە مایەی گۆران لەکوردایەتی، ئەدەبیاتی کوردایەتیش گۆڕانی بەسەرداهاتووە، هەروەک لەم وتارەدا هەوڵا دەدەین تیشک بخەینەسەری.

فاکتەری ناوخۆییو فاکتەری دەرەکی

لەشۆڕشی نوێدا ئەدەبیاتی کوردایەتی بەخوێندنەوەی چەند ئەزموونێکی تاڵی مێژووی تێکۆشانی کورد لەڕابردوودا، لەمیانی شرۆڤەو دیاریکردنی پرەنسیپەکانی خۆیدا ئەوەی بڕاندبۆوە کەفاکتەری ناوخۆیی (واتا توانا خۆییەکانی کورد) بڕبڕەی پشتی بزوتنەوەو تێکۆشانی نیشتمانیمانە، ئەمەش سەبارەت بەوەی:

-ئاڵۆزییەکانی دەوری کێشەی کوردیان داوە هی ئەوەنین پەراوێزێکی فراوانی هەڵسوڕانی سیاسییو توانای گەمەی گەورە بەپشت بەستن بەهێزی دەرەکی بۆ کورد بڕەخسێنن.

-ئەزموونەکانی کورد لەڕابردوودا نیشانیاندا کەکاتێک فاکتەری دەرەکی دێتە ناوپرسی کوردەوە بەئاسانی دەستەمۆی مەیلی نەتەوەیی کوردنابێت، بەڵکو داوای نرخی پاڵپشتیو بەشداریکردن لەگەمەی کورددا دەکات، بەتایبەتی ئەمە لەشۆڕشی ئەیلوولدا تێبینی کرا کەچۆن کارتی فاکتەری دەرەکی بووە هەڵسوڕێنەری کارتی کوردی.

-فاکتەری ناوخۆیی مانای نەرجسیەتی نەتەوەیشی دەگەیاند بۆ نەتەوەیەک کەجگە لەچیاکان هیچ دۆستێکی تری نەبوو. کەئەمەش لەسەردەمی بێکەسییدا غروری نەتەوەیی تێر دەکردینو وزەی سەرباری دەبەخشییە فاکتەری ناوخۆیی. پێویستە بگوترێ کەلەنێو واقعی سیاسیی شۆڕشی نوێو لەئەدەبیاتەکەشیدا بایەخدان بەفاکتەری ناوخۆیی وای لێنەهات کەبەجارێ فاکتەری دەرەکیو هەوڵەکانی پەیدابوونی پشتگیری دەوروبەر، تێکۆشان بۆ ناساندنی پرسی کورد بەدونیاو تەدویلکردنی مەسەلەکانیان فەرامۆش بکرێن، بەڵکو دەتوانین بڵێین کەلەکاتێکدا کەس مەرحەبای کوردی نەدەکرد فاکتەری خۆییو گەشەسەندنی توانا خۆماڵییەکان لەئیدارەدانی شۆڕشدا بووە مایەی پەرەپێدانی فاکتەری دەرەکیو کردنەوەی دەروازەی دەرەوە لەئاستو پلەی جیاجیادا. ئەمەش سەبارەت بەوەی نوێنەرانو پێکهێنەرانی فاکتەری دەرەکی لەسەر زەمینی واقیع بینیان کەوا هێزی کوردی هەیە بەتوانای خۆیی بوونی خۆی سەلماندووەو هیچ فاکتەرێکی دەرەکیش ناتوانێ ئەو واقیعە کوردییە گەشەکردووە نادیدە بگرێ. هەر لەبەر ئومێدی ئەو گەشەکردنەی

کەلەئەنجامی لەسەر پێڕاوەستانی فاکتەری ناوخۆیی دەکەوێتەوە، ئەدەبیاتیکوردایەتی رۆڵی فاکتەری دەرەکیشی فەرامۆش نەکردووە. ئەگەرچی لەپلەی دووەمو وەک ئاکامێکی گەشەکردنی فاکتەری خۆیی نێو بزوتنەوەکەش بێت.

رەنگە ناسنامەی نوێنەرانی فاکتەری دەرەکی لەئەدەبیاتی کوردایەتی پێش راپەڕیندا جیاوازبێت لەوانەی دوای راپەڕین دەرکەوتن. فاکتەری دەرەکی لەپێش راپەڕین، هەروەک لەئەدەبیاتی شۆڕشگێڕی خەباتی گەلانی دونیای بەناو سێدا باوبوو، بەمانای دابینکردنی پشتگیری بزوتنەوەی رزگاریخوازی گەلانی ژێردەستەی داگیرکاریو ئیمپریالیزم، دابینکردنی پشتگیری بزوتنەوەی چەپو ئۆردوگای بەناو سۆشیالیستی دەهات. لەکاتێکدا ئەم مەسەلەیە بۆ بزوتنەوە رزگاریخوازییەکانیتر لەدوای جەنگی ساردەوە گۆڕانی بەسەرداهاتووە. بۆ کوردیش سەرباری وەرگۆڕانەکانی دوای جەنگی سارد، خەسڵەتی گۆڕانەکانی دوای راپەڕینیش کاری خۆیان لەماهیەتو ناسنامەی فاکتەری دەرەکیدا کردووە. بەواتایەکیتر پشتگیریکارانی ئەمڕۆ یان ئەوانەی ئەمڕۆ ئومێدی پشتگیرییان لێدەکرێت هەمان ئەو پشتگیریکارانەی دوێنێ، یان ئەوانەی وادەزانرا پشتگیریکارن، نین.

بەم پێیە سەبارەت بەخاڵی فاکتەری دەرەکیو رەنگدانەوەی لەنێو ئەدەبیاتی کوردایەتییدا، دەتوانین لەناو گەرمایی واقیعی کوردایەتییدا دوو قۆناغ؛ پێشو پاش راپەڕین، دەست نیشان بکەین.

*لەقۆناغی پێش راپەڕین، قۆناغی خەباتی شاخ، فاکتەری دەرەکی لەپەراوێزدا بووەو وەک ئاکامی پەرەسەندنی فاکتەری خۆییو یارمەتیدەرێک چاوی لێکراوە، لەکاتێکدا لەدوای راپەڕینو وەک ئاکامێکی هاتنە ناوەوەی کۆمەڵی نێودەوڵەتیو ناوەندە گەورەکانی دونیا، فاکتەری دەرەکی رۆڵی سەرەکیو پشکی شێری بەرکەوت لەبڕیاردان. فاکتەری ناوخۆییش بووە یارمەتیدەرێک کەهەوڵا دەدات رۆڵی خۆی بپارێزێت.

*لەقۆناغی پێش راپەڕین، قۆناغی دۆستایەتی چیاکان، فاکتەری دەرەکی هێزو ناوەندیتر بوون، ئەوانە بوون کە بەپێی خوردکردنەوەی ئایدیۆلۆژی چاوەڕوانی پاڵپشتیان لێدەکرا، بەڵام لەدوای راپەڕین فاکتەری دەرەکی لەو هێزو ناوەندانە پێکدێن کەبەفیعلی هاتنە هانای کوردەوەو کاریگەریو قورسایی رۆڵی خۆیانیان نیشاندا، ئەم واقیعە نوێیە لەئەدەبیاتی کورداتییدا رەنگیدایەوەو ئەدەبیاتەکەشمان بەچەند شێوەیەک لەکاتی خۆیو بەم دوادوایەش گوزارشتی لێکرد.

خەسڵەتێکی دیکەی ئەو فاکتەرە دەرەکییەی کە لەپێش راپەڕین چاوەڕێ دەکرا یارمەتیدەری تێکۆشانی کوردبێت ئەوەبوو کە توخمەکانی زیاتر ناوەندو هێزە ئۆپۆزسیۆنە چەپەکان بوون. واتا زیاتر ئەو بزووتنەوە شۆڕشگێڕییانەبوون کە بزووتنەوەی کوردایەتی چاوەڕێی ئەوەی لێدەکردن هاوسۆزبن لەگەڵ داخوازییەکانی کوردو ئامانجەکانی شۆڕشی کوردستاندا تا پێکەوە رەوتی بزووتنەوە شۆڕشگێڕییەکان بتوانێت گۆڕانکاری رادیکاڵی لەناوچەکە ئەنجام بدات. فاکتەری ئایدیۆلۆژیا لەم بوارەشدا رۆڵی گەورەی هەبوو کە کەمتر کوردایەتی بپەرژێتە سەر مانۆڕو رەچاوکردنی ئەلتەرناتیفە جیاجیاکانی پەیوەندیکردنو کەڵک وەرگرتن لەفاکتەری دەرەکی. لەکاتێکدا لەدوای راپەڕین فاکتەری دەرەکی بریتی بوون لەدەوڵەتانو ناوەندەکانی بڕیاربەدەست کە جاران کورد لێیان دوورو لێیان بەگومان بوو.

ئەم ناوەندو دەوڵەتانە بەفیعلی لەکۆڕەوی کوردستانو لەناوچەی ئارامو دەرکردنی بڕیاری 688و ئینجا ئاوەدانکردنەوەی کوردستانو جێگیرکردنی حوکمڕانی خۆماڵیدا پاڵپشتو رۆڵگێڕبوون. بەفیعلی هاتنەدەستو زۆر گوێیان بەبەربەستی ئایدیۆلۆژی نەدا لەنزیک بوونەوەیان لەکورد. تا ئەو ئەندازەی کە ئیتر نالەبارو ناپەسند بوو کورد هاتنەپێشەوەو پشتگیرییە هەندێک جار بڕیارلێدەرەکەیان نادیدە بگرێت.

پێویستە بگوترێ کە لەباری روانینی تەقلیدیی بۆ فاکتەری دەرەکی ئەدەبیاتی کوردایەتی هەر پێش راپەڕینو تەنانەت پێش داڕوخانی یەکێتی سۆڤێتو ئۆردوی رۆژهەڵاتو ئەو گۆڕانە ئایدیۆلۆژییەی بەدوایدا هات، رەخنەی خۆی لەو نوێنەرە تەقلیدیانەی فاکتەری دەرەکی گرت سەبارەت بەوەی کورد چاوەڕێی پشتیوانی خەباتی نەتەوەیی لێدەکردنو ئومێدی زۆری پێیان بوو کەچی ئەوان پشتگیریکارو دۆستی رژێمی بەغدابوون. هەر بۆ نموونەو هەروەکو لەوتارێکی پێشووشدا ئاماژەمان پێکرد ئەدەبیاتی کوردایەتی رەخنەی لەهەڵوێستی سۆڤێتو تەنانەت سۆشیال-دیموکراتەکانی حوکمڕانی فەرەنساش گرت لەبەرئەوەی پشتگیریی عیراقیان کرد لەدژی کوردی لێقەوماوی هەڵەبجەو ئەنفالو سیاسەتی پاکتاوکردنی نەژادی (1). ئەگەرچی ئەو رەخنەیە بەدرەنگەوەهات، بەڵام سەرەتای روانینێکی نوێ بوو کە ئامانجەکەی پەیداکردنی پشتیوانی راستەقینەبوو بۆ کورد نەک خۆهەڵواسین بەفاکتەری ئایدیۆلۆژییەوە.

لەراستیدا برەوپەیداکردنی فاکتەری دەرەکی لەدوای راپەڕینەوە سەرەتا بۆ هەندێک بووە باعیسی ئەوەی تێکۆشانەکانی پێشووی کوردایەتی بەهیچ بزانن. بۆ هەندێکیش بووە گرێیەکی سیاسی کە چۆن دەبێ لەئەنجامی هەلومەرجێکی

دەرەکیــیەوە، هەلــومەرجی ئەوەی کــۆمەڵی نێــودەوڵەتی گــورزی لەعیــراق داوە، کوردایەتی بێتە سەر سفرەی سەرکەوتنو منەتی فاکتەری دەرەکی هەڵبگرێ. ئەم مشتومڕە ئەدەبیاتی کوردایەتی بەزوویی چارەسەری پێویستی بۆ دۆزییەوەو وەڵامی رۆشنی خۆی بۆ دیاریکرد:

-کوردایەتی بزووتنەوەیەکی دوورو درێژی مێژوو کردەو لەئەنجامی کەڵەکەبوونی ئەزمـوونو دەسکەوتی جیاجیـاوە بەرەو پـێش دەچـێ. کـار لەدەرەوەی خـۆی دەکـاو کاریشی تێدەکرێ.

-هەمــوو بزووتنەوەیەکــی زینــدووی وەکــو بــزووتنەوەی کــوردایەتی لەکــاتی هاتنەپێشەوەی رەوشێکی لەباردا سیو دووی لێناکاو رەوشەکە دەقۆزێتەوە. شۆڕشی ئۆکتۆبەر لەئەنجامی تێکچوونی رەوشی روسیای هیلاکبوو لەشەڕی جیهانی یەکەمدا بڵێسەی داو ئینجا هەمـوو وڵاتی تەنیەوە، هەر بۆیەش کوردایەتی رەوشی دارزانی رژێمی عیراقی قۆستەوەو بەچاکی هاتەدەست. وەختێکیش راپەڕینەکە شکستی خوارد تراژیــدیای کــۆڕەوو هاوســۆزی کــۆمەڵی نێــودەوڵەتی لەگەڵمانــدا رۆڵــی فــاکتەرە دەرەکیــیەکەی پێشخــستو لەئاکامــدا کوردســتانێک کە ئــێمە پێــشتر لەراپەڕیــن رزگارمان کردو لەکۆڕەو لەدەستمان دا، وردەوردەدە بەشێکی زۆری لەسایەی (688)و نـاوچەی ئـارامو گوشـاری ئیجـابی کـۆمەڵی نێودەوڵەتییـدا کەوتەوە دەسـت خـۆمـانو ئەزمــوونێکی دیموکراتیمــان تێــدا بنیاتنــا کە ئەدەبیــانی کــوردایەتی لەمێــژە باســی لێوەدەکردو لەو هەلومەرجەشدا چاکتر رەهەندەکانی داناو باشتر خوردی کردەوە.

وەرگۆڕان لەهەلومەرجی دونیاو رۆڵی نوێی فاکتەری دەرەکی

رەهەنـدێکی تـری دەرکەوتـنەوەی سـەنگینی فـاکتەری دەرەکی لەنـاو بـزووتنەوەی کـوردایەتیو ئەدەبیاتەکەیـدا ئەو گـۆڕانە سیاسـیو ئـابووریو فیکـرییە مەزنە بـوو کە لەدونیادا قەوماو پێکەوە چەند رووداوو دەرکەوتێک رۆڵیان تێداگێڕا. بۆ یەکەمین جار لەسەروبەندی گۆڕانکارییەکانی یەکێتی سۆڤێتو روخانی دیواری بەرلیندا کۆمەڵی نێودەوڵەتی دەرفەتێکی بۆ هەڵکەوت کە بناغەی لێکگەیشتنێکی هاوبەش دابرێژێو سەرەتایەکی نوێی هاوکاری سیاسیی نێوان زلهێزەکان دەست پێبکرێ. داگیرکردنی کوێــت لەلایەن عیــراقەوەو ئەو ریزبەنــدییەی لەدژی داگیرکــردنەکە دروســتبوو گوزارشتێکی نێو زەمینی واقیع بوو لەو تێگەیشتنە هاوبەشە.

ئەمەش هەم لەرووی سیاســییەوە تەنگژەیەکــی گەورەی بــۆ بەغــدا خولقانــدو هەلومەرجی راپەڕینی هێنایەکایەوە. هەم لەرووی فیکریشەوە چەمکو روانینەکانی

سیستمی نوێی جیهان برەویان پەیداکرد یان روونتر بڵێین چەمکە دێرینەکانی رۆژئاوا کە جاران لەنیوەی دونیا (دونیای سەر بەئۆردوگای رۆژهەڵات) قەدەغەکرابوو، دەرفەتی بۆ هەڵکەوت کە لەتەواوی دونیادا بڵاوببێتەوەو مەڵبەندەکەی ئێمەش (کوردستان) کە کەوتبووە ژێر کاریگەییە ناوخۆییەکانی راپەڕینەوە، بگرێتەوە.

بەم شێوەیە تێکەڵییەک لەهەلومەرجی ناوخۆییو دەرەکی دروست بوو کە ئەستەمە لێکیان جیابکەینەوەو ئەو تێکەڵییەش وایکرد خواستی کورد بۆ ئازادیو رزگاری لەهەلومەرجی وەرگۆڕانە مەزنەکەی دونیادا لەگەڵ چەمکە دێرینو ئینجاش تازە برەوپەیدا کردەوەکانی رۆژئاوا (چەمکەکانی مافی مرۆڤ، دیموکراسی، مافی چارەنووس) ئاوێزان ببێت.

لەراستیدا ئاسان نییە هۆکاری بنچینەیی لەتەجاوبکردنی کورد لەگەڵ چەمکەکانی رۆژئاوا (چەمکی مافی مرۆڤو دیموکراسی) دەستنیشان بکەین. نازانین چەندی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە لەئەنجامی هەڵوێستی نالەباری ئۆردوگای رۆژهەڵات (بەناو ئۆردوگای سۆشیالیستی) لەمەسەلەی کورد، بزووتنەوەی کوردایەتی تووشی نائومێدی بووبێ لەچەمکو روانینە باوەکانی سۆشیالیزمی باوی ئەو سەردەمە؟ هەروەک ناشزانرێ کە تا چ رێژەیەک رەچاوکردنی خیتابی رۆژئاوایی لەسەردەمی تاک جەمسەریدا نیشانەی خۆگونجاندنە لەگەڵ ئەو سیستەمەدا؟ بەڵام سەبارەت بەهۆکاری ناوخۆیی دەتوانین بڵێین دروشمەکانی "مافی مرۆڤو دیموکراسی" هی ئەوەن کەکورد تەبەنی بکاو بەو شێوەیە شرۆڤەی بکات کەمەبەست لێی مافی ئازادیو مافی چارەنووسی نەتەوە بێبەشەکانیش دەگرێتەوە. لەبەرئەوە هەر لەسەردەمێکی زووی دوای راپەڕینەوە ئەدەبیاتی کوردایەتی موژدەی ئەوەی بەکوردەوارییدا کە ئەم گۆڕانە گەورانەو دروشمەکانی دونیای سەردەمو باهوزی دیموکراسی لەمندالدانی خۆیدا دەستکەوتی زۆری بۆ کورد هەڵگرتووە. ئەوەتا لەیەکەم پێناسەی گۆڤاری (رێبازی نوێ)دا کە گۆڤاری فیکریو سیاسیی یەکێتیی نیشتیمانیی کوردستانەو کەموزۆر مەسەلەکانی ئەدەبیاتی کوردایەتی روونەدەکاتەوە، لەیەکەم پێناسەی ئەوو ئامانج لەدەرکردنی، باس لەو وەرگۆڕانە گەورەیە کراوەو لەهەمان کاتیشدا دیسانەوە تەئکید لەسەر ئامانجە دێرینەکانی کوردەوارییەکی مۆدێرن، کوردەوارییەکی ژێر سایەی دادپەروەری کۆمەڵایەتی کراوەتەوە. ئەو کوردەوارییەی ئامانجی دووری کۆمەڵێکی سۆشیالیستی دیموکراتی دەبێت:

"زەمانەش گۆڕاوە، دەورانیش دەورانێکی تره. لەرۆژهەڵاتو لەدنیاشدا گۆڕان هەیە، جارێ لەدنیادا چیتر دوو قوتبیەکەی دوو زلهێزەکە لەکایەدا نەماوە، یەکگرتنی سۆڤیەتی هەرەسی هێناو رووخاوو دابەش بوو بەسەر پتر لە 15 جەمهوریەتی سەربەخۆدا، جەمهوریەتە بەناو سۆشیالیستەکانی ئەوروپای رۆژهەڵاتیش داتەپین. ئەڵەمانیا یەکی گرتەوە. باهۆزی مافی مرۆڤو دیموکراسی بەمانا راستەقینەکەی، بەمانا لیبرالیەکەی، بەمانا بۆرژوا دیموکراتییەکەی لەئەوروپاوە هەڵیکردووەو خەریکە لەسەرتاسەری دنیاشدا بڵاودەبێتەوە. بەراییەکەی گەیشتۆتە تورکیاو لەوێش خەریکە هەڵکاتو بێگومان دەگاتە هەموو رۆژهەڵاتی ناوەڕاستیش، ئەمەش هەر سەبارەت بەپێویستییەکانی یەکێتی بازاڕی سەرمایەداری دنیاو گەشەکردنی سەرمایەدارییە لەجیهاندا.. لەگەڵ ئەو باهۆزەداو لەئەنجامی هەرەسهێنانی یەکگرتنی سۆڤیاتیو دەوڵەتەکانی ئەوروپای رۆژهەڵاتدا گەردەلولی سۆشیالیزمی عیلمیش هەڵیان کردووە. کە رەنگە بەری چاوی زۆرلاو دڵسۆزانی رێگەی رزگاریو دیموکراسیش بگرنو سەر لەزۆر کەسانی سۆشیالیست ویستو زۆر لەتێکۆشەرانی رێگەی رزگاری مرۆڤ لەزوڵمو زۆری نەتەوایەتیو چەوساندنەوەی چینایەتیش بشێوێننو بۆ ماوەیەکی نەزاندراو- کورت بێت یان درێژ- گێژیان بکەنو پەکیان بخەن لەخەباتی نیشتمانییو چینایەتی راستو رەوادا. دیارە هەموو ئەوانەش کەموزۆر ئێمەمانانی خەباتگێڕانی رێگەی رزگاری -بەمانای تەواوی رزگاری هەم رزگاری نیشتمانییو هەم رزگاری لەچەوساندنەوەی چینایەتی- ناتوانینو ناشکرێ بێدەنگو سەرسامو دەستەوەستان لەئاستیاندا ملکەچو داماو بوەستین. بەڵکو دەبێ دەست بکەینەوە، هەوڵ بدەین، بیروڕای خۆمان دەربڕینو بەهەموو تواناوە هەوڵدەین خەباتگێڕەکان سەریان لێ نەشێوێ. ناهومێد نەبن گێژو داماو نەبن" (2)

پەرەسەندنی بایەخی فاکتەری دەرەکی لەئەدەبیاتەکانماندا

ئاسان نەبوو بۆ شۆڕشێکی رزگاریخواز کەپێشتر بەهۆی فاکتەری دەرەکییەوە نیشتمانەکەی داگیرکراوەو بگرە خودی شۆڕشەکانیش دووچاری فریودان دەستبڕینی فاکتەری دەرەکی جیاجیابوونەوە، ئاسان نەبوو هەرواو بێ زەمینەسازی فیکری ئەوە قبوڵبکات کەبەلانسی بایەخدانی تیۆریو چانسی پێشکەوتنی سیاسیی بەلای فاکتەری دەرەکییدا بشکێتەوە. بەتایبەتی لەسەرەتاوە کەبەهۆی هەلومەرجی داڕوخانی ئۆردوگای سۆشیالیستییەوە بزوتنەوەی شۆڕشگێڕی گەلان، کەدەبوایە پشت

بەخۆیانو هەندێک پاڵپشتی فاکتەری دەرەکی (ئۆردوگای سۆشیالیستی) ببەستن، تووشی حەپەسان هاتبوونو ورەیان لەنزیک پلەی سفربوو. کەچی هەرلەوکاتەدا کوردایەتی بەهۆی راپەڕینەکەی خۆیەوە لەڕووی سیاسییو شۆڕشگێڕییەوە بوژابۆوەو ئەوەی مابوو کەلەڕووی فیکریو ئایدیۆلۆژیشەوە ببوژێتەوە، یەکەمین کۆنگرەی گشتی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان (کانوونی دووەمی 1992) هەوڵیدا ئەو ئەرکی بوژاندنەوە جێبەجێ بکاو لەناویشیاندا رۆڵی روو لەپەرەسەندووی فاکتەرە دەرەکییەکەش روونبکاتەوەو وردەوردە هەڤاڵانی لەسەر رابێنێ. بۆیە راپۆرتی سیاسیی پەسەندکراوی کۆنگرە کەبووە یەکەمین بەرهەمی چڕوپڕی کوردایەتی لەقۆناغی نوێی دوای راپەڕیندا شرۆڤەی رۆڵی فاکتەری دەرەکی بەم شێوەیەکرد:

یەکەم: دیاریکردنی رەهەندی مێژوویی فاکتەری دەرەکیو رۆڵی لەشکستپێهێنانی پرۆژەی نەتەوەیی کورددا:

(جاران کوردایەتیو کوردەواری گیرۆدەی وەزعی نالەبارو ناحەزی دەولیبوون، کوردستانەکەیان بەزۆری زۆردار، بەبڕیاری دەولی خرایە سەردەوڵەتی عیراقەوە. ئەمیش بەپێچەوانەی ویستو خواستی خەڵکەکەیو بەپێچەوانەی ئەو ئیعتیرافەی بەریتانیاو عیراق بەحکومەتی کوردییان کردبوو لەکانوونی یەکەمی (1922)... دوای جەنگی جیهانی دووەمیش هۆیەکی گەورەی روخاندنی کۆماری کوردستان کەپایتەختەکەی مەهابادی قارەمان بوو، هەروەزعی نالەبارو ناحەزی دەولی بوو. هەرەسهێنانی شۆڕشی ئەیلولیش لەساڵی 1975دا دیسان هەر هۆیەکی سەرەکی، وەزعی نالەبارو ناحەزی دەولی بوو. هەرەسهێنانی شۆڕشی ئەیلولیش لەساڵی 1975دا دیسان هەر هۆیەکی سەرەکی، وەزعی نالەبارو ناحەزی دەولی بوو...) (3)

واتا لێرەدا ئەدەبیاتی نوێ سەرەتا وەک پێداچوونەوەیەکی مێژوویی رۆڵی فاکتەری نالەباری نێودەوڵەتی سەرزەنشتو ئیدانە دەکات. ئەمەش بۆ ئەوەیە کەیادەوەری دەستە جەمعی کورد هەمیشە سیاسەتی فریودەرانەی پێشووی فاکتەرە دەرەکییەکەی لەبیربێتو لەڕەوشی پشتگیری ئەمڕۆی ئەو فاکتەرە لەکورد زەمانی پێشووی لەبیرنەچێو بەئاگاییەوە مامەڵەی لەگەڵدا بکات.

بەڵام ئەم ئاگاییە بەو مانایە نییە کە سڵ لەمامەڵەی فاکتەرە دەرەکییەکە بکەینەوەو بەهۆی گرێی دەروونی وەک گرێی کیسنجەرەوە (وەک هەندێک تووشی هاتوون) گۆشەگیرببین، بەڵکو دەبێ وامامەڵەی ئەو فاکتەرە دەرەکییە

بکەین کەڕۆڵە کەمو زۆرەکەی، ڕۆڵەکەی کەئێستا گەشەی سەندووە تێکەڵ بەفاکتەری ناوخۆیی بکەین بەجۆرێک نەوا کەگرێی دەروونیمان هەبێو نەواش کەفاکتەری دەرەکی بەفریادڕەس بزانینو تووشی ئەو گرێیەبین کەلەئەدەبیاتی سیاسیی میسردا پێی دەڵێن (عقده الخواجه) یان گرێی بێگانەپەرستی، بۆیە ئەدەبیاتی نوێ دوای ئەو گێڕانەوە مێژووییە دێتە سەر ڕۆڵی تازەی فاکتەری دەرەکیو دەڵێ:

دووەم: (کەچی ئێستە بۆ یەکەمین جار وەزعێکی لەبارو باشمان بۆ هاتۆتەکایەوە) (4) ئەم رستەیە سەرەتای دیاریکردنی ڕۆڵی نوێو ئیجابیانەی فاکتەرە دەرەکییەکەیە. بەدواییدا پەرەسەندنی ڕۆڵە ئیجابییەکە بەچەند قۆناغێک دیاری دەکرێت.

قۆناغی (أ): (جارێ هەربەتەنها لاچوونی وەزعی ناحەزو نالەباری دەولی. هەرنەمانی دوژمنایەتیان لەگەڵ داوا ڕەواکانی گەلەکەمان. هەرئەوەندە خۆی لەخۆیدا رامالینی کۆسپێکی زۆر گەورەیە لەڕێی رزگاری کوردەواریو سەرکەوتنی کوردایەتییدا) (5) ئەم قۆناغەش هێشتا بۆنی سەرزەنشتکردنی ڕۆڵی خراپی فاکتەری دەرەکی لێدێت، بەڵام سەرەتای هەڵسەنگاندێکی ئیجابییشە بۆی، چونکە دەربڕینی خۆشحاڵییە بەرامبەر بەنەمانی ڕۆڵێکی خراپ. نەمانی ئەو ڕۆڵە خراپەش دەرگا لەبەردەم گەشەکردنی بزوتنەوەکەمان والادەکات.

قۆناغی (ب): (بەڵێ، هەر سەلماندنی مافی ژیانو ئاسودەیی بۆ خەڵکی کوردستان، هەرپەکخستنی داپڵۆسینو شەڕکردنی لەدژی خەڵکی کوردستان یارمەتییەکی سیاسییو مەعنەویی زۆر گەورەو گرنگیشە. بەتایبەتی کەلەبڕیارەکەی ئەنجومەنی ئاسایشدا 688یش باسیان بکرێت...) (6) ئەم خاڵە سەرەتای ڕۆڵێکی نوێی فاکتەری دەرەکییە لەقازانجی کورد. ئەو ڕۆڵەی واتا هەنووکەش بەردەوامە.

سێیەم: فاکتەری دەرەکیو ڕۆڵە ئیجابییەکەی کەلەدوای کۆڕەوەوە بەقازانجی کورد وەرگەڕاوە چەند خەسڵەتێکی گرنگیشی هەیە کەکوردایەتی چاکتر دڵنیادەکاتەوەو دەمانگەیەنێتە ئەو باوەڕەی پشتیوانی ئەمجارە فریودان نییە چونکە:

(أ)-پشتیوانی فاکتەری دەرەکی لەوزەمەنە بەدواوە (بریتینین لەفسکەفسکی چەند دەزگایەکی جاسووسی لەگەڵ سەرکردایەتی کوردایەتی وەک چەندین

جار بەسەرمان هاتووە... بەڵکو ئەوانە گوتەو بەڵێنی رەسمیو ئاشکراو سیاسیین...) (7)

(ب)- پشتیوانییەکە (لەکاتێکدا دەکرێ کەسەرلەنوێ نیزامی دەولی نوێ دادەمەزرێتەوە لەسەرچەندین کۆڵەکەی لەباروباش بۆ خەباتەکەی گەلەکەمان. وەک مافی مرۆڤ، دیموکراسی،... هەڵوەشاندنەوەی سنوورە کۆنەکان... سەلماندنی مافی رەوای چارەی خۆنووسین بۆ گەلانی دنیا... کەهەموو ئەوانەش بۆ کوردایەتی باشن).

(ج)_ئەو پشتیوانییە دەرەکییە (لەکاتێکدایە کەفاکتۆری دەرەوە، ئیمرۆ لەهەموو کاتوساتێکیتر کاریگەرترو گرنگترە) (8)

شایانی باسە دەستنیشانکردنی ئەو هێڵە گشتیانە هەروەک لەئەدەبیاتی نوێ، لەراپۆرتی سیاسییدا هاتووە رۆڵی چاکی بینی لەبەرچاورِوونی بزوتنەوەی کوردایەتی دەربارەی هەڵسوکەوتو مامەڵەکردنی لەگەڵ فاکتەری دەرەکییدا، هەربۆیەش پاش نۆساڵ لەکۆنگرە جارێکیترو لەسەرەتای هەزارەی نوێدا رۆڵەباشەکەی فاکتەری دەرەکی تەئکیدی لەسەرکرایەوە (9).

فاکتەری دەرەکیش ئامادەباشی فاکتەری ناوخۆیی دەوێت

لەدواوێستگەی ئەم باسەدا واپێویست دەکات پێشنیازی گۆرِینی هەندێک لەروانینە کۆنەکانمان بکەین. بەتایبەتی ئەو روانینانەی باعیسی بەهەڵەتێگەیشتنی ئێمەن لەرۆڵی دەرکەوتو فاکتەرە نوێیەکانی دوای زەمەنی شەرِی سارد لەوانەش فاکتەری دەرەکی کەجێی باسی ئێمەن.

لەم پێناوەدا پێویستە ئەوەبڵێین کە رامبوونی فاکتەری دەرەکیو ئارەزووی پشتگیریکردنی لەبزوتنەوەی کوردایەتی تەنها لەئەنجامی سۆزێکی راگوزەری نایەتەدیو ئەگەریش هاتەدی هەروا لەسەر ئەو سۆزە راناوەستێو دەبێ بەهۆی لەباری فاکتەری ناوخۆییەوە پەرەی پێبدەین. لەم بارەیەوە ئەوە بەبیردێنینەوە کەفاکتەری دەرەکی پشتیوانێکی گەورەی کورد بوو لەدوای راپەرِینەوە بەڵام نالەباری رەوشی ناوخۆیی (فاکتەری ناوخۆیی) وایان کرد کەدەسکەوتەکانی لەباریی فاکتەری دەرەکی پرِبەدڵیخۆمان نەبێت (10). ئەم خاڵە واپێویست دەکات ئەدەبیاتی کوردایەتی هەڵوەستەی لەئاستدا بکاتو کۆنگرەی دووەمی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستانیش بەجیددی رەچاوی بکات بۆ ئەوەی

کارنامەکانی کۆنگرەی نوێ ببنە خەرمانی سەرباری خەرمانەکانی پێشووی ئەدەبیاتی کوردایەتی.

لەمەودوا چاوەڕێدەکرێ فاکتەری ناوخۆیی بەجۆرێکیتر بێتەوە مەیدان کەئەویش کارکردنێتی لەگۆڕەپانی فاکتەری دەرەکی لەپێناو پەرەسەندنی ڕۆڵی ئەو فاکتەرە دەرەکییەو ڕەنگدانەوەی کارکردنێتی بەقازانجی پرسی کورد، بەواتایەکیتر تێکۆشانی دیبلۆماسی کورد (فاکتەری خۆیی) هاوشانی لەباری ڕەوشی ناوخۆیمان (فاکتەری خۆیی) دەتوانن لەگۆڕەپانی نێودەوڵەتییدا (فاکتەری دەرەکی) پرسەکەمان پێشبخەن.

دەستپێکی هەوڵێکی لەمجۆرەش لەوەوە دەبێت کەئەدەبیاتەکەمان تێزی نوێو ڕوانینی نوێی سەردەمانە بخاتە نێوباسو توێژینەوەکانییەوە.

پەراوێزەکان:

(1)چەند سەرەقەڵەمێکیتر دەربارەی ئەدەبیاتی کوردایەتی-ئەدەبیاتی شۆڕشی نوێ - 1975-1991- ڕێبازی نوێ -ژمارە (19)-ساڵی 2000-ل90.

(2) (ئەم گۆڤارەمان پێویستە)-سەروتاری (ڕێبازی نوێ)، ژمارە (1) ساڵی 1993 ل5-6.

(3)جەلال تاڵەبانی-ڕاپۆرتی سیاسیی-پەسەندکراوی یەکەمین کۆنگرەی گشتیی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان 27/1-1992/2/14-ل53-54.

(4)هەمان سەرچاوەی پێشوو ل54.

(5)هەمان سەرچاوەی پێشوو ل54

(6)هەمان سەرچاوەی پێشوو ل54

(7)هەمان سەرچاوەی پێشوو ل55

(8)هەمان سەرچاوەی پێشوو ل56

(9)لەکۆبوونەوەیەک لەگەڵ فەرماندەو کادرانی پێشمەرگەدا مامجەلال سەدەیەک لەخەباتی کوردایەتی هەڵدەسەنگێنێ کوردستانی نوێ، (ژ): (2047) (2000/1/15) ل1.

(10) فەرەیدون عەبدولقادر، هەلومەرجی دەولی لەبار، هەلومەرجی ناوخۆیی نالەبار، کوردستانی نوێ، بەشی یەکەم، (ژ): (679)ی ڕۆژی 8/5/1994-ل3.

یادی یەکێتی لە ساڵی 1999دا*

آ-دوایین یادی یەکێتیو شۆڕشی نوێ لەم سەدەیەدا

*هەفتەی داهاتوو، دروست لە دووشەممە (6/1)دا بیرەوەری دامەزراندنی یەکێتی نیشتمانی کوردستانو یادی هەڵگیرسانی شۆرشی نوێی گەلەکەمان دەکرێتەوە، یادی ئەمساڵ دوایین یادی ئەم سەدەیە دەبێت. لە کاتێکدا هەموو بۆنەو بیرەوەرەییەکی سیاسی لە ساڵو رۆژی یادکردنەوەی خۆیدا ماناو ئیعتباری ساڵی پێوە گرێدەدرێو یادەکە، بە تایبەتی بۆ بزووتنەوە سیاسییە سەنگینو گەورەکان، دەبنە یادی جۆشداتەوەی تێکۆشان لەو ساڵەدا، ئەوا ئەمساڵ هەردوو یادی پێکەوەنانی ماڵی یەکێتی و هەڵگیرسانی شۆڕش دەبنە یادی وەبیرهێنانەوەی ڕێڕەوی تێکۆشانی کوردایەتی لە نیوەی دووەمی ئەم سەدەیەر یادی جۆشدانەوەی خەبات لە دەروازەی سەدەیەکی نوێو سێیەمین هەزارەدا. لە ریشەوە مانا مێژووییو مەغزا سیاسییەکانی یادەکانی ساڵی (1999)مان بۆ دەردەدەکەوێ.

*ئەم هەزارەیەی وا دەڕوات لە ساڵی (1629)دا، یەکەمین دابەشکردنی کوردستانی بەدواوە بوو، ئەم سەدەیەش وا چەند مانگێکی تر تەواو دەبێتە لەسەرەتاکەیدا (واتا لە رێککەوتنی سایکس بیکۆو دوای تەواوبونی شەڕی یەکەمی جیهان) دووەمین پیلانی دابەشکردنی کوردستانی بەنێوچەوانەوە بوو. لە نیوەی دووەمی هەزارەی دووەمدا راپەڕینەکانی کورد لە دژی داگیرکاری دەستی پێکرد.

بەتایبەتی لەسەدەی رابردووی نۆزدەدا کە ساڵی 1880 فراوانترین شۆڕشی نەتەوەیی لەسەردەستی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە پێناوی کوردستانێکی سەربەخۆدا، بەرپابوو. ئەم سەدەی وا تەواویش دەبێ، ئەگەرچی سەرەتاکەی بەدووەمین دابەشکردنی کوردستان دەستی پێکرد، بەڵام بەفیعلیش سەدەی تێکۆشانی نەتەوەییو شۆڕشی ئامانجدار بوو، لە هەربەشێکی دابەشکراوییدا، ئەوە رێکخراوو کۆمەڵەو حزبە کوردستانییەکان بوون کە سەرەرای بەربەستە

---

* هەرسێ وتاری (آ – ب – جـ) هەڵسەنگاندنێکی حزبییە بۆ یادی یەکێتی لە ساڵی 1999دا، کە بەش بەش لە کوردستانی نوێ بڵاوکراوەتەوە.

سۆسیۆلۆجی‌و تەگەرەکانی ناهۆمۆجینی کوردەواری، لە هەربەشێکی دابەشکراوییدا، ئەو رێکخراوو کۆمەڵەو حزبانە بەرۆڵو نەخشی خۆیان کەمیان بۆ بەرپاکردنی شۆڕش نەکرد ئەگەرچی رۆڵی حزب لە شۆڕشەکانی سەرەتای سەدەدا بەحوکمی پێکهاتە عەشایەرییەکەی کوردەواری‌و دەستپێکردنی تیکۆشان لەلادێکانەوە هی ئەوە نەبوو کە شەرەفی هەڵگیرساندنی شۆڕشەکەو دواتریش شکستەکەیشی بخرێتە ئەستۆی حزب‌و کۆمەڵەکان، بەڵام لەگەڵ پەرەسەندنی کوردایەتی بەتایبەتی لە کوردستانەکەی لای خۆماندا، تادەهات حزب یان شێوە ریکخستنێکی دەرەوەی پێکهاتە عەشایەرییەکە رۆڵی لە کوردایەتی‌و کوردەواریشدا زیاتر دەبوو بەتایبەتی لەسەرەتای ئەزموونی شۆڕشی ئەیلول‌و ئینجا دوای هەرەس لە شۆڕشی نوێی گەلەکەماندا کە یەکێتی نیشتمانی کوردستان رێبەرایەتی کرد.

یەکێتی لە نیوەی دووەمی ئەم سەدەیە (1975/6/1) دامەزرا، بۆ ئەوەی ببێتە یەکەمین حزب لە کوردەوارییدا کە هەر بەفیعلی بۆ شۆڕشێکی رێکخراوی کوردایەتی خۆی تەرخان بکات‌و بیانووی دامەزراندنیشی بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی گەلی کوردستان بێت. هەر لە بەر ئەوەش لە یادی یەکەمین ساڵەی خۆیدا شۆڕشی هەڵگیرساندو نەیهێشت کوردەواری بێ هێزێکی رێکخراوی چەکدارو سیاسی بێت، ئەمەش لەسەردەمێکدا کە داگیرکەران هەرەسیان بە شۆڕشی کورد هێنابووو کەوتبوونە ویزەی کوردەواری تا شیرازەی ژیانی کۆمەڵایەتی‌و ئابووری خەڵکەکەی تێک بدەن‌و لەسنووری رەسمی عیراق‌و لە سنووری مێژوویی کوردستانی جنووبییدا خەڵک تەهجیرو خەڵکی کوردشتانیش تەعریب بکەن.

*لەسەرینی ئەو هەلومەرجەی یەکێتی تێدا دامەزراو شۆڕشی تێدا هەڵگیرسایەوە، دەتوانین دامەزراندنی یەکێتی بەدووەمین وەرچەرخانی خەباتی کوردایەتی لە کوردستانی عیراق دابنێن لەم سەدەیەدا: یەکەمین وەرچەرخان راپەرینی ساڵی 1930ی بەردەرکی سەرا بوو کە خەبات‌و تێکۆشانی کوردایەتی لە شاخەوە گواشتەوە بۆ شار. یەکێتی‌و شۆڕشی نوێش دووەمین وەرچەرخانیان کرد کاتێک:

-کەڵەکەبوونی دەستکەوتەکانی راپەڕینی بەردرکی سەراو لەوێ بەدواوەیان بەو ئاقاوەدا برد کە رێبەرایەتییەکی خوێندەوارو رێکخستنێکی هوشیاریان بۆ شۆڕش پەیداکردو سەرەڕای بوونی بنکەکانی شۆڕش لە شاخ‌و لادێکاندا، بەڵام لە رێی رێکخستنەکان‌و لەرێی پەیوەندی ئۆرگانێکی شۆڕشەوە پەیوەندی شۆڕشگێرانە بەشارەوە تا دەهات پتەوتر دەبوو، ئەزموونی راپەڕینەکانی هەشتاکان‌و ئەزموونی رزگارکردنی هەندێک شارو شارۆچکەو بوونی هەژموونی شۆڕش بەسەر شارێکی

گەورەی وەکو سلێمانییەوە کە سەرەڕای ئەوەی رژێم بە ئاگرو ئاسن مامەڵەی لەگەڵدا دەکرد، کە چی ناوچەیەکی پاوانکراوی شۆڕش بوو، هەروا ئەزموونی راپەڕینی مەزنی 1991، ئەمانە هەموویان بەڵگەی ئەو وەرچەرخانەن:

-یەکێتی بە شۆڕشکردنەوە هاتەبوون، لە دووسەرەوە ئیعبتاری بۆ رێکخستنو دامەزراوی شۆڕشگێرایەوە، لەسەرێکەوە ئەو شێواوییەی تووشی رۆڵی حزب هاتبوو لە شۆڕشدا چاککرایەوەو لە سەرێکی دەیکەشەوە، حزبی لە پاڵپشتێکی جارانی شۆڕشە ناوچەییەکانەوە کردە پێشەوای شۆڕشەکە خۆی.

-یەکێتی لە شێوەی پێکهاتنییدا رێکخراوێکی نیمچە بەرەیی بوو، ئەمەش دەرفەتی بەهەموو بیروباوەڕە پێشکەوتنحوازەکانی نێو کوردەواری دا کە شوێنی خۆیان لە رێکخستنەکانیدا بدۆزنەوە. سەرەڕای تێکەڵبوونەوەی باڵەکانی لەدوای راپەڕیندا، لێ هێشتا لایەنە ئیجابییەکانی ئەو خەسڵەتە بەرەییەی لە دەست نەداوە.

*لەبەر ئەو رەهەندە مێژووییە لەم هەزارەیەو لەم سەدەیەی روویان لە تەواوبوونە. ئەمساڵ یادی یەکێتیو یادی شۆڕش رووی لەویە یادی هەڵسەنگاندنی رەوشی کوردو خەباتی کوردایەتیو بیرەوەری جۆشدانەوەی خەبات بێت لە دەروازەی هەزارەو سەدەی نوێدا.

ب-له یادی دامەزراندنی یەکێتی نیشتمانی کوردستاندا

*له مێژووی تێکۆشانی میللەتاندا کەم جار هەڵکەوتووه که بزوتنەوەیەکی سیاسی بەتایبەتی ئەگەر لەدۆخی شۆڕشی چەکداریدا بێت، لەیەک کاتدا رابردوویەکی پڕ شـــانازی لەتێکۆشـــانی چەکـــداریو پێـــشمەرگایەتیو هەرواش رابردوویەکـــی شـەرافەتمەندانەی له پیادەکردنی پرەنسیپی حیوارو گفتوگۆی ئاشتیانەدا هەبێت، بەراستیش لێزانینو شارەزاییەکی چاکی تووله رێگاکانی خەباتی سەختی کوردایەتی دەویست تا بتوانرێت لەهەلومەرجی شۆڕشێکی چەکداریو له پێگەی جێگیربوونی شۆڕش له لادێو ناوچه دووره دەستەکاندا هەم کەشی پەسەندکردنی پرەنسیپی حیوارو گفتوگۆ لەنێو شۆڕشگێڕانی، که خەباتێکی سەختیو توندو تیژیان دەبرد بەڕێوه، جێگیربکرێتو هەم لەسەر ئاستی حیوارو موفاوەزەش لەگەڵ دەسەڵاتی بەغدادا بتوانیت هاوسەنگییەکانی هێز بەو ئاراستەیەدا بگۆڕیت که بەغدای دەسەڵاتو توانای دەوڵەتیی ناچار بکەیت پرنسیپی حیوار لەگەڵ شۆڕشێکی بێ پشتو پەنای ئەو وەختەی کورددا پەسەند بکات (هەروەک له حیوارو گفتوگۆی نیوەی یەکەمی هەشتاکاندا روویدا).

یەکێتی ئەو هاوسەنگییەی له نێوانی سەختی خەباتی چەکداری لەلایەکو پرەسنیپی حیواری ئاشتیانه لەلایەکی ترەوه هێنایەدی سەبارەت بەوەی:

-خەباتی چەکداری لای یەکێتیو لای کوردایەتی بەگشتی هەروا لەبەر حەزی توندوتیژی چەک هەڵگرتن نەبووه، بەڵکو لەبەر ئەوەی دوژمنانی کورد، که هەقی کوردیان لایه، بەتوندوتیژیو سەرکوتکردن مامەڵەی کوردیان دەکردو هەردەبوایه خەباتی چەکداری بۆ پارسەنگی سەرکوتکردنی کورد، لەلایەن رژێمەوه بێته کایەوه.

-پرەنسپی حیوار له ئامانجی یەکێتیدا جێگیرو شیاوی بایەخپێدان بووه، چونکه لەئاکامی هەر شەڕو گرژییەکیشدا هەر دەبێ به حیوارو گفتوگۆ کێشەکان چارەسەر بکرێنو کۆتاییان پێبێت.

*دەکرێ لێرەدا بازنەکانی پرەنسیپی حیوارو گفتوگۆ لەناو یەکێتیو ئامانج لێیان بەم شێوەیه دیاری بکەین:

-پرەنسیپی گفتوگۆو حیوار له نێوخۆدا، ئەمەش خەسڵەتێکی چۆنایەتی خەباتی یەکێتییه که له کەشوهەوای رەوتی چەپخوازانەی ئەو سەردەمەی ناوچەکەو جیهانیشدا هەلومەرجی دیموکراتی ناوخۆیی بەو شێوەیه دەستبەر کردبوو، بیروباوەڕە جیاجیاکان لەهاتووچۆو هامشۆکردنی نێو هەڤاڵاندا بن بەو جۆرەی حیوارو گفتوگۆو

پێسەلماندنو قەناعەت پێهێنانی بەدواوەبێتو ئەو حیوارو گفتوگۆیەش یەکریزیو یەکگرتوویی سیاسەتی گشتی یەکێتیو شۆرش بێنێتە کایەوە، ئەم خەسڵەتەش سەبارەت بەوەبوو کە یەکێتی لەسەرەتای دروستبوونییەوە رێکخراوێکی نیمچە بەرەییو فەر باڵی بوو، بۆیە وێرای هەلومەرجی شاخ، پرەنسیپەکانی دیموکراسیو حیواری تێدا پارێزراو بوو، ئەو خەسڵەتەش وێرای یەکخستنەوەی باڵەکانیشی هەروا ماوەو تازە بۆتە نەریتێکی حزبی لە نێو یەکێتیدا.

-پرەنسیپی گفتوگۆو حیوار لەگەڵ هێزەکانی گۆرەپانی کوردستاندا، ئەمەش لە پێناوی یەکخستنی هەڵوێستی کوردایەتی لەیەک بزووتنەوەی نیشتمانییدا. یەکخستنی هەڵوێستی کورد لەبەردەم دوژمنەکانیو لە دژی شەری ناوخۆو شەری براکوژیو لە پێناوی ئاشتی خۆماڵییدا.

-پرەنسیپی گفتوگۆو حیوار لەگەڵ دەسەڵاتی ناوەندییدا واتا موفاوەزە لەگەڵ بەغدا کە هەقی کوردی لایە، ئەمەش سەبارەت بەوەی ئەگەر کورد داخوازییەکانی لە چواچێوەی عیراقدا بن، هەر دەبێ لە دەسەڵاتی عیراقی وەربگرێتو ئەگەریش مافی چارەی خۆنووسینی بەمانا رەهاکەی بوێت، خۆ هەر دەبێ بە حیوارو موفاوەزە لەگەڵ بەغدا یەکلایی بکاتەوە.

-حیوار لەگەڵ وڵاتانی ئیقلیمو لەسەر ئاستی نێودەوڵەتییدا، ئەم جۆرە حیوارە بەتایبەتی دوای راپەرین برەوی سەندو دەشێ لەگەڵ باسی دیبلۆماسییەتی کوردایەتییدا تێکەڵکێش بکرێت. حیوار لەگەڵ ئیقلیم حیواری مەنتیقی جوگرافیاو دروایسێتییە. هەم بۆ رەوینەوەی ترسی وانو هەم بۆ شکاندنی هەر تەوقێک کە دەشێ یەخەی کوردایەتی بگرێت. حیوار لەگەڵ جیهانو لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیشدا بۆ پشتیوانی جیهانە لە پرسی کوردو هەروا بۆ بەنێودەوڵەتی کردنی کێشەی کوردستانە لە پێناوی ئەوەی لە چوارچێوەی عیراقو ئیقلیمیدا قەتیس نەکرێت.

*بەڵام گرنگترین لایەنی پرەنسیپی حیوار لە کارو تێکۆشانی یەکێتییدا خەسڵەتی ئاستە هەمەلایەنەکانی حیوارو گفتوگۆیە. واتا حیوار لە چەندین ئاستی سیاسی رەسمیو شەعبیدا. چونکە ئەگەر حیوار لەگەڵ دەسەڵاتی بەغداو دەسەڵاتی ئیقلیمیو دەسەڵاتی وڵاتە بریاربەدەستەکاندا بۆ بەدەستهێنانی دەستکەوتی سیاسی هەنووکەییو بەرجەستەکراو بێت، ئەوا حیوار لەسەر ئاستی شەعبیدا (واتا حیوار لەگەڵ جەماوەر، لەگەڵ رووناکبیرانو توێژەکانی کوردواری، لەگەڵ ناوەندو رووناکبیرانی دراوسێو جیهانیشدا) بۆ دەستکەوتی ئایندەیو بۆ تێگەیشتنی چاکترە لە پرسی کورد. نموونەی ئەمەش (لە ئاستی کوردەواریدا حیوار گفتوگۆی یەکێتی لەگەڵ رووناکبیرانو

توێژەکـانی کـوردەواری دەربـارەی موفـاوەزەی 1984، بەشـداریکردن لە حیـواری عەرەبی - کوردی لە قاهیرەو لە چەندین کۆڕو کۆبوونەوەی نێودەوڵەتی بۆ رامکردنی پشتگیری رای گشتی لەوڵاتانی پێشکەوتووو دیموکراسیدا.

ج-خەباتی چەکداری لە نەریتی شۆڕش ویەکێتیدا

*دوو مەسەلە هەن کە پەیوەندیان بە هەڵگیرساندنی شۆڕشی نوێ بەڕێبەرایەتی یەکێتی نیشتمانیی کوردستان و دەستپێکردنەوەی خەباتی چەکدارییەوە هەیە. هەردوو مەسەلەش پێکەوە گرێدراون و لەو نەریتە گشتییەی شۆڕشەکانی کوردی پێ دەناسرێتەوە، بەدوورنین. واتا نەریتی ئەوەی کورد لەقەهری داگیرکەران و لە ناچاری ڕەتدانەوەی زەبروزەنگی دوژمندا پەنای بۆ چەک بردوە. لە حاڵێکدا دوژمن تەنها بە چەک وەڵامی کوردی دابێتەوە ئەوا کورد جگە لە حیواری چەک هیچ تفاقێکی جەنگی تری پێ نەبووە تاململانێ و شەری دوژمنەکانی پێبکات.

دوو مەسەلەکەش ئەوەن:

-1976/6/1بە دەستپێکردنەوەی شۆڕش وسەرەتای شۆڕشی نوێ دادەنرێت.

-بەپێچەوانەی شۆڕشی پێشوو،ڕۆژی دەسپێکردنی شۆڕشی نوێ تەقەکردنی کوردە لە دوژمن، نەک ڕۆژی تەقەکردنی کورد لە دوژمن.

بۆ خاڵی یەکەم پرسیارێک دێتە ئاراوە، ئایا لەبەر چی ڕۆژی دامەزراندنی یەکێتی کە (1975/6/1)ەو لەو ڕۆژەدا بەیانامەی دامەزراندن و بانگەوازی بەرپەرچدانەوەی هەرەس ڕاگەیاندرا، بەرەسمی نەبووە ڕۆژی دەسپێکردنی شۆڕشی نوێ.. ئایا ڕۆژی ڕاگەیاندنی بەرنگاربونەوەی هەرەس هەر خۆی شۆڕشێک نییە بەرووی واقیعی داسەپێنراو لەلایەن دوژمنانەوە..؟ لە دوای ڕاگەیاندنی بەیاننامەی دامەزراندنەوە ئیتر جموجۆڵێکی سیاسی لەناوەوەو دەرەوەی وڵات دەستپێکرد، بەتایبەتی لەناوەوە کار بۆ سازدانەوەی ڕێکخستنەکان و کۆکردنوەیان کرا. لەدەرەوەش یەکێتی نیشتمانیی کوردستان بۆچی ودەرکردنی ((ڕێبازی نوێ))و ((الشرارە))و هەوڵی بەدەست هێنانی پشتیوانی لە هێزە شۆڕشگێرییەکان لە ئارادا بوون. الشرارە دەینوسی ((ومن الشرارە یندلع اللهیب)) کە ئەوە شۆرشێکی نوێ بوو لە ئاستی ئەدەبی سیاسی ولایەنی روناکبیریی وراگەیاندنی شۆڕشدا، کەچی هەر ((الشرارە)) خۆشی تا ئەورۆژەی خەباتی چەکداری لە (1976/6/1) دەستپێدەکات، باس لەدەستپێکردنوەی شۆڕش ناکات. ((الشرارە)) لەدەستپێکی شۆڕشی چەکداریدا دەڵێ: ((هاقد اندلع اللهیب)) واتا واگری شۆڕش هەڵایساو خەباتی چەکداری دەستی پێکرد.

*ڕەنگە ئەو پرسە زۆر گرفت نەبێت لەدیاری کردنی ڕۆژی یادکردنەوەی یەکێتی و شۆڕشی نوێدا.بەتایبەتی کەهەردووکیان لە (6/1)دا بوون و لەورۆژەدا ئاهەنگ وبیرەوەری دامەزراندنی یەکێتی و هەڵگیرسانی شۆڕش دەکرێتەوە. بەڵام ئەو

مەسەلەیە خۆی لەخۆیدا ئەو بایەخە دەردەخات کە یەکێتی و کوردایەتی بەخەباتی چەکدارییان داوە. خەباتێکی چەکداری کە کوردەواری و کوردایەتی لەبەردەم دوژمندا رادەگرێ‌و بوونیان لەفەوتان دەپارێزێت.

هەروەها دەستنیشانکردنی رۆژی (1976/6/1) بەرۆژی هەڵایسانی شۆڕش زەنگە لەو بیرۆکەیەوە هاتبێ کەدەڵێ: خەباتی چەکداری باڵاترین شێوەکانی خەباتە. بەتایبەتی بۆ ئەو میللەتانەی شۆڕشەکەیان بەپلەی یەکەم شۆڕشێکی نیشتمانیە لەدژی داگیرکەرانی بێگانە. نەک شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی لەدژی زۆردارانی ناوخۆیی.

*هەڵبەتە لەشۆڕشی نیشتمانیدا خەباتی چەکداری بەمانای راماڵینی هێزی داگیرکەر ورزگارکردنی وڵات دێت. ئەگەرچیش ئەو خەباتە مەرج نیە لەیەکەم نەبەردییەوە شەڕێکی بەرەیی یان شەڕێکی سەرەتایی ویەکلاکەرەوەبێت بۆ هێنانەدی ئامانجی راماڵینی یەکجارەکی دوژمن. بەڵام ئامانجی بەرەودوای هەموو نەبەردێکان بۆ پێگەیاندنی رۆژێکی ئەوتۆیە کەهەلومەرجی راماڵینی یەکجارەکی ببتەبوون.

دروستە کەوەک گوتمان کورد لەبەر ئەوەی بەزەبروزەنگ مامەڵی لەتەکدا دەکرێ، بۆیە ناچاربووە پەنا بۆ چەک بەرێ. تەنانەت لە شۆڕشی نۆیشدا دوای ساڵێک لەدامەزراندنی یەکێتی بەزوویی شۆڕش لە1976/6/1دا چەخماخەیدا تارێ لەراگواستنی دێهاتەکانی پشتینەی سنووری بگرێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا یەکێتی و شۆڕشی نوێ دەستپێشخەربون لەوەدا کە تەقەی خۆیان لە دوژمن بکەن و هەر رۆژی یەکەمین تەقەی شۆڕشیش کە رۆژی دەستپێشخەرییەکەیە ببێتە رۆژی هەڵگیرسانی شۆرشەکە. ئەمەش تەنها رێککەوتێکی خۆش نیە. بەڵکو ئاماژەیە بۆمانای سیاسی ئەوەی کە کورد لە پێگەی هێرش بردنەوە نەک پێگەی لاوازی و داکۆکیکردنەوە، ململانێی خۆی دەستپێکردەوە. واقعی دەستپێکردن بەهێرشبردن هیچ لە رەوایی خەباتی کورد کەم ناکاتەوەو شۆڕشەکەشمان ناخاتە قاڵبی دەستپێشخەر لەشەرکردندا، بەڵکو مادامەکی گۆرەپانی شۆڕشەکە کوردستانەکەی خۆمان بووەو مادامەکی ئەو شۆڕشە بۆ لابردنی زوڵم و ستەمی سەرکوردان بووە، ئەوا هەر بەرەوایی دەمێنێتەوە وکوردیش هەر ئەو گەلە ئاشتیخوازەیە کە حەزی لێیە لەوڵاتی خۆیدا بە ئاشتی وئاوەدانی وئارامی بژێت.

*لەبەر ئەو ئیعتیبارەو پێشینەیەی کەخەباتی چەکداری لە شۆڕشی نوێدا هێناویەتییە بوون، دەبینین لای یەکێتی پتر لە هەر بزوتنەوەیەکی پێشووی کوردایەتی ناو وناوبانگی هێزی پێشمەرگە لە پلەیەکی باڵای ئیعتبارو حورمەتی

نیشتیيمانیدایه ودواجار پێشمەرگەو پێشمەرگایەتی لەناو یەکێتیدا سنووری شۆز وهاوسەنگی تێدەپەڕێنێ ومەغزای سیاسی ئەوە پەیدا دەکات کە هێزی پێشمەرگە:

-هێمای بوون ودەسەلاتی شۆڕشە لەو نەبەردی وچالاکییانەی لە شەڕی پارتزانییدا ئەنجامی داوە.

-هێزی ئیستنزافکردنی تواناکانی دوژمنە لەشەری درێژخایانی نیشتیمانییدا.

-هێزی رامالّینی یەکجارەکی سوپای دوژمن وهێزی رزگاری کوردستانە کە لەسەر زەمینەی واقیع هاوسەنگییەکانی هێز دەگۆڕێ وسەرکەوتنی سیاسی بۆ کوردایەتی دابین دەکات.

بۆیە خەباتی چەکداری هێزی پێشمەرگە هەمیشە بەشێک بووە لەوخەیارو سیاسەتانەی لەبەردەم شۆڕشدا هەبوون بۆ نزیککەوتنەوە لە رزگاری نیشتمان وسەرفرازیی نەتەوەی کورد.

هەربۆیەش لە ئەدەبیاتی شۆڕش ویەکێتییدا ئاوەها وەسفی پێشمەرگە دەکرێت:

((پێشمەرگە؛تێکۆشەری سیاسی چەکدارە))

هەندێک پرس لەبارەی کۆمەڵگەی مەدەنییەوە..*

1

بۆخۆی ئەو پێناسە جیاجیانەی بۆ کۆمەڵگەی مەدەنی کراون نیشانەی تێڕوانین و نیازی جیاجیای ئەو کەس و گروپانەن کە (کۆمەڵگەی مەدەنی)-یان کردووە بەپرۆگرامی خۆیان. مەبەست لێرەدا ئەوەیە کەوردەکاری و خەسڵەتە گشتییەکان و توخمە پێکهێنەرەکانی (کۆمەڵگەی مەدەنی) لەلای ئەوانە بەندە بەنیازو ئامانجیان لە چێکردنی (کۆمەڵگە)کە – ئایا دامەزراندنی کۆمەڵگەی مەدەنی دوا ئامانج و ستراتیژی ناوەندیی ئەوکەس و گروپانەیە کەبانگەشەی بۆ دەکەن پێوەرێکی یان ئامانج و ستراتیژی دیکەی لەپشتەوەیە؟

ئایە پێوەرێکی گشتی بۆ خەسڵەتەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی هەیە یان کۆمەڵگەیەک خوازیاری وەدی هاتنی بێ و بەم پێیەش دوا ئامانج و نیازی شایستەیە کەپێویستە کۆمەڵگەکان لەبەرچاوی بگرن و کۆششی بۆ بکەن. لای رۆسۆ مەسەلەکانی (پەیمانی کۆمەڵایەتی) چاکتر روونکراونەتەوەو دەسەڵاتەکانی کۆمەڵگەیەکی بەرپرسیار بەرامبەر بەئایندەی خۆی بەوجۆرەی رۆسۆ لێی حاڵی بووە. پۆلێن کراون. تائەو ئەندازەیە ناکۆکییەک لەنێوان زۆر لەوانەی قسەیان لەسەر (کۆمەڵگەی مەدەنی) کردووە بەدی ناکرێت سەبارەت بەوەی کەدواپلەی گەشەسەندنی کۆمەڵگە گەیشتنیتی بەقۆناغی کۆمەڵگەی مەدەنی. دەبێ ئەوەش بگوترێ کەئەوانە لەوردەکارییەکانی ئەو (کۆمەڵگە)یەدا جیاوازی و بگرە ناکۆکییەکی زۆریشیان لەنێواندا هەیە، بەڵام لەوەدا کۆکن کەگەیشتن بەو قۆناغە کاری بەردەوام و کەڵەکەکردنی کەلتوورو ئەزموونەکانی بەرێوەچوونی کۆمەڵگەی گەرەکەو هیچ رەچەتەیەکی ئەفسوناوی بۆ وەدی هاتنی (کۆمەڵگی مەدەنی) نییەو ناشکرێ قۆناغەکە لەزەمەنی پێشووی خۆی داببڕێت.

لەگەڵ ئەوەشدا کەسانێک هەن کەکۆمەڵگەی مەدەنییان و بەهەندێک مەرجی تایبەتەوە قبوڵە. مەرجی لەبابەت ئەوەی کێ کۆمەڵگە بنیات دەنێ و چۆنی بنیات دەنێ؟ لای (ئەنتۆنیۆ گرامشی) وادێتە بەرچاو کە کۆمەڵگەی مەدەنی قۆناغێکی

* ئەم باسە ساڵی 1996 لە گۆڤاری رێبازی نوێدا بڵاوبۆتەوە.

پەڕینەوەیە بۆ قۆناغێکی تر کەتێیدا ململانێ و ناکۆکییەکانی کۆمەڵگە بڕیارێکی دیکە لەبارەی ئایندەوە دەدەن. لای زۆربەی ئەوانەی بەتۆزقاڵ لەئایدیاو تیۆرەکانی خۆیان لانادەن (کۆمەڵگەی مەدەنی) پشووی جەنگاوەرێکە سەبارەت بەوەی کە هیچ کام لە گروپ و ناوەندەکانی کۆمەڵ ناتوانن ململانێکانی هەناوی یەکلایی بکەنەوە، بۆیە نیشتنەوەیەکی کاتی ململانێیەکان پەسەند دەکەن و لەشێوەی ئاخاوتنێکی گشتگیردا قسە لەسەر (کۆمەڵگەی مەدەنی) دەکەن. بەڵام کەدەپرسی شێوەی ئەو کۆمەڵگەیە چییە؟ مەرجەکانی وەدی هاتنی چین؟ ئەوا وەڵامێکی تەم و مژاوی دەدرێتەوە کە لەپشت ئەو وەڵامە گشتگیرەوە هەست بەحەشاردانی ئەدگاری ئەو کۆمەڵگەیە دەکەین. لەهەندێک گۆشەنیگاوە تێڕوانین بۆ کۆمەڵگەی مەدەنی جگە لەهاوپەیمانتییەکی کۆمەڵایەتی ماوە دیاری کراوە هیچی دیکەی لێ بەدی ناکرێت. ئەمە چونکە هەمووومان لەسەر کۆمەڵگەی مەدەنی دەدوێن بێ ئەوەی لەسەر بنچینە سەرەکییەکانی کۆک و تەبابن. هەیە کۆمەڵگەی مەدەنی وەک وەک چەمک پەسەند دەکا تائەو وەختەی بەدیدی خۆی دەسەڵات گرتنە دەستی بۆ دەلوێ و ڕووداوەکان بەئاراستەی تێڕوانینی خۆی بۆ کۆمەڵگەو بۆ گەردون-یش دەبا. هەشە پێوەرە هەرە وردەکارو تایبەتمەندییەکانی خۆی دەکاتە ئەلتەرناتیفی سکێچی خوازراوی کۆمەڵگەی مەدەنی. بەمشێوەیە لای مارکسیستەکان کۆمەڵگەیەک بەئاراستەی سۆشیالیزم یان کۆمەڵگەی کۆمۆنیستی بچێت، ئەوا کۆمەڵگەی مەدەنییەو لای ئوسولییەکان کۆمەڵگەی مەدەنی گوزارشتێکی هاوچەرخانەیە لەکۆمەڵگەیەکی گەڕاوەبۆ ژێر قەڵەمڕەوی سەلفیەت. بەم شێوەیە گەمەی یاری کردن بەوشە هەمووان فریو دەدا وەهەر یەکێک لەناوەندەکانی کۆمەڵ والێ دەکا بێپەروا هەست بکا کە خۆڵی کردۆتەوە چاوی ئەوانی ترەوەو لەخشتەی بردوون. لەکاتێکدا کۆمەڵگەی مەدەنی خەیاری کۆمەڵگەیەکە کەرەوتی گەشەسەنی کۆمەڵایەتی و ئابووری و کەلتووری سیاسیی ڕەوتێکی شینەییەو کاری تاک و گروپەکانیشی ڕەخساندنی هەلومەرجی کارکردن و باشتر پێشڤەچوونی ئەو ڕەوتە شێنەییە یە (لێرەدا وشەی کارمان لەبریتی وشەی خەبات مەتەرح کرد سەبارەت بەوەی کە وشەی خەبات لە ڕینەوەیەکی شۆڕشگێڕی و گۆڕانی خێرای پێوەیە لەکاتێکدا وشەی کار شینەیی ترەو لێرەدا خزمەت بەباسەکەمان دەکا) کەوابێ سەرەتای کارکردنی ناوەندە هەڵسوڕاوەکانی کۆمەڵگەو حاڵی بوونیان لەکۆمەڵگەی مەدەنی قەناعەت هێنانیانە بەخودی چەمکەکە وەک ئامانجێکی باڵا کەشایستەی ماندوبوون بێت نەک وەک قۆناغی پەڕینەوە یان گوزارشتێکی گشتگیر کەتێڕوانینی ئەوان بۆ کۆمەڵگە بشارێتەوە. ئەم داخوازییە بۆ

ڕێکەوتن لەسەر لایەنی کەمی توخمە پێکهێنەرەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و دروستی بوونی چەند گۆشەنیگایەک بۆ چۆنیەتی گەیشتنن بە کۆمەڵگەی مەدەنی ناسرێتەوە بەمەرجێک ئەو گۆشە نیگایانە هەرلەسەرەتاوە (مەدەنیانە) بخرێە ڕوو و ئیش بۆ پەسەنکردنیان بکرێ دەنا بەتوندوتیژی (کۆمەڵگەی مەدەنی) نەک هەر نایەتە دی بگرە ڕێڕەوی دەشێوێنرێ. ئەوکاتەی کۆمەڵ بڕیاری ئەوەدەدا ناکۆکییەکان بەتوندوتیژی چارەسەر بکات هەرلەو کاتەدا دواکەوتنی ئاستی پێگەینی کۆمەڵگە بەئەندازەیەک دەردەکەوێ کەئیدی قسەکردن لەبارەی کۆمەڵگەی مەدەنییەوە دەبێتە خەیال یان خۆفریودان. سەرباری ئەوەش هەر لەگەڵ دەرکەوتنی بەئاشکرای ناکۆکییەکان لەشێوەی توندوتیژیدا (کۆمەڵگەی مەدەنی) برەو پەیدا دەکا بەو مانایەی کەبانگێشتکەرانی ئەو چەمکە ئاماژە بەوە دەکەن کەهەر غیابی کۆمەڵگەی مەدەنییە لایەنەکانی بەگژیەکدا کردووەو ڕۆژانە توندوتیژی بەرهەم دێنێت لەکوردستانیش دەکەوتەکە هەروا بوو- شەڕی ناوخۆو مەرجە تایبەتییەکانی زەنگی ئاگادار کردنەوەوە بو کەداخۆ چ زەمینەیەکی کۆمەڵایەتی شەڕانگێزی لەنێو میللەتێکدا پەرە پێدەدا کە هێشتا کۆمەڵگەی بەحوکمی داگیرکاری و شێوانی کەلتورەوە فۆرمەلەیەکی تایبەتمەندی بۆ خۆی دا نەڕشتووە، لەئاستی دونیای سێ و جیهان بەگشتی چەمکی کۆمەڵگەی مەدەنی لەدوای شکستی ئەزموونی سۆشیالیستی و زیندوو بوونەوەی پرسیاری کامەیە کۆمەڵگەی خۆش گوزەران. برەوی پەیداکردەوە بەجۆرێک کەئێستا لێدوان لەبارەی کۆمەڵگەی مەدەنییەوە هاوشانی پرسیارکردنە لەسەر شەرعیەتی مێژوویی و ڕەوایەتی یاسایی دەوڵەت لەدونیای سێ. هاوشانی پرسیارکردنە لەسەر جۆری گەشەپێدانی ئابووری پەسەندکراو. لەسەرئەوەی پێناسەکردنی کۆمەڵگەی مەدەنی بەبەراوردکردن لەگەڵ کۆمەڵگە پێشکەوتووەکان زامن دەکرێت یان بەرچاوکردنی تایبەتمەندێتی هەر کۆمەڵەو پێشینەی مێژوویی لەبواری بەڕێوەبردنی دامودەزگاکاندا. هەڵبەتە وەڵامدانەوەی هەریەک لەو پرسیارانە تویژینەوەو گفتوگۆیەکی زۆریان پێویستە.

هەر لەم بوارەدا، هەندێک وا لەسیستمی نوێی دونیا دەڕوانن کەئەگەر نەشتوانێ لەئاستی دونیادا کۆمەڵگەیەکی مەدەنی جیهانگیر بنیات بنێ ئەوا پێویستە سەبارەت بەگرفتی ناوەندی گەشەکردووی سەرمایەداری و کەناری هەمیشە دواکەوتوویی ناوەند موداخەلەیەکی ئیجابیانە بنوێنێ و لەم پێناوەدا ئاستەنگە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی بەردەم گەشەکردنی کۆمەڵگە دواکەوتووەکان لابدات تا ئەو

ئەوانیش لێبڕاوانە بێنە مەیدانی دروستکردنی دەسەڵاتی مەدەنی و بەرەودان بە دیموکراتی و دواتریش هەنگاونان بەرەو کۆمەڵگەیەکی مەدەنی گەشەکردوو.

2

ئەگەر بەشێوەیەکی گشتی لەسروشتی بزاوتنی کۆمەڵگەکانی دونیای سێ بکۆڵینەوە دەبینین بزاوتێک بووە کە (دەسەڵات) رۆڵی سەرەکی تێدا گێڕاوەو هێزی ئیلهام بەخشی ئاڕاستەی کۆمەڵگە بووە. بەواتایەکی تر بزاوتی کۆمەڵگە یەکسان بووە بەبزاوتنی دەسەڵات و پێچەوانەکەشی هەر راستە. بەم پێیە مێژووی سیاسی کۆمەڵگە لەرۆژهەڵات، مێژووی دەسەڵاتە ئەمما دەسەڵاتێکی تۆتالیتاری کەهەموو توخمەکانی تر ملکەچی مەرج و پێداویستییەکانی خۆی دەکا. ئەمە لە پێشینەی مێژووییدا وا بووەو لەمڕۆشدا بەهۆی پاشماوەی ئەو کەلتورە دێرینەو بەهۆی کۆمەڵێک فاکتەرەوە کەپەیوەندییان بەهەلومەرجی ئەو کۆمەڵگانەوە هەیە خۆی دەمەزەرد کردۆتەوە. مەبەست لێرەدا ئەو هەلومەرجە دژوارو ناخۆشەیە کەکۆمەڵگە دواکەوتووەکان بەدەستییەوە گیریان خواردووە. ئاشکرایە کەنەمانی شێوە راستەوخۆکانی کۆلۆنیالیزم و رزگاربوونی وڵاتانی دونیای سێ لەداگیرکاری، لەکۆتایی نیوەی یەکەم و سەرەتای نیوەی دووەمی سەدەی بیست، ئەو وڵاتانەی خستە بەردەم پێویستی بونیادنانی ئەزموونێکی نیشتمانیی و ئەو ئەزموونەش لەئاستی سیاسیدا بەپلەی یەکەم خۆی دەسەڵاتێکی نیشتمانی-دا دەبینێتەوەو لەئاستی کۆمەڵایەتی و ئابووریشدا دەیویست مۆدێلێکی ئەوتۆی گەشەپێدان پەیڕەو بکات کەوڵاتانی ناوەندی سەرمایەداری بەبێزراو بناسێنن و لەلایەکی تریشەوە دەبوایە وەکو مۆدێلێکی سیاسیی و خەیارێکی شارستانی گەشەکردوو چاوی لێ بکەن. هەڵبەتە جێبەجێکردنی ئەرکی بونیادنانی ئەزموونێکی نیشتمانی لەدوای قۆناغی رزگاری نیشتمانییەوە لەکۆمەڵگەگەلێک کەئەسڵەن بۆخۆی کەلتوری دەسەڵاتی سەراپاگیری تێدا زاڵە. هەر بەدەوڵەت سپێردراوە. چونکە دەوڵەت تاکە دام و دەزگای شایستە و رێکخراوە لەدونیای سێ‌دا کەدەبێ هێزی پاڵنەر بۆ ئاڕاستەکردنی بەرنامەی قۆناغی دیموکراتی لەئارادا بێ. ئەمانە هەردووکیان هەرئەوەیان لێ شین دەبێ کەئەرکی مۆدێلی نیشتمانی و خەیاری تایبەتی لەگەڵ گەشەپێداندا بەدەزگای دەوڵەت بسپێردرێت بەهەموو ئەو مەرج و پێشهاتانەی لەم دۆخە دەکەوێتەوە. لێرەدا سپاردنی ئەرکی بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە لەدۆخی پەڕینەوەدا بەدەوڵەت هەمان ئەو هەلومەرجانە دەخوڵقێنێ کەپێشتر دەوڵەتی رۆژهەڵاتی کردبووە تاکە بەخشێنەری

ژیان و ئاوەدانی لەکۆمەڵگە ئاسیاییەکاندا. بەرامبەر هەر خزمەتێک کەبەتاکەکەس و گروپ و کۆمەڵانی دەرەوەی دەسەڵات ئەنجام نادرێت. دەوڵەت تەنازولێک لەوانی تر وەدەست دێنێ و هەموو ئەو شوێن و ناوەندانەی کەپێشتر پەی پێ نەبردبوو پاوانی خۆی دەکا. بەواتایەکی تر لەمیانی نێوان دەسەڵات و کۆمەڵگەدا هەرکورت هێنانێک کەکۆمەڵگە لەبەڕێوەبردنی ئەرکەکانیدا تۆماری دەکات لەدەست دانی مەودایەکی دیاریکراوی سەربەخۆیی بەدواوەیە. لەدونیای سێدا ئەمە گرفتی بنچینەییە لەمەسەلەی بیرکردنەوە لەکۆمەڵگەی مەدەنی دا. ئەگەر ئەوە پەسەند بکەین کەپرۆسەیەکی سەرکەوتووی پەرەپێدانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و کەلتوری سەرەتایەکی حاشا هەڵنەگرە بۆ کۆمەڵگەیەکی شێنەیی و گەشەکردوو و بەوپێیەش زەمینە بۆ دابین بوونی بنەماکانی کۆمەڵگەی مەدەنی خۆش دەکا. ئەگەر ئەوە پەسەند بکەین لەبنچینەی گرفتەکە تێدەگەین. کۆمەڵگە ئەرکی بنیاتنانی (کۆمەڵگەی مەدەنی) بەدەوڵەت دەسپێرێ لەکاتێکدا مەرجی پێکهاتنی کۆمەڵگەی مەدەنی، بەپەلی یەکەم، کەمترین دەستێوەردانی دەوڵەت لەبەڕێوەبردنی کۆمەڵگە دەخوازێ. واتا لەلایەک داوای موداخەلەی ئیجابیانەی دەوڵەت دەکرێ و لەلایەکی دیکەشەوە قسە لەسەر ئاواکردنی کۆمەڵگەیەک دەکرێ کە کەس و گروپ و چین و توێژە جیاجیاکان خۆیان لەرێکخراوەو ناوەندو مینبەرە سەربەخۆکاندا رێک خستبێ و لەبەڕێوەبردنی کۆمەڵگەدا چالاکانە هاوبەشی بکەن. ئەم گرفتە ئاڵۆزتر دێتە بەرچاو لەکاتێکدا دەسەڵاتی دەوڵەت بەدەست دەستەیەکی سەربازییەوە بێت کەئەگەر زۆربەی دەسەڵاتەکانی (دونیای سێ) سەربازی نەبن بەلانی کەم رەگێکی میلیشیای-یان هەیە. ئەم دیاردەیە سەبارەت بەهەمان کێماسییە کەکۆمەڵگەکانی (سێ) بەدەستییەوە گیریان خواردووە. واتا کێماسی نەبوونی کۆمەڵەو رێکخراوی خاوەن بەرنامەو دیسپلێن چ بەهۆی کەلتوری رۆژهەڵاتی دەسەڵات سەراپاگیرەوەو چ بەهۆی تازە پێکهاتنی ئەو کۆمەڵگانەوە لەڕووی قەوارەی دەوڵەتیی هاوچەرخەوە. ئەم کێماسییە وادەکات کەسوپا وەک تاکە یەکەیەکی رێکخراو و خاوەن دیسپلین ئومێدی هەموان بێت لە کۆمەڵگەیەکی دواکەوتوو و عەشایەرگەریدا ، ئومێدی دەسەڵاتداران بێت لەپاراستنی دەسەڵات و ئومێدی گۆڕانخوازان بێت لەوەدی هێنانی گۆڕانکارییدا. لەم نێوانەشدا سوپا وەک توێژێکی خاوەن بەرژەوەندی دێتە مەیدان و دەخوازێ لەهەر پێکهاتنێکدا ئەو بەرژەوەندییانەی لەبەرچاو بگیرێ. جا ئەگەر سوپا کە ئەرکێکی پاراستنی سنووری دەوڵەت و قەوارەی کۆمەڵگەیە لەهەڕەشە دەرەکییەکان. بێتە مەیدانی ململانێی ناوخۆوەو گۆڕانەکان ئاڕاستەبکات و

لەزۆربەی کاتـدا دەسـەڵاتی (مەدەنـی) بگـرێتە دەسـت، داخـۆ لەحـاڵەتێکی وادا چ ئومێـدێک بەدۆخـی ئاسـایی دەمێنێـتەوە چ جـای کـۆمەڵگەی مەدەنـی؟ دەوڵەتێکـی سەربازی، کەئالیەتی توندوتیژی بەڕێوەی دەبا، چۆن دەتوانی کۆمەڵگەیەکی مەدەنـی دروسـت بکـا کەکەمتـرین دەسـتێوەردانی (دەسـەڵات) دەخـوازێ، بـا تـەنانـەت ئەو دەسەڵاتەش مەدەنی بێت.

3

بەڵام قسە لەسەر غیابی رۆڵی بەرنامە بۆ داڕێژراوی کۆمەڵەو رێکخـراوی مەدەنـی لەکـۆمەڵگە دواکەوتووەکانـدا بەومانـایە نیـیە کەئیـدی ئومێـدێک بەئاینـدە نەمێنـێ. بۆخۆی کارکردن لەپێناوی کۆمەڵگەی مەدەنی بۆچوونێکی لەهێکرا بێ بناغە نییە. رەگەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی لەئەزموونە دێرینەکانی رابـردوودا کەم و زۆر بوونیـان هەیەو سەندیکاو رێکخراوی پیشەکارانی شارو ئەنجومەنەکانی هەرەوەزی گوزارشـتی سـەرەتایین و بەحـوکمی هەژمـوونی دەسـەڵات دەرکەوتـن و هەراش بوونیـان ئیفلـیج کراوە. هەرواش دەشـێ لێرەدا ئاماژە بۆئەوە بکەیـن کە دەسـەڵاتێکی مەدەنـی ئەگەر دەرفەتی پێشڤەچوونی بـۆ لەبار بێ دەتوانێ لەگەڵ جیگیربـوونی خۆیـدا بەو کەش و هەوا تەندروستیەی کەدەیخولقێنێ جێگە بـۆ خۆنواندنی ناوەندو توێژەکانی کۆمەڵگە خۆش بکات و پێویستییەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی فەراهەم بکات بەوپێیەی کەئەگەر دەسەڵات (مەدەنی)، یان جێگیر نەبێ و لەبریتی ئەوەیش لەهەڵبەزو دابەزی گۆڕانـدا بێ، ئەوا کۆمەڵگە دەکەوێتە بەرشێوان و شیرازە تێکچوونەوە، بەتایبەتی لەحاڵەتەکانی شەڕو ئاشوبی ناوخۆو ناجێگیریی سیاسیدا کەفیعلی شـەڕ تێکدەرانەیەو دڵـی ناوەنـدو گروپەکـانی کـۆمەڵگە لەیەکتـری کرمـێ دەکـاو ئەوەی کـۆمەڵگە بەدەسـتی هێنـاوە لەپێشکەوتن و دابەشکردنی رۆڵ و ئەرکەکانـدا تووشـی هەڵقەنانـدن دێ و لەدۆخـی وەهاشدا سەرلەنوێ ئینتیمای عەشیرەتی لەبریتی ئینتیما بۆ کۆمەڵ و نیشتمان رەمێن پەیـدا دەکاتەوە بەوجـۆرەی کەپێکهـاتەی عەشـیرەت جـێگەی سـەندیکاو رێکخـراوی پیشەیی و دیموکراتی دەگرێتەوە.

بەهەرحـاڵ، ئەگەر تەماشـای ئەزمـوون و هەوڵەکـانی کـۆمەڵگەی مەدەنـی بکەیـن دەبێ بەدوو شێوازی بیانبینین شێوازێکیان بەراوردکردنە لەگەڵ کۆمەڵگەی مەدەنـی لەکۆمەڵی رۆژئاوا کەئەوە بەحوکمی چەندین سەدە لە کەلتوری دەوڵەتایەتی و بوونی دامودەزگای دیمـوکراتی هاوشـان لەگەڵ دامودەزگـا رەسمییەکانی وەکـو حکـومەت و پەرلەمان پێشکەوتنی چاکی وەچنگ هێناوەو شێوازی دووەمیـشیان دەسـت پێکـردنە

لەواقیعـی خۆمـاڵییەوە کەبەپەسـەندی دەزانـێ کەڵەکە بـوونی ئەزمـوونی کـۆمەڵگە ڕۆژهەڵاتییەکان خۆیان لەبەرچاو بگیرێ و لەسەر بناغەی ئەوەی لەبەر دەست دایە ئیش بکرێت. کەهەڵبەتە ئەمەی دواییان دەخوازێ ئەزمونێکی واقیعیانە بنیات بنێ. بێگومان کەس لاری لەوەنییە کەواقیعیانە لەبریتی سیاسەتی بەراوردکاری و خەونی بێ سەمەرەوە بیر لەکەڵەکە کردنی ئەزمونێکی خۆماڵی بکرێتەوە بێ ئەوەی ئەوەش لەبیر بکەین کەئەو ئەزمونە خۆماڵییەی کۆمەڵگەی مەدەنی تائێستا لەهیچ ولاتێکی ڕۆژهەڵاتیدا بوونی نییە بەپێچەوانەی نموونە بەراوردکراوەکان لەرۆژ ئاوا. هەروەها بێ ئەوەی ئەوەش لەبیـر بکەیـن کەنـابێ لەو نمـوونە خۆمـاڵییەدا بنەمـا گشتییەکانی نموونەی کۆمەڵگەی مەدەنی فەرامۆش بکەین کەهیچ نەبێ کۆمەڵگەیەکە دەرفەتی دیموکراتی بۆ ئەندامانی دەرەخسێنێ کەرێکخـراو و ناوەنـدی جیاجیا بۆ بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە چێ بکەن و تەنانەت گروپەکانی گوشارو حکومەتی سێبەریش بخـوڵقێنن. ئەمـانە هەر خـۆی لەکـۆڵەکە سـەرەکییەکانی هەر کۆمەڵگەیەکی دیمـوکراتین. هێنـدە هەیە کەلەکـۆمەڵگەی مەدەنیـدا ئەم بنەمایـانە جـگە لەوەی قەنـاعەتی جێگیـرین. هەرواش دامودەزگا خـاوەن نەریتی خۆیـانن و بەئالیەتی کاری ڕۆژانەی کۆمەڵگەوە پەیوەستن.

4

ئەگەر لەژێـر ڕۆشـنایی ئەو تێـڕوانینەی سـەرەوە ئاخـاوتن لەبـارەی کـۆمەڵگەی مەدەنـی بکەیـن وەک ئەوەی پەرە بەئەزمـوونی دەسـەلاتی مەدەنـی خۆمـاڵی بـدرێ تامەودای پاڵپێوەنانی بۆ پەسەندکردنی مەرجەکانی گەمەی کۆمەڵگەی مەدەنی، ئەوا دەتوانین لەبارەی گرفتەکانی کارکردن بۆ کۆمەڵگەی مەدەنی لەکۆمەڵگەکانی قۆناغی پەرینەوەی ولاتە دواکەوتووەکاندا ئەم تێبینیانە دەربڕین:

یەکەم: هەر لەپەیوەنـد بەگرفتی سپاردنی ئەرکی چێکردنـی کـۆمەڵگەی مەدەنی بەدەوڵەت دەشـێ قـسە لەسـەر پەیوەنـدی نێـوان شۆڕشـی نیـشتمانی و قۆنـاغی دیمـوکراتی-یـش بکەیـن لەو ڕووەی کەمەرج نیـیە هەمیـشە ئەو بـزاڤەی شۆڕشـی نیـشتمانی بەسـەرکەوتن دەگەیەنـێ بتـوانێ ئەرکـی قۆنـاغی دیمـوکراتی و دواتـریش دەسەلاتی مەدەنی و کۆمەڵگەی مەدەنی ئەنجام بدا. نموونە لەولاتانی ئاسیاو ئەفریقا زۆرن. سـەرکردایەتی شۆڕشـی نیـشتمانی لەجەزائیـر تـوانی جەزائیـر لە داگیـرکەران بستێنێتەوە و ئەزموونێکی نیشتمانی لەگەشەپێدانی ئابووری و کۆمەلایەتی دەست پێ بکـا کەسـەرەنجام پـەکـی کـەوت. بەلام هەر ئەو سـەرکردایەتییە بـوو کەنەیتـوانی

هەلومەرجی کۆمەڵگەیەکی دیموکراتی فەراهەم بکاو زەمینە بۆ دەسەڵاتێکی مەدەنی و دواتریش کۆمەڵگەیەکی مەدەنی خۆش بکا. هەروا لەمیسر دەسەڵاتی نیشتمانی دەسەڵاتێکی دیموکراتی و ئینجاش کۆمەڵگەیەکی مەدەنی پێ دروست نەکرا. سەرەنجام چەند نەوەیەک دوای جیلی (ئەفسەرە ئازادیخوازو نیشتمان پەروەرەکان) ئێستا میسرییەکان تازەبەتازە هەنگاو بۆ دامەزراندنی کۆڵگەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی دەنێن.

دووەم: سەبارەت بەقۆناغی دوای شۆڕشی نیشتمانی لەکوردستاندا، دەتوانین تەماشای گرفتێک بکەین کەسەرچاوەکەی بۆ واقیعی فرە ئورگانی دەگەڕێتەوە لەبزاڤی رزگاریماندا. ئەم فرە ئۆرگانییە جیایە لە فرەمینبەری کە کەشێکی دیموکراتی بۆ ئاراستە جیاجیاکانی شۆڕش دەسازێنێ و هەمووان ئاخاوتن و ئەفراندنی خۆیان دەنوێنن بێ ئەوەی لە هێڵی گشتی مەسەلە نیشتمانییەکە لابدرێت. لەهی دووەمیشیاندا (فرە ئۆرگانی) پرۆگرام و سیاسەتەکانی تووشی پێکادان دێن و هەرگیز یەکێتییەکی، کەبۆ قۆناغی شۆڕش پێویستە، وەدی نایەن. چونکە بوونی چەند ئۆرگانێک کەهەریەکەو لەشوێنی خۆیەوە دیدێکی جیاواز لەسەر یەک مەسەلەی چارەنووساز نیشان دەدا، ئەمە سەر لەکورد و پەیوەنداران بەکوردەوە دەشوێنێ، دیارە ئەم سەر لێ شێوانە بابەتی باسی ئێمەش دەگرێتەوە. چونکە لەقۆناغی دوای رزگاری نیشتمانی دا، ئەم ئۆرگانییە تەنانەت لەتێڕوانین بۆ دیموکراتی و مەسەلەی بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە بەگشتی، رەنگ دەداتەوە چ جای پرۆژەیەکی بنەڕەتی وەک کۆمەڵگەی مەدەنی.

لەتاقیکردنەوەی خۆماندا بەرەی کوردستانی وەک یەکە یەکی پتەو توانی راپەڕین ئاراستە بکا چونکە مەسەلەکان یەک بوون. بەڵام دوای راپەڕین بەهۆی فرە ئۆرگانییەوە پێکادان لەتێڕوانینەکان سەرەڕای دامەزراندنی حکومەت و پەرلەمانیش گەیشتە ئاستی شەڕی ناوخۆ کەوەکو گوتمان کەش و هەوای (مەدەنیەت) تێک دەدا.

سێیەم: بزافی شۆڕشگێڕی کەخۆی بەپارێزەری دەسکەوتەکانی شۆڕشی نیشتمانی دەزانێ و هاوکات لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بزافە فرە ئۆرگانە لەبیرو کردەوەدا بەهۆی فرە حزبی کە کەلتورێکی سیاسی دیموکراتیانەی لەپشتەوە نییە، ئەمانە لەلایەک، کۆمەڵگەیەکی کوردەواریش کەدەخوازێ کەڵک لەئازادی دوای راپەڕین وەربگرێ و گروپ و ناوەندەکانی هان بدات بۆ پێکهێنانی رێکخراو و سەندیکای خۆیان، ئەمەشیان لەلایەکی ترەوە ئالەو هەلومەرجەدا ناکۆکییەک دەقەومێ سەبارەت بەتێڕوانین بۆ مەسەلەکان. چونکە کۆمەڵگە دەخوازێ دەزگا مەدەنییەکانی خۆی چێ

بکاو شۆڕش-یش، بەو فرە ئۆرگانییەوە، دەخوازێ چاودێری خۆی لەهەموو بزاوتێکی کۆمەڵگە نیشان بدا.

هاوکات لەگەڵ ئەوەش لەکەشی باوەڕ بەیەکتری نەبوونی پێکهێنەرەکانی بزاڤەکە پێکادان بەچەندین شێواز قەومان. ئەمانە هەمووی لەمپەرو لێک حاڵی نەبوونیان لەبەردەم باشتر جێگیربوونی دیموکراتی خوڵقاندو دەرفەتیان بۆ دەستتێوەردانی حزبایەتی لەهەموو کون و کەلەبەرەکانی کۆمەڵگە رەخساند بەکۆمەڵ و ناوەندە پیشەیی و دیموکراتییەکانیشەوە. بەم جۆرە وەک چۆن لەئاستی سیاسیدا بەرەی حزبە سیاسییەکانمان بینی ئاوەهاش دۆخەکە بەرەو ئەوە دەچوو کەبەرەی ژنانی کوردستان لەرێکخراوەکانی ژنان و (ئافرەتان) پێک بێت. بەرەی خوێندکارانی کوردستان لەرێکخراوەکانی خوێندکاران و (قوتابیان)یێک بێت. بەرەی ئەندازیاران پزیشکان.. هتد کەئەمانە (لوبی)یەکی حزبایەتیان دروستکرد لەو ناوەندانەی گرنگی خۆیان هەیە چونکە روخساری سەرەتایی هەر (کۆمەڵگەیەکی مەدەنی)ن کەدەخوازین لە کوردستانیش بێتە دامەزراندن.

چوارەم: لەدۆخێکی وادا کەحزب تاکە ئالیەتی رێکخراو و خاوەن دیسپلینێ کارو خەباتی نیشتمانییە، لەقۆناغی رزگاری نیشتمانیدا، زۆر ئاساییە ئیزدیواجیەتی ئینتیماو فرە ئینتیمایی لەلای تاکی کۆمەڵ رووبدات. مەبەست لێرەدا ئەوەیە کەتاک وەک پیشەکارێکی لایەنگیر بەهاوکاران و هاو هەڵوێستەکانی و لەهەمان کاتیشدا وەک تاکتیکی ئەو کۆمەڵ و نیشتمانە مافی خۆیەتی کەلەسەندیکایەکی پیشەییدا خۆی بکاتەوەو لەهەمان کاتیشدا وەک (رۆڵە)یەکی ئەم نیشتمانە لە شەرەفی بەشداریکردن لەخەباتی نیشتمانی بەهرەمەندبێ. بۆ نموونە خوێندکارێک دەخوازێ لەرێکخراوێکی خوێندکاری پیشەییدا لەم کەش و هەوا دیموکراتییە کەڵک وەربگرێ و لەهەمان کاتیشدا ئەو خوێندکارە وەک ئەندامێکی ئەم کۆمەڵە مافێکی نیشتمانی خۆیەتی کە لەنەبەردییەکانی قۆناغی رزگاری نیشتمانیدا بەشداربێ کەئەندام بوون لەحزب تاکە رێگەیە. یان هەڵسوڕاوترین رێگەیە بۆ بەشداری کردن لەو نەبەردیانە. بەم جۆرە ئیزدیواجیەتی ئینتیما روودەدات لەنێوان بوونی ئەو خوێندکارە لەرێکخراوێکی پیشەییدا کەمەرج و پرۆگرامی کارکردنی خۆی هەیەو لەهەمان کاتیشدا بوونی وەکو ئەندامێک لە حزبێک کەئەویش مەرج و تیزی خۆی هەیە. بێگومان بەتێپەڕبوونی رۆژگارو هێوربوونەوەی ناکۆکییەکانی هەناوی کۆمەڵگەی قۆناغی پەڕینەوە ئەو ئیزدیواجیەتە بەقازانجی بزووتنەوەی دیموکراتی تەواو دەبێ و سەرەنجام رێگا لەبەردەم دەرکەوتنی بناغەو بنەماکانی کۆمەڵگەی مەدەنی تەخت دەبێ. بەڵام بێگومان ئەو هەلومەرجە پشوو درێژی و گرەو لەسەر ئایندەی گەرەکەو ئەوەشیان سەرباسی بابەتێکی ترە!

لەیادی داستانی ئۆکتۆبەری 1991دا
پایزی دوژمن و سەرەتای بەهاری کوردایەتی[*]

1

گەلێک جار لەمێژووی میللەتاندا دەرکەوتی وا دێنە پێش کەئەگەر لەئان و ساتی خۆی و بەپێی فاکتەرەکانی کەلەدەرکەوتەکە دەکەونەوە چارەسەر نەکرێن، لەوانەیە دەرفەتی گونجاو لەدەست بچێت و ئیدی پابەنبوون بەوەی پێی دەگوترێ (هێڵی سووری لەتەجاوزکردن نەهاتوو) داد ناداو بەفریای سیاسەتی جەدەلی بێزەنتی ناکەوێت. دەستپێشخەری لەچارەسەرکردنی مەیدانییانەی دۆخێک کە دوژمن دەیخولقێنێ بەبڕیارێکی یەکلاکەرەوەو هیمەتێکی پێشمەرگانە هەم دەتوانێ دۆخەکەی دوژمن تێکی داوە راستی بکاتەوەو هەم دەشتوانێ بەپێی دەرفەتی رەخساو هەڵوێستی بەرەنگاری بەهێرشێکی وەرچەرخێنەر بگۆڕێتەوە، ئەوانە تەاو بەسەر شەڕەکانی بەرگری تشرینی یەکەمی ساڵی 1991 جێبەجێ دەبن. شەڕەکانی پایزی 1991 سەرەتای بەهاری کوردایەتی و کورەواری بوون کەرێی راستیان بۆ هەڵبژاردنەکانی 1992 و ئینجا چێکردنی دوو دامەزراوە نیشتمانی و نەتەوەییەکەی پەرلەمان و حکومەتی هەرێم تەخت کرد. ناوەڕاستی پایزی ساڵی راپەڕینە مێژووییەکەی کورد و ئەو رەوشەی کوردستانی شەڕی سارد موفاوەزەی نێوان بەغداو بەرەی کوردستانی پێیدا گوزەری دەکرد، ژانی لەدایکبوونی نوێ و وەرچەرخانێکی چۆنایەتی بۆ کوردایەتی لەخۆگرتبوو.

مێژووی کورد و شۆرشە هاوچەرخەکانی ، مێژووی بەرەنگاربوونەوەی دوای بێ ئومێد بوون لەموفاوەزە. مێژووی بەرخودانی بێ وێنەو لەهەمان کاتیشدا رەدی فیعلێکی بەرگری بووە لەبەردەم هێرشێکی بڕیار لێدراودا. تەنانەت مێژووی ئەیلول- یش مێژووی وەڵامدانەوەی پەلامارو بۆردومانی نەیارانی کورد بووە. ئەوەی ئیستسنائێکی جوانی ئەم ئەم رێسایە بوو هەڵایسانی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان بوو، شۆڕشی حوزەیران نوێ بوو لەسەر هەموو ئاڕاستەکان و لەهەموو بوارەکاندا، نوێش

[*] لە ئۆکتۆبەری ساڵی 1999، لە کوردستانی نوێ بڵاوبۆتەوە.

بوو. لەواری ئەوەی یەکەم بلێسەی ئاگرەکەی لێ کەوتەوە وەڵامدانەوەیەکی ناچاری پەلامارێکی نەیارەکەمان نەبوو، بەڵکو دەستپێشخەرییەکی کوردانە بوو، لەبیرەوەری یەکەم ساڵەی دامەزراندنی ئەو یەکێتییەی هەڵسوڕێنەری شۆڕشەکە بو لەگەڵ یەکەم بلێسەدا (ئەلشرارەی)ی زمانحاڵی ئەو سەردەمە نووسیبووی (هاقد اندلع اللهیب). شۆڕشی حوزەیران لەوەشدا نوێ بوو کەبەرخۆدان لەبەردەم پەلامارەکانی دوژمن بکا بەهەلێک کەدژە هێرشێکی گەورەتری بەدواوە بێت. ئەو شەڕانەی لە 6و7و8-ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1991 دا قەومان ئەگەرچی دەستپێشخەرییەکی دەست و بردی لەشکری یەکی هێزی پێشمەرگەی کوردستان بوو بەڵام بەوەی کەپەلامارێکی بەربڵاوی دوو فەیلەقی لیوا روکن محمود فیزی ئەلهەزاع و فەیلەقی دوو بەڕێبەرایەتی لیوا روکن قیس ئەلعزمی بەدژە هێرشێکی یەکەو سەری رامالێن بگۆڕێتەوە ئەوا مانای وایە درێژەبوونەوەی هەمان کەلتووری شۆڕشی نوێ و یەکێتییە. بەم پێیە لەسەر زەمینی واقعی رووداوەکاندا نەبەردییەک لەپشت دوو دڵی سەرکردایەتی بەرەی کوردستانییەوە دەبێتە کوڕێکی شەرعی کەلتورێکی شۆرشگێرانەی ئەوتۆ کەگەمەیەکی بێ هودەی مفاوەزەی سیاسیی بێ سەمەر کزو لاواز دەکاو بەتوانایەکی خۆماڵی، لەسەر بنچینەی تەرازووی هێز، مفاوەزەی عەسکەری دەگەیەنێتە ئەنجامی هەنوکەیی و بەرجەستە کە دەسکەوتەکانی لەدوو خاڵی هەرە جەوهەریدا کۆدەبێتەوە:

*لەجێی خۆدا مانەوەی هێزەکانی لەشکری عیراق و لەشکری هێزی پێشمەرگەی کوردستان دوای راماڵینی هێزەکانی ئەوی یەکەم.

*گۆڕینەوەی دیلەکان کەئەفسەرو دەرەجەدارێکی زۆریان تێدابوو بەزیندانییە سیاسییەکانی کورد لای بەغداو دەسکەوتنی تەقەمەنییەکی زۆر لەئەنجامی شەڕەکاندا.

نییەتی حکومەتی بەغدا لەپەلاماری بۆ سەری کفری و ناوچەکانی دیکەی گەرمیان وابوو کە سیاسەتی کلاسیکی خۆی لەکاتی گفتوگۆکانی لەگەڵ کورددا پەیڕەو بکات. دیارە هەمیشە لەمفاوەزەدا لەرێگای لیژنەکانی تەنسیق و هاموشۆکردنی نێوانەوە بزوتنەوەی کورد هەژموونێکی خۆی بەسەر شارەکان و بەسەر ئیدارەدانیانەوە پیادە دەکات. ئەمەش تەواو پێچەوانەی خواستەکانی سیستمی تۆلتاری بووە کەهەمیشە حەزی لەپاوانکردنی دەسەڵات و جزگرافیاو دوورخستنەوەی هێزەکانی کورد بووە لێی، بۆیە پەلامارەکەی عیراق بۆ گرتنەوەی تەواوی ئەو ناوچانەی ناوەندی شارە گەورەکان و کۆنترۆڵکردنی رێگاکانی هاتوچۆی سوپا بوو،

کەبەدەست پێشمەرگەوەبوو، هەروا بۆ بێ بەشکردنی سەرکردایەتی کوردبوو لەئەگەرو حەزی بەڕێوەبردنی وڵات لەحاڵی سەرنەگرتنی مفاوەزەدا، ئەویش بەداگیرکردن و بردنی تۆربینەکانی هەردوو سەدی دەربەندیخان و دوکان کە کارەباو وزەی ژیانی شارستانی و ئیدارەدان دابین دەکەن.

هەموو ئەم نیەتانەی بەغداش دەخوازرا لەپەنای مفاوەزەو ئاگربڕی نێوان حکومەتی ناوەندی و بەرەی کوردستانییەوە سەربگرن. ئەگەرچی سوپای عیراق لەشەڕی کوێت و لەراپەڕیندا گورزی وێ کەوتبوو، بەڵام بەختی خۆی لەو پەلامارەدا تاقی کردەوە بەپشت بەستن بەو هەلومەرجەی لەسەرەوە باس کراوە، بەلێکدانەوەی ئەوەی جەماوەر پشتێنی راپەڕینی لێکردۆتەوە، لەهەمبەر ئەوانە هەمووی و لەگەرمەی ئەو پڕوپاگەندانەی دەیانگوت کورد ئێستا تەنها مفاوەزەو هێزەکانی MCC دەیپارێزن، هێزەکانی یەکێتی بەراسپاردەو سەرپەرشتی فەرماندەیی مەیدانی شەڕەکان و فەرماندەی ئەوکاتەی لەشکری یەک و (جەبار فەرمان) بەڕۆڵی دلێرانەی فەرماندەی هێزو پێشمەرگە قارەمانەکانیان هاتنە جواب و بەرپەرچی پەلامارەکەیان دایەوە.

لەو شەڕە نابەرابەرە لەرووی سەربازییەوە کەپێی هەڵسەنگاندنی راپۆرتی پسپۆرێکی سەربازی لەکوردستاندا (نا هاووسەنگ بوو لەڕووی ژمارەو چەکەوە، چونکە هەردوو فەیلەقی یەک و دووی سوپای عیراق بەژمارەیەکی زۆرو چەکداربوون بەنوێترین جۆرەکانی چەک. هەر لەتۆپی قورس و زرێپۆش و تانکی نەفەر هەڵگرەوە بۆ پاڵپشتیکردنیان بەفڕۆکەی سەمتی سەر بەواری فڕۆکەوانی سوپا.. لەگەڵ ئەوەشدا لەزەمەنێکی پەلەو قیاس بۆ کراودا هەردوو فەیلەق تەفروتونا کران، واتا شەڕەکان کتوپڕ یەکلاکەرەوەبون).

لەو شەڕەدا پتر لەوانەیەک کەوتنەوە کەبۆئەمرۆش شایستەی تێفکرین و پەند لێوەرگتنن:

ئیجماعی نیشتمانیی لەشەڕە نیشتمانییەکاندا:

لەکاتێکدا شەڕە ناوخۆییەکان دەبنە مایەی داهێزرانی هاوپەیمانی ناوخۆیی نێوان حزب و لایەنەکان لەنێو خۆیان و لەنێو حزبەکان و جەماوەر لەلایەکی ترەوە، دەبینین ئەو شەڕانەی کەدووراییەکی نیشتمانی و نەتەوەییان هەیەو لەگەڵ نەیاری سەرەکی بزوتنەوەی کوردایەتییە ئیجماعێکی نیشتمانی و گردبوونەوەیەکی جەماوەرییان بۆ دابین دەبێت. چونکە شەڕکردن لەگەڵ دوژمنی سەرەکی شەڕێکە

بێ دوودڵی و لێکدانەوەی ئەملاولا، دەبێ هەموو لایەک لەسەری ڕێککەوتووبن و هیچ نەبێت ناتوانن بەرپەرچی بدنەوە، بۆیە شەڕەکانی پایزی 1991 سەرەڕای ئەو غەڵبە غەڵبەی لەنێو بەرەی کوردستانییدا نایەوە، بەڵام لەئاستی بنکەی حزبەکاندا زۆربەی حزبەکان بەموبادەرەیەکی شەخسی پێشمەرگەکانیان بەشاریان تێداکرد وەک پێشمەرگەکانی حزبی شیوعی، زەحمەتکێشان، سۆسیالست و پارتی هەروا جەماوەریش کەدوای شکستی راپەڕین سامێکیان لێ پەیدا بوو بەرامبەر بەهێزەکانی حکومەتی عیراق. ئەم شەڕە جارێکی تر ترسی لەدڵ نەهێشتن و هێندە مایەی ڕەزامەندییان بوو کەناوی (راپەڕینی سێیەم)یان لێ نا ئەگەرچی بەرخۆدانەکە شەڕێکی موحتەریفانەی پێشمەرگەبو. شەڕەکانی بەرگری شەڕێکی نیشتمانی و نەتەوەیی بوو، جوغزی حزبایەتی و هاوپەیمانی حزبەکانی بەرەی کوردستانیشی تێپەڕاندبو، هەربۆیەش جەماوەر خۆی لێ کردە خاوەن و بەراپەڕینی سێیەمی ناوبرد، لەوەشدا ئەگەر لەڕووی سەربازییەوە پێناسەیەکی هەڵەی شەڕەکەشی کردبێ لێ لەڕووی مەعنەوییەوە هەقی خۆی بووە چونکە دەسکەوتەکانی شەڕەکە میللی و جەماوەری بوون.

وەکوو نەریت واباوە کەلەدۆخی پەڕینەوەی نێوان دووقۆناغدا هەموو فاکتەرەکان، بەڕەسەن و ناڕەسەنییەوە بەیەکدا دێن و ڕەنگە کارت و سەنگەرەکانیش تێکەڵ ببن، کارت و سەنگەرەکانیش تێکەڵ ببن، لەلایەک حکومەتی عیراق و لەناوشارەکان و لەهەندێک مەفاصلی گرنگی سەربازی، لەلایەکی دیکەشەوە پێشمەرگەکانی بەرەی کورددستانی لەهەندێک ناوچەو شارۆچکەکاندا باڵا دەست و لەهەندێک مەفاصلی گرنگدا ڕێگایان لەهێزەکانی عیراق دەبەستەوە، لەنێوشارەکانیشدا لیژنەی تەنسیقی پێکهاتوو لەهەردوولاو هەندێک کەسانی تر لەهاموشۆکردندا بوون. عیراق ویستی ئەم بارە بەقازانجی خۆی بشکێنێتەوەو سەرەنجام خۆی پاوانی وەزعەکە بکات. بەڵام ئاکامی ڕەتدانەوەی بەپەلەی سوپای عیراق بەڕامالینی ئەم بەیەکدا هاتووەی فاکتەرەکان و نەمانی دۆخی پەڕینەوە بەقازانجی کوردایەتی کۆتایی پێ هات. بۆیە هەموو ئەو فاکتەرانەی لەپاڵ هەلومەرجەکەوە دەیانویست باڵا بکەن و پێ بگەن لەبارچوون و لەجێدا پوکانەوە.

لەجێی خۆدانانی ڕۆڵی فاکتەرە دەرەکی و ناوخۆییەکان

دەنگۆیەکی زۆر لەکاتی ڕاپەڕیندا هەبوو کەگوایە ڕاپەڕین بەهۆی فاکتەری دەرەکی هاتەبوون و لەگەڵ کێشانەوەی ئەو فاکتەرەشدا شکست و کۆڕەو ڕوویاندا.

نەک هەر ئەوەش بەڵکو گەڕانەوەی کورد بۆ شارەکان لەو سەردەمەدا بەبەرهەمی مفاوەزەو گوشاری هاوپەیمانان دەخوێنرایەوە. کەچی ئەو شەڕانە ناوچەگەلێکی دەرەوەی هێڵی دژەفڕینی رزگارکردو زەمینەی بۆ هەڵوەرینی هێزەکانی عیراق لەهەولێرو ناوچەکانی تریش خۆشکرد دوای ئەوەی لەراپەڕینی دووەمدا گورزیان بەرکەوتبوو. هەرواش کشانەوەی ئیداراتی حکومەتی ناوەندی بەدواداهات. ئەمە لەکاتێکدا هێزەکانی MCC لەزاخۆو دەوروبەری هێشتا لەقۆناغی جێگیربوون و شارەزابونی ئەرکەکانیاندا بوون. دواتریش ئەگەرچی تائێستا فاکتەری دەرەکی لەشێوەی هەرەشەکردن لەنەیارانی کوردو پشتگیرکردنی سیاسی لەئەزموونەکەی و بۆ ئەمڕۆش لەئاشتبوونەوەی کورد بەردەوامە. بەڵام شەڕەکە دەرفەتی بە فاکتەری دەرەکیدا دەسکەوت بەدەست بێنێت و ئەمری واقیعی دوای پێکهێنانی حکومەت و پەرلەمان بپارێزێت.

یەکێک لەخەسڵەتەکانی شەڕی پارتیزانی تێکدانی هەموو ئەو سەرچاوەو ژێرخانانەیە کەژیان بۆ حکومەتی نەیار دابین دەکەن و شادەماری بەردەوام بوونی پێکدێنن. هێزی پارتیزان لەدرێژەی پرۆژەی شۆڕش و گەمارۆدانی دوژمن هەوڵ دەدەن هەموو سەرچاوەکانی ژیانی تەفروتونا بکەن بەو ئیعتبارەی (سبەی جوانتری دروست دەکەینەوە)، بەڵام خەسڵەتی شەڕی رامالین وایە کە دوای ئازادکردنی پانتاییەکی زۆر لەنیشتمان ئیدی بۆ ئایندەی ئیدارەدان و حوکمڕانی خۆماڵی هەوڵی پاراستنی دامەزراوە نیشتمانییەکان و ژێرخانی وڵات دەدات.

لەهەلومەرجێکی وا وەرچەرخێنەردا هێزی شۆڕش دەبێتە پارێزەری دامەزراوەکان و هێزەکانی حکومەتی چەند ساڵی حوکم کردوو دەبێتە تێکدەر و دەخوازێ ژیان لەوڵاتی رزگاربوو تاریک بکات. لێرەوە ململانێ لەسەر پاراستنی تۆربینەکانی سەدی دەربەندیخان و دووکان لەلایەک و هەوڵدان بۆ کێشانەوەو فڕاندنی لەلایەکی ترەوە لەشەڕێکی سەربازییەوە دەبێتە شەڕێکی سیاسی کەچەندین مەغزای کۆمەڵایەتی و ئابووری لەخۆدەگرێ. چونکە بەغدا لەکاتی راپەڕیندا بەچاوی خۆی بینیبووی کەکورد لەو رۆژە کەمانەی ئازادی دا رووی کارەبای دەربەندیخانی وەرگێرا بەرەو سلێمانی و شوێنە رزگارکراوەکان کەئەوە مانای وەرگێڕانەوەی سەرچاوەکانی سامانی کورد بوو بەقازانجی کوردەواری و دوور لەدەسەڵاتی ناوەندی. بەغدا هەوڵیدا کەئەزموونی بەکاربردنی سامان و وزەی ناوخۆی کورد بۆ کورد خۆی دووبارە نەبێتەوە، بەڵام شەڕی بەرگری هەوڵەکەی بەغدای لەبارbرد دوای چێبوونی حکومەت و پەرلەمان قۆناغی یەکەمی پرۆژەیەک دەستی پێکرد کەهەڤاڵ مام

جەلال نـاوی هەرسـێ دالەکەی لـێ نـابوو (د.د.د). واتـا بەسـتنەوەی کارەبـای دەربەنـدیخان بەدوکـان و هـی هەردووکیـشیان لەقۆنـاغی داهـاتوودا بەدهـۆکەوە. ئەو پرۆژەسـەش سـەرکەوتنێکی دیـکەی ئیـرادەی کـورد بـوو لەحـوکمڕانی خـۆی و ئیدارەدانی دەسکەوت و دەرامەتە سروشتییەکانی بەقازانجی کوردەواری.

لەپێناو یەکگرتنێکی نیشتمانیدا[*]

کۆنە لە گیانەڵادایەو تازەش هێشتا نەیتوانیووە لە دایک بێت، لەم نێوانەشدا دیاردەگەلێکی زۆرو هەمەچەشنی نەخۆشی دەردەکەون.

ئەنتۆنیۆ گرامشی

1

دوور لە جیاوازییەکانی نێوان شەڕی ڕەواو شەری نارەوا. خودی جەنگ و ئەزمونەکانی ئەوە نیشان دەدەن کە شەڕ فیعلێکی وێرانکارییەو توخمەکانی ژیان و ژینگە تەفروتونا دەکاو جڵەوی کۆمەڵگە لە دەستی هێزە ناوخۆییەکان دەردێنێ‌و بە هێزە دەرەکییەکانەوەی گرێ دەدا، شەڕ مومکینە لە دەرئەنجامی تێکچوونی هاوکێشەی ململانێی شێنەییەوە دروست ببێ‌و بەم پێیەش وا دێتە بەرچاو کە لەگەڵ چاککردنەوەی هاوکێشە تێکچووەکەدا دوایی ببڕێتەوە. وەلی ئەزمونەکان دەری دەخەن کە لە دوای هەڵایسان و ئینجا سەقامگیربوون و بوونی بەدیاردەیەکی ڕۆژانە کە لە گەڵمان دەخواو لە گەڵمان دەرواو دەخەوێ، شەر مەرجەکانی تایبەت بە خۆی بەرهەم دێنێ کە جیایە لە کەش و هەوای ئەو هەلومەرجانەی بوونە مایەی هەڵایسانی شەرەکە بە جۆرێک کە لەم ئاستەدا (شەر) ئیدی توخمێکی سەربەخۆی وەزعە ئاڵۆزەکەیەو لەگەڵ خۆیدا کێشەو گرفتەکانی خۆی لە نزیکترین دانوستاندنی نێوان هێزە بەشەر هاتووەکاندا مەترەح دەکات. هەر دانوستاندنێک بۆ ڕاگرتنی شەریش دەبێ جگە لە هۆکارە بنەرەتییەکانی تێکچوونی هاوکێشەی لە سەرەوە ئاماژە بۆ کراو، خاسیەتی پتر ئاڵۆزکردنی دۆخەکە لەلایەن توخمی سەربەخۆی شەرەوە لەبەرچاو بگرێ. هەر لێرەشەوەیە ناپەسەندی و چارەگرانی شەر لای گەلان و کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی. لەگەڵ ئەوەشدا جگە لە هێڵی جیاکەرەوەی

[*] ساڵی 1995 ئەم بابەتە وەک بەشێک لە لێکۆڵینەوەیەکی درێژ بە سێ بەش لە ژمارەکانی (1119، 1129، 1144)ی کوردستانی نوێ لە ژێر ناونیشانی (لە پەراوێزی شەڕی ناوخۆو هاوپەیمانێتی نیشتمانیی و کۆمەڵگەی مەدەنی دا) بڵاوکراوەتەوە. پاشان لەلایەن بەشی ڕووناکبیری مەکتەبی ڕێکخستنەوە وەک نامیلکە بڵاوکراوەتەوە.

نێوان شەری رەواو شەری نارەوا گەلان و کۆمەڵگاکان لە هەڵوێست وەرگرتنیان بەرامبەر بە جەنگ دەکەونە رەوشی جیاجیای ئەوتۆوە کە زادەی کات و شوێن و جۆری جەنگەکانن.

شەر لەگەڵ هێزە دەرەکییەکاندا بەزەرورەت ئیجماعێکی نیشتمانی و نەتەوەیی دێنێتە بوون بە چەشنێک کە هێزو توخمەکانی دەرەوەی دەسەڵاتیش لەگەڵ دەسەڵاتی فەرمانرەوادا دەکەونە هاوپەیمانێتییەکی پیرۆزەوەو ململانێ ناوخۆییەکان تەجمید دەکرێن و هەموو تواناکان بۆ بەرەڤانی هەرەشەی دەرەکی پێکەوە دەکەونە کار. شەر لەگەڵ هێزێکی دەرەکی بێگانەدا لەبەر رۆشنی و هەڵنەگرتنی تەفسیراتی جۆراوجۆر هەموو یادەوەرییە دەستە جەمعییەکانی کۆمەڵگە دێنێتەوە سەر شانۆی رووداوەکان و وردەکارییەکانی هەڵشاخانی رۆژانەی ئەندامانی کۆمەڵگە فرێ دەداتە پەراوێزی کارتێکردنەوە بە ئەندازەیەک کە وەک بڵێی کۆمەڵگە جیاکاری و ناوەندی هەمەچەشنی پێکادانی بەرژەوەندییەکانی تێدانەبێ. لە شەری بەرگری نیشتمانیدا هەمووان وێڵی دوای تۆمارکردنی سەروەرییەکان دەبن تاوەکو لە ئایندەیەکی شێنەییدا لە باری داخوازی دابەشکردنی دەسکەوتەکاندا دەنگیان زولالترو لاپەرەشیان دروەشاوەتر بێ. لە لایەکی دیکەوە رەنگە هەر خودی هەلومەرجی ئیجماعی نیشتمانی سەردەمی هەرەشە دەرەکییەکان بێ کەوا لە دەسەلاتە دیکتاتورییەکان دەکا لە پێناوی چەپاندنی دەنگی ئۆپۆزسیۆندا هەمیشە وەهمی هەرەشەیەکی دەرەکی دروست بکەن تاوەکو ئەو هاوسۆزییە نیشتمانییە لەگەڵ دەسەڵاتدا تا ئایندەیەکی دوورتر درێژە بکێشێ. هەروا شەر لەگەڵ بێگانە هەمووان لە سەنگی مەحەک دەداو دڵسۆزی بۆ نیشتمان و پشوو درێژی سیاسیانەی هێزو لایەنەکانیش پۆلێن دەکاو لە بێژەنیان دەدا.

ئەمما دەشێ گرنگترین دەسکەوتەکانی ئیجماعی نیشتمانی شەری بەرەڤانی لە وڵات و نیشتمان لەوەدا ببینرێتەوە کە سەرجەم ئەو هێزو لایەنە سیاسیانە لەبەر پێویستی یەکخستنی تواناکان لە کاتی خەبات و بەرخواندا ناچار دەبن پرس و را بەیەکدی بکەن و پێکەوە کارو هەڵوێست بنوێنن.

ئەم پێکەوە کارکردن و هەڵوێست نواندنەش داب و نەریتی شۆرشگێرانەو خەباتکارانە دەخاتە قالبی عەمەلییەوەو یادگاری و بیرەوەری ئەوتۆی لێ‌دەکەوێتەوە کە رێنمایی هەڤاڵانی هاوسەنگەری نیشتمانی دەکاو لە سەردەمی دوای رەوینەوەی هەرەشە دەرەکییەکەشدا ئیلهامیان پێ‌دەبەخشێ. نەبەردییەکانی هێزی پێشمەرگەی سەرجەم لایەنە کوردستانییەکان لە شەری بەرگری دژ بە رژێم لە بەهاری

(1995)دا نموونەیەکی دیاری ئیجماعی نیشتمانی بوو لە کوردستاندا.ئەگەر تەماشا بکەین ئەو شەرە، پێچەوانەی شەری ناوخۆ، لەبەر رۆشنی و رەهایی بوونی هەق تێیدا هەرگیز مایەی دوو دلی نەبوو بۆ هێزە کوردستانییەکان کە لەگەڵ یەکێتیدا بچنە ریز بەندی ئیجماعی نیشتمانییەوە. شەرە دەرەکییەکە تێکەڵکردنی سەنگەرەکانی پۆلێن کردەوەو (هەڤالانی هاوسەنگەری نیشنمانی) پێکەوە هێنایەوە مەیدان. ئەم هەماهەنگییەی هێزو لایەنە کوردستانییەکان و درێژبوونەوەشی بۆ ناوجەماوەر لە کاتی راپەرینی ئازاری 1991- یشدا تێبینی دەکرا.

2

رەنگە هەر خودی ئەزمونی شەری ناوخۆی کوردستان و هەڵوێستی جیاجیای حزب و لایەنە کوردستانییەکان لە هەمبەردا نموونەیەکی بەرچاوی جۆری دووەمی شەر بن کە چۆن شەر لەگەڵ (خۆ) دا بە پێچەوانەی شەر لەگەڵ (دەرەوەدا) نەک هەر ئیجماعی نیشتمانی پێک ناهێنێ، بەڵکو هاوسەنگییە کۆمەڵایەتییەکان و پەیوەندی تەندروستی نێوان هێزو لایەنەکانی بەشداربوو گەندەڵ دەکاو بێبروایی و بێ متمانەیی جێگیر دەکا. شەری ناوخۆ ئەگەر لە هەندێک وڵاتدا ململانێی نێوان هێزێکی کۆنە پارێزو هێزێکی نوێخوازو تازەگەربێ لە قۆناغی پەرینەوە بۆ هەلومەرجێکی سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتی نوێ‌و بەو پێیەش شەرێکی رەوای هاوشان بێ لەگەڵ رەوتی مێژوودا، ئەوا لە زۆربەی وڵاتانی تر بە تایبەتی لە وڵاتانی دونیای سێ هەروەکو ئەزمونەکان نیشانیدا شەرێکی وا یەکلاکەرەوەی نێوان دوو تەیاری دژ بەیەک نەبووە تاوەکو بگوترێ ئەو دوو تەیارە پێکەوە هەڵناکەن و هەر دەبێ بە خوێن ناکۆکییەکان بشۆردرێنەوە. ئەسلەن لە زۆربەی ئەو وڵاتانەدا کە فۆرماسیۆنە کۆمەڵاتییە ئابورییەکان پاشماوەو دیاردەی چەندین شێوازی بەرهەمهێنانی ئابووری دیکەیان تێدایە و لەبەر رۆشنایی ئەوەش عەقلی دەستە جەمعی کۆمەڵگە هەڵگری چەندین کەلتوری جیاوازی ئاڵۆزکاوەو گروپ و دەستە جیاجیاکانیشی بە پێی پێگەیان لەو فۆرماسیۆنە ناجێگیرەدا، بەرژەوەندییان لە ئالوویرو هەڵبەزو دابەزدایە. لە زۆربەی ئەو وڵاتانەدا تێروانین بۆ دیاردە سیاسییەکان و چەمکی پێشکەوتن و دواکەوتنی کۆمەڵگە، تێروانین بۆ دیموکراسیەت و بنەماکانی کۆمەڵگەی مەدەنی. لە ئایدلۆژیایەکەوە بۆ ئایدەلۆژیایەکی تر. لە حزب و گروپێکەوە بۆ ئەوی تر، لە ئەندامانی پێگەیەکی کۆمەڵاتییەوە بۆ پێگەیەکی لە خوارتر، یان هەورازتر، ئاسمان و رێسمانیان فەرقەو هەرگیزیش وێک ناچن. مەسەلەکە لێرەدا

ئەوەیە کە ئەوەی بۆ حزبێکی، بۆ نموونە، مارکسیست مایەی پێشکەوتنەو دەهێنێ شەرێکی (چینایەتی) لەسەر بکرێ هەلبەتە بۆ حزبێکی ئوسولی مایەی گەندەڵی کۆمەڵگەیەو شەرکردن لەسەریشی (فیتنە)یەکەو هیچی تر. هەروەاش موداخەلەی هێزێکی ئیقلیمی لە دەرکەوتە سیاسییەکانی وڵاتێکدا ئەگەر بۆ لایەنێک بە دەستێوەردانی بێگانە بخوێنرێتەوە ئەوا لەوانەیە بۆ لایەنێکی هاوئایدەلۆژیای هێزە ئیقلیمییەکە بە هاوپشتی و هاوخەباتی پێناسە بکرێ. لەگەڵ ئەوەشدا، سەرەڕای ئەو ئاڵۆزکاوییەی کە لە هەلومەرجی زۆربەی ئەو وڵاتانەدا هەیەو تێیدا ناتوانرێ دوو سەنگەری بەرامبەریەکی یەکلاکەرەوە لە شەری ناوخۆدا دیاری بکرێت. هێشتاش دەرفەتی ئەوە هەیە کە هێزو لایەنە سیاسییەکان، ناوەندە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگە، پرەنسیپە بالا نیشتمانییەکان دیاری بکەن و خوێندنەوەو تێبینییەکانی خۆیان لە گێژاوی شەرە ناوخۆییەکاندا بە جورئەتەوە بخەنە روو و هەڵوێستی لە بارەوە وەربگرن، بچنە ناو شەرەکەو.. یەکلای بکەنەوە. یان بیکوژێننەوە یان ئاگرەکەی خۆشتر بکەن! ئیدی شتێک بکەن. کاتێکیش ئەو شتە ناکرێ و شەرەکەش ئیستنزافی وزەی مادی و مەعنەوی نیشتمان دەکا ئاسۆکانی ئایندە لێڵ دەبن و فیعلی شەری ناوخۆش هەلو مەرجە تایبەتییەکانی رەوانەی جەرگەی ئاگری ململانێکە دەکاو دەخوازێ مەرجەکانی ئەویش سازشی لەتەکدا بکرێ. لە نموونەی شەری نێومالّی کوردیدا هەندێک دەرکەوتی وا هاتنە پێشەوە کە زۆر لە پرەنسیپە نیشتمانییەکانی لەگەڵدا ئاوەژوکران. زۆر لەو بنەمایانەی دەخوازرێ لە ئەزمونی دیموکراتی کوردیدا جێگیر بکرێن. پێشێل کران. تاکە سەرچاوەی داهاتی میللی پاوان کرا، کەچی وا دێتە بەرچاو کە شەرەکە بێئاسۆیەو دەرەتانێک بۆ ئیجماعی نیشتمانی، بۆ رایەکی گشتی لە بارەی شەری ناوخۆوە. نابینرێتەوە.

3

لە ئەدەبیاتە شۆڕشگێری و کلاسیکییەکاندا هەمیشە ئەوە دەکرایە بیانووی هەڵایسانی شەری ناوخۆی وڵاتانی دونیای سێ کە گوایە ئەوە کۆلۆنیالیست و ئیمپریالیستەکانن بە (سیاسەتی پەرتکەو زاڵ بە) شەڕی ناوخۆ دەنێنەوەو ماسییەکانی نێو ئاوەکە بەشەر دێنن. ئەمە ئەگەر بۆ هەڵکەوتێکی مێژوویی سەردەمی شەری سارد راست بێ ئەوا مەرج نییە بۆ هەموو ئان و ساتێک بشێ. بە تایبەت کە لە دوای بڕانەوەی شەری سارد، خواستی زلهێزەکانی ئەمڕۆ دەستێوەرنەدانی راستەوخۆیەو هەوڵەکانیان بۆ سەقامگیرکردنی رەوشی ناوچە هەستیارەکانی دونیا

گەواهییەکی دروستی ئەم بۆچوونەن. لە راستیدا ئەزمونەکانی شەڕی ناوخۆ لە سۆماڵ. کوردستان و بۆسنیا دەری دەخەن کە وزەی شەڕو کاری تێکدەرانەی خۆبەخۆیی و کەلتوری بیانووەکانی شەڕ هێندە زۆرن کە پێویست بەەپیادەکردنی شەری لە بریتی ناکات لەلایەن هێزە دەرەکییەکانەوە. لە هەندێک شوێنی وەکو هەرێمی کوردستانی لێ دەربچێ کە هەندێک ناوەندی ئیقلیمی دەخوازن بەپێی پرەنسیپی شەری لە بریتی پێکادانی کورد — کورد بقۆزنەوە. ئەویش هەڵبەتە لەو کاتەوەی کە وەکو گوتمان شەڕ هەلومەرجە تایبەتییەکانی خۆی بەرهەم دێنێ. بەڵکو ڕێرەوی روداوەکانی ئەم دواییە لە هەندێک شوێنی دونیادا نیشانی دا کە زلهێزێکی وەکو ئەمریکا لە پێناوی بەرژەوەندییەکانی خۆی مەبەستێتی بەشداری لە ئاراستەکردنەوەی دۆخی ئاژاوەی شوێنەکانی وەکو سۆماڵ، هایتی، سودان ... هتد بکات، بەڵام کەناڵێک بۆ وێک گەیشتن لەگەڵ چەکدارە پێکدا هەڵخشاوەکان نابینێتەوە یان هەروەکو مامۆستا مەسعود محەمەد لە وەڵامی هەندێک لەوانەی تا ئێستاش باوەریان بە تیوری (دوو ماسی لە ئاودا شەڕ بکەن خەتای ئینگلیزە) هەیە. دەڵێت (ناکرێ ئەم دەزگایانە — واتا دەزگاکانی زلهێزەکان- زمانێکی هاوبەشیان هەبێ لەگەڵ عیدی ئەمیندا. ئێمە موجامەلەی خۆمان دەکەین کاتێک گەندەڵ بوونی پەیوەندی نێوان دوو حزب یان دوو لایەن یان دوو دەوڵەت لە بودەڵەترین شتدا دەگێرینەوە بۆ کەتنی ئیستعمارو پیلانی بێگانە — من هموم الحیاه. مسعود محمد). لە سۆماڵ ئەمریکا بە پرۆسەی گێرانەوەی هیوا دەیویست شەر لەسەر ئازوقەی نێوان گروپە سۆماڵییەکان رابگرێ کەچی ژەنەراڵ عیدید وەکو پاڵەوانێکی نیشتمانی دەرکەوت و ئاسۆکانی هیوای کۆتایی هاتنی شەری ناوخۆی لێڵ کرد. لە سودانیش حکومەتێک ئیدعای ئەلتەرناتیفێکی شارستانی دەکا لە ئاستی جیهانداو کەچی لە ئاستی کێشەی باشووردا دەستە وەستانەو هەر هەوڵێکی نێودەوڵەتیش بۆ چارەسەرکردن بە دەستێوەردانی (ئیمپریالیزم) دەداتە قەڵەم. لە کوردستانیشدا لایەنێک لە کەلی شەیتان نایەتە خوارەوەو دەرامەتێکی زەبەلاحی نیشتمانی داگیرکردووەو هەرواش دەستی بێگانە دێنێتەوە نێو مشتومرە ناوخۆییەکانەوە. لە کاتێکدا، بۆ نموونە، لە شەری ناوخۆی ئەمریکا هیچ کام لە باکوورو باشورییەکان دەرفەتی هاتنە ناوەوەی دەستی دەرەکیان نەرەخساندوە وێرای ئەوەی کە ئەو دەستە دەرەکییە بۆ پاڵپشتی ئەو لایەنە هاتبوو کە پەیوەندی پێوەکرابوو تاوەکو رەزامەندی لەسەر هاتنە ناوەوە بنوێنێ.

4

لەگەڵ ئەوەی کە گوتمان شەرو ململانێ تیژە ناوخۆییەکان ئیجماعی نیشتمانی و پێکهاتەی کۆمەڵایەتی دەشێوێنن و ئاسۆکانی هەڵوێست وەرگرتن وهاتنە مەیدانی کاری سیاسی لێڵ دەکەن و ئەو ئیجماعە نیشتمانییەش زیاتر لە هەمبەر هەرەشەیەکی دەرەکی دروست دەبێ، بەڵام ئەو حاڵەتانەش دەگمەن نین کە تێیدا دوژمنێکی رەها لە ناو (خۆ)دا بە ئەندازەی هەرەشە دەرەکییەکەو رەنگە پتریش گێچەڵ بۆ رەوتی سیاسی و پێکهاتەی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگە دەنێتەوەو ئیدی بە زەرورەت دژایەتییەکی رەهای ئەو دوژمنە ناوخۆییە رەهایە ئیجماعێکی نیشتمانی دروست دەکاو رەنگە لە درێژەی رووداوەکانیشدا ئەو ئیجماعە نیشتمانییە رەنگی هاوپەیمانێتییەکی نێوان هێزو ناوەندە سیاسییەکان لە خۆ بپێچێ.

دابی کۆمەڵگە تۆتالیتارەکان وایە کە دەسەڵاتی توتالیتار کاتێک لە داروخان نزیک دەبێتەوە سەرجەم کۆمەڵگە هاودەنگ دەبن لە پێویستی ئەوەی دوا فیشەکی رەحمەت بەسەری دەزگای توتالیتارەوە بنێن و کۆمەڵگە بۆ دەورانێکی دیکەی سیاسی بگوازنەوە. نموونەی ئەوەش کۆمەڵگەی عیراقە لە سایەی رژێمی (صدام)دا. لە عیراق هەمووان سەرەرای نیازو نیەتەکانی ئایندەیان لەسەر لە ناوچوونی سەری دەزگای توتالیتاری کۆکن و (رەنگە) گرفتەکەش لەسەر چۆنیەتی ئەو لەناوچوونە بێت.

بەڵام ئیجماعی نیشتمانی چیەو پەیوەندیەکانی ئەو چەمکە سیاسییەو دوورکەوتنەکانی لە چەمکەکانی بەرەی نیشتمانی، حیواری نیشتمانی، هاوپەیمانێتی نیشتمانی و پەیمانی کۆمەڵایەتی چییەو کام لەم چەمکانە دوا پلەی گەشەسەندنی کۆمەڵگەی مەدەنی دروست دەکەن؟

5

هەرچەندە هەردوو چەمکی ئیجماع و هاوپەیمانێتی نیشتمانی لەگەڵ گفتوگۆی نیشتمانیدا زۆر جار لە بواری بانگێشتی رۆژانەی سیاسیدا تێکەڵ دەکرێن و بەیەک مانا دەخوێنرێنەوە. بەڵام پۆلێن کردنیان بە پێی زەمان و زەمینی دەرکەوتنیان جیاوازییەکانی نێوانیان نیشان دەدات. ئیجماعی نیشتمانی بەرابییەکی میللییە بۆ هاوپەیمانێتی نیشتمانی (لێرەدا میللی بە واتای شەعبی، جەماوەری نەوەکو نەتەوەیی). لە ویدا لە ئاست ئەو دەرکەوتانەی دێنە پێش هەستێکی میللی بە دڵ نەوایی یان

بەهەرەشە دروست دەبێت بەهۆی دۆخی سیاسی یان ئابوورییەوە. ئەگەر کۆمەڵگە لە ئاستێکی بەرزی پێگەین بێ، ئەوا ئەو هەستە میللییە رایەکی گشتی دروست دەکاو دواتر ئەو رای گشتییە لە گروپەکانی گوشارو ناوەندە دیموکراتییەکاندا رەنگ دەداتەوەو کاری خۆی لە بریاری دەسەڵات دەکات. ئەگەریش کۆمەڵگە هی وڵاتێکی تازە گەشەکردوو بێت ئەوا ریچکەی ئیجماعێکی نیشتمانی دەگرێو لە حاڵەتی ئامادە باشیدا دەبێت تاوەکو هێزو لایەنە دەست رۆیشتووەکانی گۆرەپانی سیاسی بیگەیەننە ئاستی هاوپەیمانێتیەکی نیشتمانی لە نێوان خۆیاندا. بەم واتایە هەستی میللی بە پێی ئاستی گەشەسەندنی کۆمەڵگە بە دووریانێکدا دەروا. یان لە وڵاتێکی گەشەکردوودا قۆناغی هەستی کە لە سایکلۆژیەتی خەڵکەوە سەرچاوەی گرتووە بەجێ دێڵێو دەچێتە قۆناغی دروستکردنی رای گشتییەوە کە توخمی عەقل و لێکدانەوەی بەرژەوەندییە گشتییەکان رۆڵی تێدا دەگێرێ. یان لە وڵاتێکی تازە گەشەکردوودا بۆ ئیجماعی نیشتمانی دەگوازێتەوەو ئیدی یان لەو قۆناغەدا فەرامۆش دەکرێ یان حزب و لایەنەکانی بە پیر خواستی ئیجماعی نیشتمانییەوە دەچن و لە شێوەی رێکەوتن و بەرنامەی کاری نیشتمانیدا، دایدەرێژن.

ئەو جارانەش کەم نین کە هاوپەیمانێتی نیشتمانی لە رێگەی دەرک کردنی حزب و هێزە سیاسییەکان بە (مەترسی) یەک دروست دەبێو لەوە بەدوا هەوڵ دەدرێ گشتگیر بکرێ لە کۆمەڵگەداو بەهۆی شۆرِکردنەوەی بۆ خوارەوەی کۆمەڵگە ئیجماعێکی نیشتمانی بۆ مەیسەر بکرێ. هەرچی (بەرەی نیشتمانی)یە ئەوا لە بازنەی بەرەنگاربوونەوەیەکی شۆرشگێرانەی دوژمنێکی بێگانە یان دەسەڵاتێکی دواکەوتوو و دیکتاتۆری ناوخۆ دەخولێتەوە. خودی ووشەی (بەرە) زاراوەیەکی جەنگییە بە مانای سەنگەر لێدان و چوونە شەری بەرگرییەوە دێ لەهەمبەر دوژمنێک کە بە هێز داخوازییەکان دەسەلمێنێ. لە کاتی شەری جیهانی دووەمدا فەرەنسییەکان، یۆگسلافەکان و بولگارەکان لە نێو وڵاتانی خۆیاندا بەرەی نیشتمانییان بۆ بەرەنگاربوونەوەی داگیرکەران پێک هێنابوو. کۆمۆنیستەکان پتر لە هێزو حزبەکانی دیکە حەزیان بە رێکەوتنی شێوەی (بەرەی نیشتمانی) دەکرد بەو پێوەدانگەی کەرێکەوتنی نێوان حزب و کۆمەڵە سیاسییەکان مەرجدارە بە ئاراستەکانی خەباتی چینایەتییەوەو دەبێ پێکەوە کارکردن تا ئەندازەی پوکانەوەی هەرەشە هاوبەشەکە بێو لەوێ بەدوا هەر هێزێکی سیاسی بەدوای بەرژەوەندییە چینایەتییەکانی خۆیدا دەروا. بە واتا لەدوای (بەرە) بەرگی شەر لەبەر دادەکەنرێو دەورانێکی دیکەی ململانێ دەست پێدەکاتەوە. کتێبەکەی جۆرجی دیمترۆف لە بارەی (بەرەی

یەکگرتووی نیشتمانی)یەوە نموونەیەکی بەرچاوی تێڕوانینی کۆمۆنیستییە کە چۆن بە گرنگ دەزانرێ کۆمۆنیستەکان هەوڵ بدەن ڕێبەرایەتی بەرەی نیشتمانی بە دەستی خۆیانەوە بێ. لە جیهانی سێشداو لە ئەزمونی بزوتنەوە رزگاریخوازییە چەکدارییەکاندا کەلتوری بەرەی نیشتمانی دەوڵەمەندییەکی زۆرتری بەخۆیەوە بینی بە حوکمی پێکەوە گرێدانی هەردوو مەسەلەی چینایەتی و نیشتمانی.

لەو بزووتنەوانەدا فۆرمەلەی بەرەی نیشتمانی وا دادەرێژرا کە ڕێکخراوی کرێکاران و جوتیاران دەچێتە هاوپەیمانێتییەکی نیشتمانییەوە لەگەڵ بورژوای بچوک و بورژوای نیشتمانی بە مەرجی مانەوەی سەرکردایەتی شۆڕشەکە بە دەست ڕێکخراوی کرێکارانەوە. نموونەی ئەم جۆرە بەرەیەش بەرەی (ڤیگتۆنگ)ی ڤێتنامییە. هەروەها لە ئەزمونی خەباتی شۆڕشگێڕانەی کوردستانیشدا ی.ن.ک نیمچە بەرەیەکی نیشتمانی بوو کە (کۆمەڵە) تێیدا ڕۆڵی دڵی زیندووی دەبینی. پێش ئەوەی وەڵامدانەوەی ئیجابیانەی گۆڕانکارییە فیکری و سیاسییەکانی دونیا باڵەکانی ئەو نیمچە بەرەیە لەیەک ڕێکخراوی فرە مینبەرو سۆشیال دیموکراتدا یەک بخا.

6

دوای سڕکردنی شەرو ململانێی ناوخۆی شاخیش بەرەی کوردستانی نێوان هێزە کوردستانییەکان دروست بوو کە تا پێکهاتنی حکومەت و پەرلەمانیش ئاراستەی بزووتنەوەی سیاسی کوردستانی بە دەستەوە بوو. لەو دەمەیەدا ئەدەبیاتی حزبەکان تەئکیدیان لەسەر پاراستنی (بەرە) دەکردەوە وەکو ئامرازێکی گونجاوی قۆناغی خۆی، هەڤاڵ مام جەلالیش بانگەشەیەکی لەم بارەیەوە گشتگیر کردبوو بۆ لایەنگران و دۆستانی (ی.ن.ک). بانگەشەکە دەستەواژەیەکی دوولایەنی تێدابوو جگە لە پاراستنی یەکێتی ریزەکانی گەل و یەکێتی ریزەکانی بەرەی کوردستانی پێویستە (یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان) یش بپارێزن. بەو واتایەی کە هەم (ی.ن.ک) وەکو ڕێکخراوێک لەبەرچاو بێ و هەرواش (یەکێتیی نیشتمانیی) نێوان هێزە نیشتمانییەکان ئەرکێکی ڕێکخراوەیی ئەندامانی (ی.ن.ک) بێت.

هەڵبەتە دوای گواستنەوەی دەسەڵات لە دۆخی شۆڕشگێڕییەوە بۆ دۆخی شەرعیەتی پەرلەمانی و حکومی ئیدی (بەرەی کوردستانی) ڕۆڵی کەمتر بۆوە بەو حیسابەی کە قۆناغی لاکردنەوە لە ئەرکە ناوخۆییەکان وەک ئاوەدانکردنەوەی کۆمەڵگەی کوردەواری و ڕێکخستنەوەی ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووری لە کوردستاندا قۆناغێکە بەرگی جەنگ لە خۆ داماڵینی (ژیانی سیاسی) گەرەکە کە

ئەویش بە ئەندازەیەکی زۆر ڕۆڵی بەرەی کوردستانی خستە پەراوێزەوە. لەوێ بەدوا (بەرە) بـوو بە وێـردی سـەرزمانی ئەو لایەنـانەی کە لە هەڵبژاردنـدا چانـسی سـەرکەوتنیان نەبـوو. لەگەڵ هـاتنە کـایەی حکـومەت و پەرلەمـان و لە غیـابی ناوەنـدەکانی گوشارو دامەزراوە دیمـوکراتییە نارەسمییەکان وا دەهـاتە بەرچـاو کە (بەرەی کوردستانی) دەشێ ئەو دامەزراوە بێ لە پاڵ شەرعیەتی ڕەسمییەوەکار بۆ ئاراستەکردنی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان بکات تا تێپەڕاندنی قۆناغی ڕزگـاری نیـشتمانی. بەو پێـودانگەی کە شـەرعیەتە ڕەسـمییەکە سـەرقاڵی جێگیرکردنـی دۆخەکەیەو (بەرە)ش دەتـوانێ بـۆ تەواو کردنـی ئەرکە شۆڕشگێڕیەکانی دیکە (سەنگەری) خەبات قایمتر بکات. لە کاتێکدا ئەوە لەگەڵ واقیعـی نـوێی هەلـومەرجی کوردسـتان دا گونجـاوتر بـوو کە ئیـدی (بەرە) کە سیمای قۆناغی شۆڕشگێڕی پێوە بوو بگۆڕدرێ بە فۆرمەلەیەکی دیکەی هاوتەریب لەگەڵ مەرجەکانی دەسـەڵاتی تـازە دامەزراوی کـورد لەلایەک و ئۆپۆزسـیۆنێکی ئیجابی و هەستیار بە هەلومەرجی دژواری ئەو دەسەڵاتە تازەیە لەلایەکی تـرەوە. فـۆرمەلەیەکی دیـکە کە ووردەکاریەکـان و چـۆنیەتی جێبەجێکردنـی بەحیـوارێکی نیشتمانی بسپێردرێ. دەشێ ئەو فۆرمەلەیە هاوپەیمانیەتی نیشتمانی بێ وە دەشێ هەر شـێوازێکی تـری کـاری هەمـاهەنگی بێـت کە هەمـووان لەسـەری ڕێکبکەون، گرفتەکە لێرەدا گرێیەکی زمـانەوانی خـودی ووشـەی (بەرە) نییە، بەڵکو گـرفتەکە ئەو بەدواهاتنە نـاکۆکەیە کە لەپێکەوە پیادەکردنی شێوازی (بەرەیی) لەلایەک و شێوازی حکومڕانیەتی یاسایی لەلایەکی تـرەوە دروست دەبـێ. بێگومـان ئەگەر لە ئەزموونە ڕۆژئاواییەکانی شێوازی بەرەیی پێکەوە کارکردنی ڕەوەنـدە سیاسییەکان بـڕوانین تەماشـا دەکەیـن بەهـۆی پێـشکەوتنی نەریتەکـانی گەمەی سیاسـی لەو مەڵبەندانەدا دوای بڕانەوەی هەڕەشەی دەرەکی کە پێکهێنانی (بەرە) کەی بەدواوە بوو ڕاستەوخۆ بێچاوەڕوانی ئەو دەرفەتانەی عادەتەن لە وڵاتە تازە ڕزگاربووەکانی وەکو وڵاتـی ئێـمە تێبینـی دەکرێ، هەلـومەرجی شـێنەیی گەمەی سیاسی دروست بووەتەوەو ناوەندەکان کەوتونەتە هەڵپەی دووبـارە جێگـرتنەوەی شـوێنی خۆیـان لە (پەیمـانی کـۆمەڵایەتی) کۆمەڵگەکەیانـدا، چـونکە پـێش ئەو شـەڕە دەرەکیـانەی کە مەڵبەندە ڕۆژئاواییەکان (بۆ نموونە فەرەنسای سەردەمی شەڕی جیهانی دووەم) تووشـی هـاتن، کـۆمەڵگەی مەدەنـی لەوێـدا کەلتـوری جێگیـری خـۆی لە (پەیمـانی کـۆمەڵایەتی) و ڕێکەوتنـی جەنتلمـانی نێـوان تـوێژو ناوەنـدە جیاجیاکـانی کـۆمەڵ پاراسـتووە بە ئەنـدازەیەک کە (شـەڕەکە) حـاڵەتێکی نەشـازو ناپەسـەندی پـلەی

هەراش بوونی ئەو کۆمەڵگەیەیە. هەربۆیەش لەلای ئەوان کەمتر دەستەواژەکانی حیواری نیشتمانی و هاوپەیمانیەتی نیشتمانی بەکاردەبرێت. چونکە میکانیزمەکانی حیوارو پێکەوە کارکردنی ناوەندە جیاجیاکانی کۆمەڵگە ڕۆژانە کاری خۆیان جێبەجێ دەکەن و هیچ بیانوویەک بۆ بانگەوازکردن لە پێناوی پیادەکردنی دیاردەیەک نامێنێ لە کاتێکدا خودی ئەو دیاردەیە خۆرسکانە لە کۆمەڵدا دەبزوێ و پێویستی بە سەرزەنشت و بانگەشەی سۆزدارەکی نییە!

هەلومەرجەکانی بانگێشتکردن بۆ حیواری نیشتمانی هەمان ئەو هەلومەرجەن کە بەرەی نیشتمانی دەکەنە پێویستییەکی لە دواخستن نەهاتوو. یان ووردتر بڵێین ئەگەر ڕێکەوتن لە شێوەی بەرەی نیشتمانی. هاوپەیمانێتی نیشتمانی ... هتد، ئامرازی بەدیهێنانی ئامانجە نیشتمانی و کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگەی قەیراناوی یان کۆمەڵگەی قۆناغی پەرینەوەبێ، ئەوا حیواری نیشتمانی ئامرازی هەرە دیموکراتی و هەرەکاریگەری پراکتیزەکردنی ئەو ڕێکەوتننانەو دەوڵەمەندکردن و پەرەپێدانیەتی. حیواری نیشتمانی هاوەڵی هەمیشەیی کاری هەرەوەزی نیشتمانی و زامنی بەگەرخستنەوەیە لە کاتی تەگەرە تێکەوتن یان راوەستان و سڕبوونی ئەو کارە هەرەوەزییەدا.

بەم پێیە ئەگەر زەمەنی دەرکەوتنی قەیرانی کۆمەڵگە ئەو زەمەنە بێ کە تێیدا تازە وڵات رزگاری بووەو کەوتۆتە هەلومەرجێکی نوێوە یاخود ئەو زەمەنە بێ کە ئەزمونی حوکمێکی نیشتمانی لە ئاستی جێبەجێکردنی پرۆگرامی گەشەپێدانی کۆمەڵایەتی و ئابووری شکستی هێنابێ. ئەوا دەشێ زەمەنی حیواری نیشتمانی ئەو زەمەنە بێ کە ئیدی لە ئەنجامی ئەو قەیرانە یاخود ئەو هەلومەرجە نوێیەی وڵاتدا پێویستی پێکەوە کارکردن و لێک حاڵی بوون هاتبێتە ئاراوە. حیواری نیشتمانی ئەگەر نەچێتە قالب و داخوازی پیادەکردنەوەو هەر لە نیازی پاکی دڵدا دەمێنێتەوە یاخود لە کاتی باس کردندا وەکو هەر موفرەدەیەکی پەسەندکراوی سیاسی دەبێتە وێردی سەرزمانی لایەنەکان و هەرگیز دەرفەتی ئالوێرپێ کردن و جێگیربوونی وەکو نەریتێک بۆ نارەخسێ. عادەتەن ئەو حیوارە بەدەست پێشخەری بانگێشتی لایەنێک دەست پێ دەکاو ئەگەر هەلومەرجەکەی لەباربێ بە پەسەندکردنی هەموو لایەنەکان کۆتایی دێ.

بەڵام سەرکەوتنیشی بەندە بە هاوسەنگی هێز لە ناوەوەو دەرەوەی وڵاتدا. بە تایبەتی لە جیهانی سێ کە دروست نییە رۆڵی فاکتەری دەرەکی فەرامۆش بکرێت. مەبەست لێرەدا ئەوەیە کە ئەگەر قەیرانی ناوخۆش بزوێنەری پراکتیزەکردنی

حیواری نیشتمانی بێ ئەوا هەلومەرجی لەباری دەرەکیش بۆ وڵاتێک کە پانتاییەکی کراوەی بەردەم دەستێوەردانی دەرەکییە، پاڵنەری پێشقەچوون و سەرکەوتنی ئەو حیوارە دەبن. دەبینین جار وا هەیە داخوازی حیواری نیشتمانی:

لە لایەن دەسەڵاتێکەوە دەخرێتە روو کە ئەو دەسەڵاتە بە دەست ئۆپۆزسیۆنێکی توندرۆوە گیری خواردبێ یان:

لە لایەن ئۆپۆزسیۆنێکەوە دەخرێتە روو کە پێیوایە سەرباری هەموو ناکۆکییەکان دەشێ حیوار لەگەڵ دەسەڵاتی فەرمانرەوانی وڵاتدا بکرێ یان:

لە لایەن دۆستێکی دەرەکییەوە یان ناوەندێکی دەرەکییەوە دەخرێتە روو کە قازانجی لە هێوربوونەوەی دۆخی وڵاتی قەیراناویدا هەبێ و تەئسیری بەسەر ناوەندە بەهێزەکانی ئەو وڵاتەوە هەبێ. جاری وا هەیە ئەو تەئسیرە بۆ کەلتورێکی هاوبەش یان پێشینەیەکی مێژوویی دەگەڕێتەوە. ئاماژە بە چەندین نمونەی هاوکاتی ئێستامان دەکەین لەو وڵاتانەی کە شکستی ئەزموونێکی دیاریکراوی حوکمرانی پێویستی حیواری نیشتمانی لەلا دروست کردوون:

بۆ نموونە فەرەنسییەکان ئێستا لە رووی ئەدەبییەوە خۆیان بە بەرپرسیار دەزانن لە باری پێویستی یارمەتیدانی جەزائیر. هەر بۆیەش کاریگەریان بەسەر بارودۆخی جەزائیرەوەهەیەو دەتوانن بەپێی دەرفەتەکانی بەردەستیان حیواری نیشتمانی خوازراو لە نێوان رەوەندێکی ئوسولی موعتەدیل و حکومەتێکی نیمچە مەدەنیدا بە ئاراستەیەکی ئیجابی ببەن.

هەروەها موداخەلەی ئیجابیانەی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لە باشووری ئەفریقیادا زەمینەی بۆ پێکهاتنەوەی (ئینسان لەگەڵ زاتی خۆیدا) رەخساند. لە نموونەیەکی تردا دەوڵەتی میسر داوای حیواری نیشتمانی کردووە تاوەکو بە هەمووان رووبەرووی رەوەندی توندرۆ ببنەوە. بە پێچەوانەی ئەوەش سەندیکاو رێکخراوە ئۆپۆزسیۆنەکانی یەمەن ئالا هەڵگری ئەو جۆرە حیوارەن.

7

هەڵبەتە ئێمە باسی ئەو هەلومەرجە ناوخۆییە قەیراناویەمان کرد کە تێیدا حیواری نیشتمانی دەسپێکێکی زەرورییە بۆ هاوپەیمانێتی نیشتمانی. دەنا خۆ لە هەلومەرجی هەرەشەیەکی دەرەکی یاخود هەرەشەیەکی ناوخۆیی (موتلەق)دا. دەرفەتێک بۆ ئەو حیوارە نامێنێتەوە. بەواتایەکی تر (حیواری نیشتمانی) دەبێتە (جەدەلی بێزەنتی) لە کاتێکدا وڵات دەکەوێتە بەر مەترسی داگیرکردنی بێگانە یان

سەرەڕۆیی (لادەرانی) ناوخۆوە. لە راستیدا لەو کاتەی کە هێزی پێشمەرگەی یەکێتی و لایەنەکانی دیکەی کوردستان لە یەک (بەرە) وەکو رەنگدانەوەیەک بۆ هاوپەیمانێتی نیشتمانی چوونە سەنگەری بەرەنگاربوونەوەی رژێمەوە (لە شەرەکانی بەرگری 1995-دا) ئیتر هیچ بیانوویەک بۆ ئەوە نامێنێ کە گوایە دەبوایە پەرلەمان کۆبێتەوەو ئەو بریار لەسەر شەڕکردن بدا! لەو حالانەدا پراکتیزەکردنی هاوپەیمانێتی نیشتمانی پێش حیوارو (جەدەل بێزەنتی) دەکەوێ! هەروەها لە نموونەیەکی تردا لە شەڕی بەرگری ئۆکتۆبەری 1991 دا هێزەکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بەسەرپەرشتی فەرماندەی مەیدانی شەڕەکە هەڤاڵ جەبار فەرمان (کە ئەو کاتە فەرماندەی لەشکری یەکی هـ.پ.ک بوو) بە دەست و بردی بەرپەرچی هێرشەکەی رژێمیان دایەوەو لە پشت جەدەلی بێزەنتی بەرەی کوردستانییەوە تۆربینەکانی کارەبایان پاراست. لەوەشدا جەماوەرو پێشمەرگەی حزبەکان شیوعی و زەحمەتکێشان پاڵپشتیان بوون.

بەلام بۆچی ئێستا لە زۆربەی ولاتانی دونیای سێدا- ئەگەر بە چەپەش بێ — چەمکی (حیواری نیشتمانی) وەکو ئامرازێک بۆ یەکێتییەکی نیشتمانی پتەوتر لەوەی کە جاران ئیدیعای بەدی هاتنی دەکرا. برەوی پەیداکردۆتەوە؟ ئایا مەسەلەکە بە تەنها دەرکەوتە تازەکانی سیستمی نوێی جیهانییە کە دروشمی دیموکراسی و بە ئاشتیانە چارەسەرکردنی کێشەکانی هەڵگرتووە؟ یاخود پێویستی هێوربوونەوەی دۆخی ولاتانی دواکەوتووە تاوەکو زلهێزەکانی دنیا باشتر بپەرژێنە سەر جێبەجێکردنی سیاسەتەکانی خۆیان لەو مەڵبەندانەدا؟!

نمونەیەک لە گەشەپێدانی ئابووری و کۆمەلایەتی کە دەسەلاتێکی تاکرەوی پەیرەوی لێدەکردو دواتریش شکست و داروخانی بە نسیب بوو. ئەو نموونەیە کە نەیتوانی جیاوازییەکانی نێوان لادێ و شار. بێدادی کۆمەلایەتی، بێکاری، گەندەڵی کارگێڕی و کۆمەلایەتی نەهێڵێ. پێشێلی مافی مرۆڤ و سەرکوتی ئینسان و تواندنەوەی لە بۆتەی کۆیەکی ئیرادە ئاودیوکراودا رابگرێ، ئەمانە هەمووی قەیرانێکی قوولی سیاسییان بەدواوە بوو کە ئیدی دەسەلاتی فەرمانرەوا نەیدەتوانی بە تەنها بەرەنگاریان ببێتەوەو دەبوو بۆ چارەسەرکردنیان هێزو ئەلتەرناتیفەکانی تر لەبەرچاو بگیرێن و لە هەندێک نموونەدا وا دەبینرێن کە دەسەلاتی فەرمانرەوا بۆیە ئێستا پەنا دەباتە بەر ئامرازی حیواری نیشتمانی و سیاسەتی کردنەوەی دەرگاکان بە رووی (ئەوانی) تردا پەیرەو دەکا، چونکە نمونەی گەشەپێدانی تا ئێستا بنیاتنراوە، نمونەی حوکمرانێتی تا ئێستا پیادەکراو

هێنده شکست خواردوو بوو، هێنده پاشماوەکانی پڕ گرفتن کە چارەسەرکردنیان لە توانای دەسەڵاتدا نییەو دەبێ بە ڕپرسیارێتییەکە ئەگەر تاوانەو ئەگەر تەشریفیشە هەمووان تێیدا بەشداربن. سەرکردەی بەرەیەکی ئۆپۆزسیونی لە وڵاتێکدا رایگەیاند کە ئێستا ئێمەی ئۆپۆزسیۆن چیمان پێدەکرێو بۆچی دەبێ هەڵەکانی حکومەت لە ئەستۆ بگرین؟! هەڵبەتە دەبوایە ئەوەشی بخاتە سەر کە بۆچی حکومەتی وڵاتەکەی لە کاتی شێنەییدا ئیمتیازاتەکانی دەسەڵات و وڵات پاوانی خۆی دەکاو ئۆپۆزسیۆن دەکاتە شەریکە بەشی هەڵەکانی خۆی؟ ئەلبەتە لەوەشدا ناهەقی نەگوتووە.

ئەم شکستە لە بواری پیادەکردنی پرۆگرامی بەڵێن پێدراوی (دەسەڵات)ی دوای رزگاری نیشتمانی جگە لەوەی شەرعیەتی دەسەڵاتی فەرمانرەوای خستە گومانەوە لە بەشێکی زۆری وڵاتانی دونیای سێ (دواتر دێینە سەر قەیرانی شەرعیەت) هەرواش پرۆسەی هاوبەشی سیاسی دواخست و ئەزموونی حوکمرانی نیشتمانی بێبەش کرد لە زۆر وزەو توانای سیاسی کە دەشیا لە ئەوانی تری دەرەوەی دەسەڵاتدا بوونیان هەبوایە، هەروەها ئەلتەرناتیفەکانی لەبەردەم دەسەڵات کەمکردەوەو پێوەرێک نەما بۆ لەمەحەکدانی رەوتی سیاسەتی دەوڵەت لە باری سیاسی و لە باری گەشەپێدانی ئابووری و کۆمەڵایەتییەوە. هەر بۆیەش چارەسەری قەیرانی هاوبەشی سیاسی لە حیواری نیشتمانیدا بینرایەوە بەو پێیەی دەسەڵات ئیتر لەوە لاوازترە کە بتوانێ خۆی بە تەنها گرفتەکان بنەبر بکاو یان لەوە زیاتر ناوەندەکانی ئۆپۆزسیۆن پشتگوێ بخاو حزوریان نەهێڵێ.

8

بە گشتی لەو وڵاتانەی کە مقۆمقۆی حیواری نیشتمانیان تێدایە بە جۆرێک لە جۆرەکان ئەو واقیعە دەرک پێکراوە کەچی دی راستییەکان رەهانین و کەسیش ناتوانێ پاوانیان بکاو خەلکانی تریش بە هەمیشە هەڵە بخوێنێتەوە. ئەزموونەکان هەمووانی لەو باوەڕە نزیک کردۆتەوە کە کێشە نیشتمانییەکان، گرفتە کۆمەڵایەتیەکان و داتەپینی باری ئابووری لەوە ئاڵۆزترو پر ئەرکترن کە دەسەڵاتێکی تاکرەو یان حزب و لایەنێک بە تەنها بێئەوانی دی بتوانێ نەک هەر چارەسەریان بکا بەڵکو تەماشاشیان بکات! ئێستا دیدی هەموو ئایدۆلۆژیاکان ئەوەیە کە دەتوانرێ لایەنی کەمی بەرنامەی کاری نیشتمانی دابڕێژرێ ئەگەر هەمووان ڕاستگۆبن لە پەرۆشیان و دڵسۆزبوونیاندا.

ئەزمـوون و شكـستی عەمەلـیش ڕۆڵیـان كەم نەبـوو لە دروسـت بـوونی ئەم قەناعەتە تـازانەدا. بـۆ نمـوونە شكستی ئەزمـوونی سۆشیالیـستی لە ئاسـتی دنیـادا هەنـدێک لە وڵاتـانی دونیـای سێی ناچـار كـرد (هەنـدێک لە وڵاتـانەی پەیـڕەوی حزبی تاک ڕەوی وپەرەسـەندنی نـا سـەرمایەداری تەرزی سۆسیالیزمی دەوڵەتی و سۆشـیالیزمی تایبەتیـان هەڵبژاردبـوو) چـاو بە پرۆگرامـی خۆیانـدا بخـشێننەوەو لە ئەلتەرناتیفە كـانی تریـشدا بەدوای دەرەتـانێكی واقیعییتـردا بگەڕێـن. ئێـستا ماركسیـستەكانی دنیـای سێ مـوتەوازیعتر، ئاگـادارتر لە جـاران پرۆژەكـانی خۆیـان دەخەنە ڕوو، لێرەدا پرسیارێک دروست دەبێو وەڵامەكەشی یان بە ئایندەیەكی تر دەستپێدرێ (ئایندەیەک كە شكستێكی دیكەی پێ بێو دەرسێكی عەمەلی دیكەش پێـشكەش بكـات) وە یـاخود سـاتێكی راسـتگۆیی گەرەكە كە سـەرچاوەكەی خوێنـدنەوەیەكی دروستی واقیعـی هەورازو نـشێوی ململانێی سیاسی بێ، ساتێكی راسـتگۆیی هەمـووان تێیـدا وا رەفتـار بـكەن كە ژیـان بەم هەمـوو ووردەكـاری و گێژەنانەی خۆیەوە هەروا بەدیدێک، هەروا بە كۆششی كەسێک دەستەمۆ ناكرێت، پرسیارەكەش ئەوەیە: شكستی ئەزمـوونی سۆشیالیـستی و كورتهێنـانی بەرنامەكانی گەشـەپێدان لە وڵاتـانی سۆشیالیـستی جیهـانی سێ-دا وانەیەكـی باشـی بەخـۆدا چوونەوەبـوو بـۆ چەپـرەوو چەپخوازەكانی ئەو وڵاتـانە، ئایا پێویـست و زەرورییە كە شكستی ئەزمـوونێكی ئوسـوڵی لە وڵاتێكی دونیـادا بە چـاوی خۆمـان بینـین تـاوەكو تونـدرەوەكانی دونیـای سێ لە حیكمەتـی هەروا بە ئاسـانی دەسـتەمۆنەبوونی ژیـان تێبگەن؟! لەڕاستیشدا دیدی هەمەلایەنی ئایدۆلۆژی كە ئێستا خەریكە لە بەشێكی وڵاتانی خاوەن ئەزموونی جیهـانی سێچەكەرە دەكات بە تەنهـا بـواری هەنووكەیی نـاگرێتەوە. مەبەسـت لێـرەدا ئەوەیە كە ئێـستا تێـڕوانینە جیاجیاكـانی گرنـگ و بایەخـدارن نەک تەنهـا بـۆ مـشت و مـاڵكردنی پرۆگرامـی ئـاواكردنەوەی وڵات لە دوای قۆنـاغی رزگـاری نیـشتمانییەوە، بەڵكـو گرنگیـشن بـۆ تێگەیـشتن لە قەیرانـی ناسـنامەی نەتەوەیـی و نیـشتمانی، لە قەیرانـی ئینتیمـای رەگەزی و مەزهەبـی، لە قەیرانی وڵاتێكی داماو لە دووریانی بەرۆژئاوایی بوون و گەڕانەوە بەرەو سەلەفیەت. كە تا ئێستا لەم بوارەدا تەنها حیساب بۆ دیدی دەسـەڵات دەكـرا، بە واتـایەكی تـر ناسـنامەی نیـشتمانی و چارەسـەری هەمەرەنگـی ئەتنیكـی و مەزهەبـی تەنهـا ئەو چارەسـەرە بـوو كە دەسـەڵاتی فەرمـانرەوا پەیـرەوی لـێ دەكـرد. دیـارە ئەم جـۆرە تێڕوانینەی دەسەڵات بۆ خـودی مەسـەلەكانی ناسنامەی نیـشتمانی و ئیزدواجیەتـی ئینتمای ئەتنیكی و نیشتمانی لە وڵاتێكی فرە رەگەزدا هەمیشەو بە پلەی یەكەم بە

زیـانی نەتەوەو گـروپە بچوکەکـانی ئەو وڵاتە شـکاوەتەوە. بـۆ نمـونە لە عیراقـدا تیرۆوانینێکـی تـایفەگەری سـونی بـووە لەدژی شـیعەی زۆریـنەی عیـراق، یـان تیرۆوانینێکی رەگەز پەرستی عەرەبی بووە لە دژی گەلی کوردستان. کە هەڵبەتە بوار نەدان بە تیرۆوانینی پێچەوانەی تیرۆوانینی لە قاڵبدراوی (دەسەڵات) بە تەنها واتای رەتکردنەوەی دیدو بۆچوونی (ئەوانی) دیکەی دەرەوەی دەسەڵات ناگەیەنێ، بەڵکو خودی ئەو تیرۆوانینەی دەسەڵات کراون بە یاساو بەرنامەو هەڵسوکەوتی پیادەکراو لە دژی گروپ و نەتەوەکانی تر کە ئیدی بەم جۆرە هەرگیز زەمینەی حیواری نیشتمانی لەوڵاتێکی فرەرەگەزدا نارەخسێو سەرەنجام دەسەڵات بەوەی کە لە بری (دایەلۆگ) پەیرەوی لە (مەنەلۆگ) دەکا. گوێی لە دەنگ و روانینەکانی ئۆپۆزسیۆن نابێ و (ئەوانی تر)یش لە دەسەڵات بەدگومان دەبن.

پێویستە پێش چوونە سەر باسی (دیموکراسیەت)و پەیوەندییەکانی بە کۆمەڵگەی مەدەنیـیەوە ئەو سـەرنجەش بـدەین کە حیـواری نیـشتمانی وەکـو یەکێـک لە رەگەزەکانی (دیموکراسی) وا دەخوازێ جگە لە نیەتی بەرەو پێش چوونیش نەریتی پیادەکردن و تاقیکردنەوەش لەبەرچاو بگیرێت. چونکە پیادەکردن هەلەو چەوتیەکان دەردەخاو لایەنەکانی حیوار قالبووی ئەزموونی دیموکراسی دەکاو ئیدی لە درێژەی گەران بەدوای ئالیەتی گونجاوترو شێوە هەمەچەشنەکانی لێک حالی بووندا پرۆسەی حیوارەکە گەشـە دەکـاو تاقیکردنەوەکـانیش دەبـنە نەریتێـک کە ئەگەر رۆژێـک لە رۆژان یەکێک لە لایەنەکان لێی پاشگەز ببێتەوە لەلایەن هەمووانەوە وەکو حاڵەتێکی نەشـازو پەسـەندنەکراو ئیـدانەو سەرزەنـشت دەکرێـت و فـرێدەدرێـتە دەرەوەی گەمەی سیاسییەوە!

ئۆپۆزسیۆن راوێژکاری بێمووچەو بێ بەرابەری دەسەڵاتێکی ژیرو ئاقلە. دەشێ ئەمە سەرەکی ترین وانەی هەڵینجراوی ئەو ئەزمـوونە پێگەیـوانە بێ کەشەقاوێکی گەورەیـان لە پیـادەکردنی دیموکراسـیدا هاویـشتووە. بەو مانـایەی کە (دەسـەڵات) لە رەوتـی پیـادەکردنی دەسـەڵاتدا. لە درێـژەی جێبـەجێکردنـی ئەرکە گەلێـک کە بەو سپێردراوەو سـەرقالی وردەکارییەکانی بـووە. دوور نییە بکەوێتە هەڵەو چەوتیـیەوەو نەپەرژێتە سەر پێداچوونەوە بەکارەکانی خۆیدا وە یاخود لەو جێبەجێکردنەدا بۆشایی هەبـێ و هەنـدێک بـوار کە لە خـانەی ئەرکەکـانی ئەودان وەک دەسـەڵاتێکی خزمەتگوزاری بە پشتگوێ خراوی مابنەوە. ئەو دەمە ئۆپۆزسیۆن وەک چاودێرێکی دەرەوەی دەسـەڵات ئاماژەیـان بـۆ دەکـاو رەخنەیـان لـێدەگـرێ. دەسـەڵات لێـرەدا دروسـت وەک ئەو یـاریزانەیە کە (فـاول)و کەم و کورتییەکـانی خـۆی لە گەرمەی

گەمەکەدا نابینێو تەماشاکەری شارەزاش بە تێبینییەوە لەو کیماسیانە دەروانێ، هێندە هەیە لە گەمەی دەسەڵاتدا (ئۆپۆزسیۆن) وەک تەماشاکەرێکی هەڵسوراو دەخوازێ خۆی جێگری (یاریزانی) فەرمانرەوا بێو بەو پێیەش بێجگە لە هاندان و چەپڵەلێدانی رەتکردنەوەو پەسەندکردن. راستەوخۆ بە گەمەکەوە تێ ئاڵاوە.

مەبەست لە ئۆپۆزسیۆن لێرەدا ئەو هێزە هەڵسوراوو ئامادە باشەیە کە بە فیعلی کاریگەری بەسەر رووداوە سیاسییەکانەوە هەیەو نیەتی وایە لە بچوکترین کەلێنەوە کە دەردەکەوێ دەسەڵات پیادە بکات. مەبەست لێرەدا ئەو ناوەندە کۆمەڵایەتیانەیە کە لە حزب و رێکخراوی بەرجەستە بوودا خۆیان رێکخستووەو دەتوانن مایەی هەرەشە بن بۆ دەسەڵات تا ئەو ئەندازەی کە ئەمی دوایی بە ناچاری حیسابیان بۆ بکا چ بە رێکەوتن لە گەڵیاندا یاخود بە پاشقول گرتن و (سیاسەت) پێکردن، هەرەشەکانیان کەم بکاتەوە. واتا ئۆپۆزسیۆنێک کە خۆی بە ئەلتەرناتیفی دەسەڵات بزانێ دەنا ئەگەر مەسەلەکە بە تەنها رەخنەو پێشنیارکردن بێ خۆ ناوەندەکانی گوشار دەتوانن ئەو ئەرکە باشتر جێبەجێبکەن. ئەمەو سروشتی ئۆپۆزسیۆن ئەوەیە کە تا ئەو دەمەی لە پێگەیەکی بەرهەڵستکارییەوە هەڵوێست لە مەسەلەکان وەردەگرێ، پرۆگرامێکی بۆ چارەسەرکردنی سەرجەم گرفتەکانی کۆمەڵگا داناوەو چاوی رەخنەگرتنی میکرسکۆب ئاسا بچوکترین کەم و کورتیەکان دەبینێ. هەر ئەمەشە وای لە وڵاتانی خاوەن ئەزمون کردووە کە لە پرۆسەی ئالویر پێکردنی دەسەڵاتدا کەڵک لە هەردوو پێگەی دەسەڵات و ئۆپۆزسیۆن وەربگرن، دەسەڵات هەروەکو (جۆن کنیدی) سەرۆکی کۆچ کردووی ئەمریکا دەیگوت مەزنە بۆ پیادەکردن و جێبەجێکردنی دیدو بۆچوونەکان. ئۆپۆزسیۆنیش بۆ رەخنەگرتن و چاودێریکردنی رەفتارو هەڵسوکەوتەکانی دەسەڵات و جاربەجاریش راوێژپێکردن لە کێشەو مەسەلە گرنگەکاندا، دەڵێی لەوێدا گەمەیەک بۆ دابەشکردنی ئەرک و رۆڵەکان دارێژراوەو هەمووان خۆرسکانە لە هەوڵی جێبەجێکردنیدان.

9

ئەگەر بنۆڕینە وێنەیەکی پەسەندکراو بۆ گەمەی سیاسی لەهەر وڵاتێک کە خواستی جێگیری و تەندروستی ژیانی سیاسی هەڵسوکەوتی هەڵسوڕانی ئەو گەمەیە ئاراستە بکات ئەوا دەبێ ئەو وێنەیە شوێن و پلەی جیاجیا بۆ هەموو رێکخراوو حزبە سیاسییەکان دیاری بکات، هاوکێشەی (ئۆپۆسزیۆن ـ دەسەڵات) بەوە چارەسەر بکات کە هەمووان لە گەمە سیاسییەکە تێوەگلێنێ. بنکەی حوکمڕانێتی فراوانتر بێت بۆ

ئەوەی ئۆپۆزسیۆنیش بە ئەرکە گرانەکانی فەرمانرەوایی ئاشنا بێت و ئەو ئاستەنگیانەش بەچاوی خۆی ببینێ کە دەبنە ڕێگر لەبەردەم جێبەجێکردنی هیواو خواست و بەرنامەکاندا. لە وێنەیەکی پەسەندکراوی وادا ئەگەر ئالوێرپێکردنی دەسەڵاتیش ڕوونەدات ئەوا فراوانکردنی بنکەی ئەو دەسەڵاتە دەرفەتێک دەداتە ئۆپۆزسیۆن بۆ ناسینەوەی ئالیەتەکانی دەسەڵات و بەربەستەکانی تاوەکو لە ئایندەدا ئەگەر گەراشەوە بۆ پێگەی ئۆپۆزسیۆن شوێنی بەرنامەکانی واقیعی ترو گونجاوتر دابرێژێتەوە. لێرەدا بەشداریکردن لە دەسەڵات جیدیەتی پرۆگرام و بیرۆکەکان لە مەحەک دەدا. هەروەها جاری وا هەیە ئەو فراوانکردنەگرفتەکانی باڵە جیاجیاکانی دەسەڵات چارەسەر دەکات، لە وتارێکدا لە بارەی بە ئیئتیلاف کردنی کابینەی سێیەمی حکومەتی هەرێم و بەشداری حزبە بچوکەکان بۆ ئەم مەبەستە ئیشارەتێک دراوە (ئەمە جگە لەوەی بوونی ئەو حزب و لایانانە لە حکومەتی ئیئتیلافیدا بوارەکانی ئیحتیکاک لە نێوان یەکێتی و پارتی کەم دەکاتەوەو ئەوەش پێویستییەکی گرنگە بۆ خاوترکردنەوەی گرژییەکان)

لەگەڵ ئەوەشدا مەرج نییە ئەو وێنەپەسەند کراوە لە واقیعدا نموونەیەکی هەبێ تەنانەت لە وڵاتە هەرە پێشکەوتووەکانیشدا کە نەریتی دەوڵەتیو کەلتوری دیموکراسی بوونیان هەیە. هێندە هەیە کە دەخوازرێ بزاڤی گەمە سیاسییەکە بەکارو ماندووبوون بە تەنیشت وێنەکەدا گوزەربکاو لەدەوری بخولێتەوە، تا ئەو دەمەی باشترین هاوسەنگی لە وێنە پەسەندکراوەکە لە نێوان هاوکێشەی ئۆپۆزسیۆن – دەسەڵات دروست دەبێو مەرجەکانی گەمە سیاسییەکە لە دۆخێکی هێوردا دەخەملێن.

بەڵام سیماکانی دیاردەی ئۆپۆزسیۆن و ڕاوەستانەوەی لەبەردەم دەسەڵات لە وڵاتانی ڕۆژهەڵات بە تایبەتیو دونیای دواکەوتوو بە گشتی چۆنە؟

10

دەگوترێ دیاردەکان دژەکانی خۆیان بەرهەم دێننەوە پێشینەی مێژوویی دەسەڵات لە ڕۆژهەڵاتدا کەلتوری دەسەڵاتی ڕەهای بنیات ناوەو لەهەمبەر هەر دەسەڵاتێکی ڕەهاشدا هەڵبەتە ڕەتکردنەوەو بەگژدا چوونەوەیەکی ڕەها دروست دەبێ، لە زەمانی دێرینی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانی ئاسیاییدا بەهۆی سرۆشتی ئاوو هەواو جوگرافیای ئەو وڵاتانەوە. کشتوکاڵ کە بنچینەی ئابووری کۆمەڵگە جێگیربووەکان بوو، پێویستی بە بەربەست دروستکردن و کەناڵەکانی ئاودێری هەبوو.

ئەم پـرۆژە گەورانەش لە توانای تـاکە کەسدا نەبـووە. هەمیـشە بزوانـدنی چالاکییە ئابوورییەکانی کـۆمەڵ بە دەوڵەت سـپێردراوە. هەر ئەمەش پیرۆزییەکـی رەهـای بە دەسەڵاتی رۆژهەڵاتی بەخـشیووەو پادشاو فەرمانڕەوای کـردووە بە سـێبەرو جێگـری (خوداوەند)

لەم پێناوەشـدا تـا ئێستا نـزاو پـاڕانەوەی سـۆمەرییەکان بـو (پادشـایەک رزق دەبەشێنێتەوەو زوریەت دەبەخشێ) لە تۆمارەکـانی مێـژوودا هەڵگیـراون هەڵبەتە دەسەڵاتێک کە سێبەرو سایەیەکی پیرۆزبێ هی ئەوە نییە بەرهەڵستی بکـرێ و بەم پێـیەش هەمـوو بەرهەڵـستکارییەکانی مێـژووی رۆژهەڵات بەهەڵـگەرانەوەو یـاخی بـوون خوێنـدراونەتەوەو دەسـەڵاتی رەهـاش زۆر بـێرەحمـانە سـەرکوتی کـردوون. لە بەرامبەر هەر فەرمانرەوایەکی رەهادا کە بچوکترین نـارەزایی پێ قووت نەدراوە ئۆپۆزسیۆنێکی رەها دروست بوو کە دەسەڵاتی بە هەموو مێژووو سـەروەرییەکانییەوە، بە هەمـوو دەزگـاو لقەکـانییەوە رەتکـردۆتەوەو خۆشـی بە درێژایـی مێـژوو بە رۆحێکـی شـیعەگەراییەوە تەجەلـی لەگەڵ داب و نەریتـی ئۆپۆزسیۆندا کردووەو تەنانەت چێژی لە ئازار پێگەیشتنی خـۆی وەرگرتـووە. بە ئیعتبـاری بـــوونی ئۆپۆزسـیۆنێکی رەهـای هەڵـگەراوە لەبەردەم دەسـەڵاتێکی رەهـای بەخـشندەدا بەشـێکی زۆری مێـژووی فــــەرمانرەوایی لە رۆژهەڵاتـدا ئەزمـــوونی دەســـەڵاتێکە لە بـــواری جێبەجێکــــــردنی هەردوو ئەرکـــی ئـــاوەدانکردنەوەی وڵات و ســـەرکوتکردنی هەڵگەراوەکانـــدا. ئیـــدی تەواو ئەو کەلتـــورە چەســـپاو بـــوو بە بـــاو کە دەســـەڵات لە جیهـــانی ســـێدا وڵات ئاوادەکاتـــەوە بۆ رازیکــــردنی رەعیەت و ئۆپۆزسیۆنیش سەرکـــوت دەکا. لەو نێوانەشـــدا تۆپۆزســـیۆن راوێژکـــاری دەســـەڵات نیـــیە، بەڵکـــو گۆڕەپـــانی تاقیکردنەوەی توانای سەرکووت کردنیەتی!

پاشـــماوەی ئەو نەریـــتە خـــراپەی هاوکێـــشەی (دەســـەڵات – ئۆپۆزســـیۆن) لە رۆژهەڵات کەشـێکی وای خولقانـدووە کە ئۆپۆزسـیۆن بە شـێوەیەکی گـشتی ئەم سیمایانەی خوارەوەی هەبێت. هەڵبەت لێرەدا مەبەستمان سکێچێکە بۆ ئۆپۆزسیۆن نەک وێنەیەکی سەد دەرسەد لە واقیعدا هەبوو:

* ئۆپۆزسیۆنێکە بە گومانە لە دەسەڵات، قینی لێیەتی، ئەزموونی لە دەسەڵات پیادەکردندا کەمەو وا رەفتار دەکا کەبوونی لە ئۆپۆزسیۆندا ئەزەلییە.

* ئۆپۆزســیۆنێکە هەمـوو جـۆرە هاوکـارییەک لەگەڵ دەسـەڵاتدا رەتـدەکاتەوە، سـنوورێکی لە نێـوان پانتـایی تـایبەت بە خـۆی و پانتـایی هەڵـسوکەوتی دەسـەڵاتدا

کێشاوەو نایبەزێنێ، کاری بۆ ئەوە نەکردووە مەودایەک بۆ هامشۆکردنی نێوان خۆی وەکو ئۆپۆزسیۆنێک و دەسەڵات وەکو ئامرازێک بۆ پیادەکردنی بەرنامەکانی بهێلێتەوە. (موی مەعاویە)شی پساندووە. لەوە بەهەرمەند نەبووە کە دەسەڵاتێکی میانرەو لەسەرکاربێ‌و، ئەویش هاوکاری بکا. ئیدی بەمجۆرە:

* دیدی ئۆپۆزسیۆن بۆ بەرهەڵستکاریکردنی دەسەڵات ئەوەیە کە هەموو بەرهەڵستکارێک دەبێ لەدەرەوەی پێکهاتەی دەسەڵات بێ. مامەڵەکردنی لەگەڵدا حەرام بکاوو بە خیانەتی نیشتمانی و ناجوامێری و ناشۆڕشگێری لە قەڵەم بدا. لە بەرامبەر توندو تیژی دەوڵەتدا جوانترین گوزارشتەکانی خۆی لە کاری بەرهەڵستکاری و لە بەکارهێنانی چەک و توندو تیژیدا ببینێتەوە. واتا ئۆپۆزسیۆنێک نییە کە لە پەرلەمان قرەی بێ‌و کورسی لە نەیارانی خۆی بەرزبکاتەوە، لە راستیدا توندوتیژی ئەگەر لە بزووتنەوەی رزگاری خوازی نیشتمانیدا رەوا بێت و وا تەماشا بکرێ کە رەتکردنەوەی هەموو جۆرە هاوکارییەکە لەگەڵ دەسەڵاتی بێگانەدا با دیموکراسیش بێ. ئەوا لە دۆخی دەسەڵاتێکی خۆماڵیدا توندوتیژی دژە توندوتیژی بەرهەم دێنێ‌و سەرەنجام کۆمەڵگە خوو بە کەشێکی نادروستی سیاسییەوە دەکرێ. ئەمە لە کاتێکدا تەنانەت بزوتنەوە رزگاریخوازییە نیشتمانییەکانیش کەڵکیان لە دیموکراسیەتی داگیرکەرانیان وەرگرتووەو وەکو کەناڵێکی دیکەی خەبات بەکاریان هانیووە.

* ئەم نەریتانە وای کردووە ئەگەر دەسەڵاتێکی نیشتمانیش لە ئارادا بێ‌و کار بۆ بوژاندنەوەی وڵات و پاراستنی نیشتمان و ئاوەدانکردنەوەو دیموکراسیش بکا هێشتا (ئۆپۆزسیۆن) بە گوومانەوە لێی دەروانێ‌و کەناڵێک بۆ دەست بەکاربوون و هاتنە مەیدانی خۆی نابینێتەوە. یان ئەگەر ئەو دەسەڵاتەش پەسەند بکا پەنا دەباتە بەر پاڵدانەوەو لە جیاتی ئەوەی گەشە بە گەمەی سیاسی بدات هاوکێشەیەکی ئاساییو هێوری (ئۆپۆزسیۆن – دەسەڵات) بخەملێنێ. خۆی لە ناو پێکهاتەی دەسەڵاتدا دەتوێنێتەوەو جارێکی دیکە دەسەڵاتی رەهای بێ ئۆپۆزسیۆن دێتەوە گۆڕەپان. هەڵبەتە لە حالی ئاودیوکردنی رەوشی دیموکراسیدا ئیمکانی ئەوەش دێتە بوون کە دەسەڵاتی نیشتمانی لەبەر نەبوونی سەرزەنشت و رەخنە لێ گرتن بە حوکمی خۆتواندنەوەی ئۆپۆزسیۆن تووشی هەڵەو چەوتی ببێ سەرەرای نیەتی پاکی خۆی لە خزمەتکردن و کار کردن بۆ پێشکەوتنی وڵات.

لە لایەکی دیکەشەوە (دەسەڵاتی رۆژهەڵاتی) کە وەکو گوتمان سروشتێکی دیکتاتۆری رەهای هەیە وا دەروانێتە ئۆپۆزسیۆن کە:

* بوونەوەرێكی نامۆیە بە جەستەی نیشتمان و زۆر جار تاوانی (خیانەتكاری نیشتمانی) دەداتە پاڵ. هەر جۆرە هاوپەیمانیەتێک كە ئۆپۆزسیۆن لەگەڵ هەر ڕێكخراوێكی بیانی و هەر ناوەندێكی نێو دەوڵەتی بیبەستێت با ئەو ڕێكخراوە خێرخواز، یان تایبەت بە مەسەلەكانی مافی مرۆڤیش بێت، ئەوا دەسەڵات بە چاوی گومان و سەرزەنشتەوە تەماشای دەكا. دەسەڵاتی دیكتاتۆری سودان لە كاتێكدا خۆی كێشەكانی وڵاتی بە هەڵواسراوی هێشتۆتەوە هەر بانگەوازێكی ئۆپۆزسیۆنی سودانی بۆ موداخەلەی ڕێكخراوە خێرخوازەكانی (UN) لە پێناوی رزگاركردنی خەڵكی برسی لە باشووری وڵاتدا بە خواستی هێنانە ژورەوەی بێگانە لە قەڵەم دەدا. مام جەلال لە دیدارێكی ڕۆژنامەنووسیدا ئاوەها رەخنە لە قەناعەتە چەوتەكانی رژێمی عیراق دەگرێ كـــە ئۆپۆزسیۆنی عیراق بە گشتی و هی كورد بـــەتایبەتی بە نۆكەری بێگانە دەزانێ (بۆچی بۆت هەیە - مەبەست لە رژێمی عیراقە- سازش لەگەڵ ئێران و توركیا بكەی لە دژی من و لە منی حەرام دەكەی؟ ئایا تۆ سوپـــەرمـــانی و لە بەنی ئیسرائیلی؟ تۆ عیراقیت و منیش هەروا، ئەوەی بۆ تۆ دەشێ بـــۆ منیش شیاوە. ئەگەر پەیوەندی تۆ لەگـــەڵ ئێران حەرام بێ پەیوەندی منیش حـــەرامە. بەڵام ناكرێ لە منی حـــەرام بكـــەیت و خۆشت پەیوەندیت هـــەبێ لەگەڵ توركیا، ئـــەوان لەبەر خاتری توركیا لەگەڵ ئێمە ڕێک نەكەوتن كە ئێمە ڕۆڵەی عیراقیشین و ویستمان لە كاتی شەڕدا هاوكـــاریيان بكەین، بەڵام حەرامە بۆ ئێمە سەردانی خوالێخۆشبوو توركوت ئوزال، یان سەرۆک دیمیریل بكەین.

* هەر لەو ڕوانینە چەوتەوە دەسەڵات ناسنامەی نیشتمانی لە ئۆپۆزسیۆن دەستێنێتەوە گوایە ئۆپۆزسیۆن بە پەیوەندی كردن لەگەڵ بێگانە، یاخود بەڕوو بەروبونەوەی دەسەڵاتێكی خۆماڵی كارێكی نانیشتمانی پەیرەو دەكاو هی ئەوەیە لە سەری سزا بدرێ یان زۆرجار بەوە (ئۆپۆزسیۆن) تاوانبار دەكا كە سنووری بەرژەوەندییە باڵاكانی بەزاندووە بێئەوەی خودی دەسەڵات مەوداو شێوەی ئەو بەرژەوەندییە باڵایانە دیاری بكات، تاوەكو ئۆپۆزسیۆنیش لەو سنوورە تێنەپەرێ، پرسیارەكە بۆ نموونە لێرەدا ئەوەیە ئایا پاراستنی ئەمنی قەومی عیراق واتای پاراستنی كورسی دەسەڵاتی دیكتاتۆری دەگەیەنێ تاوەكو سەرجەم ئۆپۆزسیۆنی عیراقی لە خەباتیاندا بۆ ڕوخاندنی دەسەڵاتی دیكتاتۆر بە خائینی نەتەوە لە قەڵەم بدرێن؟

* ئەگەر دەسـەڵات بـۆ تەکتیکـی سیاسـیش بـیەوێ لەگەڵ ئۆپۆزسـیۆندا ئاشـت ببێــتەوە ئەوا ئەو ئاشــتبوونەوە وا دەخـــاتە روو کە گـــوایە گەرانەوەی گروپێکــی سـەرلێشـێواوە بـۆ ژێـر (خیمـة الوحـدة الوطنیـە)ی دەسـەڵاتی بـاوک، نەک وێـک گەیشتنی دوولایەنـی چـوون یەک کە چارەنووسـی سیاسـی خۆیـان لە پـێکەوە ژیـانی ئاشتیانەی ژێر دەواری گەمەیەکی سیاسی شێنەییدا بینیبێتەوە.
* لە باشترین حاڵدا ئەگەر (دەسەڵات) پەنا بۆ تۆمەتی (خیـانەتی نیـشتمانی) یـش نەبـا رەنـگە لەبەر بەشـداربوونی ئۆپۆزسـیۆن لەسـەروەرییەکانی سـەردەمی خەبـاتی رزگـاری نیــشتمانیدا کەچــی وێــرای ئەوەش خواســت و داواکارییەکــانی بەرەی ئۆپۆزسـیۆن لە پێنـاوی هاوبەشـی لە دەسـەڵاتدا بەچـاوچنۆکی و بەرژەوەنـدی تایبەتی دەخـوێنێتەوە لە کاتێکـدا ئەو خواسـتە رەواو سروشـتییە نەک هەر بـۆ هاوبەشـی لە دەســەڵات دا، بەڵکـو بـۆ گـرتنە دەسـتی دەسـەڵاتیش! یـاخود لە دۆخێکـی تـردا داواکارییەکانی ئۆپۆزسـیۆن لە بـواری چـاککردنی دۆخـی گـوزەران و بـاری ئـابووری وڵات و رەوشی دیموکراسی بەپەلەکـردن و هەڵەشـەیی دەناسـێنێ کە گوایە وەختـی ئەو داخوازیـانە نەهـاتووەو بـانگەواز بـۆ کردنیـشی دەچێـتە خـانەی ئیحـراج کردنـی دەسەڵاتەوە، ئەگەر تەماشای دەسەڵاتی دیکتاتۆری لە عیـراق بکەیـن دەبینـین پتـر لە سـی سـاڵە دۆخـی ناسـک و نائـارامی نەبـراوەتەوە تـاوەکو (بەعـس) بپەرژێـتە سـەر دارشتنی (دەستورێکی هەمیشەیی)!
ئیدی بەم شێوەیە (دەوامە)کەی سارتەر دووبـارە دەبێـتەوەو لە رەوشـی مەنەلـۆجی هەریەکە لەگەڵ خۆیدا و لە نەبوونی دیالۆگدا، دوور نییە لە کاتی هـاتنە سـەر کـاری ئۆپۆزسیۆنیشدا هەمان چەوتییەکانی دەسـەڵات دووبـارە ببێـتەوەو (کل حکومە تلعـن أختها)!
سەرەڕای ئەو سیما گشتیانەی ئۆپۆزسیۆن و دەسـەڵات ئەگەر وردتـر لە هەنـدێک ئەزمـونی دونیـای سـێ بکـۆڵینەوە تێبینـی دەیـان و سـەدان نمـوونەو مـۆدیلی سـەیرو سەمەرەی دەسەڵات و ئۆپۆزسیۆن دەکەین، بـۆ نمـوونە (حکومەتی ئەتـاتۆرک) دوای ئەوەی سـەرکوتی بـزوتنەوەی کـوردی ئەنجـام داو لە پێنـاوی رێچـکەی تـایبەتی بە رۆژئاوایی کردنی تورکیا هەموو توخمەکانی دیموکراسیەتێکی ئاسایی بەلاوەنا دەبینین لە نامەیەکدا یەکێک لە برادەرەکانی خـۆی رادەسـپێری تـاوەکو حزبێکـی کۆمۆنیـستی مالی و کلک وگوێ‌کراو پێک بێنێ! لە نموونەیەکی تری وەکو لوبنانـدا ئۆپۆزسـیۆنێکی تـایفەگەری لەبەردەم دەسـەڵاتێکی تـایفەگەری قـووت بـووە نەک بەو واتـایەی ئەو دەسـەڵاتە نانیـشتمانییە یـاخود حکـومەتێکی مەدەنـی پێـک نەهـانیووە. بەڵکـو لەبەر

ئەوەی تایفەی ئۆپۆزسیۆن بێبەری کردووە لە ئیمتیازات. واتا دووبەرەی تایفەگەری یەکێکیان کەڵک لە تواناکانی دەوڵەت وەردەگرێ و ئەوی دیکەشیان گۆرەپانی ئۆپۆزسیۆنی بۆ خۆی پاوان کردووە.

لەمجۆرە نموونانەدا کاری ئۆپۆزسیۆنی لەوەدا کۆتایی دێ کە لە بریتی گروپی دەسەڵاتدار ئیمتیازاتەکان ببەخشرێ بە گروپەکەی تر، چونکە گروپی یەکەم زۆری بەرکەوتووەو نۆرەی دووەمە! هەڵبەتە لە دۆخێکی واشدا ئاساییە کە ئالیەتەکانی ئیش کردن بۆ ئۆپۆزسیۆن و تێڕوانینەکانی بۆ ئایندەی دەسەڵات جیاوازییەکی ئەوتۆی نەبێ لەگەڵ ئالیەتەکانی ئیش کردنی دەسەڵات و تێڕوانینەکانی. ئەمما نموونەی ئۆپۆزسیۆنی توندڕۆی جەزائیر لەگەڵ حکومەتی سەربازیدا (پێش هەڵبژاردنەکانی ئەم دواییە) ئەوا وردەکاری ئەوتۆی تێدایە کە دەخوازرێ باسی سەربەخۆی لە بارەوە بنووسرێ، هێندە بەسە کە بڵێین ئەوان تەنانەت (مێژوو)شیان لەگەڵ دەسەڵاتدا بەش کردووەو خۆیان بە میراتگری خەباتکارانی خەباتی رزگاری نیشتمانی لە جەزائیر دادەنێین و پێیانوایە کە ئەوەی ئەو خەباتکارانە دوای دەرکردنی فەرەنساییەکان لە نیوەی رێگا بەجێیانهێشت ئەوان تەواوی دەکەن و دەیگەیەننە دوا مەنزل!

به ئیئتلاف کردنی کابینەی سێیەم و چەند سەرنجێک ستران عبداللە. کوردستانی نوێ، ژ (805) رۆژی 1994/11/30.

(پەراوێزەکان:

(التكوين الاجتماعي الاسيوي في منظور الفلسفة الشرقية القديمة) يون بانو لە کتێبی: ست دراسات في النمط الاسيوي للانتا ج، تحرير و ترجمة أحمد صادق سعد. دار الطليعة بيروت ط 1- 1997 ص 116.

نص حوار الطالباني مع جريدة شيحان الاردنية. الحلقة الثالثة صحيفة الاتحاد. لسان حال الاتحاد الوطني الكردستاني عدد (140) 15 تموز 1995.

پەراوێزکەوتووانی کوردەواری و..
پەراوێزێکی دیکەی گەمە بۆ کوردایەتی*

پەراوێزەکـانی کـۆمەڵ کـێن؟ ئەوانەی کە لەپەراوێـزی ململانـێ سیاسـیی و کۆمەڵایەتییەکـانی هەر کۆمەڵگەیەکـدا ژیـان دەگـوزەرێنن و بەحیـسابی رەسـمی، گشتگیرو تێڕوانینی سەرەتاییەوە، هیچ رۆڵێکیان لەهەڵسووڕانی کۆمەڵدا نییە، کێن و لەهەر کۆمەڵێکدا کێ پەراوێزەو کام توێژی کۆمەڵایەتی لەکەنار شەپۆلی پێکادانی پێکهاتەو چینە سەرەکییەکانی کۆمەڵدا کز لێی دانیشتووە؟ ئایا پەراوێزەکانی کۆمەڵ تەنهـا پەراوێـزن لە لێکـدانەوەی رەسـمی ناوەنـدەکانی کـۆمەڵ و تـوێژو گـروپە سەربەسـتەکانی کـۆمەڵ؟ یـاخود بەفیعلـی لەهەڵـسووڕانی ژیـان و گـوزەران، لەبەڕێـوەبردنی چالاکییەکـانی کۆمەڵێـشدا پەراوێـزن و بەوپێـیەش لەگەمەی کۆمەڵایەتی و بزاڤی سیاسی کۆمەڵ دا بێ بەش کراون؟

بۆچوونی پەراوێز کەوتنی دەستە، یان چەند دەستەیەک لەکۆمەڵدا لەلای پتر لە بیرمەنـدێک قسەی لەسـەرکراوە. بەگشتیش ئیشکالیەتەکە ئەوەبـووە ئایا پەراوێـز کەوتووانێک کەلە هەڵسووڕانی چالاکییەکانی کۆمەڵدا پشکیان نەبێت چۆن دەتوانن لەفیعلی گۆڕانکارییدا بەشداری بکەن؟ لای بیرمەنـدە کلاسیکییەکانی مارکیسیزم چینی کرێکار بەوەی کەهەڵسووڕانی کاری لە ئەستۆدایە بەهەمان شێوەش دەتوانێ فیعلی گۆڕان لەکۆمەڵگەدا ئەنجام بدا، چونکە ئەو بەمانگرتن، یان راگرتنی تەوعی کـاری خـۆی، دەتـوانێ ببێـتە مـایەی لەکـارکەوتنی کـۆمەڵ. مارکـسیزم گـۆڕانی بەپرۆلیتاریـا سـپارد نەتەنها لەبەرئەوەی چەوساوەیە، بەڵـکە لەبەرئەوەش کەچینـی کرێکـار هەڵـسووڕانی چـالاکییە ئابوورییەکـانی لەئەسـتۆدایەو هەرئەویـش دەکـارێ شۆڕش بەرپابکات و پۆلێنکردنێکی نوێی ریزبەندی چینەکان دابڕێژێ. لەبەرئەوە لەو سـەردەمانەی هەرەسـی ئـۆردوی سۆشـیالیزم گفتوگـۆی راشـکاوانەی هێنـایە واری حیواری فیکرییەوە، ئابووری زانێکی وەک د.فوئاد مورسی لەکتێبی (الرسماليه تجدد

---

* ساڵی 1997 لە کوردستانی نوێدا بڵاوبۆتەوە.

نفسها) پرسیاری کرد ئەگەر تەکنەلۆژیا جێگای کرێکاری گرتەوە ئایا پرۆلیتاریا هەمان پەیامی جارانی لەئەستۆدایە؟

لەراستیدا ئەم پرسیارە تەنها هی د. فوئاد مورسی نەبوو، هەروا بەو مەبەستەش نەکرابوو کەئیتر کرێکاران چەوساوەنین و داواکردنی مافەکانیان لەجێی خۆیدا نییە. بەڵکو ئەم پرسیارە مەنتیقی سیاسی خۆی هەیە، چونکە ئەگەر پێوەر تەنها چەوساندنەوەبێت خۆ ژنانیش چەوساوەی کۆمەڵگای پیاو سالارین، کەچی نەگوتراوە کەدونیا لەسەردەستی وان رزگاری دەبێت. بیرۆکەی پەراوێزکەوتووانی کۆمەڵ دوورایییەکی دیکەشی هەیە هەروەک لەسەرەوە ئاماژەمان پێدا کەئەویش هاوکێشەی پەراوێزکەوتن لەلێکدانەوەی رەسمی سەردەستەکانی کۆمەڵ و پەراوێزکەوتن لەبەرێوەبردنی چالاکییەکانی ئەو کۆمەڵەدا. بەواتایەکی تر ئەو توێژو گروپانەی کۆمەڵگە حیسابیان بۆ ناکات لە مامەڵەی کۆمەڵایەتی خۆی، لەماکینەی پرۆپاگەندەی خۆیدا، رەچاویان ناکات مەرج نییە ئەوانە لەبەرێوەبردنی چالاکییەکان و هەڵسووڕاوانی کۆمەڵدا هیچ رۆڵێکیان نەبێت. لەسەرێکی دیکەشەوە گروپە پەراوێزکەوتووەکان مەرج نییە ئتر لەفیعلی گۆڕاندا بەشداری ناکرێن تەنها لەبەرئەوەی گوایە لەبەرێوەبردنی چالاکییەکانی کۆمەڵدا دەستیان ناڕوات. بەڵکو گەلێک جار ئەم گروپە پەراوێزکەوتووانە لەبەر ئەوەی زۆربەی گرژییەکانی ململانێی کۆمەڵایەتی و سیاسیی لەواندا کۆبۆتەوەو هەروەها لەبەرئەوەی زیان لێکەوتوویی یەکەمی ناهاوسەنگی کۆمەڵگەو دەوڵەتن، دەبینی بزوتنەوە سیاسییە ژیرو لێزانەکان جێگای ئەو پەراوێزکەوتووانە دەکەنەوە، چونکە کۆمەڵگە لەشێوەی ئێستایدا هیچی تیا بەسەر نییە بۆ وان بۆیە خەم لەوەک خۆی مانەوە کۆمەڵگە ناخۆن و بگرە بەخۆشییەوە تێکەڵ بەو جموجۆڵە دەبن کە دەخوازێ گۆڕان بەرپابکات.

ئەم قسەیە بەتایبەتی بۆ ململانێ ئەتنیکی و بۆشەڕی بزوتنەوە نەتەوایەتییەکان لەگەڵ داگیرکەراندا. دەشێ و دروستە، چونکە لەململانێ و بزوتنەوە نەتەوایەتییەکاندا پاڵنەرە ئەتنیکی و جیاوازییە کەلتوورییەکان رۆڵی گەورەتر دەبینن لەپاڵنەرە چینایەتی و کۆمەڵایەتییەکان. ئەگەرچی شێوەی بەرێوەچوونی کۆمەڵ و ریزبەستنی چین و توێژەکانی کۆمەڵگای نەتەوەی سەردەست و نەتەوەی ژێردەست، لەیەک وڵاتدا، تەئسیری خۆشیان لەسەر بزاوتی ململانێ نەتەوەییەکان هەیە. بەڵام پاڵنەری نەتەوەیی کاری خۆی وادەکات کە چەوسانەوەی نەتەوەیی بەچڕترین شێوە لە پەراوێزکەوتووانی نەتەوەی ژێردەست دەربکەوێت بەوجۆرەی ململانێی ئەتنیکی رۆڵی گەورەی لەخواستی گۆڕانکارییدا بگێرێت. واتا ئەوەی کەزاناو دۆستی کورد

ئیسماعیل بێشکچی ئاماژەی پێ دابوو کەمێژوو تەنها بریتی نییە لە ململانێی چینەکان، بەڵکو بریتیشە لەململانێ ئەنتیکییەکانیش.

لەســـەرینی ئەمەوە تێـــدەگەین کەبـــۆچی هربـــرت مـــارکۆزە دەربـــارەی پەراوێزکەوتووەکـانی کـۆمەڵی سـەرمایەداری زیـاتر پرسـیاری ورووژانـد، نەک روانینەکانی فرانز فانون دەربارەی ئەو توێژو چینانەی کەچەوساوەکانی سەر زەوین. روانینەکانی مارکۆزە دەربارەی پەرەسەندنەکانی ململانێی چینایەتی و هەڵسووڕانی چینایەتی لەکۆمەڵگە سەرمایەدارییەکان دەدوێت و پێی وایە کەپەراوێزکەوتووانی وەک ژنان ، پێست رەشەکان و خوێندکاران دەتوانن ئەو گروپە نوێیانە بن کە گۆڕان لەکۆمەڵی سەرمایەداری ئەنجام بدەن دوای گۆڕانی تۆبۆگرافیای پەیوەندییە کـۆمەڵایەتی و ئابوورییەکـانی ئەو وڵاتە سـەرمایەدارییانە. بۆچوونەکـانی مـارکۆزە گۆمانێکی ئاشکرابوو لەرۆڵی سەردەستەیی چینی پرۆلیتاریا لەشۆڕشی کۆمەڵایەتیدا، لەبەرئەوە ئەو پرسـیارەی بەرامـبەر ورووژێنـرا ئایـا خەڵـکە پەراوێزکەوتووەکـانی (مارکۆزە) کەبەرهەم هێنانی بەرهەمی کۆمەڵایەتی لەئەستۆی واندا نییە دەتوانن چی بـکەن؟ لەکاتێکـدا ئەوان خۆیـان پەراوێـزن لەکـارو لەبەڕێـوەبەردنی کـۆمەڵگەدا ، دەتوانن چی رۆڵێک لەگۆڕانی کۆمەڵایەتیدا بنوێنن؟ ئەوانەی بەرهەڵستی مارکۆزەیان دەکرد شکستی بزوتنەوەی خوێندکارانی ئەوروپایان لەکۆتایی شەستەکاندا وەک نموونەی بەرپەرچدانەوەی قسەکانی وی دەهێنایەوە.

لەکاتێکـدا روانینەکـانی فرانزفـانون زیـاتر دەربـارەی ڕێزبەنـدییە کـۆمەڵایەتییە تازەکانی کۆمەڵگای جەزائیـر بـوو لەدۆخـی شـۆڕشدا، ئەویش نەک بـۆ شۆڕشێکی چینـایەتی هەنـووکەیی، بەڵکـو بـۆ سەرخـستنی کێـشەیەکی نیـشتمانیی کەخـۆی لەرەتکـردنەوەی سیاسـەتی داگیرکاری فەرەنسای ئەودەمەدا دەبینـیەوە. لەشـێوەی گـشتیدا بۆچوونەکـانی (فـانون) ئەگەرچـی تایبەتمەنـدی جەزائیـرو ئەفریقـای رەچـاوکردبوو، بەڵام ئەوەشـی سـەلماند کەپەراوێزکەوتـووان لەململانێـی نەتەوەییـدا دەتوانن رۆڵێ مەزن بگێڕن لەبزوتنەوە نەتەوەییەکەدا ئەگەرچی لەکۆمەڵیشدا ئەوان هەڵسوڕێنەری چالاکییە ئابوورییەکانی بەرهەمهێنان نەبن.

جا ئەگەر بۆچوونەکانی مارکۆزە بوونە رەوتێک لەبیرکردنەوە کەتائێستا مشتومڕ لەسەر تێزەکانی دەکرێت و لەبەرامبەریشدا (فانون) ناوی لەنێواندا نەما، بەڵام فانون بـۆ بـزوتنەوە نەتەوەیـیەکە چـاکی کـرد کاتێـک نیـشانیدا گـرژی و چەوسـانەوەی نەتەوایەتـی زیـاتر کەوتەسـەر کـام گروپـی نەتەوەی ژێردەسـت، ئەوا دەشـێ ئەوانە باشــتر بخـــرێنە گەڕ لەبـــزوتنەوەی نەتەوایەتـــی لەڕێگـــای وەدەســـتهێنانی مـــافە

نەتەوایەتییەکانـــدا. پێـــشدەچێ هەر لەبەرئەوەی شۆڕشـــگێڕانی جەزائیـــر (بەرەی رزگاریخوازی نیشتمانیی) بەقسەی فانون-یان نەکردو تویژی پەراویزکەوتووانیان فەرامۆش کرد، بۆیە شۆڕشی جەزائیر دوای سەرکەوتنی نەیتوانی ئەرکەکانی قۆناغی دیموکراتی و نیشتمانیی بەجێ بێنێ و سەرەنجام، چونکە هەناسەی شۆڕشگێڕان کـورتی هێنـا رەوتێکـی پاشـڤەرۆ دەرکەوت کە زەمیـنەی دەرکەوتنـی نـاوچە پەراوێزکەوتووەکانی دەرەوەی پایتەخت و شارە گەورەکانی جەزائیر بوو. بەوجۆرە نەوەی ملیۆنان شەهیدی جەزائیر، ئەوانەی شەهیدبوونی کەسو کارو خانەوادەکانیان بێ سەرپەرشـتیاری کـردن بـوونە سـووتەمەنی ئـاگری هەڵایـساوی ئەو رەوتە پاشڤەڕۆیە. واتا ئەوانەی مۆڵکی بزوتنەوەی نیشتمانیی بوون لەبەر پەراوێزکەوتنیان چوونە سەنگەری بزاڤێکی بێ هودەوە. ئەگەرچی نموونە هێنانەوە بە مارکۆزەوە و فانون بۆ ئەوەنییە شیکردنەوەیەکی مارکسیانە لەبابەتی پەراوێزکەوتوواندا بسەپێنین، بەڵام هەردوو بیرمەندی ناوبراو دوو درەوشاوترین نموونەی ئەو بوارەن، بەتایبەتی ئەوان بۆ شیکردنەوەی تایبەتمەندی کۆمەڵگەی جێگای باس و خواسیان سڵیان لەشکاندنی رێسا مارکسییەکانیش نەدەکردەوە.

عیبـرەتەکە لێـرەدا ئەوەیە کەدەبێـت خوێنـدنەوەکان تایبەتمەنـدیی خۆمـاڵی رەچاوبکەن. ئەمەش بەتایبەتی لەمەسەلەی پەراوێزکەوتواندا ئاشکرا دەردەکەوێت.

بەوپێـیە حـاڵی پەراوێزکەوتـووان لەکـوردەواری و رەنگـدانەوەی ئەو حـاڵەش لە کوردایەتیـدا بەهەمـان شـێوە پێویـستە بەشـیکردنەوەیەکی واقیعـی و خۆماڵیـانەی ئەوتۆبێـت کەلەپـاڵ کەرەسـتە تیورییەکانی بەردەسـتدا تایبەتمەنـدی کـوردەواری و کوردایەتی لەبەرچاوبگرێت کەئێمە لێرەدا هەندێک ئاماژەی لەبارەوە دەردەبڕین بەو ئومێـدەی بـۆ ئایینـدە زیـاتر بچینـەوە سـەری و نووسـەرانی دیـکەش سـەودایەکی لەگەڵدابکەن.

لەنموونەی کۆمەڵی کوردەوارییدا، خواستی گۆڕان بۆ دەسکەوتنی مافە نیشتمانیی و نەتەوەییەکـانە هـیچ نەبێـت لەم قۆنـاغەدا لەبەرئەوەی ئەو هەلـومەرجەی بەسـەردا پراکتیـک دەبێـت کەلەبـزوتنەوە نەتەوەیـیەکەدا بـرەوی هەیە. ئەمە ئەو راسـتییە ناسرێتەوە کەلەپەیوەندی (نەتەوەی کوردی ژێردەست و دەسەڵاتی ناوەندی سەربە نەتەوەی سەردەسـت لەعیراقـدا) جـگەلەوەی بەپـلەی یەکەم گرفتێکـی نەتەوەیـی لەئـارادایە، لەهەمـان کاتیـشدا فـاکتەرە چینایەتییەکـانیش دەسـتێکیان لەملمڵانـێ نەتەوەییەکەدا هەیە، بەواتـایەکی تـر چۆنیەتی رێزبەستنی کۆمەڵایەتی لەکۆمەڵگەی کـوردەواری کەلەچوارچێـوەی هەمـان وڵاتـدا هەیەو نـاکرێ ئەو کـارتێکردنە نادیـدە

وەربگێرێت. بۆیە پاش سەرگەردانییەکی زۆری بزوتنەوەی کوردایەتی لەنێوان خواستە نیشتمانییەکان لەلایەک و شێوەی ریزبەستنی کۆمەڵایەتی و چۆنیەتی هەڵسووڕانی چالاکییەکانی کورەواری لەلایەکی ترەوە، ساڵی 1976 لەگەڵ دەسپێکی شۆڕشی نوێی کوردایەتییدا، کوردایەتی لەپەیمانێکی شۆڕشگێڕیدا دەگەڵ پەیامی کۆمەڵایەتی کوردەوارییدا ئاشتبۆوە و بۆیەکەمین جار کوردایەتی مانایەکی کوردەوارییانەشی بەخۆوەگرت. لەراستیدا موتوربەکردنی کوردایەتی بەناوەرۆکێکی کوردەوارییانە بۆخۆی لەبنەڕەتدا مانای رۆڵ پێدان بوو بەخەڵکە پەراوێزکەوتووەکانی کوردەواری. ئەوانەی پەراوێزکەوتبوون چ بەحوکمی ئەو زەرەرو زیانەی لەململانێ لەگەڵ داگیرکەرو دوژمنی بێگانەدا لێیان کەوتووە و خستوویانەتە مەوقیعی پەراوێزکەوتووانەوە.

یەک لە جیاوازییە پەسەندەکانی شۆڕشی نوێی کوردایەتی، لەخۆگرتنی کێشەی پەراوێزکەوتووانی کۆمەڵگەی کوردەواری بوو. لەوانەش کێشەی کرێکاران و رەنجدەران بەمانا فراوانەکەی، سەرەڕای ئەو قۆناغە جیاوازانەی کەگەشەسەندن و تێگەیشتنی کوردانە لەمەسەلەی چەپخوازی بەخۆیەوەبینی تاوەکو لەگەڵ گۆڕانە ئێجابییەکانی دونیادا تێڕوانینەکانیشمان گۆڕانی واقیعیان بەسەرداهات و لەسەر تێزی سۆشیال دیموکرات گیرسانەوە، کەچی هەلومەرجی کوردستان و شەڕی ناوخۆ رێگربوون لە پێشخستن و زیاتر لەباوەش گرتنی خەونە کۆمەڵایەتی و نیشتمانییەکانی رەنجدەرانی بیروبازو. هەلومەرجی ناخۆو شەڕە ئاکام نادیارەکانی وایان کرد کێشە کۆمەڵایەتییەکانی ئەو خەڵک و ناوەندانەی کوردایەتی لەبەرگی نوێیدا گرفتەکانیانی لەباوەش گرتبوو، بکەونە پەراوێزەوە. لەپاڵ لەباوەش گرتنی گرفتەکانی رەنجدەران، ژنان، خوێندکاران و لاوان و رووناکبیران، لەهەمان کاتیشدا لەئاستی سیاسییدا کوردایەتی نوێ بایەخی بەو کێشە پەراوێزکەوتووانەدا کەپێشتر کەوتبوونە چێپێی بایەخ پێدانەکانی دیکەی کوردایەتی کلاسیکییەوە و لەپەراوێزدا تەماشادەکران ئەویش مەسەلەی کەرکوک و خانەقین و شەنگار، تراژیدیای فەیلییەکان، خەمە نیشتمانییەکانی برایانی ئێزیدی، مافەکانی تورکمان و کەمینە نەتەوەیی و ئاینییەکانی دیکەی کوردستان بوو. ئەمانە تێڕوانینێکی سەرەتایی، بەڵام ئێجابیانە دەربارەیان هەبوو کەدەکرا لەفیکرو مومارەسەدا گەشەیان پێ بدرێ و پێ بەپێی گەشەسەندنی بزوتنەوەی کوردایەتی بەرەوپێش برۆن و گرنگی زیاتر وەربگرن. بەشێک لەگرفتەکانی ئەو ناوەندانە بەتایبەتی مەسەلەی کەرکوک و خانەقین و شەنگار، تراژیدیای فەیلییەکان، بایەخی خۆیانیان دووقات کردبوو

ســەبارەت بەوەی ئەو پەراوێزکەوتــووانەی کــوردایەتی بەحــوکمی چەوســانەوەی بەردەوام لەسەردەســتی داگیــرکەران و زۆرتــرین وزەی رەتکــردنەوەی واقیعــی داگیرکــاری و چــاکترین حەزی بەشــداریکردنی لەکوردایەتیــان تێــدابوو. ئەو پەراوێزکەوتووانەی ئەو سەردەمەی کوردایەتی خەمی کورد و ئازارەکانی کوردیان بەچڕتــرین شــێوە لەخۆیانــدا کۆکردبــۆوە. دەشــێ کــوردایەتی هەمیــشە رقە پیــرۆزە نیشتمانییەکانی خۆی بەوبیرکەوتنەوەی تراژیدیای وان دەمەزەردبکاتەوە.

تائێــستا لەپەراوێزکەوتــووانی کــوردەواری و لەپەراوێزکەوتــووانی کــوردایەتی گرفتەکانیان گەرموگوڕی خۆی لەدەست نەداوەو دەکرێ بۆ تیژکردنەوەی ململانێ نەتەوەییەکەمـان لەگەڵ داگیرکەرانـدا کەڵکیـان لێوەربگرین، بـۆ نمـوونە لەمەسـەلەی ژناندا دوای ئەوەی ئەو دیدو بۆچوونە هەرەسی هێنا کەمەسەلەی ئازادی ژنانی دوور لەمەسەلە نەتەوەییەکە تەماشادەکرد و پەیوەنـدی دیالێکتی نێوان ئازادی بەهەمـوو رەهەنـدەکانیەوە لەلایەک و کێـشەی کـۆمەڵایەتی و کێـشەی نیـشتمانیی لەلایەکـی دیکەوە فەرامۆش دەکرد، ئێستا زەمینەیەکی رەخساو لەئارادایە کەکوردایەتی بـاوەش بۆ تێکۆشانی ئازادی ژنـان بکاتەوە بەدوو ئاڕاستە: ئاڕاستەیەکیان بە خـستنەگەڕیان لەبزاڤە سیاسییەکەی کوردستان بەگشتی و بـوار پێدانیان بـۆ دەرخستنی بـزوتنەوەی ئــازادیخوازی ژنــان. ئاڕاســتەیەکی دیــکەش دەوڵەمەنــدکردنی تێــڕوانینە کۆمەڵایەتییەکانی مەسـەلەی نیشتمانیی و جێکردنەوەی ئازادی ژنان لە ستراتیژی کوردایەتیدا. ئەمەش رەوایی بوونی خۆی لەدووخاڵدا دەبینێتەوە:

یەکەم: مەســەلەی ژنــان لەکوردســتاندا کەوتبــووە نێــوان بەرداشــی مەســەلە هەڵــسوڕاوەکانی کــورد لەگەڵ ناوەنــد لەلایەک و هەروا کێــشەکەش بەفیکــری مارکـسیزمەوە گرێـدرابوو. کـاتێکیش مارکـسیزم لەپیـادەکردنی سیاسـییدا شکـستی خوارد بەناهەق و ناڕوا لای رووناکبیرو هوشیارانی کورد مەسـەلەی ژنانیش لەگەڵ مارکسیزمدا پێچرایەوە.

دووەم: چونکە بزوتنەوەی ژنان لە عیراقی سایەی ناوەنددا بزوتنەوەیەکی رەسـمی سـەر بەدەسـەڵاتی ناوەنـدبوو، ژنـانی کورد تێکەڵـی نەدەبـوون و بەوپێـیەی کەشـێکی دیموکراسـیی لەوڵاتەکەشـدا نەبـوو لەدەرەوەی ئەو بـزوتنەوە رەسـمییە ژنـانی کـورد دەرفەتی خەبات و کەڵەکەبوونی ئەزموونی خەباتیان نەبووە.

هەروا لەمەســەلەی خوێنــدکاران و لاوانیــشدا کەئەوانە بەتــایبەتی ســووتەمەنی شۆڕش بوون و زۆربەی سـەرکردەکانی شۆڕش لەنێوەنـدی ئەوانەوە گەورەبـوون. بۆ ئەمڕۆش دەتوانرێت گرەو لەسەر وزەو توانای لاوان و خوێندکاران بکرێت. لەراستیدا

بۆهەر بزوتنەوەیەکی نیشتمانیی ئەگەر بخوازێ ئایینده مسۆگەربکات و تەمەنی خۆی تابەدی هێنانی ئامانجەکانی درێژبکاتەوە، پێویستە گرەو لەسەر توانای ئەو گەنجانە بکات کەوزەی ئەمرۆیان هەیەو ئایندەشیان لای خۆیان عەمبارکردووە. ئەمەش بەدەرفەتدانیان بۆ بەرفراونترین بەشداری کردن لەبزوتنەوەی کوردایەتیدا دەبێت. بەشدارییەکی زیاتر لەوەی کەهەیە بەوەی نەتەنها ئیشیان پێ بکرێت بەڵکو بەشێکی کەمی ئیشەکانیشیان بدرێتە دەست کەدیارە جیاوازییەکی زۆر هەیە لەنێوان (ئیش پێکردن) و (ئیش پێدان)دا.

ئەمەش لەو دیدە سیاسییەوە سەرچاوەی گرتووە کەسیاسەت ئەرک جێ بەجێکردن و ماف پێدانیشە.

هەروا واوەتریش لەئاستی کوردایەتیشدا شوێن کردنەوە بۆ خواستەکانی فەیلییەکان، کەسوکاری ئەنفالکراوان و ئاوارەکانی هەڵەبجەو گەڕانەوە بۆ تێزی گرێدانەوەی بادینان و سۆران لەکوردایەتی نوێدا، گەشەپێدانی روانینە هاوچەرخەکان لەبارەی مافەکانی تورکمان، مەسیحییەکان و بایەخدان بەلایەنە کەلتووری و کۆمەڵایەتییەکانی ژیانیان، کوردایەتی تۆکمەترو پتەوتر دەکات لەشەڕیدا دژ بەداگیرکەران.

لەراستیدا قسەکردن لەسەر رۆڵپێدان بەپەراوێزکەوتوان هەروەک چۆن مەرج نییە رەوایی بوونی خۆی تەنها لەوەدا ببینێتەوە کەپەراوێزکەوتوان دڵی زیندووی بەڕێوەبردنی چالاکییەکانی کۆمەڵگەبن، بەهەمان شێوەش مەرج نییە ئەو رۆڵپێدانە بەومانایە بێت کەپەراوێزکەوتوان سەرکردەو پێشەنگی بزوتنەوەی گۆڕانەکە بن، چونکە نموونەی سیاسیی لەدونیا دەربارەی (کێ رابەرایەتی گۆڕانەکان دەکات) شکستی هێناو دەرکەوت فیعلی گۆڕان لەوە گەورەترە بەتوێژو چینێکی دیاریکراو ئەنجام بدرێت. بەتایبەتی بۆ مەسەلە نیشتمانییەکان کەبەرەیەکی سیاسیی یەکگرتوو دەخوازێ تاوەکو هەموو هەڵسوڕێنەرانی کۆمەڵگە. بەناوەندو پەراوێزەوە، بەشداری تێدابکەن و لەئەرک و فرمانەکاندا بەرێژەی جیاجیا هاوبەشی بکەن.

گرفتی پەراوێزکەوتوانی کوردەواری کەهەلومەرجە سیاسییەکانی دەرەوەی کوردەواری و کوردایەتی دەروفەتی پێ نەداون، ئەگەر چارەبکرێت وەک ئێستا چەند هەوڵێکی جوامێرانە لەئارادان، ئەوا کوردەواری بەلەشێکی ساغ و سەلیمەوە دەتوانێ بەرەنگاریی ئەو شێواندن و داهێزرانە ببێتەوە کەداگیرکەران لەجەستەی کوردەوارییدا دروستیان کردووە. گرنگی پێدانیش بەپەراوێزکەوتوانی کوردایەتی یادەوەری دەستەجەمعی بۆ بەرەنگاری داگیرکەران بەزیندوویی دەهێڵێتەوە. ئەو

پەراوێزکەوتـووانە پەراوێزێکـی دیـکەی یـاری کـردنن بـۆ کـوردایەتی لەلایەک، و بەشـداریکردنێکی چـالاکتریش خەمـی وان لەخەمێکـی محەلیـیەوە دەکاتە خەمێکـی نیشتمانیی، لەلایەکی دیکەوە.

بەپـێچەوانەی ئەوەشـەوە هەلـومەرجی کوردسـتان، کەسـەرقاڵی شـەڕی نـاوخۆی کـردووین، وادەکات کەپەراوێزکەوتـووان بـکەونە چنـگ ئەو سـتراتیژییەی کەئەگەر دژی کوردایەتیش نەبن خۆ لەهەناوی خۆیاندا ستراتیژێکی بێ ئومێد و بێ هودەن، و نموونەی جەزائیرمان وەبیردێننەوە. ئەمڕۆ سەرەڕای هەلومەرجە دژوارەکانی ناوخۆو دەستێوەردانە دەرەکییەکان، وا ئەزموونی دیمـوکراتی کوردیی و خەیاری نیشتمانیی هێـشتا بەپێـوەن. لەبەرئەوە دەرفەتێـک مـاوە بـۆگەرم و گـوڕترکردنی پەیوەنـدی کوردایەتی لەگەڵ ئەو توخمە چالاکانەی لەسەرەتای نوێبوونەوەدا باوەشی بۆکردنەوە کەچی ئەمڕۆ لەبەر هۆکارە دەرەکییەکان، کەوتنەداوی فەرامۆش بوونەوە.

(.......)![*]

دەتوانین دەیان لەو جامە شیعرییە شۆڕگشێڕی و سەدان لەو سروودانە بژمێرین کەداوای یەکبوون و یەک دڵی کوردان دەکەن و زۆربەشمان، سەرەڕای جیاوازی ئینتیمای سیاسیی و حزبییمان، سەرباری پێگەی کۆمەڵایەتی و شوێنی هەورازو نشێومان لەبزوتنەوەی سیاسییدا، بەشێکی باشی ئەو شیعرو سروودانەمان ئەزبەر کردووە و لەبۆنە نیشتمانییەکان و ساتەوەختەکانی جۆش و خرۆشیدا دەیڵێنەوەو دەیڵێینەوە.

هەروا دڵنیاشین کەئەگەر هەندێ حاڵەتی نەشازو نموونەی بەرتەسکی لێ دەربکەی، ئەوا زۆربەی حزب و ڕێکخراوەکانی کوردستان، لەهەربەشێکی کوردستانی نیشتمان دا بن، لەونیازو خواستەیاندا راستگۆو جیددی، پەرۆش و بەتەنگەوە هاتووی دوا رۆژی نەتەوەکەیان بوون کە ئەو دەمەی لەپرۆگرام و ئەدەبیاتە حزبییەکانی خۆیاندا جەغتیان لەسەر دوورایی کوردستانیی، یەک چارەنووسی نەتەوەی کورد لەهەر پارچەیەکی کوردستاندا بێ، دەکردەوە، دروست خوێنەران باشتر لەئێمە ئەو بانگەوازە سیاسییانە دەرک پێ دەکەن کەدەخوازن کورد بەرپەچدانەوەی خۆی لەئاست پیلانی نەیاران و ئەوهێزە دەنگ و رەنگ جیاوازانەدا هەبێ کە کەیفیان بەچارەی بزوتنەوەی رزگاری خوازیمان نایەو پشکداری سیاسیی یانەی کوردییان لەئاراستەکردنی ئایندەی ناوچەکە پێ قووت نادرێ. بەڵێ بەو ئەندازەیە دڵنیاین، کەچی ئەفسوس ئاکامەکان بەو شێوەیە ناکەونەوە کەهەمووان لەسەری کۆکن و پەیمانی جەنتلمانانە یان بۆ مۆرکردووە!

گەڕانەوە بۆ پرەنسیپەکان

ئەوەی ئێمە لەئەدەبیاتە سیاسییەکان و پرۆگرامە نەتەوەییەکانەوە ئاشنای بووین ئەوەیە کەکێشەی کورد لەیەک کاتدا یەک کێشەو چەندین کێشەشە. یەک کێشە بەومانایەی کەبنەماکانی نەتەوەپەروەری و خاڵە هاوبەشە دیارو نادیارەکان کورد

[*] ئەم بابەتە بابەتی نووسەرێکی دڵشکاوە کەخەمی بۆ تێکچوونی پەیوەندی نێوانی یەکێتی و حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران دەخوارد. خەمێک بۆ ئەوەی دوو هێزی بزووتنەوەی کوردایەتی لەم دوو بەشی کوردستاندا نەیاندەتوانی لانی کەمی ڕێککەوتنیان هەبێ.

بەرەو یەک چـــارەنووس دەبەن. هەروا بەو مانـــایەی کەئەو وڵاتـــانەی بەشـــە کوردســـتانیان بـــۆ خۆیـــان گلـــداوەتەوە بەیەک چـــاو تەماشـــای ئـــێمە دەکەن و لەهەرپـارچەیەک دا تروسکاییەک بەدی بکەن تـرس و دڵە راوکـێ دایـان دەگـرێ. وێجا سەرەڕای ناکۆکییەکانیان بزووتنەوەی کورد (کوردستانییانە) هەڵوێستیان یەک دەخا. چەندین کێشەشە بەپێی ئەوئاستە جیاوازانەی کەتێیدا کێشەکە لەهەلومەرجی جیاجیـــادا دەرکەوتـــن و تـــێ کەوتـــن، هەورازو نـــشێوو بەخـــۆیەوە دەبینـــێ و لەهەرپارچەیەکدا پایەندی ئاستی پێگەیینی کۆمەڵایەتی و ئابووری جیـاواز لەوەی تـر دەبـێ. هەروەهـا لەسـەر ئەو بنچینـەیەی کەئاسـتی پێشکەوتنی سیـستمی سیاسـیی و گەشـــەکردنی دیمـــوکراتیەت لەو وڵاتـانەی کوردســـتانیان بەســـەردا دابەش کـــراوە پێگەیشتووە. ئەمە باهەڵوێستی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیش دەرهەق بەسیاسەتەکانی ئەو وڵاتـانە لەبوارەکـانی دیـکەی غەیـری کێـشەی کـورددا، لەولاوە بوەسـتێ. نمـوونە بـۆئەوەش هەڵوێـستی کـۆمەڵگەی نێـودەوڵەتییە بەرامـبەر بەسیاسـەتە چەوت و دژە جیهانییەکانی رژێمـی عیـراق کەلەم هەلومەرجەدا بەقـازانجی کـوردو دەرکەوتـنەوەی کێشەکەی شکاوەتەوە.

لەژێـر رۆشـنایی ئەو پرەنسیپانەدا کەراست و چەقی بزاڤی کورد سەلماندوویانە، ئێمە نموونە گەلێکی زۆرمان لەبارەی هەماهەنگی و بەتەنگەوەهاتنی باڵە جیاجیاکانی بزوتنەوەی کورد لەم بەش، یان ئەو بەشی، کوردستان لەبیرەوەریـدا هەیەو ئەوەش حاڵەتە دروست و ئیجابیەکەیە.

وەلـــێ لەبەرامـــبەریش دا ئەو نموونـــانە کەم نـــین کەتێـــدا پێکـــادان لەنێـــوان بەرژەوەنـدی هێـزە ئیقلیمییەکـان کوردیـان بەرەو شـەڕ لەبریتـی ئەوانـی تـر راپـێچ کـــردووە. هەر لەدرێـــژەی پێـــداچوونەوەدا پرەنـــسیپێکی دیـــکەش وەبیـــردێنینەوە کەلەگێژاوی هەڵبەزو دابەزی گۆڕانکارییە سیاسییەکاندا لەئەندێشەماندا خەریکە کاڵ دەبێـــتەوە. پرەنـــسیپەکەش ئەوەیە پێویـــستە کـــورد کەڵـــک لەئەزموونەکـــانی خـــۆی وەرگـرێ. نمـوونە باشـەکانی وەک هاوکاری نێوان باڵەکانی جیاجیاکانی بـزووتنەوەی کـوردایەتی بەرز راگـرێ و بیانکـاتە کەلتـوورێکی مەعـنەوی لەڕێگـای چارەنووسـی هاوبەشدا و هەڵوەستەیەکی توندو پێداچوونەوەیەکی راستگۆیانەش لەئاستی نمـوونە خراپەکانی پەرتەوازەیی و لێک دابڕان بکات تاوەکو لەدووبارەبوونەوەیان بگرێ.

ئەمانەی گوتمان دەچنە خانەی ئەدەبیاتی سیاسیی و تەنزیـرەوە کەهەڵبەتە واقیع هەلومەرجەکانی خۆی دەسەپێنێ و هەمیشە لەگەڵ خواست و پرۆگرامەکاندا وێک نایەتەوە، بەڵام خۆ خواست و پرۆگرامەکانیش لەتاوتوێکردن و خوێندنەوەی واقیعەوە

دێن و پاکانەی بوونی خەباتگێڕانیش کاری سەختی بەرد هەڵکۆڵین و رام کردنی واقیعە زاڵم و دژوارەکانە بەو جۆرەی ئیدی پلەبەپلە خواست و پرۆگرامەکانیش بێنەدی. لەم دۆخەشدا سەرەڕای پشتگیری نێودەوڵەتی لەبزووتنەوەکەمان ، هێشتا کورد بەدیلێکی ئەوتۆی چنگ نەکەوتووە تادەست بەرداری ئەو پەرەنسیپە سەرەتاییانە و ئەو قوڵاییە نەتەوەییە بێ کە زەرورییە لەهەموو پێشهاتە خۆش و ناخۆشەکاندا رەچاوبکرێن.

بەڵام لەتەنگەژەکان چی دەقەومێ؟

رەنگە چاودێرانی دۆخەکە نەزانن چ دژوارییەک هاتۆتە رێگای هەڵسوڕاوان تا قەیرانەکە تێ پەڕێنن و کەسیش زامنی ئەوە ناکا خەڵکی تر لەجێگای ئەوان بان چۆنیان هەڵسوکەوت دەکرد. بەڵام خۆ مەسەلەکە لێرەدا ئەوەنیە (ئەگەر) رەوا نەبووایە دەبووایە چۆن بێ؟

مەسەلەکە لێرەدا ئەوەیە دیسانەوە کوردەکان لەساتە وەختی تەنگەژەکەدا تووشی سەرسامی و پشێوی هاتن. دیسانەوە لەخاڵی پەڕینەوەی قەیرانەکەدا رووداوەکە تاساندنی و موفاجەئەکە غەدری لێ کردن و لەپشتەوەڕا قەناعەتی چەسپیوی چارەسەرکردنی نەخۆشییە موزمینەکان بە موسەکین ، یان قەدبڕ کرد.

هیچ خەوشێک لەخواستە نەتەوەییەکان و هیچ گومانێکمان لەدڵسۆزی بۆ گیانی پێوستیی نەتەوەپەروەریی نییە. کەچی لەتەنگەژەکەدا کاغەزەکانمان لێ تێکەڵ دەبێ و نازانین بەچ دووڕیانێک ئەلتەرناتیفەکان ئاڕاستە بکەین و لەتەنگەبەرە ناخۆشەکە دەربازببین.لەکاتێکدا بۆخۆی هێزو توانستی و ژیری هەر بزاڤێکی سیاسی لەوەدایە تاچەند کەڵک لەکەلتووری بۆماوەی خۆی وەردەگرێ بەتایبەتی لەبزوتنەوەیەکی وەک ئەوەی کورددا کەگەمەکە چەشنی حەتمیەتێکی قەدەری بەهەمان یاریزان و بەهەمان ناوبژیوانانی دڵرەقەوە دووبارە دەبێتەوە.

لەهی بزووتنەوەی کورددا وازەن دەکرێ کەپشکی کەڵەکەبووی ئەزموونەکان تا ئەندازەی (گرێیەکی مێژوویی) ئامادەبوونیان هەبێ تا پێش قەومان بەلەش ساغییەکی نیشتمانیی و یەکسانییەکی سیاسیی، ماوەی گەمەکەو کاتی بەفیڕۆچووی قەیرانەکە بەسەربەرین، تائەگەر ئیجابیاتە بەتەنگ یەکترییەوە نەیەین خۆ هیچ نەبێ هەریەکەمان ئەوی تر لەگۆشەیەکی موحریج دا تەنگەتاو نەکات. کوا ئامادەبوونی ئەوە (گرێ مێژوویە)ی سەرەڕای سەلبیاتەکانی بەڵام بەلانی کەمەوە ئەزموونە کەڵەکەبووەکەمان لێ دەکاتە خەمێکی گەورە؟ ئەو پرسیارە لای هەموو کەسێک

کەتێبینی کێرڤی (نەتەوەی کورد) و چاودێری پاشەکشێ و پێشکەوتنی دەکا هەمیشە وەک دومەڵێک سەرهەڵدەداتەوە کەئایا رێی تێدەچێ کورد تائێستا لەسەر چۆنیەتی گرتنەبەری سیاسەتێکی عەمەلی بۆ بەڕێوەبردنی قەیرانەکان رێک نەکەوتبێ؟ لێرەدا داخوازییەکەمان سیاسەتێکی سەرەڕۆیانە نییە تاداوای بزاڤێکی سەد دەرسەد نەتەوەگەرییانەو بانگێشتی کوردستانیی بوونێکی توندڕۆیانە بکەن. هەروا ئەوەشمان لەبەرچاوە کەبزووتنەوەکە لەهەر بەشێک دا پەیوەندییەکی ئۆرگانیکی بەبزوتنەوەی دیموکراتی لەسەرانسەری ئەو وڵاتەوە هەیەو ئەویش هەوڵ دەدا کەڵک لەپێکادانەکانی ناوچەکەو رژێمە ناکۆکەکان وەربگرێ. بەڵام دەپرسین لەکاتێکدا کورد وێرای هەلومەرجە جیاجیاکان لەسەرلایەنی کەمی پرۆگرامێکی نەتەوەیی رێک نەکەوتووە، چۆنە والەمیانی ئەوەندە ساڵەی مێژووی سیاسی خۆیدا بیری لەهەلومەرجە لەهێکراو ناکاوەکان، کەهەمیشە بەرۆکیان گرتووە، نەکردۆتەوە؟ ئەی ئەگەر وانەکا خوێندنەوەی رابردوو و وەبیرهێنانەوەی مێژووە وێک چووەکان چ کەڵکێکی دەبێ؟! ئەگەر رابردووی دووریش لێ گەڕێین بەڵام چۆن دەکرێ سەرنج لەوە نەدەین لەدوای راپەڕین و پێکهێنانی حکومەتەوە کوردەکان لەنێوخۆیاندا ململانێ لاوەکییەکانیان یەکلایی نەکردۆتەوە بەو جۆرەی هەر حزبێکی کوردستانی میوان و خاوەن ماڵ لەئەرکە نەتەوەییەکانی سەرشانی خۆی بگات. ئەدی لەوچەند ساڵەدا ئەو هەموو کۆبوونەوە و دانیشتنە دوو قۆڵی —یانە لەپای چی؟ کەئێمە نەتوانین بۆساتێک هەڵوەستە بکەین و بڵێین: (ئەگەر رۆم و عەجەم بیانوویان ببڕین و نەهێڵین دەنگی ئاژاوەی نێومالّی ئێمەی ((برا)) بگاتە ماڵە دراوسێ) ئەگەر ئێمە ئەوە نەکەین ئەی چۆن پاشکەوت و یەدەگی خۆمان بۆ رووبەڕووبوونەوەی ئاڵۆزی و پێشێوییە ئیقلیمییەکانی تر وەردەگرین؟

شەڕی ناوخۆ.. پیرێژنی فەرهاد کوژە!

هەرگیز موزایەداتەکانی و تەلقینی وانەکانی نیشتمان پەروەری لە.... حوزنی ئەم رەوشە نەتەوەییەی پێ ناشاردرێتەوە کەکوردان دووچاری هاتوون. ئەوەی کەهەموو دڵسۆزان خەم لەم گرفتە نەتەوەییە دەخۆن بۆخۆی کەشێکی گەشبینی دەخولقێنێ بەو ئومێدەی ئیتر لەوە تێبگەین شەڕی ناوخۆی کوردستانی عیراق سەبەبکاری هەموو ئەو مەینەتیانەیەو وڵاتەکەمانی کردۆتە مەیدانی ساغ کردنەوەی ململانێ دەرەکییەکان. ئێمە گرفتێکی سەرسنووری پێنجوێن چارەسەربکەین و گلەیی

لەتۆپەکانی چیللەریش بکەین. کەچی لەم پەرتەوازەییەدا لەدوولاوە زەفەرمان پێ دەبەن و بەرپەرچدانەوەیەکی کاراشمان پێ ڕێک ناخرێ.

ئەوە دروست ئاکامێکی ناچاریی حەقیقەتێکی تاڵی شەڕی ناوخۆیە. ئەو حەقیقەتەی وەک چۆن لەغیابی یەک هەڵوێستییەکی نیشتمانی دەرهەق بەشەڕی خۆبەخۆی نێوان کوردی ئەم دیودا چەندین گرفتی لەم هەرێمی دیفاکتۆدا خستەوەو ئەو گرفتەش یەخەی هەموو لایەکی گرتەوە نەتەنها دوولایەنی شەڕەکە، ئاوەهاش هەرخودی ئەو شەڕە لەدوورایییە کوردستانییەکەی و لەغیابی هەڵوێستێکی نەتەوەییدا دەرکەوتی ناخۆش بۆیەک ریزی نەتەوەیی دەنێتەوەو پڕیشکیشی هەموو حزبەکانی کوردستان، لەهەر پارچەیەکی کوردستان دابێ، دەگرێتەوە. کەوابێ ئەرکە نەتەوەییەکە وادەخوازێ ئەم تاوانکارە (شەڕی ناوخۆ) دەستگیربکەین تالەوەزیاتر پاشماوە خراپەکانی گەرا لەبزووتنەوەکەمان نەکاو هەرێمی ئازادکراویش وەک دەسکەوتێکی نەتەوەیی گەورە نەبێتە (لوبنان)ێک بۆ ساغکردنەوەی ئەو ناکۆکیانەی دەکرێ بۆ کاتێکی تر هەڵبگیرێن. ئەگەریش وەک دەردەکەوێ ئەزموونی خۆمان لەبەرچاو ناگرین با لەمێژوودا تەماشای برینی قووڵی فەلەستینی و ئوردونییەکان بکەین لەئەیلولی رەشدا. چونکە سەرەنجام ئەوانیش لەسەردەمێکی درەوشاوەی حیواری سیاسیی و بەئاشتیانە چارەسەری گرفتەکان دا، بەجیا لەگەڵ ئیسرائیل، لەسەر مێزی دانووستاندن، دانیشتن.

لەنێوان جادەی سیاسیو ڕاڕەوەکانی بڕیاری سیاسییدا*

لەهاتنە پێشی هەموو ڕووداوێکی سیاسیی ، هەموو دەرکەوت و لێقەومانێکدا دوو جۆر تێگەیشتن و لێکدانەوە هەیە و بەو پێیەش دوو جۆر هەڵوێست وەرگرتن و هەڵوێست نواندن هەیە. لەهەرولاتێکی پێشکەوتوو، یان دواکەوتوو، دیموکرات، یان دیکتاتۆری، یان ڕوو لەدیموکراتی ، لەنێوان ئەم جۆرە تێگەیشتن و لێکدانەوەیەدا پێکدان یان لێکجودایی هەس. ئەم دووجۆرە یەکێکیان هەڵوێست و ڕوانینی جادەی سیاسییە یان هەلوێستی ئەو گروپ و ناوەندانەی نزیکن لەجادەی سیاسیی و بیروڕاو هەستوسۆزی زۆرینەی خەڵکەوە. ئەوەی دیشیان ناوەندی بڕیاری سیاسیی، یان سیاسەتی ڕەسمی بڕیار لێدراوی دەوڵەتە کەلەگەڵ نوخبەی سیاسیی نزیکی دەسەڵاتدا ڕەوتی ڕووداوەکان ئاڕاستە دەکەن.

هەمیشە جۆرێک لەجیاوازی لەتێڕوانینی ئەم دوو بەرەی سیاسەت بۆ ڕووداو و دەرکەوتە سیاسییەکان تێبینی دەکرێ. لێرەدا هەوڵدراوە کە ڕێژەی جیاوازی نێوان هەردوو بەرە ڕوونبکرێتەوە، بەهەردوو دیوی بایەخی بوونی جۆرێک لەجیاوازی بیروڕا و مەترسی ئەوەی ئەم جیاوازییە بگاتە پلەی لێک دابڕان و تەنگەژەی سیاسیی. بوونی ڕێژەیەک لەجیاوازی لەبیروڕای هەردوولا گەواهی تەندروستی باری سیاسیی وڵاتەو قووڵبوونەوەی ئەو ڕێژەیە تاڕادەی دابڕان تەنگەژەی سیاسیی دەخولقێنێ و وڵات تووشی شڵەژان و نالەباری دەکات. دووریش نییە گۆڕانکاری دراماتیکی لەپێکهاتەی دەسەڵات بهێنێتە کایەوەو زەمەنێکی دوورو درێژ بخوازێ تا سەرلەنوێ گەمەی سیاسیی دێتەوە سەر ڕیتمی شێنەیی خۆی.

گەمەی میکانۆ

بۆئەوەی بتوانین باشتر لەباسەکە نزیک ببینەوە، پێش هەموو شتێک وەکو یاری میکانۆی منداڵان پێکهاتەو توخموکانی گەمەکە لێک جیادەکەینەوە بۆئەوەی دوای لێوردبوونەوە و دیاریکردنی شوێنی هەر یەکێکیان لەناو گەمەکەدا ئینجا پێکەوەیان

* ساڵی 2002 بە دوو ئەڵقە لە کوردستانی نوێدا بڵاوبۆتەوە– لەشاری دەربەندیخانیش کراوەتە کۆڕێکی سیاسی.

ببەستینەوە. ئێمە لەم میکانۆیەدا چەند پارچەیەکمان هەیە کەهەندێکیان بەرەی یەکەمی ململانێی سیاسیی یان بەرەی (جادەی سیاسیی) و ئەو پارچەکانی تریشی بەرەی دووەمن (ناوەندی بڕیاری سیاسیی) :

یەکەم/ پارچەکانی جادەی سیاسیی ئەمانەن :

•دەزگاکانی راگەیاندن، چ ئەوانەی سەربەخۆن و چ ئەوانەی هی هێزەکانی ئۆپۆزسیۆنن.

•ناوەندو گروپەکانی گوشار، ناوەندو گروپەکانی کۆمەڵی مەدەنی پێکدێنن. بەتایبەتی ئەو ناوەندانەی جۆرێک لەسەربەخۆیی و مەیلی ئازادی کارکردنیان هەیە، دوور لەدەسەڵاتی سیاسیی.

•هێزو لایەنە بچووکەکانی ئۆپۆزسیۆن، هێزو گروپە ئایدۆلۆژیەکانی لەدەرەوەی دەسەڵاتن یان بۆیان نالوێ دەسەڵات بگرنە دەست، جا چ سەبارەت بە لاوازیان لەناو هاوکێشەی سیاسیداو چ بەهۆی ئەوەی دەسەڵاتی سیاسیی بەشێوەیەکی دیکتاتۆریانە چەند دەیەیەک دەسەڵاتی قۆرغ کردووە بێ ئەوەی سەددەرسەد ئۆپۆزسیۆنەکانی خۆی لەناوبەرێت. سەبارەت بەو دەسەڵاتە سیاسییانەی وەکو حوکمڕانی ئەزەلیان لێ هاتووە، هێزە ئۆپۆزسیۆنە رادیکالەکانیش ئەگەر چەند بەهێزیش بن، ئەوانیش بەشێکن لەجادەی سیاسیی چونکە سەبارەت بە سروشتی دیکتاتۆریانەی دەسەڵات هەژمونیان لەناو رەوشی سیاسیی چەندە بەهێز بێت ناتوانن دەسەڵاتی سیاسیی بگرنە دەست و ببنە ناوەندی بڕیار، بۆیە هەربەبەشێک لەجادەی سیاسیی دەمێننەوە. پێویستە ئاماژە بەوەش بکەین کەمەسەلەی ئەوەی هێزێکی ئۆپۆزسیۆن لەحاڵێکی وادا تەبەنی خیتابی سیاسیی جادە دەکات مەرج نییە بۆئەوە بێت گوزارشت لەجادەی سیاسیی بکات و جۆرێک لەپەرۆشی بۆ نوێنەرایەتی رای جەماوەری لەخۆ نیشاندابێت، بەڵکو هەندێک جار هاوکێشە سیاسییەکان وای بەسەردا دەسەپێنێ لەسەنگەری جادەی سیاسیی و لەرێی تەبەنی کردنی خواست و دروشمەکانییەوە هەوڵبدات سەنگی سیاسی خۆی پەرەپێبدا با تەنانەت ئایدۆلۆژیای ئەو هێزە تەواو جیابێت لەوەی جەماوەرخواستێتی. دەتوانین ئەمەش بەجۆرێک لە (سواربوونی شەپۆڵی ئاراستەی سیاسیی) لەقەڵەم بدەین.

•رووناکبیرانی رادیکاڵ و ئەوانەی بەرژەوەندیان لەگۆڕانکاری سیاسییدایە بەتایبەتی لەسایەی رژێمە دیکتاتۆرییەکاندا کەئازادی ئەفراندن و رادەربڕین ئاودیو دەکات.

•خەڵکی بازاڕ و جەماوەری ئاسایی سەرجادە.

دووەم/ پارچەکانی ناوەندی بڕیاری سیاسیی:

*دەسەڵاتی سیاسیی ، حوکمڕانی راستەوخۆی وڵات.

*نوخبەی سیاسیی و هێزو گروپە سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکانی نزیکی دەسەڵاتن یان تویژی سەردەستەی کۆمەڵ پێکدێنن و بەرژەوەندیان لەوەکو خۆی مانەوەی پێکهاتەی ئێستای دەسەڵات دایە، یان بەرژەوەندیان لەمـــــەدایە کەدەسەڵاتی سیاسیی لەدەرکەوت و رووداوەکاندا ئەو هەڵوێستە سیاسییانە وەربگرێ و پیادە بکات کەقازانجی وانی تێدایە.

*لەپاڵ ئەمانەشدا ، بەتایبەتی بۆ ئەو وڵاتانەی کەموزۆر لەژێر هەژموونی نفوزی عەسکەری و سیاسیی، یان هەژموونی مۆدێلی سیاسیی دەوڵەتە زلهێزو بڕیار دەرەکانن، دەتوانین بڵێین سەفارەت و نێردەی تایبەتی ئەو وڵاتانە یان هەندێک لەدەستە بژێری وڵات کەلەباری ئابووری، یان سیاسییەوە دۆستایەتی وڵاتی خاوەن نفوز لەوڵاتەکەی خۆیان دەکەن، دەتوانین ئەمانەش بەبەشێک لەناوەندی بڕیاری سیاسیی بژمێرین، چونکە بەفیعلی کارگەرییان بەسەر هەڵوێست و کردەوەی سیاسیی، یان بەسەر هەڵوێستی رەسمی دەوڵەتی ژێر هەژموونیانەوە هەیە.

بەڵام لەسەرچی ناکۆک دەبن؟

لەنێــوان ئەم دوولایەنەی دەوری هاوکێــشەی جــادەو رارەوەی سیاســیان داوە کۆمەڵێک چەمک و گوزارشتی سیاسیی هەن کە بریتین لەماف، سۆزی نەتەوەیی، سۆزی ئاینی، ئایدۆلۆژیا و کۆمەڵێک بەهاو نرخی ئەخلاقی و ئەدەبی. ئەمانە ئەو بابەتانەن کەجادەو رارەوی سیاسیی لەسەری کۆک، یان ناکۆک دەبن، ئەمانە ئەو شتانەن کەهەڵوێست و کردارە سیاسییەکان لەپێناوی واندا جێبەجێ دەبێت. بەتایبەتی لەبابەتی سۆزی نەتەوەییدا کە ئێمە لەم باسەدا لەسەری هەڵوێستە دەکەین. چونکە ئەم بابەتە لەوڵاتانی نیمچە سەربەخۆی خاوەن نیمچە قەوارەی وەکو کوردستان و فەلەستین و کۆسوفۆ، کەلەقۆناغی رزگاری نیشتمانییدا دەژین، گەلێک هەستیارە. وەک دەزانین پرسی نەتەوەیی و خواستە نیشتمانییەکان پرس و خواستێکی هاوبەشی نێوان جادەی سیاسیی و رارەوی بڕیاری سیاسیشن و هەردوولا ئەگەرچی لەوردەکاری کارو لەتەکنیکی ئیشکردن بۆی جیاواز بن لێ لە ئاواتە نەتەوەییەکەو لەدوا ئامانجی ستراتیژیدا وەک یەکن. بەپێچەوانەوە زۆر رێی تێدەچێ

کەلەپرسە کۆمەڵایەتییەکاندا جادەی سیاسیی لەهەموو شتێکدا روانینی جیاواز بێت لەگەڵ رارِەوی سیاسیدا و بەمەش بێگومان روانین و پیشنیازەکانی چارەسەریش جیاوازییەکی سەد دەرسەدی دەبێت. لەکاتێکدا بۆ پرسە نەتەوەییەکان روانین و ئاواتەکان وەکو یەکن، بەڵام پێشنیازو چارەسەرییەکان جیاوازن. چونکە شەرایتی کارکردنی دەسەڵاتی سیاسیی (ناوەندی برِیار) گەلێک پێبەندیتی و فاکتەری دەرەکی رێی پێدەگرن.

خەسڵەتە باش و خراپەکانی هەردوو بەرە

گرنگە لێرەدا ئاماژە بەخەسڵەتەکانی هەردو بەرەکە بکەین و بۆمان روونبێتەوە لەکوێدا تەواوکاری یەکترین و لەکوێش تووشی پێکهەڵپژان دەبن. سەبارەت بەجادەی سیاسیی، بەتایبەتی لەباری رای جەماوەرییەوە، ئەوا ئەو خەسڵەتانەی دەبنە مایەی هەڵوێست وەرگرتن و لەخۆنیشاندانی جۆرێک لەبزاوتی سیاسیی بریتین لە:

*رەهەندی مێژوویی، چ لەباری پرسی نەتەوەیی و چ لەبارەی پرسی ئاینییەوە واتا لێرەدا پشتخانی کەلتووری رۆڵ دەبینێ بەوەی هەست بکەیت بەپێی فاکتەرەکانی مێژوو و رەوایی مێژوو تۆی نەتەوە، یان تۆی میللەت، لەسەرهەقی و بۆ ئەو هەقە بێتە مەیدان.

*سۆز، هەڵچوونی دەروونی و کەفوکوڵی دەروونی رۆڵی گەورە دەگێرِێ لەهەڵوێست وەرگرتن و جوڵانەوەدا.

*بەپێی ئەو دوو خەسڵەتەی سەرەوەش جادەی سیاسیی بەتایبەتی لەپرسە نەتەوەیی و ئاینییەکانی عادەتەن مایەی ململانێن لەگەڵ دەوڵەتێکی تردا، هەڵوێستی یەک لایەنە وەردەگرێ و ئامادەنییە لەوە تێبگات لەو دیویش، لەو دەوڵەتەی ململانێی لەگەڵ دەوڵەتەکەی خۆیدا هەیە، ئاوەهاش جەماوەر و خەڵکی ئەوتۆ هەن کەبەهەرحاڵ ئەوانیش خەونی ئاینی و نەتەوەییان هەیە و ئامادەنین دەستبەرداری بن. جێی داخیشە کە گەلێک جار ئەم خواست و خەونانە رووبەرِووی خواست و خەونی ئەوانی تر دەبێتەوە.

*هەڵوێستەکانی جادەی سیاسیی رادیکاڵی و مەیلی وەرگۆرِانی دراماتیکی هەیە. بۆیە هەندێک جار لەزەمەنی قووڵبونەوەی تەنگەژەکاندا ئەم هەڵوێستانە رەنگە لەسنوورێکدا توندو تیژی بەکاربێنن چ لەناوخۆی وڵات و چ لەدژی دەسەڵاتی سیاسیی و چ لەباری گوشار خستنە سەر دەسەڵات کەهەڵوێستی توند وەربگرێت لەگەڵ وڵاتی رکابەر لەململانێدا.

لەبەرامبەردا خەسڵەتی دەسەڵاتی سیاسیی بەگشتی:
*واقیعی و عەقڵانییەت و میانڕەوی بەسەردا زاڵە.
*هەردوولایەنی ململانێکە دەبینیٰ و تێدەگات کەدەبیٰ بەپێی هاوسەنگی هێز مامەڵە بکات و مەرجیش نییە هەموو جارێک ئەو هاوسەنگییەی هێز. لەگەڵ ڕەوایی و هەقداریدا هاوجووت بن. دەسەڵاتی سیاسیی سەبارەت بەوەی مەحکومە بە ئیدارەدانی ڕەوشی سیاسیی، لەنێو هەلومەرجە ناوخۆیی و دەرەکییەکاندا، هەمیشە مەیلی بەلای جێگیری و وەکو خۆی مانەوەی وەزعەکەیە. تەنانەت ئەگەر ئارەزووی گۆڕانیشی هەبیٰ حەزدەکات گۆڕانەکە شێنەیی و بەکاوەخۆ بێت. چونکە بڕیاری دەسەڵات چارەنووسی وڵات و خەڵکی پیٰ دیاری دەکرێت. پێوەی پابەند دەبێت. بۆیە هەروەختێکی ڕاڕەوی بڕیاری سیاسیی گفتوگۆ لەسەر بڕیارێکی چارەنووساز دەکەن وا چاوەڕوان دەکریٰ بەوردی لێی بکۆڵرێتەوە. دەنا ئەگەر بڕیاری لێدرا جێبەجیٰ دەبێت و کاریگەری بەسەر ڕەوشی وڵات و پڕۆسەی ئیدارەدانی کۆمەڵگەوە بەجێدەهێڵێت.
بەڵام لەڕاستیدا ئەوی بوونی ئەم خەسڵەتە ئیجابیانە لەدەسەڵاتی سیاسیی و ڕاڕەوەکانی سیاسەت دیاری دەکات سروشتی پێکهاتنی دەسەڵاتەکەیە کە ئایا دەسەڵاتێکی تۆکمەیە لەباری شەرعیەتی یاسایی و دیموکراتییەوە، یان هێزێکی تەڵەکەبازی دیکتاتۆرییە کەلەڕێی پیلانگێڕی و دژ بەخواستی میللەتەکەی دەسەڵاتی بڕیاردان و جێبەجێکردنی بڕیارەکەی قۆرغ کردووە، لێرەوە تێدەگەین کەهەڵوێستەکانی دەسەڵات و بڕیاری ڕاڕەوە ڕەسمییەکانی سیاسەت چەند کار لەواقیعی سیاسیی وڵات و کۆمەڵگەو بەوپێیەش چەند کار لەئاڕاستەکردنی چارەنووسیی جادەی سیاسیش دەکەن. ئەزموونی سیاسیی وڵاتانی پێشکەوتووش دەریدەخات کەدەسەڵات و بڕیاردەری سیاسیی سەبارەت بەو هەموو تەقەنیاتەی کارکردن و ئەو هەموو تۆڕی میدیاو پەیوەندییە گشتییەکانی کەهەیەتی بەڕێژەیەکی گەورە کار لەجادەی سیاسیی دەکات لەکاتێکدا کاریگەری جادەی سیاسیی لەوڵاتانی پێشکەوتووشدا چەند زۆر بێت هێشتا ناگاتە کاریگەری دەسەڵات لەسەر جادەی سیاسیی کەوەک دەشزانین دەسەڵاتی سیاسیی لەوڵاتانی پێشکەوتوو و دیموکراتخوازدا لەناو جادەی سیاسییەوە، یان بەشێوەیەکی تر لەڕێی دەنگدانی جەماوەرەوە، هەڵقوڵاوە. لەباشترین حاڵدا جادەی سیاسیی گوشار دەنوێنیٰ، هەرچی دەسەڵاتە ئەوا بەو پڕەستیجە سیاسیەی هەیەتی کەبڕیاریدا جێبەجێی دەکاو لەڕێی ئەوەشەوە کۆمەڵگەو هێزەکانی کۆمەڵگەش ئاڕاستە دەکات و عاقیبەتی کۆمەڵایەتی ،

فەرهەنگی سیاسیی و هتد..ی جیاوازیشیان بۆ دێنێتەپێش. جابۆیە گەرەکە ئەو بڕیارەی ڕاڕەوی بڕیاردانی سیاسیی دەریدەکات و کۆشش بۆ جێبەجێکردنی دەکات لەگەڵ خواست و هەستی جادەی سیاسییدا نزیک و بەڕێژەیەکی دیاریکراویش جووت بێت، ئەگینا ڕووبەڕووی تەنگەژەی سیاسیی و سەنگەربەندی دبێتەوە و سەرەنجام ئاشتی کۆمەڵایەتی و جێگری کۆمەڵگەیی تێکدەچێت. هەروەها لایەنێکی تری نێگەتیڤ لەم تەنگەژەیە ئەوەیە دەستی مانۆڕو نەرمی نواندنی سیاسیی دەسەڵات کەڵەپچەو کورتدەکاتەوەو دەسەڵات ناچار دەکات لەڕاڕەوەکانی سیاسەتدا هەڵوێستێک بنوێنێ و لەمیدیاکاندا هەڵوێستێکی تر نیشان بدات.

واتا بەکورتیەکەی کەی دەتوانین بڵێین دەسەڵاتی سیاسیی لەترسی جادەی خرۆشاوی سیاسیی ناچار دەبێت درۆ بکاتو ڕاستی ڕەوشەکەو تواناو دەسەڵاتداریێتی دەوڵەت لەمامەڵەی نێو دەوڵەتیدا بەخیتابی میدیایی دەهۆڵکوتانەوە بشارێتەوەو کپی بکات. بێگومان ئیزدواجیەتی هەڵوێستی دەسەڵات لەحاڵەتی وادا نابێتە مایەی چارەسەرکردنی تەنگژەکە کە گوایە دەسەڵات لێی دەترسێ، بەڵکو دەبێتە مایەی دواخستنیو سەرەنجام تەقینەوەی لەهەلومەرجێکیتردا کە کەس پێشبینی دوورو نزیکی ناکاتو کەسیش ناتوانێ مەزەندەی ئاسەوارە خراپەکانی بکات. هەروا درۆکردنی دەسەڵات لەتەنگژەی وادا پرەستیجو ناوبانگی دەسەڵات دێنێتە خوارەوە ، وەکو تەڵەکەبازێکی سیاسیی لەناوخۆی وڵاتو وەکو دەسەڵاتێکی نابەرپرسو یاریکەر بەئاگر لەئاستی نێودەوڵەتیدا دێتە ناساندن. ئەم فاکتەرانەش هەموو یارمەتیدەری بڵاوبونەوەی گەندەڵی سیاسین لەوڵاتدا چونکە دەسەڵاتی سیاسیی لەملاوە دەستی لەدەستپێشخەریو داهێنان بەستراوەو لەولاشەوە دەمی جادەی سیاسیی دەبەستێ لەبەدرۆخستنەوەی دەسەڵات لەو هەڵوێستانەی بەرووکەشی نیشانی دەداو لەو هەڵوێستانەی ژێرەوە کەبە فیعلی پیادەی دەکات.

بێگومان ئەوەی ڕادەی قووڵی تەنگژەکە یان تەنکی دیاری دەکات سروشتی پێکهاتەی دەسەڵاتە وەکو گوتمان. ئەمەش دەمانخاتە سەر شەمەندۆفەری چیرۆکی ئەسڵی: کێ لەکێ بووە؟ ئایا دەسەڵات کوڕی شەرعی جادەی سیاسییە تا بڕیارەکانی گوزارشت لەجادە بکات، یان کوڕێکی سەرکەشو لاسارەو لەڕێی قەدبڕەوە چۆتە سەر کورسی حوکمڕانیو ڕاڕەوەکانی بڕیاری سیاسیی لەسەرخۆیو تاقمەکەی داخستووە؟

بەڵام پێش ئەوەی وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوە دەبێ لایەنە پۆزەتیفەکانی بوونی جیاوازی لەهەڵوێستی سیاسیی نێوان هەردوولا ڕوونبکەینەوە. بەندە ئەم جیاوازییە

لەخەسڵەتە باشەکانی جادەی سیاسییەوە دەخوازم. جادەی سیاسیی سەبارەت بەوەی ڕەنگدەرەوەی هەستو سۆزی میللەتە، ڕاوبۆچوونی تویژە خوێندەوارەکانی میللەت دەردەبڕێو لەهەڵوێستە سیاسییەکاندا ڕەچاوی هاوکێشە سیاسییەکانو تەرازووی هێزو فرتوفێڵەکانی سیاسەت ناکات، بەڵکو ڕەچاوی خواستە میللیو نەتەوەییەکان دەکات، لەڕوانگەی بەرژەوەندی شەخسیو سیاسییەوە هەڵوێست دەرنابڕێ با هەڵوێستەکانیش هەر یەکەیان لەئاوازێک بخوێنێ، بەڵکو گوزارشت لەراستی دەکات با هەموو جارێکیش لەگەڵ واقیعدا وێک نەیەتەوە.بۆیە هەلوێستەکانی جادەی سیاسیی زاکیرەی دەستەجەمعی میللی بەگەشاوەیی دەهێڵێتەوە. بەدەسەڵاتی سیاسیی دەڵێ ئەم پرسو خەونە نەتەوەییانە هەیە لەبیریان مەکە، ئەم ئاوات ئامانجە نیشتمانییانە لەناو ڕاڕەوەکانی هاوسەنگی سیاسییو هاتوچۆی دیبلۆماسییدا فەرامۆش مەکە. ئەم گەشاندنەوەی زاکیرەی دەستەجەمعی میللەت کەجادەی سیاسیی پێی رادەبێ ئەگەر ڕێکبخرێو ئالیەتی ئاوێتەبوونی لەگەڵ دەسەڵاتی سیاسیی بۆ دابین بکرێ دەبێتە مایەی بوژاندنەوەی تەرایەتی لەناو ڕاڕەوەکانی سیاسەتدا، چونکە دواجار دەسەڵاتی سیاسیی چەند بەرنامەی ڕۆژانەییو تەکتیکی بەڕێکردنی تەنگژەو دەرکەوتەکانی هەبێ، بەخواستو ئارەزووی ستراتیژییەوە جوانەو پێویستیشە ڕێی بەدیهێنانی ئەو ئامانجەو ئەو ئارەزووە ستراتیژییە بەرنەداو خۆی تووشی هەڵدێری لادانو کوێرەڕێی لاساری نەکات.

لەرژێمە دیموکراتییەکاندا دەسەڵاتی سیاسیی ئامرازێکە بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتەکان. ئەم ئامرازە هەمیشە لەگۆڕاندایە. لێ سیاسەتەکان، مەبەستمان سیاسەتە ستراتیژیەکانە، جێگیرو درێژخایەنن. بۆیە هێزی سیاسیی، یان هێزە سیاسییەکانی لەڕێی پرۆسەی هەڵبژاردنو گەمەی دیموکراسییەوە دەسەڵات دەگرنە دەست سەبارەت بەوەی ملکەچی سەرلەنوێ هەڵبژاردنەوەو هاتنەوەبەردەمی جەماوەرن ناتوانن دەستبەرداری جادەی سیاسییو هەڵوێستەکانی بن. بەپێچەوانەی دەسەڵاتی ناو ڕژێمە دیکتاتۆرییەکان کەتێیدا هێزە سیاسییەکان لەڕێی پرۆسەی هەڵبژاردنەوە نەهاتوونو ملکەچی گەمەی دیموکراسیی نین، لەڕاو هەڵوێستو هەڵچوونەکانی جادەی سیاسیی بێ منەتن.

دەشبینین لەو ڕژێمە دیکتاتۆرییانەدا هەتا ماوەی مانەوەی هێزی سیاسیی لەدەسەڵات دوورودرێژ بێتو ملکەچی گەمەی ئاڵوگۆڕی دەسەڵات نەبێت پلەی بێ منەتیو کێرڤی ڕێزنەگرتنی لەراو هەڵوێستی جادەی سیاسیی هەورازتر هەڵدەکشێ. بەو پێیەش جیاوازی نێوان جادەو ڕاڕەوی سیاسیی قووڵتر دەبێتو هاتنەپێشی

هەڵـومەرجی تەنگـژە لەبـارتر دەبێـت. لەحـاڵی وادا جـادەی سیاسـیی هێنـدە لەدەسـەڵاتی سیاسـیی بەگومـان دەبـێ کەتەنـانەت ئەگەر هەڵوێـستەکانی ئەو دەسەڵاتە لەپرسە سیاسییەکاندا راستو دروستیش بن، بەرژەوەندی نەتەوەییان تێدا بێت کەچـی جادەی سیاسیی بـاوەڕ بەدەسـەڵات ناکاتو ویژدانـی میللـی تەجـاوب لەگەڵ بڕیـاری ڕاڕەوەکـانی بڕیـاری سیاسـیی نـانوێنێو خەمـساردی لەئاستدا نیشان دەدات.

لێرەوە هەرەمی پێکهاتنی دەسەڵات دەتوانێ مەودای تەجاوبی جادەی سیاسیی لەگەڵ ڕاڕەوی بڕیـاردانو بەپێچەوانەشـەوە هـی دەسـەڵات لەگەڵ جادەمـان بـۆ روونبکاتەوە.

لەڕاستیدا هەڵوەستەکردن لەئاستی بایەخی ملکەچبوونی دەسەڵاتی سیاسیی بۆ پڕۆسـەی دیموکراسـیو سـەرلەنوێ هەڵبـژاردنەوە تەنهـا بـۆ تەئکیـدکردنەوەی باشـەکانی خەیاری دیموکراسی نییە، بەڵکو بـۆ ئەوەیە کە بڵـێ وەختێک شقلی گەمەی دیموکراسـیمان لا رۆشـن دەبێـت دەزانـین هەمـوو هێزێکـی سیاسـیی توانـادار لەبەشـداریکردنی لەگەمەی دیموکراسـیدا بەرنـامە دەخـاتە روو، چارەسەری بـۆ پرسـەکان دیاری دەکات و لەسـەر ئەوبنچینـەیە خەڵکی دەنگی دەدەنێ و لەسەر ئەووەعدو بەڵێنانەی دەشیدات خەڵکی لێپێچینەوەی لەگەڵدا دەکەن. لەحاڵێکی وادا هێزی تەماحکار لەدەسەڵات دەچێ تەبەنی ئەو بەرنامانە دەکات کەخواستی جەماوەرە. هەمـوو گەمەکانی هەڵبـژاردن لەهەمـوو ئەزمـوونە دیموکراسییەکاندا سەلماندوویەتی کەخواستی کۆمەڵایەتی و داخـوازییە ئابووری و فەرهەنگییەکـانی جەمـاوەرو ئەوی پەیوەنـدی بەگوزەرانییـانەوە هەیە هیچـی کەمتر نییە لەخواستە نەتەوەیی یان تەنانەت ئاین و ئایدۆلۆژییەکان. بەم پێیە هەچ هێزێکی کەبیەوێ دەسەڵات بگرێتە دەست ناتوانێ تەنها یاری بە دروشمە نەتەوەییەکان بکات و تەنهـا لەسـەر بەرنامەی خواستە نەتەوەییەکان گـرەوی هەڵبـــژاردن ببـــاتەوە. ئەمە خـــاڵێکی جەوهەری کەم کـــردنەوەی جیـــاوازییە گەورەکەی نێـوان جـادەو دەسـەڵاتە. چـونکە ئەمە سـەرەتای بـە عەقڵانیکردنـی پڕۆســەی سیاســییە. لێــرەوە لەئەنجــامی دووبــارەبوونەوەی پتــر لەپڕۆســەیەکی هەڵبـژاردن جەمـاوەر دەزانـن کێهـان خواسـت قـابیلی جێبەجێکـردن نیـیەو دەسەڵاتیش تێدەگا کێهان بەڵێنی پێ جێبەجێ دەبێ؟

بگـرە رەنـگە لەئەنجـامی شکست هێنـانی هێزێکـی دەسـەڵات لەجێبەجێکردنـی بەڵێنەکـانی ببێـتە قوربـانی، بەڵام شکـستەکەی لەگەمەی هەڵبژاردنـدا ئامـاژەیەکی

شێنەییشە بۆ جەماوەر کەپرسە گەورەکان بەکفوکوڵ چارەسەر نابن. دیاریکردنی ئەم ڕەوشە لەبارێکی تریشەوە خزمەتی بەرگرتن لە تەنگەژە دەکات ئەمەش سەبارەت بەوەی چ جەماوەر، چ نوخبەی سیاسیی، چ جادەو چ ڕاڕەوەکانی بڕیاردان ، واتا تێکڕای لایەنەکانی پرۆسەی سیاسیی دەگەنە ئەو باوەڕەی کەتەنانەت لەسەرخستنی پرۆژەی نەتەوەییشدا پێشکەشکردنی مۆدێلێکی جوانی حوکمڕانی ، مۆدێلێکی پێشکەوتووی کۆمەڵگەیەکی گەشەکردوو لەباری ئابووری و کۆمەلایەتی ، ڕەونەقدار لەباری دیموکراسییەوە ڕۆڵێکی گەورە دەگێڕێ. بەم شێوەیە هەموو لایەنەکانی پرۆسە سیاسییەکە مانای دیکەی تێکۆشان بۆ قۆناغی ڕزگاری نیشتمانی دەدۆزنەوە. مانایەک کەبەو ئاڕاستەیە هیچ نەتەوەو وڵاتێک ناتوانێ شەڕی ڕزگاری نەتەوەیی و نیشتمانی بباتەوە ئەگەر کۆمەڵەکەی ڕزگار نەبێ ، ئەندامانی کۆمەڵەکەی ئازادو بڕیاردەر نەبن لەسەر چارەنووسی خۆیان.

بەڵام لەگەڵێک نموونەدا دیتومانە کەهەر کاتێک بەبیانووی تەنگەژەی نەتەوەییەوە، یان بەبیانووی تەنگەژەی ئاینیەوە، بەبیانووی بوونی دوژمنێکی دەرەکییەوە گەمەی دیموکراسیی و هەڵبژاردن فەرامۆشکرابێ ئەوە قەوماوە کەلەنموونەی وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامیدا دەیبینین : جادە کەفوکوڵی هەیەو دەسەڵاتیش لەتەنگەژەی بڕیاردان دایە.

ئەوی چاکتر دەتوانێ ئەم تەنگەژەیە دەربخات دیوێکی تری بایەخی بەشداری جەماوەرە لەپرۆسەی لێپێچینەوە لەدەسەڵات، چونکە بەشێکی هۆی کەفوکوڵی جەماوەری لەتەنگەژە سیاسییەکاندا ئەوەیە جەماوەر هێندە دوورە لەبڕیاردانی سیاسییەوە کەهەست بەغوبن دەکەن ، هەست بەپەنگخواردنەوەی ئارەزووی سیاسیی خۆیان دەکەن کە ئەم غوبن و چەپاندنە دواجار لەبۆنە سیاسییە گەورەکاندا، لەتەنگەژە نەتەوە هەژێنەکاندا خۆی نمایش دەکات. هاواری ئەو وەختە تەنها هاوارێک نییە بەڕووی داگیرکەرو دوژمنی دەرەکی زاڵمدا، بەڵکو هاواریشە بەڕووی دەسەڵاتێکی بێ منەت کەپرس بەجادە ناکاو خواست و داخوازییەکانیان ڕەچاو ناکات.

لەکاتێکدا دەشێ دەرفەتی ڕادەربڕینی شێنەیی لەکاتی شێنەییدا بەکەڵکتر بێ لەهاواری سەردەمی تەنگەژەکان. چونکە ئەوی سەردەمی شێنەیی بەڵێ دەنگێکی هێمنە، بەڵام کاریگەرترەو گوێلێگیراوترە، چونکە کەناڵێک بۆبەشداریکردنی جەماوەر لەبەڕێوەبردنی وڵات و کۆمەڵگە، لەچارەسەرکردنی پرسە سیاسییەکان، دابین دەکات.

سکێچی ململانێیەک لەنێوان رۆژئاواو عەرەبدا

بۆ تێگەیشتن لەشێوەو نموونەی پراکتیکی جودایی نێوان جادەو رارەوی سیاسیدا سکێچی وڵاتێکی رۆژئاوایی (ئەمریکا) وەردەگرین و دواتر لەسەر ئەزموونی دونیای عەرەب لەدنەدانی ((جادەی عەرەبیدا)) هەڵوەستەیەک دەکەین.

بێگومان رەخنەگرانی نموونەی سیاسیی ئەمریکا زۆرن، بۆخۆشیان لەمیانی دەرکەوتەکانی دوای (11)ی ئەیلولدا دەپرسن ((بۆچی رقیان لێمانە؟)) رەنگە ئەم دێرە بۆخۆی باشترین گوزارشت لەواقیع بکات کەئەمریکییەکان لەنموونەی حوکمرانی وڵاتی خۆیان و ئەوی لەبواری فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی و سیاسیشدا ناویان لێ ناوە ((شێوە ژیانی ئەمریکایی)) بێ گلەین، چونکە پرسیارەکەیان ئەوەنییە (بۆچی لەناو خۆماندا رقمان لەیەکتریيە؟). پرسیارەکەیان ئەوەیە (بۆچی رقیان لێمانە؟) واتە کەسانێک هەن (ئەویتر)ن و رقیان لەسیاسەتەکانی دەرەوەی ئەمریکایە. بۆیە ئەم لەخۆرازی بوونە بابەتێکی سەرنجراکێشە. دەسەڵاتی سیاسیی لەئەمریکا ملکەچی هەڵبژاردن و پرۆسەی دیموکراسییە. ئەو هەموو تەکنیکە باڵایەی لەرێورەسمی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی و کۆنگرێس و لەبەرێوەردنی پرۆسەی ژیانی سیاسیی خەرج دەکرێت ناتوانن ئەوەمان نیشانبدەن داخۆ پەیوەندی نێوان جادەو رارەوی سیاسیی لەواشنتۆن کێ ئەیبات بەرێوە؟ واتا کامیان لەویترن؟ چونکە هەڵوێستەکان والێکنزیکن و جووتن کەنازانرێ ئەمریکاییەکان تەبەنی خەیارات و سیاسەتەکانی دەسەڵاتەکەیان دەکەن، یان ئەوە دەسەڵاتی سیاسییە تەبەنی داخوازی و روانینەکانی میللەتی ئەمریکا دەکات؟ هەردوولا جووتن لەپرسە گەورەو هاوبەشەکاندا.

یەکێک لەبەڵگە روونەکانی ئەم سیاسەتەی ئەمریکا ئەو رەخنەیە کەعەرەب لەوانی دەگرێت کاتێک دەڵێن (رای گشتی ئەمریکا لەگەڵ حکومەتەکەیەتی) عەرەب دەیەوێ بڵێ ئەمریکییەکان بەخوو شەرانگێزن جاحکومەت بن یان میللەت. کەچی ئەو هاوچارەنووسییە خۆی گەواهی ئەوەیە دەسەڵات و جادەی سیاسیی وێرای جیاوازی لەسەر وردەکاری، لەپرسە هاوبەشەکاندا یەک راو یەک هەڵوێستن. ئەم جێگیرییەی هەڵوێست سەرەرای هاتن و چوونی حکومەتەکان لەرێی پرۆسەی هەڵبژاردنەوە، بۆ عەرەب، کەدەخوازێ ئەمریکا هەڵوێستی باشتر بێت لێی، جێی رەخنەیە، بەڵام جێی سەرەنجدانیشە. هاوجووتیەک لەرای رارەوی بریارو جادە سیاسییەکەی هەبێت. ئەمەش دەرکەوتێکی تری دیموکراسییە لەو وڵاتەدا. لەشەری

ئەفغانستان و درێژبووەکانیدا وەختێک لەمیدیای ئەمریکادا رەخنە لەسعودیەو وڵاتە عەرەبیەکان گیرا، پرسیاری زۆرێک لەناوەندە میدیایی و رۆژنامەوانییەکان وابوو داخۆ جادەی ئەمریکا فەرمانبەری پەیوەندییە گشتییەکانی جادەی سیاسین؟!

گەمەی نەتەوەکان، کێ فێڵی لەکێ کردووە؟

عەرەبەکان لەشوێنێکی تر رەخنەشیان لەئیسرائیل گرت کەچی ئەو رەخنەیە لەزمانی سیاسەت بەقازانجی تەلئەبیب تەفسیر دەکرێ. ئەوان دەڵێن شارون بێت یان باراک، حکومەت بێت یان خەڵکی، جادەی سیاسیی لەئیسرائیل هەریەک راو هەڵوێستیان هەیە لەپرسە سیاسییەکانی هاوپەیوەند بە ململانێی عەرەب — ئیسرائیلدا. هەرچەندە ئەم روانینە زێدەڕۆیی تێدایە بەڵام ستایشی یەکدەنگی ئیسرائیلییەکان دەکات لەجادەو راڕەودا، چونکە هەڵوێستیان هێند جیاواز نییە. کەچی لەبەرامبەردا رژێمە عەرەبییەکان زۆربەی بەناوی کێشەی فەڵەستینەوە هاتوونەتە سەر کارو هەربەناوی دوژمنی دەرەکی ئەمریکاو ئیسرائیلەوە هەموو ئازادییەک ، هەموو پێشکەوتنێکی کۆمەڵایەتیان ئاودیو کردووە. بۆیە ئێستا جەماوەری عەرەبی کەخۆپیشاندان بۆ کێشەی فەڵەستین دەکات مافی خۆیەتی، چونکە وا راهێنراوە کەدەبێ رژێمەکانی داکۆکی لەفەڵەستین بکەن. ئەی ئەوەنییە بۆ فەڵەستین هەموو شتێک بەلادا خراوە؟ بۆیە لەحاڵێکی وادا چۆن کێشەی فەڵەستین بۆتە خێرو بەرەکەتی دەسەڵاتەکان تاوەکو لەڕێیەوە درێژە بەحوکمڕانی نادیموکراسیی بدەن، ئاوەهاش بۆ جادەی سیاسیی عەرەب بۆتە بۆنەیەک کەلەڕێیەوە هاواری چەپێنراو بەرزدەبێتەوە. ئەمەش وەک گەمەی نەتەوەکانی لێدێ: لەحەوزێکدا هەر دوولا رووتن کەچی هەردوولا واخۆیان نیشاندەدەن کەڕووت نین و یەکتریشیان بەڕووتی نەبینیوە. ئەمەش یەک لەئاماژەکانی گەندەڵی سیاسییە کە دەسەڵات و جادەی سیاسیی بە ئاماژەو جەفەنگ و تەلیسم لەگەڵ یەکتری قسان بکەن.

ئەز پێم وایە بەشێکی زۆری خۆپیشاندانەکانی پایتەختە عەرەبییەکان خۆڕسکەو دەستکردی رژێمەکان نییە، مەگەر ئەوەی وڵاتی وەکو عیراقی لێ دەربچێ (ئەم وتارە هی پێش روخانی رژێمی بەعسە لە نیسانی ساڵی 2003)، بەڵام لەگەمەی ئاماژەکاندا جادەی سیاسیش تێدەگات دەسەڵاتەکەی رێ لە خۆپیشاندانی هاوسۆزی لەگەڵ فەڵەستین ناگرێ و خۆپیشاندانی وا تاکە کەناڵە بۆ پشکداری جەماوەر لەپرۆسەی سیاسەتدا.

بەمجـۆرە هـاواری خۆپیـشاندان دەبێـتە فیعلێکـی سیاسـیی، بەڵام فیعلێکـی بە کەفوکـوڵ. لەجیـاتی ئەوەی دژی سیاسـەتە گەنـدەڵە ناوخۆییەکـان بێـت رژێمەکـان وەرگۆڕانی تێدا دەکەن و دەیکەنە دژی دوژمنە دەرەکییەکان. لەڕاستیدا ئیسرائیل داگیرکەری مافی فەلەستینییەکانە و کەس نکۆڵی لەوە نییە کەمافی فەلەستینییەکان و عەرەبـە بەهەمـوو شـێوازی گوزارشـتکردنی سیاسـیی داوای ئەو مـافە بـکەنەوە، بەتـایبەتی گوزارشـتی خۆپیـشاندان، بەڵام گـرفتەکە لێـرەدا ئەوەیە لەسـەرەوە، لەمیـدیاکانی عەرەب، رژێمەکـان سیاسـەتی پـشتیوانی لەجـادەی سیاسـیی هانـدراو پەیـڕەوی دەکەن و لەولاشـەوە، بەدوور لەئاگـاداری و ئیـرادەی جـادەی سیاسـیی، سـازش دەکەن و ڕاڕەوەکـانی سیاسـەتیان پڕکـردووە لە دەستپێـشخەری و پێویـستی سیاسەتکردن دوور لەخواستی جەماوەر.

ئەوان توانیان ئاڕاستەی کەفوکوڵی جادەی چەپێنراو لەخۆیانەوە بگوازنەوە بۆسەر دوژمنـی دەرەکی، ئەوی تۆمـاس فریـدمانی رۆژنامەنووس لەوتارێکدا ئاماژەی پێدا ((راپەڕینی فەلەستینی سـەرەتا کەمـوزۆر لەدژی گەنـدەڵی دەسـەڵاتەکەی عەرەفـات بوو، بەڵام ئەو توانی ئاڕاستەکەی بەتەواوی بەرەو لای ئیسرائیل وەرگێڕێ)) بێگومان بەشی زۆری هەڵوێستی جادەی سیاسیی عەرەب وەک ئەوەی فەلەستینیەکان رووی لەگەنـدەڵی رژێمەکـان بـوو، بەڵام رژێمەکـان روویـان بەرەو لای دوژمنـی دەرەکـی، ئیسرائیل و ئەمریکا وەرگێڕا!

هەڵـبەت ئەمە مـاوەیەک خـواردی، بەڵام تاسـەر نەبـوو. بەڵکـو سـەرەنجام ئەو تەنگەژەیەی خۆڵقاندووە کەدەیبینین:

ئێستا رژێمە عەرەبییەکان لای جادەی سیاسیی جێی گلەیی و رەخنەن چـونکە سـازش لەگەڵ (دوژمـن) دەکەن. لەنـاو ڕاڕەوەکـانی سیاسەتیـشدا جێـی سەرزەنـشتی سیاسەتی زلهێزەکانن، چونکە جادە و کەفوکوڵی جادەیان پێ کۆنترۆڵ ناکرێ. ئەوەش وەک لەشەرحی حاڵی مەودای جیاوازی نێوان جادەو ڕاڕەودا باسمان کرد نیشانەی گەنـدەڵی سیاسـییە: لەسـەرێکەوە دەسـەڵات دەسـتی گیـراوە لەدەستپێـشخەری و لەسـەرێکی تریـشەوە ناچـاری درۆکـردن دەبـێ لەگەڵ جـادەی سیاسـیی وڵاتەکەی خۆیدا.

گەڕانەوەی هاوسەنگی بۆ تەرازویەکی لاسەنگ!

ئەمەش دەمانباتە سەرئەوەی بپرسین کام شێوازی سیاسیی بۆ بەدەست هێنانی کام ئامانجی سیاسیی پێویست و شیاون؟

لەڕاستیدا جەماوەری جادەی عەرەب لەتەنگەژەکاندا هاندەدرێ، بەڵام لەبڕیاردانی سیاسییدا پرسی پێ ناکرێ. ئەمەش شپرزەیی و شێواوی دەخوڵقێنێ چونکە ناکرێ بۆ بەدەستهێنانی دەسکەوتی سیاسیی ئامرازی تری سیاسیی، ئەوی هی سیاسەتێکی ترە، بەکاربهێنیت. ئەوە وەکو ئەوە وایە بۆ هەڵسوڕانی ئامێرێک بورغوی ئامێرێکی دیکە دەکار بخەیت. هەندێک لەرژێمە عەرەبییەکان شێوازی دیموکراتی خۆپیشاندان، کەگوزارشتێکی دەستە جەمعییە، بۆ مانەوەی رژێمە ئیستبدادییەکانی خۆیان بەکاردێنن.

لەولاشەوە فەلەستینییەکان دەچنە ئۆسلۆو ڕێکەوتن دەکەن بێ پرسی جادەی عەرەبی، کەچی کەلێیان دەقەومێ دەخوازن جەماوەری عەرەبی بێتە سەرجادە بۆ راستکردنەوەی ئەو پارسەنگەی لەڕاڕەوەکانی سیاسەتدا لاسەنگ کراوە.

بێگومان خراپترین شت ئەوەیە لەحاڵەتی قەومانی ئەم تەنگەژە گەورانەدا داوای رەجەتەی سیحری چارەسەر بکەیت، چونکە ئەوی لەسەردەمی خۆپاریزی لەنەخۆشی بەهەرزان دەیکڕی لەکاتی تووشبووندا بەدەڕەنگ دەکڕدرێ. بەڵام بێگومان هەڵمەتی خۆپاریزی لەنەخۆشی تەنها بۆ دەربازکردنی نەخۆشێک نییە تابڵێین مادام تازە تووش بوو هەڵمەتی هوشیاری خۆپاریزیمان بۆ چەس؟ لەم حاڵەدا نەخۆشی عەرەبی ئەزموونێکی چاکە کەئێمەی کورد هەڵەکانی ئەوان دووبارە نەکەینەوە. لەم پرسەشدا، وەکو زۆر پرسی تر، خەسڵەتی ئەوەی کەئێمە کاغەزێکی سپین بەکەڵک دێت تاوەکو بەشتی باش پڕبکرێنەوە.

عەرەبەکان خۆشیان ئێستا لەو باوەڕەدان کە گێرانەوەی هاوسەنگییەکە بەوە دەبێت سەرلەنوێ پارچەکانی میکانۆکە رێک بخرێتەوە. دەبێ چیرۆکی پێکهاتنی دەسەڵات بنووسرێتەوە. خاڵی دەسپێک لەم رێگایەشدا گرتنەبەری رێی چارەسەری دیموکراسییە. بێگومان پرۆسەی دیموکراسی بەتەنها دەرمانی ئەم دەردە کوشندەی فرەبوونی جیاوازی لەڕوانینی جادەو راڕەوی سیاسیی پێ ناکرێت. بەڵام پرۆسەی دیموکراسیی پێگە پتەوەکە و رێڕەوەکەشی رێڕەوە راستەکەیە. ئەورێی چارەسەری تەنگەژەی عەرەب، ئەوە چارەسەر لەسەر شێوەی دەرزی ئاژنی چینییەکان. ئامرازی دیموکراسیی ماشێنە ژنگ هەڵاتووەکە چەور دەکاتەوە و دەیخاتە گەڕ.

ئەم دەسپێکە لەوە باشترە لەو حاڵەتە ناکۆکەی لێرەو لەوێی پایتەختە عەرەبییەکان بینرا:

وەزیرەکان دەچنە ناو جادەو بەشداری خۆپیشاندانەکان دەکەن، لەجیاتی ئەوەی نوێنەرانی جادە ببرێنە ناو راڕەوەکانی سیاسەتەوە تابەشداری لەفۆڕمەڵەکردنی بڕیارە سیاسییەکاندا بکەن!

حیوار.... حیوار لەهەموو ئاستەکاندا..*

*ئێستا قسە لەسەر حیوار دەکرێ، حیواری کورد-کورد بۆ چارەسەری قەیرانی شەڕی ناوخۆ، حیواری کوردو بەغدا بۆ چارەسەری کێشەی کوردو حیواری عەرەبی کوردی بۆ لێک تێگەیشتنی هەردوو نەتەوەی کوردو عەرەب و زەمینە خۆشکردن بۆ پشتگیریکردن لەمافەکانی کورد لەچوارچێوەی عیراقێکی یەکگرتوودا. بەواتایەکی تر بۆ پشتگیریکردن لەحیواری کورد و بەغدا بێ ئەوەی ئەمە ئەوە بگەیەنێ کەتەنها دەبێ لەگەڵ (بەغدا) بەم شێوەی ئێستای، یان ئەوە بگەیەنێت کەهەردەبێ حیوارەکە بەرێککەوتن کۆتایی پێ بێت.

*لەبەرئەوەی زۆر لەبارەی حیواری کورد-کورد و ئاستەنگی و پێشکەوتنەکانی گوتراوە، والێرەدا لەسەر دووجۆرە حیوارەکەی دوایی دەدوێن کەهۆردوکیان لەبن چەتری (حیوار لەگەڵ بێگانە)دا، یان حیوار لەگەڵ ئەوی دیدا راوەستاون. هەوڵیش دەدەین ئەوانە نەڵێینەوە کەپێشتر دەربارەی حیواری کورد و بەغدا نووسراون، یان ئەز لەبارەی حیواری عەرەبی کوردییەوە گووتومە.

*جارێک سەرەتا پێویستە خواستی حیوار لەمانای ئەخلاقی و یەک رەهەندی خۆی دەربێنین بۆئەوەی لەحیواری کورد بەغدا، کەزیاتر موفاوەزەیەکی سیاسییە، بتوانین ئەو زەمینەیە دەست نیشان بکەین کەوادەکا قسە لەبارەی حیوارو موفاوەزەی نێوان کورد و بەغدا ئاسایی و هاندراویش بێت دوای دابڕانێکی حەوت ساڵی (دوایین موفاوەزەی رەسمی لەساڵی 1991 دابوو).

ئەمە گەلێک پێویستە بۆئەوەی پێگەی کورد و ئاستی پەرەسەندن، یاخود پاشەکشەی کێشەکەمانی پێ بپێوین.. جا لەکاتێکدا دەسپێکی هەر دیاردەیەکی سیاسیی کەدەردەکەوێت، یان پێشەکی هەر خەیارێکی سیاسیی کەدێتەپێش بەتەشویق و بایەخ پێدانی زۆرەوە بانگەشەی بۆ دەکرێت ئەوا دەتوانین بڵێین کەگوزارشتی لەبابەت (پێویستە حیواربکەین، چونکە حیوار زمانی شارستانی و

* ساڵی 1997 لە کوردستانی نوێدا بڵاوبۆتەوە. ئەم بابەتە بەرپەرچدانەوەیەکە بۆ وتارێکی د.ومیز عومەر نەزمی، یەک لە ناسیونالیستەکانی عەرەب، کە داوایکردبوو کورد و بەعس دەستبکەنەوە بە حیوار و موفاوەزە.

سەردەمە) گوزارشتێکی ئەخلاقییەو خواستی حەیقیقی بۆ حیوار یان پێویستی حیواری هەردوولای لەپشتەوەیە، مەبەستمان ئەوەنییە کەحیواری شارستانی ناپەسەندەو لەبری وی دەبێ حیوارێکی وەحشیگەرایی بەرێوەبچێت، بەڵکو دەمانەوێ بگەرێینەوە بۆ ئەسڵی ئەو هەلومەرجە سیاسییەی ئەوەی لێ دەکەوێتەوە دوولایەن ناچاربن یان پێویست بکات بکەونە حیواری ناڕاستەوخۆ ئەگینا وانەبێت خۆ گوزارشتی (حیواری شارستانی، یان گفتوگۆی ئاشتییانە) لەمێژە هەیەو لەدەمێکیشەوە ئەم گوزارشتە وەک مۆدێلێک بۆ چارەسەری کێشەکان لەئەدەبیاتی سیاسییدا ناوی دێت. کەوابێت مەسەلە هاتنەکایەی رەوشێکە لەکوردستان و عیراق و دەخوازێ هەردوولا هان بدات بۆ حیوار لەبەغدا. دروست وەک ئەوەی کیسنجەر لەبارەی رێککەوتنی نافتاوە گوتی. ئەو پێی وایە پێویستییەکی ئابووری بۆ هاتنەکایەی نافتا هەیە، بەڵام داڕێژەرانی رێککەوتنەکە دەستپێداهێنانێکی شاعیرییان بۆ ئەنجامدا بۆئەوەی لەچێوەیەکی وشک و برینگدا دەرنەکەوێت.

لەراستیدا فیکرەی حیوار لەبنەرەتدا پەسەندە، بەڵام بۆ حیوار لەگەڵ بەغدا پێویستە ئێمە بپرسین کێهان هەلومەرج وایان کرد کەکورد بگەرێتەوە بۆ خەیاری عیراقی بەو هەلومەرجەی ئێستای عیراقەوە؟ ئەگەرچی ئێستا لەنێوان کورد و بەغدا، بەتایبەتی لەلایەن یەکێتییەوە، شتێکی وا لەئارادانییە کەناوی حیواری لێ بنرێ، بەڵام کەش و هەوایەک کەوایکردووە قسەکردن لەسەر حیوار خەوش و قەدەغەنەبێت لەئاکامی رەوشی نالەباری کوردستانەوە هاتۆتە بوون، بەتایبەت دوای 31-ی ئابی 1996-ەوە کەکارتی عیراقی بەشێوەیەکی جەرگبڕ هاتە سەرمێزی کوردستان و لەهێکرا بووە بەشێک لەهاوکێشە پێکداهاتووەکانی گۆڕەپانی سیاسییمان.

ئەگەر هاموشۆکردن لەگەڵ بەغدا، یاخود دەرگا کردنەوە بەرووی حیوار لەگەڵ ناوەند، یان راستتر حیوارکردن لەبارەی (حیوار کردن لەگەڵ ناوەند)، خەیارێکی تر بێت لەمیانی چەندان خەیارو ئەلتەرناتیف ، ئەگەر ئەوە بەشێک بێت لەسیاسەتی کرانەوە، رەچاوکردنی پتر لەئەگەرێک لەگەڵ دەرو دراوسێدا ئەوا باحیوار بەخێربێت و بائەو دەروەش کراوەبێت وەک پەراوێزێکی دیکەی مانۆڕکردن، بەڵام ئەگەر لەدەرەنجامی لاوازبوونی بەرەی ناوخۆیی کوردەوە بێت ئەوا ئاکامەکانی ناجۆر دەردەچن، بەتایبەتی ئەگەر لەلایەنی عیراقیشەوە حیوارەکە بۆ ئیحتیواکردن بێت، نەک بۆ باوەشپێداکردن. بەداخیشەوە ئەگەرچی ئێستا بەغداو کورد بەتایبەتی سەبارەت بەیەکێتیی لەم هەلومەرجەدا دروشمیان (ئەزێتمان مەدەن ئەزێتتان نادەین)ـە، بەڵام هیچ زەمینەیەکی لەبار لەنێوانیدا نییە کە (حیواری شارستانی)

پەسەند بکات. تەنانەت سیمینارەکانی قاهیرەش لەلایەن عیراقەوە قووت نەدراو ئەوانیش نەیانتوانی بیکەنە بەردەبازێ بۆ دووبارە پەیوەندی گرتن لەگەڵ کورددا ، ئیدی لەرەوشێکی وادا دەبێ دان بەو حەقیقەتەدا بنێین کەهەلومەرجی ئێستامان دوو خەسڵەتی ئەوتۆی تێدایە کەهاندەری حیوارێکی دروست نین تاخواستە لەمێژینەکانی کورد بۆ چارەسەرێکی دیموکراتیانەی تۆکمە و، هەروا خواستی ئەو روونـاکبیرە عیراقییانەی بەغدا رێگای پێداون دووقسەی خێربکەن، بێتەدی. ئەو دوو خەسڵەتەش ئەمانەن:

یەکەم: بانگێشتەکردنی کورد بۆئەوەی بچێتەوە بۆ حیوار لەهەلومەرجێکدایە کەبەرەی ناوخۆیی کورد لاوازەو تووشی نەزیفی شەڕی ناوخۆیی بووە، بەتایبەتی دوای 31-ی ئاب و ئینجا پتربوونی دەستتێوەردانی تورکیا لەڕووی سەربازی و لایەنگیری لەهاوکێشەی کوردستاندا. ئەم هەلومەرجەش مانای لاوازی پێگەی کورد دەگەیەنێ لەبەردەم هەموو ئەوانی تر، چ بەغدا یان پایتەختە ئیقلیمییەکان، یان ناوەندە دۆست و نەیارەکانی کورد لەئاستی نێودەوڵەتیدا، (بەغدا)ش وەک بەشداربوویەکی گەڕاوە دوای ئەم رووداوانەی کوردستانی لاوازکرد، دەخوازێ کەڵک وەربگرێ بۆ گێڕانەوەی کورد. تەنانەت د.وەمیز نەزمی لەو وتارەی کەلەرۆژنامەی (القدس العربی) و دواتریش لەهەفتەنامەی (الاتحاد)دا بڵاوبۆوە ئەویش پێی وابوو دوای رووداوەکانی ئابی 1996 رەوشەکە بۆ حیواری کورد و بەغدا لەبارە. کەئەمە بەداخەوە مانای ئەوەی دەگەیاند کەمادەمەکی کورد بریندارە، ئەوا هەلێک بۆ عیراق هەڵکەوتووە تاوەک دکتۆرێک چارەسەری پێ بێت، یان وەک باوکێکی بەرەحم بێتەوە مەیدان. لەمەشدا (بەغدا) هەقی خۆیەتی کەکەڵک لەڕەوشەکە وەربگرێ بەوجۆرەی خۆی دەیخوازێ ، بەڵام دەبێ ئێمەش مەسەلەکە لەچوارچێوەی گوتەی ئەفسوناوی و گوزارشتی جاویدانی دەربێنین و لەچوارچێوەی رەق و تەقی سیاسیی خۆیدا دایبمەزرێنینەوە.

دووەم: سروشتی پەیوەندی گرتنی کورد لەگەڵ بەغدا لەو هەلومەرجەی ئێستای ململانێی عیراق لەگەڵ کۆمەڵی نێودەوڵەتی و تێبینییەکانی وان لەسەر بەغدا وادەکات کەحیواری کورد-بەغدا بەو هەموو هەلومەرجە ئاڵۆزەوە رەنگڕێژ ببێت. یان ئەو هەلومەرجە کاریگەری خۆی بەسەر حیوارێکی لەوجۆرە بەجێ بێڵێت. ئەمەش لەرەهەندێکی دیاریکراودا مانای ئەوە دەگەیەنێت کەحیواری کورد لەگەڵ بەغدا لەوانەیە مانای کوشتن یان لاوازبوونی خەیارەکانی تری لێ بکەوێتەوە:

ا/ چ لەسەر داخوازی بەغدا ئەودەمەی حیوارو موفاوەزە لەشێوەی چەند دانیشتنێکدا پێشکەوتن بەخۆیەوە دەبینێ، داوای ئەوە دەکرێت پەیوەندییەکانی بزوتنەوەی کورد بەدەرەوە نەمێنێت یان سنووردارو لەژێر چاودێری ناوەنددا بەڕێوەبچێت.

ب/ چ لەسەر خواستی دەرەوە کە لێک نزیک بوونەوەی کورد و بەغدا ببێتە بیانوویەک بۆ کێشانەوەی هاوسۆزی تائێستای دەرەوە لەگەڵ تراژیدیای کوردان، ئەمەش بەمانای قوربانیدان بەچەند خەیارێک دەگەیەنێ لەپێناو خەیارێکی متمانە پێنەکراو و ناجێگیردا کەتائێستا بەرنامەی کاری بەغدا بۆ حیوار لەگەڵ کوردان روون نییە.

لەراستیدا دەستنیشان کردنی ئەم حاڵەتە بۆ ئەوەنییە کەخەیاری موفاوەزە لەگەڵ ناوەند رەتدەکەینەوە لەهەموو زەمان و زەمینێکدا، بەڵکو بۆئەوەیە کەبزانین هەندێک هەنگاوی سیاسی هەیە کەباج و سەرانەی سیاسیی دەخوازێ یان ئەوەی لەئابووریدا پێی دەگوترێ گونجاندن (تولیفە) لەنێوان پتر لەشەمەکێکدا. ئەو کاتەی بەکاربەر دەیەوێ برێک لەشەمەکی (ا)ی دەستکەوێ ئەوا دەبێ قوربانی بەبرێک لەشەمەکی (ب) بدات و لەداخوازییەکانی خۆی لە ئی دووەم کەم بکاتەوە. بەمجۆرە لەحیوار لەگەڵ هەلومەرجێکی سیاسیی تەندروستدا لایەن و گروپە سیاسییەکان دەتوانن پتر لەخەیارێک رەچاوبکەن یان لەیەک کاتدا لەگەڵ پتر لەناوەندێکی سیاسیی مامەڵەبکەن و بەمجۆرە پەراوێزی مانۆڕو ئەفراندنی سیاسیی لەبەردەم خۆیاندا بەرفرەتربکەن. لێ ئەوەی تائێستا بەغدا ویستوویەتی ئەوەبووە کوردایەتی سەرچاوەی خەیارەکانی تر کوێربکاتەوەو ئینجا لەتەنهاییدا بەغدا هەڵبژێرێ ، ئەمەش بەڕوونی لەنووسین و چاوپێکەوتنەکەی د.وەمیز و ئی ئەوەی د.موکەرەم تالەبانی و د.حسێن جاف و ئەوانی پێش ئەوان و لەگەڵ وانیشدا دەردەکەوێت کاتێک تانە لەپەیوەندییە ئیقلیمی و دەرەکییەکانی کوردایەتی و بزوتنەوەی کورد دەدەن بێ پۆلێن و دەرهاویشتن لەنێوان هێزە سیاسییەکاندا.

لەراستیدا ئەمەی کەبەغدابیەکان بەدەسەڵات و روناکبیرەوە دەیخوازن روانینێکی کلاسیکییە بۆ پەیوەندی هێزە سیاسییەکان بەدونیای دەرەوەو ترسێکی ناڕەوای تێدایە بەبیانووی سەروەری نیشتمان و ئەمنی نەتەوەییەوە، چونکە جاری واهەیە پەیوەندی لەسەر بنچینەیەکی ئایدۆلۆژی پێک دێت وەک ئەوەی حزبە بەعسییەکانی وڵاتانی عەرەب پێش تێکچوونیان پەیوەندییەکی هەرێمی و نەتەوەییان هەبوو. یان وەک ئەوەی حزبە ئیسلامییەکان لەسەر بنچینەیەکی ئایدۆلۆژی دۆستایەتی یەکدی

دەکەن یاخود بۆ لایەنێکی سیاسی وەکو یەکێتیی نیشتمانیی کەدەشێ بەحوکمی ڕێبازی سیاسی و فیکری دۆستی سۆشیال ئینتەرناسیۆنال و هەروا دۆستی حزبە دیموکراتخوازەکان و بزوتنەوە رزگارخوازەکان بێت، لەئاستی ڕێبازی نیشتمانیی و نەتەوەییدا دوورابیەکی نەتەوەیی بەپەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ هێزە کوردستانییەکانی تر دەبەخشێت و ناشێ واز لەو پەیوەندییە دۆستانەیە بێنێت یان بیخاتە ژێر چاودێری حزب و دەسەڵاتی ناوەندییەوە.

لەسەرێکی دیکەشەوە خۆئەگەر سیاسەتی کرانەوە لەبەغدا هەبێت ئەوا ئەم کرانەوەیە دروستە، کەبەقۆناغ لەدوای قۆناغ دەبێت، بەڵام لەهەمان کاتیشدا جەوهەری ئەو کرانەوەیەش ئەوەیە کەڕوانینێکی تر بەرامبەر پەیوەندی و سیاسەتەکانی کوردایەتی هەبێت بۆئەوەی لەکاتی گەرمبوونی میانەی بەغدا لەگەڵ کورددا پەیوەندییەکانی کوردایەتی و ئەو میانەیەی ڕێبەرانی کوردایەتی لەگەڵ دەرەوەی دابڕاو لەعیراق دا دروستیان کردووە بەزەرروورەت قازانجی بەغداشی تێدابێت و ناوەندیش کەناڵێکی دیکەی پەیوەندی دیبلۆماسی لەگەڵ دەرەوەی بۆ مەیسەر ببێت.

لەم حاڵەتەدا کەوا پێدەچێ خەیاری ناوەند قوربانیدان بەخەیارەکانی تری بوێت، ئەوا دەبێت ئێمە ئەوەی بەدەستی دێنین لەپەیوەندی کردن لەگەڵ بەغدا بخەینە تای تەرازووەوە لەگەڵ ئەوەی لەدەستی دەدەین بۆئەوەی دەسکەوتێکمان هەبێت هانمان بدات بەپیر بانگەوازەکەی د.وەمیز و هاوڕێکانیەوە بچین. ئەمەش بەمانای ئەوەدێت کورد بەتۆکمییەوە لەگەڵ بانگێشتەکانی حیوار لەگەڵ بەغدادا مامەڵە بکات. بەواتایەکی تر حیواری کورد- کورد لەئاستی ئەو مەترسییانە بێت کەئەمڕۆ کوردایەتییان هاڕیوەو دەیانەوێ لەشەڕو موفاوەزەشدا ئیستفرادمان پێبکەن و خەیاراتەکانی دیکە لەدەست کورد دەربێنن. ئێستاش نەچووەو بچێ لاوازی کورد هی ئەوەیە بیرێک لەحاڵی خۆمان بکەینەوە، لەم بوارەشدا کورد لەنیوەی دووەمی هەشتاکانیشدا دوای ئەوەی یەکدییان هیلاک کرد لەلوتکەی مەترسییەکان و لاوازی کورد لەهەمبەریاندا لەهێکرا ئاشتبوونەوەی گشتی ڕاگەیاند و بەرەی کوردستانی پێک هێنا.

دەمێنێتەوە لەمەسەلەی تێزەکانی د.وەمیز هاوبۆچوونەکانی کەبەم دوایە لەرۆژنامەکانی بەغداوە پەخشیان کرد شتێک باس بکەین ئەویش مەسەلەی فیفتی- فیفتیە لەدابەشکردنی کێماسی و هەڵەکاندا بەسەر هەردوولایەنی دەسەڵاتی عیراقی و بزوتنەوەی کوردایەتیدا. ڕاستە کوردایەتی هەڵەی هەبووەو هەیە، بەڵام ئەم هەڵانە

بەپلەی یەکەم زیانیان لەکوردایەتی خۆی داوەو هیچیش نین لەچاو هەڵە بەبەرنامە بۆ داڕێژراوەکانی ناوەند کەکوردەواری و کوردایەتی هەراسان کردبوو. بۆیە هەق نییە تۆمەتەکان چوون یەک لەنێوان کوردی قوربانی و بەغدای دەسەڵاتداردا دابەش بکەین. ئێمە لەکوردستان لەبابەت روناکبیرانی فیفتی- فیفتی مان فرەهەس ئیدی نازانین ئەمە خووی ئێرەیە بەغداشی گرتەوە یان ئی بەغدابوو وا کوردەکانیش بەدەست فیفتی فیفتیەوە گیریان خواردووە؟ بەهەرحاڵ هەردوو حاڵەت نیشانەی سڵەمینەوەو نەبوونی فەزایەکی دروستی ئازادییە. مادامەکی ئێمە لەواری قسەکردنین لەبارەی جەدوای حیوارو بەراورد لەنێوان دەسکەوت و بەخششەکانی ئەو حیوارەدا. جێی خۆیەتی لێرەدا کەبڵێین لەم دووراییەوە حیواری عەرەب-کورد کەڵکێکی باشی هەبوو کەباجەکەی والەسەر کورد ناکەوێت و پەیوەندی و دۆستایەتیەکی وای خولقاند، بۆیە سەرەڕای کێماسییەکان بەشداری کورد لەوێدا ئیختراقی دونیای داخراوی عەرەبی دەگەیەنێ بەهەموو ئاستەنگی و دژوارییەکانی ئیختراقی دونیایەکی داخراوە.

هەروا وێرای تەگەرەکانی پشت گوێخستنی ئیعلامی و بەستنی ئەو حیوارە خۆی لەخۆیدا بەمانای ئەوەدێت کەدەسەڵاتی عەرەبی دەیەوێ شتێک لەگەڵ کوردبکات- دەشێ ریگەپێدانی دەسەڵاتی میسری وای لێبکەوێتەوە کەدەسەڵاتەکانی تر بەوەی بەغداشەوە.

پێیان خۆشە وای نیشان بدەن کەدەیانەوێ دەم و دوو لەگەڵ کورد بکەن و هەروا پشکداری لەوروژاندنی رای گشتی عەرەبیدا بکەن، چونکە ئەو رای گشتییە هەنگاوەکانی دەسەڵات و ریگەپێدانەکانی وی کاری تێدەکەن و دەتوانن بەئاراستەیەکی خێردا بیبەن. تائێستاش کورد لەحیواری هەموو ئاستەکاندا چاوەڕێیە رێبەرەکانی لەنێوخۆدا ئاشت ببنەوەو حیوارەکەیان سەربخەن بۆئەوەی لەئەگەری حیواری بەغدادا لاوازنەبن و لەپێناو خەیاریکی دیاری کراودا خەیارەکانی تر نەفەوتێنن.

چەند سەرەقەڵەمێک دەربارەی ئۆپۆزسیۆنی دەسەڵاتی کوردی!*

هەوڵدەدەم چەند سەرەقەڵەمێک لەبارەی بابەتێک تۆماربکەم کەبۆتێگەیشتنی هەمەلایەنە لەبزووتنەوەی سیاسیی کورد لەلایەک و نووسینەوەی مێژووی ئەو بزووتنەوەیە لەسەدەی بیستەمدا لەلایەکی ترەوە بایەخێکی ئێجگار گەورەی هەیە، بەتایبەتی وائێمە لەدەرگای سەدەیەکی نوێ دەدەین کەچی هێشتاش کەلێن و قوژبنە زۆرەکانی لێکدانەوە و تۆمارکردنی وردەکارییەکانی بزووتنەوەی سیاسییمان پڕنەکردۆتەوە. بابەتەکە لەبارەی دەستنیشان کردنی رۆڵی رەخنەگرانی دەسەڵاتی شۆڕشگێری کورد و دەسەڵاتی حوکمڕانی کوردە لەو دەرفەت و ماوەکەمانەی ئیمکانی چێ کردنی حوکمێکی خۆماڵی هاتبێتە بوون. روونتر بڵێم مەبەستم ئەوەیە روناکی بخەمە سەرتوخمێک لەتوخمەکانی بزاوتی سیاسی لەکوردستاندا کەئەویش توخمی ئۆپۆزسیۆنی دەسەڵاتی کوردییە لەهەردوو دەرکەوتنی شۆڕشگێڕی و حوکمڕانیدا.

پێوەری دروست دەڵێ ئۆپۆزسیۆن راوێژکارێکی بێ مووچەی دەسەڵاتێکی خزمەتگوزارەو لەجەستەی دەسەڵات و کۆمەڵگە جیاناکرێتەوە، بەڵام بەگشتی لەهاوکێشەی سیاسیی وڵاتە دواکەوتووەکانی جیهانی بەناوسێدا هەڵسوڕاوانی ئۆپۆزسیۆن چ لەئاستی تاکەکەس و چ لەئاستی حزب و دامەزراوی دیکەدا وا ئۆپۆزسیۆن نارِوانرێ کەبەشێک بێ لەمیکانیکی بەرێوەبردنی پرۆسەی سیاسی لەوڵاتدا، بەڵکو ئۆپۆزسیۆن دامەزراوێکی فرێدراو و گومانلێکراوی دەرەوەی دەسەڵاتەکە دەخوازێ ئاژاوەو ناشوب بنێتەوە. لەدونیای سێدا بەبەرهەڵستکار دەگوترێ هەڵگەڕاوە (مرتد) بەو مانا ئاینیەی کەدەسەڵاتی فەرمانڕەوا سێبەری خوداوەندە لەسەر زەوی و ئۆپۆزسیۆنی نارِازیش لەو دەسەڵاتە لەدونیای دواکەوتوودا دژوار کردووە بەو پێیەی کەدەبێ ئۆپۆزسیۆن بەشێکی کۆششی خۆی بۆ بەرپەرچدانەوەی تۆمەتی هەڵگەڕاوێتی تەرخان بکات.

---

* ئەو بابەتە لە رۆژنامەی "رێگای کوردستان"، لە ساڵی 1997، بڵاوبۆتەوە. پێموایە یەکێکە لەوتارە سەرەتاییەکانی کوردستان کە باسی پێویستی و ئەدگارەکانی ئۆپۆزسیۆنی کردووە.

لەراستیشدا ئەم مەسەلەیە زیاتر خۆی لەئیشکالیەتی نیشتمانپەروەریدا دەبینێتەوە. دەبینی لەبەشێک لەولاتانی دونیای سێدا دەسەلاتی نیشتمانپەروەر هەلکەوتوون. بەلام نەیتوانیوە، یان نەیوسیتووە ئەو دامەزراوە دیموکراتیانە چێ بکا کەپەراوێزو دەرفەتێک بوو بۆ فیکرو سیاسەتی ئۆپۆزسیۆن بهێلێتەوە. بۆیە ئۆپۆزسیۆنی نیشتمانپەروەر لەدووریانی ئەوەی سیاسەتی خۆیان مەترح بکەن، یان هەول بدەن بەدوژمنی دەسەلاتێکی نیشتمانی لێیان نەرواندێ، تووشی گێژاوو ناهاوسەنگی دەهاتن. هەر لەم روانگەیەوە رەنگە تێبگەین کەبۆچی ئەو بەرهەلستکارانەی لەلایەن دەسەلاتی ناسرییەوە لەمیسر گیرابوون. لەزیندانەکاندا هوتافیان بەگیانی (عبدالناصر) دەکێشاو لەدەست لەکارکێشانەوەو دواتر لە مەرگیشیدا قورگیان پڕ لەگریان و چاوانیشیان پڕ لەفرمێسک دەبوو.

سەبارەت بە لێتوێژینەوەی توخمی رەخنەگرو، بەرهەلستکار لەبزاڤی سیاسی ولاتانی هاوچەشن و هاوچارەنووسی کوردستاندا رەنگبێ وێنەکە ئالۆزتریش بێ. وای بۆدەچم کە دەست نیشانکردنی رۆلی بەرهەلستکاری لەدەسەلاتی شۆرشگێری لەشۆرشە جیاجیاکانی کورد و هەروەها رۆلی بەرهەلستکاری لەدەسەلاتی کورد لەدەرفەتە کەمەکانی فەرمانرەوایی خۆمالیدا لەچەند لایەنێکەوە بایەخی هەبێ:

یەکەم: لەباری مێژوویی و بەئەرشیفکردنی مێژووەوە پێویستە سەرنج لەوە بدەین کەمێژووی تائێستای کورد لە بەشێکی زۆریدا مێژووی دامەزراوی حوکمرانی خۆمالی و دەولەتی کوردی نییە، چونکە لەدەولەتە دێرزەمانەکانی وەکو میدیا-وە تامیرنشینەکان ناتوانرێ بەکەمالی لێکدانەوەی زانستی بگوترێ کورد دەولەتێکی ناسیونالیستی هەبووە تابێژین ئێمە دەخوازین مێژووی کورد بە نووسینەوەی مێژووی دامەزراوی دەولەت و رژێمەکانی حوکمران یەکسان بکەین، بەلام پێویستە بۆ گشتگیرکردن و کەمالی مێژوویی لەبزوتنەوەی سیسی کورددا مێژوو و وردەکارییەکانی رەخنەگرتن و فیعلی بەرهەلستکاری – باکەم و کورتیش بێ- بنووسینەوە. کە گوێمان لەخاوەن شۆرش و ماوە کەمەکانی حوکمرانی خۆمالی بووە. لەکاتێکدا بزووتنەوەی سیاسیی پڕکێشمەکێش و هەلبەزودابەزی سیاسی بووە کەهەق وایە لەهەلسەنگاندنی مێژوویدا لەئەو هەلبەزودابەزە لەبەرچاوبگیرێت.

دووەم: لەبەرچاوگرتنی رۆلی بەرهەلستکاری لەدەرکەوتنە کەم و لاوازەکانیدا هەقێکی ئەخلاقی و نیشتمانی ئەو رەوتی بەرهەلستکارییە لەسەر مێژوو، چونکە ئەوانە سەرەرای هەر تێبینییەک کەلەسەر کارو کۆششی بەرهەلستکاری هەمان

بێـت، بەشـی خۆیـان بـزووتنەوەی سیاسـی کوردسـتانیان ئاراسـتەکردووەو ڕۆڵیـان لەتەفعیل کردنی داگیراوە.

دەسەڵاتی شۆرشگێڕی لەدۆخی شۆرشدا هەلومەرجی هێندە ناسکە کە داخوازی یەکگرتنـی ریزەکـانی لەیەک بەرەو لەژێـر یەک ڕێبەرایەتـی دا خواسـتێکی زاڵتـرە لەگیـانی پەسـەندکردنی رەخـنەو بەرهەڵـستکاری نـاوخۆی خـودی شۆڕشـەکە. لەبـزووتنەوەی شۆڕشـگێڕی میللەتـان لەبەراییـدا سـەرەتایی بـوونی بـزووتنەوەکە و ڕێبەرایەتـی کردنـی لەلایەن سـەرۆک هۆزەکـانەوە، دواتـریش لەگەڵ پەرەسـەندنی بـزووتنەوەی سیاسـی و ڕێبەرایەتـی کردنـی لەلایەن یەک حزبـی شۆڕشـگێڕییەوە قـالبێکی تیـۆری لەخـۆگرت، بـۆیە بەزەحـمەت بیـرو سیاسـەتی بەرهەڵـستکاری لەچوارچێوەی خودی بزووتنەوەکەدا، نەک بەهاوکاری لەگەڵ نەیارانی بزووتنەوەکە، زەمینەی نەش و نوما کردنی بۆ دەرەخسا. تابەو درەنگانە لەگەڵ گۆڕانکارییەکانی دونیـادا ئەو بۆچـوونەش جێگـای خـۆی گـرت کەئەرکە بەپەلەکـانی بـزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کەیەکگرتنی ریزەکانی دەخوازێ، دەشێ بەپرەنسیپی دیموکراتی زاخاو بـدرێ و کـاری بەرهەڵـستکاریش دەتـوانێ ڕۆڵێکـی پرشـنگدار لەنێـو بـزووتنەوە شۆڕشـگێڕییەکەی میللەتێکـی هێـشتا رزگـار نەبـوودا بگێـرێ. ئەویـش بەهـۆی خـستنەگەڕی میکانیزمێـک بـۆ ئـاڵوێرپێکردنی سیاسـەت و بۆچوونەکـان، چـونکە دیموکراتیزەنەبـوونی بـزووتنەوە شۆڕشـگێڕییەکان هەمیـشە سـەبەبکاری ئینـشقاقی حزبەکـان و لێـک دابرانـی ریـزی خەبـاتگێڕانی بەدواوە بـووە. بەهەمـان شـێوەش بزووتنەوەی نیشتمانیی خۆماڵی لەسەردەمە هەوەڵینەکانی دەرکەوتن لەهەلومەرجێکی ناسـکدا دەژی کەبۆسەرخـستنی ئەرکەکـانی هەمـاهەنگی هەمـوو هەڵـسوڕێنەرانی کۆمەڵگە دەخوازێ تاجێگیر دەبێ و هەڕەشەی گەڕانەوەی دوژمنی دەرەکی لەخۆی دووردەخاتەوە. دەشێ چارەسەری ئەم گرفتەش بچێتە خانەی هاوکێشەی دەسـەڵاتی نیـشتمانی واتـا دەسـەڵاتی (دیموکراسیی)یەوە، بەڵام لەم پێنـاوەدا پێویـستە بەرنـامەو خواستەکانی پێ بەپێێ پێشکەوتنی بزووتنەوە نیشتمانییەکەو جێگیربوونی بخرێتە ڕوو. ئەگینـا لەتوانـاو تـاقەتی دەسـەڵاتەکەدا نـابێ بەپەلە پروزکێ ئەو هەمـوو خواسـتانە کەلەبنچینەدا دروست و ڕەوان وەدی بێنێت.

چاوپێداخـــشاندنەوەیەکی خێـــرا بەئەزمـــوونی دەســـەڵاتی شۆڕشـــگێڕی کـــورد لەشۆڕشـەکانی کورد و ماوەکەمەکانی حوکمڕانی کورد دەری دەخەن کە هەروەکو چۆن ئەرکەکانی دەسەڵاتی کوردی لە پاراستنی ئەو دەسـەڵاتە لەبەرامبەر دوژمنـانی دەرەکی و داگیرکەران دا قورس و بێ گرفت نەبوو، بەهەمان شێوەش بەرهەڵستکار

و ئەوانەی لەسەردەمی دەسەڵاتی کوردیدا رەخنەو تێبینیان لەسەرکارو بەڕێوەبردنی ئەو دەسەڵاتە هەبووە ، ئەوانیش لەهەلومەرجێکی سەخت و دژواردا بوون کەکەس هیوا بە هەلومەرجەکەیان نەخوازێ. بەتایبەتی کەئەو دەسەڵاتە بەهۆی دەسکەوتە نیشتمانییەکانەوە پیرۆزییەکی سروشتی پەیداکردبێ. چونکە لەهەلومەرجی ناسکی دەسەڵاتی شۆڕشگێڕی کوردی یان لەهەلومەرجی دەسەڵات و حوکمڕانی خۆماڵی دا کەزەمینەی جێگیربوونی بۆ هەڵنەکەوتووە، وای پێویست کردووە کە:

ا/ بەرهەڵستکاران و رەخنەگران تاڵە دەزووی نێوان پیادەکردنی کاری بەرهەڵستکاری لەلایەک و پاڵپێوەنانی کردەوەی پیشقەبردن و جێگرکردنی دەسەڵاتی کوردی وەکو رێگایەک بۆ وەدی هێنانی خواستە نەتەوایەتییەکان لەلایەکی ترەوە، نەپسێنن و پارێزگاری لێ بکەن.

ب/ بۆچوونەکانی بەرهەڵستکاران توندڕۆیەکی ئەوتۆیان تێدا نەبێ کەبەزیانی خۆیان و دەسەڵات بشکێتەوە.

ج/ بەرهەڵستکاریان بەوپەڕی ئاگاییەوە کردەی بەرهەڵستکاری و رەخنەیی بکەن تاوەکو خواستی بەرهەڵستکاری بەرەو تەلاقی ئێجگاری لەدەسەڵاتی کوردی —یان نەبا، چونکە دوورنییە زویربوون لەدەسەڵاتی نەتەوەیی لەسەرەتاکانی دامەزراندنیدا وەک دژایەتی کردنی پرۆژە نەتەوەییەکە تەماشابکرێ. لەڕاستیدا تائێستا لەمێژووی کورددا دەسەڵاتی کوردی تائەو ئەندازەو ماوەیە درێژە نەکێشاوە بۆئەوەی دوای جێگیربوونی شاهیدی دەورانێکی تری هاوکێشەی (دەسەڵاتی-ئۆپۆزسیۆن)بین. ئەمەش بۆ خۆی گرفتێکی دووسەرەی خولقاندووە. لەلایەک ئێمە دەسەڵاتە دامەزراوەکانمان لەهەلومەرجێکی مێژووییدا درێژەو کەڵەکەبووی دەسەڵاتێکی (دەسەڵاتی کوردی بێگومان) پێشووتری خۆیان نین تاپەندو ئەزموونی حوکمڕانیان کەلتوورێک پێک بێنێ و لەلایەکی تریشەوە هەرلەبەرهەمان هۆی پچرپچڕی ئەزموونی دەسەڵاتی کوردی ئێمە کەلتوورێکی تۆکمەمان لەبواری بەرهەڵستکاریدا، نییە.

هەڵبەتە جێبەجێکردنی ئەو ئەرکە گران و دژوارانەی سەرەوە تەنها لەتوانای ئۆپۆزسیۆنێکی پڕ ئەزموون و خاوەن پشتخانێکی سیاسی وڵاتێکی ئەوروپایی بووە، نەک لەتوانای ئۆپۆزسیۆنێکی کەم ئەزموونی دەسەڵاتێکی هەژاری جێگیرنەبوو.

ئەگەر بخوازین لەبواری پرلکتیکدا ئاماژە بەو سەرەقەڵەمانەی لەم نووسینەدا باسمان کرد بدەین، دەشێ لێرەدا لەبارەی نموونەی حوکمڕانی دووەمی شێخ مەحمود بدوێین کەکتێبە دووبەرگییەکەی م.ر هاوار (شێخ مەحمودی قارەمان و دەوڵەتەکەی

خوارووی کوردستان) سەرچاوەیەکی دیکۆمنتی بەبەرەکەتە بۆتویژینەوەو لێدوان و سەرجەم ئەزموونی شێخی نەمری لەخۆگرتووە. لەبەرگی دووەمدا بەسەرهات و دیدو بۆچوونی بەرهەڵستکارانی حکومەتەکەی مەلیکی کوردستان خراونەتەڕوو کەجیاوازییەکی زۆریان لەبیروبۆچوونی سیاسیدا هەبووەو ئەمەش گێژاوێکی بۆ ئەوان و دەسەڵاتی شێخیش دروست کردبوو. ئێمە دەتوانین (جەمال عیرفان) بەشەهیدی ئەو بیروبۆچوونە پێشکەوتنخوازە بزانین کەدۆخی کۆمەڵایەتی و سیاسیی ئەو سەردەمەی سلێمانی تێپەڕاندبوو، هەرچەندە عیرفان بەوشیارییەوە دەگەڵ هاوەڵانی دا داوای گەڕانەوەی شێخی کرووە بۆ حوکمڕانی کوردستان لەو ماوەیەی کەشێخ لەمەنفای هیندستان بوو، بەڵام زەقترین دوو نموونە کەبەڕای من یەکێکیان سەلبی و ئەوەویتریان ئیجابییە ئەزموونی (جمیل صائب)ی نووسەرو (حمدی)ی شاعیرە.

لەنموونەی جەمیل صائب دا

*جمیل صائب لەچیرۆکی (لەخەوما) هەروەکو مامۆستا (عومەر مەعروف بەرزنجی) و زۆر نووسەری تریش ئاماژەیان بۆکردووە بەزێدەڕۆیی یەوە لەزوڵم و زۆری حکومەتی شێخ مەحمود دواوەو کارتێکردنی مەسەلە شەخسیەکانی بەسەرەوە دیارە.

*جەمیل صائب لەسەردەمێکدا لە (خەوما)ی نووسی کەشێخ مەحمود دەسەڵاتی حکومەتی دووەمیشی لەدەست دابووەو وەکو شۆڕشگێڕێک پەنای بۆ چیا بردبوو. کەئەمە هاوکاتێکی باش نەبوو بۆ جمیل صائب لەکاری بەرهەڵستکاریدا. جگە لەوەش چیرۆکەکە بەئەڵقە لەرۆژنامەی (ژیانەوە)دا بڵاوکراوەتەوە کەلایەنگری ئینگلیزو عیراقی ئەو کات بوو. بەڵام من ئەو بۆچوونەی مامۆستا بەرزنجی کەدەڵێ: (لەوسەردەمەدا هەرکەس و بەرەیەک لەدژی شێخ مەحمودی بنووسیایە جێی خۆشحاڵی و ڕەزامەندی ئینگلیزی داگیرکەربووەو تەنانەت هاندانی ئەویشی تیابووە) (1) بەقەتعی و یەکلایەنە دەزانم، چونکە دروست نیە کەهەموو ڕەخنەگرتنێک لەدەسەڵاتی کوردی (دەسەڵاتی شێخ مەحمود) بەواتای خزمەت کردن و هاندانی داگیرکەر بخوێنرێتەوە کەئەم نووسینەی ئێمەش لەوبابەتە دەکۆڵێتەوە. دیارە لێرەدا مەبەستمان لەخۆفرۆش و پیاوی دوژمن نییە چونکە بەتەبیعەت ئەوانە لەدەرەوەی بزووتنەوەی سیاسی کوردن بەهەردوو لایەنی (دەسەڵات و ئۆپۆزسیۆن)ییەوە.

لەنموونەکەی حەمدی صاحێبقران-ی شاعیردا

هەروەکو گوتم حەمدی نموونەیەکی ئیجابی بەرهەڵستکارییە. حەمدی بەشدارێکی هەڵسوڕاوی حکومەتی دووەمی شێح مەحمود بووەو لەهەمان کاتیشدا لەگەڵ

هاوەڵانی تریدا رەخنەی لەوە گرتووە کەشێخ خەڵکی خراپ و بێ‌کەڵکی لەخۆی کۆکردۆتەوە و رۆشنبیرو شارەزایانی فەرامۆش کردووە (2).

حەمدی کەسێک بووە کەهەم سڵی لەرەخنەگرتن لەدەسەڵاتی کوردی نەکردۆتەوە دیسانەوەش کاری بۆ پێشخستن و سەرکەتنی خودی دەسەڵاتەکەش کردووە.

لەراستیدا (حەمدی) نموونەیەکی پێشکەوتووی هەڵسوڕانی سیاسییە لەنێو کورددا لەسەردەمێکدا کەبەزەمەنی سەرەتاتکێ کردنی بزووتنەوەیەکی سەخت لەمەیەدانی خەباتی نەتەوەییدا دەژمێردرێ. بیرمەندی عەرەب (د.محمد ارکون) لەپێشەکی کتێبێکی نووسەری ئێرانی (د.احسان نراغی)دا ئاماژە بەوەدەکا کەکۆمەڵگای عەرەبی پێویستی بەرۆشنبیرێکی ئۆرگانیکی ئەوتۆ هەیە کەرۆڵی خۆی لەنێو دەسەڵاتی سیاسیی و ئاراستەکردنیدا تەفعیل بکا وای بۆ دەچم (حەمدی)یەکەی لەمەڕ خۆمان لەسییەکانی ئەم سەدەیەدا لێهاتووانە رۆڵی رۆشنبیرێکی ئۆرگانێکی گێڕاوەو تێیدا سەرکەوتووش بووە.

مایەوە بڵێم کەپێ دەچێ ئەرکی بەرهەڵستکاری لەمڕۆی کوردستاندا بەهۆی هەلومەرجی شەڕی ناوخۆوە لەجاران دژوارت بووبێ، بەڵام دەشێ لەوەختێکدا کەدەسەڵاتی کوردی دووبارە جێگیر ببێتەوە هەڵسوڕانی ئۆپۆزسیۆن-یش رۆڵی بەرچاوی خۆی لەهەردوو ئاستی (حزبی بەرهەڵستکارو ناوەند و کەسانی رەحنەگردا) وەدەست بهێنێتەوە. چونکە ئۆپۆزسیۆنێکی تۆکمە لەهەمبەر دەسەڵاتێکی دیموکراتیدا دەتوانێ چەوتییەکان کەم بکاتەوە، بزووتنەوە نیشتمانییەکەش نیشتمانییەکەش جێگیرتر بکاو بەشداری لەدوورخستنەوەی هەڕەشە دەرەکییەکانیشدا بکات.

سلێمانی 1997/1/8

پەراوێز:

1.لێکۆڵینەوەو بیلیۆگرافیای چیرۆکی کوردی 1925-1969 عومەر مەعروف بەرزنجی-چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد –بەغدا 1978-ل 20-21

2.شێخ مەحمودی قارەمان و دەوڵەتەکەی خوارووی کوردستان (م.ر.هاوار)بەرگی دووەم 1991ل 851.

3.کتێبی (من بلاط الشاه الي سجون الثورة)د.احسان نراغی-کتب المقدمه د. محمد ارکون.

سیاسەتی دەرگاکراوەکانو پەنجەرەیەک بۆ هەناسەدانی هەرێمی ئازادکراو*

1

بەهەموو خۆشیو ناخۆشییەکانییەوە، بەهەموو سەرکەوتنو نوشوستییەکانییەوە، وا نزیکەی دە ساڵ بەسەر بەڕێوەچوونی هەرێمی کوردستان لەلایەن کۆمەڵانی خەڵکی هەرێمەکەو هێزو دەسەڵاتە سیاسییەکانییەوە تێپەڕدەبێ. ئەم دە ساڵە شایەدی ڕێڕەوێکی هەمەچەشنو دوورو درێژی ڕووداوگەلێکی ناوخۆییو ناوچەیین کە نەخشیان لەسەر هەرێمەکەو چۆنیەتی هەڵسوڕانی کاروبارەکانی هەبووە. بەڵام وەک دەڵێن: ئاخرییەکەی خێربێ.

پێدەچێ تا ئێستا مادامەکی سەرەڕای هەموو شتێکی ناخۆش هەرێمەکە هەروا بەدەست کوردەوەیە، روو لەو ئاخرین خێر بکەین.

دە ساڵە کاروانی کورد بەرێکەوتووەو دە ساڵیشە نەیارانی لێمان نەبوونەتەوە. بەڵام ئاخرییەکەی پێم وایە خێردەبێ! هەردەبێ باوەڕێکی وا پتەویش لەخۆماندا بخوڵقێنین کە ئایندە خێری ئێمەی تێدایە بۆئەوەی ورەمان بڵند بێت لەبەرامبەر بڵندو نەویبوونی رەوشی سیاسیی لەهەرێمی ئازادکراودا.

لەراستییدا ئەگەر بەحسابی گرەوبردنەوە مامەڵە لەگەڵ ئەم ڕێڕەوە دە ساڵییەدا بکەین ئەوا کورد گرەوی بردەوەو لەباری تەمەن درێژی تەجرەبەکەیەوە سەرکەوتنی بەدەست هێنا. با ئەو سەرکەوتنە بەقەرزاری (5) نمرەی سەرکەوتنیش بێت مادامەکی ئەو (5) نمرەیە رەسمییە.

ئاخرییەکەی مەرجە کە ئێمە هەرێمەکەمان بەدەستی خۆمانەوەیە. ئەرکی مۆراڵی سەرشانمانە کە بەزۆر رەشبینەکانی وڵاتەکەمان بڵێین سەرەڕای دووکەرتبوونی هەرێمو وێڕای شەڕی ناوخۆو دەرکەوتەکانی، لێ وڵاتی ئێمە نەبۆتە "ئەفغانستان". هەروەک ئەرکی مۆرالی سەرشانمانە کە بەزۆر گەشبینەکانمان بڵێین هاوڕێیان هێشتا

---

* لە گەرمەی ئاشتبوونەوەی نیشتمانیی کوردستان و گەرموگوڕی پەیوەندی نێوان یەکێتی و پارتی، سەرەتای ساڵی 2002، ئەم وتارە لەدایکبوو.

زۆرمـان مـاوە ئـاواتە دێـرینەکەی سـەرەتای راپەڕیـن بەدیبهێـنین کە دەمـانگوت "کوردستان دەکەین بەدوورگەیەکی دیموکراسیی لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا". هێشتا زۆرمان ماوە کە پێ بنێینە سەر راستەڕێی ئەوەی کوردستان بکەین بەسوید. ئاخر ئەوە بەوە دەبێ کە کوردستانی کاولکراوی روو لەئاوەدانکردنەوە بکەینەوە کوردستانە بوژاوو رەنگینەکەی جاران. ئەوە بەوە دەبێ کە کوردستان بکەینەوە بە سویسرای رۆژهەڵات هەروەکو رۆژهەڵاتناسەکان وەسفیان دەکرد.

رەنگە ئەمە خەون بێ. ئەمما خەونی ئەوەی هەرێمی ئازادکراو وا ئاوەدانبکەینەوە کە ببێـتەوە بە سویـسراکەی رۆژهەڵات، خەونـی ئەوەی هەرێمـی ئـازادکراو و دیمـوکرات بکەیـن کە ببێـتە سـویدەکەی رۆژهەڵات (یـانی ببێـتە دوورگەیەکـی دیموکراسیی لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا)، خەونێکی جوانو مامجەلال گوتەنی "منعش للامال"ە. خەونی وا لەوە باشترە بەتووڕەیی ئاوڕێک لە دە ساڵی رابردوو بدەینەوەو تەنها لایەنە "ئەفغانستان" ئامێزییەکەی ببینینو پێمان وا نەبێ عاقیبەتەکەی خێربێ.

2

ئەم رێڕەوە دە ساڵییە بەزۆر هەورازو نشێوی پەیوەندی ئیقلیمیو نێودەوڵەتییدا گوزەری کردووە. گرەوی رەوشە ئیقلیمییەکە لەسەر ئەوەبوو ناکۆکی نێوخۆی کورد ببێـتە بەردەبـازی ئامـانجی وان لەتێکـدانی تەجـرەبەکەی کـورد. گـرەوی رەوشـە نێودەوڵەتییەکەش لەسەر ئەوەبوو تەجرەبەکە لەسەر پێی خۆی رابوەستێ. ببێتە دیفاکتۆو گەشەبکاو لەم هەلومەرجی تێکچڕژانە سیاسییەدا گرەو لەزەمەن بباتەوە. گـرەوە نێـودەوڵەتییەکە لەبەردەم چەنـدین ئەگەردا کراوەبـوو بەجۆرێـک کە لەسـەر هیمەتی کورد خۆی وەستابوو ئەگەرەکانی سەرکەوتن زاڵتربکات. لەراستییدا لەو مەیدانەدا گەلی کورد لەهەرێمەکە وێستگەی یەکەمی خۆجێگیرکردنی تێپەڕاندو هاتە قۆناغی خۆناسینی یاساییەوە.

لەو وێـستگەیەی یەکەمـدا دوای کێـشانەوەی دامودەزگـا ئیـدارییەکانی رژێـم لەنـاوچەی رزگـارکراو، خـۆڕاگری تـوێژو گروپەکـانی کـوردەواری لەبەرامـبەر دەرکەوتەکانی کێشانەوەی دامودەزگا ئیدارییەکانو هەڕەشەکانی برسێتیو سەرمای زسـتانو بـێبژیویـدا، زەمینـەی ئەوەیـان رەخـساند کە گـرەوی یەکەم لەئیبتـزازی دامودەزگاکانی بەغدا ببەینەوە.

بەرەی کوردستانی جگە لەرۆڵی لەماوەی حوکمڕانی خۆیدا ئەرکی ئەنجومەنێکی دامەزراندنیـشی کەوتە ئەسـتۆ. لەوڵاتـان کە قەوارەی سیاسـیی پێکـدێ ئەنجـومەنی

دامەزرانـدن ئەرکەکـانی قۆنـاغە ئنتقـالییەکە بەڕێوەدەبـا تـا ڕێوشـوێنی پێکهـاتنی پەرلەمـانو حکـومەت دابـین دەبـێ. بەرەی کوردسـتانی دەورو تەسـلیمی لـەگـەڵ پەرلەمانـدا کـرد دوای ئەوەی لەهەڵبژاردنـی 1992دا گەلـی کـورد یەکەم هەنگاوی لەڕێگای هەزار میلی چوون بەرەو دورگەی دیموکراسی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت نـا. دواتر ململانێی نێوان مۆدێلە سیاسییەکان بەقازانجی دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردسـتانو پەسـەندکردنی فـۆرمەڵەی فیـدراڵی وەک شـێوەی پەسـەندکراوی پەیوەندیی نێوان کوردو بەغدا، کۆتایی پێهات.

3

ئەم ململانێـیە بـۆ خـۆی کۆتـایی وێـستگەی یەکەمو سـەرەتای وێـستگەی دووەمیش بوو. هەر لەسەروبەندی ڕەوشێکی واشدا بوو کە PKK وەک هێزێکی مـوزایەدەچی لەدەرەوەی هەرێمـی کوردسـتان مەلەفـی ئـاژاوەگێڕی نـاوخۆیی لەدژی قەوارەی پێکهـاتوویی نـوێ گرتەدەسـتو لاپەڕە لاپەڕە بەنـاوی کوردستانێتیو یەکێتیی چارەنووسی نەتەوەییەوە هێزەکانی هەرێمی کوردستانی پـێ ئیبتـزاز دەکـرد. لەڕاسـتییدا لەرووی مێـژووییەوە گروپـی PKKو گروپـی سەرلێشێواوی کۆمۆنیزمی کرێکاری کە ئەو وەختە ڕەوتی کۆمۆنیست زاڵترین دەسـتیان بـوو، تـاوانی ئەوەیـان لەسەرشـانە کە خۆپیـشاندانو پروپاگەنـدەی ژەهراوی ئەوتۆیان لەدژی بڕیاری گەلەکەمان لەهەڵبژاردنی پەرلەمان کرد کە تا ئەو وەختـە نەیـارانی کـورد شـتی وایـان نەکردبـوو. هەر بـۆ وەبیرهێنـانەوەی خـوێنەر دەیڵێین کە لایەنگرانی PKK لەپەرلەمانی تورکیا، واتا پەرلەمانتارانی کـورد لەحزبـی (هەپ) دەنگیـان بـۆ مـانەوەی هێزەکـانی ڕۆژئـاوا لە بـنکەی ئەنجەرلیک نەداو ئەمەشیان بەخەبات لەدژی تورکیا دەخوێندەوە!

لەڕاستییدا هەڵوێستی وا لـەگەڵ درەوشانەوەی پرسی کورد لەتورکیا یەک نەدەهـاتەوە. چـونکە دەنگـدان بـۆ مـانەوەی هێزێکـی نێـودەوڵەتی کە کـوردی کوردسـتانی عێـراق لەدەسـتی هەڕەشـەکانی بەغـدا دەپـارێزێ بەشـداریکردنە لەکەمکـردنەوەی مەینەتییەکانی کوردی بەشێکی کوردستان بێئەوەی لەسـەر کـوردی پـارچەیەکی تـر بکەوێ، یـان لەسـەر حسابی وان بێ. دوو ڕوانینـی دژ بەیەک: ڕوانینی بزووتنەوەی سیاسیی دێرینی کوردستانی عێراقو ڕوانینی تازە سـەرهەڵداوی کورد لەتورکیا سـەرەنجام لەچوارچێوەی بزووتنەوەی نەتەوەییدا نـاکۆکیو ململانێـی خولقانـد. سـەرەنجام PKK پـێش هەر هێزێکـی دەرەکـی،

تەنانەت پێش دەسەڵاتی ناوەندیی بەغدا، بەفیعلی شەڕی حکومەتی یەکگرتووی کوردستانی کردو دڵی ئۆجەلان ئاوی نەخواردەوە تا تەقەی لەسەروەری نەتەوەیی‌و لەخەونەکانی دەسەڵاتی تازە دامەزراوی کورد نەکرد.

هێزە هەرێمییەکانیش هاتنە ناو پرسەکەوە. دڵنیانەبوونی ئەوان لەخواست‌و ئەندێشەی دەسەڵاتی کوردیی‌و پێشبڕکێیان لەگەڵ زەمەن تاوەکو ئەم دەسەڵاتە نەبێتە دیفاکتۆ، ڕۆڵێکی گەورەیان گێڕا لەتەنگژە یەک لەدوای یەکە ئیقلیمییەکان لەواری پەیوەند بەکوردو کوردستانی عیراقەوە. بەڵام لەوە ئاسانتر نییە کە هەموو شتێک وەپاڵ فاکتەرە دەرەکییەکە بدەین ئەمە لەکاتێکدا فاکتەری خۆیی زەمینەسازییەکی چاکی کرد تا ئەو ئەندازەی فاکتەری دەرەکی بێ‌ترس‌و سڵەمینەوە بێتە ناو ڕەوشی هەرێمەوەو خۆی بکاتە شەریکە بەش. ڕەوشی نالەباری شەڕی ناوخۆو گۆڕانی لەسەری یەکی تەرازووی هێزەکان، پەرەسەندنی نائارامی سیاسیی شایەدی حاڵی چەندین دەستتێوەردانی ئیقلیمیین کە ئامانجیان بەلوبنانکردنی کوردستان بوو. لەم پێکدادانی هێزە ئیقلیمییەکان‌و دیارنەبوونی ناسنامەی سیاسی ناوچەی ئازادکراوو دەرنەکەوتنی ئەدگارەکانی سیاسەتێکی دەوڵەتی ژێر لەلایەن داڕێژەرانی سیاسەتی دەسەڵات لەهەرێمەکەدا، ئینجا ڕەدوکەوتنی سۆزو ئەندێشەی نابەجێ لەلایەن گروپێکی وەکو PKK-ەوە، لەمانە هەموویانەوە ئاکامگەلێکی وا دەرکەوتن کە پرۆسەی گەشەپێدانی هەمەلاینەی هەرێمەکەی دواخست. هێزە سیاسییەکانی وا لێکرد نەپەرژێنە سەر تەواوکردنی ئەو ئەرکانەی لەسەرشانیان بوو. بەو پێیەش وای لێکردن نەپەرژێنە سەر ئەوەی گرەوی زەمەن ببەنەوەو بەیەکجارەکی ئەزموونی حوکمڕانی کوردی بکەنە "ئەمرێکی واقیع". نابێ ئێمە ئەوەمان لەبیربچێ کە دواکەوتن لەجێبەجێکردنی ئەرکەکانی ترمان وایکرد ئەوەی بەدەستیش هاتووە بکەوێتە بەر هەڕەشەی فەوتانەوە، دیارە ئەمەش لەچوارچێوەی پێشبڕکێی ئێمەو نەیاراندا بوو بۆ زووتر یەکلاییکردنەوەی گرەوە سیاسییەکە.

4

شەڕی ناوخۆیی بەدیوێکدا زیانی ئەوەی لێداین کە لەهەموو شەڕێکی زیانبەخش چاوەڕێ دەکرێ. بەڵام بەدیوەکەی تردا شەڕەکە هەروا تاقە سەرچاوەی هێزی ئێمەی ئیفلیج کرد کە هێزی یەکگرتن‌و یەکێتیی گەلی هەرێمەکەیە. چونکە بەو یەکێتیشەوە ئینجا ئێمە فریای ئەوە نەدەکەوتین بەتەواوەتی بەرپەرچی سیاسەتی

نەیاران بدەینەوە. بەڵام یەکێتییەکە لەکاتی بەرجەستەبوونیدا لەساڵی پێش شەڕی ناوخۆ "واتا پێش 1994/5/1" نموونەی سەرکەوتووی پووچەڵکردنەوەی هەڕەشە هەمەچەشنەکانی دەرەوەبوو یان با بڵێین هیچ نەبێ لەگەڵ ئەو هەڕەشانەدا سەروکاری دەکردو بەگۆڵی یەکسان دەردەچوو.

بەڵام زیانی گەورەتر ئەوەبوو کە لەکوردەواریو چانسەکانی بەردەم پێشکەوتنو گەشەکردنی کەوت. ئەوە هەر کۆستێکی گەورەبوو چونکە لایەنێکی هەرە گرنگی گرەوەکەی ئێمە لەسەر لایەنی پێشخستنی ئابووریو ئاوەدانکردنەوەی کوردستان وەستابوو. کەچی شەڕ ماوەیەک ئارەزووی خزمەتکردنی لا پەکخستینو کزی کردەوە. بۆ خۆشی لەرەوشێکی ناجێگیردا سەرمایەگوزاری نایەتەدیو ئابووریش پێش ناکەوێ. لەرەوشێکی گرژو نائارامی هەرێمەکاندا ئابووری ناکەوێتە گەڕو بازاڕی ئازاد نابوژێتەوە. لەبەرئەوە تەماشا دەکەین گەشەکردنی کوردەورایش ئاستەنگییەکی زۆری هاتە پێش کە بەهیمەتی کوردانەو دەرکەوتەکانی بڕیاری (986) وردە وردە هەندێکی لابران، بەڵام زۆری ترمان لەپێشە. لەولاشەوە بەغدا بێرەحمانەترین هەڵمەتی پاکتاوکردنی نەژادیی بەرپاکرد کە ناچاربووین بەهەڵمەتێکی چڕوپڕی دیبلۆماسیی کوردیی لەدەرەوەو هەڵمەتێکی میللی لەناوەوە قەرەبووی لانی کەمی زەرەروزیانەکانی بکەینەوەو هەوڵی دیکەش هەروا بەڕێوەیە.

لێ ئێمە لەلابردنی هیچ ئاستەنگێکی بەردەم گەشەکردنی کوردەواری دڵنیانابینو بەسەرکەوتنی هەر هەوڵێکی سیاسیی بۆ خەفەکردنی هەڕەشەکان دڵمان ئاو ناخواتەوە ئەگەر لەمە دڵنیا نەبین ئاشتی کوردیی خۆی بۆ پێشهاتەکانی سەرەتای سەدەو هەزارەی نوێ ئامادەکردووە.

5

هەموو لایەک بەئەزموونی دە ساڵی رابردوو دوو ئاکامی سیاسیی ئەوتۆ بنچینەییمان بەدەستهێناوە کە ئیتر دەبێ هاندەرمان بن بۆ هەڵسوڕانێکی کارامەتر لەبواری ئیقلیمیدا، بۆئەوەی هیچ نەبێ ئەزموونی تەمەن دە ساڵی بۆ دواجار بکەینە "دیفاکتۆ". ئاکامی یەکەم ئەوەیە: بەپچڕ پچڕی ناتوانین پەیوەندییەکی تۆکمەو پتەو بەدەوروبەرمانەوە دابمەزرێنینو بەرهەمی هەبێ مەگەر لەسەر حسابی رادەی پێگەینی بێ، ئاکامی دووەمیش ئەوەیە کە چار نییە ئێمە هەر دەبێ لەگەڵ

دەروجیرانمان کراوەبین‌و دەبێ ژیرانەتر لەگەڵ دەرکەوت‌و ئاڵۆزییەکانی دێنە پێش، مامەڵە بکەین.

ئاکامی یەکەم دەبێ پاڵپێوەنەری جۆشدانەوەی پرۆسەی ئاشتی بێ‌و ئی دووەمیش هەلومەرجی لەبار بۆ گەشەکردنی ئابووری‌و کۆمەڵایەتی‌و رووناکبیری لەوڵاتەکەماندا دەرەخسێنێ‌و ئاستەنگییەکانی سەر رێگا تەخت دەکات.

ئێستا هەم خۆمان‌و هەم خەڵکەکەشمان‌و هەم دەرودراوسێش دەزانن ئێمە ئیدارەدانی ژیان‌و گوزەرانی ئەو ملیۆن‌و نیوە خەڵکەمان لەئەستۆیە، بۆیە هەڵسوڕان‌و چالاکی نواندنمان وا پێویست دەکات سیاسەتێکی دەوڵەتی درێژخایەن دابنێین لەئاستانەی هەزارەیەکی نوێ کە ناوچەی حوکمڕانی کوردی کردۆتە دەموچاوێکی باوو چاولێڕاهاتوو لەناو نەخشەی سیاسیی ناوچەکەدا. وا دەبینی هەموو لایەک ناچارن لەگەڵ ئەم دەموچاوە باوەی دە ساڵێکە پێی ئاشنان‌و هەروا ماوەو هەروا لەگەشەکردنە، مامەڵەبکەن. ئیتر کاتی ئەوە هاتووە ئێمەش بەو سیاسەتە ژیرەی دەیگرینەبەر دەمووچاوە باوەکەمان بکەینە کائینێکی هەڵسوڕاو کە وێڕای رەچاوکردنی سەرەتا نیشتمانییەکان، سەرەتاکانی سەربەخۆیی لەبڕیاری سیاسیی، نەرمی‌و نیانییەکی ئەوتۆ بنوێنین کە دەوروبەر نەتوانن گێچەڵمان بۆ بنێنەوە، بەڵکو سەبارەت بەوەی دەبینە کارەکتەرێکی کارا لانی کەمی بەرژەوەندییەکانی هاجسی ئەمنی، هاجسی مانەوەو کردنەوەی پەنجەرەیەک بۆ هەناسەدانی هەرێمەکە کە کۆمەڵە هاجسێکی ئێمەن لەم قۆناغەدا، لەبەرچاو بگرن.

دیارە یەکەم هەنگاو لەم رێگایەدا پردی هاتوچۆی نێوان مەسیف‌و قەڵاچوالانە. هەڤاڵ مامجەلال ئەو پردەی ئاوا کردەوە چونکە پردی پەڕینەوەیە بۆ ئاشتی‌و بۆ یەکگرتنەوەی نیشتمانیی. رێگاش بۆ هاتووچوون‌و هامشۆکردن هەمەجۆرو هەمیشە کراوەیە. ئەم پردی هاتووچۆیە هاوشانی سووربوون لەسەر دیتنەوەی پەنجەرەیەکی هەناسەدانی بۆ دونیای دەرەوە، هاوشانی رەچاوکردنی پتر لە ئەلتەرناتیفێک بۆ پەیوەندییە ئیقلیمییەکان، بەردی بناغەی ئەوەن کە پێی دەگوترێ "سیاسە الخیارات المفتوحە"، بەردی بناغەی ئەوەن کە پێی دەگوترێ دابینکردنی هەلومەرجێکی سیاسیی ژیر بۆ کەوتنەگەڕی ئابووری دابینکردنی ئەمن‌و هێمنی ئاڵوگۆڕی تیجاری.

هەردەبێ ئەمەش ناونیشان‌و ئاراستەی ئەم قۆناغە بێ لەکاری چەسپاندنی ئیدارەو ئیرادەی کوردییدا. هەر ئەوەش ڕێگای مانەوەو گەشەکردنی هەرێمی ئازادکراوو کردنیەتی بە "دیفاکتۆ" پاش دە ساڵ لەدەرکەوتنی لەسەر شانۆی سیاسیی ناوچەکە. بێگومان هەر بەمەش دەتوانین بڵێین بیحەمدیللا عاقیبەتەکەمان خێرە!

دوای دە ساڵ لەبەرپابوونی ئایا پەیامی راپەڕین هاتۆتەدی؟*

ئەمە ئەو پرسیارەیە کە ئەمڕۆ پاش دە ساڵ لەبەرپابوونی راپەڕینو لەدووتوێی ئەو پرسیارانەی رۆژنامەنووسان لەهەڵسوڕاوو پاڵەوانانی راپەڕینی دەکەن سەر دەردێنێو خۆی بەسەر گفتوگۆ گەرموگوڕەکانی تایبەتن بەمەغزای راپەڕینی ئاداری 1991 دەسەپێنێ. پرسیاری ئایا پەیامی راپەڕین هاتۆتەدی نە ئاماژەی پرسیارێکی فەلسەفیو نە بۆ گومان خستنە سەر جەدوای هاتنەدەنگی راپەڕیوانە لەدژی دامودەزگای زوڵمو زۆرداری، بەڵکو پرسیارەکە بۆ دیاریکردنی رێوشوێنی راپەڕینە لە سەر رەوتی سیاسیو کۆمەڵایەتی لەکوردستانو بۆ پێوانەکردنی پلەی پێشقەچوونی ئەو رەوشەیە لەدونیایەکدا کە دوای زەمەنێکی دوورودرێژی فەرامۆشکردن ئاخرییەکەی لایەکی لێکردینەوەو گوێی لەنەعرەتەی جەماوەری تووڕەی کوردستان بوو.

بەڵام پێش هەموو شتێک ئەم پرسیارە سەرنجمان بۆ پرسیارێکی تر رادەکێشێتو لەوەڵامی ئی دووهەمەوە دەتوانین شتێک بەدەست بهێنین.

پرسیاری نوێ ئەوەیە "پەیامی راپەڕین چی بوو؟" پەیامی ئەو راپەڕیوانەی هاواریان لێ هەڵساو هەڵیان کوتایە سەر دامودەزگاکانی سەرکوتکردنو کوردستان بەدەریان کردن چی بوو؟ چونکە هەر بەم شێوەیە دەتوانین بزانین داخۆ دە ساڵ دوای راپەڕین وەفاداری بەرامبەر بەپەیامی راپەڕین نیشاندراوە یاخود نا؟ دەبێ بگەڕێینەوە بۆ پەیامی راپەڕین یان هیچ نەبێ بۆ جەوهەری پەیامی راپەڕین. چونکە بێگومان لەماوەی دە ساڵی رابردوداو لەسایەی رەوشی دوای راپەڕین رەوتی سیاسیو کۆمەڵایەتی لەوڵاتی ئێمە هێندە گۆڕانی بەسەردا هاتووە کە ئامانجی دیکەش، جگە لەئامانجەکانی راپەڕین، واتا جگە لەپەیامی راپەڕین، بێنە کایەوە.

ئەمەش خواستو ئارەزووییەکی رەوایە کە لەگەڵ پەرەسەندنی باری سیاسیو تێپەڕینی زەمەن ئامانجە سیاسیو کۆمەڵایەتییەکان پەرەبستێننو ئی دیکەیان بێتە سەر.

---

* بەهاری ساڵی 2001، لە یادی دەساڵەی ڕپەڕینی کوردستان لە ساڵی 1991دا، لە کوردستانی نوێ بڵاوبۆتەوە.

ئەدەبیاتەکانی سەردەمی راپەڕینو دروشمەکانی سەر دیوارەکانو هاتو هاواری راپەڕیوان لەکاتی هەڵمەتبردندا دەتوانن بەشێکی ئەو پرسیارەمان بۆ وەڵام بدەنەوە کە پەیامی راپەڕین چی بوو. بەداخەوە ئاڵۆزییەکانی سەردەمی شەڕی ناوخۆ وەک چۆن کەموزۆر زیانیان لەراپەڕینو دەستکەوتەکانی دا ئاوەهاش بوونە مایەی پەرشو بڵاویو هەندێک جاریش بزربوونی ئەرشیفی دەوڵەمەندی ئەوانەی ئەدەبیاتەکانی سەروبەندی راپەڕینیان لایە یان ئەوانەی بانگەوازو دروشمو گوتەکانی ئەو سەردەمەیان نووسیوەتەوە. دەنا ئێستا پێداچوونەوەیەکی ورد بەو بەڵگانەدا بەس بوون بۆ ئەوەی کەشوهەوای راپەڕین بەرجەستە بکەینەوەو لەوێوە پەیامەکەی وەبیربێنینەوەو جۆشی بدەینەوە. چەند کەڵکی دەبوو ئەگەر هەر بەڕێزێک ئەرشیفێکی وای لایە تۆژینەوەیەکی زانستی لەسەر دروشمو بانگەوازەکانی سەردەمی راپەڕین دەکردو کێرفی هەڵکشانو داکشانیانی بۆ دیاری دەکردینو یارمەتی وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارەی دەداین کە هەر بە فیعلی پەیامی راپەڕین چی بوو؟

بەندە ناچارم لێرە بەمەزەندە چەند هێڵێکی سەرەکی دروشمو ئاراستەی بانگەوازەکانی سەردەمی راپەڕین چڕبکەمەوەو خاڵی هاوبەشیان دەستنیشان بکەم کە هەڵدەگرێ خوێندنەوەی بۆ بکەینو لەئاستیدا هەڵوەستە بکەین، ئەمەش کەموزۆر لەئاراستەی سیاسیی هێزو گروپەکانی بوونیان بەپێی قورسایی گەورە یان بچووکی خۆیان هەبووەو هەندێکیان ئێستاش ئەو قورساییەیان ماوە.

راپەڕین پێش هەموو شتێک یەکلاییکردنەوەی حسابێکی یەکلایینەکراوی نێوان کوردو دەسەڵاتی ناوەندی بوو. کورد بەهەموو ئەو ئاراستەو تەییارە سیاسییانەی دروشمیان هەبوو، نەعرەتەی شۆرشگێڕییان بەدەنگی جیاواز بەڵام بۆ یەک ناوەڕۆک هەبوو. دەسەڵاتی ناوەندیش بەو هەموو زەبرو زەنگەی لەدژی هەمووان پەیڕەوی دەکردو هەمووانی بەدوژمنی خۆی دەزانی. لەبەر ئەوە هەر یەکەی ناونیشانێکی دابوو بە دوژمنەکەی کە لەروانینو جیهانبینیی خۆیەوە وەریگرتبوو، بۆیە لەیەک ساتەوەختدا کە ساتەوەختی تەقینەوەی راپەڕین بوو هەمان ئەو دەسەڵاتە ناوەندییەی دژی هەمووان بوو لەلای جیهانبینییە جیاجیاکانی هەمووان بووە، بەعسی شۆڤێنی (لای تەییاری نیشتمانیو نەتەوەیی لەکوردایەتیدا) بەعسی دیکتاتۆر (لای تەییاری دیموکراتی) بەعسی سەرمایە، بەعسی بۆرژوا (لای تەییاری مارکسی) بەعسی کافر (لای تەییاری ئیسلامی).. هتد ئەم ناوە جیاجیایانە هی یەک ناوەڕۆک بوون. ناوەڕۆکی دەسەڵاتێک کە هەموو لایەک دەردیان لەدەستی چەشتووەو پێویست بوو لەساتەوەختی راپەڕیندا خۆیانی لێ جیابکەنەوە.

ئەم جیهانبینییە جیاجیایانە لایەنێکی نیازی راپەڕیوانمان بۆ دەردەخەن.

بەدیوێکی تردا هەر هاوولاتییەکی کوردستان چیرۆکێکی تایبەتی خۆی هەبوو کە هانی داوە بۆ بەشداریکردن لەهەڵمەتی راپەڕین یان -هیچ نەبێ- دڵی پێخۆشبووە کە راپەڕین دەبێ‌و پەلاماری دەسەڵات دەدرێ.. ئیتر هاوولاتی وای تێدا بووە کە کەسوکاری شەهیدو لەسێدارە دراوەو هی واشی تێدا بوو، راپەڕینی بەدڵا بوو تەنها لەبەرئەوەی لەوانەیە لەشوێنێکدا هەڵسوکەوتێکی ناشیرینی ئەفسەرێکی رژێم بێ‌تاقەتی کردبێت.

ئەمانە هەموی دەشێ پاڵنەری خەڵک بن بۆ نارەزایی، بۆ راپەڕین‌و هەڵکوتانە سەر دامودەزگاکانی سەرکوتکردن. بەڵام مەرج نییە پەیامی راپەڕینمان بۆ روونبکەنەوە. "پەیامی راپەڕین" تەنها ئەو خەڵکانە دەیزانن کە بەهۆشیارییەوە، بە بەرنامەڕێژییەوە کاریان بۆ راپەڕین کردو هەڵیانگیرساندو واش گری گرت کە هەر هاوولاتییەو لەراستی خۆیەوە بێتە سەر هێڵی راپەڕین‌و چیرۆکی ململانێی خۆی لەگەڵ سەرکوتکەران یەکلاییبکاتەوە.

کەواتە لێرەدا سێ ئەڵقەی پێکەوەگرێدراوی پرسیارمان لایە:

-ئایا پەیامی راپەڕین هاتۆتە دی؟

-ئایا پەیامی راپەڕین چیبوو؟

-ئایا پەیامی راپەڕیوان چی بووو راپەڕیوان کێ بوون؟

بەپێی ئەو بەڵگەو دیکۆمێنتانەی هەن، بەپێی گێڕانەوەی رێبەرانی راپەڕین یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان رێکخەرو بەرنامەدارێژەرو رێبەری راپەڕین بوو، لەچوارچێوەی بەرەی کوردستانی‌و بەهاوکاری‌و هاوبەشی جەماوەری کوردستان یەکێتی‌و ئەندامو لایەنگرانی ناسنامەی راپەڕیوان پێکدێنن. ئەم راستییە بۆ ئەوە نییە مافی کەسانی تر بخورێ یان لەرۆڵی جەماوەر کەم بکرێتەوە. بۆ شانازی حزبیش نییە چونکە هێمنی موکریانی گوتەنی شوێنی دیکە زۆرە بۆ گاڵتەو جەفەنگ. چونکە راپەڕینەکە وەک چۆن لەلایەن هێزێکی حەریفەوە بەرنامەڕێژی بۆ کرابوو ئاوەها جەماوەرییش بوو. ئەمەشیان سەبارەت بەدوو هۆی روون‌و ئاشکرا:

یەکەمیان یەکێتی وەک هێزێکی شۆڕشگێڕی نێو بزووتنەوەی رزگاریخوازی گەلی کوردستان، هێزێک کەزۆرترین وزەی ئۆپۆزسیۆنی کوردی تێدا بوو. لەگەڵ گیانی نارەزایی جەماوەری راپەڕیودا ئاوێتەو تێکەڵاو بووبوو.

دووهەمیان مەیلی زاڵ لەناو جەماوەری کوردستاندا مەیلی بزووتنەوەی میللیو بەدەستهێنانی داخوازییە میللییەکان بوو. ئەم مەیلە تەنانەت لەگەڵ مەیلی ئازادییە گشتییەکانو ئازادییە تاکە کەسییەکانیش تێکەڵا بوو، لێی جیا نەبوو.

کەوابێ بۆ تێگەیشتن لە پەیامی راپەڕین ناسنامەی راپەڕیوان رێنیشاندەرمانە، دروشمو بەرنامەی ئەو هێزەی راپەڕینی رێبەری کرد وەڵامدەری پرسیارەکەمانە. ئەرکی ئەو قۆناغەی یەکێتیو بزووتنەوەی شۆڕشگێڕیی خەڵکی کوردستان ئەرکەکانی قۆناغی رزگاریی نیشتمانی بوو کە خۆی لە رزگاریو راماڵینی سوپای سەرکوتکردنو لەجێدانانی دەسەڵاتێکی میللیدا دەبینییەوە. دەسەڵاتێکی میللی کە ئازادییە گشتییەکانی بەدەست هاتبوون بپارێزێو دامودەزگای دیموکراسی چێ بکاو نیشتمانێکی کاول بوو ئاوەدانبکاتەوە. ئەرکی قۆناغی رزگاریی نیشتمانی بەگشتی ئەرکی قۆناغی دیموکراسییە بەهەموو رەهەندو ماناکانییەوە. ئەم ئەرکانەش بەپلەی یەکەم ئەرکی کوردستانینو ئەگەر ئاراستەیەک بەلای گۆڕان لەبەغداش هەبووبێ ئەوا هەمان داخوازی دێرینە کە رەهەندی عیراقی پرسی کوردی لەبەرچاو دەگرتو ئێستاش ئاراستەی وا هەیەو ئاساییە کە بیەوێ رەوشی کورد بە یەکلاییکردنەوەی رەوشی عیراق بگۆڕێو بەقازانجی کورد کۆتایی پێبێنێ.

بەم شێوەیە ناسنامەی راپەڕیوان پەیامی راپەڕینی پێ ناساندین کە پەیامی رزگاریی میللیو هەموو رەهەندە پەیوەندداره‌کانی وییە.

ناسنامەی راپەڕیوان کە هەمیشە ئارەزووی گۆڕانکارییان هەیە پەیامی راپەڕینی پێناساندین کە پەیامی گۆڕانکاریو گۆڕانکاریی هەمیشەییە. لەبەرئەوە کە قسە لەسەر ئەوە دەکەین داخۆ پەیامی راپەڕین هاتۆتە دی دەبێ لەیەک کاتدا دەستکەوتە بەدیهاتووەکان رەچاو بکەین لەلایەکو چاویشمان لەمەیلی گۆڕان بێ کە بەردەوام پەیامی تر دەخاتە سەر راپەڕینو ئەرکی قورستری پێ دەسپێرێ.

بەم جۆرە

(أ) پەیامی راپەڕین ئەگەر ئەوەی ساتەوەختی راپەڕین بێ کە ئازادییە، ئەوا ئازادی کورد هەروا ماوە.

(ب) پەیامی راپەڕین ئەگەر داخوازییەکانی بزووتنەوەی کوردایەتی بێت ئەوا بەشێکی هاتووەتە دی کە رزگاریی بەشێکی خاکی کوردستانە.

(ج) پەیامی راپەڕین ئەگەر جێگیرکردنی داخوازییەکانی بزووتنەوەی کوردایەتی بێت لەشێوەی دەسەڵاتێکی میللیو دیموکراتدا ئەوا ئەو دەسەڵاتە هاتەدی، کورد پەرلەمانی هەڵبژاردو حکومەتی دامەزراند. راستە شەڕ قەوماو حکومەت بووە دوو

کەرت بەڵام بەڵێن بەپلەی یەکەم بەدیهێنانی دەسەڵاتەکە بوو، ئەمما جێگیرکردنی ئەو دەسەڵاتە، پاراستنی یەکێتیی ئەو دەسەڵاتەو بەدیهێنانی یەکگرتنەوەی ئەو دەسەڵاتە ئەوا لەئەرکەکانی دواى راپەڕینە نەک ساتەوەختی راپەڕین.

شەرتی راپەڕیوان بەدیهێنانی ئاواتەکان بوو، شەرتی ئەوانەی بەروبوومی راپەڕین دەخۆن دەبێ پاراستنی ئاواتە بەدیهاتووەکان بێت.

(د) دواجار پەیامی راپەڕین ئەگەر پەیامی گۆڕانکاریو مەیلی گۆڕانی هەمیشەیی‌و بەردەوام بێ ئەوا تا ئەو شوێنەی ئەرکی ترو پەیامی قورستر دەخەینە سەر راپەڕین، تا ئەوکاتەی خاڵی تر دەخەینە ئەجێندای راپەڕینەوە کە پێشتر ئەو خاڵانەی تێدا نەبووە ئەوا مانای وایە رۆحی راپەڕین کە هەوێنی گۆڕانکارییە هەروا زیندووە.

سەرەنجام پەیامی راپەڕین هاتۆتەدی چونکە دەستکەوتمان هەیە، مەیلی جێگیرکردنی ئەو دەستکەوتانە و خستنەسەری ئی دیکەشمان هەیە.

بەڵێ کەفو کوڵی ساتەوەختی راپەرین نیشتۆتەوە، بەڵام ئەوە پەیامی راپەڕین نەبوو. پەیامی راپەڕین جێگیرکردنی دەستکەوتەکان بوو، لەگەڵ پاراستنی رۆحی راپەڕین لەپێناو دەستکەوتی تردا.

بەشی دووەم

شرۆڤەکاری هەفتانە

شوێنی کورد لەناو گێژەنی گۆڕانکارییەکاندا*

بەغدا پایتەختی سیاسەتی کوردیشە!

ئێمە چۆن خۆمان بۆئەم هەلومەرجە تازەیە ئامادەکردووە و دوای نیشتنەوەی گەردەلولی گۆڕانکارییەکان ئەجندای بزوتنەوەی کوردایەتی چییەو چۆنی رایی دەکات؟

ئەمە ئەو کۆمەڵە پرسیارەیە کەنزیکەی دەساڵە ، لەوەتەی بەشێکی هەرێمی کوردستان کەوتۆتە دەست کورد خۆی، ئێمە لەیەکتری دەکەین و لەگەڵ هاتنە پێشەوەی هەر ئەگەرێکی گۆڕان و وەرچەرخاندا دەمەزەرەی دەکەینەوە. ئەمەش سەبارەت بەوەی کەجاران پرسیارەکانمان ، خواستەکانمان لەهەر هەلومەرجێکی نوێدا بەئەندازەی سەنگ و دەسەڵاتی سنووورداری بزووتنەوە شۆڕشگێرییەکەمان بوو. بەڵام لەوەتەی دەسەڵاتمان هەیە، قورساییەکی سیاسیمان بۆ خۆمان پێکهێناوە، لەهەموو وەرسوڕانێکدا پرسیارمان زۆرو خواست و ئاواتەکانمانیش زۆرتر. دەساڵە کورد بەو سەنگ و پایەی لەناو ئاڵۆزی سیاسەتەکانی ناوچەو دونیادا بەدەستی هێناوە پرسیار لەچارەنووسی خۆی و بەرنامەی رێبەرایەتی بزووتنەوە سیاسییەکەی دەکات. دەستی لەسەر دڵیەتی داخۆ ئەمەی دێتە پێش دەبێتە مایەی جێگیرکردن و پەرەپێدانی ئەوەی بەدەست هاتووە یان، خوانەخواستە، لەدەستچوون و گەڕانەوە بۆ خاڵی تەنانەت پێش سفریش؟! لەراستیدا هەرئەم دڵەراوکێیەی کەسەرچاوەکەی پەرۆشییە بۆدەسکەوتەکان و هەر ئەم خواستەش کەمەبەستێتی پەرە بەو دەستکەوتانە بدات و ئیتری بخاتە سەر، لەبنچینەدا کرۆکی پرسیارەکانی جادەی کوردین.

هەرئێستا ئێمە لەقۆناغی ترس لەگۆڕان و خواستی گۆڕاندایین. ئەم هەلومەرجەی والەژێرناوی دونیای دوای (11)ی ئەیلولی 2001-یشدا قەراری گرتووە، چونکە

---

* ئەم باسە ساڵی 2002، لەگەرمەی ئەگەری هاتنی ئەمریکا بۆ ڕووخانی سەددام حسێن و کردنەوەی دەرگای پایتەختی عیراق بەڕووی کورددا، بەدووبەش، لە کوردستانی نوێدا بڵاوبۆتەوە.

هەڵـــومەرجێکی هەرەنـــوێ و ســـەرەتای وەرچەرخـــانێکی هەرە گەورەی هاوکێـــشە سیاسییەکانی دونیایە وادەبینین ترسەکەمان زیاترو خواستی گۆڕانەکەشمان زیاترو دوور مەوداتـــرە. ئیـــدی هەرلەبەرئەوەش پرســـیارەکانمان جیـــددی تـــرو بێگومـــان وەڵامەکانیشیان وردبینی و هەڵوەستەی دەوێت.

1

هەڵوێستی کورد لەسەردەمی تیرۆری نێودەوڵەتیدا

کورد لەبواری هەڵوێست گرتن لەدونیای دوای (11)ی ئەیلولی (2001)دا نزیک بەخۆســـاغکردنەوە شـــوێنی هەرێمـــی ئـــازادکراوی دیـــاری کـــرد کەلەســـەنگەری تێکۆشـــاندایە لە دژی تیـــرۆرو تۆقانـــدن. بەڵـــێ لەوســـەنگەرەدا کوردایەتی هەوڵـــدەدا تایبەتمەندێتی خۆی بپارێزێ، وەک بزوتنەوەیەکی رەسەنی رزگاریخواز کەلەهەموو دەرکەوتێکدا مەیلی تایبەتمەندێتی هەیە، بەڵام ئەم تایبەتمەندێتییە بەمانای نەشاز دەرکەوتـــن نـــایەت لەنـــاو ســـەنگەری دژی تیـــرۆردا. ســـیما ســـەرەکییەکەو خـــاڵە هاوبەشەکانی رووبەڕوبوونەوەی تیرۆر، بەتایبەتی ئەم تیرۆرە وێرانکەرەی توندڕۆکانی چەشنی ئوسامە بن لادن ئەنجامی دەدەن، هەریەکن و تایبەتمەندێتی تێدا هەرگیز هێڵە گشتییەکە ناسڕێتەوە. بەم مانایە هەڵوەستەی کورد لەهەڵبژاردنی سەنگەری دژە تیرۆر چوون هەڵوەستەی هەندێک لەو گروپ و ناوەندو دەوڵەتانەی رۆژهەڵاتی نـــاقین نیـــیە کەپەرژینـــی پـــشتیوانیان لەشـــەڕی دژە تیـــرۆر پـــڕ لە لـــوغمی (بەڵام) و هەڵوەستەکردنە. تا ئەو ئەندازەی خەریکە کاڵدەبێتەوە. هەندێک لەودەوڵەتانە ئێژن دژی تیـــــرۆرین (بەڵام) ، و (بەمەرجـــــێ). ئەم مەرج و (بەڵام)ەش لەبنچیـــــنەدا هەڵوێستگرتنیان لەتیرۆر بەتاڵ دەکاتەوە.

ئەمە بۆکورد وانییە. چونکە کورد خۆی قوربانی دەستی تیرۆرە. بەتایبەتی تیرۆری رێکخـراوی دەوڵەت. شتێکی تازەش نالێین کەبزوتنەوەی کوردایەتی ئەگەر بەراورد بکرێـــت لەگەڵ هەمـــوو بـــزوتنەوە رزگاریخوازەکـــانی دونیـــا ئەوا پاشـــەڵی کـــردەوە سەربازییەکانی پاک و خاوێن و لاپەڕەی لە تۆماری رەشی تیرۆردا پڕنەکردۆتەوە. سەرەڕای ئەوەی تێکچڕژاوی پرسی کورد لەنێو جوگرافیایەکی خنکێنەرو هاوشانی توندوتیژی بێ رەحمانەی دوژمن هی ئەوە بوو نەک بابای کورد ، بەڵکو غاندیش بکاتە کارلۆسێکی تر.

سەرەنجام پێ دەچێ ئەم پاکژی و تۆمار خاوێنییەمان، لەم رۆژە رەشەی بزوتنەوە سیاسییەکانی دونیای سێدا، بەکەڵکمان بێت.

چونکە ئەگەر بۆ هێزە سیاسییەکانی قورسایی هەڵسوڕانی سیاسیی خۆیان خستبێتە سەر چالاکی تیرۆر و تۆقاندن هەندێک زەحمەت بێت 180% پلە وەرچەرخێن و دەستبەرداری چەکێک بن کەبۆئەوان کەلێنێکی گەورەی بێ دەسەڵاتی پڕدەکردەوە، ئەوا بۆ بزوتنەوەی کوردایەتی زیاتر توور هەڵدانی زیاتری چەکێکی لەبنچینەدا توور هەڵدراو، هیچ حەیف و مەخابنێکی ناوێت.

بەڵام هەڵبژاردنی سەنگەری نێودەوڵەتی دژە تیرۆر لەلایەن کوردەوە تەنها لەبەر لایەنی مۆرالی و ئەخلاقی دژایەتی کردنی تیرۆر نییە. تەنها لەبەرئەوەنییە کوردایەتی باوەڕی بەتیرۆر نییەو تۆماری لەم مەیدانەدا سپی و بێگەردە. بەڵکو پێش هەموو شتێک هەڵبژاردنی سەنگەری دژە تیرۆر هەڵبژاردنێکی پراگماتی، واقیعی و ژیرانەی بزوتنەوەکەمانە. ئەویش سەبارەت بەوەی :

•لەوەرخەرجـــانە مێژووییەکـــانی وەک ئەوەی دونیـــای دوای 11-ی ئەیلـــول کەزلهێزەکان بڕیاری جەنگ و ئاشتی و پۆلێنکردنی سەنگەرەکان دەدەن، بۆ هێزە ئیقلیمییەکان زۆر ئەستەمە خۆ لەئاگری گوللەی وێڵ بپارێزن چ جای هێزە بچووکەکانی وەکی ئێمە. لەسەروبەندی جەنگی ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی لەدژی تیرۆر، وڵاتی خاوەن چەکی ناوەکی وەکی پاکستان ناتوانن لەسەر چەند پەتێک یاری بکەن. داخۆ دەبێ ئێمە چ سەنگەرێکی پێچەوانەی سەنگەری نێودەوڵەتی دژی تیرۆر هەڵبژێرین؟

لێرەدا یەک لەپرسیارە زۆرەکان ئەوەیە ئایا ئێمە بزوتنەوەکەمان لەتوانایدایە لەدژی شەپۆلە گەورەکە مەلوان بکات و دەستکەوتەکانی لەم بارەیەوە چی دەبێت؟

•لەبەرامبەر ئەو شەپۆلە گەورەدا لێرەو لەوێ بەردو ئاستەنگ هەن کەبەبیانووی بەهەڵواسراوی مانەوەی پرسی وەکی پرسی فەلەستین هەڵوەستەو (بەڵام)یان لەبەرامبەر شەڕی ئەمریکا لەدژی تیرۆر هەیە. ئەمانە ئەمریکا بەپێوان بەدوو پێوانە تاوانبار دەکەن، لێ خۆشیان لەئاستی پرسە میللی و ئەتنیکییەکانی وەکو پرسی کورد بەسەد پێوانە دەپێون. پێش ڕووداوەکانی (11)ی ئەیلول لەکۆنگرەی دۆربان فەسڵێکی ڕووبەڕوبوونەوەی نێوان شەپۆلی ئەمریکاو دژە شەپۆلی وەک پڕیشکی ئاوی بەرامبەریشمان بینی. لەوێدا ڕەخنە لەئەمریکا گیرا کە لێناگەڕێ زایۆنیزم وەک بزوتنەوەیەکی شۆڤێنی بناسرێت لەکاتێکدا ئەو دژە شەپۆلە چاوی خۆی لەئاستی ڕەفتارە شۆڤێنییەکانی خۆی دادەخست.

پرسیاری دووەم ئەوەیە ئایا هەمان تەحەفوز و (بەڵام)ی ئەوانمان هەبێت؟

•ئێمە خۆشمان لەدەرکەوتە ناوخۆییەکانی تیرۆری نێودەوڵەتیمان چێشتووە. کردەوە تیرۆریستییەکانی جندالاسلام-ی درێژ بووەی ڕێکخراوی (القاعدە) لەکوردستان فەسڵێکی لۆکاڵی کردەوە تیرۆریستییەکانی دونیا بوو. لەبەرامبەر قووتکردنەوەی جند الاسلام و هەوڵدان بۆ وەرگۆڕانی کوردستان لەسەرزەمینی تەجرەبەیەکی نەتەوەیی و دیموکراتخواز و ئومێدێک بۆ ئایندەی عێراقێکی دیموکراتی فدرالی بۆ سەرزەمینی ئاژاوەو تیرۆر و ناوەندێک بۆ دەستێوەردان و بەئەفغانستان کردنی کوردستان، پێویست بوو بزوتنەوەی کوردایەتی بەپەلە سەنگەری خۆی دیاری بکات و ئیعتبار بۆ ناسنامەو جەدوای مانەوەی هەرێمی ئازادکراوی کوردستان، دوور لەدەستێوەردان، بگێڕێتەوە.

هەڵبەت ئەمەش لەبەرئەوەبوو کەوەک ماوەی دەساڵی رابردوو کوردستانی پارێزراو بەهاوکێشە نێودەوڵەتییەکان تەنها ناسنامەی تەجرەبەیەکی دیموکراتی روو لەگەشەکردن و چەسپاندنی هەبێت، نەک ناسنامەی ئەفغەنەو لەبنەنەو بەلقەنە.

لەبەر هەموو ئەم دەرکەوتانە کوردایەتی بەزوویی سەنگەری دژە تیرۆری هەڵبژاردو ئەم هەڵوێستەشی بەئاشکرا راگەیاند.

2

چوارەمین هەلی رەخساو بۆ گەلی کوردستان لەمێژووی هاوچەرخدا

گوتمان دونیاکە خۆی لەقۆناغی گۆڕانێکی نوێدایە. هەن ناوی ئەو گۆڕانە دەنێن هاتنە سەرهێڵی سیستمی نوێی جیهانی دوای دەساڵ لەستی و پشتگوێخستنی خواستی سیستمێکی نوێ کە دونیای دوای روخانی سۆڤێت رێک بخات. هەشن دەڵێن ئەم گۆڕانە تازەیە بەئەندازەی وەرچەرخانەکە هەرخۆی لەخۆیدا سیسیتمێکی نوێ دەخولقێنێ کەدەشێ ناوی سیستمی جیهانی سەدەی بیستویەکەمینی لێ بنێین. بەهەرحاڵ ناوهەرچی بێت گرنگ ئەوەیە ئەرک و ئومێدە پێسپێردراوەکانی چۆن پێ رایی دەکرێت؟

لەناو ئەو گێژاوەی دەرهاوێشتەی رووداوەکانی (11)ی ئەیلولن، لێرەلەوێ لێکدانەوەی وردو ژیرانە سەرهەڵدەدەن کەلەئاکامدا دەخوازن بڵێن ناوچەکەی ئێمەش پرێشکێکی گەورەو ، بگرە لەوانەیە ئاگرێکی بڵێسەداریشی بەرکەوێت. ناوچەکەی ئێمە هەڵبەت پێش هەموو شوێنێک عێراقەکەی لەمەرخۆمان دەگرێتەوە؟

لەبیرمـانە کەلەدوای نەمـانی جەنگـی سـاردەوە، ئەمە دووەم دەرفەتـی زێـڕینە کەبۆکورد دێتە پێشەوە. دەرفەتـی یەکەم وابـوو کەلەیەک کاتـدا نەمـانی دونیـای دووجەمسەری و شـەڕی دووەمـی کەنداو لەگەڵ رابـوونێکی نیشتمانیی کورددایەتی یەکی گرتەوە کەلەتۆماری مێژوودا ناوی راپەڕینەکەی ئاداری 1991-ی پێ براوە. دەرهاویـشتەکانی ئەم یەکـانگیرییە وابـوو کەتەنـانەت لەکـۆڕەو و شکستیـشدا گەلـی کورد توانی سەرەنجام ناوچەیەکی ئارام بەدەست بێنێت کەتێیدا:

-لەمەترسی نەمان و جینوساید پارێزراوبێت.

-پێگەیەک لەسـەر زەمـین بۆ بـزوتنەوەی کوردایەتی بخولقێنێت کەلەو پێگەیەوە شوێن پێی خۆی بۆ هەنگاوە گەورەکان قایم بکات.

-تەجرەبەیەکـی حـوکمڕانی بنیـات بنێـت کەوادەبینـین پتـر لەدەسـاڵە دەسکەوت لەسەر دەسکەوت کەڵەکە دەکات.

لەمێـژووی هـاوچەرخی بـزوتنەوەی کوردایەتیـدا لەسـێ وەرچەرخـانی جیهـانیی گەورەدا گەلی کوردستان کەوتۆتەخۆ و ئەجری هەوڵدانی بەرکەوتووە، لێ لەدوانیانـدا ئەجری سەرکەوتنی بەدەست هێناوە:

-لەوەرچەرخانی دوای شەڕی جیهانیی یەکەم مەلیکی کوردستان حوکمڕانێتییەکی راگەیاند کەدواتر ئینگلیزەکان لەناویان برد.

-لەوەرچەرخـــانی دوای شـــەڕی جیهـــانیی دووەمـــدا کۆمـــاری مەهابـــاد دامەزرا بەسەرۆکایـەتی پێشەوا قازی محـەمـەد، لێقەوام ئەلسەلتەنە تەماعی نەوتی خستە بەردەم شورەویی لەبەرامبەر سڕینەوەی ئاسەواری کۆمارەکە.

-لەوەرچەرخـانی شـەڕی جیهـانیی. دوای نەمـانی جـووت جەمـسەری (سـێیەمین شەری جیهانی) قەوارەیەکی نیمچە خۆبەخۆمـان پێکەوە نا. ئەم قەوارەیە درێژتـرین ئەزموونی حوکمڕانی کوردە، کەسەرەڕای تەگەرەکانی سەر رێگا، سـەرەڕای سستی و کەمی تواناو کەرەستەکانی پێوستن، وا دەساڵە بەردەوامەو گەشەدەکات.

لەم هەلـومەرجەدا ئەمە یەکەم جـارە ئـێمە دەسـکەوتی وەرچەرخـانێکی پێـشووتر دەرپارێزین و لەبەردەم وەرچەرخانێکی نوێشداین کەشەڕی جیهانییە لەدژی تیـرۆر. ئەم شـەڕەی دەشـێ پێـی بڵـێن چـوارەمین شـەری جیهـان کەوەرگـۆڕانێکی گەورەی نێـودەوڵەتی بەدواوە دەبێـت. ئەمە یەکەم جـارە کلیلـی کوردسـتانی ئـازاد لەدەسـت خۆمانەو پەنجەرەیەکمان بۆ خواستی زیاتر کردۆتەوە. خواستی ئەوتۆ کەخەریکە بڵێم هەرێمـی ئـازادکراوی دووکەرت بـوو بەشـی ناکـات. هەربەفیعلـیش ئەم جوگرافیـا گەمارۆدراوەی ئـێمەی تێدایـن، سـەرەڕای گەشـەکردنی، بەشی ئەو خواستانە نـاکەن

کەئـێمە هەمـانە. ئەم جوگرافیـایە بـۆ ئـێمە تەنـگەبەرەو حەیـفە ئـاوات و ئیـرادەی ئەوەمان نەبێت فراوانتری بکەین.

بەڵام شکل و شێوەی ئەو فراوانکردنە چۆنە؟

دەمەوێ بەسـەرنجدان لەدووبـواری قودرەتمەنـدی سیاسـەتی کـوردایەتییەوە لەبارەی لاوازییەکی هەرهەمان ئەو سیاسەتە بدوێم. ئەمە مەتەڵ نییە، بەڵکو ئەمە دەرکەوتێکی سەیری جوگرافیا گەمارۆ دراوەکەیە کە ئێستا ئاماژەم پێدا. وادەبینین سیاسەتی کوردایەتی لەماوەی دەساڵی رابردوودا لەناوخۆدا چ کەمتەرخەمییەکی ئەوتـۆی نەبـووەو هەروا حوکمڕانییەکەمـان پـتەو دەکـات. لەئاسـتی نێودەوڵەتیـشدا دیبلۆماسیی کوردیی هەنگاوی باشی ناوەو سەفارەت و ناوەندەکانی سیاسـەت جێی بزاوتێکـــی بەرچـــاوی نوێنەرەکانمـــان بـــوو، بەڵام لەنێـــوان ئەم دوو مەیـــدانە قودرەتمەندەدا ئێمە لەماوەی دەساڵی رابـردوودا شایەدی پتر لەجارێـک گـرژین و نالەباریمـان تـووش هـات لەگەڵ پـایتەختە ئیقلیمییەکانـدا. لەنێـوان کوردسـتان و هەندەرانـدا پردێـک هەیە کەپـردی ئیقلیمیـیەو هـی ئەوەنیـیە لەمامەڵەو سـەودای سیاسیدا پشتی تێبکەین، سـەرەڕای پێکدادان و پێکهەڵشاخان کەهەر روو دەدەن. لێ لەدواجاردا ئەم پێکدادان و پێکهەڵشاخانە هەق نییە بێ ئومێد و چارەڕەشمان بکات بەجۆرێـک کەهیچ دەرفەتێکی مـامەڵەو سـەودای سیاسیی لەگەڵ پـایتەختە ئیقلیمییەکانـدانەمێنێت. جـائەگەر هەنـدێک جـار ئەوگـرژییە ئیقلیمیـیە پاسـاوی سیاسـیی خـۆی هەبوویێـت، سـەبارەت بەوەی کـورد لەم جوگرافیـا داخـراودا هەرئەوەندەی لەدەست هاتووە، ئەوا دەبێ لەم وەرچەرخانە نـوێیەدا بەدوو ئاڕاستە کاربکەین:

*ئەو پردە ناجێگیرەی نێوان هەرێم و هەندەران جێگیربکەین.

*لەبەغدای پایتەختدا ، لەهەرگۆڕانێکدا ، قورسایی و سەنگی خۆمان هەبێت.

بێگومـان بزاوتێکی ئیقلیمـی بـۆ دڵنیـاکردنەوەی پـردە ئیقلیمییەکە وادەکـات کـورد سەنگێکی شایستەی لەبەغدای دوارۆژ هەبێت.

هەروا بەپێچەوانەشـەوە سـەنگی کـورد لەوبەغـدایەدا، دەبێـتە مـایەی پتەوکردنـی رایەڵـی پەیوەنـدییە ئیقلیمیـیەکەو لەوێـشەوە پتەوبـوونی پـردەکە بەدەرەوە، بەکۆمەڵی نێـودەوڵەتییەوە، تـالەوێ کێـشەکەمان هەمیـشە لەدروشـانەوەدابێت.تـالەوێ ئەو قودرەتمەنـدییەی دەرچوونمـان لەقومقومەکە خولّقانـدوویەتی، ببێـتە تـۆڕێکی فراوانـی مامەڵەو هەڵسوڕانی سیاسیانە بۆ کوردایەتی.

3

بەرەیەکـــی نـــوێی کوردســـتانیی، دەستپێـــشخەرییەکی نـــوێ لەپێنـــاو ڕووبەڕوبوونەوەی ئەگەرەکان

شتێکی تازە ناڵێین ئەگەر ئاماژە بەوەبکەین کلیلی ئامادەباشی کورد بۆ گۆڕانەکان یەکێتی هەڵوێست و ڕێککەوتنە لەسەر خاڵە بنچینەییەکانی کە ستراتیژی بزوتنەوەی کوردایەتی پێک دێنن لەم قۆناغەدا. چونکە یەکێتی هەڵوێست نەک هەر قەرەبووی زەرەرو زیانەکانی سەردەمی پەرتەوازەیی و ململانێی ناوخۆمان بۆدەکاتەوە، بەڵکو ئێمە جگە لەو یەکێتییە هیچ ڕێبازێکی ترمان نییە کە:

-وابکات ڕۆڵێکی گەورە لەگۆڕانەکاندا بگێڕین.

-وابکات ئەوەی بەدەستمان هێناوە لەسنووری هەرێمی ئازادکراودا بیپارێزین.

-وابکات دەسکەوتی ڕۆڵی خۆمان وەربگرین کەوەک لەسەرەتای ئەم وتارەوە گوتمان (پاراستنی ئەوەی کەهەیەو پەرەپێدانێتی).

تەنها یەکێتی هەڵوێستە کەڕێبازی بەدەست هێنانی ئەو خواستانەمان بۆ ڕۆشن دەکاتەوە. بۆیە بانگەوازی هەڤاڵ مام جەلال بۆ پێکەوەنانی بەرەیەکی نوێی کوردستانیی لەم هەلومەرجەدا پێش ئەوەی داوایەکی تەبشیری بێت دەست نیشانکردنی یەک لەپێداویستییە هەرەسەرەکییەکانی هەلومەرجی ڕوو لەگۆڕاوی ناوچەکەیە، دەستپێشخەرییەکی جیدیە بۆ خۆئامادەکردن بۆئەگەرەکانی گۆڕان. بەرەیەکی نوێی کوردستانیی دووپاتکردنەوەی ئەزموونێکی کاری بەرەییە کەلەوەختێکی ناجۆردا پێک هات، بەڵام لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا، لەڕاپەڕینی1991، ئەرکی گەورەی خۆی بەجێهێنا. چونکە (بەرەی کوردستانی) لەوسەردەمەدا ڕێکوپێکترین هێز بوو لەسەر گۆڕەپانی ڕاپەڕین لەکاتێکدا ڕاپەڕینەکەی باشووری عێراق تووشی پەرتەوازەیی و پشێوی هاتبوو. لەوەش دەچێ پێکهێنانی بەرەیەکی نوێی کوردستانیی، یان هەر گوزارشتێکی دیکەی یەکێتی هەڵوێست، دەستەبەری سەنگێکی بەرچاوی کورد بێت لەعێراقی ئایندەدا. ڕاستییەکەی پێکهێنانی بەرەیەکی نوێ هێندە کارێکی دژوارنییە وەک هەندێک بۆی دەچن. چونکە بەرە بۆیەک هەڵوێستی لەهەلومەرجێکی نوێ دێت کەهەموان قازانجی ڕاستەوخۆ دەوریان لەئاراستەکردنیدا هەیە. بەم پێیە دەشێ بەرەیەک هەبێ کەلەوردەکاری ڕەوشی ناوخۆی کوردستان، ڕەوشی وەک ئەوەی نێوان یەکێتی و پارتی لەسەر بەڕێوەبردنی هەرێم، ئیجتهادی جیاجیای تێدا بێت، بەڵام لەپرسە

سەرەکییەکەی بەشی کورد لەپایتەخدا، ئەوا هاوهەڵوێست بێت. بەڵێ خۆشتر وایە کەیەگرتنەوە و یەکخستنی هەرێم هەرئێستا بێتەدی، بەڵام (یەکخستنی) هەڵوێستیش لەبەرەیەکدا خۆی لەخۆیدا داخوازییەکی هەنووکەیی خۆئامادەکردنە بۆ مامەڵە کردن لەگەڵ گۆڕانەکاندا. دواجار دەشێ لەمیانی کاری بەرەیی بۆ ئامانجە گەورەکەی (رۆڵی سەنگینی کورد لەبەغدا)دا شتەلاوەکییەکانی بوونەتە مایەی ناکۆکی نێوخۆی هەرێم بچووکببنەوە و پێکەوەکارکردن لەبەرەیەکی گەورە بۆ ئامانجی گەورە، زەمینەی دەروونی و سیاسیی گونجاو بۆ چارەسەری ململانێ ناوخۆیەکەش دابین بکات.

4

بەغدا، پایتەختی سیاسەتی کوردییشە!

هەڵبەتە یەکێک لەخەسڵەتە هەرە باشەکانی کاری بەرەیی ئەوەیە کەیەکێتی ئامانج رێ لەگرتنە بەری شێوازی کارکردن و رێ لەخەسڵەتە تایبەتییەکانی پێکهاتەکانی ناو بەرەکە ناگرێ. یەکێتی هەڵوێست لەکاری بەرەییدا یەکێتییەکی قەسری و ئیندماجی نییە، بەڵکو یەکێتییەکی ئیختیارییە لەسەر شێوەی یەکێتی و هەمەچەشنی (الوحده والتنوع). بەتایبەتی لەو بەرانەی لەنێوبزوتنەوەی کوردایەتیدا پێک دێت، چونکە بزوتنەوەکە خۆی لەباری ئامانجە سیاسییەکانەوە دژی یەکێتی ئیندماجی و قەسرییە و لەگەڵ یەکێتی ئیختیارییەکە هەمەڕەنگی پێکهاتەکە بپارێزێ و بەم پێیە یەکێتی هەڵوێست هەروا لەپاڵ هێزە سیاسییەکانی تر بوارێکی فراوان بۆ تاکەکانی نێوکوردەواری و هەڵسوڕاوانی بوارە جیاجیاکانی روناکبیریی، کۆمەڵایەتی و سیاسیی لەناو کورد دەڕەخسێنێ کەئەوانیش بێنە مەیدانی تێکۆشانی فراوانەوە لەبەغدای روو لەدیموکراسییدا. چونکە وەختێک رەوشی بەغدا ئاسایی دەبێتەوە، ساڵۆنەکانی سیاسەت و ناوەندەکانی بڕیارو ناوەندە ئەکادیمی و روناکبیری و کۆمەڵایەتی و دامەزراوەکانی لەوێ دروست دەبنەوە پێویستیان بەکورد دەبێ تارۆڵی خۆی بگێڕێ لەناویاندا. ئەم ئاماژەیە بۆ خۆئامادەکردنە لەپێناو ئەو هەلومەرجە نوێیەی لەو سەردەمەدا دێنە پێشەوە، بۆ تێگەیشتن لەسکێچی ئەو سیناریۆیانەی لەدوای گۆڕان، لەدەروونی سیاسەتی عێراق و کۆمەڵی عێراقی سەردەمی دیموکراتیدا بەرجەستە دەبن. هەرگیزئامانجەکانی کوردایەتی و هێزە سیاسییەکانی لەوەدا کۆتایی نایەت و تەنها بەوەش پەرژینی ئاسنینی پارێزگاری ئامانجە نەتەوەییەکانمان مسۆگەر ناکەین کەلەعێراقی ئایندەدا فیدرالیزم وەربگرین و چەند وەزیرێک (یان

بۆچی سەرۆکایەتی نەبێ)؟ بەنسیبی کورد بێت، بەڵکو لەپاڵ ئەو ئامانجە پیرۆزو گرنگانەشدا چاوەڕێ دەکرێ چالاک و هەڵسوڕاوانی کورد لەناو زانکۆکانی پایتەخت و لەناو دامەزراوە روناکبیریی و کۆمەڵایەتییەکاندا ببزوێن و رۆڵ بگێرن. چاوەڕێ دەکرێ فەیلییە گەڕاوەکان تەنها بەوەرگرتنەوەی رەگەزنامەی بەناهەق لێوەرگیراوەی عێراقی و چەند چالاکییەکی سنووورداری بازاری شۆرجە ئیکتفا نەکەن. بەڵکو رێگای ئاوریشمی ئاڵوگۆڕی بازرگانی و ئابووری لەپتر لەوڵات و مەملەکەتێک بکەنەوە. ئەگەر قەرارە کورد لەعێراقدا هەر ئەم جوگرافیایە بەشی بێت چونکە گوایە دەبێ (شوێنێک هەبێت توتنەکەی تێدا ساغ بکاتەوەو بفرۆشێ) ئێ کەوابێ بۆچی بازرگانانی کورد خۆیان هەناردن و ئاڵوگۆڕپێکردنەکەش نەگرنە ئەستۆ؟

هێنانە بەرچاوی سکێچێکی سەرەتایی ئەو سیناریۆیانەی لەپێشن، خەیاڵ پڵاوی نییە هەرچەندە خەیاڵ لەسیاسەتدا ئاسۆی بیرکردنەوە فراوان دەکاو پاڵنەری کۆشش و هەوڵدانە. بەڵام لێرەدا مەبەست ئەوەیە کەچەمکەکانی پتر لەچەندە دەیەیەکە دەربارەی بازنەکانی پەیوەندی بزوتنەوەی کوردایەتی بەپرسی عێراقی بوونەوە دەخرێتە روو، خورد بکەینەوەو مانایەکی نوێ و واقیعیانەی پێبەخشین.

لەڕاستیدا دەبێ دان بەو هەقیقەتەدا بنێین کەهەندێک جار بیرکردنەوەی لەبابەت ئەوەی کورد تەنها فیدرالیزمی بەسەو (وكفي الله المؤمنين شر القتال) بیرکردنەوەیەکی نەک هەرتەسک بینە، بەڵکو ئاسۆ لێڵ و تەلخاویشە.. بگرە دەکارین بڵێین ئەم جۆرە بیرکردنەوانە تەمەڵییەکی گەورەو قەناعەتێکی موتەوازیعانەی لەپشتەوەیە. ئەگینا گۆڕان لەبەغداو هاتنە پێشەوەی هەلومەرجی سەندنی مافی فیدرالیزم سەرەتای رێگایەکی دوورودرێژی کۆشش و خەباتی سیاسیی بزوتنەوەی کوردایەتی و هەڵسوڕاوانی بواری سیاسییە لەکوردستاندا.

رێگایاکی دوورودرێژی وا کەپێشکەوتنی ئەدائی سیاسیی کوردو تەکنیکی کاری هێزەکانی لەماوەی دەساڵی رابردوودا یارمەتیدەرێکی چاک دەبێت بۆ هەمووارکردنی کۆسپەکانی بەردەمی. لەبیریشمان نەچێ کە سێ دەیەیە بەغدا خۆشی بەهۆی هەژمورنی تۆتالیتاریزمەوە لەسیاسەت و تەکنیکی سیاسیی پێشکەوتوو داشۆراوە. ئەمەش مانای وایە کەئێمە لەبەغدای ئایندەدا سەبارەت بەدەساڵ ئەزموونی کارمان، دەساڵ لەپێش هێزە سیاسییەکانی تری عێراقەوەین لەئەزموون و شارەزاییدا. دەبێ بایی ئەودەساڵە زووتر بێینە دەست و جێی خۆمان بکەینەوە.

لەم پەیوەندەدا جیاوازی نێوان ئەزموونەکانی رابردوو و ئەوەی ئێستا لەئاسۆدایە جیاوازییەکی گەلێک جەوهەرییە. ئێمە ئێستا لەناو ئەم رووداوانەدا دەژین و خۆمان دروستکەربین.

لەکاتێکدا ئەزموونەکانی رابردوو مەگەر لەکتێبان لەسەری بخوێنینەوە و حەسرەت بۆهەلەلەدەستچووەکانی بخۆین. ئێمە ئێستا هەموومان، بەهێزەکانی نێو کوردایەتی و بەهەڵسوڕاوانی بوارە جیاجیاکانی کۆمەڵی کوردەوارییەوە، بانگێشتکراوین لەم گەمە تازەیەدا بەشداربین و پشکی خۆمانی تێدا تاقیبکەینەوە.

دواجار

شەر لەئەفغانستان و تۆزی دەستکەوتەکان لەکوردستانە. لەناو ئەوتەپوتۆزەدا هەلێک بۆ کورد هاتۆتە پێش کەوازیکەرێکی لێهاتووبێت. وازیکەری لێهاتووش هەمیشە هێرشی دەستپێشخەری لەسەرووی داکۆکی کردنەوە دادەنێت.

وازیکەری لێهاتوو لەبەغدای ئایندەدا لەڕێی دەستپێشخەرییەوە داکۆکی لەکوردستانەکەی دەکات.

گەمەکە دەڵێت.. هەولێرو سلێمانی دوو ناوەندی گەورەی سیاسەتی کوردین و کەرکوکیش بەدەردی رەواندزییان دەڵێن ((ئی خۆنە))، بەڵام هێڵی تەماسی داکۆکی لەوانە بەغدایە. لەوێ تۆڕی پەیوەندییە ئیقلیمی و نێودەوڵەتییەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی فراوان و فراوانتر دەکرێت.

ئایندەی دەسەڵات لە هەرێمی کوردستان*

دەبێ ئەم پرسیارە راستەوخۆیە (ئایندەی دەسەڵات لە هەرێمی کوردستان) بەسێ حاڵەتی لێک جیاواز، بەڵام تەواوکاری یەکترییەوە گرێبدەین، حاڵەتەکان ئەمانەن:

یەکەم: شیکردنەوەمان بۆ رەوتی پەرەسەندنی رووداوەکان لەکوردستان و کاریگەرییەکانی ئەو پەرەسەندنە لەسەر پرسی دەسەڵات و رەهەندەکانی. پێشبینییەکانمان لەم بارەیەوە چین؟

دووەم: کاریگەرییەکانی فاکتەری دەرەوەیی- (عیراقی-ئیقلیمی-نێو دەوڵەتی) لەسەر ئەم دەسەڵاتە.

سێیەم: کارکردنمان، هەوڵ و کۆششمان بۆ ئاڕاستەکردنی ئەو ئایندەیەو گیرسانەوەی لەسەر رەوشێک کە خۆمان وەکو کورد، وەک بزوتنەوەی رزگاریخوازی گەلی کوردستان و وەکو هەڵسوڕاوێکی ئەو بزوتنەوەیە، لەهەر پایەیەکی بەرپرسیارێتی ئەدەبی و ئەخلاقیدا بین، ئاواتی بۆ دەخوازین.

حاڵەتی (یەکەم) یارمەتیدەرمان دەبێت لە تێگەیشتن لەو رەوشەی دەسەڵاتی کوردستان و بگرە تەواوی رەوشی سیاسیی وڵاتەکەمان تێیدا گوزەر دەکەن. هی (دووەم) و کاریگەرییەکانی لەسەرمان پابەندییەکی بەهێزی بەئەندازەی پتەوی دەسەڵاتی هەرێمی کوردستانەوە هەیە، چ لەباری خۆپاراستن لەهەڕەشەو مەترسییە هەمە چەشنەکان و چ لەبواری خۆنوێکردنەوەو گەشەکردنی ئەو دەسەڵاتە کوردستانییە بەوجۆرەی قبوڵکردنی گشتی خۆی درێژە پێبدات. هەردو حاڵەتی (یەکەم) و (دووەم) ئاستی کارکردنمان و ئەو رێوشوێنانەی بۆ دابینکردنی ئایندەیەکی گەش و جێگیری دەسەڵاتی کوردستان پێویستن، دیاری دەکەن. واتا لە حاڵی (یەکەم) و (دووەم)ەوە دەشێ بەرەو حاڵی سێیەم بڕۆین و مەودای کۆششی بزوتنەوەی کوردایەتی بۆ سەرخستنی ئەو دەسەڵاتە کوردستانییە دیاری بکەین.

* ئەم باسە بۆ گۆڤاری رۆشنگەری سەر بە بەشی رووناکبیری مەڵبەندی رێکخستنی سلێمانی نووسراوە کە ئەو وەختە بەرێز شەماڵ عەبدولوەفا بەرپرسی بەشی ڕوناکبیرییەکەی بوو. چەند پرسیارێکیان بۆ تەوەرێک لە بەندە کرد و ئەمەش وەڵامەکەی بوو. ساڵی 2002.

چۆن دۆخی ئایندەی دەسەڵاتی کوردستان شیبکەینەوە؟

مەبەستمە (شیکردنەوە)ی دۆخی دەسەڵاتی کوردستان (حوکمڕانی کوردی) پێش (هەڵوێست)وەرگرتن لەو دەسەڵاتە بکەوێت. هەقە ئەو کەموکوڕییە لەئەدەبیاتی بزوتنەوەی کوردایەتیمان، لەوتاری رۆژنامەو گۆڤارەکانمان چارەسەر بکەین کە خەریکە (ئارەزوومان) لەبارەی ئاڕاستەی دەرکەوتە سیاسییەکانەوە پێش شیکردنەوەی ئاڕاستەی فیعلی دەرکەوتە سیاسییەکە دەکەوێت. ئەوەی کە ئێمە حەزبکەین دەسەڵاتی هەرێم بگاتە ئەو چڵوپۆپە نەتەوەیە نیشتمانییەی ئێمە ئارەزووی لێ دەکەین و کەرکوک و خانەقینی بچێتە سەرو هەرێمی یەکگرتووی کوردستان یەکپارچەو یەک حکومەت بێت شتێکەو شیکردنەوەمان بۆ رووداوەکان، بۆ جموجۆڵی بزوتنەوەی کوردایەتی و رەفتاری سیاسیمان لەسەر بنچینەی فاکتەرە واقیعییەکانی لەسەر گۆڕەپان روودەدەن، شتێکی ترە. ئێمە ئارەزوومان بەدیهێنانی هەموو ئەو دەسکەوتە نەتەوەییە رەوایانەیە. بێ خەوبینینیش بەو مەسەلە رەوایانە ناتوانین بزوتنەوەیەکی شۆڕشگێڕی بەڕێوەببەین. خەونی لەم بابەتە کە هەموویان دەچنە چوارچێوەی چەمکی مافی چارەنووسەوە، مام جەلال وتەنی: (حلم منعش للامال، خەونێکە هیواکان دەبوژێنێتەوە)، بەڵام بۆ هاتنەدی ئەو خەونە (ئەسبابی جەنگمان) پێویستە کەلەم رەوشەی عیراقدا ئامادەگی سیاسیی، تەگبیرو دەستپێشخەری سیاسیی لەهەموو ئاستەکاندا، دەگرێتە خۆی. باشە بۆ رەچاوکردنی هەر تەگبیرێک چۆن دەتوانین بێ (شیکردنەوە)ی رەوشەکەو هەڵسەنگاندنمان بڕیار بدەین و تسمیم وەربگرین؟ لێرەوەیە (شیکردنەوە) بادژوارو ناخۆشیش بێت، باکەموکوڕی و سنووورداری دەسەڵات و وزەی ئێمەش دیاری بکات و هەندێک جار لەباری دەرونییەوە ئەو حەقیقەتانە ئازارمان بدەن، بەڵام گەلێک پێویستن تافێری سیاسەتێکی ژیرانەی وردمان بکەن. بۆ بزوتنەوە شۆڕشگێڕییەکانی وەکو بزوتنەوەی کوردایەتی شیکردنەوەی رەوش و هەڵسەنگاندنی تواناکانمان چەند بەدڵی خۆشمان نەبێ دواجار دەبێ ئەنگێزەی هیمەتکردنی زیاتری ئێمە بێت نەک پاڵنەری دەستەوەستان مانەوەو ئەژنۆ شکاوی.

لەبارەی (حاڵەتی دووەم)ەوە کە فاکتەری دەرەوەیی (دەرەکی) پێکدێنێت و ئەمیشیان کاریگەری لەسەر کۆششی ئێمە بەجێدێڵێت، بەگوێرەی ئەو فاکتەرە ئایا عیراقی یان ئیقلیمی یان نێودەوڵەتییە، هەریەک لەم لایەنانەش هەڵوێستیان و بەم پێیەش کاریگەریان لەسەر کوردستان دەگۆڕێت. فاکتەری عیراقی

بەگوێرەی هێزو ناوەندە سیاسییەکان دەگۆڕێت، هی نێودەوڵەتی لەم دۆخەدا لە قازانجی کوردستاندایە.

لەهەموو شیمانەیەکی کاری کورد بۆ ئایندەی دەسەڵاتەکەی دەکارین ناوی فاکتەری دەرەکی و هۆکارەکانی تر بە (ئەوانی تر) یان بەفاکتەری مەوزوعی ناوبنێین.

هەڵبەت فاکتەری گرنگ و بڕیارلێدەر فاکتەری خۆیی و خۆمانین. کارو ئاکامی کۆششی خۆمانە. جا ئەگەر ئێستا بچینەوە سەرەتای باس دەبینین:

ڕەوشی کورد بەم شێوەیە: دوو دەسەڵاتی لێکترازاو، هەرێمی گەشەکردووی ئابووری و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی بەتایبەتی لەدەڤەری سلێمانیدا، هەندێک دەسکەوتی جێگیرنەکراو. پەرلەمانێکی سست هەیە کەبەلانی کەم دەرەقەتی ئەم دۆخە تازەیە نایەت. لەهەمان کاتدا ئێمە ئایندەخوازین. چاومان لەشتی دیکەیە بەدەلیلی ئەوەی پرسیار لەسەر ئایندەی دەسەڵات لە هەرێمی کوردستان دەکەین. ئەمەی هەیە بەکەمی دەزانین و ئارەزوومان لەشتی ترە. فاکتەری دەرەکیش لەگۆڕێدایە. کەوابێ ئەرکی کوردە کە ئایندە بەو ئاڕاستەیە ببات کە ئارەزووە نەتەوەییەکانی لەیەک حکومەتی هەرێمی یەکگرتووی بەقانونی دانپیانراوی خاوەن دەسەڵاتی بڕیاردان و خاوەنی سەروەری لەتەواوی خاکی کوردستانی عیراقدا، بەدیدەهێنێت. خواستەکە دەسەڵاتێکی چون یەکسانە لەگەڵ باقی عیراقدا. دەسەڵاتێکی دیموکراسییە کە هەموو مەرجەکانی گەمەیەکی تەندروستی دیموکراسی و بزوتنەوەیەکی سیاسیی کاریگەر دابین بکات، کە حزبەکان شوێن و ڕێی خۆیانیان تێدا هەبێ، دەسەڵات بەهەڵبژاردن ئاڵوگۆڕ بکەن و گروپەکانی گوشار، ناوەندەکانی ڕۆژنامەوانی و بزوتنەوە کۆمەڵایەتییەکانیش، ڕۆڵی خۆیانی تێدا بگێڕن.

ئالەم ساتەوەختانەدایە کەئەکتیفی سیاسیی ئێمە بۆ هاتنەدی ئەو دەسەڵاتە دەبێتە پێویستییەکی لە دواخستن نەهاتوو. لەم ساتەوەختەدایە کە ئامانج و نیازی هێنانەکایەی دەسەڵاتێکی لەم چەشنە لە کوردستان خۆی لەخۆیدا دەبێتە ئامرازو ڕێبازی هێنانەدی ئایندەی دڵخوازی خۆمان. کۆشش بۆ ئەو ئایندە گەشە ئێمە نزیک دەکاتەوە لێی و هاتنەدی ئەو کۆششەش هەر بەیەک ڕێگە دەبێ: گرتنەبەری ڕێی نوێکردنەوەی دەسەڵاتی سیاسی لە کوردستان. ئەگەر وانەکەین فاکتەری دەرەکی دۆست ناتوانێ هاوکاریمان بکا و فاکتەری دەرەکی

دوژمنیش زەفەرمان پێ دەبن و لەجیاتی ئێمە ئەو ئایندەیە بەسیماو کردەوەی خۆیان رەنگریژ دەکەن.

کورتی و درێژی هاتنەدی ئەو ئایندەی ئێمە دەمانەوێ واقیعی رەوتی سیاسیی و دژوارییەکانی دێنەرێمان، دیاریان دەکەن.

33 ساڵ لە دوای دامەزراندن*

پاراستنی یەکێتیی وەک قەوارەیەکی نیشتمانیی نەتەوەیی بۆ کوردایەتی

بیرۆکەی سەرەکی لێرەدا ئەمەیە چیتر نابێ لەڕوانگەیەکی حزبی ئەبستراکتەوە سەیری رۆڵی گەورەی حزبێکی وەکو یەکێتی نیشتمانی کوردستان بکرێت لەوێستگەکانی بزوتنەوەی کوردایەتیدا.

یادی 33 ساڵەی دامەزراندن دەرفەتێکی چاکە بۆ "داماڵین"ی ئەم حزبە لە رەهەندە حزبییەکانی. ئەمەش نەک بەمەبەستی بێبەشکردنی تێکۆشەرەکانی لەسەرووەری بەڕێکردنی کاروانی شۆڕش و سەرخستنیدا، حەسانەوە لەسایەی درەختی رەنجدا مافێکی حاشاهەڵنەگرە و سەلماندنیشی کەمترین پاداشتە بۆ رێبوارا نی ئەم رێگا دوور و درێژە، بەڵکو "داماڵین" بەمانای سەیرکردنی یەکێتی و دامەزراوەکانی، سەروەری و تەجرەبە چاک و خراپەکانی لەڕوانگەیەکی نەتەوەیی – نیشتمانیی سەروو حزبییەوە کە ئیتر پارێزگاری و بەپەتەوی ڕاگرتنی و نەشونوماپێکردنی دەکاتە ئەرکێکی نەتەوەیی نیشتمانی گشتگیر نەک تەنها ئەرکێکی رێکخراوەیی دەروون حزبی. دابورەسمی حزبایەتی و گیروگازە رۆژانەییەکانی بەرێوشوێنی خۆی و بەرپرسیاریتی گشتی لەمیانی پاراستنی دامودەزگا سیاسییەکانی بزوتنەوەی رزگاریخوازی گەلی کوردستانیش بەرێوشوێنی خۆیان. ئەم بیرۆکەیە بۆ ئەوە نییە حزبایەتی و کارەکتەرەکانی لەناو قورقوشمی چەمکی هولامی گشتیدا بتوێنینەوە و شەریکە بەشی تر بۆ خاوەنانی ئەم حزبە دابتاشین، بەڵکو ئەمە بۆ سپاردنەوەی یەکێتییە بە باعیسی سەرەکی دروستبوونی : کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان، ئەوانەی یەکێتی لەبەر خاتریان رەنجی کێشا وشەهیدی دا و هەر بەوانیش کاروانەکەی سەرخست و سەردەخات.

* ئەم باسە لەژمارە (1)ی گۆڤاری هەفتانە لە 2008/6/1دا بڵاوبۆتەوە.

"یەکێتی نیشتمانی کوردستان بۆچی؟"

ئەم پێسپاردنەوەیە خەون و خەیاڵێکی ڕۆمانسی نیەیە، بەڵکو ئەمە بەشێکی جەوهەری ئەدەبیاتی بەرایی یەکێتی پێکدێنێت کە مام جەلال، رابەری بزوتنەوەکە، لە "یەکێتی نیشتمانی کوردستان بۆچی"دا ئەدگارە گشتییەکانی دارشت. باوکە دامەزرێنەرەکان ئەو ناسنامەیا ن دایە یەکێتی کە باسکی پۆلایینی بزوتنەوەی رزگاریخوازی بێت و بۆ وی نەبەردی بکات. بەم مانایە یەکێتی دامودەزگایەکی سیاسیی کارای بزوتنەوەی کوردایەتییە کە پاراستنی سەنگ و قورساییەکەی شەئنێکی گشتییە و هەموو لایەک خاوەنداریێتی لەتەندروستی و لەڕەوتی بزاوتەکەی دەکەن.ئەمەش بێ پێشێلکردنی ململانێ سیاسییە دیموکراسییەکەی لە هەموو ئەزموونێکی سیاسیی دیموکرات ودەستووریی چاوەرێدەکرێت، یان بێ خواردنی هەقی سەروەری کەسی تر و مافی یاساییان لە شەڕی دیموکراسیی ئاڵوگۆڕی دەسەڵات و دەستاودەستکردنی بەرێوەبردن و حکومڕانیدا. ئێمە لێرەدا قسەمان لەسەر ئیعتیبارە مەعنەوییەکەی پێویستی پاراستنی دامەزراوە نەتەوەییە مێژووکردەکانە.

پێکەوەنانی یەکێتی بەری رەنجی فەرهادی میللەتێکە کە مێژوو کەمترین دەرفەتی شێنەیی و فرە ئیختیاری لەبەردەمدا والاکردووە، پێویستە لەتەک گۆرانکردن وگونجاندنەوەی لەگەڵ سەردەمی نوێ وئیستحقاقاتەکانیدا، سازانێک لەنێوان پاراستنی کرۆکی مەبەست لەو پێکەوەنانە و چوارچێوە رێکخراوەییەکەی بکرێت. ئەگینا پرۆسەکە دەشەمزێت. بێ ئەم سازانە وەک ئەوە وایە حزبێکی تر ناوی یەکێتی بۆ خۆی بەرێت یان یەکێتی بمێنێتەوە، بەڵام لە گۆڕەپانەکە بێتە دەرەوە وشەمەندۆفەری پێشکەوتن بە جێی بێڵێت. کەوابێ هونەر پاراستنی هەردوو خەسڵەتی رەسەنێتی، وەک رەوتێکی سی وسێ ساڵە، ونوێگەریی وەک نهێنی مانەوە و ئایندەخوازی یەکێتییە. تێنەگەیشتن لەم دوانەیە هاوتای تێنەگەیشتنە لە دوانەکانی دیکەی یەکێتی: حزبی درێژەپێدەری ڕێگا دێرینەکەی تێکۆشان و حزبی دەستپێشخەری نوێ، حزبی دەستەبژێری خوێندەوار وحزبی بنکە فراوانی کۆمەڵانی خەڵک، حزبی نەبەردی چەکداری ئەو کاتەی پێویست بوو وحزبی کەینوبەینەکانی سیاسەت و دانوستاندن لە شێنەییدا، حزبی پێکهاتەی جودا وحزبی هاوپەیمانێتی وکاری بەرەیی، حزبی رەهەند شۆرشگێری کوردستانیی وحزبی واقیعگەرایی لە هەلومەرجی عیراقدا.

پایەدارکردنی بزووتنەوەی کوردایەتی یان....؟

لەدیرۆکی میللەتە خواپێداوەکانی ئەمرۆدا هەرگیز ڕووینەداوە دامودەزگا نەتەوەیی و نیشتمانییەکان لەبەر هەلومەرجی ڕۆژ یان گۆڕینی دەوران بنکۆڵ بکرێن و خەڵکیش کە پەیوەندداری ئەم دامودەزگایەن بێ پەروا سەیری، خوانەخواستە، دارِوخانی تەلارەکەی بکەن و لەسەری هەڵنەدەنێ. سەرمایەی ڕۆحی و ئایدییایی میللەتان، دەزگا و دەوڵەتان با لەبناغەشدا هی دەستەبژێرێک بووبێت، لێ هاوشانی قووڵبوونەوەی ڕۆڵی گشتییان لەم کۆمەڵگەدا دەبنە موڵکی گشتی چ بۆ ئەوانەی ڕاستەوخۆ لەناویدان و سەرمایەگوزاری سیاسیی تێدا دەکەن و چ بۆ ئەوانەی بەتۆڕێک لە خاوەنداریتی، یادەوەری دەستەجەمعی و تۆڕێک دەستکەوتی مەعنەوی و بەرجەستەییەوە پێی گرێدراون.

لەنموونەی مۆدێلی کوردستان و عیراقدا، ئەمڕۆ کورد لە دەسەڵاتە ڕەسمییە دانپیانراوەکانی وەکو حکومەتی فیدراڵی، حکومەتی کوردستان و دەسەڵاتە لۆکاڵییەکانی ناوچە تەعریبکراوەکانی وەک کەرکوک خانەقین و مەخموردا بەشدارە. مسۆگەرکردنی ئەم بەشدارییە ئامانجی تێکۆشانەکە بوون، بەڵام ئەمانە هیچیان جێگەی بە پایەداری مانەوەی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی و دامەزراوەکانی ناگرنەوە، دامەزراوەکانی بزووتنەوەکە لەوانەش حزبێکی دنیادیدەی وەکو یەکێتی لەهەلومەرجی دانەمەزرانی یەکجارەکی دینگەکانی دەوڵەتی نوێی عیراق و لەم دۆخە ئیقلیمییە تێکچڕژاوەدا، یەکسانە بەپاراستنی ئەمنییەتی کوردایەتی و دابینکردنی لەسەر پێ مانەوە و نەشونوماکردنی.

ئەم ڕەوتە سیاسییە دێرین و نوێگەرە ماڵە باجێنە نییە، سپێدان چێبکرێ و ئێواران تێکبدرێتەوە. دەستمایەی ڕەوتی سەدەیەک لەخەباتی سیاسی خەڵکی کوردستان، کە لەچارەکی کۆتایی سەدەی بیستەمدا لە شقڵی یەکێتیدا گەڵاڵەبووە، دەست مایەیەکی گۆترە نییە، کە بە بادا بدرێت بۆ پێچانەوەی دەورانێک یان تەنانەت بۆ دەستپێکردنێکی نوێ. لەکاتێکدا تەجرەبەکانی مێژووی کورد و هی خەڵک و خوای ئەو دونیایەش دەریدەخات لەسفرەوە دەستپێکردن یانی زەحمەتییەکی سەربار و دواکەوتن لەکاروان، بۆ ئەو میللەتانەشی دەستمایەیەکی چاک وجێی شانازییان هەبێت کاری لەوجۆر ە جگە لە بێهودەیی و بێچارەیی هیچی دی ناگەیەنێت.

چاكسازيی نەك باجكاريی؟

لەكوردستان و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست حزبێك هەیە ناوی یەكێتی نیشتمانی كوردستانە، 33 ساڵ لە خەباتی سیاسی، دەیان و سەدان نەبەرد ی و سەروەری، سەدان سەركردە وفەرماندە و پێشمەرگەی شەهیدی هەیە، دەیان و سەدان دامەزراوەی بچوك و گەورەی سیاسی، میدیایی، ڕووناكبیری و كۆمەڵایەتی دامەزراندووە، سكرتێرە گشتییەكەی تۆمارێكی شەش دەیەیی لەئەزموون و شارەزایی و سەروەری كوردستانیی، عیراقی و نێودەوڵەتی هەیە. سەرۆكی گەورەترین وڵاتی دونیا هاوپەیمانێتی و گەورەترین مەرجەعی ئاینی بەزامنكەر و سەركردەی وڵاتان بەجێی متمانە و سەركردەی بزوتنەوە ڕزگاریخوازەكانیش بە هاوخەباتی خۆیانی دەزانن. ئەم حزبە سەدان كادیری ناوەندیی و هەڵسوڕاوی ئامادەباشی هەیە.

دەیان دبلۆمات و خوێندەواری لە جومگە جیاجیاكانی وڵاتدا پێگەیاندووە، پارێزگاری لەم حزبە ئەركی نەتەنها"یەكێتییەكانە" بەڵكو ئەركێكی ناسیۆنالیستییە بۆ ئەوانەی دەیانەوێ كوردستان ئایندەیەكی دیموكرات و دادپەروەرانەی هەبێت. گەشەكردنی ئەم حزبە بۆ ئەمنیەتی هاوپەیمانێتییە سیاسییەكانی كوردستان و عیراق، بۆ ئاشتی كۆمەڵایەتی و فەرهەنگی كوردستان پێویستییەكی یەكەمە. سەربەرزی كەسوكاری شەهیدەكان وزیندانییانی سیاسیی و ئەنفالكراوەكان وكەمئەندام وگوندسووتاو وزیان لێكەوتووانی ماجەرای شۆرشەكەی یەكێتی لە دژی داگیركەران كە تێكرایان خەریكن دەبنە توێژێكی بەرینی كۆمەڵایەتی دوارۆژیان گرێدراوی ئەم ماڵە گەورەیەیە.. ڕووبەڕووبوونەوەكانی لەمەودوای گەلی كورد لەگەڵ هەر پاشەكشێیەكی پرۆسەی سیاسیی عیراق و لەبەرامبەر ڕەوتی شۆڤێنیزمی عەرەبی وناو چەكە قودرەتمەندیی یەكێتی و بزووتنەوە سیاسییەكەی گەرەكە.

هەڵبەتە فۆرماتكردن یان چاكسازی و نوێكردنەوەی ئەم حزبە و تەواوی بزوتنەوەی كوردایەتیش هەروا پێویستییەكی یەكەمی دووجارە (اول مكرر)، بەڵام گۆڕانی دراماتیكی بژارێكی ڕاست ودروست نییە، كارەكە تێكدەدا لەجێی ئەوەی بیخاتە سەر ڕاستەڕێی خۆی. چاكسازی ناوەكەی بەخۆیەوەیەتی: چاكسازییە نەك باجكاری. پەرەپێدانە نەك هەڵوەران.

جا ئێستا كە ئێمە داخوازیی برەوپێدانێكی میلیی یەكێتی دەكەین كە بۆتە دامەزراوەیەكی كوردستانیی و شەئنێكی عام، دەبێ بڵێین رەخنە و هەڵسەنگاندنی ئەم حزبە لەلایەن رەوتە حزبی و نا حزبییەكانییەوە هەق و ئەركیشە، مادامەكی ئەوەمان

دەوێ دەبێ ئەمەش قبوڵبکەین. بەڵام هەڵسەنگاندنی بزوتنەوەکەی یەکێتی یان هەر حزبێکـی تـر جیـاوازە لە لێـدانی جەوهەری پـرۆژەکەی، جیـاوازە لە ناشـیرینکردنی بزوتنەوەی نیشتمانیی کوردستان وەک بزووتنەوەیەکی ڕەوا لە ڕێی داد و مافی گەلی کورددا. ڕەخنەکردنی و ێستگەکانی خەباتی یەکێتـی و گەڕان بەدوای ڕاستییەکانیدا جیاوازە لە نابودکردنی جەدوای تێکۆشانی کوردایەتی.

کوردستانێتی وعیراقێتی چیرۆکی ململانێیەکی ئاشکرا و پەنهان*

چیرۆکی ململانێیەکی دێرین لە کوردستان هەیە کە بەم زوانە یەکلایی نابێتەوە. ئەم ململانێیە هی نێوان یەکێتی و پارتی یان هەردووکیان و حزبە کوردییەکانی تر نییە، ئەم چیرۆکە ململانێی نێوان دوو ئاڕاستەیە لەکارکردن بۆ بزووتنەوەی کوردایەتی تا بگاتە ئامانجە سەرەکییەکانی خۆی. ئایا بزووتنەوەی سیاسیی کوردستان بزووتنەوەیەکی بێگەردی کوردستانییە یان بزووتنەوەیەکی عەیار بیست و چواری عیراقییە؟ عیراقێتی یان کوردستانێتی گرەوی چارەسەری پرسی کورد دەبەنەوە؟ هەن خۆ ڕادەپسکێنن و بە لووتبەرزییەوە گەڤ لە پرسیاری وادەکەن، بەڵام خۆشاردنەوە لەم پرسیارە یەکسان نییە بە نەبوونی ململانێی شاراوە لەنێوان ئەم دوو ئاڕاستەیە لەمرۆی سیاسەتی کوردیدا. عومری ئەم جەدەلە جەوهەرییە بە پانتایی عومری بزوتنەوەی کوردایەتی هاوچەرخە لە سنووری ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان «بە ئەمانەت» لەلایە. یانی ئێمە لە بەشەکانی تریش ئەو پرسیارەمان ڕووبەڕوو دەبێتەوە. کە ئایا ئێرانێتی، تورکیایەتی، سورياييەتی یان کوردستانێتی ڕێی دەربازبوونی نەتەوەییمانە؟

دیارە لێرە قسەم لەسەر دوو ئاڕاستەیە کە لە چێوەیدا کوردایەتی ئیمکانی هەبێ. ئەمەش نزیکە لە عیراقێتی مەرجدارەوە و دوورە لە عیراقێتییەکەی شێخ زاری و سالح موڵتەگ کە عروبەیەکی بێ غەلوغەشە؟ لە کاتێکدا عیراقێتی مەرجدار ئەوەیە مەنزومەی بەها نیشتمانییەکانی عیراق وا بگۆڕێت بەشی بەهاکانی کوردی تێدابێتەوە.

دیارە لەم حاڵەشدا کوردستانێتیش، چۆن حاڵی عیراقێتی، دەبێ کەمەری شل بێت تا لەقاوغی ناسیونالیستی بەرتەسک قەتیس نەبێت وبتوانێت جێی ئەتنیکە کوردستانییەکانی تر بکاتەوە و سەودای دەسکەوتدار لەگەڵ عیراقێتی و درێژبووەکانیدا بکات.

---

* گۆڤاری هەفتانە - ژمارە بەراییەکانی ساڵی 2008.

جەواهیری و زەبیحی

ئەمەوێ بیرۆکەکەم بە باسی دوو پەیکەری جەواهیری و زەبیحی ڕوونتربکەمەوە. لە دووڕیانی سەرچنار لە سلێمانی، دوو پەیکەری ڕێزلێنیان بڵندکراون کە خاوەنەکانیان چەفەنگن بۆ دووباڵەکەی کوردایەتی. یەکەمیان پەیکەری محەمەد مەهدی جەواهیرییە، شاعیری گەورەی عەرەب و باڵایەکی بەرزی کولتووری عیراق. دووەمیان پەیکەری عەبدوەلڕەحمان زەبیحی قامووسزان و تێکۆشەری گەورەی کورد کە لە هەرەتی لاویدا لە(ژێ کاف)، بۆ کوردستانی ڕۆژهەڵات خەباتی کرد و ئیتر گەنجێتی و تەمەنی خۆی کردە قوربانی کوردایەتی لە بەشەکەی کوردستانی عیراقدا. ئایا دووڕیانی ئەو دوو پەیکەرە ئاماژەیە بە دووڕیانێکی واقیعی لە بزوتنەوەی کوردایەتی یان نیشانەیە بە قەدەرێک دەمێنێ تا ئامانجە نەتەوەییەکان چێدەبێت؟

هەمیشە وابووە: باڵێکی بزووتنەوەی کوردایەتی قووڵایی ستراتیژیی نەتەوەییە کە بریتین لە کوردستانەکانی تر (زەبیحی نموونەیە بۆ دەیان و سەدان تێکۆشەری تر کە یان ڕاستەوخۆ پێشمەرگەی کوردایەتی بوون لە بەشی باشوور و یانیش خەباتیان لە بەشەکانی تر کەرەستەی یەدەک و دەستکەوتی کەڵکەبوون بۆ ئێمە) باڵێکی دیکەش بزووتنەوەی دیموکراتی عیراق و دۆستە عەرەبەکانی نێو ئەم بزووتنەوەیەن (جەواهیری نموونەیە بۆ دەیان دیموکراتخوازی عەرەب کە لە تەنگەنەدا ئیمزایان بۆ ئاشتی کوردستان، بۆ مافی نەتەوەیی کوردستانییان و بۆ بەرپەرچدانەوەی دیکتاتۆری و شۆڤێنی کردووە) بانگەشەکارانی کوردستانێتییەکی بێ بەری لە تۆڕێکی ئاڵۆزی پەیوەندی ئیقلیمی و نێودەوڵەتی، تائێستا نەیانتوانیوە نموونەیەکی سەرکەوتووی خۆیان پیشان بدەن. هەروەها ئەوانەی عیراقێتییەکی بێ مەرج ئەکەنە ڕێی سەرفرازی کورد، ئەوانیش پاساوە فیکرییەکەیان لاوازە . ئەزموونی دەوڵەتی عیراق، لەسەرەتا تاڕوخانی بەعس، ئەزموونێکی یارمەتیدەری ئەوە نییە کە جێی تێکۆشانێکی کوردانەی تێدابێتەوە. لە دەوڵەتی پادشایدا (کە لەچاو دەوڵەتی جەمهوری بەعس، عیراقی بوو نەک ناسیۆنالیستی عەرەبی) کەسانی وەک تۆفیق وەهبی، ئەمین زەکی بەگ و سەعید قەزاز کارەکتەری دەوڵەتی چالاک بوون و کورد شانازییان پێوەدەکات، بەڵام زەحمەتە کەس بتوانێت لەناو ئەلبومی یادگارییەکانی کوردایەتییدا جێیان بکاتەوە. دیارە نموونەی بەشداری هەردوو تەها (محێدین و یاسین) لە دەوڵەتی بەعسدا نموونەیەکی هێندە قێزەوەنن لە هیچ ئەزموونێکی بەشدارێتی نەتەوەییدا هەڵوەستەیان لەسەرناکرێت.

ئەدی دۆخی دوای بەعس؟

ویستگەی دوای بەعس شتێکی نوێمان پێدەڵێت دەوڵەتی نوێ جێی بەهاکانی کوردی تێدا دەبێتەوە: کوردستان لە دوو قۆڵی دامەزراوەوە کوردایەتی پایەدار دەکات: قۆڵێک لەناو ئەزموونی حوکمڕانی کوردی (سەرۆکایەتی هەرێم، سەرۆکایەتی پەرلەمان و سەرۆکایەتی حکومەت)، قۆڵێکی دیکەش لەناو ئەزموونی دیموکراتی عیراقی نوێدا، (سەرۆکایەتی کۆمار، سەرۆکایەتی ئەنجومەنی نوێنەران، سەرۆکایەتی حکومەتی فیدراڵ). کەوابێ دووڕیانەکەی سەرچنار لە ئاستی دوو پەیکەردا نەماوە، چۆتە ناو دوو دامەزراوەی ڕەسمییەوە. ئەمەش وەک بازنیشتنەوە وایە بەسەر شانی کرمانجانەوە. دەتوانین بازەکە بتارێنین و دەشتوانین بازەکە ماڵی بکەین.

هەڵبەت لە نێوان دامەزراوەکانیشدا ململانێ هەن، هی پەنهان و هی ئاشکراش، بەڵام خەسڵەتی ململانێی دامەزراوەکان وایە کە ڕێوشوێنی ئیداری، یاسایی بۆ چارەسەرکردن دابین دەکات بە جۆرێک ململانێکە ببێتە مایەی بزاو نەک مایەی پەکخستن.

سروشتی ململانێکە

هەتا پەیوەندی نێوان هەرێم و نێوەند لە بەغدا بەڕێوشوێنە دەستوورییەکان چارە دەبێت و ڕێچکەی خۆیان دەگرن کوردستان دەتوانێ هەردوو قۆڵەکەی خۆی بخاتە گەڕ لەڕێی کەڵەکەکردنی دەسکەوتی نەتەوەیشیدا. هەروەکو ئەگەر بە قسەی هەرزەگۆییان بکرێت دەتوانرێت هەردوو قۆڵ قۆڵی یەکتری بشکێنن. بەو جۆرە دووبەرەکی دێرینی کوردایەتی لەناو کایە مۆدێرنەکانی دەوڵەتیشدا دووبارە دەبنەوە و سەرەنجام ماشێنی دەوڵەتی نەتەوەی سەردەست جارێکی تر کورد دەکاتە دەرەوەی یارییەکەوە.

هێزی کورد لە کوردستان هێزە بۆ کورد لە بەغدا و هێزی کوردیش لە بەغدا دەستمایەیە بۆ کوردستان، هیچ بزاوتێکی ژیر و دەربەست، کە بزوتنەوەی کوردایەتی یەکێکە لە بزوتنەوە حەریف و دەربەستەکان قۆڵێکی کارکراوی خۆی ناخاتە ناو چیسەوە، بەڵکو پێکەوە تەکامول دەکەن. بە مەرجێک هەریەکە و فەرمانی سەرشانی ئەویتر بزانێت: قۆڵی کوردستان دەبێ پێداگری بکات لە چوارچێوەی کوردستان و قۆڵی بەغداش لە چوارچێوەی دەوڵەتداریی عیراقدا سەودا بۆ بەهێزکردنی پێگەی

کورد له‌ عیراق بکات. بێ تێگه‌یشتن له‌م هاوکێشه‌یه‌ گفتوگۆ له‌سه‌ر «کوردستانێتی و عیراقێتی» جه‌ده‌لێکی بێزه‌نتییه‌ نه‌ک هه‌وڵێک بۆ ده‌وڵه‌مه‌ندکردنی ئه‌ده‌بیانی کوردایه‌تی.

که‌وابێ چیرۆکی ئه‌م ململانێ دێرینه‌ به‌م زوانه‌ ناگاته‌ کۆتایی، به‌رده‌وامه‌ تا ئه‌وه‌ی کوردایه‌تی له‌ قه‌واره‌یه‌کی پایه‌داردا ده‌گیرسێته‌وه‌ .

ئه‌وه‌ی ده‌یه‌وێ به‌ نوکی قه‌ڵه‌مێک یه‌کلایی بکاته‌وه‌ دیاره‌ یه‌ک په‌ڕه‌ی له‌ مێژووی کوردستان نه‌خوێندۆته‌وه‌.

دیمستۆرا و شۆکی کورد ئایا UN تەراویلکە بوو؟*

کە بەڕێز ئەخزەر ئیبراهیمی تێکۆشەری دێرینی خەباتی ڕزگاریخوازی نیشتمانیی جەزائیر و نێردراوی سکرتێری گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان لە بەغدا بوو بۆ تەگبیرکردن لە گواستنەوەی سەروەری بۆ عیراق، کورد دانەیەکی کتێبی (کەرکوک و دەوروبەری، حکومی ویژدان و مێژوو)ی پێشکەشکرد کە لەنووسینی پرۆفیسۆر د.کەمال مەزهەر ئەحمەدە. کتێبی نێوبراو بەشی یەکەمی سەفەرێکی دوورودرێژیی مێژوونووسێکە بەناو لوغمە چێنراوەکانی تەعریب و تەرحیل و گۆڕینی دیموگرافیادا. کورد بۆیە کتێبەکەی دایە ئیبراهیمی تا بەڵکو ئەو نوێنەرەی نەتەوەیەکگرتووەکان بە هەستی تێکۆشەرێکەوە لە مافی میللەتان بڕوانێ، نەک تەنها بە هەستی فەرمانبەرێکی گەورەی دەزگایەکی بیروکراسیی. کەچی کە ئیبراهیمی ڕۆشتەوە نەک هەر پێناچوو (حوکمی ویژدان و مێژوو) کاری تێکردبێت، بەڵکو لە کۆبوونەوەی نەتەوە یەکگرتووەکان بە خوێی چێشتیش باسی کوردی هەرێمە نێوە ناچڵەکەشی نەکرد.دیاریش نییە کە لەپاش خۆی کتێبەکەی بۆ دیمستۆرا جێهێشتبێ!!

بڵقی نەتەوە یەکگرتووەکان، ڕاپۆرتەکەی دیمستۆرا، دواجار تەقی و شتێکی ئەوتۆی پێنەبوو کە خەیاڵی تەسکی عیراقییەکان لە باری پرسەکانی جێی ململانێ فراوانبکات و لە چارەسەر نزیکیان بکاتەوە، خۆی کێشەکە کەم ئاڵۆز نەبوو تا یوئێنیش ئاڵۆزتری بکات.

دەبێ دانی پێدابنێین لەبەرئەوەی هەردوولایەنی کێشەکە: کورد و دەوڵەتی عیراق، نەیانتوانی لەماوەی پێنج ساڵی ڕابردوودا چارەی بکەن، ئیتر دیمستۆرا حەقی بەخۆیدا وەک مایسترۆیەکی نەشاز ئاوازگەلێک بە هەموو لایەک لێبدات. ئێستا وادەبینین بە کورد و عەرب و تورکمان ڕیتمی (نەخێر) بۆ پێشنیازەکانی لێدەدەین، بەڵام یەکێ بە سۆلۆیەکێ بەرز، یەکێ قەرار و یەکێ سێگای بۆ دەخوێنین.

---

* هەفتانە ژمارە بەرایییەکان، ساڵی 2008.

موی (UN) لە ماستی عیراقدا.

پـێش هەمـوو شـتێک دەبـێ تیمـی کـوردی ڕەتکردنـەوەی خـۆی لە ڕەتکردنـەوەی ئەوانی تر جیـابکـاتەوە. یانی پێش هەمـووشتێک دەبـێ بزانین ئێمە بـۆچی ڕەخنەمـان لە پێشنیازەکانی دیمستۆرا هـەیە و عەرەب بە شیعە و سوننە، بە بەعس و سەدرییەوە بـۆچی ڕەخنەیان لێی هەیە؟

ئێمە ڕەخنەمان هەیە چونکە بنمیچی پێشبینییەکانمان لە UN بەو نزمییە نەبوو، ئەوانیش ڕەخنەیـان هەیە، چـونکە لە بنەڕەتـدا هەر ڕەخنەیـان لە تەواوی دۆسـێی کەرکـوک هەیە.ئەم جیاکـارییە بـۆ ئەوە گـرنگە تـا پـێکەوە و لەگەڵ ئەو نەیـارانەی UNمـان هێنـاوەتە نـابژیوانی نێوانمـان، چەپـۆک نەکێـشین بەسـەر فـاکتەری نێودەوڵەتییدا.

ئێمە لێرە نـاوبژیوانێکی "لایەنگرمان" هەیە لە دژی خۆمان کە هەمیشە UN بۆئـەوەی بتوانێت مـافی مـوستەزەعفین بەدەست بهێنێت لایەنگـری مـستەکبرینی کـردووە. سروشـتی UN وایە! ئـەگـەر وانەکـات نـەجێی دەبێـتەوە لە کایـەکە و "نەموسـتەکبرین" بەنـاوبژیوان قبـوڵی دەکەن و سـەرەنجام بەلێکـدانەوەی خـۆی نـاتوانێت هـیچ مـافێکی "موسـتەزعفینەکان" وەربگرێتەوە.

بێگومـان ئـێمە وەکـو کـورد دژی ئەم هاوکێـشە زاڵمـانەیەن، بەڵام نیـشاندانی سروشتی UN و داواکاری مامەڵە لەگەڵکردنی وەک ئەوەی هەیە،نەک وەک ئەوەی ئێمە دەخوازین، جیاوازە لە بیروڕای خۆمان لەسەر ئەم دەزگا بیروکراسییە جیهانییە کە هەموو دونیا بە گەورە و بچووکییەوە دژین و هەموو دونیاش، دیسان بە گەورە و بچووکەوە، وەک واقیعێکی تاڵا سەودای لەگەڵ دەکەن.

تومەس ئاکرێ کوردستان نەبوو!

کەوابێ ئێستا ئێمە کەوتوینەتە داوی ناوبژیوانێکەوە لە جێی وەرگرتنەوەی شـەنگار ئاکرێمـان بـۆ یەکلایی دەکاتەوە و سبەی لە جێـی خـانەقین کفریمـان بـۆ مـسۆگەر دەکـات! مەسـەلەکە شـۆخی و گـاڵتەکردن نیـیە، مەسـەلەکە ئەوەیە لە بەرامـبەر ئەجینـدایەکی کـوردی کە داوای کەرکـوک و مەخمـور دەکـات ئەجینـدایەکی دژە کورد هەیە دەیەوێ لەڕێی UNەوە ئێمە بە یارییەکی لابەلاوە مژوڵا بکات، یارییەک کە هەر لەسەر خاکی کوردستان و لەسەر حیسابی ڕاستییە جوگرافی و مێژووییەکان،

مێژووی پێکهاتە ئیدارییەکانی دوای ئینتیدابی عوسبەتولئومەم لە عیراقی سییەکاندا دەکاتە بنەمای دیاریکردنی چارەنووسی خەڵک و خاک.

یارییەکە هەمووی لەسەر خاکی کوردستانە نەک خاکی عەرەبستان، لەسەر دووزە نەک شرگات، لەسەر مەندەلییە نەک باقوبە، لەسەر کەرکوکە نەک تکریت و میسڵ کەچی هەموو ئەم ململانێیە خراوەتە چوارچێوەی ئەگەر ومەگەر و ڕاسپاردەی نامولزەمەوە!

ئایا خراپە هانا بۆ UN بەرین؟ نابێ پەلە بکەین لە وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە هەروەک چۆن پەلەمان نەکردووە لە شاربەدەرکردنی ڕاسپاردە نامولزەمەکانی دیمستۆرا. لە بنچینەدا UN ڕەهەندێکی نێودەوڵەتییە لەکێشەکان کە کورد لەوەتەی کێشەکەی لەچوارچێوەی عیراقدا قەتیس بووە هاواری سەرلەنوێ بەنێودەوڵەتیکردنێتی، بەڵام مەعلومە فاکتەری نێودەوڵەتی توخمێکی ساردوسڕە، بێ گەرمایی فاکتەری ناوخۆیی کە بریتییە: لە توندوتۆڵی و شیلگیریی سیاسەتەکان، میانڕەوی پێویست لەدەمی خۆی و تۆکمەیی خوازراو لەدوڕیانی چارەنووسسازدا.

فاکتەری نێودەوڵەتی نابێ جێی ترس بێت لێ ئەبێ بە سیاسەتی ژیر و لێبڕاوانەی ناوخۆیی بەر بەزیانەکانی بگیرێ و لەگەڵ شۆکە ناکاوەکانی، وەک شۆکی ئەم ڕاپۆرتە، دەستپێشخەری هێرشبەرانە و ئیجابی بکرێت. لەبەرامبەر هەر ڕاپۆرتێکی ناوبژیوان و هەر ڕاپۆرتێکی نەیاراندا دەبێ ڕاپۆرتێکی کوردستانییانە و دەستپێشخەری کوردانە هەبێت. تا لەسەر مێزی دانوستاندنی چارەسەری کۆتاییدا تەنها ڕاپۆرتی دیمستۆرا و ڕاپۆرت گەلێکی نەیارانی پرۆژەی کوردستانیی بنەمای گفتوگۆ و موفاوەزەنەبن، بەڵکو ئەوانی دی ڕاکێشرێنە سەر لاپەڕەی پێشنیازەکانی کورد تا وردە وردە لەدانوستاندنی ئاڵوگۆڕی سەرئەرزدا هەڕەشەکان لەسەر خاکی کوردستان دووربخرێنەوە و دابەشکردنەکە تەنها لەم دیو حەمرین نەبێ و شوێنی تریش بگرێتەوە: یانی با چیتر 140 ماددەیەکی کوردی نەبێت، بەڵکو جگە لەوەی دەسکەلای دەستووری کورد بێت بەرەو ئەوە بازی پێبدرێت کەماددەیەکی عیراقی بێت بۆ ئەودیو حەمرین، بۆ نێوان شیعە و سوننە ئەو کاتەی لەسەر ڕومادی و نەجەف دەکەونە ناکۆکییەوە و یارییە عیراقییەکە گەرموگوڕتر دەبێت.

چی لە ڕاپۆرتەکە بکەین؟

دەبێ وەڵامی ئەو پرسیارەی سەرەوە بدەینەوە: ئایا خراپە هانامان بۆ UN بردووە؟ جارێ UN لەسەر ئارەزووی بێدەنگانەی هەموو لایەک هاتووە ئەو دەمەی

هەردوولایەنی ناکۆکییەکە گەیشتنە بنبەستی دوای وادەی ڕاپرسی لەسەر کەرکوک. بەغداش ڕازی بوو دەنا (UN) بەپێی تەفویزی بڕیاری (1770) ناتوانێت هیچ شتێک بکات لەدەرەوەی داوای حکومەتی فیدراڵی.

ڕاسپاردەکانیش ئەگەر چی مولزیم نین، بەڵام بمانەوێ و نەمانەوێ لەغیابی پرۆژەیەکی نووسراوی کوردی یان عەرەبی عیراقییدا، ئەو ڕاسپاردانە فەزای گفتوگۆکان داگیردەکەن. ئەوەش مانای وایە پرۆژەی تر پێویستە کە نەهێڵن پرۆژەی ناوبژیوانەکەمان بەتەنها زەفەر بەگفتوگۆکان بەرێت. هەروەها ئەگەر زانرا فاکتەری UN تەنها لە کەرکوک و ناوچەکانی ململانێ خۆی قەتیس دەکات و عیراقییەکانی تریش بێ پرۆژەن، ئەوا کورد هەقە تەواوی مەلەفی مەسەلەی کورد،نەک نیوەی، بباتە UN. جا ئەو کاتە فاکتەری UN دەبێتەوە فاکتەری نێوان دوو ناکۆکی چوونییەک لە نموونەی سودان : سودانی ناوەند و سودانی باشوور.

خاڵێکی دیکەی گرنگ پتەوکردنی فاکتەری ئامادەگی نێودەوڵەتی یوئێنە بەفاکتەری نێودەوڵەتی وەک هاوپەیمانەکانی کورد و عیراقی دیموکرات و فیدراڵ، یانی ئەمریکا کە بەسەد داوەوە بەرژەوەندی لەعیراقدا هەیە.

فاکتەری ئەمریکی فاکتەرێکی نێودەوڵەتی هاوتەریبی فاکتەری UN ونەو لەهەندێک جومگەدا دەتوانێ پێش خاوەخاو و بیروکراسیی تیمەکەی دیمستۆرا بداتەوە. ئەمەش خۆ تەیارکردنە بەتۆڕێکی فراوانی نێودەوڵەتی.

لەهەموو حاڵێکیشدا دەبێ کورد هەموو پرۆژەکەی UN پێکەوە داوابکات تا پێکەوە تۆژینەوە و بڕیاری پێویستی لێ بدرێت. نەک هەندێک هەنگاو بە کورد بسەلمێنن و کەرکوک، دایکی کێشەکان، هەروەکو دیمستۆرا وتی، بەچارەنووسی وردەکێشەکانەوە ببەستنەوە.

لەم سەروبەندەدا خاوەخاوی UN سەلبییە چونکە کێشەکان دوادەخات، بەڵام لەهەمان کاتیشدا ئەو خاوەخاوە ئەگەر سیناریۆش بێت هێشتا بەئەندازەی ئەوە خراپ نییە لەچاو تروکانێکدا کێشەکەمان لە دەست دەربکەن. با ئێمەش وەک UN لەسەر ئاگرێکی کز بیکوڵێنین.

پرسیارە دێرینەکە سەرەتاتکێیەتی!
دیموکراسیی لە عیراق مەسەلەی کورد چارەسەر دەکات؟*

ئایا دیموکراسی مەسەلەی نەتەوەکان چارەسەر دەکات؟ یان راستتر ئایا دیموکراسی عیراق مەسەلەی نەتەوەیی کورد لە عیراق چارەسەر دەکات؟

ئەم پرسیارە لەم هەلومەرجە تێکچڕژاوەی عیراقدا، کە کورد نیگەرانە، وەک جۆرێک لە پاشەکشە دێتە بەرچاو، چونکە قەرار بوو عیراقی دیموکراتی مەسەلەی کورد لەم وڵاتە چارەسەر بکاتو ببێتە نموونە بۆ چارەسەر لە وڵاتانی دیکەی کوردستانیان زەوتکردووە، بەڵام بە دیوێکی تریشدا پرسیارەکە پرسیارێکی ڕەوایە و بۆ هەموو کاتێک دەشێت. بەتایبەتی بۆ ئەو کاتانەی کێشەکەمان گیر دەخوات . ڕەوایە چونکە لە ئەدەبیاتی سیاسیی کورد، لە ئەدەبیاتی سیاسی داگیرکەرانی کوردستان و هێزە ئیقلیمیی و نێو دەوڵەتییەکانیشدا پتر لە مۆدێلێک بۆ چارەسەری پرسی کورد تاقی کراوەتەوە. هەر لایەنێکیش لەم لایەنانەی بە پرسی کوردەوە "کێشەدارن" بەگوێرەی زەمان و زەمینی سیاسیی مۆدێلی چارەسەری بۆ پێشدەخەن. نەیارانی راستەوخۆ، یانی ئەو پایەختەی بەشە کوردستانێکی لایە، بەگوێرەی لاوازی و هێزی سیاسیی خۆی چارەی دەکات. هێزە ئیقلیمییەکان بە (حەلکردن)، یانی هەڵوەشانەوە، مەسەلەکە (چارەسەر) دەکەن، دەوڵەتە زلهێزەکانیش بەکپکردنەوە و ڕۆژ بەڕێکردن مۆدێلی چارەسەری "هاوڵاتیبوونێکی بێ ڕەنگ و بۆ" دەخەنە ژێرلێوەوە و زمانحاڵیشیان ئەوەیە کێشەمان کەم نییە تا کێشەی کورد یان کێشەکانی کوردیشی بێتەسەر.

چارەسەر یان ڕێگاکەی؟

بۆ هێزە دیموکراسییەکانی نەتەوەی سەردەست دیموکراتیزەکردنی وڵات چارەسەرە، کورد لەگەڵ ئەمەیە بە جیاوازیەکی بچوک بەڵام جەوهەرییەوە: دیموکراتیزەکردن "ڕێی چارەسەرە" نەک خودی چارەسەرەکە.

---

* گۆڤاری هەفتانە - ساڵی 2009.

یانی دیموکراتیزەکردنی وڵاتانی سەردەست پێگەی یەکەمە بۆ تێهەڵچوونی سیاسی کورد لەڕێی دابینکردنی مافەکانیدا.

ئەم ڕێڕەوە گەواهییەکی گرنگە لەسەر ئەوەی هیچ ڕەوت و ئاراستەیەکی سیاسی تەنها بەلای چاک یان خراپەدا هەڵناسەنگێنرێ و دەبێ هەردوو دیوی دراوەکە ببینین.

لەبەر ئەوە لە ساتەکانی کرانەوەو دیموکراسیدا، لەهەر یەکێک لەو وڵاتانەی کوردستانیان لایە، کورد توانیویەتی بزووتنەوە نەتەوەییەکەی خۆی پێشبخاو داخوازییەکانی بەڕاشکاوی رابگەیەنێ و جەماوەری کوردستان، کە تینوی ویستە نەتەوەییەکانن، لە دەرەوەی خۆی کۆبکاتەوە.

لە عیراق لە سەردەمی پادشایی کە هێزە سیاسییە دیموکراتەکان سەنگیان پەیدا کردووە، لە بەرایی حوکمی جەمهوریدا، لەکاتی نەرمونیانی حکومەتی بەزاز و لە ساڵەکانی (1970- 1974)، لەم پێنج ساڵەدا کە دیکتاتۆریی رووخاوە و حوکمێکی دەستووری لەسەرکارە، لەم وێستگانەدا کورد جۆشوخرۆشی پرسە نەتەوەییەکەی تاو داوە، بەڵام لە هیچ کامیاندا، جگە لە وێستگەی ئازادی دوای راپەڕینی (1991- 2003) و پێنج ساڵی دوای رووخانی سەدام، کورد نەیتوانیوە مافە نەتەوەییەکانی جێگیر بکات. بەڵکو هەندێکی سەرەتایی پیادە کردووە و خۆی بۆ ئەوانی تر تاو داوە تا ئەو رۆژەی دیموکراسی لە عیراق پێچراوەتەوە. واتا ئەگەر بەحیسابی جۆشدانەوەی خەباتی نەتەوەیی سەیر بکەین لە وێستگە دیموکراتییەکاندا کورد سەنگدار بووە، بەڵام ئەگەر ئەو جۆشدانە بە مافی پیادەکراو بەراورد بکەین، ئەوا دیموکراسیی سەرتاسەری عیراق هیچ یەکسان نییە بەچارەسەری مەسەلەی کورد، بەڵکو یەکسانە بە کردنەوەی "ڕێی چارەسەر" یانی کردنەوەی ڕێی حازراتیو گفتوگۆی ئاشکرا لەسەر مۆدێلی چارەسەر.

کە وابێ لایەنی چاکی دیموکراسی سەرتاسەری دابینکردنی ڕێی چارەسەرە، لایەنە خراپەکەشی ئەوەیە تووشی واهیمەی ئەوە بین ڕێی چارەسەر هەرخۆی خودی چارەسەرە. بۆ ئەمەش دەشێ نموونەی وێستگەی دیموکراسی پێنج ساڵی رابردووی دوای رووخانی سەدام شرۆڤە بکەین.

ئەزموون لە عیراقی فیدرالیدا

کورد بە توانەوە هاتە ناو پرۆسەی دیموکراتیزەکردنی عیراقەوە، دەسەڵاتێکی کوردستانی لە ماوەی (1992- 2003) داناو ئەمەشی لە دەستووری هەمیشەیدا

جێگیر کرد. ئیتر لەمە بەدواوە دەستوورێکی دیموکراتی جێی جەدەلی بێزەنتی وێستگە جیاجیاکانی دیموکراسی جارانی گرتەوە. ئەم دەستووره هەم قەوارەی کوردستانی بە رەسمی ناساندووە و هەم رێگای چارەسەری (ناوچەکانی جێی ململانێ + بەشی کوردی لە داهات‌و دەسەڵات) دیاری کردووە. یانی رێی چارەسەری ئەوەی ماوە لە مەسەلەی کورد لە عیراقدا. بە مانایەکی تر لە مەسەلەی کوردی عیراقدا "نیو مەسەلە"ی کورد ماوە چارەسەر بکرێت کە وا دەبینین دیموکراسیی سەرتاسەری لەم وڵاتەدا ئیفلیجە لە چارەسەرکردنی.

ئەوەی وادەکات ئەم پرسە ئاڵۆزتر بێت دوو بابەتی هەستیارە:

- ئەم نیوەی ماوە لە مەسەلەی کورد، نیوەیەکی جەوهەرییە کە بێ وی قەوارەی کوردستان شەلوکوێر دەبێت. (ناوچەکانی ململانێ) یانی کەرکوک و دەستە خوشکەکانی. (داهات) یانی نەوت‌و براکانی. (دەسەڵات) ئەوی براو خوشک لەسەری بەشەڕ دێن، ئەمانە وەکو خۆیان ماونەتەوە.

- هێزە عیراقییەکانی شەریکە بەشن لەم دەستوورو لەم دیموکراتییە سەرتاسەرییەی عیراقدا، بۆ بەرپەرچدانەوەی داوامان لە چارەسەری (نیوەی دیکەی مەسەلەی کورد)دا هەڕەشەی سەندنەوەی نیوەی یەکەمیشمان لێدەکەن (یانی هەڕەشەی وەرگرتنەوەی قەوارەی هەرێمی دانپیانراوی کوردستانیش). بۆ ئەم هەڕەشەیەش هەمان ئامرازی دەستوورو هەمان رێوشوێنی دیموکراسی سەرتاسەرییان خستۆتەگەڕ.

لە دەریچەی ئەوەی کورد لەگەڵ دیموکراتخوازانی سەرتاسەری عیراقدایە لەوەی دیموکراسی لە دیکتاتۆریی باشترە و لەمەدا لێیان جیادەبێتەوە کە کورد دیموکراسی بە "چارەسەر" نازانێ بەڵکو بە "رێی چارەسەری" دەناسێنێ، کوردایەتی لە ئەدەبیاتی خۆیدا دیموکراسی سەرتاسەریی تێکەڵا بە تایبەتمەندێتی نەتەوەیی دەکات.

دیموکراسیی دینامیکی یان میکانیکی؟

رەنگە ئەمە شرۆڤەی (دروشمی دیموکراتیزەکردنی عیراق‌و ئۆتۆنۆمیکردنی کوردستان) بکات کە دروشمێکی دێرینی کوردایەتی بوو. هەروەک شرۆڤەی ئامانجی مافی چارەی خۆنووسین، بڕیاری پەرلەمانی کوردستان‌و هەڵبژاردنی فیدراڵی‌و یەکێتی ئارەزومەندانەی ناو دیباجەی دەستووری عیراق بکات.

بۆ ئەم مەبەستەش کورد کاری لەسەر لەمپەڕی دەستووریی، مافی ڤیتۆ لە چەند جومگەیەکی چارەنووسسازی دەستووردا کردووە (ڤیتۆی سەرۆکایەتی کۆمار،

ئەنجومەنی فیدراڵی، دادگای دەستووری، 3/2ی هەرسێ پارێزگایەک... هتد) کە ئەمانە هەموو لەمپەڕی پارێزەری مافە نەتەوەییەکانن.

بەڵام دەنگدانی ڕۆژی 22ی تەمووزی رابردوو لە ئەنجومەنی نوێنەرانی عیراقدا. دیسانەوە ئەو پرسیارەی هێنایەوە کایەوە کە ئایا دیموکراسیی سەرتاسەریی دەتوانێت چارەسەری پرسی نەتەوەیی بکات، بێ رەچاوکردنی تایبەتمەندێتی نەتەوە بندەستەکان؟

لە 22ی تەمووزدا دیموکراسی کلاسیکی (دیموکراسی ژمارەیی) گورزی لە دیموکراسی مورەکەب، دیموکراسی نوێ و تێکئاڵۆز (دیموکراسی تەوافوقی)دا. بە واتایەکی تر دیموکراسی سەرتاسەریی گورزی لە مەسەلەی کورد دا لە جومگەیەکی هەستیاردا، ئەویش جومگەی کەرکوک (یانی نیوەی دووەمی مەسەلەی کورد لە عیراق کە نیوە جەوهەرییەکەیەتی). ئەم دۆخە رێک لەو حاڵەتە دەچێت کە بیرمەند تۆم، جی، بالمر لە نووسینێکی جوانی خۆیدا (ئاستەنگەکانی گۆڕانی دیموکراسیدا)وا وەسفی دەکات:

(مەترسییەک هەیە کە دیموکراسی ببێتە ئامرازێکی زوڵمکردن، بەتایبەت لە کۆمەڵگە فرە ئەتنیکو فرە ئایینو فرە زمانەکاندا. کاتێک کێشەیەک روودەدات زۆرێک لە سیاسەتمەداران ئۆباڵەکە دەخەنە ئەستۆی گرووپەکانی تر، زۆربەی کاتیش دەیخەنە ئەستۆی کەمینەکان، ئینجا داوا لە دەوڵەت دەکەن سزایان بدات و دەستبەسەر دەستکەوتەکانیاندا بگرێت). ئینجا درێژەی دەداتێ وەک بڵێی باسی هێزە شۆڤێنییەکانی 22ی تەمووز دەکات (لە وانەشە سیاسەتمەدارە هەلپەرستە نادادپەروەرەکان داوا لە دەوڵەت بکەن موڵکوماڵی کەمینەکان بەسەر لایەنگرانی خۆیاندا دابەش بکاتەوە). جا ئێستا ئەدەبیاتی سیاسیی هێزە عیراقییەکان رێک بەم شێوەیە بانگەوازی کورد دەکەن . فشەیان بە دیموکراسی تەوافوقی دێت و کەیفیان لە دیموکراسیی ژمارەییە (وەک ئەو دیموکراسییەی تورکیا کە تا ئێستا کێشەی کوردی چارە نەکرد)

باشە یانی ئیتر دەرگا لە کورد دادەخرێت مادام دیموکراسیی سەرتاسەریش کێشەکەی چارەسەر ناکات، یان (رێی چارەسەری) لەبەردەمدا دادەخات؟

پێموانییە وابێت! دیموکراسیی دەرگایەک دەکاتەوە کە تا گەشە بکات پانتایی کرانەوەو کردنەوەی فراوانتر دەبێت. بەڵام سەرەنجام دیموکراسیش ئەزموونێکی مرۆییەو ملکەچی ئارەزوو نیەتەکانی مرۆڤ و ململانێی هێزە کۆمەڵایەتیو ئابووریو سیاسییەکانە، ملکەچی ململانێی گرووپ و ئەتنیکەکانە، ئەمەش یانی ئێمە لە پاڵ

دیموکراسی قودرەتمەندی نەتەوەیی و هێزی ململانێمان پێویستە. پێویستیمان بە ئیرادەی درێژەپێدانی شەڕی جێگیرکردنی دیموکراسی تەوافوقییە (دیموکراسی دینامیکی) لەهەمبەر دیموکراسی ژمارەیی (دیموکراسی میکانیکی). دیارە ئەوەیان باسێکی سەربەخۆیە.

تاودان لەبەغدا*

ئەولەویاتەکانی کورد لەم خولی تازەی گفتوگۆیە لەگەڵ بەغدا چین؟

ئایا ئەم خوولە هەموو داخوازییەکانی کورد "یەکلایی" دەکاتەوە؟ یانی یەکلایی دەکاتەوە بەقازانجی کورد یان ئیتر تۆپی بەفرینی پاشەکشێ هەروا غلۆر دەبێتەوەو دەبێ لەوێستگەیەدا لەجێی چوونەپێش بەر بە تۆپەکە بگرین یان ئومێد و توانستو ویستی کورد لە ئامادەسازییەکانی نەیارانی چاترن؟

بەڵام ئەجینداکە چییە؟

سەرۆک مام جەلال گەڕایەوە بەغداو وەک هەموو جارێک لەگەڵ خۆیدا جوولە و ئومێدو گەشبینی بوژاندەوە. هەموو لایەک دۆسێکانی خۆی ئامادەکردووە تا لە گردبوونەوەکانی مامدا مەترەحی بکات، خەیاڵی وا نەکەین تەنها کورد یان زوڵملێکراوانی قۆناغی رابردووی پرۆسەی سیاسیی وەکو ئەنجومەنی باڵا، سەدرییەکانو سوننەکان دۆسێی داواکاریو عەریزەی زوڵملێکردنی خۆی پێیە، بەڵکو دەبێ چاوەڕێی ئەوەش بین تەنانەت سەرۆک وەزیران نوری مالکیش دۆسێی گازندەو زوڵملێکراوی خۆی ریزبەند کردبێت لەسەر شێوازی عەرەبی (چربنی وبکی، سبقنی واشتکی) یانی لێیدامو گریامو پێشم کەوتو سکاڵای لێکردم.

ئینجا ئیتر مام جەلال لەو نێوەندەدا دەبێ بە ئەزموونی نزیکەی لە پەنجا ساڵەی ناو ناکۆکییەکانی سیاسەت ئیدارەی تەنگەژەکە بکات، زاڵمو زوڵملێکراو پێکەوە بسازێنێتو بەشە کوردییەکەی خۆشی دابینبکات. هەڵبەت لە چەند ساڵی رابردوودا سەرۆک کۆمار توانیبووی هاوسەنگی نێوان رۆڵی عیراقی خۆیو چاوەڕوانی کوردانە لێی رابگرێت لەسەر بنچینەی ئەو هاوکێشەیەی دەڵی: (عیراقییەکی دیموکراتو فیدرالخواز)و پارێزەری دەستوورێک کە ئەم بەهایانەی تێدایە، هەر خۆی یانی کوردێکی دڵسۆز بۆ چارەسەری پرسی کوردستان.

---

* گۆڤاری هەفتانە – ساڵی 2008.

بەڵام ئێستا گـــرفت لە مەدایە عـــیراقییەکانی تر، غەیرە کورد، ئیمانیان رووی لە کزییەو خەریکن فیدراڵی دەخـــەنە ژێر لێوەوەو کـــە فیدراڵیش نەما دیموکراسی تۆ بۆ بمێنی؟ لەم دووڕیانەدا گفتوگۆکردن لەگەڵ عیراقییە هەڵگەڕاوەکان گـــەلێک زەحمەت دەبێت، چونکە دەستوور کە جاران حەکمی نێوانو تەوافوق کە پێشتر عـــورفی سیاســـەت بـــوو، ئەمـــڕۆ یەکەمیـــان پێویـــستی بە "دەســـتوور"دانە بـــۆ بەگەڕخستنەوەیو دووەمیشیان، کە تەوافوقە، خۆی پێویستی بەوەیە تەوافوقی لەسەر بکرێتەوە.

بەڵام مام جەلال لەم مەیدانەدا تەنها نییە، وەفدی کوردستان بەسەرۆکایەتی کاک مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستان لە بەغدایە تا هەم قورساییە کوردییەکە لە ئەستۆ بگرێو هەمیش لە هاوسەنگکردنی ئیدارەدانی تەنگژەکەدا تەکبیری هاوبەش لەگەڵ سەرۆک کۆماردا بکات.

ئەوی وادەکات ئەم ئەرکە رێی بۆ تەخت بێت، ئەوەیە تاڵەبانیو بارزانی دوو هەفتە لەمەوبەر هەردووکیان زنجیرەیەک گفتوگۆی کوردستانییان کردووەو بەیەک ئەجینداو بۆ یەک ئەجیندا لە بەغدان.

ئـــەجیندای کـــــوردی لە بەغدا سێ ڕەهەنـدە کــــە هەرسێکیان پێکەوە گرێدراون:

- ڕەهەندی مەسەلە کوردستانییەکان، ئەوی کۆنو تازە. ئەوی چەند ساڵە لەدوای پرۆسـەی رزگـارییەوە داوای دەکـاتو ئەوی بەم دوایـیە لە شـەڕ پێفرۆشـتنەکانی بەغداوە یەخەی بە کورد گرتووە.
- ڕەهەندی مەسەلە عیراقییەکان.
- رێککەوتنی ئەمنی عیراق- ئەمریکاو ڕەهەندی نێودەوڵەتی کێشەکان.

ناشـتوانرێت هـیچ لایەنێـک لەم ڕەهەنـدانە فەرامـۆش بکەیـن، بەڵکـو پـێکەوە گرێدراونو هەریەکەیان کار لەوی تر دەکەن.

ڕەهەندە کوردستانییەکە

ڕەهەنـدە کوردسـتانییەکە بـریتییە لە کێـشە هەڵواسـراوەکانی کـورد لـەگـەڵ بەغـدا: کەرکـوک یـانی سـنووری کوردسـتان، نەوتو بـودجە واتـا بەشـمان لە سەروەتو سامان، دەسەڵاتی فیدراڵیو بەشداری کورد لە بەغدا واتا شەراکەتی راستەقینە لە بەغدا.

ئەم کێشانەش هەمان کێشە سەرەکییەکانی عیراقن لە وەتەی عیراق دامەزراوە.

جا ئێستا پرسیار ئەوەیە کورد لەم خولە گفتوگۆکارییە دەتوانێت بەهەشت رۆژ ئەو باسانە یەکلایی بکاتەوە کە زیاتر لە هەشتا ساڵە لە عیراقدا پەنگی خواردۆتەوە (دەسەڵات، سنوور، پارەوسامان)؟

بەدیوێکدا دەشێ بڵێین کورد، لەگەڵیشیدا بەغدا، دەتوانێت ئەمە بکات، چونکە ئەو کێشانە ئەوەندە خوردکـــــراونەتەوەو ئەوەندە نەخشەی رێگای بۆ دانراوە هیچ لایەک بـــەداخوازییەکانی ئەویتر نامـــۆنییە، مەگەر لەبەر هەلـــومـــەرجێکی ئێستا خۆی لێ نەبان بکات، بۆ ئەم خۆ لێ نـــەبان کردنەش چەردەیەک هـــەنگـــاوو سیاسەت پەیڕەوکراون کە چـــاوەڕێ دەکرێت ببنە بەشێک لە بابەتەکانی گفتوگۆی کوردو بەغدا.

بەمجۆرە ئێمە دەبینین بابەتە جەوهەرییە هـــەڵواسراوەکان (سنوور، دەسەڵات و پارەو سامان) + بابەتە نوێیەکانی بـــۆ لەمپەر دروستکردن لە بەردەم چارەی بابەتە جەوهەرییەکان دانراون، ئەجیندای خولی نوێی گفتوگۆ دروستدەکەن. لێرەوە بایەخی دیاریکردنی ئەولەویاتی کورد دەردەکەوێت کە لەنێوان:

ـ بابەتە جەوهەرییەکان

ـ بابـــەتە لاوەکییەکـــان کـــامیان هـــەڵدەبژێرێتو بگـــرە لەنـــاو بابەتە جـــەوهەرییەکـــانیش کامـــیان دەبـــنە ئـــەولەویـــەتی هەرە یەکەم:

کەرکوک هەموو ئەولەویاتەکانە

ئەولەویاتەکان بۆ ئەمە گرنگن، چونکە لە سیاسەتدا هەمووشتێک پێکەوە بەدی نایەن، بۆئەوە گرنگن، چونکە دەبێ کۆشە سەرەکییەکە بۆ بابەتێکی جەوهەری تەرخان بکرێت. بەڵام لە پرسی کەرکوکدا ئەولەویاتەکە، جگە لەو دوو هۆکارەی سەرەوە، گرنگن چونکە "کەرکوک" هەموو بابەتەکانی دیکەی لەخۆیدا چڕکردۆتەوە (کەرکوک: سنوورە، ئەندازەی دەسەڵاتی فیدراڵی کوردستانو سامانی ئەوێشی تێدایە) بۆیە دەبێ کورد ئەولەویاتەکەی خۆی لە کەرکوکدا چڕ بکاتەوە، چونکە جەدەلی بودجە دەکرێت لە نزیکترین سەرژمێری گشتی لە عیراقدا یەکلایی بکرێتەوە. نەوتو سیاسەتی نەوتی دەتوانێت مشتومڕێک بێت بۆ دوای پێشکەوتن لە پرسی کەرکوک. لەوەشەوە شەراکەت لە بەغدا هەتا بڵێی گرنگە، چونکە ئەمە دەستی کورد بەهێز دەکات لە دوو بواردا:

ـ لە بواری بەرپەرچدانەوەی لەمپەرەکانی دەخرێتە بەردەم پرۆژەی کوردستانیی کەرکوک.

ـ لە بواری توانادارکردنی کورد لە پرۆسەی سیاسیی عیراقدا تا عیراق ببێتە دەوڵەتێکی میانڕەوی نا دوژمنکارانە لەگەڵ میللەتەکەیو لەگەڵ دراوسێکانیشی.

رووداوەکانی پتر لەدوو مانگی رابردوو دەریانخست هەوڵی دورخستنەوەی کورد لە بڕیارو بچوککردنەوەی رۆڵی نە تەنها زیانە بۆ ئەجێندای کوردی، بەڵکو سەرەتایەکیشە بۆ پاوانکردنی حوکمو دوورخستنەوەی شەریکەکانی تر کە لە وێستگەی دوورخستنەوەی کورددا بێدەنگ بوون. لە مێژووی پەیوەندی کوردو بەغدایشدا هەمیشە بچوککردنەوەی دەوری کورد سەرەتایەک بووە بۆ بچووکردنەوەی ئەوانی ترو زەفەر پێ بردنیان لەمەوە گرنگە بزانین ئەولەویاتەکان، هی کوردستانیی، دەبێ لە پرسی کەرکوکدا چڕبکرێتەوە. لێ پرسی شەراکەتی کوردی سەرەڕای رەهەندە کوردستانییەکەی بۆ رەهەندە عیراقییەکەش گرنگە.

لەمەدا کورد تەنها نییە

جا لە پرسی شەراکەتدا کورد تەنها نییە، ئەگەر کەرکوک خاڵی ناکۆکی کوردو هەموو هێزەکانی عیراقە، شەراکەتو گۆڕینی بیچمو ناوەڕۆکی حکومڕانی مالیکی مەسەلەیەکە کورد بەرەیەکی فراوانی نەیارانی سەرۆک وەزیرانی لەگەڵدایە. ئەم بەرەیە لە بەرچەندین هۆ دژی مالیکییە. خراپ ئیدارەدانی حوکمڕانی، پاوانکردنو دوورخستنەوە، دروستکردنی دەزگای هاوتەریبی دەزگا هەڵبژێردراوەکان، گەشەپێدانی هێزەکانی ئیسناد کە پرۆژەی میلیشیای داهاتووی حزبی دەعوەی بێ هێزی چەکدارە، ئەمەش ترسی لای هەمووان دروستکردووەو بۆ چارەسەر کردنی هەموو هێزە عەرەبییەکان ناچارن هاوپەیمانێتی لەگەڵ کورد بکەن کە ئەگەرچی نابێتە پاشا، بەڵام رۆڵی دروستکردنی پاشا دەگێڕێت. بەڵام پێویستە وریابین پاشا دروستکردن هەر بۆ بێتاقەتی نییە . دەبێت لە پاشا گرنگتر جۆری پادشایەتییەکەبێت. ئەم قسەیەم بۆ ئەوەیە لە وەختێکدا قسە لەسەر بەجەعفەریکردنی مالیکی دەکرێت، دەبێ ئەو تەختوتاراجە بنکۆڵبکرێت کە هەموو سەرۆک وەزیرانێک دەکاتە جەعفەرییەکی تر. پرسیاری ئەوەیە بۆچی هەرکەسێک چووە سەرکورسیی سەرۆک وەزیران ئیتر دەستوور گوڵبژێر دەکات.

140 یان مالیکی؟

جگە لە ئەولەویاتەکان، جگە لە شەراکەت بابەتێکی گرنگی تر بۆ کورد لە بەغدا دێتە پێش:

لەنێـوان گرێبەسـتێکی سیاسـی دیـاریکراو بە زەمـینو زەمـانەتی جێبەجێکـردن لەلایەکو گـۆڕینی مـالیکی بە تەرزێکـی نـوێ لە سـەرۆک وەزیـرانو سـەرۆکایەتی حکومەت،کە تاکڕەوی بەرهەم نەهێنێتەوە، کامیان؟

مەبەستمانە بزانین کورد لەم نێوانەدا یەکێکیان هەڵدەبژێرێت یان سیاسەتێکی هاوتەریب پەیڕەو دەکات؟ واتا لەگەڵ مالیکی لەسەر تەوەرەی یەکلاییکردنەوەی کەرکوک و لەگەڵ نەیارەکانی لەسەر تەوەرەی گۆڕینی حکومەت؟

خۆی بژارەی پەسەندکراو ئەوەیە هەمووی پێکەوە بەدەست بهێنین، بەڵام ئەمە لەم دۆخە تێکەڵاوەی عیراقدا زەحمەتە بەتایبەتی کە لەوە ناچێت مالیکی ئامادەی هیچ وەرگۆڕانێک بێت لە سیاسەتو روانینە (کوردییەکانی). بۆیە بژارەی دووەم گرنگە کە گۆڕینی پاشا و شێوەی پاشایەتییە لەگەڵ پێدانی ئەولەویەت بەگۆڕینی پاشایەتی.

لەم حاڵەدا کە پاشایەتی دەگۆڕێت دەبێ هێزە عیراقییەکان ئیتر لە رۆڵی دروستکەری پاشا سڵبکەنەوەو نەرمی بنوێنن لە ئاست داخوازییەکانی کورددا.

رەهەندی رێککەوتنەکە

رێککەوتنی عیراق- ئەمەریکا بەهۆی دژوارییەکانی عیراقەوە وا تەنکبۆتەوە کە هەر نەکرابایە باشتر بوو. سەرۆک بوش دوو مانگی هەستیاری لەپێشەو ئەمەش سیاسەتی لە ئەمریکاو لە عیراقیش نیمچە ئیفلیج کردووە. لەجێی ئەوەی ئەگەری رێککەوتنەکە کار لەسەر بابەتەکانی سیاسەتی عیراق بکات، خەریکە بچوکترین باسی عیراق ئەمریکا تووشی هەڵامەت بکات. ئەوەی دەروویەکی باشە ئەمەریکا دەریخست کە پێویستی بە رۆڵی کوردە لەم رێککەوتنەدا، ئەمەش دەرفەتێکە بۆ کورد تا ئەمەریکا بهێنێتە سەر رێی گوشارخستن بۆ گۆڕینی پادشاییەتی لە عیراقدا. لەم هەلومەرجەدا ئەمەریکا ناتوانێت ویستە کوردییەکان نادیدە بگرێت، بەڵام لە چوارچێوەی هاوسەنگی رەچاوکردنی ویستی گروپەکانی تری عیراقیشدا.

ئەم جەنگە کوردییە لە بەغدا هەڵبەت پێویستی بە ئارامکردنەوەی بەرەی کوردییە لە کوردستان. شتێک کە بەداخەوە تائێستا دابین نەکراوەو سیاسەتی کوردی لە ناوەوە بێکێشە نییە.

کوردستان و کەرکوک و عیراق، گەڕانەوە بۆ خاڵی سەرەتا؟*

ئایا پرۆسەی سیاسی عیراق بەهۆی پرسی کەرکوکەوە دەگەڕێتەوە سەر خاڵی سەرەتا، یانی خاڵی هەموو ئەو کێشانەی ناونیشانی دەردەداری دەوڵەتی عیراق بوون؟ لەوانەیە وابێتە بەرچاو؟ بەڵام مادام ئەوانەی ئەم پرۆسەیە هەڵدەسوڕێنن مرۆڤن و مرۆڤیش بە ئەندازەی کەموکوڕییەکانی خاوەن ئیرادەیە، ئەوا دەروازەی چارەسەر دانەخراوە..

بەڵام ئەمە دیوێکی مەسەلەکەیە، دیوەکانی تری لەمپەری زۆرمان دێنێتە پێش، لەپێش هەموویانەوە مرۆڤەکان لەپرۆسەی عیراقدا خۆیان نین وەک تاک، بەڵکو خۆیانن وەکو پێکهاتە جیاجیاکان . یانی مرۆڤە کوردەکان لەناو پێکهاتەی کوردیدا، مرۆڤە شیعەکان لەناو پێکهاتەی شیعە و مرۆڤە سونییەکان لەنێو پێکهاتەی سوننەدا. تێنەگەیشتن یان خۆگێلکردن لەم هاوکێشەیە وەکو (127) پەرلەمانتاری عیراق کردیان، سەپاندنی دیموکراسی ژمارەیە بەسەر دیموکراسی تەوافقی کە ئامرازی دستوریی بۆ پاراستنی مافی پێکهاتەکان دابینکردووە. هەتا ئیرادەی پێکهاتەکان لەناو دەوڵەتی تازەی عیراقدا ساغنەبێتەوە ئیرادەی تاکەکان، مرۆڤەکان، وەک ئەوەی خۆیان مرۆڤن ساغنابێتەوە و ناتوانێ خۆی بنوێنێ. ئیرادەی مرۆڤەکان ئیرادەی دیموکراسی ژمارەیە کە ناتوانێت کێشەی نەتەوەکان چارە بکات. ئەگەر کێشەی نەتەوەکانی چارە بکردایە ئەوا لەتورکیا چارەسەری کێشەی کوردی دەکرد چونکە دیموکراسی تورکیا لەهی عیراق کۆنترە. جا دیموکراسی عیراق بۆیە دەرفەتی چارەسەری مەسەلەی کوردی هێناوەتە پێشەوە چونکە دیموکراسییەکی تەوافوقییە، ئەگەر فیشەی تەوافوقەکەی لێ دەربکرێت کێ زامنی ئەوە دەکات ژمارەکان لەقازانجی کورد یان پێکهاتەیەکی تر دەنگ دەدەن و ماف دابیندەکەن؟

دیموکراسی ژمارە

بەڵام پێش هەموو شتێک بابپرسین ئەوانە کێن کە دیموکراسی ژمارەیان کردە فێڵێک بۆ قوتدانی مافی پێکهاتەی کوردی؟ ئەوانە لە لیستە پەرلەمانیە داخراوەکاندا

---

* گۆڤاری هەفتانە .

بوونەتە پەرلەمانتار. کەسێ لەو پەرلەمانتارانەی ئەنجومەنی نوێنەرانی ئەمڕۆ لەبەر قیافەتو لیاقەتی خۆیان نەبوونەتە پەرلەمانتار، گشتیان بە چاکوخراپیانەوە بەرهەمی لیستی داخراوی پێکهاتەکانن. بە کوردییەکەی بەرهەمی دیموکراسی تەوافوقین. ئەگەر هەر یەکێک لەوانە،خۆی بەناوی خۆیەوە، پشتی بە دیموکراسی ژمارەیی دەنگدەران ببەستایە ئەوا هەرگیز نەدەبووە ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەران کە لافوگەزافی دیموکراسی ژمارەیی لێی بدەنو بیانەوێت پاشقوڵ لەتەوافق و دەستوریش بگرن.

جا چۆن دەبێت ئەوانەی بە تەوافق هاتوون بە دیموکراسی ژمارە مافی دەنگدەری کەرکوکی قووتبدەن و نەهێڵن خەڵک بۆ خۆی دەنگ بدات نەک بۆ لیستێکی نەتەوەکەی کە پێشوەخت ژمارەی کورسییەکانی بۆ دیاریکراوە؟

بانێکەو سەد هەوا، لەحاڵی دیموکراسی عیراقدا کە تەوافوق لەعیراقدا لە چوارچێوەی زۆرینەو کەمینەی ئیستحقاقی هەڵبژاردن دادەرێژێت بیەوێ تەوافوق تەقنین بکات لە کەرکوک و ئەو موحاسەسەیەی هی قۆناغی ئینتقالی عیراقە و هەمووان لەدژی قسە دەکەن، بێت لە کەرکوکدا بنەمای قانونیشی بۆ دابرێژرێت.

بەشی خۆی دەخوات و لەوەی کوردستانیش شەریکە

هێزە سیاسییەکانی عیراق حەزیان لەشەراکەتە، درۆیە ئەگەر بڵێن وانین، بوختانیان بۆ دەکەن ئەگەر بڵێن حەز ناکەن لەگەڵ کورد برابەشی بکەن، بەڵام ئەوان برا بەشی لەسەر حیسابی کوردستان دەکەن. دەیانەوێ لە کوردستان شەریک بن، جا بە تەوافوق یان بە دیموکراسی ژمارە یان بەزۆر وەکو سەدام، بەڵام چاویان بەرایی نایە ئەم برابەشییە لەشوێنەکانی تری عیراق بکەن. دەیانەوێ لەکەرکوک کورسی دابەش ببێت چونکە کەرکوک عیراقی بچوکە، بەڵام ئەمە بۆ عیراق (کەرکوکە گەورەکە!) دەست نادات. هێزە عەرەبییەکانی عیراق بەکوڵ دەگرین بۆ مافی تورکو کلدۆ ئاشور، بەڵام تا ئەو کاتەی لە بەشی کوردیان بدرێتێ. کەناڵی عیراقییەی یەک بۆ خۆیانە بە هەموو پرۆگرامەکانیانەوە. کەناڵێکی سەقەتی تر دادەنێتن. کە گوایە بۆ کوردە، لەوێ بەشی تورکەکانو کلدۆ ئاشوور دەدەن! رۆژنامەی سەباح لەبەغدا بۆ خۆیان، رۆژنامەیەکی کوردی لەهەولێر دەردەکەن بەناوی (نوێ)وە کە پڕە لە هەڵەی زمانەوانی و بابەتەکانی بێکەڵکن. لەوێ بەشی تورکمان و کلدۆ ئاشوور دەدەن.

لەسەر حسابی کورد مافی تورکمانو کلدۆ ئاشوور دەدەن و کە دێتە سەر بەغدا تورکمان بزر دەکەنو مەسیحییەکانیش هەموو کەسێ دەزانێت جگە لەکوردستان لە باقی ناوچەکانی عیراق چ حاڵەتێکی پڕ بەڵایان هەیە؟ ئەمە چییە جگە لەپیاوەتی بە ئاوی حەمامەوە کە لە ماددەی 24ی یاسای ئەنجومەنی پارێزگاکاندا هەروایان کرد.

کێ بەرمیلە بارووتەکە دەتەقێنێتەوە

دۆخی کەرکوکیان ناوناوە (بەرمیلی باروت) کە هاکا تەقییەوە، بەڵام راستییەکەی کەرکوکیان کردووە بەبەرمیلی بەتاڵ کە دەنگی پێ هەڵدەستێنن لەدژی کورد. ئەگەر خۆیان نەخوازن بتەقێتەوە کەرکوک ئارامترین شاری عیراقە لە دەرەوەی ناوچەکانی هەرێمی ئێستای کوردستان. بۆ بەسرە بەرمیل نییە کە ئاژاوەی تیا قەوما؟ مەدینەی سەددر بەرمیل نییە کە خەڵکی تیا سەربرا؟ بۆ رومادی بەرمیل نییە کە پاتریۆس ئاشتی بۆ هێنا، نەک حکومەتی مالکی؟

دیارە گەردەنی کوردی لەکێوی بێستوون مەحکەمترە، بۆیە هەموو گرفتەکانی خۆیانی پیا هەڵدەواسن و لە هەموو شتێکدا کورد بە بەرپرسیار دەزانن. خۆیان نایانەوێ هەڵبژاردن ببێت نەوەک سەحوە لەتەوافوق و سەدر لەشیعەی رەسمی بباتەوە. خۆیان نایانەوێ هەڵبژاردن ببێت نەوەک کەرکوک ئەو دەسەڵاتانەی هەبێت کە لەیاسای پارێزگاکاندا هاتووە. هێزی لۆکاڵی نوێ دروستبووە کە هەقی بەسەر پارێزگاو ناوچەکانی خۆیانەوە هەیە، بەڵام ئەمان دەخوازن ئەوانە لەبیر خەڵک ببەنەوە و بەباسی مێژوویی کەرکوکەوە مەشغولیان بکەن.

بۆ سەرپێیترین چاودێر ئەمە دیارە کە هێزە سەرتاسەرییە عیراقییەکان کە باسی عرووبەی عیراق دەکەن ئەمرۆ کەوتونەتە گێژاوی دەنگدەری عیراقییەوە کە داوای گوزەران دەکەن نەک دروشمی عروبێتی. جا ئەمرۆ ئەم هێزە عیراقییانە دەیانەوێت کورد بکەنە ئەو خێوەی نایەوێت هەڵبژاردنی پارێزگاکان ببێت بۆ ئەوەی جەمسەرگیری نەتەوەیی لەدژی کورد دروستبکەن و هەم جەماوەری عیراق لەدەوری خۆیان کۆبکەنەوە و هەمیش هەڵبژاردن دوابخەن بەناوی گوایە کەللەرەقی کوردەوە. لە کاتێکدا ئەوان بەداخوازی دواخستنی هەڵبژاردن لەکەرکوک بە پراکتیکی کەشێکیان دروست کردووە کورد لە هەڵبژاردنی داهاتوو نەترسێت چونکە لەبنچینەدا هەرێمی کوردستان ئەم هەڵبژاردنە نایگرێتەوە و کەرکوکیش وا خۆیان دوای دەخەن، ئیتر کوا بەرژەوەندی چاکو خراپی هاوپەیمانی کوردستان لە کردن، یان نەکردنی، ئەم هەڵبژاردنەدا؟

شەراکەت یان فەلاکەت؟

لەماوەی پێنج ساڵی رابردوودا هێزە عەرەبییە سوننی و شیعەکان، لەچەندین وێستگەدا نەزانییەکی گەورەیان لەخۆیان نیشاندا لەپرسی کورددا. جا نەزانییەکە خۆرسک، یان ئەنقەست بێت، هیچ لە بارەی ئاکامەکانی ناگۆرێت.

نەزانی خۆرسک بەوە چارە دەکرێت کە چەند جارێک تووشی پێکدادان دێن لەهەموو مەسەلە کوردییەکاندا، بەڵام نەزانی ئەنقەست چارەی بۆ نییە، چونکە ئەوە بریارێکی پێشوەختە لە پشتییەوەیە کە نایەوێت تێبگات، چونکە تێگەیشتن بەرپرسیارێتی بەدوادا دێت، بەرپرسیارێتی دۆزینەوەی چارەسەری لە سەر بنچینەی ئەو تێگەیشتنە، چونکە بێ ئەمە دەیان جاریتر تووشی پێکدادان دێین لەگەڵیاندا. کورد و باقی عیراقییەکان لەسەریانە وێستگەیەکی راستگۆیانەیان هەبێت کە بزانن دەخوازن پرسە هەڵواسراوەکانیان چارە بکەن یان هەر بە ئایندەیەکی دوورتری دەسپێرن. دیموکراسی عیراق لەسەرەتایە و نابێ لەگەڵ "کێشەی کورد" رابێت، بەڵکو دەبێ لەگەڵ "چارەسەری کوردی"رابێت. ئەگینا ئەمیش دەبێتە دیموکراسییەکی بێ تام کە بۆ ناوچەکانی تری عیراق کاری خۆی دەکات، بەڵام لە پرسی کوردا تووشی ئیفلیجی دێت. دوو کابینەی دیکەی عیراق بێ چارەسەری مەسەلەکانی کورد تێپەرێت مانای وایە ئیتر هیچ حکومەتێکی عیراق خۆی بە مەسەلەی کوردەوە ماندوو ناکات و بۆ هەڵمەت و سیاسەتی هەڵبژاردنی خۆی پشت لە مەسەلەی کورد دەکات چونکە لەشوێنی دەرەوەی کوردستان بەدوای دەنگدەر وهاوپەیماندا دەگەرێت.

هەروەها بۆ کوردیش گرنگە لەم وێستگەیەدا لەگەڵ شەریکە عەرەبەکان قسەبکات داخۆ بەراستیانە دەیانەوێت لەگەڵ کورد هەڵبکەن یان ئەمە رۆژ بەرێکردنە؟ ئەگەر دەیانەوێت هەڵبکەن دەبێ رێوشوێنی دەستووری بۆ گەیشتن بەو هەڵکردنە درێژەی پێبدرێت. ئەگەریش بۆ رۆژ بەرێکردنە ئەوا کورد کەمی لەرۆژو ساڵ و سەدەکانی خۆی بەخەسارنەداوە تاهی دیکەی بخاتە سەر. ئەوە ئەسڵی گرفتەکەیە و پێویست ناکات کورد بەکوردی هەڵمەت بکاتە سەر عەرەب کە ئەوان کوردی ناخوێننەوەو عەرەبیش بە عەرەبی تانە لە مەسەلەی کورد بدەن و ئەمەشیان بۆ بچێتەسەر. دەبێ هەردوولا بگەنە ئەو قەناعەتەی کێشە نەتەوەییە ئاڵۆزەکان لەسەر مێزی گفتوگۆ و لێکتێگەیشتن چارە دەبێت نەک لەسەر پەری رۆژنامە پۆلپۆلیستەکان کە هەریەکەیان جەمسەرگیری بۆ خۆی دروستبکات.

بۆ لایەنی کوردیش دەبێ ئەو راستییە باش بزانین کە هیچ سیاسەتێک بێ ئەولەویات دیاریکردن نابێت. ئەگەر کەرکوکمان گەرەکە بۆ باوەشی کوردستان دەبێ نەرم بین لە شەراکەتی ئیدارە لە کەرکوک. ئەگەر خاکمان دەوێت لەکەرکوک دەبێ نەرم بین لەپرسی نەوتدا. ئەگەر بودجەمان دەوێت دەبێ داوای سەر ژمێری بکەین لەعیراقدا. کەس هەموشتێکی پێکەوە تەرح نەکردووەو هەموو شتێکی پێکەوە دەستنەکەوتووە. سیاسەت لە مەملەکەتەکانی دونیا وایە، مەگەر کوردستانیش مەملەکەتێکی ئەم دونیایە نییە؟

خوێنی ترمان نییە بۆ بەخشین*

زۆر باشـە! ئێـستا خەریـكە دۆخە دژوارەكە دەنیـشێتەوە، وا ئێـستا ئەوەی دۆسـتی كوردە یان پێی وایە بۆ قۆناغی داهاتووش پێویستی بە دۆستایەتی كوردە دێتەوە سەر هێڵـی هەمـاهەنگی لەگەڵمـان. ئەوەشـی نەیـارە و پێـی وابـوو سێـشەممەی ڕەش دەرفەتێک بوو بۆ پشتشكاندنی كورد، پاشەكشە دەكات نەک بۆ ئەوەی تۆبە بكات، بەڵكـو بـۆ ئەوەی هێـزی خـۆی بـۆ زەفەربردنێكـی تـر خڕبكـاتەوە. ڕاسـتە كـوردیش،عەرەب وتەنـی الحـربە التـی لاتقتلنـی تقـوینی، بەڵام چـونكە ئەم ئیـدیۆمە عەرەبییە لەپرسی كەركوكدا بۆ كورد دەست نادات،كەوابێت ئەوی لەسەر كوردە ئەوەیە بە دڵێكی بەردینەوە خۆی بۆ نەبەردییە سیاسییەكانی تر ئامادە بكات.

ڕەشترین سیناریۆ

باشترین جۆرەكانی بەرەنگاریی پێشبینیكردنی ڕەشترین سیناریۆیە، بەڵام خراپترین وانە كە لەڕەشترین سیناریۆوە بەدەست دێت ئەوەیە تەسلیمی بین. سیناریۆی ڕەش قەدەری كوردی داماو نییە و سەركەوتنی هەتاییش كۆماڵی دەستی كەس نابێت. لەبەر ئەوە پێویـستە پێـشبینی ڕەشـترین سـیناریۆ بكەیـن تـا سـاز بـین بـۆ بەرپەرچـدانەوەی، یـان ئیحتـواكردنی، بەڵام هەرگیـز نـابێ لێگەرێـین ئەم ڕەشـاییە چۆكمـان پێدابـدات، لە كۆشـش سـاردمان بكـاتەوە وخەبـاتی ئاینـدەمان لا بێهـودە بكات.نە لەباری ببەین نە مردارییی بكەینەوە، ئەمە ڕێسای زێرینی بزاوتكردنە بۆ میللەتانێـک كە تێـدەفكرن و بـۆ ئەو بـزوتنەوە سیاسـییانەی حەریفـی ڕێگـای دوورودرێژی تێكۆشانن.

جا تەگبیر چییە؟ لەكوێ دڵی بەردین بێنین تا ئەگەر تووشی سیناریۆ ڕەشە هات دانەخورپێ ولەهەمـان كاتدا بە تیلەی چاو هەڵیبسەنگێنێ؟ دۆخی وا نموونەییی لە كـوێ چنـگ دەكەوێ و لەكـام كتێبـی ئەزموونـدا هەیە جـگە لە ئەزمـوونی ژیـان وئەزموونی شكست وبردنەوەكانی كورد خۆی نەبێت؟

---

* گۆڤاری هەفتانە.

گەلەکۆمەکێ لە کورد

لەم دیدەوە دەشێ بپرسین رەشترین سیناریۆی داهاتوو چییە؟

ئەوەیە ئەمەریکا و بەریتانیا وتورکیا و ئێران و سوریا و خودی عیراقیش یەک لەدوای یەک یان پێکەوە گەلەکۆمەکێمان لێ بکەن؟ ئێمە کێین وا گشتیان لێمان رابوونەتەوە و تاکەی ئەم هەستی خۆگرمۆڵەکردنە، ئەم ئارەزووە دیرۆکییە بۆ تیوریی پیلانگێران لە پەلوپۆمان دەخات؟ بۆچی پێمان وایە ئێمە ئەوەندە" گرنگین" کە ئەو هەمـوو وڵاتە "لەڕ و لاوازە" گەلەکۆمەکێمـان لێـدەکەن و بـۆچی پێمـان وایە ئەوەنـدە "بچـووکین" هەر گەورەیەک هات دەتـوانێ پێشێلمان بکات؟ بۆچی نـاتوانین ئاسایی بـین وەک خەڵـق و خـوای ئەم دونیـایە کە لە نێـوان خـۆبەگەورەیی زانـی وخـۆ بەبچووکدانانەدا پەراوێزێکی فراوانی مامەڵە وسەودا، بەرەنگاریی و تێهەڵچوونەوەیان هێشتۆتەوە و نەوە لە دوای نەوە دەسکەوت و ئەزموون کەڵەکە دەکەن؟ سەیریکەن عەرەب و تـورک و فـارس، سـێ نەتەوە سەردەسـتەکەی نـاوچەکە، پێیـان وایە ئەمەریکـا، یەریتانیـا و رۆژئـاوا بەگـشتی لە دژی وان پیلانـدەگێرێ و سـەرەنجام دەوڵەتێکی کوردی پێکدێت، کەچی کوردیش پێیوایە ئەمانە هەمووشتێکیان لەگەڵ ئەمەریکا براندۆتەوە ومەسـەلە مەسـەلەی کاتە. گەلـۆ کەس هیچـی لەگەڵ کەس نەبرانـدۆتەوە و کەس سـوێندی تەڵاقـی بـۆ کەس نەخـواردووە، راسـتییەکەی هـیچ کاتێک وەک ئەمرۆ سیاسەت و ریاسەت لە بەردەم هەموو ئەگەرێکدا کراوە نەبووە، ئەمرۆ، لەم سـەرەتای سـەدەی بیستویەکەمینەدا، دەرگـای چـانس لەسـەر گـازەرەی پـشتەو هەر کەس بیەوێـت دەتوانێـت ئەوەی هەیبـووە قـاڵتری بکـا و ئەوەی نیەتـی بەدەسـتی بخـات.خـوا لە هـیچ شـوێنێکی لەوحـی مەحفـوزدا نەیوتـووە کـورد تـا هەن سەرگەردانی بێ کەرکوک دەبن، بە پێچەوانەوە قورئان دەفەرمێ: نرید ان نمن علي الـذين استـضعفوا فـي الارض ونجعلهـم الائمـة ونجعلهـم الـوارثين. جـا مەعلـومی باوەڕمەنـدانە کە خـوا گەورەتـرە لە ئەدمـۆنز، لە مەشـهەدانی، لە ئیمەسـکایەو پـۆڵ هارفی وساڵح موتلەگیش. کێ بە ئەندازەی تێکۆشەرانی رێی رزگاریی باوەڕمەندن بە پرسەکەیان؟

ئیستیعمار لەناخی خۆماندایە

گرفتی یەکەم لەرێی تێهەڵچوونەوەیەکی نوێ ئەوەیە خۆمان قەناعەتمان بەرەوایی پرسەکەمان پەیدابکەینەوە، پرسی کوردستان ولەناویشیدا پرسی کەرکوک، پرسێکی

رەوایە، لەگەڵ راستییە مێژوویی وجوگرافییەکاندا دژ نییە، هەرچی چارەیەکی دەستووریی وسیاسیی، یاسایی ودیموکراتی، گفتوگۆ ونمایشکردنی جەماوەریی هەیە کوردستانییان دژی نین، پێشوازی لێدەکەن وهەوڵدەدەن تاقیبکەنەوە. ئەمەش ئیتمامولحوجەیە بۆ ئەوانەی دەخوازن کورد ئیحراجبکەن وخواخوایانە یەک لە پێشنیازەکانی چارەسەر رەتبکاتەوە تا بڵێن لەگەڵمان پێکنایە. لەبەر ئەمە کورد بێگەردترین و رەواترین کێشەی هەیە دەبێ تینوتاوێکی مەعنەویی هاندەری کارەکانی بێت و تەگبیری وردیشی هەبێت کە لە دەرەنجامەکاندا باسی دەکەین. بەڵام ئەم لایەنە مەعنەوییە گرنگە، چونکە مەترسیدارترین جۆرەکانی ئیستعمار ئیستعماری ناخە یان ئەوەی مالک بن نەبی پێی دەڵێت: لەباربوون بۆ داگیرکردن. ئەم دۆخە چارەی نییە چونکە هی فاکتەرێکی دەرەکی نییە کە بشێت هۆکاری کیماسییەکانی بخەینە ئەستۆ، ئەم دۆخە هی ناخ وناوەوەیە بۆیە بە زەحمەت دان بە شکستێک، یان دۆڕانێکی کاتی، دەنێت چ جای ئەوەی لە دووڕیانەکاندا هەڵوێستە بکات. جا ئەگەر ئیسماعیل بێشکچی دەڵێ کوردستان دۆخێکی خراپتر لە دۆخی کۆلۆنیالی هەیە، چونکە موستەعمەرەیەکی ناوخۆیی وڵاتانی جیهانی سێیەمە، ئەوا ناخی کورد دۆخێکی لەباربوون بۆ داگیرکردنی هەیە. ئەم رۆحە لێی رادەبینرێت لەهەر ساتەوەختێکدا پێشبینی پیلانێک بکات نەک وەک تیفتیفەیەکی چۆنایەتی لە لێکدانەوە و راڤەکردن، بەڵکو وەکو بەرجەستەکردنێکی قبوڵکردنی کارەسات وشکست تەنانەت ئەگەر رووشنەدات، پێشبینی کارەسات لای ئەم رۆحە بۆ دابینکردنی تفاقی رووبەڕووبوونەوەی نییە، بەڵکو وەکو قەدەرێکی قبوڵکراوە. گرنگترین کارێک کە لە دوای رووخانی بەعس کارەکتەرە سیاسییە ئەکتیفەکانی کوردایەتی لە کوردستان ولە بەغدا کردویانە ئەوەیە ئەم ناخە کۆلۆنیالیکراوە ئیحتوا بکەن و نەهێڵن ببێتە خوویەکی رەسەن ئایندەشمان داگیر بکات. هەڵبەت وەبەرهێنانی سیاسیی کراوە لەم وێستگەیەدا، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە ئەم هەرەشە ناوەکییە دوورخراوەتەوە.

پێچانەوەی سیاسەتی "وزە بەفیرۆدان"

ئەم هەلومەرجە سیاسییە کە گردبوونەوەی نەیاران، هاوشانی فاکتەریی ناوخۆیی قەپ لەبەش ودەسکەوتەکانمان دەگرێت، وزە وتوانایەکی زۆری لە سیاسەتی کوردیی بە خەسارداوە ویەکەم ئەرکی سەرکردایەتی کوردستان لە دیدارەکانی لوتکەی بەغدا ئەوەیە سەری ئەم بۆرییە بگرێت کە وزەی کورد وەک ئاوی سازگار

به فیرۆ دەدات. وزەی کورد جا دڵۆپی ئارەقی ئاوەدانی یان ڕەنجی کاریی سیاسیی یان خوێنی ڕژاوی پێشمەرگە و کۆمەڵانی خەڵک بێت. ئێمە ناتوانین وەکو نەتەوە خواپێداوەکان چیتر هەڵەکانمان ناوبنێین ئەزموون بۆ ئایندە.ئەوەندە "ئەزموونمان" زۆرە بەبەرییەوە نەماوە. ناکرێ وزەی نارەزایی وهەڕەشەی کشانەوەمان بۆ بابەتی بچووک بەکاربێنین، بەڵکو پێویستە وەک ئەم جارە وزەمان تەنها وتەنها بۆ کەرکوک وکێشە چارەنووسسازەکانمان بخەینەکار. یانی چی وزە لە سیاسەتی نەخوێندنەوەی بەرامبەرەکانمان بەفیرۆ بدەین ونەتوانیین شەراکەتێکی لۆکاڵییان لەگەڵدا بکەین تا ئەوەی نەیارەکانمان ئەم هەڵەیەمان لەسەر بکەن بە ماڵ؟

کەچی لە بچوکترین هەڵامەتدا ورەی تەندروستیمان وا بێتەخوارەوە وەک بڵێی تەواو تووشی سەرەتانی سیاسیی هاتبین؟ کەی ئەمە قودرەتمەندیی بزووتنەوە دێرینەکانە؟

لەم وێستگە سیاسییە چارەنووسسازەدا تەگبیرێکی سیاسیی هاوبەشمان گەرەکە لەسەر بنچینەی کەمترین خەسارەت وزۆرترین دەسکەوت. یان وەکو ئەوەی لە زمانی نووسەری ئێرانی مەحموود دەولەت ئەبادییەوە دەیگێڕنەوە ئازادیمان دەوێت وهیچ خوێنێکی تریشمان نییە بۆ بەخشین. هەڵبەت سیاسەت وتێکۆشان تیجارەت وکەسابەت نین، بەڵام ئەگەر تیجارەت وکەسابەت دەبنە مایەی گێڕانەوەی خوێن ورەنج بۆ کورد وەک ڕەوتێکی ئەقلانی وبەرپرسانە، ئەوا تیجارەتێکی وا لە سەد سیاسەتی سەرگەردان وبێ مایە چاکترە . ئەگەر قەرارە "بەرخی نێر هەر بۆ سەربڕین بێت" ئەوا هیچ نەبێ با لە مەولوویەکی گەورەدا بێت. بە کورتییەکەی سیاسەتی کوردی لەم پێداچوونەوەیەدا دەبێ بگاتە فۆرمێکی کارکردنی نوێ تا ئەوەی سێشەممەی ڕەش بگۆڕینەوە بە سەرەتایەکی سپی وەک ئەو لافیتە سپییەی ڕۆژی خۆپیشاندانەکەی کەرکوک کە خەڵتانی خۆینکرا.

نەبیکەرو نا بایدن، پرۆژەیەکی کوردستانییمان گەرەکە*

نە بیکەرو نە بایدن. شتێک دەبێ لەو نێوانەدا. نە ئەو مەرکەزیەتە توندە جێبەجێ دەبێت کە عەرابی سیاسەتەکانی بوشی باوک تەرویجیان بۆ دەکردو نە ئەو فیدارلییەی فراوانەی کە نەیارەکانی بوشی کوڕ دەیخەنەڕوو. شتێک دەبێ لەو نێوانەدا، شتێک کە لە دەستووری عیراقدا هاتووەو عیراقییەکان دەنگیان بۆ داوە. بێگومان بڕگەی دابەشکردنی سەروەت‌و سامانی لێ دەربچێت پرۆژەکەی بایدن بەدڵی ئێمەی کوردە، بەڵام لێرە وەک نووسەرێک دەمەوێ شرۆڤە بکەم نەک وەکو کوردێک ئارەزووەکانم بگێڕمەوە.

ئەی کەواتا کایگەری پرۆژەکەی بایدن چی دەبێت؟

بەڕای من هەمان کاریگەری ڕاپۆرتەکەی بیکەر هاملتۆن: بە ئاگا هێنانەوەی لایەنە پێکناکۆکەکانی عیراق‌و لایەنە ئیقلیمی‌و نێودەوڵەتییەکان بەوەی وەزعەکە ناجۆرەو دەبێ هەموو لایەک بجوڵێن‌و ئحمێک بکەن.

ڕاپۆرتی بیکەر هاملتۆن بانگەوازێکی کۆنی سیاسەتی سەردەمی بوشی باوک بوو بۆ بەشداریپێکردنی دەوڵەتە ئیقلیمییەکان‌و گەڕانەوە بۆ حوکمی قیزوەنی مەرکەزی. لەبەرئەوە بەدڵی دەوڵەتە ئیقلیمییەکان بوو، پرۆژەکەی جۆزێف بایدن‌و هاوکارەکەی: لیزلی گلیب، بانگەوازێکی نوێیە کە ماوەیەکە بە گوێی ئەمریکادا دەدرێت‌و چەند ماوەیەکی تریشی دەوێت تا گوێی دەوڵەتەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی پێ ڕادێت. لەبەرئەمە بەدڵی کوردستانییانە. هی یەکەمیان بەدڵی دەوڵەتە سەردەستەکان‌و هی دووەمیشیان بەدڵی موستەزعەفینی کوردستانە. ئەمما سیاسەت هیچ نییە جگە لە چارەسەرە مامناوەندییەکان. سیاسەت لە حاڵی وادا بریتییە لە فۆرماتکردنەوەی دەستووری عیراق کە نەوا مەرکەزی بێت کورد لێی بترسێت‌و نەوا سێ دەوڵەت بێت لەناو یەک دەوڵەتدا هەروەکو دەوڵەتانی ئیقلیمی لێی دەترسێن.

کەواتا بە پێچەوانەی خواستی خاوەن هەردوو پرۆژەوە، بیکەر و هاوڕێکەی‌و بایدن‌و هاوڕێکەی، پرۆەکانیان ناچنە بواری جێبەجێکردنەوە، بەڵام مەسەلەکان بە

* گۆڤاری هەفتانە.

گــوێرەی ئامــانجی ســەرەکی ئەوان دەبێــت: بێــدارکردنەوەی عیراقییەکــان لە خاووخلیچکی پرۆسەی سیاسییان.

لەکاردانەوەی هەردوو پـرۆژەدا عیـراقییە عەرەبەکان مەسـەلەیەکی پرەنـسیپییان دووپـاتکردەوە: ئەمە کاروبـاری نـاوخۆی عیـراقەو "دەسـتووری عیـراق مەرجەعـی بڕیاردانە لەسەر ئەمڕۆو ئایندەی ئەم وڵاتە". کوردەکانیش وتیان دەستووری عیـراق فیدرالی پەسـەندکردووە. بێگومـان ئەمەشیان مەسـەلەیەکی گرنگـو هەسـتیارەو هەر ئەمە چـاوەڕێ دەکرێـت کە دەسـتووری دەنـگ بـۆدراو بە مەرجەع وەربگـرن، بەڵام ئەم پرەنسیپەش ڕەهانییەو دەبێ لەچوارچێوەی واقیعی عیراقدا سەیر بکرێت:

1ــ عیـراق، مەسـەلەیەکی نێـودەوتییەو لەناویـشیاندا کوردسـتانیش هەر بۆخـۆی مەسەلەیەکی نێودەوڵەتییە تا چارەسەری دەگیرسێتەوە.

2ـ ئەمریکا لەناو عیراقدایەو خوێنی بۆ پرۆسەکەداوە. لە دوا وتاریدا بایدن هەمان بیـــروڕای دوپـــاتکردەوە (لەگەڵ بـــوونی 160 هەزار ســـەربازی ئەمەریکـــایی کە ڕووبەڕووی هەڕەشە بوونەتەوە، لەگەل ملیارەها دۆلاری خەرجکراو وکوژرانی 3800 کەس وبریندار‌بوونی 28هەزاری تر، مافی ئەوەمان هەیە گوێمان لێبگیرێت).

3ـ دەستوری عیراق خۆشی لە قۆناغی دەستکاریکردندایەو هێشتا شڵو شێوەی کۆتایی خۆی وەنەگرتووە.

جا هەمـوو ململانێکەش لەم بڕگەیدا کۆبۆتەوەو هەمـوو لایەک شـەڕیانە لەسـەر ئەمەی دەسـتوور لەدوا دەستکاریدا ئەو شـێوەیە وەربگرێـت کە خۆیـان دەیانەوێـت. هەنووکە لە ئاستی نێودەوڵەتیدا چەندین پرۆژە دەبینرێت بۆ چارەسـەرو هەمووشیان دەتـوانن ڕۆڵی ئەنگێزەیەکی بەئاگا هێنانەوە ببینن. هەمـوو لێدوانەکانی ڕەتکردەوەو قبـوڵکردنی پرۆژەکـان، لەلایەن هێـزە عیراقییەکـانەوە، بـۆ ئەوەیە هەرلایەنەو تەئکیـد لەســەر مەســەلە پرنــسیپەکانی خــۆی بکــاتەوەو لە دوا گەمەی دەســتکاریکردنی دەســتووردا ئەوەنــدەی دەکرێــت جێــی ئەو پرەنــسیپانە بکــاتەوە کە خــۆی بەڕەوای دەزانێت.

ئــێمە ئێــستا لەهەلومەرجێکــداین دەرەوە پــرۆژە دەخــاتە ڕوو، کــاتی ئەوە هــاتووە عیراقییەکان خۆشیان بکەونە شەڕی سیاسەتی پرۆژەکانەوە.

کوردستانییان، لەلایەن خۆیانەوە پێویستییان، بە پرۆژەیەکی نووسراو هەیە. شتێک لە بــابەت ئــیعلان مەبــادیئی کوردســـتانیی کە تەئکیـــد لەســـەر داخـــوازییە کوردستانییەکان بکاتەوە.

بەڕای بەندە جاڕدانی پرۆژەیەکی کوردستانی لە چەند سەرەوە گرنگە:

1ـ چونکە کاتێتیو هەر لاینەو پرۆژە دەخاتە ڕوو.

2ـ چونکە کورد جگە لەو ویستە ڕەواکانی هیچی نییە بیشارێتەوە.

3ـ لە جیاتی مشتزمڕ لەگەڵ هێزە عیراقییەکان کە ئەم پرۆژە هی بێگانەو ئەویتر دەستی لە پشتە، چاکتر وایە ئێمە خۆمان داخوازییە گرنگەکانمان لە جاڕنامەیەکدا بخەینەڕوو.

4ــ بــۆ ئەوەی نەبیــنە بەشــێک لە گێــژاوی ململانێــی نێــوان کۆمــاریخواز و دیموکراتەکان.

لێرەداو ئەو تێڕوانینەم قبوڵە کە دەڵێ لە بنچینەدا کورد لە مێژە داوای ئەو شتانە دەکات کە لە پرۆژەکەی بایدندا هاتووە، بەڵام دەپرسم ئێمە بۆ بچینە ناو ئەو ڕەدو بەدەلەوە؟ با پرۆژەی خۆمان هەبێو هەموولایەکی بۆ بانگهێشت بکەین تا گفتوگۆی لەسەر بکەن. پرۆژەیەک کە جێی چارەسەری کەرکوکو دابەشکردنی سامانی سروشتیشی تێدا بێت جا ئەوجا دەشێ بکەوینە تێکۆشانی سیاسییەوە بۆ ئەوەی زۆربەی خاڵەکانمان، بێگومان هەموی نابێ، لە دەستکاری دەستووردا جێگیربکەین.

ســوپاس بــۆ بایــدن کە بنکــۆڵی دۆخــی گفتوگــۆی ئەمریکــاو عیراقــی کــرد و دیکۆمینتێکی گرنگی داینێ. لەم قۆناغەدا ئەوەمان بەسە. هاواری شۆڤێنییەکانیش هەر لەبەر ئەوەیە کە نە پرۆژەی بایدنیان دەوێتو نە ئەو فیدراڵییەی لە دەستوردا هــاتووە. لە ڕاســتیدا ئەوان پــرۆژەی ڕاپــۆرتی کــۆنگرەی نــوێیەمی حزبــی بەعــسی هەڵوەشاوەیان دەوێت! کە لە هیچ کتێبخانەیەکی عیراقدا کۆپییەکی دەستناکەوێت.

لەبەرامــبەر ئەو دۆخە تــازەی عیراقــدا کــاتی پــرۆژەی کوردســتانیی هــاتووە. ئێمە لەگەڵ ڕۆحی دەستووردا گونجاوین، با ئەوانە لە خۆیان بترسن کە دژی دەستوورن.

کورد لە مەتەڵی ڕێککەوتنی عیراق و ئەمریکادا*

کورد دەکەوێتە کوێی مەتەڵی ڕێککەوتنی دوورمەودای عیراق و ئەمریکاوە؟ ئێستا ئەمریکا و عیراق ئامادەباشی بۆ ڕێککەوتنێکی دۆستایەتی دوور مەودا دەکەن تا لە کۆتایی ساڵدا شوێنی ئەو پێسپاردنە نێودەوڵەتییە بگرێتەوە کە ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بە هێزەکانی فرە ڕەگەزی بەخشیووە و لە چەند ساڵی ڕابردوودا بە شێوەیەکی ڕۆتینی نوێ کراوەتەوە.

عیراق دەبێتە 116مین وڵات

وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە (115) وڵاتی تردا ڕێککەوتنی هاوشێوەی ئەمەی دەخوازێ لەگەڵ عیراق بیکات، ئیمزاکردوە دەربارەی دۆخی بوونی سەربازیی ئەمریکا لەو دەڤەرانەدا. خانم کۆندۆلیزا ڕایس وەزیری دەرەوە و ڕۆبەرت گەیتس وەزیری بەرگری ئەو وڵاتە لە وتارێکی هاوبەشدا باعیسی پێویستی ڕێککەوتنیان لەگەڵ عیراق وا ڕوونـدەکەنەوە: ئێمە وەکو ئەمریکا لەگەڵ دۆستەکانمان لە هاوپەیمانێتی نێودەوڵەتی، بە پێی بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان لە عیراقین، جا لەکاتێکدا کۆتایی ئەمساڵ ئەو پێسپاردنە کۆتایی پێدێت، بۆیە عیراق نیشانیدا ئارەزوی درێژکردنەوەی ماوەی پێسپاردنە نێودەوڵەتییەکەی نییە و لە بری ئەوە حەزدەکات تەکبیرێکی ئەوتۆ دابنرێت کە بەشێوەیەکی نموونەیی پەیوەندی نێوان هەردوو وڵاتی خاوەن سەروەری ڕێکبخات"

بەم مانایە حکومەتی عیراق وا سەیری کۆتایی ساڵ دەکات کە دەرفەتێکی نوێی دەداتێ هەندێک خۆی لەم جۆری پەیوەندییەی لەگەڵ ئەمریکا هەیەتی ڕاپسکێنێ و گاڤێکی تر لە پرسی سەروەریتی وڵات بچێتە پێشەوە، بەڵام ئەو ویستە عیراقییە دوو تەگەرەی لە پێشە: دۆخی ئەمنی کە هێشتا هی ئەوە نییە پێداچوونەوە بە پرسی بوونی سەربازی ئەمریکا بگاتە ئاستی گۆڕانێکی دراماتیکی. تەگەری دووەمیش دوودڵی نێوەندە سیاسییەکانی عیراقە، بە تایبەتی مەرجەعیەت و میزاجی گشتی

* گۆڤاری هەفتانە، ژمارە بەراییەکان ساڵی 2008.

خەڵکی شیعە، لە باسوخواسی ڕێککەوتنی دوورمەودا لەگەڵ واشنتۆندا. تەوژمی میللی شیعە زیاتر بەلای پرسی شیعەگەرێتیدا دەڕوات تا دروستکردنی دەوڵەتێکی هاوچەرخ و دیموکراتی دۆستی ئەمریکا. مەیلێکی واش چواردەورێکی غەیرە ڕۆژئاوایی دەوێت: ئەمانەش بە ئەندازەیەکی زۆر کاریگەری لەسەر ویستی مالیکی دادەنێن کە دەیەوێ بە ڕێککەوتنێکی وا پێگەی دەوڵەتداریی خۆی لە ئاستی ململانێی ناوەوەو دەرەوە بەهێز بکات.

ڕێککەوتنی دوورمەودا یانی چی؟

سەرۆک وەزیرانی وڵات لە 2007/8/26 ولە ڕێی کۆبوونەوەیەکی تەلەفزیۆنییەوە جاڕنامەی نیەتەکانی لەگەڵ سەرۆکی ئەمریکا جۆرج بوش ئیمزا کرد. ئەم جاڕنامەیە کە دەبێتە بنەما بۆ گفتوگۆکانی تایبەت بە ڕێککەوتنی هاوبەشێتی و دۆستایەتی دوورمەودا لە سێ فەسڵ پێکهاتووە و بریتییە لە هاوکاری کردنی عیراقییەکان لە بەرەنگاری مەترسی و تیرۆر، ئاشتبوونەوەی نیشتمانی ویارمەتیدانی عیراق لە نەهێشتنی قەرز و قەرەبووەکانی لە سەرێتی (تەماشای چەند پێدراوی هاوپێچ بکە) ئەمەش خاڵگەلێکی جەوهەرین و لە توانایدایە ئیلتزامێکی سیاسیی، ئابووریی و ئاسایشی گەورە لەسەر واشنتۆن دروستبکات و مەسەلەی بوونی سەربازیی فراوانی ئەمریکا لە ئێستادا بە ئامادەگییەکی سەنگین و بەردەوامی ئەو وڵات لە عیراقدا بگۆڕێتەوە.

پابەندێتی درێژخایەنی واشنتۆن بەرامبەر بە عیراق، بەپێی ئەم پرۆژە ڕێککەوتنە، دەبێتە میراتێکی درێژخایەن کە جۆرج بوش بۆ سەرۆکەکانی دوای خۆی، جا کۆماریی بن یان دیموکراتی، بە جێیدێڵێت. ڕەنگە ئەم ویستە میراتییە بێت کە بوشی هاندابێت پەلە لە گەڵاڵەکردنی ڕێککەوتنەکە بکات تاوەکو بیکاتە خەڵاتی کۆتایی دوو ماوەی جەنجاڵی سەرۆکایەتی خۆی. بەتایبەتی لەم چەند ساڵە جەنجاڵەدا دۆسیێی ڕزگارکردنی ئەفغانستان و عیراق و شەڕی سەرتاسەری لە دژی تیرۆری نێودەوڵەتی لە چەندین ئاستدا گۆڕانی دراماتیکی زۆری بەخۆوەبینی. بێگومان خەڵاتی وا یانی کۆتاییەکی گەشبینانە بەو هەڵبەزودابەزەی چەند ساڵی ڕابردوو.

ناوی کورد لە مەتەڵەکەدا

تائێستا دیارنییە ناوی کورد لەم ڕێککەوتنەدا هاتبێت. ئاماژەی کوردی وەکو مەتەڵێک ماوەتەوە: ناوی نەهاتووە، بەڵام بە ناوەڕۆک لەوێیە. یانی ئەمریکا پشتیوانی

لە عیراقییێکی دەستووریی دەکات کە دەستەواژەکانی (یەکێتی ئارەزوومەندانە، دیموکرات و ئیتحادی) تێدایە.

ئەمەش هەواڵی زۆر خۆش نییە بۆ ئێمەی ئەگەر بمانەوێت تایبەتمەندێتی کوردستان بەناو و ناوەڕۆکەوە باسبکرێت، بەڵام هێڵی گشتی سیاسەتی کوردی وا باشترە بەو ئاراستەیە کاربکات کە پشتیوانییە لە ڕێککەوتنی دوورمەودا، لە هەمان کاتیشدا هەوڵ بدات هەرچی لە توانایدایە بۆ مسۆگەرکردنی ڕەسمی تایبەتمەندێتییە کوردستانییەکە بیکات.

ڕایس و گێتس دەڵێن "چەندین هێزی سیاسی میانڕەو لە هەموو پێکهاتەکانی عیراق لە سوننە و شیعە و کورد پشتگیری ئەم ڕێککەوتنە دەکەن". لەم چەندانەشدا دیک چینی جێگری سەرۆکی ئەمەریکا دوای دیداری لەگەڵ سەرۆک تاڵەبانیدا، بە پەلە زەخمێکی نوێی دایە پەیوەندی کوردستان – ئەمەریکا: هاتە هەولێر سەرۆکی هەرێم بارزانی لە قووڵی پەیەندییەکە دڵنیاکردەوە و بە رەسمی داوەتی ئەمریکاشی کرد. کاری هاوبەشی تاڵەبانی و بارزانی لە ئاستی بەغدا و هەولێردا، کە تائێستا بە خێر بۆ کوردستان گەڕاوەتەوە، لە تیفتیفەی دوایی ڕێککەوتنی عیراق و ئەمریکاشدا ڕۆڵی سەنگینی دەبێت.

ئەزموونی مێژوویی کورد لە پارچەکانی کوردستاندا نیشانیدەدا ڕاستە فاکتەری نێودەوڵەتی کوردستانی بەشکرد و دایە دەست ئەم دەوڵەتە ئیقلیمییانەوە، بەڵام هەر کاتێک هەر خودی ئەو فاکتەرانە ئامادەگیان لە یەکێک لەو وڵاتانە هەبوبێت کورد پەراوێزی پایەداری نەتەوەیی زیاتری هەبووە:

تا عیراق پادشایی بوو وئینگلیز لێرە بوون، دەوڵەتی عیراق زۆر بە کورد نەدەوێرا، کەچی "دەسەڵاتی جەمهوری"، بێ پابەندێتی نێودەوڵەتی، لەسێ دەوراندا کوردی جینۆساید کرد.

لە سوریا تا فەرەنسییەکان لەوێ بوون، بنەماڵەی بەدرخان و چالاکەکانی کوردستانی رۆژئاڤا گۆڤاریان دەرکرد و تەجرەبەیەکی ڕۆشنبیری چاکیان بیناکرد، کە فەرەنسییەکان ڕۆشتن پشتێنەی عەرەبی گەمارۆی کوردی وێندەریێ دا. دیارە ئێران و تورکیاش، چونکە لە دەستواردانی نێودەوڵەتی بێ دەربەست بوون کوردی لای خۆیانیان قۆڵبەستکرد ومەگەر ئەو کاتەی گوشاری نێودەوڵەتی چاویان لێ سوور بکاتەوە دەنا بۆ خۆیان بێ منەتن

عیراقێکی دیموکرات کە پابەندێتی درێژخایەنی لەگەڵ ئەمریکا و کۆمەڵگەی موتەمەدندا هەبێت، نایەوێ یان ناتوانێ پابەندێتی ناوخۆیشی لەگەڵ کورد پاشەکشێ

پێ بکات. دەستوری عیراق بە گـــرێبەستێکی ناوخـــۆیی دەمێنێتەوە، بـــەڵام لە ڕێــی عــــــەهدی دەولــی و ڕێککەوتنــی واوە ڕەهەنــدێکی نێـــودەوڵەتی وەردەگرێت.

بێگومان ئەم پێشهاتە بە دڵی ئەو بنمیچی پێشبینیانە نییە کە ناسونالستی کورد لە هاوپەیمانێتی کورد و ئەمریکای دەخوازێت، بەڵام تاڵەبانی و بارزانی بەسەر تەپکەی مینـدا کـار لەسـەر تەونێکـی پـتەوی بەرژەونـدییە کوردییەکـان دەکەن و تـا ئێـستا باشیان هێناوە. لەمەشدا هەر دەتوانن وا بکەن.

خالێکی تـر پەیوەنـدی بە بـنکەی سـەربازیی ئەمەریکاوە هەیە کە کـورد حەز دەکات لە کوردستان هەبێت وعیراقییەکانی تـر حەز ناکەن نە لەهەرێم ونە لە بـاقی دەڤەرەکـانی عیـراق دابمەزرێـت، ئەم ڕێککەوتـنە هیچـی لەو بـابەتەی لـێ هەڵناکرێنرێـت چـونکە ئەمەریکـاش بـۆ رازیکردنـی عیراقییەکـان یەکبیـنە ئەوە دووپاتدەکاتەوە کە ناخوازێ بنکەی لە عیراق هەبێت. بەڵام وەکو جەنەڕاڵەکانی تورکیـا لە ئـــەزموونی بـنکەی ئەنجەرلیـک لە کــــوردستانی بـاکوورەوە فێـری بوون: زەحمەتە ئەمەریکـــا بچێتە شوێنێک و بە ئاسانی جێی بێڵێت. وەڵڵاهـو ئەعلەم.

چەند پێدراوێک

* رۆژی 2007/8/26 مـالیکی و بـوش جاڕنـامەی نیەتەکانیـان ئیمـزا کـرد کە دەبێتە بنەما بۆ ڕێککەوتنی دوور مەودای "پەیماننامەی دۆستایەتی". لەو جاڕنامەیەدا هاتووە:

*ئەمریکـا پـشتیوانی کۆمـاری عیـراق دەکـات لە دژی هەڕەشــە نـاوخۆیی و دەرەکییەکان و لە پێناوی ڕێزگرتن و پشتگیری دەستوور کە گوزارشتە لە ویـستی گەلـی عیـراق و دژی هەر هەوڵێـک بـۆ تەگەرە تێخـستن، یـان پەکخـستن یـان پێشێلکردنی ئەو دەستوورە دەوەستێتەوە.

*هەردوو حکومەتی عیراق و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا پابەنـدی گەشـەپێدانی پەیوەندییەکی دوور مەودا دەبن لە بواری هاوکاری و دۆستایەتیدا وەکو دوو دەوڵەتی خـاوەن سـەروەری و سـەرداریتی کە بەرژەوەنـدی هاوبەشـیان هەیە و.... پـشتیوانی ئاڵوگۆڕی کەلتوریی و فێربوون وزانست دەکەن.

*ئەمریکـا پـشتیوانی عیـراق دەکـات لە بـواری ئـابووری وپەرەپێـدانی توانـای وەبەرهێنان وسڕینەوەی قەرزەکان و پشتگیریی هاتنی وەبەرهێنەرە بیانییەکان دەکات بۆ عیراق.

*مسۆگەر کردنی هاوکاری ئەمنی بۆ عیراق دژی هەر دەستوەردانێکی دەرەکی، ...
پشتیوانیکردنی کۆماری عیراق لە دژی گروپە تیرۆریستییەکان: قاعیدە و سەدامیەکان و هەموو گروپە یاخییەکان لە یاسا، بێ گوێدانە بنەچەیان.
*ئەو جاڕنامەیە دەبێتە بنەما بۆ ڕێککەوتنە ستراتیژییەکە کە لە کۆتایی ساڵدا دەخرێتە بەردەم ئەنجومەنی نوێنەرانی عیراق و ئەویش بڕیاری لێدەدات.

پێبکەنن تا وێنەکە جوان دەربچێت*

لە وێـنە کۆنەکـان کە لە گۆڤـاری سـلێمانیو گۆڤـارە هاورێبازەکـانی ویـدا بـڵاو دەبێتەوە. گوزارشتی سەرنجراکێش هەن وەک ئەمەی "راوەستاون لەلای راستەوە" یان (پێدەچێ ئەم وێنەیە لە ساڵی....) یاخود "ئەوەی چوارەمیان نەناسراوە". دەمەوێ ئەم گوزارشتانە لە پاسێکی سیاسیدا تەوزیف بکەم، ئەمەش بۆ شۆخی نییە لەگەڵ گۆڤارە دەستە خوشکەکاندا، بەڵکو لەبەرئەوەیە لەم چەندانەدا کۆششێک دەستی پێکردووە لە ئاستی سیاسی و میدیاییدا بۆ راستکردنەوە، لابردنی تەڵخی و جەماوەریی و شێواوی سەروێنەی کورد لای دەرو دراوسێکانی کوردستان.

وێنەی شێواوی کورد پێش هەموو شتێک بابەتێکی میدیاییە، بەڵام ئەم بابەتە ئاکامە، نەک هۆکار. ئاکامی سیاسی شاردنەوەی وێنەی راستەقینەیە. وێنەیەک کە ئەگەر لێی وردبینەوە دەریدەخات دەووروبەر دەستێکیان لە بیناقاقای کورد گیر کردووە، دەستێکی تریان نەقیزەو نوقورچی لێدەگرێو یەکێکی تریش دەستی لە گیرفانیدایە کە بەگوێرەی دەستەواژەی "ساغنەبۆتەوە"ی هونەری ساغکردنەوەی وێنە نازانرێت کەچی لە گیرفانی کورد دەردێنن؟

بەڵام بەپێی ئەوە کە لەچیرۆکی هەزارو یەک شەوەی ئەدەبی عەرەبیدا باسی کوردێک کراوە کە هەگبەیەکی پێبووە لە بازاڕی ئەفسوناویدا شتی فرۆشتووەو بەکڕیار دەڵێ چیدەوێت لەم هەگبەیەدا هەیە، پاپۆڕ، دەریا، شاخو داخ و ئەشکەوتی گەورە؟، کەوابێ گیرفانی کورد شتی زۆر و دەسکەوتی فرەی تێدایە بۆیە دەست وا لەگیرفانیدا!

هەڵبەت لە بەرامبەر ئەم وێنە راستەقینەدا کە لە چەکمەجەکەی خوارەوەی مێژوو شاردراوەتەوە، وێنەیەکی تر نیشان دەدرێت کە بە فۆتۆشۆپی ئەمڕۆ یان بەهەر کەرەستەیەکی کامێراسازی زەمانی خۆی دەستکاری کراوە. سێ کەس لە وێنەکەدا پێدەکەنن، بەتەڵخی تارمایی کەسێکی تر دیارە کە ئەگەر بەزووم گەورە بکرێتەوە بۆ خەڵکی ئەندێشمەند دەردەکەوێت کەسێکی تریش هەیەو کراوەتە

* گۆڤاری هەفتانە - ساڵی 2009.

دەرەوەی وێنە. بۆ داپۆشینی ئەم کەموکوڕییە کە لەو وێنەدا هەیە نووسینی درۆ و دەلەسە دەخوازێ مودەعی بەسەر کەسی نادیاری ناو وێنەکە لەقاوبدات و نەهێڵێت بەزوومی کامیرا خۆی دەربخاتەوە، بەڵام گرفت ئەمەیە ئەمڕۆ وێنە دەستەمۆ ناکرێتو شارەزایی بواری میدیا دەمێکە گەیشتونەتە ئەو باوەڕەی یەک وێنە کاری سەد نووسراو بەلادا دەخات، بەمەرجێک وێنەیەکی دەستکاری نەکراوبێت، یان ئەگەر دەستکاریش کرابێت بەزووم دەستکارییەکە دەربخرێت.

"راوەستاو لەلای راستەوە"

راوەستاو لەلای راستی وێنەکە، ئەوی بەتەنیشت تورکو فارسەکەوەیە. برا عەرەبەکەمانە.

کارەکتەری عەرەبییە کە لە مێژووی پێش ئیسلامدا گیرۆدەی دەستی ئیمپراتۆریای رۆمانیو ئیمپراتۆریای فارسەکان بوو. ئیسلام هات دەرفەتی دانێ لە قوڕەیشەوە، لە جەزیرەی عەرەبەوە تێهەڵبچنەوە و بە شەرقو غەربی دونیادا بڵاوببنەوە، بەڵام دونیا تاسەر بۆ هەموو کەسێک نییە. زۆری پێنەچوو ئەم کارەکتەرە کەوتە بن دەستانەوە. تورک هاتن بەهەمان قورئانی عەرەبییەوە دوای ساغکردنەوەی نیشتمانی عەرەبو کورد بەلای خۆیاندا ئەسپی عوسمانلییەکانیان تا ڤییەننا برد. برای عەرەب شەش سەدساڵ لەگەڵ کوردو ئەرمەنو کێو کێی تر کەوتنە بن سێبەری عوسمانلییەوە. بگرە خەریک بوو هەرلە وێنەکە بکرێنە دەرەوە. خوا بەزاتی قورعانی خۆی رەحمی پێکردنو پاراستنی، لە سەرەتای سەدەی رابردوودا عەرەب وا داهێزرابوو کە ساڵی 1914 کۆنگرەی رزگاری عەرەبیان لە وڵاتی ئیفرەنج گێرا. یانی لە وڵاتی کافران لەدژی ستەمی هاودینە تورکەکانیان رابوونەوە.

مێژوونووس د.کەمال مەزهەر لە نووسراوێکی سەرنجراکێشدا دەڵێت: "عەرەبەکان لەو کۆنگرەیەدا دەڵێن چ دەبێت ئەگەر عەرەب لە ناوچەکانی خۆیاندا بە عەرەبی بخوێنن"، لەوەش سەرنجراکێشتر وەک د.کەمال بە بەڵگەوە باسی دەکات، دەڵێن: "چ دەبێت ئەگەر کورد لە نیشتمانی خۆیدا، بۆ نموونە کەرکوک بە زمانی خۆیان بخوێنن". برای عەرەب سەرەنجام بەیارمەتی ئینگلیز خۆی لە دەستی تورکان، لەدەست جەمال پاشای سەفاح راپسکاند.

چەندین دەوڵەتی نەتەوەیی لەناوجەرگەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بۆخۆی دامەزراند کەچی هەر کە لەوێنەکە دەرکەوتەوە بە عەبای سەرشانی ویستی کورد لە وێنەکە

بشارێتەوەو لەوەش سەیر تر، بەتایبەتی عەبای دا بەسەر کەرکوکدا کە لەکۆنگرەی نەتەوەیی خۆیان، لە وڵاتی ئیفرەنج، وەک نموونەی وڵاتی کوردەواری لێی دواون!

"پێدەچێت ئەم وێنەیە"

پێدەچێت ئەم وێنەیە زۆر کۆن بێت، دڕاوو پچڕ پچڕە. هەندێک لێواری چەماوەتەوە، ڕەش‌و سپییە، لەوەدەچێت دەستکاری کرابێت.

هەندێک توێژینەوە دەڵێن لە ساڵی (1514)ەوە، یانی لەپاش شەڕی چاڵدێرانەوە دەستکاری کراوە، هەنێکی تریش ئەمە بەدەستکاری یەکەم دادەنێن. لەم دەستکارییەدا بەیەکجاری وێنەکە نەشێوێنراوە، بەڵام دووکەس بەزەقی لەوێنەکەدا دیارن کە کارەکتەری فارس‌و تورکن. یانی ئەوەی لە لاوکە کوردییەکاندا بەڕۆم‌و عەجەم ناویان هاتووە. وەک لەڕشتەی پێشوودا باسمان کرد، عەرەبیش لەو دەمانە لەوێنەکە کرابووە دەرەوە.

دەستکاری دووەمی وێنەکە لەدوای جەنگی جیهانی یەکەمەوە (1914- 1918) کراوە. کوردستان لەسەر خواستی ئینگلیز بە عیراقەوە لکێنراو کارەکتەرەکانی تر گوشار دەخەنەسەر کارەکتەری عەرەبی کە تازە سەری هەڵداوەتەوە بەڕاشکاوی پێی دەڵێن: "بەحاڵ جێگەی تۆمان کردۆتەوە. کەسی تر مەهێنە ناو وێنەکە. عەباکەت بەسەر شانتدا بدە با بەزەقی دەربکەویت، بەڵام کەسی تر بێتە ناو وێنەکەوە قەرەباڵەغی دروست دەبێت".

(ئەوی چوارەمیان نەناسراوە)

ئەوی چوارەمیان کە نەناسراوەو ئێستا وردە وردە لە وێنەکە دەردەکەوێت، ئەوە کوردە. ئەمە ئەو کارەکتەرەیە کە هەموو تەزویرکارییەکانی مێژووی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، حیلفی سەعد ئابادو حیفلی 22ی تەمموز. شەڕی چاڵدێران‌و قەتڵوعامی دەرسیم‌و موکریان. شەڕی ئەنفال‌و شەڕی تەعریب‌و ڕاگوێزان لەدژی وی بەرپاکراوە.

ئەم نەناسراوە کە لە دەرەوەی وێنەکەیەو وەختێک دەیەوی سەرەتاتکێ بکات بەکولاج دەکرێتە دەرەوە، بە یاخی و کۆنەپەرست و پیاوی رووس و ئەمریکا و ئینگلیز تۆمەتبار دەکرێت. ئەمە ئەو کارەکتەرەیە کە چەند دەیەیەکە شارەزایانی وێنە بەدوای ئەدگاراکەیدا دەگەڕێن. دەمووچاوو سەروو سەکوتی لەم کارەکتەرانەی تر جیاوازە. مەسەلە ئەوە نییە کێ لەوی تر قۆزترە. لەوانەیە ئەم کوردە

ناشرینترینیان بێت، بەڵام بەشێکی رەسەنە لە وێنەکە. بەشێکی حەوت رەقەمی ئەسڵە، لە هەموو ناشیرینییەکانی ناوچەکە و لە هەموو جوانییەکانیدا بەشدارە.

"پێبکەنە با وێنەکە جوان دەربچێت"

ئەمە ناونیشانی فیلمێکی عەرەبییە. ئەمە بۆ گوزارشتکردن لە وێنەی نوێ دەست دەدات.

نەتەوەیەک لە ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست سەرهەڵدەداتەوە. ئەم نەتەوەیە بەشی خۆی دەوێت. هەتا درەنگتر بەشی بدەن داخوازییەکەی دەبێتە بەشی "خۆی دەوێتەوە" یانی داوای بەرودوای ئەوە دەکاتەوە کە لێی براوە. قەرەبووی هەموو زیانەکانی رابردووی دەخوازێت. لەناو ماڵەگەورەکەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.نەتەوەیەک بەدوای شوێنێکدا دەگەڕێت بۆ رۆڵ نواندن، بۆ حەسانەوەی دوای ماندوبونێکی زۆرو بۆ بەشداری کردن لەسەر خوانە گەورە دەوڵەمەندەکەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست. هیچ کەسێک ناتوانێت بحەسێتەوە، رۆڵبگێڕێت و لەسەر خوانەکە بەکەماڵی ئیسراحەتەوە چێژ لە خێرووبێری ئەم رۆژهەڵاتە وەربگرێت بێ ئەوەی جێی کورد بکاتەوە. یانی لەکوێ جێی ئەم کوردە دەکەنەوە؟ لە ئەمریکای لاتین یان لە ئەفەریقا؟

ناوچەکە لە گۆڕاندایە، سەدەی بیستو یەکەمین کراوەیە لەبەردەم هەموو ئەگەرێکدا. کارەکتەرێکی رۆژهەڵاتی بەکارەکتەرێکی کوردی گوتبوو بەومانایە مەنزوومەیەک لە میللەتانی ناوچەکە دروست بکەین. کە خێروو خۆشیو گەشەپێدانی ناوچەکەمانی بەدواوە بێت. کارەکتەرە کوردەکە جوانی گووتبوو (ناهێڵین ئەمە بێ کورد ببێت).

ماڵەکە سواخ بدەنەوە، دەرگاو دالانی تری لێ بکەنەوە تا خۆروو هەواو ئازادی لێ بێتە ژوورەوە. خەتای رۆژئاوا، ئەمریکاو رووسیاو ئیمپریالیزم مەگرن، رەگی شێوانی وێنەکەو ماکی هەناسەبڕیو پەنگخواردنی کەشەکە لە خۆتانەوەیە.

ئینجا وەرن پێبکەنن. با وێنە شێواوەکە راست بکەینەوە، هەرچوار کارەکتەر پێبکەنن. یەک، دوو، سێو چوار گرتەیەکی راستەقینەیە لە زەمەنی وێنەکاندا.

مالئاوا دەستوور!؟*

لە وەختێکدا قسە لەسەر "کشانەوە"ی هێزی ئەمەریکا لە عیراقدا گەرمە و سەرۆک وەزیران توند دەستی بە دۆسیێی دانوستاندن لەگەڵ ئەمەریکاوە گرتووە و دەیەوێ لەدەستی خۆیدا بێت، هاوڕێکانی لە گەورەترین ئیئتلافی نێو پەرلەماندا، لە پەنجەرەی کەرکوکەوە خەریکن لە پابەندێتییە دەستوورییەکانیان پاشگەز دەبنەوە.

پەیوەندیی نێوان پێکهاتەکانی عیراق، لە سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتە هاوچەرخەکەوە، پەیوەندییەکی ناجۆر بوو، کورد و شیعە وەک دوو پێکهاتەی سەرەکی پەراوێزخران. حکومەتێکی سوونی عەرەبی بە سەروەریێتی شا فەیسەڵی یەکەم دامەزرا. فەیسەڵ ئەگەرچی بەو قەڵەمڕەوە شاد بوو کە داوای دەکرد، یانی کوردستانیی جنوبیشی پێدرا، بەڵام هەر لە خەمی ئەم پێکهاتە ناجۆرەدا بوو کە چۆن ئامێتەیان بکات و لە بری عەرەبایەتی و کوردایەتی، لە جێی شیعە و سوننە، یان عەشیرەت وماڵباتەکان، ناسنامەیەکی عیراقێتییان بۆ پێکبهێنێت.

دیاری بێگانە

شا فەیسەڵ بەو داخەوە سەری نایەوە، چونکە توندانەوە، بە زۆرەملێ بێت یان بە خوایشت، شتێکە دژی سروشتی ژیان وسروشتی مرۆڤەکانە. دوای ئەویش ئینگلیز و حکومەتەکانی پادشایی هەفت و هەشتێکی زۆریان کرد لەم ڕێیەدا. هەبوون وایانزانی گەشەسەندنی شێنەیی ئەم ناجۆرییە چارە دەکات. یان دەستووریی 1925،کە لە نائامادەگی کورد و شیعەدا نووسرابوو، دەبێتە زامنی ئاشتبوونەوەی عیراق لەگەڵ زاتی خۆیدا.

بەڵام عیراقی سێ نۆرەی جەمهوریی، زامەکانی قووڵتر کردەوە، ئەوی دەستووریی دامەزراندنی دەوڵەتی عیراق، دەستووریی ساڵی 1925، خۆی لێ لادابوو دەربارەی عروبەی عیراق، دەستوورە کاتییە پێشێلکراوەکانی عەهدی قاسم و هەردوو عارف،

---

* گۆڤاری هەفتانە .

زوڵمەتی ڕۆژگاری بەکر و سەددام کردیانە قاپی قورئان و لە ملی هەموو سازانێکیان گیرکرد.

بەهاری 2003 فاکتەری دەرەکی هاتە کایەوە بۆ ڕامالینی ئەو سیستمەی زیاتر لە هەشتا ساڵ دەوامیکرد چونکە ئەم عیراقە توانای خودی نەبوو خۆبەخۆ ڕێگا ببینێتەوە. بۆ یەکەمینجار بازی بەخت لەسەر شانی ئەم قەوارە ناجۆرە نیشتەوە کە بتوانێت سەرەتایەکی نوێ دەستپێبکات، بەڵام چونکە ئەم هەلە نوێیە دیاری دەستی دەرەوە یان ئەوی د. فوئاد عەجمی پێی دەڵێت "دیاری بێگانە" بوو، بۆیە لە هەموو وێستگەیەکدا زۆرینە، کە هاوپەیمانیی کورد بوو لە سەنگەری زوڵملێکراواندا، ئەوە سەودای بوو هەل و دەرفەتەکە لەسەر مەحەک دابنێت تا هاوپەیمانەکەی تر، کورد، دەستبەرداری بەشی خۆی بێت لە ڕاستکردنەوەی ڕابردووی ناجۆردا.

کێ یەکەم کشانەوەی لە بیرە؟

دیمەنی کشانەوەی لیستی هاوپەیمانی کوردستان لە ئەنجومەنی نوێنەراندا دوا کشانەوەی لە یادەوەریدا ماوەی پرۆسەی سیاسیی بوو، بەڵام ئەدی کێ یەکەم دیمەنی کشانەوەی لە بیرە؟

یەکەمیان هی پێنج کەسایەتییە سەرەکی و دیارەکەی پێکهاتەی شیعە بوو لە ئەنجومەنی حوکمڕانی سەردەمی پۆڵ بریمەردا.

پێنج کەسایەتی شیعە لەناو بیستوپێنج سەرکردەدا لە دواساتی ئیمزاکردنی یاسای ئیدارەدانی دەوڵەتی عیراقدا پاشگەز بوونەوە . ئەوە وایکرد ئیمزاکردنی قانوونەکە چەند ڕۆژێک دوابکەوێت تا لە 8ی ئاداری 2004دا ئیمزاکرا.

پێنج برا شیعە هاوپەیمانەکانمان لەبەر چەند خاڵێک کشانەوە کە بە "ڕێککەوت!!" هەموویان پەیوەندییان بە کوردەوە هەبوو:

- دژی بڕگەی فیدڕاڵی بوون.
- دژی بە ڕەسمی ناساندنی حکومەتی هەرێم بوون لە قانونی ئیدارەی دەوڵەتدا.
- دژی مادەی 58 بوون لەو قانوونەدا کە نەخشەی ڕێگای کەرکوک بوو.
- دژی ئەو بڕگەیە بوون کە هەقی ڤیتۆی هەموو بڕیار و دەستوور و یاسایەک دەداتە 2\3ی سێ پارێزگا.

برا شیعەکانمان بوغرا ببوون چونکە سەددام تازە دەستگیرابوو، ترسی دیکتاتۆریی سوننەیان لەسەر نەمابوو، بۆیە لە گفتوگۆکانی سەردەمی قانونەکەشدا لە هەموو

ڕێککەوتنێکی سەردەمی ئۆپۆزسیۆن پاشگەز بوونەوە، لە جێی فیدرالی کوردستان دەیانویست فیدرالی پارێزگاکان بسەپێنن.

لەسەر زەمینی واقیعیش هیچ هەڵوێستێکیان نەبوو وەختێک لە بەغدا لایەنگرانی سەدر دەیانگوت "لااله الاالله – کوردستان عدو الله"، وەختێک لە کەرکوک جەماعەتی سەدر دەستیان لەگەڵ تەعریب و بەرەی تورکمانی تێکەڵکرد و دژی هێزە کوردییەکان یەکیان گرت، ڕێک وەکو دوا کشانەوە، کە هی کورد بوو، برا شیعەکانیش هیچ هەڵوێستێکی هاوپەیمانێتیان نەبوو لە بەرامبەر نەیارانی ماددەی 140 و پایەندێتی دەستووردا.

تۆماری هاوپەیمانێتی!

لەنێوان یەکەم کشانەوەی شیعە و دوا کشانەوەی کورددا چەندین وێستگەی خۆ دزینەوەی هاوپەیمانەکانمان دەبینین کە نیشانەی گۆڕینی تەرازووی هێز و گۆڕینی بەرژەوەندییەکانە:

- وەختێک بە ئەمری مەرجەعە ئاینییەکان نەیانهێشت لە بڕیارەکەی ئەنجومونی ئاسایشی نێودەوڵەتیدا قانونی ئیدارەی دەوڵەتی کاتیی ناونووس بکرێت.

- لە یەکەم حکومەتی دوای یەکەم هەڵبژاردندا ویستیان کورد کەمترین بەشی بەرکەوێت و لە پێکهێنانی حکومەتی جەعفەریشدا پابەندی بەرنامەی سیاسیی حکومەت نەبوون.

- لە بەغدا –58 – 140یان جێبەجێنەکرد و لە کەرکوکیش هەمیشە دژی کورد و نزیک لە نەیارانی بوون.

- لە جەعفەرییەوە بۆ شەهرستانی و بۆ سامی عەسکەری و لەیس کوببە دەیان کەسیان هاندا لە تەنگژە سیاسییەکاندا پەلاماری کورد بدەن و بە زمانێکی قەومەچییانە تەخوینی بکەن.........هتد

لە ڕاستیشدا ئەم تۆمارە وەنەبێ لە کەس شاراوە بێت و ئەوی وایکردووە هەمیشە هەردوو هاوپەیمانە بابەتییەکە بگەڕێنەوە سەر هێڵی هاوپەیمانێتی لە جێی هاوکێشەی دژایەتی هی ئەوە بووە کورد ژمارەیەکی دژواریی ناو پێکهاتەکانی عیراق بووە بە حوکمی ئەو گێرە دەستوورییانەی لە عیراقی نوێدا بۆی دابین بووە. یانی گەڕانەوە بۆ هاوپەیمانێتی لەبەر ئەوە نەبووە برا مەزڵوومەکانی دوێنێمان لە دژایەتیمان پاشگەز بوونەتەوە، بەڵکو لەبەرئەوە بووە ناچار بە کورد بوونەتەوە.

یاسای هەڵبژاردن، ڕێککەوتن لەگەڵ ئەمەریکا

ئەمــڕۆش جــارێکی تــر لەبەر نیــشتنەوەی پــشێوی ئەمنــی لە بەغــدا و هێــز پەیداکردنەوەی زۆرینە، بەهۆی گەڕانەوەی بەرەی تەوافوق بۆ حکومەت، جارێکی تر براکانمان بوغرابوونەوە و ئەگەر سبەی هاتنەوە سەر هێڵ دیسان هەر لەبەر ئەوەیە ناچاری هاوپەیمانێتی کوردن نەک لەبەر بە ئاگاهاتنەوەیەکی ویژدانی لەبەر خاتری براکانیان لە کەرکوک و لەبەر خاتری یاسای هەڵبژاردنی پارێزگاکان. بێگومان کورد لەمەدا هەڵە نییە کە بەشداریی بونیاتنانەوەی دۆسێی ئەمنی بەغدا و پتەوکردنی ئیدارەی فیدرالییە، چونکە ئەمە بۆ خۆشی چاکە، چونکە ئیتر ڕووبەڕووی کێشە هەڵواسراوەکانی دەبێتەوە کە چەندین ساڵە پشێوی بەغدا دوای خستووە، بەڵام کورد لەمەدا هەڵەیە کە پێیوابێت بەغدای ئارام یەکسانە بە بەغدای متبوو، بەڵکو دەبێ هەموو دەسکەلا دەستووریی، یاسایی و سیاسییەکانی بخاتە کار و لە هەمان کاتیشدا پرۆسەی پێداچوونەوەیەکی ڕەخنەگرانە لە ناوخۆی پیادە بکات هەر لە کوردستانەوە بۆ ئیدارەی ڕەوشی ناو کەرکوک کە ئەمرۆ نەیارەکان کردویانەتە دەسکەلا لە دژمان، تا ڕێکخستنەوەی کاغەزەکانی یاریکردن لە بەغدا.

بۆ ئەمەش دەبێ هاوپەیمانیی کوردستان دەستبەرداری هەقی ئاگاداربوون لە ڕێککەوتنی عیراق – ئەمەریکا نەبێت و بگرە لەم هەلومەرجەدا،کە کورد تاقە لایەنە بە ڕاشکاوی پشتگیریی دەکات، دەکرێت ئەوە کارتێک بێت بۆ ڕاکێشانی پــشتیوانی ئەمەریکاییەکــان کە چەنــدین ســاڵە خۆیــان لە پرســی کەرکــوک و ململانێکانی کورد و بەغدا دزیوەتەوە. ناکرێ وەکو سەرەتای پێکهاتنی مەملکەتی عیراق خیتابی سیاسیی عەرەبی عیراق ئینگلیزی بە پشتیوانی کورد و کوردی بە دۆستی ئینگلیز دەناساند، کەچی ئینگلیز هەر لە هەوڵی ڕازیکردنی – بەغدا – ئەنقەرەدا بوو.

ئەمڕۆش کورد بە خاڵی لاوازی گفتوگۆی "نیشتمانپەروەرە" عیراقییەکان لەگەڵ واشنتۆن نیشانبدرێت و گوایە کورد بێ مەرج لایەنگری ڕێککەوتنە لەگەڵ ئەمەریکا و کەچی ئەمەریکاش لەبەر خاتری بەغدا،بە شیعە و سوننەوە، و دەوروبەری ئیقلیمی، بە تورک و عەرەبەوە، هەر گوشار بنوێنێ.

لەنـاو پارییەکـانی کورد بـۆ بە دەستخـستنەوەی هێـزی سیاسـیی هەمیـشە دەبـێ دەستوور دەسکەلای دەستمان بێت، چونکە ئەگەر بەهێزیش بین ئەم دەسکەلایە هێزمان پتەوتر دەکات و وەکو خاوەنی ڕەوایی یاسایی سەیر دەکرێین و ئەگەریش

بێهێـزیش بـین دەسـتوور و یاسا هەمیـشە بە کەڵکی بێ هێزەکـان دێـت، کە زیـاتر مەجبورییـن، تا بە هێزەکان، کە ئەڵتەرناتیڤی تریان هەیە.

بـۆ ئـێمە دەسـتوور هێـز و دەسـکەلایە بە هەردوو دیوەکەیـدا و بـۆ ئەوانـی تـریش دەتوانن لێی پاشگەز ببنەوە چونکە بۆیان دەلوێت.

کوردستان پەرلەمان نوێ دەکاتەوە؟
بردنەوە یەکسانە بە هەڵبژاردنێکی پاکژ*

ئەمساڵ ئەم سەر و ئەوسەری عیراق بە دوو هەڵبژاردن دەورە دراوە، بەڵام بۆ پرۆسەی سیاسیی کوردستانیش هەڵبژاردنێک لە نێوان ئەو دوو هەڵبژاردنەدا هەیە کە هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستانە.

کۆتایی ئەم مانگە هێزە سیاسییەکانی عیراق دەچنە گەورەترین پرۆڤەی دیموکراسییەوە کە هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکانە. تەنها هەرێمی کوردستان و پارێزگا هاوچارەنووسەکەی،کەرکوک، نەبێت کە یەکیان بە ئیرادەی کورد و ئەویتریان بە ڕێککەوتنی هاوبەشی کورد و عەرەب و تورکمان و فەزای ئیقلیمی و نێودەوڵەتی هەڵبژاردنی پارێزگاکانیان دوا دەخرێت.

بەم شێوەیە هەموو پێکهاتەکانی عیراق خۆیان لە مەنگەنەی دیموکراسیی بردنەوە و دۆڕاندن دەدەن. ڕاستە کورد لە چوار پارێزگاکاندا بەشدارە، بەڵام لە هەموویاندا نەفەسی هەڵمەتی هەڵبژاردنەکە و خوێندنەوەی هەلومەرجەکە پێمان دەڵێن کورد بۆ تەعادول یاریدەکات و گەشترین سیناریۆ ئەوەیە لە ناوچە کوردستانییەکانی ئەو پارێزگایانەدا(خانەقین، لە دیالا، مەخمور و شنگال لە موسڵ و ڕەنگە هەندێک ناوچەی پارێزگای سەلاحەددینیش ، بەغدا زەحمەتە) پێگەی کورد بپارێزرێت. کەواتا ئێمە دەتوانین بڵێین مەشقی هێزە عیراقییەکان مەشقێکی جددی دەبێت لە هەڵبژاردنی پارێزگاکاندا کە هەم یاری باش بکەن و هەمیش لە نەخشەی سیاسیی نوێ تێبگەن. براوەکانی نەبەردی هەڵبژاردنی پارێزگاکان ئەگەر حکومەت و پەرلەمانی ئیتیحادیشیان بەدەست نەبێت ،کە کۆتایی ساڵ دەگۆڕێن، بەڵام بە ورەیەکی بەرزەوە دوای سەرکەوتنیان لەهی پارێزگاکاندا ڕوو لە هەڵبژاردنی سەرتاسەری عیراق دەکەن. تەنیا کوردە، ئەمجارە بە دەست خۆی، لە کاروانی هەڵبژاردنی پارێزگاکان دوا دەکەوێت و ناتوانێت ئەم هەڵبژاردنە لۆکاڵییە بۆ هەڵبژاردنی سەرتاسەری عیراق تاقیبکاتەوە.

---

* گۆڤاری هەفتانە – ساڵی 2009.

پارێزگاکانی کوردستان لە قوتودان

هەتا سیستمی یاسای هەڵبژاردنی پارێزگاکانی کوردستان لە پەرلەمان دەردەچێت هەڵبژاردنی پارێزگاکان لە کوردستان ناکرێت وئەم پێکهاتەیەی ئێستای ئەنجومەن بێ خەم دەبن و دەمێننەوە. بەمەش ئارەزووی لامەرکەزی لە کوردستان لەبەردەم ئارەزووی بە ناوەندێتی کردنی دەسەڵاتی کوردی پاشەکشێ دەکات، چونکە تا ئێستا یاسایەک پەسەند نەکراوە کە وەکو یاسای پارێزگاکانی عیراق لامەرکەزی تێدابێت و وەکو واقیعی هەرێمی کوردستانیش لەباری سیاسیی و نەتەوەییەوە یەکپارچەیی هەرێم بپارێزێت کە دەورانێکی زۆر بەهۆی ناکۆکی ناوخۆییەوە بەدەست پەرتەوازەییەوە گیری خواردبوو و ئێستاش سەرەڕای یەکگرتنی حکومەتیی، ئاسەواری دوو هەرێمی پێوە ماوە.

مەنتیقی پەلەنەکردن لە لامەرکەزی پارێزگاکان لە ترسی کەرتبوونەوەی جارێکی تری هەرێم و تایبەتمەندێتی دەسەڵاتی کوردی خاوەخاوێتی لە دارشتنی یاسایەکی دڵنیاکەرەوە کە دیوە ناسیۆنالیستییەکەی سەرتاسەری دابین بکا و لە باشی لامەرکەزی و خزمەتگوزارییەکانی ئەنجومەنێکی دەست واڵای پارێزگاکان بەهرەمەندبێت، بەڵام بەهانە بۆ ئەمە هەر هۆیەک بێت پاساوی ئەوەی پێ ناکرێتەوە کە کوردستان، ئەوی لانکی یەکەم تەجرەبەی دیموکراسی بوو لە عیراق، لە یەکەمین هەڵبژاردنی پەرلەمانی لە مایسی 1992دا، لە ڕێرەوی دیموکراسیی سەرتاسەری وڵات دوابکەوێت و بەسرە و نەجەف و ئەنبار پێشی بدەنەوە.

پارێزگاکانی عیراق بەربڵاوترین دەسەڵات وەردەگرن بە گوێرەی قانونی تازە پەسەندکراوی پێکهاتنی هەرێمەکان کە لەوەتای ئەم دەوڵەتە دروستبووە ئەمە یەکەمین جارە پارێزگایەک تیفتیفەی وای بە نسیب دەبێت. لەگەڵ ئەم بایەخە بۆ دروستکردنی دیموکراسی لە بنکەکانی خوارەوە بۆ سەرەوە، کە هاوشانی هاتنە مەیدانی هێزە لۆکاڵییەکانی سوننەیە، ئەنجومەنەکانی سەحوە، بەڵام ئەم هەڵبژاردنە لە چاو هەڵبژاردنە سەرتاسەرییەکەی عیراق هەر بە پرۆڤەیەکی ناسینی هێزەکان و مەشقێکی سپێشاڵ بۆ هەڵبژاردنی داهاتووی پەرلەمان دەمێنێتەوە.

هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان

باسکردنی وادەی نوێ بۆ هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان تائێستا تەنها مەنەلۆجێکی ناوخۆیی پەرلەمانی کوردستانە.

سەرۆکایەتی پەرلەمان پێشنیازی کردووە ڕۆژی (5/19) ببێتە ڕۆژێ ئەنجامدانی هەڵبژاردنی سەرتاسەری سێیەم. یانی هەمان ڕۆژی ئەنجامدانی یەکەمین هەڵبژاردنی کوردستان. بەڵام لەوە ناچێ بەرواری هەمان ڕۆژ مانای هەمان تینوتاوی هەڵبژاردنی یەکەم بگەیەنێت، چونکە ڕۆژی (6/4) خولی چوار ساڵەی پەرلەمان تەواو دەبێت و هێشتا هیچ ئامادەکارییەک بۆ هەڵبژاردنی داهاتوو نەکراوە. بە واتایەکی تر هێشتا خاوەنداریێتی لە پێویستی هەڵبژاردنێکی نوێی کوردستانیی بزرە. تەنانەت حزبی ئۆپۆزسیۆنەکان یان حزبایەتی دەرەوەی دوو حزبە گەورەکەش ئەگەرچی جار جارە باسی هەڵبژاردنی داهاتوو دەکەن، بەڵام ئەوانیش وادەیەکی دیاریکراویان لەزەین نییە تا بیکەنە گوشارێک بۆ دیاریکردنی کاتی هەڵبژاردن یان تەنانەت بیکەنە کارتێک بۆ ڕەخنەگرتن لە حزبە گەورەکان. ئەوەش بە جۆرێک لە جۆرەکان ئەوە دەردەخات ویستی هەڵبژاردن و پابەد نەبوون بەوادەکانییەوە هێشتا نەبۆتە نەریتێکی سیاسیی لە کوردستان. هەروەک بە دیوێکی تریشدا ئەو دەرکەوتە تاڵە دەسەلمێنێتەوە کە حزبە "ئۆپۆزسیۆنەکان" پشت بە بابەتی ڕۆژانەیی دەبەستن لەکاری ئۆپۆزسیۆنیدا و دوای بابەتە ڕەخنەییە باوەکان کەوتوون، ئەوی میدیا یان کەسایەتییە سەربەخۆکان وەکو ڕەخنە لە دەسەلات دەیورووژێنن.

جا لە وەختێکدا ئۆپۆزسیۆنەکان کە بەحسابی چیرۆکی ململانێی سیاسی دەبێ لە مەشقی بەردەوامدا بن بۆ لابردنی دیموکراسیانەی حزبی فەرمانڕەوا یان حزبە فەرمانرەواکان نابنە مودەعی بەسەر پێویستی سازکردنی هەڵبژاردنەوە، ئیتر چۆن چاوەڕێ دەکرێت ئەوی دەسەلاتەکەی بەدەستە داوای بکات و سەڵتەنەت لەخۆی بشێوێنێ؟

هەڵبژاردن ببێتە نەریت

بەڵام ئێمە لێرە قسەمان لەسەر پراگماتیزمێکی تەسکی حزبایەتی بوو، دەنا وەکتری بۆ پرۆسەی سیاسیی کوردستان زۆر گرنگە پرەنسیپی وادەی هەڵبژاردن و جولەیەکی ڕێکخراوی هەڵبژاردن لە واقیعدا پراکتیزە بکەین. چونکە پرەنسیپی هەڵبژاردن چەند لەیاساو دەستورەکاندا هاتبن، نابنە واقیعێکی چەسپیوو ئەگەر لە چوارچێوەی نەریتێکی سیاسی بەردەوامدا خۆی ڕێک نەخات. نەبێتە ئاتاجێکی سیاسیی دەستلێهەڵنەگیراو، نەبێتە فەرهەنگێکی کۆمەڵی مەدەنی کە بێوی جولەی سیاسیی هەم ناشەرعی و هەمیش سست و خاو و بێ مانا دەبێت. نموونەی زۆر وڵات هەن کە دەریدەخەن ئەگەر هەڵبژاردن وپاشکۆکانی وەک: وادەکەی،

پێویستییەکانی سەرخستنی و دیارینەکردنی ریتمێکی جێگیر بۆ ئەنجامدانی خولەکی، نەبێــتە نەریــت لە باریــدایە ئەو گوزارشــتە دیموکراســییەی دەستاودەســتکردنی دەسەڵات ریکدەخەن بخریتە ژێر پێی رووداوە سیاسییەکانی ترەوە.

باســکردنی ئەم ســستییە لە تەداروکــاتی وادەی هەڵبــژاردن و لەدابینکردنــی پێویستییەکانی سەرخستنی بۆ ئەوەیە کە بزانین فەزای سیاسیی کوردستان هێشتا یارمەتیـــدەری نەریتێکـــی چەســـپاوی پرۆســـەی هەڵبـــژاردن نیـــیە،ئەگەر ئەو باسوخواسانەشمان لەبەر چاو بێت کە هەڵسوڕاوانی کۆمسیۆنی باڵای هەڵبژاردن لە کوردســتان وەکــو نەریــت کۆمەڵێــک ئامادەکــاریی پێــشوەخت وجــاڕدانی وادەو پێویستییەکانی هەڵبژاردنیان گەرەکە وتا ئێستاش مەشق وئامادەگی لەم بابەتە لە ئارادا نییە کەوا ترس لە خاوەخاو ومەیل بۆ دواخستنێکی هاوشێوەی دواخستنی هەڵبژاردنی پارێزگاکانی کوردستان ترسێکی بێ جێ نییە. وەگەر نا کوا کۆبوونەوە ودەستبەکاربوونی کۆمسیۆن؟ کوا دەرخستنی رێوشوێنەکانی سازکردنی و هەڵمەتی داوای ناو تۆمارکردن کە ئەمانە هەمووی بەشێکی دیمەنەکانی هەڵبژاردن پێکدێنن وڕاییکردنیشیان کاتێکی

زۆری دەوێت ،کاتێکی زیاتر لەوەی ئێستا لەبەردەستە جا چی ئەوەی سەرۆکایەتی پەرلەمان پێی خۆشە لە 19ی مایس بێت وچ ئەو وادەیەی کە پەرلەمان خۆی بەرەسمی ئەم دەورە ئینتخابییەی تەواو دەبێت لە 4ی حوزەیرانی داهاتوو.

پێویستی هەڵبژاردن

جیاواز لە ئیستحقاقە دەستووری و یاساییەکان ، کوردستان خۆشی پێویستی بە هەڵبژاردنێکی نوێ هەیە. هیچ نەبێ لەبەر هەمان ئەو هۆکارانەی باعیسی خاوە خاوی سازکردنەوەی هەڵبژاردنن: بۆ شکاندنی ترسی هەڵبژاردن لە فەزای سیاسیماندا

بۆ ئەمە دەبێ ڕاشکاوتر قسە بکەین. ئێمە بمانەوێت و نەمانەوێت ئەمڕۆ کوردستان پێویستی بە دەستکاری یان گۆڕانکاریی هەیە لە نوێنەرایەتیکردن لە دەزگا دەوڵەتییەکانیدا.

کەس لە کوردستان بە دەسەڵاتدار و هەڵسوڕاوی سیاسییەوە نکۆڵی لەوە ناکات وڵاتەکەمان پێویستی بە دەستکاری هەیە لە نەخشەی نوێنەرایەتی و ڕۆڵگێڕانی حـــزب و هەڵـــسوڕاوە سیاســـییەکاندا. جیـــاوازی لە نێوانـــدا لەســـەر قەبـــارەی دەستکاریکردنەکە و ڕێوشوێنێتی. هەیە شەو و ڕۆژ دروشمی میللیگەرایی و گۆڕانی

جەرگبڕی یەکجارەکی بەرزدەکاتەوە و بۆ ئەمە تەنانەت ئامرازی دەرەوەی گەمە سیاسییەکانیش پەسەند دەکا و لە شێوەی هاندانی سیاسیی ناو مینبەر و بڵاوکراوەکاندا دەیخاتە ڕوو. هەشە ئومێدی بە کەناڵە ڕەسمی و ڕاستەقینەکانی گۆڕان هەیە وەکو هەڵبژاردن و بەشداریی سیاسیی قانونمەندکراو هەیە بۆیە لە چوارچێوەی تەگبیریی ژیر و سیاسیدا دەکرێ (هەڵبژاردن) کردن دەرفەتێکیش بێت بۆ بەشداریی سیاسیی زیاتر و دەستکاریکردنێکی هێمنانەی نوێنەرایەتی لە چەند ئاستێکدا:

- نوێنەرە چالاک و هەڵسوڕاوەکانی ئێستای حزبە دەسەڵاتدارەکان نوێنەرایەتی و شەرعیەتی دیموکراسییان تۆخ بکەنەوە.

- گۆڕان لە پاڵێوراوەکانی حزبە دەسەڵاتدارەکان ڕەچاوبکرێت.

- نوێنەرایەتی نوێ لە ئۆپۆزسیۆن و کەسانی سەربەخۆ بێنە پێشەوە .

ئەمانە پێکەوە پێکهاتەیەکی نوێی پەرلەمان دروست بکەن و ئەوە بۆ ناڕازییەکان بسەلمێنرێتەوە کە هەر کەناڵە دەستوورییەکان دەتوانن گۆڕانی سیاسیی بکەن و نوێنەرایەتیکردن بەرفرە بکەن.

هێزە بڕیاردەرەکانی کوردستان ئەمڕۆ لەبەردەم تاقیکردنەوەیەکی سیاسیی نوێدان. لێرەش قسە لەسەر تاقیکردنەوەی دیموکراسیی یان نوێکردنەوەی نەفەسی دیموکراسیی نییە بە ئەندازەی ئەوەی قسە لەسەر ژیریی سیاسیی و تەگبیری عەقلانییە بۆ ئیدارەدانی وڵات و بەڕێکردنی پرۆسەی سیاسیی و ڕاگرتنی هاوسەنگی نێوان کایە سیاسییە جیاجیاکانی حکومەت و نەیارە سیاسییەکانی. لێرەوەیە پرۆسەی فراوانکردنی نوێنەرایەتی ئەوەندەی بۆ قازانجی هێزە بڕیاردەرەکان و بۆ دەستەبەرکردنی جێگیریی سیاسیی و پێدانی وزەی درێژخایەنە بە ئەزموونی کوردستان ئەوەندە بۆ لایەنی مۆراڵی پەرەپێدانی دیموکراسیی نییە سەرەڕای بایەخی هەرە گەورەی ئەم لایەنە مۆراڵییە. مەبەستمانە بڵێین پێداچوونەوە بە میکانیزمی بەڕێوەبردن، فراوانکردنی نوێنەرایەتی و شەراکەت و بەشداریی سیاسیی ڕاستەقینە پێویستییەکی جددی مانەوەی هەموو دەسەڵات و قودرەتمەندییەکی نەتەوەیی و نیشتمانییە.

هەڵبژاردنی پاکژ

لە هەلومەرجێکی وادا دیسان بابەتێکی دیکەش مەودای مۆراڵی تێدەپەڕێنێ و دیوێکی واقیعی و عەقڵانی وەردەگرێت، ئەویش پێویستی هەڵبژاردنێکی پاکژ و تانەلێنەدراوە.

بێگومـان ئەم پێویـستییە بـۆ هەمـوو هەڵبژاردنێـک گـرنگە، بەڵام بـۆ هەڵبژاردنـی داهاتوو گەلێک گەلێک گرنگترە لەهی زەمانە و زەمینی تر. لەبەر:

- دۆخی ناوخۆیی، سەرەڕای دەسکەوتەکانی، بەهۆی ناکۆکی و زاڵبوونی کەلتووری حزبییەوە ڕێگربوو لەوەی لە دوو دەیەی ڕابوردوودا زیاتر لە دوو هەڵبـژاردن بکرێت بە جۆرێک نەریتێکی جێگیری هەڵبژاردن بچەسپێت.

- دامودەزگـا تەنفیزییەکـانی وڵات بەدەسـت هەردوو حزبـی دەسـەڵاتدارەوەن، بە دەزگاکـــانی پـــۆلیس و ئاســـایش و دەزگاکـــانی پەروەردە کە زۆری چـــاودێر و سەرپەرشتیارانی بنکەکانی دەنگدان لەوان دەبن.

لەوەش وردتر ئەم دەزگایانە لەناوچەکانی دوو ئیدارەی پێشوودا تا ئێستاش لەژێر هەژموونی یەک حزبدان کە حزبی دەسەڵاتداری پێشووی هەر ئیدارەیەکە.

- بەرپەرچـدانەوەیەکی تونـدی عیراقـی، هەرێمـی و تـاڕادەیەکیش نێـودەوڵەتی لە دژی کوردستان هەیە کە بیانووەمان پێدەگرێت.

ئەم هۆکارانە پێکەوە هەڵبژاردنی داهاتوو دەخەنە ژێر نەشتەری چاودێرییەوە کە دەبێ بە وردی ئامادەسازی سەرخستنی بکرێت و لە تانەو تەشەری نەیاران دوور بخرێتەوە.

بێگومـان زەحـمەتە بەزوویـی چـارەی (بـێ لایەنـی) و (لایەنـداریی) دامودەزگـا تەنفیزییەکان بکرێت (ئەمە پرۆسەیەکی چاکسازی دوور مەودایە بۆ جیاکردنەوەی حزب لە حکومەت) بۆ ئەوەی دەستەبەری هەڵبژاردنێکی دیموکراسیی بکەین، بەڵام دەکرێ بە فراوانکردنی بازنەی چاودێریی عیراقی، نێودەوڵەتی، بە یارمەتی لۆجستی نەتەوەیەکگرتووەکـان و دەرفەتـدان بە ڕوومـاڵکردنێکی چـالاکی میـدیا نـاوخۆیی و دەرەکییەکـان، بەڕێنـوێنی تونـدی کۆمـسیۆنی هەڵبژاردنەکـان و زیـاتر لەوەش بە پەیماننـامەی شـەرەفی نێـوان یەکێتـی و پـارتی و پارتەکـانی حـوکمڕان، بەڵێنـی هەڵبژاردنێکی پاکژ بدرێ و ڕێوشوێنی پابەندبوون پێوەی مسۆگەر بکرێت.

هەڵبەتە ئێمە خەیاڵپلاو نین کە پێمان وابێ سەد دەرسەد نەیارەکانی یەکێتی و پـارتی تـانە لە هەڵبـژاردنەکە نـادەن، بەڵام زامنکردنـی ئەو تەداروکاتـانە زیـاتر لە بیروڕای حزبە نەیارەکان و ئۆپۆزسیۆن، بیروڕای چاودێرانی دەرەوە مسۆگەر دەکات.

سەرەنجام هەقە هێـزە بڕیاردەرەکان و لیـستە ئیئتیلافییەکەیـان دوای ئەولەویەتی بەدەسـتهێنانی زۆرتـرین ڕێـژەی کوردسـی پەرلەمـانی داهـاتوو، بـایەخ بە پـاکژی هەڵبژاردنەکە بدەن. بۆ ئەوەی نوێنەرایەتییەکی پاکژ و بێگەرد ببەنەوە و لەبەردەم نەیارە سیاسییەکانیاندا شەرعیەتێکی جەماوەریی پایەدار نیشان بدەن.

1992/5/19

یەکەم تاقیکردنەوەی هەڵبژاردن

ساڵی 1992 ساڵی دەستپێکردنی یەکەمین ئەزموونی دیموکراسیی و هەڵبژاردن بوو، لە کوردستانی ڕزگاردا، چەند کیلۆمەترێک لەولای لولەی دەبابەیەکی ڕژێمی دیکتاتۆری بەعسەوە میللەتێک بڕیاری دابوو ئیرادەی خۆی بخاتە کار. لیستی سەوز و لیستی زەرد بەجیا، لیسی ئیسلامییەکان، لیستی یەکگرتن، لیستی شیوعی و لیستی ئاشوورییەکان کە کۆتایان هەبوو. شەڕی دروشم و بەرنامەکانیان دەستپێکرد.

بڕیاربوو لە سەرەتای مایسدا هەڵبژاردنەکە بکرێت، بەڵام کێشەی مەرەکەبی دەنگدان کە پێویست بوو لە کارگەیەکی دەرەوەی وڵاتەوە دابین بکرێت سەری هەڵدا. هەموو گەلی کوردستان ترسی ئەوەیان لێ نیشت دوژمنانی کورد پیلانێکیان گیرابێت لەدژی هەڵبژاردن. بۆ ئەوەی نموونەی کورد لە بەرچاوی دونیا بخەن. سەرەنجام ڕۆژی 1992/5/19 هەڵبژاردنەکە کرا. سەرەڕای گلەیی لە تەزویر و گزی کردن، بەڵام جۆشوخرۆشی بەشداری لە یەکەم ئەزمووندا تامی سەروەرییەکی نەتەوەیی گەورەی دەدا.

لەم هەڵبژاردنەدا (967229) دەنگدەر بۆ پڕکردنەوەی (105) کورسی پەرلەمان دەنگیاندا. لە حەوت لیستدا تەنها سێ لیست بردیانەوە.

لیستی زەرد (پارتی) 50 کورسی

لیستی سەوز (یەکێتی و زەحمەتکێشان) 50 کورسی

لیستی کۆتای مەسیحییەکان 5 کورسی

چوار لیستی تر لەبەر ئەوەی ڕێژەی (7%)یان بەدەست نەهێنا لە کایەکە کرانە دەرەوە.

(2005/12/15) لەگەڵ حەشری عیراقدا

ساڵی (2005) لە کوردستان فیستڤاڵی هەڵبژاردنەکان بوو، سێ هەڵبژاردن لەیەک کاتدا بەڕێوەچوو، ڕۆژی (2005/12/15) هەڵبژاردنی پارێزگاکان، هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان، هەڵبژاردنی پەرلەمانی عیراق بەرپاکرا.

(1753919) دەنگدەر کە هەزارانیان کچ و کوڕی گەنج بوون و تازە مافی هەڵبژاردنیان بەدەستهێنابوو، دەنگیان بۆ پڕکردنەوەی (111) کورسی دا. لە کۆی (13) لیستی بەشداری ململانێی هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ئەمانە بردیانەوە:

- لیستی نیشتمانیی دیموکراتی کوردستان: (یەکێتی و پارتی و یەکگرتوو و شیوعی و لایەنگرەکانیان) (104) کورسی.

- لیستی کۆمەڵی ئیسلامیی (6) کورسی.

- لیستی زەحمەتکێشان و سەربەخۆکان (1) کورسی.

ئەگەرچی لە سەروبەندی ئەم هەڵبژاردنەدا خەڵکی گلەیی زۆری لە ئەدائی ئیداری و سیاسیی دەسەڵاتی کوردستان هەبوو، بەڵام لەبەر بەرەنگاربوونەوەی نەیارەکانی کورد لە عیراقی تازەدا تینوتاوی بەشداریکردن لە دەنگدان بەرگێکی نەتەوەیی لەخۆگرت، هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان ئەگەر چی لە یەک ڕۆژ لەگەڵ ئەوی عیراق کرا، بەڵام دەرفەتێکی چاکیش بوو بۆ نوێکردنەوەیەکی سنوورداری نوێنەرایەتی سیاسیی لە هەرێمی کوردستان دوای زەمەنێکی زۆر لە دابڕانی سیاسیی، لە دوو ئیدارەیی و نەبوونی بۆنەی هەڵبژاردن.

پەرلەمانی نوێ لە چاو ئەوی یەکەم بزێوتر و هەمەڕەنگتربوو، حکومەتی کوردستانیش یەکی گرتەوە.

ئایا پەرلەمانی داهاتوو چۆن دەبێ و حکومەتی داهاتوو دەتوانێت ئاسەواری دوو ئیدارەیی چارە بکات.

کەرکوک لەنێوان بایدن و ئەندۆرادا*

بەگوێرەی چەند دەرکەوتێک کەرکوک جارێکی تر بۆتەوە چەقی وێستگە سیاسییەکانی عیراق. بۆیە جۆزیف بایدن جێگری سەرۆکی ئەمریکا لە میانەی سەردانەکەی بۆ عیراق کەرکوکی کردە وێستگەی خۆی و لەگەڵا پێکهاتەکانی ئەو شارەدا بیرورِای ئاڵوگۆرِ کرد. ئەگەرچی تائێستا هیچ پەیامێکی پشت هاتنەکەی ئاشکرا نەکراوە، بەڵام هاتنی بایدن کە لە کێشە ئەتنیکییەکانی عیراق شارەزایە دەروازەی پەیرِەو نەکراو لە پرسی کەرکوک دەکەنەوە.

بایەخدانی ئیدارەی بوش بە کەرکوک شتێکی نامۆ نەبوو، ئێستاش ئیدارەی نوێ دەورانی خۆی بە سەردانی کەرکوک دەست پێبکات، دیسانەوە بایەخی ئەو شارە لە رۆژەقی سیاسەتی ئەمساڵی سەرۆکایەتی ئەمریکا دەردەخات.

بایدن چی بۆ کەرکوک پەسەند دەکات؟

جۆزیف بایدن لە ململانێی سیاسەتی سەرۆک بوشدا، تێزی عیراقی سێ هەرێمی خاوەن فیدرِاڵییەکی بەرفراوانی خستەرِوو، راستە بیرکردنەوەی ئەوەی لە بەرپرسیارێتییە جیاوازە لە بیرکردنەوەی ئەوی لە دەرەوەی پۆستە. بەڵام راستتر لەوەش، ئەوەیە بایدن حاشای لە رابردووە "دابەشکارییەکەی" خۆی نەکردووە. ئەوساڵە سیناتۆر بایدن بەرپرسی پەیوەندییە دەرەکییەکانی دەزگای تەشریعی وڵاتی خۆی بوو، ئێستاش جێگری ئۆبامایە. بۆ کەسێک لە سەنگی سیناتۆری ئەمریکایی بگات روونە کە ئەوساش بێدەسەڵات نەبوو، بەڵام ئێستا بوارێکی فراوانتری لەپێشە بۆ پیادەکردنی تێزەکانی بەتایبەتی کە دەگوترێ سەرۆک ئۆباما لە سیاسەتی دەرەوەدا، هیچ نەبێ لەوی بەرامبەر عیراق پەیرِەو دەکرێت، کاغەزێکی سپییەو چاوەرِێی نەخشی جێگرەکەیەتی.

* گۆڤاری هەفتانە – ساڵی 2009.

خانم رایس وەزیری دەرەوەی بوش داوای لە کەرکوکییەکان کرد پشت لە مێژوو بکەن. کەرکوکییەکان بەقسەیان کرد و هەندێک "راستی تاڵ"ی ئەمڕۆیان پەسەند کردووە. ئێستا ماقوولا نییە ئەم خەیالا دەوڵەمەندەی تێزی بۆ گشت عیراق پێیە شتێکی پێ نەبێت بۆ (عیراقە بچکۆڵە)؟

لە دوو دەیەی رابردوودا وا کـــەوتەوە کۆمارییەکان سیاسەتی رادیکاڵی لە عیراق بگرنەبەرو دیموکراتەکان جێگیری پێ بدەن (بوشی باوک ناوچەی ئارامی بــۆ کورد کــرد، کــلنتۆن (8) ســاڵا ئەو نــاوچە ئــارامەی دابــین کــرد)، ئێــستاش کــاتێتی دیموکراتەکان جێگیری بە وەرچەرخانی سیاسەتی بوشی کوڕ بدەن کە عیراقی لە دیکتاتۆری دەرباز کرد.

راسـتە نـابێ کەرکوکییەکـان ببـنە دیلـی مێـژوو، بەڵام ئەمریکاییەکـان د.فوئـاد عەجمی وتەنی: خۆشیان خولیای مێژوویان هەیە و ئەدەبیاتی سیاسییان گەلێکجار مێژووی سیاسیی دونیا و ئیمپراتۆریا گەورەکان بۆ لێکدانەوەی نوێ تەوزیف دەکەن. بۆیە لە رۆژهڤی هاتنی بایـدن بـۆ تێگەیشتن لە تەنگژەی "عیـراقە بچـوکەکە"، مێـژوو بەتەوژمێکـی زۆرەوە لەبەردەرگــای ئێــستای کەرکــوک وەســتاوە و داوادەکــات لە دواڕۆژی شــارەکەدا ســەنگی ئەویــش رەچــاو بکرێــت. بەتــایبەتی کە مێــژووی راستییەکانی کەرکوک لەم ماوەیەدا دەستپێشخەری زۆری کرد بۆ نزیککەوتنەوە لە واقیعی فرەڕەنگی کەرکوک، سەردانەکانی سەرۆک کۆمار بۆ پایتەختی ناوچەکانی جێی ململانێ کەشێکی لەباری بۆ سیاسەتێکی نوێ کردەوە کە پێکهاتەکان لەسەر ئەمرۆی شارەکەیان، لەبواری پێکەوەژیان، کۆک بن با لەسەر رابردوو ئایندەشی، ناکۆک بن.

ئەگەر لە دۆخێکی وادا بایـدن بیـری تیـژ بکـاتەوە و راپـۆرتی خـۆی بـۆ سـەرۆکی هەڵبژێردراو بەدیتنی ئەو راستییانە و پێشنیازکردنی تێزی جێگیری دیموکراتەکان دەوڵەمەند بکات بە دووری نازانین باسی کەرکوک گڕوتینێکی تازە بەخۆیەوە ببینێ.

عیراقییەکی تریش بیر دەکاتەوە

هاوتای ئەم بزاوتە ئەمریکییە، بزاوتە مام جەلالییەی ماوەی رابردوو، عیراقییەکی تریش بیری خۆی تیژکردۆتەوە و هەوڵدەدا لە کەرکوک نزیک بێتەوە. ئەو عیراقییە د.عـادل عەبدولمەهـدی جێگـری سـەرۆک کۆمـاری وڵاتە. عەبدولمەهـدی لە دوو دیداری ماوە جیاوازی ئاسۆو هەفتانەدا بیروڕای جیاواز، بەڵام جێی مشتومڕی خستە بەردەم نڤیــسکارەکانی دەزگــای خەنــدانەوە. لە یەکەمیانــدا وتــی لە چارەســەری

کەرکوکدا نابێ تەنیا دیلی مێژوو بین‌و لەهی دووەمیاندا وتی: هەندێک تەنگژەی عیراق، لەوانە تەنگژەی کەرکوک، نیشانەی تەنگژە نییە، بەڵکو وردەوردە دۆخی وڵات باش دەبێ و پێویستە دەست بۆ دۆسێ گەرمە هەڵپەسێردراوەکان ببەین. عەبدولمەهدی پێیوایە هەرچارەسەرێک بۆ کەرکوک مافی لایەنێک فەرامۆش بکات، ئەو چارەسەرە درێژە ناکێشێ. لەدوو دیداری ئەم دواییەشدا پێشنیازی نموونەی (ئەندۆرا)ی کرد. ئەندۆرا ئەمارەتێکی هاوبەشە لەنێوان فەرەنسا و ئیسپانیا، لەناو خاکی فەرەنسایە، بەڵام سەرۆکی فەرەنسا و حاکمی ئاینی هەرێمی ئیسپانیا لە سەرووی حاکمی ئەمارەتەکەوە بەرپرسن.

لەم نموونەیەدا عەبدولمەهدی وەک ئەمریکاییەکانی کرد کە داوای دوورکەوتنەوە لە مێژوو دەکات، بەڵام زۆری پێناچێ خۆشی هەر مێژوو تەوزیف دەکاتەوە. ئەمەشیان خۆی لەخۆیدا کارێکی سەلبی نییە مادام خاوەنەکەی هاندەدات بیربکاتەوە. رەنگە عەبدولمەهدی تاقە عەرەبی عیراقی بێت کە لە رووی فیکرییەوە خۆی بۆ کەرکوک ماندوو دەکات و دەیەوێت بیروڕایەکی عیراقییانە بڵێت کە تائێستا جیاواز لە کورد عیراقییەکانی تر زۆر خەمیان نەبووە بیر لە مەسەلەی کەرکوک بکەنەوە.

وەک سەرکردەیەکی شیعە د.عادل عەبدولمەهدی زۆر کارەکتەری دیکەی شیعەی تێپەڕاندووە، لەوانەش د.جەعفەری و نوری مالکی دوو سەرۆک وەزیرانی لە سەریەک کە بیروڕای زۆر کرچوکاڵیان لەسەر کەرکوک هەیە و بەلای عروبەییەکی سادەو ساکاردا دای دەشکێنن.

بەڵام کەرکوک ئەندۆرا نییە؟

د.عەبدولمەهدی لە بیرکردنەوەی کەرکوکدا بە دوو ئاراستە دەڕوات: ئاراستەیەکی هەستی کوردستانیی دەبزوێنێت کاتێک تێگەیشتنی خۆی بۆ داوای مێژوویی لە کەرکوکێکی کوردستانیدا رەچاو دەکات و لەهەمانکاتدا خەمە عەرەبییەکان و خولیای دەوڵەتداریی عیراقیش رەچاو دەکات. بۆیە دەڵێ (دەکرێ بەشێک بێت لە کوردستان، بەڵام قەوارەیەکی تایبەتی هەبێ و حکومەتی ئیتیحادیش بەشداربێت لە ئیدارەدانی)، لێرەوەیە نموونەی ئەندۆرا دەگێڕێتەوە. عەبدولمەهدی ماوەیەکی زۆر لە فەرەنسا ژیاوە و خراپ نییە کە دیتن و خوێندنەوەکانی خۆی وەک بیرمەندێک‌و کارەکتەرێکی سیاسیی لە مەنفای فەرەنسا ژیاو لە پرسە عیراقییە ئاڵۆزەکاندا بخاتەکار. بەتایبەتی کە ماشەڵڵای لێبێت ئەدەبیاتی سیاسیی عیراق لە

خوێنـدنەوەی رەهەنـدە جیاجیاکـانی تەنـگەژە عیراقییەکانـدا زۆر هەژارو بەلەنگـازە. هێنانەوەی نموونەی خەواجەکان بـۆ چارەسـەر عەیبی نییە. پێش عەبدولمەهدی بە چەندین دەیە، لەسەرەتاکانی سەدەی رابردوودا، ئەسیری شاعیری نەتەوەیی کورد لە باسـکردنی خـاکی کوردسـتاندا نمـوونەی کێـشەی ئەلـزاس‌و لـۆرینی هێنـاوەتەوە کە ئەوانیش کەرکوک و خانەقینی نێوان فەرەنسایی و ئەڵمانەکان بوون.

زۆریش ئاساییە ئەگەر پرسی کەرکوک چارەسەر ببێـت نمـوونەی چارەسـەرەکەی ببێـتە قیبلەنومـا بـۆ ناوچەکـانی ململانـێ لە زۆر شـوێنی دونیـادا وەک چـۆن بۆسـنیا، کۆسـۆڤۆو جنـوبی ئەفەریقـا بـوونەتە نمـوونە بـۆ پەنـدوەرگرتن، بەڵام ناسـاندن و چارەسەرییەکان هەرچۆنێک بێت نابێ لە بیرمان بچێـت کەرکوک هەر بە نمـوونەی کەرکوک دەمێنێتەوە و چارەسەرەکەشی دەبێ چارەسەرێکی کەرکوکییانە بێت.

بۆیە لە گفتوگۆمان لەگەڵا زۆر لە چالاکوانەکانی پرسی کەرکوک ئەو ئارەزووەمان بینی کە پێویستە کورد بەروانین و هەستێکی کراوەوە پێشوازی لەهەر تێزێک بکـات کە بە راسـتگۆیی دەخوازێـت لە پرسـی کەرکـوک نزیـک ببێـتەوە جـا ئیـتر تێـزەکە بایدنی بێت یان عادلی، ئەلزاسی و لۆرین بێت یان هی ئەندۆرا (کە لەم ژمارەیەدا ئەم شوێنە بناسەمان بۆ تەرخان کردووە). گرنگ ئەوەیە ئێستا بیرکردنەوە هەیە لە چارەسەر، شتێک کەچەندین ساڵە کورد داوای دەکات. شەریکەکانی کورد لە عیـراق و لە کەرکوکدا دەتوانن بیرۆکەکانیان بێننە سەرمێزی گفتوگۆ لەگەڵا کورد، ئێمەش خۆمان لەبیرمـان بێت، چـونکە چەنـدین دەیە بیـر لە پرسـی کەرکـوک دەکەیـنەوە و خەباتی بـۆ دەکەیـن، هەمیـشە تێـزی کوردسـتانیی تێزێکی دەوڵەمەنـدە. لەبەر ئەوەی تێـزێکە ئەزمـوونی مێـژووی لەبەرچـاوە و بـۆ ئێـستاش دەوڵەمەنـدتری دەکـات تـا لە چارەسەرێکی ئایندەیی نزیک ببێتەوە.

ئەم وڵاتە پێناسە بکەنەوە؟*

ئەوەی پێنج ساڵە پرۆسەی سیاسیی لە عیراق پێویستی پێیەتی. جارێکی تر سەریهەڵداوەتەوە. ڕێککەوتن لەسەر ناساندنەوەی دەوڵەتی عیراق بەو جۆرەی ئیتر بە یەکجارەکی دەرگا بە ڕووی ناکۆکی بونیادیدا دابخرێت. دەڵێم "بونیادی"، چونکە نەک لە عیراق، بەڵکو لە پرۆسەی سیاسیی هەموو دونیادا بەشی ئەوە ناکۆکی دەمێنێت کە ببێتە سووتەمەنی هەڵسوڕانی پرۆسەی سیاسیی و پەک نەکەوتنی. ئەوی لە عیراق ڕوودەدات، گرفتێکی بونیادییە بە موجامەلە و ئەملاولا ماچکردن، خاتر خاترێنە، لێدوان و پەشیمانبوونەوە، هەڕەشە و ڕوونکردنەوەی پێچەوانە چارە نابێت. پێنج ساڵە پرۆسەی سیاسیی لە عیراق لە گرێیەکی جومگەییدا گیریخواردووە و داوای وەڵام لە عیراقییەکان دەکات.

چۆن پێناسەی ئەم دەوڵەتە دەکرێتەوە؟ هەموو کارەکتەرەکانی ئەم شانۆیە: لە کورد و عەرەب و گروپە نەتەوەییەکانی دیکە لەسەر گۆڕەپانەکەن. عەرەب هەر شیعە و سوننەکەی سەرەتای دامەزراندنی ئەم مەملەکەتەن، کورد هەمان خەمی کوردستانیی لە کۆڵ ناوە.

تورکمانیش هەمان ئەو کارەکتەرەن نە کورد تەفاهومیان لەگەڵ دەکات، نە خۆیان مەبەستیان تەفاهومە لەگەڵ کورد، نە تورکیا هیچی بۆ کردوون و نە عەرەبیش هیچیان بۆ دەکات، دوای ئەوەی بەگژ کوردیاندا دەکەن.

دەوڵەتە ئیقلیمییەکانیش هەمان کارەکتەرەکانی جارانن. ئێران و تورکیا جۆرە عیراقێکیان دەوێت گرفتە بونیادییەکەی چارەسەر نەبێت. لەولاشەوە تەیاری عروبە لە "جەعجەعە بیلا تەحین"ەکەی خۆی ناکەوێت. نە دەستبەرداری ناسنامە بەرتەسکە عروبییەکەی عیراق دەبێت و نە ئامادەی ئاشتبوونەوەیەکی مێژوویییە لەگەڵ کورد کە لە ئاستی "کوێخایەتی" خۆیان بێت. دەوڵەتانی میانڕەوی عەرەبی، میانڕەوی کورد تەنها بەوە تێدەگەن دەستبەرداری کەرکوک و ناسنامەی کوردستانێتی خۆی بێت.

---

* گۆڤاری هەفتانە.

دەوڵەتـانی ناسیونالیـستییان دنەی یـادەوەرییە نەتەوەییەکـانی سـوننە دەدەن و لێنـاگەڕێن ئەمـانە وەک خۆیـان هەن بیـربکەنەوە. دەزانـم تورکیـا لە سایەی داد و گەشەپێداندا ڕووی لە گۆڕانە، بەڵام ئەم گۆڕانە چەن پەلەبێت ناگاتە ئاستی پەلەیی گۆڕانەکان لە ناوچەکە و تێری پێویستییەکانی کورد و عیراقی دیموکراتی ناکات. ئێمە لەم دەرکەوتە زەمەنییەدا بەری گۆڕانەکەی تورکیامان گەرەکە. دوای برانەوەی هەموو شتێک گۆڕانی تورکیا بەکەڵکی ئەم ساتە چارەنووسسازەی کوردستانی باشوور نایەت، خوابکەم بەکەڵکی پسمامەکانمان بێت لە دیاربەکر و دەستە خوشکەکانی.
ئێـران دەوڵەتـێکە لە بەفیڕۆدانـی ڕەنـج و قوربانیـدان، هـی خـۆی و هـی دراوسـێ کوردەکانی، هەمان ریتمی سیاسەتی جاران کە هیچی تیابەسەر نەبوو بۆ ئێران و بۆ کـوردی باشـوور و خەریـکە بڵـێم بـۆ حکـومەتی تـارانیش لە "شـا"وە تـا ڕێـزدار د.ئەحمەدی نەژاد.

ئەوی ئەمەریکا و دەستە خوشکەکانی

ئەمریکا گەورەترین نەبەردی لە تەواوی مێژوویی خۆیدا تۆمارکرد. ئێستانا ڕەنگە چەند نەوەیەکی تری ئەمریکاییەکان بزانن وەرچەرخـان لە لابردنی سـەدام حسێن، زۆر گەورەترە لە شەڕی سەربەخۆیی و جاڕدانی یەکێتی فیدراڵی نێوان ویلایەتەکان. گەورەترە لە هەموو ڕووداوە گەورە و گچکەکانی مێژووی زلهێزترین وڵاتی دونیا. ئەو قوربـانییەی کچـان و کوڕانی ئەمەریکا لە نەبەردی ڕامـاڵینی سـەدامدا داویـانە، هـی ئەوە بـوو ئەمەریکـا بە ڕاسـتە و پڕگـاڵ، بە دەرزی ئـاژنکردن سیاسـەتی لە عیـراق بکـردایە، تـا ئەم هەمـوو خـوێنە بەفیـڕۆ نەڕوات، بەڵام ئەوی خـوێن ئـاوی دەدا سیاسەتی بێباکی و گوێنەگرتن لە دۆستەکان سیسی دەکاتەوە.
ئیدارەی ئەمەریکا ئیدارەی دەوڵەتێکی سەنگین و گەورەیە، هەم پێیەوە دیار نییە و هەم بەسەر خۆشیدا نایهێنێت دەنا ئەم دۆخە چەقبەستووەی ڕێککەوتنی عیـراق، ئەمەریکای گیرۆدەی دەستی مالیکی سەرۆک وەزیـران کـردووە بەسـەر قەتەریشدا نەهاتووە.
پیاوێک بڕیاری ئازایانەی سەرۆک بوش هێناویەتییە سەرتەخت و تاج و گروپێک قوربانی خوێنی سەربازەکان و قوربانی ماددی باجدەری ئەمەریکایی کردوویەتی بە ڕێبەر، ئاوەها بێ منەتانە و سپڵەییەوە مامەڵە بکات.
ئێـستا دیپلۆماتەکـانی ئەمەریکـا بەدەسـتییەوە گیریـان خـواردووە، بەو حاڵەشـەوە ئەمەریکا لە کێ بپرسێ؟ لە بریتانیای هاوپەیمانی کە ئەگەر لە هاتنی یەکەمیدا بۆ

عیراق (سەرەتاکانی سەدەی بیست) کارەکانی تەواوبکردبایە و ئەم عیراقەی، وەکو هەر دروستیکرد، بەوجۆرە دروستبکردبایە کە هەموو لایەکی دابین بوایە، پێویستی بە هاتنی دووەم (هاتنی خۆی و ئەمەریکا لە سەرەتای سەدەی بیست و یەکەمین) نەدەکرد؟ ئەم ئۆینە ئۆینێکی بریتانییەکانە، هی مسز بێل و فەیسەڵی یەکەمە کە بۆ "عیراقییە تازەکان"ی بە میرات جێهێشتووە (دەک بە میراتیان بێت).

کارەکتەرەکان هەمان کارەکتەرەکانن و شانۆکەش هەمان تەخت و پەردە و شانۆیە. سەربەخۆی کوردیان جڵەو کرد و هانیاندا لە عیراقدا بە دوای قەوارەدا بگەڕێت.

ئینجا قەوارەیان پێچایەوە و بەیتوبالۆرەی دامەزراندنی فەرمانبەرانی کوردیان یەکسان کرد بە مافی نەتەوەیی. تا نوری (مەبەست نوری سەعیدە نەک نوری مالیکی) خۆی گرتەوە و کوردیش کرایە قوربانیی سیاسەتی ڕۆژهەڵات ئیستبدادی و ڕۆژئاوای دڵڕەق و بێباک.

شایەدەکان هەموویان ماون و زیندوون

شێخ بەو داخەوە مرد و مەلا مستەفای بارزانیش بەو خەفەتەوە مەنفای هەڵبژارد. شایەدەکان ماون.

دنەی دەوڵەتی ئیستبدادی ڕۆژهەڵاتی بدەیت وەکو مار پێتەوە دەدات. قەوامو سەڵتەنە و ئەتاتۆرک وایان کرد و لە کۆتاییەکانی سەدەی بیستەمیشدا سەدام بووە کەڵەگای کەنداو.

شایەدەکان ماون: نەتەوەی سەردەست هەتا پێیکرا گیرفانی ئینگلیزی تەکاند و ئینجا کوردی بە پیاوی ئینگلیز ناوزەد کرد. شایەدەکان ماون نەتەوەی سەردەست یانی "عیراقییە تازەکان" هەتا توانی باخەڵی ئەمەریکا گەڕیا، ئینجا کوردی لە دانوستاندنەکان دوورخستەوە، نەکا بنکەی سەربازی ئەمەریکایان لە کوردستان بوێت.

****

بەسەرشانی ئەمەریکا و کورددا گەڕانەوە بەغدا، ئێستاش یاتاخ و کەلوپەلەکانیان لە ماڵە مەنفاکانیان لە کوردستان ماون و کەس نانێرن بوخچەکانیان کۆبکاتەوە، کەچی کە باسکیان ئەستوور بوو، لاسایی سوپا هەڵوەشاوەکە دەکەنەوە.

کەس ئەم وێنانە وەکو خۆی نابینێت: دۆستەکانمان هەر ئەوە ماوە دەست لە کاروباری خوا وەربدەن و بە کورد بڵێن توخوا کورد مەبە.

وادەزانن تەنازولکردن بە کورد کەفوکوڵی عیراقییە تازەکان دادەمرکێنێت.

هەموو لەسەر حیسابی کورد دەیانەوێت کێشەکان چارەبکرێت، هەموو دەیانەوێت وا لە کورد بگەیەنێنن سیاسەتی عەقڵانیی، سیاسەتی ژیر و مۆدێرن ئەوەیە دەستبەرداری کەرکوک بێت، لە دەستوور بێ ئومێد بیت و تێبگەیت دونیا دارستانێکی چڕی بەرژەوەندییە نارەواکانە.

هەندێک لە میدیاکانی رۆژئاوا، ئەوانەی لە کیمیابارانی هەڵەبجە بێدەنگ بوون، چونکە وەکو میدیایەکی "سەربەخۆ" بەرژەوەندی لە دەوڵەتەکانیان لە بێدەگیدا دەبینییەوە، هەندێک لە میدیاکانی ڕۆژئاوا ئەوانەی دواتر پەشیمان بوونەوە و کەوتنە پشتگیریمان تا سەدامیان لەگەڵ بڕوخێنین، چونکە ئێستا دەیانەوێت دەستبەرداری کەرکوک بین لەجێی ئەوەی هاوکاریمان بکەن لە چارەسەری گەندەڵیی و کەموکوڕییەکانیانی بەڕێوەبردنی وڵاتدا، ئەمانە دەکەنە دەسکەلایان تا لە کەرکوک بێبەشمان بکەن. ئەمەش وەکو جاران بەناوی میدیای سەربەخۆوە، بە ناوی دۆستایەتی بۆ سیاسەتێکی عەقڵانی کورد دەکەن. ئەمانە لە کەولکردنی هیواکانی کورددا بەشدارن و ئەگەر وا بڕۆن کوردایەتی بۆ سەنگەرێکی هاوشێوەی سەنگەربەندی ناسیونالیستی ناوچەکە پاڵپێوە دەنێن یانی سەنگەرێکی نادیموکراتی، تەنگنەزەر، چونکە ئەم پاڵپێوەنانە دەریدەخات کوردایەتییەکی کراوە و دیموکرات، کوردایەتییەک هەم کار بۆ چارەسەری کێشە ناوخۆییەکانی بکات و هەم دەستبەرداری داوا ڕەواکانی نەبێت، کوردایەتییەکی پێشوازی لێکراو نییە لەم دونیا سیاسییە دوو ڕەوەدا، ئەمانە تێکۆشانی کورد بە ماڵە باجێنە تێدەگەن نەک تۆمارێکی خوێناوی کە تێیدا نووسراوە (بۆیە سەربڕام، چونکە داوای کەرکوک دەکەم. لەبەرئەوەی داوای کەرکوک ناکەم، چونکە سەربڕاوم)، پێیانوایە کەموکورتییەکانی سەرکردایەتی لە بواری ئیدارە یان جیاوازی سیاسەتەکاندا یانی شەرعیەتدان بە سیاسەتی دەستەمۆیی و سەرکزی کورد.

وێنەکە لە بەرچاوە: ئەگەر ئەم گرفتە بونیادییە چارە نەکرێت کە چۆن دەوڵەتی عیراق پێناسە دەکرێتەوە کە دەبێت دەوڵەتی هەموو عیراقییەکان بێت و ئەم پێناسەکردنەوەیە لە هەموو جومگەکانی دەسەڵاتداریێتی عیراقدا ڕەنگبداتەوە، جارێکی تر یانی لە کۆتایی سەدەی بیستویەکەمیندا لەوانەیە دەوڵەتێکی زلهێزی تر هاوشێوەی بریتانیای سەدەی بیست و ئەمەریکای سەدەی بیست و یەکەمین ناچار بێت هێز بۆ گیانی عیراق کۆبکاتەوە.

من بۆ ئەو کاتە پێشنیاز دەکەم کوردەکانی کۆتایی سەدە ئەم دەستەواژەیە بڵێنەوە (دەستی لێ مەدەن با ئاوارە بێت).

دەستی لێ مەدەن ئەمانە خۆیان ئارەزوویان لێیە هەروا سەرگەردان بێت.

ئەوەی دەتوانێت نەهێڵێت سەد ساڵی تر ئەم هەڵانە دووبارە بێتەوە ئەمەریکا و عیراقییە عەرەبەکانن.

ئەوان دەتوانن کۆشش و سیاسەتەکان بۆ ئاوەدانی و ئازادی بخەنە کار، لەجێی ئەوەی سەرگەردانی و ئاژاوە ناونیشانی هەمیشەیی دەوڵەتی عیراق بێت.

ڕەنگە بڵێن ئەی کورد، کورد قەرزاری کەس نییە؟ تەنها قەرزاری خۆیەتی؟ کوردەکان لەناو خۆیاندا قەرزاری یەکترن. قەرزاری ئەوەن بیانووی دوو ڕووەکانی سیاسەتی جیهانی ببڕن تەنها سیاسەتێکی ناوخۆیی ڕەوا و دیموکرات و دادپەروەرانە دەتوانێت سیاسەتێکی دەرەکی ڕەوا و دیموکرات و دادپەروەرانە و لە هەمانکاتدا شیلگیرانە و پێداگر دروست بکات.

با ئەمە بکەین بۆ خۆمان (بۆ شەهید و زیندووەکانمان) و تەنانەت بۆ عیراقییەکان و بۆ قوربانی ئەو سەربازانەی سەرۆک بوش ناردنی تا بۆ هەتاهەتایە لە ستەم و دیکتاتۆریی ڕزگارمان بێت.

بەدامێنی چارەی گرفتەکانی کوردستانەوە*

هەمووشتێک لەسەر نەخشەی سیاسیی کوردستان تەواو و بێگەردە. بنەماکان جێگیرن، دەستوورێک هەیە پێکهاتەی کوردستان دەپارێزیّو رێگای چارەسەری کێشە چارەسەر نەکراوەکانیشی داناوە. لە کوردستانیش وا هەنگاو دەنێین کە دەستوورێکی کوردستانییمان هەبێت. حکومەتمان هەیە، پەرلەمان هەیە کە بەڵێنی پێداوین ساڵی داهاتوو هەڵبژاردن بکاتەوە، یانی ئاڵوگۆڕی دەسەڵاتیش دەیەوێ سەردەربێنێت. بوودجەیەکی مفتمان هەیە لە بەغداوە دێت. چ لە عیراقەوەو چ لە دراوسێکانەوە بێت، ئەم بودجەیە وایکردووە هەموو لایەک چاو لە قەدەغە سیاسییەکان بپۆشن و لەچاو جاران گەمارۆی ئابووریشمان لەسەر تەنک بۆتەوە.

ئەی کە وابێ لە چیمان کەمە؟

لەوەمان کەمە ئەم نەخشەیە لە ئاسمانەوە گیراوە. بە باڵی فڕۆکە و دیتنی سەرپێی زوومی کامێرای خراوەتەسەر. تا فڕۆکە لە نیشتنەوە نزیک دەبێت درز و کەلێنەکان باشتر دەردەکەون. بە نەفەسێکی ئۆپۆزسیۆن نانووسم نەک لەبەرئەوەی ئۆپۆزسیۆن بوون عەیبە یان دەستوور قەدەغەی کردووە، بەڵکو لەبەر ئەوەی ئەمە کایەی کاری سەرەکی رۆژنامەڤانی نییە. تاقیگەی رۆژنامەڤانی لەباری دایە هەموو توخمەکان بە حکومەتەکان و دەسەڵاتەکانەوە بخاتەژێر میکرۆسکۆبی هەڵسەنگاندنەوە. ئیمتیازی وا سەد دەزگاو دایەرەی دەوڵەتداریی، سەد سەکۆی بەرهەڵستکاری بە فیدای بێت.

جا کە وێنەکە لە نزیکەوە درزەکان دەردەخات، دەتوانین بپرسین داخۆ نەریتی سیاسیی لە کوردستاندا دەستووریی عیراق هەڵیدەسوڕێنێ یان «پێوەرەکانی شۆڕش»؟ مەسەلەکە ئەو کاتە ڕووندەبێتەوە کە ڕێڕەوی دەستاو دەستکردنەکە چاودێری بکەن. کوردایەتی و بزووتنەوەی دیموکراتی عیراق بۆ دەستوور خەباتی کردووە. دەستوور بەری رەنجی ئەم دووانەیە لە خەباتدا، بەڵام ئەوی لە دەستووردا

* گۆڤاری هەفتانە.

هاتووه وەکو مافو ئەرک ئیتر هی دەستوورەو منەتی کەسی بەسەرەوە نامێنێت. پێداگری لەسەر دەقو ناوەڕۆکی دەستوور، چ لە مافە نەتەوەییەکان لە هەمبەر بەغدا و چ لە مافە کەسییەکان (ئازادی، مافی رۆشنبیری، ئابووریو کۆمەڵایەتی) لەناو کوردستاندا، هەم ویستێکی رەوایە ،هەم وەفادارییە بۆ ئەو رەنجەی لە کوردایەتیو دیموکراتیدا بە خەسار دراوە و بەرهەمەکەی «دەستوور»ە، بەڵام ئیتر دەبێ دەستوور (بە عیراقیو کوردستانییەوە) ناوبژیوان بێت بۆ ململانێی گرووپە کۆمەڵایەتییەکان لەنێوان خۆیانو لەبەرامبەر دەزگای دەوڵەتدا. چیتر نابێ داموو دەزگاکانی کوردایەتی بۆ کوردستان، یان عیراقێتی بۆ تێکڕای عیراق، ناوبژیوانی ناکۆکییەکان بێت. دەستوور دەبێ قەولی فەسڵی پێ بێت.

ئێستا جێی خۆیەتی بپرسین دەستوور لەکوێی رەوتی ژیانی سیاسیی، ئابووریی، کۆمەڵایەتیو فەرهەنگیدا جێبەجێ دەبێت؟ بۆ کوردستانییان دەستوور تەنها دەستووری «مافە نەتەوەییەکان» نییە، بەڵکو دەبێ دەستووری مافە کەسییەکانیش بێت. ئەمڕۆ ماددەی 140 لە دەستووری عیراق ماددەی زێڕینی ویستە نەتەوەییەکانە، بەڵام ماددەکانی ترو ،دەیان ماددەی دیکەی دەستووریی بەڕێوەی کوردستانیش، بەدەوری خۆیان ماددەی زێڕینن بۆ تاکو گرووپەکان. بۆیە دەبێ تۆزی فەرامۆشییان لەسەر لابەین، پیادەیان بکەین تا رەنجو قوربانییەکانی پێشوو بەهەدەر نەڕۆن.

لەسەر زەمینی واقیع

باسەکە لەڕووی پرەنسیپەوە عەیبی نییە، بەڵێ دەستوورەو جێبەجێی دەکەین! بەڵام لەسەر زەمینی واقیع وا نییە، لێرە ئەم ئازادییەی هەیە تەنها وەک بەری تێکۆشان نازی دەکێشرێت، نەک وەک بەری دەستوور کە بەری تێکۆشانە. مەسەلەکە وەک فێڵێکی زمانەوانی دێتە بەرچاو، بەڵام ئەو دیدەی ئەم دەستەواژەیەی داڕشتووە مەبەستێتی گوزارشت لە واقیعێک بکات: واقیعی منەتباری بە کەمترین دەستمایەی ئیجابی کە هەبێت. بێگومان کەس لاری لەوە نییە هەموو دەستوورێک ، بۆ جێبەجێکردن، ژینگەیەکی لەباری دەوێت. زۆر وڵات دەستوورو یاساو ریسایان هەیە، بەڵام لە چەکمەجەدا هەڵگیراوە، چونکە ژینگەی جێبەجێ کردنیان لەبار نییە. دیارە بۆ ئێمە کە خواستی رەوامان زۆرە لە یەکەم هەڵسەنگاندندا بەو وڵاتانە دەڵێین هەر خۆیان بەخۆیان بنو نەبنە نموونە بۆ کەس،

له دووەم هەڵسەنگاندنیشدا دەڵێین داخۆ ژینگەیان لەبار نییە چونکە گەشەیان کزە؟ یان کارەکتەرەکانیان پاشقوڵ لە دەستوور دەگرن؟

ئەگەر گرفتی کوردستان کزی گەشەکردن بێت ئەوا خاڵی دەستپێکردن هەیە: تینووتاو بدەینە بەر جێبەجێکردنی دەستوور و ئەگەریش مەیلی پاشقوڵگرتن هەیە، ئەوا دیسان خاڵی دەسپێک هەیە: کە دیسانەوە تینووتاو بدەینەبەر جێبەجێکردنی دەستوور! ئەمەش لەوەوە دەستپێدەکات تا دەستووری کوردستان دێت، تەرجەمەی کوردی دەستووری عیراق لە چاککردنی رەوشی کوردەواریدا بکرێتە مەرج، راستە بەغدا پڕبووە لە شۆڤێنی، بەڵام یاسای هاتوچۆو یاساکانی گوزەرانو مافەکانی تاکەکەس لە بەغداو نەجەف، بۆ هەولێر و سلێمانیش دەستدەدەن! ئێمە لەم وتارەدا قسەمان لەسەر دەستوورێک بۆ مافی تاکەکان کردووە، دوای زەمەنێکی دوورودرێژی چڕکردنەوەی دەستوور لەمیانەی مافە نەتەوەییەکاندا، ئێستا دەتوانین بێژین دەستوور دەتوانێت گرفتەکانی حکومداری کوردستانییش بخاتە سەر شەمەندۆفەر، لێ دەزگای گرنگ یەکی نەگرتۆتەوە (دارایی، پێشمەرگە، ناوخۆ). ئەمەش هۆکارەکانی دیارن، چونکە (پاوەر)ی دەسەڵاتدارێتین لای دوو هێزی سەرەکی کە هێشتا تارمایی ناکۆکی دەیانترسێنێت.

هاوتەریبی ئەمە گرفتێکی تریش هەیە کە دەسەڵاتی ئەنجومەنی پارێزگاکانی هەرێمە. ئەم گرفتە بەدوای هاوسەنگییەکەدا دەگەڕێت لەنێوان ئارەزووی کوردستانییان بۆ یەک دەسەڵاتی کوردستانییو ئارەزووییەکی دیکەش بۆ نا ناوەندێتی دەسەڵات کە ئەمڕۆ خەریکە دەبێتە مۆدێلێک لە هەموو عیراق و دەستووریش رێی پێداوە. باشە ناکرێت پێکەوە چارەسەرێکی مامناوەندی ئەو چەند گرفتە بکرێت؟ بۆ نموونە:

- یەکخستنەوەی داراییو دابینکردنی خەرجی حکومەتی یەکگرتوو لە بودجەیەکی هاوبەشدا.

- بەشە بودجەی سلێمانی بچێتە ئەنجومەن و ئیدارەی پارێزگای سلێمانیو هی هەولێرو دهۆکیش بۆ پارێزگاکانی خۆیان، بەمەش هەردوو ئیدارەی پێشوو لە بوودجەی ناوچەکانیان دڵنیا دەبنەوە.

- سپاردنی کاری لۆجستی هێزەکانی ناوخۆ بە دەسەڵاتی پارێزگاکانیان لەگەڵ پارێزگاریی لە دیسپلینی مەرکەزییان لە یەک وەزارەتی هاوبەشو دامەزراندنی یەک دەزگا بۆ پاسەوانانی هەرێم.

ـ دەرکردنی یاسای ئەنجومەنی پارێزگاکانی هەرێم بۆ قایمکردنی دەسەڵاتی خۆجێیەتیو رەچاوکردنی نا ناوەندێتییەکی ئەوتۆ کە رێڕەوی ئیدارە لە رێڕەوەی سیاسیی جیابکاتەوە، ئیدارە بۆ دەزگاکانی پارێزگاکانو بەڕێوەبردنی سیاسەتیش بۆ حکومەتی هەرێمو سەرۆکایەتی هەرێم..

بودجەی 17%

تا ئێستا کوردستان لە 17% بودجە وەردەگرێت، راستە لە روانینی کوردەوە ئەوە رێژەی هەموو کورد نییەو کورتو درێژی زۆری تێدا دەکرێت، راستە بە ئەندازەی وێرانی کوردستان پێویستیمان بە قەرەبوو دەبێت، بەڵام هەر ئەو لەمپەرانە دەبێ هاندەری دارشتنێکی عەقلانی بابوجوابەکانی بودجەی هەرێم بێت. ئەگەر تنها بە عەرەبی بۆ هاوبەشە عەرەبەکانمان قسە بکەم لە وەڵامی پرسیاری «ئۆینبازییان» لەسەر چارەنووسی 17%ی بوودجە بەپرسیارێکی تر بەرپەرچیان دەدەمەوە: ئەی ئێوە چیتان لە 87%ـەکەی بوودجەکە کرد کە بەشێکی بۆ ناوچە جێی ململانێکانی کوردستانیشە، بەڵام من ئێستا بە کوردیو لەگەڵ کورد قسە دەکەم، بۆیە دەڵێم بودجەی تەرخانکراو پێویستی بە دارشتنەوەیەکی ئەوتۆ هەیە کە بنمێچی ویستە سەرەکییەکانی خزمەتگوزاری دابین بکات. قەیرانی راستەقینەی گوزەرانی خەڵکی لە نەمان، یان نزیک بە نەمانی، خزمەتگوزارییەکی رێکوپێکە. ناخوازم موجادەلەی ئاستی مووچە، لەلایەن خەڵک، یان رێژەی لەسەدا ئەوەندەی تەرخانکراوی بودجە بۆ مووچە، لەلایەن حکومەتەوە، بکەم. بەڵکو جێی خۆیەتی ئاماژە بەگرفتە سەرەکییەکە بدەین: نەبوونی خزمەتگوزارییەکی رێکوپێک لە کارەبا، ئاو، سووتەمەنیو رێگاوبان..... هتد، باعسی سەرەکی تەنگژەکەیە، چونکە ئەم دۆخە بەشێکی زۆری مووچەو گوزەرانی هاووڵاتیان قووتدەدات و خۆیان ناچاردەبن بەشێکی بەرچاوی داهاتیان بۆ قەرەبووکردنەوەی ئەم کێماسییە خزمەتگوزارییە گشتییەی دەوڵەت تەرخان بکەن، هەر لە گازو موەلیدەوە بۆ تەلەفی ماشێنو تەلەفی پێڵاوی هاتوچۆ، بۆ کارەساتەکانی رێگاوبان و تێکچوونی ژینگە بەهۆی نەبوونی سیاسەتێکی ژیرانە لە کەرتی هاتوچۆ، کەرتی وزەو سووتەمەنی.

دەسکێک یاساو بڕیار

ئەم دەرکەوتانە کە دەرەنجامی وردەواڵەن و لە ئاسمانەوە نابینرێن، بەڵام لەسەر زەمین کاری خۆیان دەکەن، جگە لە ئاکامە ئابوورییەکانیان، ئاکامی کۆمەڵایەتی

سەرنجڕاکێشیان هەیە: داوایەکی بەردەوامی چاککردنی مووچەو گوزەران، بەرزبوونەوەیەکی شێتانەی تێچووی ژیان وایان کردووە توێژی ناوەند لە کوردستاندا ئەنفال بکرێت، هەژارەکان هەژارترو دەوڵەمەندەکانیش دەوڵەمەندتر. دوور لە شرۆڤەکردنێکی چینایەتیش بەم حاڵەوە کوردستان ناتوانێت خۆی لە بەریەککەوتنی کۆمەڵایەتیو سەرەنجام تێکچوونی ئاشتی میللی بەدوور بگرێت.

ئەم دەرکەوتە ئابوورییە کۆمەڵایەتییە هاوشانی دیاردەکانی ناعەدالەتی، گەندەڵی ئیداریو دارایی پەستانی خراپی لێ چاوەڕوان دەکرێت. بێ چاکسازییەکی سیاسیی گونجاویش کە گیان بە بەر ئەو دەزگا مۆدێرنانەدا بکاتەوە کە ئێمە لە ئاسمانەوە جوانی دەبینینو لە خوارەوە درزو کەلێنی هەیە، زەحمەتە رەچەتەیەکی سیحریمان چنگ بکەوێت، کە ئەم دۆسیێیانە چارە بکات. کوردستان لە مەمالیکەکانی تر جیاواز نییە: چاکسازی سیاسیی لە دەستگرتن بە دەستوور، تەفعیلکردنی گرێبەستی کۆمەڵایەتیو گرێبەستی سیاسییو رەچاوکردنی دەسکێک یاساو بڕیاری بەرگرتن لە گەندەڵییەوە دەستپێدەکات.

ئەمە شرۆڤەکردنێکی سەرەتاییە بۆ دۆخی وڵات، بەم برینانەوە ناتوانین وەڵامدەرەوەی ئیستحقاقە نەتەوەییەکانی بەرامبەر بەغدا بین، پێش هەموو شتێک دەبێ فڕۆکەکانی شرۆڤەکردن کەمێک لە نزمی بە ئاسمانی وڵاتدا بفڕن، بۆ ئەوەی نیشتنەوەیان لەڕێی چارەسەردا نیشتنەوەیەکی نەرموونیان بێت.

(سەربەخۆیی) خورمایە بۆچی، یان قسەی شەیتانییە؟*

باسوخواسی سەربەخۆیی هاوشانی باسوخواسی کوردایەتییە. یانی چۆن بێکەس بە تەوسەوە پرسیویەتی (کوردیەت خورمایە بۆچی، یان قسەی شەیتانییە)، دەبێ بزانین باسی سەربەخۆیی کوردستان باسێکی هەروا سانا نییە کە لە هێکرا رابگەیەنرێ، لەناکاو ببێتە درووشم و لە بۆنەکاندا مەزایەدەی پێ بکرێت. باسی سەربەخۆیی وەک هەمـوو چەمـک و باسـەکانی ئەدەبیـاتی کـوردایەتی گرێـدراوی وتەوانەکەیەتـی. گرێدراوی ئەو پاشخانەیە هانی هەندێک دەدا بیکەنە دەسکەلا بۆ تانەلێدان لەو ئاراستە سیاسییانەی جیاواز لەوان لە کوردایەتی دەڕوانن و پێیانوایە کوردایەتی بەرپرسیارێتییەکی قۆناغبەندییە لە ڕێی رزگاری کوردستاندا نەک (خورما، یان قسەی شەیتانی).

سەربەخۆیی دەسکەلایە؟

سەربەخۆیی لە ئاواتێکی لە مێژینەی کوردستانییانەوە دەکرێتە دەسکەلا بۆ پاکتاوکردنی حیساباتی سیاسیی پێکناکۆکەکان. لەبەر ئەوە وادەبینی حزبێک کە لەباری ئۆرگانیکییەوە سەربەخۆیی حزبی نییە و وابەستەی حزبێکی باکوورە، بە ناوی حزبی باشووری رۆژئاواوە پەلاماری سەرۆک تاڵەبانی دەدات کە سەربەخۆیی بە خەون زانیووە. کەچی هەر کە لێی دەپرسن باشە حزبی ئێوە چی بۆ برا کوردەکانی سوریامان داوادەکات؟ تێزی مافی کلتوری لە چوارچێوەی سوریا دەبەشێنێتەوە!

جا قەوارەی فیدراڵی کوردستان، کە ئاکامی خەباتی تاڵەبانی و کوردایەتی باشوورە، نزیکترە لە سەربەخۆیی یان (مافی کلتوری) کە کەمترە لەو مافەی حزبە کوردییە رەسەنەکانی باشووری رۆژئاوا داوای دەکەن؟

دیسانەوە هەر ئەم بە دەسکەلاکردنەی (سەربەخۆیی)یە هانی هەندێک ئاراستەی سیاسیی داوە فرمێسک بۆ سەربەخۆیی لەدەستچووی کوردستان بڕێژن لە کاتێکدا سیاسەت و رەفتاریان بەناوچەگەرێتی و خیتابی سیاسییان بە شارچێتی ئالودە بووە.

---

* گۆڤاری هەفتانە- ساڵی 2009.

وا له خەڵکی دەگەیەنن کە سەربەخۆیی لە ئانوساتدا بووە و گوایە لێدوانێکی تاڵەبانی بەر بە جاڕدانی دەگرێ! لەکاتێکدا تەواوی ئەدەبیاتی سیاسییان بگوشن نابینی داکۆکی لە تەواوێتی خاکی باشوور بکەن، چ جای ئەوەی سەربەخۆیی بخوازن.

ئینجا بەو حاڵەشەوە هەن باسەکە چەواشە دەکەن، سەربەخۆیی یەکسان دەکەن بە رزگاری کوردستان و گوایە شەهیدەکان لەپێناو سەربەخۆییدا خەباتیان کردووە و ئەوە سەرکردەکانن سەربەخۆیی بە خەون دەناسێنن.

یانی تەماشا ئەم نیو سەربەخۆییخوازانە بوونەتە وەکیل و واریسی شەهیدەکانیش. یانی وەک بڵێی شەهیدەکان نەیانزانیبێت لەریزی چ شۆڕشێکدا خەباتیان کردووە و ئەدەبیات و بەرنامەی حزبەکانی شۆڕشیان نە ناسیبێت کە داوای ئۆتۆنۆمی، مافی چارەنووس‌و فیدراڵیان کردووە. کێ باوەڕدەکات کە شەهید مامەڕیشە نەیزانیوە درووشمی شۆڕشی نوێ چییە وەختێک گیانبازی کردووە؟

بەپێچەوانەوە گیانبازانی شۆڕشی ئەیلول و شۆڕشی نوێ زانیویانە بۆچی خەبات دەکەن. شەهیدەکانی دیموکراتەکان و کۆمەڵەکانی رۆژهەڵات زانیویانە لەپێناو چ جۆرە خودموختارییەکەدا شەهید دەبن و سەرکردایەتییەکانیان ئەوانیان هان نەداوە کە بۆ (سەربەخۆیی کوردستانی گەورە) تێبکۆشن کەچی دواتر، لە ئیمراڵی، سەربەخۆیی بە ماف لە چوارچێوەی کەمالیزمدا لە زینداندا قەتیس بکەن.

پابەندبوون بە بەڵێنەکان.

بەرنامەی سیاسیی و خیتابی نەتەوەیی هێزو لایەنەکان بریتی نین لە ئارەزووی خێرخوازی تا هەر کەسێک لە رێوە هات دەستێکی تێوەربدات. بەرنامەی سیاسیی بەڵێننامەی هێزەکانە بەو جەماوەرەی باوەڕ بەو بەرنامەیە دەکەن. خیتابی نەتەوەیی هەر حزب و هێزێکیش ئیرادە و توانای تێکۆشەرانی ئەو حزبە دەردەبڕێت لەو بوارەی دەتوانن خزمەتی پێبکەن. کەس ناتوانێت بە زۆر دیدی خۆی بەسەر لایەنەکانی تردا ساغبکاتەوە، بەڵکو دەتوانێت لە دیموکراسی و یاسای وڵات بەهرەمەند بێت تا لە مینبەرێکەوە بانگەشە بۆ بڕواکانی خۆی بکات. کورد هەن وەک شەپۆلێک لە دەستەبژێری قەومەچی عەرەبی لەگەڵ سیاسەتدا مامەڵە دەکەن. یانی شەڕ بە خەڵکی تر دەکەن و پێشمەرگەی هێزی تر بۆ ئامانج و روانینە سیاسییەکانی خۆیان بەکار دێنن. ئەوی باوەڕی بە سەربەخۆیی هەیە دەتوانێت هێزی خۆی لەو تێکۆشانەدا تاقیبکاتەوە و خەڵک بۆ جەنگی سەربەخۆیی ببات. بەڵام

ئەمە بـابەتێکی کاریکـاتۆرییە کە ئیفلیجـی خـۆت نەبینـی و شـەڕی سـەربەخۆیی بە پێشمەرگەکانی (مافی چارەنووس) بکەیت.

کەس نـاتوانێ لێپێچینـەوە لەگەڵا هێزێـک بکـات لەسـەر ئەو ئامانجـانەی هـی ئەو نین. بەلاغی دامەزراندن، بەرنامەی دوو کۆنگرەی گشتی یەکێتی، چەند کۆنفرانسی کۆمەڵەی رەنجدەران و چەند کۆنگرەی پارتی دیموکراتی کوردستان، ئامانجەکانی لەنێـوان مـافی چـارەنووس، ئۆتۆنـۆمی، ئۆتۆنـۆمی راسـتەقینە، فیـدراڵی و شـەراکەتی راستەقینەو ئیتحادی ئیختیاریدا) دیاری دەکەن. لە هەڵبژاردنی 1992 سەربەخۆیی لای هەردوو هێزی براوە درووشم نەبوو، لە دوو هەڵبژاردنی ساڵی 2005دا لیستی هاوپەیمانی کوردستان، بە هەموو هێزەکانییەوە، بانگەشەی سەربەخۆیی نەکردووە و خەڵکیش دەنگیان بۆ داوە.

ئایا نوێنەری ئەم لیستە، سکرتێری گشتی یەکێتی و سەرکۆماری عیـراق، دەبێ پابەندی بەرنامەی حزبەکەی بێت یان خەونی شاعیرانەی نیو سەربەخۆییخوازەکان؟ دەبـێ پابەنـدی بەرنـامەی لیـستی هاوپەیمـانی بێـت لە هەڵبـژاردن یـان ئـارەزووی ئەوانەی لەوانەیە لە هەڵبـژاردن دەنگیـان نەدابێـت؟ ئایـا سـەرکۆمار دەبـێ پابەنـدی دەستووری وڵات بێت کە باس لە ئیتحادی ئیختیاری عیراقێکی دیموکراتو فیدراڵا دەکات، یان پابەندی نەفس و هەوای رێبوارە راگوزەرەکانی کوردایەتی بێت؟

سەیرە لە دیموکراسی کوردستان کە رێ لە سەرکۆمار دەگرێت باسی یەکلایی نەبۆوەی کـوردایەتی (کە زیـاتر لەحەفتا ساڵە ئەدەبیاتی سیاسییمان قسەی لەسـەر دەکـات و هێـشتا بڕیـاری کۆتـایی لەسـەر نەدراوە، داخـۆ کوردسـتان چـۆن رزگـاری دەبێت؟) لە روانگەی خۆی و لە روانگەی پابەندییەکانی وەک پارێزەری بەرنامەی یەکێتـی و وەک پـارێزەری دەسـتووری دەنـگ بـۆ دراوی عیـراقو وەک وەفـاداری بەرنـامەی لیـستی هاوپەیمـانی کوردسـتان شـرۆڤە بکـات؟ سـەیرە لە دیموکراسـی کوردستان هێرشی خاچپەرستانە دەکاتە سەر هەر کەسێک وەک ئەوان بیربکاتەوە. لە کاتێکــدا ســەربەخۆیی کوردســتان پــێش هەمووشــتێک یــانی ئــازادی! چ لە کوردستانێکی سەربەخۆ بکەین کە رێ بە ئازادی بیـروڕا لەسـەر رێوشوێنی رزگاری کوردستان نەدات؟ ئەمە چ جۆرە سـەربەخۆییەکە کە رێگە بە ئەزمـوون دیەیەکـی وەکو تاڵەبانی نەدات، وەسفی خۆی لەسەر ویستی سەربەخۆیی بڵێت.

برایان! رێگا بـۆ سـەربەخۆیی کوردستان لە کاری راستگۆیی و لە پابەنـدبوون بە بەرنامەی لیستەکانەوە دەستپێدەکات. کوردایەتی لە باشوور بەڵێنی مافی چارەنووسی داوە. لەسەر ئەوە دەبێ حیساب و کیتابی لەگەڵدا بکرێت نەک لەسـەر درووشمێک

که هەڵگری نەبووە. لەسەر پرسی کەرکوک دەبێ حیسابی لەگەڵ بکرێت نەک لەسەر قامشلوو دیاربەکر و کرماشان. بێ ئەم راستگۆیی و پابەندبوونە سەربەخۆیی نەک خەون، بەڵکو بە داخەوە لەبندەستی ئەم نیو سەربەخۆییخوازانە دەبێتە وەهم. گۆران گوتەنی: "تەبەخور مایەیە هەیهات."

براوەی هەڵبژاردنی داهاتووی کوردستان؟*

لە ناکاو گۆمی مەنگی دیموکراسیی کوردستان شڵەقا. وادەی هەڵبژاردنی داهاتووی کوردستان دیاری کرا. یەکێتی و پارتی گفتوگۆی چڕیان دەستپێکرد لەسەر هاوپەیمانێتی نێوانیان و لەم نێوەندەشدا کەینوبەینی لیستی جیای حزبەکان و لیستی جیایی کەسەکانیش قسەی لەسەر دەکرێت.

هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکانی عیراق تینوتاوێکی نوێی دایە دیموکراسی لە سەرتاسەری وڵاتدا. گەرمایی ئەو تینە گەیشتە کوردستانیش.. ئێستا هەموو گوزارشتێکی سیاسیی لە چاوی هەڵبژاردنەوە هەڵدەسەنگێڕێ. چوار حزبەکە راپۆرتێکیان لەسەر چاکسازی بڵاوکردەوە. دوو حزبەکە وەڵامیان دانەوە. سێبەری هەڵبژاردنیش لە پشت ئەم جوڵانەوە دیاربوون و هەر لایەو ئەوی تری بە هەوڵی جەمسەرگیری بۆ هەڵبژاردن تۆمەتبار دەکات.

تۆماری پێشوو

لە سێ هەڵبژاردنی پێشوودا، دوانی هی عیراق و یەکیان هی کوردستان، یەکێتی و پارتی بە یەک لیست بوونە جەمسەرێک بۆ هێزەکانی تریش. بۆ پەرلەمانی کوردستان یەکێتی، پارتی، یەکگرتوو، سۆشیالیست و بە شیوعی و چەند وردە حزبی دیکەش لە هاوپەیمانیدا بوون، لێ کۆمەڵی ئیسلامییان نەخستە ناو لیستەکەیانەوە. کۆمەڵا تەحەدایەکەی قبوڵکرد و شەش کورسی بەدەست هێنا. لیستی سەربەخۆش هەبوون کە هەندێکیان بەجیا و هەندێکیان لە لیستی سەربەخۆی حزبی زەحمەتکێشاندا خۆیان رێکخست کە تەنیا یەک کورسی بەنسیب بوو.

راستییەکەی هەڵبژاردنی پێشوو لە دۆخێکی هەستیاردا کرا: لە لایەک کوردستان تازە برینی ناوخۆی ساڕێژ دەکرد و لە لایەکی تریش عیراق خۆی لە هەمان رۆژدا هەڵبژاردنێکی هەبوو کە جەمسەرگیری نێوان گروپەکانی وڵاتی دروستکردبوو. لەبەر ئەوە کورد هەموو ململانێ ناوخۆییەکانی مەیاند بۆ ململانێ نەتەوەییەکەی ناو

---

* گۆڤاری هەفتانە – ساڵی 2009.

عیراق. بۆیە لە ڕۆژی هەڵبژاردندا 2005/1/31 هەڵبژاردنی کوردستان مەیی، لە هیی عیراقدا کوردستان یەک لیست بوو. تەنها هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکان مابوو کە ببێتە پرۆڤەی ململانێی نێوان هێزەکان و ئاکامی ئەو هەڵبژاردنەش هیچی بەدەستەوە نەدا. یەکێتی لە ناوچەکانی سەوز بردییەوە و پارتیش لەناوچەکانی نفوزی زەرد، هێزە کوردستانیەکانیش لە جێی ئەوەی هیچ نەبێ لەو ئاستەدا ململانێی دیموکراسی گەرم بکەن لە ناوچەی سەوز چوونە هاوپەیمانێتی یەکێتی و لەناوچەی زەردیش بوونە هی پارتی. باقی وەلسەلام.

ئەم جارە لە چ کەشێکدایە؟

لەم هەڵبژاردنەدا نەخشەکە دەگۆڕێت. هێزە دیارەکان جێگۆڕکێیان تێدا دەکرێت و کارەکتەری نوێش لە ئێستاوە سەرەتاتکێیانە.

زەمینــی ئەم هەڵبــژاردنە جیاوازیــشە: جــارێ بەشــێکی بەرچــاوی ویــستە نەتەوەییەکانی کورد لە دەستووردا جێگیربوون. لە عیراقیشدا جەمسەرگیری سوونە و شــیعە لە پاشەکــشێدایە و هەڵبژاردنــی پارێزگاکــان ئەمەی دەرخــست. ئەم دەرکەوتــانەو گــۆڕانی میزاجــی هــاووڵاتی کەشــێکیان درووســتکردووە کە زەحــمەتە تینوتاوە نەتەوەییەکە دەرەقەتی ئەوە بێت، ململانێی هەناوی کوردستان وەکو جاری پێشوو بمەیەنێت. داوای گۆڕانی سیاسیی لە شێوازی بەڕێوەبردنی وڵاتدا بابەتێکی پەنهان نییە. بەڵکو بابەتی دەمەتەقێی سیاسی، مشتومڕی توندو خاو و میانڕەوی میدیاکانی کوردستانە.

ئەم ویستە میللییە، ڕەخنەگرە سیاسییەکان بە دەنگی بەرز باسی دەکەن، میــدیا ڕەسمییەکانی وڵات بە شــەرمەوە لێی دەدوێــن. لــێ کەس حاشای لــێ ناکات.

دیموکراسی کوردستان لە ئاستی دەرەوەش ڕووبەڕووی ڕەخنە بۆتەوە. لە بەغدا هەوڵا بۆ ئیحتیواکردنی تەجرەبەکە دەدرێت. بەجۆرێک لە جۆرەکان مەیینی دۆخە سیاسییەکە و ئارەزوو بۆ گۆڕانیش سەرنجێکی لە دونیای دەرەوە دروستکردووە کە کوردستان پێویستی بە تەکانێکی ترە. ئەم فاکتەرە دەرەکییەش فاکتەرێکی گرنگە بۆ قەناعەتهێنان بە گۆڕان لە ڕێی سندوقەکانی دەنگدانەوە. یەکێتی و پارتیش بۆ برینی ئەنجەت و جێبەجێکردنی ئیستحقاقێکی دیموکراسی شایان بە کۆمەڵانی خەڵک بەجدیی هاتوونەتە پێشەوە. جا لەم دەروازەیەوە کارەکتەرەکانی هەڵبژاردن دێنە ژوورەوە.

یەک لیستی یەکێتی و پارتی........ یان؟

یەکێتی و پارتی ڕێککەوتنێکی ستراتیژیان هەیە. ئەم ڕێککەوتنە لە عیراقدا بۆ کورد یەکیخستوون و لەناو کوردستانیشدا، بۆ خۆیان، یەکی خستوون.

دابەشکردنی ئەرکەکان لە بەغدا و کوردستانیش کاری ئیجابی لەمە دەکات.

لەباری ڕەسمییەوە ڕێککەوتنە ستراتیژییەکە بەشی هەڵبژاردنی ئەمجارەشی تێدایە. یانی بەشی ئەوەی یەکێتی و پارتی جارێکی تر یەک لیست بن و لەگەڵا خۆشیاندا هاوپەیمانە سوننەتییەکانیان کەمەندکێش بکەن (زەحمەتکێش، سۆشیالیست و شیوعی).

یەک لیستی پارتی و یەکێتی لەم هەڵبژاردنەدا زۆر گرنگە، چونکە:

- یەکێتی هەڵوێستیان پتەو دەکەن.

-نەیارەکانی هەردوولا گرەو لەسەر گۆڕانی دراماتیکی دەکەن. ئەگەر پێکەوە ببەنەوە و چاودێرانی عیراقی، عەرەبی و نێودەوڵەتیش خەتمی هەڵبژاردنی بێگەرد لە پرۆسەکە بدەن، ئەوا هەردووکیان بیانووی نەیارەکانیان دەبڕن و گورتر دێنە مەیدانەوە.

هەڵبژاردنی پارێزگاکان لە عیراق دوولایەنی پۆلێن کرد: هێزی دەوڵەتداریی (لیستەکەی مالکی) سەلماندی خەڵک عادەتەن دەنگ بە حکومەت دەدەن. هێزی شکستخواردوو (لیستەکەی ئەنجومەنی باڵا)، یانی خەڵک لە دەسەڵاتدارێک بێزار بن دەنگی ڕووی لە کزییە.

- جاران ڕکابەر کەمتر بوو، دەگوترا یەکێتی و پارتی بە هاوپەیمانێتیان دیموکراسی بەرتەسک دەکەنەوە. ئێستا، کە ڕکابەر هەیە، بێ ترس لە تۆمەتبار کردن، دەتوانن یەک بن.

ئەمە باشییەکانی پێکەوەیی، بەڵام خۆ هەردوو هێز سوێندیان نە خواردووە تا قیامەت یەک لیست بن. هەر ئەو جوڵە سیاسییە گۆڕاوەیە خەریکە یەکێتی و پارتی بە دوو ئاراستەی دیموکراسی دەبات. دیدێک هەیە کە جووڵەی سیاسی زوو گۆڕاوی دەڤەری سەوز "نیگەرانییەکی" لای پارتی دروست کردووە. گوایە ئەگەر لیستێکی سەربەخۆ لە ناوچەکانی یەکێتی هەبێت:

-ئەو لیستە لەوانەیە دواجار ببێتەوە هاوپەیمانێتی یەکێتی و باڵانسی هاوپەیمانێتی پارتی و یەکێتی بەلای یەکێتیدا بشکێنێتەوە. یان:

-لیستەکە لە دەنگی یەکێتی و هاوپەیمانەکانی بخوات.

به دوور نازانرێت ئەمە بەشێک بێت لە گەمەی دانوستانی لیستی هاوبەش و لەوانەیە تا دوا دەستپێداهێنانی لیستەکەش ئەم گەمەیە بەردەوام بێت، بەڵام راستییەکەی ئەگەر هەردوولا بەجیاش دابەزن دۆخی سیاسیی بەشی ئەوە قایم بووە کە تێک نەچێت. یەکێتی و پارتیش لەسەر یەک پەکیان ناکەوێت بۆ لیستکاری ئەگەر میکانیزمی گونجاو بۆ ئاراستەکردنی شارستانیانەی ململانێکان بدۆزنەوە.

لیستی جیا بۆ گوشار؟

خەریکە بەرەی چوار حزبەکە یەکلایی دەبێتەوە. لەوانەیە زەحمەتکێشان و سۆشیالیست بێنە پاپۆڕە گەورەکەی نوحەوە. لەوانەشە کۆمەڵ و یەکگرتوو سەوڵی بەلەمی ئیسلامییەکان دوور لەم پاپۆڕە لێبدەن.

ئەمە ئەگەر:

ـ پارتیو یەکێتی خۆیان پێکەوە ناخودای پاپۆڕەکە بن.

ـ لیستی سەربەخۆ ئەم هێزانە و وردە هێزی ناڕازیی تر لە دەوری خۆی کۆ بکاتەوە.

راستییەکەی بیروڕا لەسەر پرۆژەکەی بەڕێز نەوشیروان مستەفا هەرچۆنێک بێت هیچ لەو راستییە ناگۆڕێت کە لیستی سەربەخۆ:

-یاسایی و دیموکراسییە.

-گەمەی دیموکراسیی خۆش دەکا.

-لەوانەشە گرفتی دووبەرەیی خۆساغ نەکردنەوە لەناو رەوتی یەکێتیدا یەکلایی بکاتەوە، چونکە لە عیراق لیستی سەربەخۆ سەرەنجام بەڕێز د.ئیبراهیم جەعفەری بە یەکجاری لە حزبی دەعوەی حکومڕان جیاکردەوە و دوور نییە هەمان تەجرەبە لە کوردستانیش دووبارە ببێتەوە.

ئەگەر لیستی سەربەخۆ هەمان ئاکامی رەوتی ئیسلاحیی بەڕێز جەعفەری بەنسیب بێت و یەکێتی و پارتی تەجرەبەی (ئیئتیلافی دەوڵەتی قانوون) بکوردستانێنن، ئەوا پرۆسەی سیاسیی کوردستان پێ دەنێتە وێستگەیەکی نوێوە:

لەلایەک بە دیموکراسی نوێ دەبێتەوە و لەلایەکی تریشەوە گرفتە ناوخۆییەکانی لەمەیدانی دیموکراسیدا ساغ دەبێتەوە.

هێشتا زووە بزانرێت لیستی سەربەخۆ بۆ گوشارە لەسەر یەکێتی یان بەرنامەیەکی ساغ بووەیە، بەڵام ئەوی پەیوەندە بە گێمی نوێی هەڵبژاردنەوە پەراوێزێک بۆ گەشەکردنی رکابەری هەڵبژاردن دروست دەبێت و یەکێتی و

پارتیش دەتوانن ئەم پەراوێزە بە گۆڕانێکی چۆنایەتی لە نوێنەرایەتییەکانیان تۆکمەتر بکەن:

-نوێنەرایەتییەک کە دەموچاوی تازە بێنێتە پێشەوە و لە لیستی براوەکاندا، نەک لە لیستە ململانێکارەکاندا، گۆڕان بخولقێنێ.

- ئەم نوێنەرایەتییە تازەیەی هەردوولا بۆ پەرلەمان بە فیلتەری هەڵبژاردنی ناوخۆیی حزبدا تێپەرێت ئینجا ببرێنە بەردەم جەماوەری دەنگدەران، تا حزبییەکان دەنگیان بۆ بدەن و دەنگیان بۆ کۆبکەنەوە.

ئەوەی نوێ ها لە کوێ؟*

پێداچوونەوە بە سروشتی ململانێی سیاسیی لە کوردستان.

سروشتی ململانێی سیاسیی نێوان هێزە سیاسییەکان، هێزە کۆمەڵایەتییەکانی کوردستان چۆنە؟

هەیە شرۆڤەکردنی ئاسایی، ساکارانە بۆ ئەم دەرکەوتە دەکات:

1- ململانێکە وەکو جارانە، هی نێوان یەکێتی و پارتی.

2- یان هی نێوان یەکێتی و پارتی لەلایەک و هێزە کوردستانییەکانی تر لەلایەکی ترەوە.

3- ململانێکە هی نێوان رەوتی دیموکراسیی و عەلمانیی لەلایەک و رەوتی سەلەفی- ئیسلامیی سیاسییە لەلایەکی ترەوە.

4- هەشە پەرگیرتر لە مەسەلەکە دەڕوانێت: هی نێوان دەسەڵاتداریتی و جەماوەری کوردستانە.

تێڕوانینی رووکەش

گروپی (1): لە روانگەیەکی تەسکی حزبایەتی جارانەوە لە مەسەلەکە دەڕوانن، دینامیکیەتی "ململانێ و هاوکاری" ئێستای نێوان ئەم دوو حزبە ناخوێننەوە.

گروپی (2): بە چاوێکی رۆمانسییەوە رۆڵی حزبەکانی دەرەوەی یەکێتی و پارتی هەڵدەسەنگێنن، بێ ئاگا لەوەی میزاجی گشتی ئەو پۆلینە وردە ناکات و حزبایەتی و حزبەکانی کوردستان وەک یەک یەکەی ناو کایەی مێژووی سیاسیی کوردستان دەبینێ، بە نارەزایی و رازییەوە. جیاوازی لە نێوانیان ناکات و هەموویان وەک (بەرەی کوردستانیی) جاران تەماشا دەکات: کاری زۆر باشیان هەیە و تێبینی زۆرباشیش هەڵدەگرن.

دیارە میزاجی گشتی هی خەڵکە و جیاوازە لە میزاجی دەستەبژێری کادیر و سیاسییەکان کە دەتوانن ئەو پۆلینە بە دوو ئاراستە بکەن: ئاراستەیەک رۆڵی

---

* گۆڤاری هەفتانە- ساڵی 2009.

سەرکردایەتی یەکێتی و پارتی پێ چاکە و بۆ کورد بە زەروری دەزانێت و ئاڕاستەیەکی تر پێی وایە "مەزبەتەی چوار حزبەکە" دەردەکان چارە دەکات.

گروپی 3 لە روانگەیەکی ئایدیۆلۆژی رووتەوە سەیری ململانێکە دەکات. پێی وایە ئەوی دەستەبژێری سیاسیی وفیکری لایەنگرانی عەلمانیەت وئیسلامیی سیاسیی پێیەوە مژولن ولاپەرەی کتێب وگۆڤارەکانی پێ رەشدەکەنەوە هەر ئەوەیە کە لەناو خەڵک و لەناو کۆمەڵگەدا هەڵدەسوڕێ. شرۆڤەکارانی ئەم گروپە لەبەرەی عەلمانییەکان بەوەی ناوی خۆیان دەنێن دیموکراتخواز مەبەستیانە ئیسلامییەکان، هەموو ئیسلامییەکان، لە ناسنامەی "چاکەی" دیموکراسیی دابماڵن، ئەوانەی بەرەی ئیسلامیش فشەیان بە دیموکراتیی دێت کە"رجس من عمل الشیگان"ە وگرەو لەسەر ئەو دۆزەخە دەکەن کە لەو دونیا بۆ قەومی کافر دانراوە. هەر دوولاش خۆیان لەوە نەبان دەکەن کە دەشێ لەکۆمەڵێکدا ئیسلامییەکان بە گەمە دیموکراسییەکە رازی بن و دەستوپەنجەی لەگەڵ نەرم بکەن ودەشێ عەلمانییەکانیش بە دوور خستنەوەی دین لەمەیدانی دونیای بێ بار و بێ ئامانی سیاسەت مەبەستیان بێت گەورەترین حورمەتی بۆ بگێرنەوە.

دەسەڵات وجەماوەر

گروپی 4 شرۆڤە ناکات، ئومێد دەخوازێت کە ململانێکە وابێت: هی نێوان دەسەڵاتداریتی کوردستان و جەماوەر بێت. دیارە لە حاڵێکی وادا ئەم گروپە کە "تەشخیسی" ئەم ململانێیە دەکات خۆی نابێتە ناوبژیوان، بەڵکو بە خەیاڵدا دێت کە خۆی "ئەلتەرناتیڤ" بێت. دیارە مەبەست ئەلتەرناتیڤە بۆ دەسەڵات نەک بۆ جەماوەر!

جا وشەی جەماوەر وشەیەکی پەنهان و ناڕوونە وەک وشەی "دەسەلاتداریتی". ئەمە زیاتر لە شرۆڤەکردنێکی میتافیزیکی دەچێت کە دونیا دەکاتە دوو بەشەوە "فستاتی خێر و فستاتی شەڕ"، چونکە دەسەڵات دامەزراوەیەکی فراوانی خاوەن دەیان دامودەزگایە و لەو ناوەڕاستەدا کارەکتەری ململانێکە بزر دەبێت، هەروەها "جەماوەر"یش، هیچ نەبێ بەو جۆرە شرۆڤەکردنە، وشەیەکی ساف و بێگەردە کە لە بارەیدایە دەیان ململانێی نێوان توێژ و چینە کۆمەڵایەتییەکان بشارێتەوە. پێکەوە گرێدانەوەشیان لەیەک هاوکێشەدا دانانێکی ساکارانەی "دەسەڵات و جەماوەر"ـە لەبەرامبەر یەکدا بێ رەچاوکردنی تۆڕێک لە دامودەزگا کە ئەم دوو دیوەی

هاوکێشەیە پێکەوە گرێدەدا و بەرژەوەندی چوونیەک و دژ بە یەکیان بۆ دروستدەکات.

بەڵام با ئێمە واز لەم جۆرە شرۆڤەکردنە پەرگیرە بهێنین کە هی "ئۆپۆزسیۆنەکانە"، ئەوانەی لە بیریان دەچێت کە هەر شرۆڤەکردنێکی بابەتیی دۆخی ململانێی سیاسیی لە کوردستان هەموو کارەکتەرەکان جا ئۆپۆزسیۆن بن یان دەسەڵاتدار یان لەو نێوانەدا، دەخاتە بەر رۆشنایی شرۆڤە و وەک توخمێک لە توخمەکانی سیاسەت سەیریان دەکات کە مەرج نییە هەموو جارێک بە پەرێزی پاکەوە لێی دەربچن.

ئەسڵی ململانێکە

بە بۆچوونی من سرووشتی ململانێی سیاسی کوردستان دوو تەوەرەی تەواوکەری یەکتری پێکدێنن:

ـ ململانێی نێوان نەوەکان.

ـ ململانێی نێوان دوو تەرز لە هەڵسوڕاوان و تەکنیکی سیاسی. ئەم دوو تەوەرە جەوهەری ململانێی سیاسی کوردستانە کە هەموو ململانێکانی تر یان بەدەوریدا دەخولێنەوە یان ئاکامو دەرکەوتەی ئەون.

ململانێی نێوان نەوەکان سرووشتی ترین جۆرەکانی ململانێن لەهەر کۆمەڵێکی بزێودا، لەگەڵا ئەوەشدا ململانێکانی تر لەچەند ساڵی رابردوودا بەناوی جیاجیاوە ویستویانە ئەم دەرکەوتە سروشتیەی ململانێی سیاسی کۆمەڵی بزێو پەردەپۆش بکەن و لەناو ململانێکانی تردا بزری بکەن. ئەمە لەکاتێکدا ئەگەر پێمان وابێ کوردستان لەم ئاکامە سرووشتییەی گەشەکردنی سیاسی و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی بەدەرە ئەوا دەبێ باوەڕ بەوەستان و چەقبەستنی کوردەواری بهێنین کە زۆر نیشانەی قوڵپدان و جوڵەی خێرای لەخۆی نیشانداوە.

ململانێی نێوان نەوەکان ناونیشانێکی دیارە لەهەر شرۆڤەکارییەکی سیاسییدا، بەڵام بۆ ئەوەی وەک زۆر چەمکی تر نەبێتە دەسکەلا یان نەبێتە دەستەواژەیەکی بێ رووح و بێ گیان پێویستە لەگەڵا واقیعی ئەمڕۆی کوردستاندا، پێکەوە لێکۆڵینەوەی لەسەر بکەین. ئەمڕۆ کەس نییە نکۆڵی لەوەبکات کە بزوتنەوەی سیاسی کوردستان گرفتارە لەناوخۆیداو زوو یادرەنگیش ئەم گرفتارییە ناوخۆییە ئاو دەخاتە ژێر پایەداری سیاسەتی کوردی لە ئاستی دەرەوەی خۆیو مژۆڵی دەکات. لەم

روانگەیەشـەوە لەسـەر ئاسـتی هەرە بـاڵا بیـر لە پرۆسـەی چاکـسازی دەکـرێتەوە وپرۆژەکەی سەرۆک کۆمار هەنگاوێکی پراکتیکی گەورەیە لەو بوارەدا.

بژارەکان چیمان پێدەڵێن؟

کە سەیری بژارەکانی چارەسەر دەکەین لە دوو تەوەرەدا دەخولێنەوە:

ـــ نـوێکردنەوە و دەستاودەسـتکردن لە پلەکـانی سـەرکردایەتی و پێگەکـانی هەڵسوڕانی سیاسیدا.

- ڕەچاوکردنی سیاسەتی نوێ کە لەگەڵا سەردەمدا بگونجێت.

کە لە هۆکاری گەیشتن بەم قەناعەتە ورد دەبێتەوە دەزانین:

- لەبەر ئەوەیە کەموکوڕی و گەندەڵی هەیە.

- لەبەر ئەوەیە هەنـدێک شـێوازی کارکردن هەیە پەیڕەو دەکرێت کە بۆ جاران باش بوون وبۆ ئەمڕۆ دەست نادەن.

باشە کێ دەتوانێت ماددەی نوێکردنەوە و سەرکردایەتیەکی نوێ بێت نەوەی تازە نەبێت؟ کێش دەتوانێ تەکنیکی نوێ لەجێی هی کۆن دابنێت نەوەی نـوێ نەبێت کە هیچ یادگارێکـــی سۆزداری لەگەڵا تەکنیکە کـۆنەکاندا نییە کە هەندێک جار ڕێگـــرن لەبـــەردەم وەلاخـستنی ئـــەو تـــەکنیکانـــــە و گـــرتنەبەری هـــی نوێدا؟

بــــەڵام ئـێمە لەسـەرەتاوە باسـمان کـرد ئەمــــە (ململانێـیە) و کەس بەئاسانی دەستبەرداری بەشی خـۆی نابێـت، کە وابێ لەم سەروو بەندەدا ئێمە پێویـستیمان بەکەنـاڵا و ڕێوشـوێنی نەرم هەیە بـۆ ئیـدارەدانی ململانێـیەکە کە سەرەکیترینیان ئەوەیە ئەم دەرکەوتەش بەبارێکی ئایدۆلۆژیایدا نەبرێت بەوەی:

- هەموو نەوەی نوێ بەنوێ بزانرێت و هەموو دێرینیەکیش بەکۆن و بەسەرچوو بناسرێت. نوێ هەیە هیچ لەبارا نەبووە و دێرینیش هەیە دەخوازێت دەوری عەراب بگرێت لە هێنانە پێشەوەی نوێدا. لەم چوارچێوەیەدا بۆ ناسینەوەی ململانێی نەوەکان دەبێ جیاوازی بکرێت لە نێوان "حەرەسی قەدیـم" کە حەزیان لێیە دۆخەکە وەکو خـۆی بهێڵـنەوە بەو ئیعتبـارەی" هـیچ کێـشەیەک لە ئـارادانییە" ولەنێـوان تێکۆشـەر وســـەرکردە بە ئەزموونەکـــان کە لە دەرەوەی بازرگـــانیکردن بە چەمکەکـــانەوە، بەهەستی شۆرشگێری خۆیـان، دەزانـن کوردایەتی پێویستی بە چاکسازیی ونوێبـوونە وگۆڕان هەیە، بەوزە وشارەزایی خۆیان بەشی قۆناغی زیاتری تێکۆشانیان پێیە وتوانا وسەرمایەگوزاریی سیاسییان هی ئەوە نییە دەستبەرداری لێ بکرێت. هەروەک دەبێ لە دیوی نەوەی نوێش جیاوازیی بکرێت لەنێوان ئەو تەیفە لەنەوەی نـوێ کە خۆیان

به نویَ دەناسێنن کەچی لە بنچینەدا بوونەتە ئەسپەکەی تروادە لە بزاوتی نەوەکە ولەنێوان ئەوانەی بیری نویَ وتەکنیکی نویَ دەخوازن.

ـ رێگە چارەی دراماتیکی چارەسەرێکی مایەپووچە بۆ ئەم ململانیَ سرووشتییە چونکە چارەسەرێکی تیژو لێواری تەنگەژەیە، نە نەوەی نویَ بەپەرژینێکی قایمی شارەزایی و ئەزموون دەور دەداو نە دەستمایەکی بەدەستەوە دەبێت کە لێیەوە بجولێت.

رێوشوێنی نەرم بریتییە لەوەی ژیرەکانی بزوتنەوەی سیاسی کوردستان لە سرووشتی ئەم ململانێیە تێبگەن و ئەسباب‌و تەداروکاتی سیاسی بۆ دابین بکەن بەتایبەتی ئەمە لە ئەستۆی سەرکردایەتی باڵای حزبە سەرەکییەکانە کە نەوەیەکی نویَ لە سیاسەتکاران بێننە پێشەوە، لەو ناوخۆی حزبەکانی خۆیانەوە دەست پێبکەن، هەر حزبە و بەپێی میکانیزمی گۆڕین لەناوخۆیدا، تا سەرەنجام نوێبونەوەی سیاسیی لە کوردستان هاوتا نەبێت لەگەڵا پشێوی سیاسیی و تەنگەژەدا. بەڵکو هاوتابێت لەگەڵا خورەی ئاسایی دوور مەودادا.

دەنا وەکتری ئەم ململانێیە کە دەخرێتە ژێر دۆسیێ ململانێکانی ترەوە لەباری دایە ئیغترابی سیاسیی لای وەچەی سەدەی بیست و یەکەمینی کوردەواری و کوردایەتی بخولقێنیَ شتێک کە بەردەوامی بە کاروانی تێکۆشین نادات و لەنیوەی رێدا پەکی دەخات کە هێشتا دوا مەنزلگای دوورە.

پێم وایە لاکردنەوەی بەشێنەیی وهێمنانە ، لە چارەسەری دەرکەوتەکانی ئەم ململانیَ جەوهەرییە، دوور لە ژاوەژاوە وهەڵکوتانەسەر، دەرگا بۆ چارەسەریی هەموو تەنگژەو ململانێکان دەکاتەوە، چونکە خوێن وەبەر بزوتنەوەکەدا دەکاتەوە، ئامادەی دەکات هێز وئیرادەی نویَ بێتەوە بۆ بەرەنگاریی دۆسیَ هەڵواسراوەکان.

خاوەندارێتی لە کوردستان*

خاوەنـدارێتی لە کوردسـتان، وڵاتـی کوردسـتانیان، نیـشتمانیی دانیـشتوانی ئەم دەڤەرە لە کورد و تورکمان و عەرەب و کلدۆ ئاشورو... هتد. شتێکە نزیـک لە چەمکـی ئینتیمـا یـان ئەنـدامێتی لە کـۆمەڵی کوردەواریـدا، بەڵام شـتێکی فراوانتریـشە لێـی. خاوەنـدارێتی لە کوردسـتان یەکسانە بە لەسـەر هەڵـدان و لەسەر هاتنە جـوابی هەمـوو ئەو باسوخواسانەی چارەنووسی کوردسـتان دیـاری دەکەن.

مانـای خاوەنـدارێتییە لە شـەئنی گـشتی، سیاسـەتیی نـاوخۆ و دەرەوەی وڵات، لە هەڵسوڕان و میکانیزمی ناوەکی ململانێکان. هەندێکجار یاسا و رێسا و دەستوورەکان ئەم خاوەنـدارێتییە رێکدەخەن. وەک ئەوەی ئەم رێسا و یاسا و بنەما دەستووریانە مــاف و ئەرکــی ئــێمە لە مەســەلە گــشتییەکانی کــۆمەڵا دەستنیــشان دەکەن، هەندێکجاریش ئەم خاوەندارێتییە هەستێکی ناوخۆییە کە تینوتاوی ئینتیما بۆ وڵات دروسـتی دەکـات و یـادەوەری دەسـتەجەمعی لەگەڵا ئەنـدامانی ئەم وڵاتە پەرەی پێدەدات و بەرژەوەندی پێکەوەیی بۆ ئایندەش هەڵیدەسوڕێنێ.

خاوەندارێتی لە کوردستان دەشێ دامودەزگاکانی وڵات لە پەروەردە و لە میـدیا و لە مانشێتی پڕوپاگەندەی دەوڵەت ئاراستەی بکەن و کاریگەری لەسەر دابنێن، بەڵام هەرگیز ئەم فاکتەرە دەرەکیانە ناکەنە کاریگەری خـودی و هەسـتی مرۆڤێـک بەوەی خۆی بە خاوەن بزانێت لە وڵاتەکەی.

بۆ ئەوەی ئەم وەسفە نەبێتە وەسفێکی رۆمانسی دەچمە سـەر وردەکاری ئەوەی خاوەنـدارێتی لە وڵات بێ بنەمـا نییە. ئەم ستایـشە ستایـشێک نییە بـۆ ئیمزاکردنـی چەکێکی بە تاڵا بۆ کوردستان، هەرکوردستانێک بێت. قسە لەسـەر خاوەندارێتی لە کوردستان مانـای ئەوە نییە ئێمە کوردسـتانمان بە هەمـوو شـێوەیەک خـۆش بوێـت. یـانی کوردسـتانی جەور و سـتەم، کوردسـتانی بێـدادی و بـێ ئـازادی و بـێ ئاشـتی و ئـاوەدانی بخـوازین و بیپەرسـتێت، بەپـێچەوانەوە دەبـێ ئـێمە ئەوەنـدە کوردسـتانمان

* گۆڤاری هەفتانە – ساڵی 2009.

خۆش بوێت و ئەوەندە خاوەنداریتی لێ بکەین و خۆمان بە خاوەنی بزانین کە لە هەموو بارێکدا قبوڵمان نەبێت.

رێک ئێمە دەبێ کوردستانی ناو دڵ و دەروونی خۆمان بە ئاوات بخوازین و بۆی لە کایەدابین. کوردستانی هیوا جیاوازە لە کوردستانی بندەستی و تەنانەت لەو کوردستانە راگوازەی ئێستاش کە دەسکەوتی کەم نییە، بەڵام هێشتا تێری ئێمە ناکات و تینوێتیمان ناشکێنێ. کوردستانی ناو دڵ و دەرونمان یەکسانە بە بەهەشتێک لەسەر زەوی کە تەنها سویسرای رۆژهەڵات نەبێت لە جوانی و بێگەردیدا، بەڵکە سویسرای رۆژهەڵات بێت لە دیموکراسیی، دادی کۆمەڵایەتی و پاکژی ژینگە و هەرچی کە دڵی تۆی خوێنەر بیخوازێت. ئەم کوردستانە خوازراوە، رێک پڕ بەپێستی شایستەیی میللەتی ئێمەیە، دوای دەیان ساڵا و دەیە لە عەزاب و مەینەتی.

خاوەنداریتی لە کوردستان یانی قبوڵنەکردنی کوردستانە بەو شێوەی لەسەری بووە و بەم شێوەی ئێستا پێیدا گوزەر دەکات. لێ ئەم خاوەنداریتییە نایەتەدی ئەگەر هەرکەسە و بەشی خۆی لە ئەرک و فرمانەکان رایی نەکات.

یان بەکورتییەکەی خاوەنداریتی نایەتەدی ئەگەر خاوەنداریتی لێ نەکەین.

سەیرکەن:

- فەرهەنگی بێ پەروا.

مەترسیدارترین هەڕەشە لەسەر ئێمە لە خاوەنداریتی کوردستان داگیرکەران نین. هەروا هیچ دەستەو تاقمێکی پاوانخواز نین کە دەشێ لە وڵاتی ئێمەدا سەرهەڵبدەن یان سەریان هەڵدابێت و ئامانجیان زەوتکردنی کوردستان بێت لە تێکڕای کوردستانیان، بەڵکو مەترسی گەورە فەرهەنگی بێ پەروایە لە شەئنی گشتیی. فەرهەنگی وەجواب نەهاتنە لەسەر کوردایەتی، وەک چەتری سیاسەتی کوردستانیی، فەرهەنگی لەسەر نەکردنەوەی داد و وەکیەکی هەل و چانسە لە دۆخی ناوخۆی وڵاتەکەماندا. ئیدیۆم و پەندەکانی کوردەواری نموونەی زۆری ئازایەتی و جوامێرییان تێدایە، بەڵام بەربڵاوترین ئیدیۆمەکان ئەوانەن کە هی ترس و بێ خەمی و بێ خاوەنداریتییە، دەست بەکڵاوتەوە بگرە با نەیبات. بۆ خۆت پیاو خراپ دەکەیت؟ بۆچی خۆت تووشی کێشە و چەرمەسەری دەکەیت؟.. هتد. ئەمە بەشێکی دەستەواژە و گێڕانەوەکانی ناو خەڵکن.

هی باشمان هەن لێ نەقڵی بەربڵاوی ئەم ئیدیۆمە خراپانە هی زۆر بەکارهێنان. کڵاومان بۆچییە کە ئەو بێ خەمییە بەرە و بێ خاوەنیمان ببات، چونکە وڵاتەکان لە چنگ دەردێنێ.

کڵاومان بۆچییە کە ساباتی حەسانەوە و گوزەرانمان پشێوێ چی لە کڵاوێکی نەخشین بکەم کە بێ خەمی و بێ پەروای سەرم بپەڕێنێ. خەریکە بڵێم بە ئەندازەی شەهیدە سەربەرزەکانی کورد، قوربانیانی بێ وەیی گوڵلەی وێڵیمان هەس کەویستیان سەریان دەرباز بکەن لێ سەر و ماڵیان تێداچوو.

سەیری ئەم دەشتاییە، سەوزاییە پان و بەربەرینەی کوردستان بکە، هاوشانی سەدان زوڵملێکراوی دەستی زاڵمەکان خەڵکمان هەن کە زوڵملێکراوی کڵاوی بابردووی خۆیانن و سەرەنجام نەک شووشە شکاو، بەڵکو رەزیان سوتا.

ئەم فەرهەنگە شعوری بەرزی خاوەنداریێتی لە وڵات بەرهەم ناهێنێ. بەعس بەرهەمدێنی ئەم فەرهەنگە نییە، بەس تا دواچۆڕ کەڵکی لێوەرگرت و پەرەی پێدا، بۆیە چوار نەوەی لە هاووڵاتیان بەگیانی خۆدزینەوە لەئەرک و مافی خاوەنداریێتی پەروەردەکران.

هەمووەمان گوێمان لەم قسە ورە بەدەستەوانە بووە:

هەقمان چەس، سیاسەت کەی کاری ئێمەیە؟ کاکە ئێمە حزبایەتی ناکەین،... هتد. وا ئەمڕۆ دەبینی بۆتە فەرهەنگێکی باو خەڵک رقی لە حزبایەتییە، خۆیان لە ئەرکێکی گشتیی دەشارنەوە و وایدەبینن ئەوەی کاری وا دەکات یان گێلە یان دەبێ بەرژەوەندییەکی شەخسی راستەوخۆی تێدا بێت. ئەمەش نەک لەبەرئەوەی حزبایەتی ئەمڕۆ نابوود کراوە، بەڵکو باسوخواسی نابوودی حزبایەتی و سیاسەت بۆنەیەکە بۆ خۆدزینەوە لە هەموو رەهەندێکی حزبایەتیکردن و سیاسەت کە بەناونیشانی خزمەتی گشتیی و خاوەنداریێتی لە وڵات لە کایەدایە. خەڵک رقی لە حزبایەتیە لە بەرئەوەی حەز بە ئەرک و هەڵسوڕانی حزبایەتی ناکەن، نەک لەبەرئەوەی حزبێک لە مەقتەعێکی زەمەنیدا هەڵەیەکی کردبێت. خەڵک خۆی لە سیاسەت دوورەپەرێز دەگرێت، نەک لەبەر ئەوەی سیاسەت یانی هونەری ئیدارەدانی درۆ و دەلەسەیە، بەڵکو لەبەرئەوەی سیاسەت بەرەوخاوەنداریێتی و بەرپرسیاریێتی رامان دەکێشێ و کەم کەسیش ئامادەیە نرخی ئەوە بدات.

نموونەی دیاردەکە ببینن؛ باسی کەرکوک و فیدراڵی دێتە گۆڕێ وادەزانن ئەمە تەنها باسی ناسیۆنالیستی و کوردایەتییە. باسی چاکسازیی و دیموکراتیزەکردن دێتە گۆڕێ وادەزانن ئەمە قسەی ئەوانەیە چاویان لە دەسکەوت و ئیعتیباری شەخسییە.

باسی پەرەپێدانی دیموکراسیی و گوشاری مەدەنی، لەسەر ژن و ژیان هاتنە جواب دەکرێ پێیانوایە؛ ئەمە بەرژەوەندییەکی تێدایە دەنا کێ وا خێرخوازە بێ بەرامبەرەکی لەسەر کێشە گشتییەکان هەڵبداتێ.

ئەم فەرهەنگە دەرفەت نادات کە خاوەنداریتی لە وڵاتی خۆمان بکەین. هەن وادەزانن باسکردنی ئەم خاوەنداریتییە شتێکی رۆمانسی و خەیاڵپڵاویە، دەنا نیشتمان کەی هەست و سۆزی هەیە کە ئێمە بانگهێشتی ئەو هەست و سۆزە بە هەست و سۆزی خۆمان بکەین. راستییەکەی کوردستان گیانلەبەری هەستیار نییە. شاخ و بەرد و کەژو کێو ئاو سەوزاییەکی وشکی بێ رۆح و گیان لێ ژیان هەر لەم توخمانە دروست دەبێت.

راستە کوردستان گیانلەبەری خاوەن هەست و سۆز نییە، بەڵام خۆ لەو گۆڕەش گۆڕەپانێکی سەرچڵی و بێ پەروایی ئێمە نییە. کوردستان ساحەی تۆپانێ نییە با یاری و ململانێشی تێدا بێت. کوردستان نیشتمانی ئێمەیە و دەبێ هەرکەسە و خاوەنداریتی لێ بکات.

بۆئەوەی چەمکی گەندەڵیش گەندەڵ نەکرێت*

گەندەڵی تیرۆرێکە ئەگەر بەرەنگاریی نەکرێتەوە، لاشەی بزووتنەوەی دیموکراتی کوردستان دادەڕزێنێ. بەڵام خۆ ئێمە لە ناولێنانی تیرۆریشدا گرفتمان هەیە. ئایا هەموو بیروڕایەکی جیاواز و هەموو بەرخودانێکی میللی تیرۆرە؟ بەهەمان شێوەش هەموو نەفرەتکردنێک لە گەندەڵی مانای چارەسەری کێشەی گەندەڵییە؟

ئایا لە کوردستان بەم شێوە گشتاندنەی تۆمەتی گەندەڵی جۆرێکی دیکە لە تیرۆر بەرهەم ناهێنێتەوە کە هیچی لە تیرۆری گەندەڵیو تیرۆری (توندوتیژی) کەمتر نییە؟ یانی لێرە مەبەستمان لە تیرۆری مەعنەوی و تیرۆری رۆحی و فیکری کەسەکانە بەناوی بەرەنگاربوونەوەیەکی گشتی گەندەڵی؟

لەم نێوانەدا رێگا بۆچارەسەری گەندەڵی لەکوێیە؟

گەندەڵی چییە؟

ئێمە لێرە بە سەر تاریف و ناساندنە گشتییەکانی گەندەڵیدا ناچینەوە، چونکە دۆسیێ ئەمجارەی هەفتانە رای شارەزایانی ئەم بوارەی بە وردی و بە هەڵسەنگاندنی زانستیانەی ئەوانەوە گواستۆتەوە. بۆیە بەندە هیچ ئیزافەیەکم نییە، باسکردن لە رەهەندی سیاسیی ئەم دیاردە ئیداری و دارایی و فەرهەنگییە نەبێت بەو شێوەی لە کوردستان و کەمێکیش لە عیراقدا هەستی پێدەکرێت.

گومانی تێدا نییە کوردستان و عیراقیش وەک زۆر شوێنی دونیا گیرۆدەی دەرهاویشتەکانی گەندەڵی بووە. ئەمەش بۆ پاکانەکردنی دیاردەکە نییە گوایە مادام جیهان وایە کەوابێ ئەوی لای خۆشمان پاکانەی هەیە. بەڵکو ئەم دەستنیشان کردنە بۆ ئەمەیە کە گەندەڵی لە قەوارەی خۆی دابنێین و لە بەرەنگاربوونەوەی نەترسین.

رەنگە جەدەلێکی زۆر هەبێ لەسەر رێوشوێنی بەرەنگاریی گەندەڵی. هەندێک لەو رێوشوێنانە جیهانیین، مادام دیاردەی گەندەڵی هی ئیدارەی مۆدێرنە. هەندێکی تر کارکردنە بۆ دۆزینەوەی رێوشوێنی کوردستانیی لە بەرەنگاربوونەوە مادامەکی گەندەڵی لە کوردستان تایبەتمەندی ژینگەی لۆکاڵی خۆی هەیە. دەبێ بڵێین بەشێکی

* گۆڤاری هەفتانە - ساڵی 2009.

بەرەنگاربوونەوەکان هۆکاری گەندەڵی تەنیا لە گرفتێکی ئیداری، یان رەوشتی، یان تەماعێکی شەخسیدا قەتیس دەکەن. بۆیە تەنها ریی ئیداری یان رێی سەرزەنشتی مەعنەوی و دارایی لە چارەسەر دەگرنەبەر. بەڵام دەبێ ئێمە بۆ بەرەنگاربوونەوە لەپێشدا دیدێکی گشتگیرو هەمەلایەنەمان لەسەر هۆکاری دیاردەکە هەبێت.

لەم دەروازەیەوە دەکرێ رەهەندی سیاسیی بەسەر بکەینەوە.

هۆکاری سەرەکی لە گەندەڵی دارایی و ئیداریی گەندەڵی سیاسییە. گەندەڵی سیاسیی باڵا بەسەر دۆخی بەڕێوەبردن و مامەڵەکردن لەگەڵا سامانی گشتی و موقەدەراتەکانی میللەتدا دەکێشێت. نەبوونی دەسکێک ئیجرائاتی سیاسیی بۆ نوێبوونەوە و گرتنەبەری رێوشوێنی جێگیر، نەرموونیان لە ئیدارەدانی سیاسەتدا بەشێکی هۆکارەکانی گەندەڵی سیاسیین کە دەشێ بە فراوانکردنی بازنەی بەشداریی سیاسیی، پابەندبوون بە پرەنسیپی دیموکراسیی و ئاڵوگۆڕی دەسەڵات بەشێوەیەکی رەوا و لە رێی سندوقەکانی دەنگدانەوە چارەسەر ببێت.

خراپترین جۆرەکانی چارەسەری دابڕینی گەندەڵییە لە ژینگە سیاسییەکەی و کورتکردنەوەیەتی لە باسوخواسی ئیداری و داراییدا. بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە فشەمان بە چارەسەرییە ئیداری و داراییەکان، پەیڕەوکردنی یاساو ماددەکانی بێت. بەڵکو بەو مانایە ئەگەر دەست بەسەر هۆکارە سیاسییەکاندا بگرین، رێگا لە بەردەم چارەسەرە ئیداری، دارایی و سیاسییەکان دەکرێتەوە.

گەندەڵی دەسکەلایە!

بەم مانایە باسوخواسی گەندەڵی باسێکی سیاسییشە. راستە بۆ دەسکەوتی ئابووریی‌و داراییە، بەڵام سایەی سیاسەت بە سەرییەوە دەخولێتەوە.

بەو پێیەی گەندەڵی کەموکوڕی، بەهەدەردان و داهێزرانێکی گەورەشە لە بەڕێوەبردنی وڵاتو دەرگا گشتییەکانی حکومڕانی، بۆیە تەشەنەسەندنی دەبێتە ماددەیەکی باش بۆ رەخنەکاری نەک تەنها لەلایەن میدیاکان یان رێکخراوەکانی کۆمەڵی مەدەنی و گروپەکانی گوشار، بەڵکو لای نەیارە سیاسییەکانیش، ئەوی حزب و گروپی سیاسیین و بەشوێن بابەت و کەرەستەوەن بۆ رەخنەگرتن و شکاندنی دەسەڵاتی سیاسیی لە رێی جێگرتنەوەیدا.

تا ئێرە ئەم گەمەیەش بەشێکە لە گەمەی سیاسیی رەوا کە: خاڵی لاوازی نەیارەکان بخەیتە خزمەت پرۆژەی نەیارێتی سیاسییەوە، بەڵام دەرکەوتی خراپ

بەکارهێنانی تۆمەتی نارەوای گەندەڵییە بۆ شکاندنی سیاسیی، بۆ لێدانی نەیار و دوژمنە سیاسییە جیاوازەکان. لە ماوەی چەند ساڵی رابردوودا، لە بەغدا، کە دامەزراوەی دەستەی نەزاهەت چالاک و هەڵسوڕاویشە دۆسیێ گەندەڵی بە گوێرەی ئیعتیبارە سیاسییەکان بژارە کراوە، لێی هەڵبژێردراوە و لێی شاردراوەتەوە. هەر حکومەتێک یەخەی نەیارە سیاسییەکانی خۆی پێ گرتووە. دۆسیێ چەند بەرپرسێکی قوتکردۆتەوە کە هی گروپی جیاوازی نەتەوەیی، یان تائیفی، یان حزبی بووە. دۆسیێ چەند بەرپرسێکی شاردۆتەوە، چونکە لە دۆست و ئەحبابی فلان یان فیسارن. سەرەنجام لای رای گشتی کە فاکتەرێکی سەنگینی بەرەنگاری گەندەڵین، هەوڵی شێواندنی راستگۆیی دەستەی نەزاهە دراوە.

لە کوردستان ئەو دۆخە دژوارترە، چونکە لێرە بچوکترین کەموکوڕی ئیداری یان کەمتەرخەمی لەژێر ناونیشانی گەندەڵیدا ریز دەکرێت. لەپاڵ ئەمەشدا، چونکە بەرپرسیارێتی یاسایی، میدیایی باش رایی ناکرێت تۆمەتی گەندەڵی و گەندەڵکاری تۆمەتێکی ئامادەیە کە نەیارەکان لەدژی یەکتری بەکاری دێنن و کەس نییە راستی ئەم تۆمەتە یان درۆییەکەی ساغبکاتەوە.

گەندەڵی لە کوردستان وەک چەمک و وەک تاریفێکی دیاریکراوی ئیداریی ـ یاسایی بە نا رۆشنی ماوەتەوە و بۆتە چەکێک بە دەستی دەستەیەک سیاسەتکار تا نەیارەکانیانی پێ بدەن بەزەویدا، یان بە جۆرێک لە جۆرەکان تەعمیمی بکەن و پیسوپاکی پێ بسووتێنن. هەموو چالاکوانێکی شەئنی گشتی پێ ناوزڕاو بکەن، ئەوەندە تۆمەتەکە بەکاربێنن کە بۆ بۆنەیەک یان وێستگەیەکی سیاسیی کاریان پێیەتی و ئیتر بێ هیچ سەنەدێکی قانوونی یان ئیداریی پشتی تێدەکەن. هەر ئەو تۆمەتە دەبێتە چەکێک بۆ خستنەگەڕی لەدژی نەیارێکی سیاسی تر تا دێتەسەر رێی خوازراو یان تا یەکێکی تر دەستبەرداری جۆرێک لە قەناعەتی سیاسیی خۆی دەبێت و لەگەڵا رەوتێکی سیاسیی تر رێک دەکەوێت. بەم جۆرە تیرۆری گەندەڵی کە ئابووری وڵات و سامانی گشتی تووشی داچۆڕان و دارزان دەکات، بە دیوێکی تردا دەبێتە بۆنەی تیرۆرێکی مەعنەوی بۆ ترساندن و تۆقاندن، بۆ تیرۆری رۆحی و فیکری و مەعنەوی نەیارە سیاسییەکان.

دۆسێکە لە دەست موزایەدەکاران دەربکەن

بەمجۆرە وا دێتە بەرچاو ئەوی دەخوازێ دۆسیێ گەندەڵی بەرزبکاتەوەو لێی بکۆڵێتەوە مەبەستێتی چارەسەری بکات لە کاتێکدا گشتاندنی حاڵەتی گەندەڵی بۆ

سڕینەوە و شاردنەوەی حاڵەتی موشەخەسی گەندەڵییە یان بۆ سەنگەر جیاییە، کە هەر ئەوانەی گەندەڵییەکە بە بەرچاویانەوە قەوماوە کاتی خۆیی لێی بێدەنگ بوون و لەوانەشە دایان پۆشیبێ یان بەشداریش بووبن تێیدا، لەکاتێکی تردا دەبنە شمشێرکێشی دۆنکێشۆتی لە دژی گەندەڵی.

لەحاڵی وادا دەتوانین بڵێین ئەمجۆرە بەرەنگارییەی گەندەڵی بۆ چارەسەر نییە، بەڵکو بۆ ئومێدی درێژەکێشانێتی تا بابەتێکی سیاسیی هەمیشە ئامادەبێت. ئەم جۆرە مامەڵەکردنە دۆسێی گەندەڵی تاووتوێ ناکات و بیر لە ڕێوشوێنی دەرکردنی یاسای بەرەنگاری گەندەڵی یان بەگەڕخستنی دەستەی نەزاهەت، یان کاراکردنی دەزگاکانی چاودێری دارایی ناکات، چونکە ئاشی ئەو لە پشێوی وادا دەگەڕێ و مەبەستی نییە دەزگاکانی ئیدارە، قانوون و راسپاردەکانیش گەشەبکەن و دەزگایەکی ئیداری کاریگەری ترمان هەبێت کە هەم ئەکتیڤ و هەم شەفاف و ڕۆشن بێت لەبەردەم لێپرسینەوەی یاسادا.

ئێمە بەر لەهەر شتێک بۆ پرسی چارەسەری گەندەڵی پێویستیمان بەوەیە ئەم دۆسێیە لەدەستی موزایەدەکاران دەر بێنین و بیگێڕینەوە دەستی یاسا و ئیدارە و دەستەکانی چاودێری. بەمەش دیاردەی گەندەڵکردنی "بەرەنگاری گەندەڵی" لەقاو بدەین.

گەندەڵی کوردستان، دەسکەلای دەستی نەیاران*

هەرچی لەسەر گەندەڵی کوردستان بڵێی هێشتا کەمە. ئەوی دەستی ڕێکخستنی چوارینە و پێنج خشتەکی هەیەو کەمێک بەڵگەی چنگ بکەوێت دەتوانێت شانامە لەسەر گەندەڵی لە کوردستان بدۆزێتەوە.

لەپاڵ گەندەڵی ئیدارەیی و دارایی و سیاسی دووجۆری دیکەی گەندەڵیش سەریان هەڵداوە کە هیچیان لە مەترسی نەخۆشییە کوشندەکەی دارووخانی وڵات و بنکۆڵکردنی مەمالیکەکان کەمتر نییە. ئەوانیش:

1. کردنی گەندەڵییە بە دەسکەلای دوو سەرە.

سەرێک بۆ تۆمەت هەڵبەستن بێ بەڵگە و سەرێکی تریش بۆ کردنی گەندەڵییە بە ناونیشانی سیاسیی نەیارە سیاسییەکان.

2. کردنی گەندەڵییە بە دەسکەلا بۆ قووتدانی مافی نەتەوەیی و نابوودکردنی مافی نەتەوە لە خۆ بەڕێوەبردن و دیاریکردنی مافی چارەی خۆنووسیندا..

یەکەمیان لە کوردستان ململانێکارە سیاسییەکان لە دژییەکتری بەکاری دێنن. ئەمە جۆرێکە لە جۆرەکانی گەندەڵکردنی "گەندەڵی"، دووەمیان کە بابەتی وتاری ژمارەمانە، نەیارەکانی کورد بۆ نابوودکردنی ئەزموونی کوردستان دەیخەنە گەڕ.

داگیرکردنی کوردستان گەورەترین گەندەڵی نێودەوڵەتییە.

لە بەردەم بە دەسکەلاکردنی گەندەڵی لە دژی هەڵسانەوەی نەتەوەی مەزڵومی کورددا، دەبێ ئەوە وەبیر پەرۆشەکانی چاکسازی "ئیقلیمی" بهێنینەوە کە داگیرکردن و دابەشکردنی کوردستان گەورەترین پرۆسەی گەندەڵی سیاسییە لە جیهاندا (ئەی ڕێکخراوەیی شەفافیەتی جیهان تۆ لەکوێی)، قووتدانی خاک و خەڵکی وڵاتێک و کردنی بە پاشکۆو وابەستەی زنجیرە وڵاتێکی دیکتاتۆرو گەندەڵا، بێ بەشکردنی کورد لە گەشەی نەتەوەیی و سەرەنجام لەگەشەی خۆبەڕێوەبردن و پەرەپێدانی

* گۆڤاری هەفتانە – ساڵی 2009.

سیستمێکی ئیدارییو دیموکراتی ئەو تۆ دەرەقەتی گەندەڵی و تۆڕی گەندەڵکاران بێت، گەورەترین گەندەڵی پیادەکراوە لە جیهاندا.

ئیتر لە حاڵێکی وادا مرۆڤ دەبێ قسەی حەزرەتی مەسیح بژێنێتەوە (کامتان بێ تاوانن با ئەوەتان بەردێکی تێبگرن)، ئەمە وەختێک بوو باوەڕمەندە پەرۆشەکانی پاکیزەییو شەرەفمەندی لە خانمێکی گومانلێکراویان دەدا. تۆ بڵێی مەسیح مەبەستی کوردستان نەبێت کە مرۆڤێک وا وەسفی کردبوو "کوردستان، پاکیزەیەک ترسنۆکەکان لاقەیان" کرد. جا ئەگەر لە دەرفەتێکدا خاتەمی سولەیمان بەختی کوردییارکردووە و هێشتا باشی نەقۆستۆتەوە و ئەمەش پاساوێک بێت بۆ لێخۆشبوون لە جینۆساید و تەعریبکردنی کوردستان، ئەوا هیچ پاساوێک بۆ ئەوە نییە، جارێکی تر، نەیارەکانی کورد گەندەڵی کوردستان بکەنە بۆنەی بنکۆڵکردنی مافەکانی کورد. کارێکی وا خوانەخواستە ئەگەر لە باری هێزیشەوە لە دەستیان بێت، ئەوا هەرگیز لە باری مۆراڵی و ئەخلاقییەوە هی لێخۆشبوون نییە. ئەوانەی گەندەڵی کوردستان دەکەنە دەسکەلا بۆ سووککردنی داوا ڕەواکانی کوردو گوایە سەرخستنی تێزی بندەستی کورد، ئەوانە لە گەندەڵکارەکانی کورد گەندەڵترن.

لە ئاستی هەرە باڵای دەوڵەتی ئیتیحادییەوە بۆ دەستەو تاقمەکانی دیموکراسی عیراقی هەڵیتۆقاندون تا دەگاتە پەناو پەسێوی سایتە شۆڤێنییەکان تەنها قسەیان لەسەر گەندەڵی کوردستانە، ئەوانە لە بیریان دەچێتەوە ئەگەر کوردستان لەناو ژینگەیەکی گەندەڵدا گەندەڵ نەبێت، ئەوا بەفیعلی هەر ئەو کاتە، نەک ئەو کاتانەی خۆیان دەیڵێن، دەبێتە "ئیسرائیلی دووەم"! کوردستانێکی گەندەڵا چۆن لەناو ژینگەیەکی پاکژو دادپەروەری عیراقیدا دەتوانێ بمێنێتەوە؟!

خراپترین ئیدارە

دەڵێی زاناو سۆسیۆلجستی سەربەرزی نەتەوەی سەربەرزی تورک، ئیسماعیل بێشکچی، ناو لەپی ڕووداوەکانی ئەمڕۆی خوێندبۆوە کاتێک گووتبووی خراپترین ئیدارەی کوردی لە باشترین ئیدارەی داگیرکەرانی بۆ کورد باشترە! دەڵێی دڵی دڵڕەشە شۆڤێنییەکانی خوێندبۆوە کە خراپی ئیدارەی کورد دەکەنە بیانوو بۆ قوتدانی ئیدارەکە خۆی، ئێمە دەبێ بۆ سڵاوکردن لە هەڵوێستی جوامێرانەی ئەو زانایانەی نەتەوەی سەردەت بڵێین "باشترین ئیدارەی کوردیمان بۆ کوردو باشترین ئیدارەیشمان بۆ دەوروبەریشی دەوێت".

کەس بەشی کەس ناخوات و دەبێ بە هەواو نەفەسی باشترین ئیدارەوە تێکۆشان بکەین. باشترین جۆرەکانی تێکۆشانیش ئەوەیە بە ئیدارەی خراپ رازی نەبێت، هەوڵی چاکسازی بدەین و نەخشەی ریگای نەهێشتنی گەندەڵی دابرێژین.یاسا سەروەر بکەین و نەهێڵین لە میانەی شەڕی گەندەڵیدا ئەم پرسە تەوزیفێکی سیاسی بکرێت. ئەگەریش لەم نەبەردیەدا نەتەوە سەردەستەکانیارمەتییەکیان لەدەست بێت، ئەوەیە سیاسەتکارەکانیان، رۆژنامەنووس و کارەکتەرە رۆشنبیرییەکانیان لێ نەگرێن گەندەڵی ئیداری و دارایی کورد بەنرخی گەندەڵکردنی مافەکانی کورد بە خەڵک بفرۆشرێت.

دەنا مرۆڤ هەقێتی بپرسێت، ئەی بۆ گەندەڵی دەسەڵاتی فەلەستینی نابێتە پاساو بۆ دەستبەرداربوون لە مافی میللەتی فەلەستین؟

کتێبی ڕەشی شۆڤێنی

یەکێک لەوانەی دەخوازێت مافەکانی کورد قووتبداتەوە دەڵێ 17% لە بودجە نادەینە کورد، چونکە گەندەڵی هەیە لە کوردستان. جایەکێک نەزانێت لە 83%کەی تری بودجە لە کاری خێرخوازیدا خەرجدەکرێت.یەکێکی تر بە ناوی دەزگایەکی وەهمییەوە زنجیرەیەک هەواڵا و راپۆرت و وتاری کۆکردۆتەوە کە هەموویان لە دژی کورد و ئەزموونەکەین. ئەمەی بەناوی خانمێکی نەناسراوەوە تۆمار کردووەو ناوی "کتێبی ڕەشی کوردان"ی لێ ناوە. ئەم کتێبە گوایە لە لوبنان چاپکراوە، کەچی بەپەلە خراوەتە سەر هەموو تۆڕەکانی ئینتەرنێت.

بەعسییەکانی دوێنێ و عیراقییە تازەکان"ی ئەمڕۆ هەموویان پێکەوە ئەم کتێبە بۆیەکتری فۆرۆرد دەکەن. وەک بڵێی هەنگیان لە دارا دۆزیبێتەوە و بەڵگەی تۆمەتبارکردنی کوردیان دەستکەوتبێت، هاکە دایانە UN و بەڕەسمی داوای بەیەکجاری لە ناوبردنی کوردیان کرد. کە تەماشای کتێبەکە دەکەیت، دەبینی تەنها چەند وتارێکی چەند نووسەرێکی کوردیان تێدایە کە پێشتر لە سایتە عەرەبییەکاندا بڵاویان کردۆتەوە.

هەندێک وتاری هی چەند نووسەرێکی عەرەب و تورکمانی شۆڤێنین کە لەوەتەی هەن هەروا لەسەر کورد دەنووسن. هەندێکیشی ناو و وێنەی نەناسراوی کوردیان وەپاڵا دراوە.

بەشێکیش نووسەری عەرەب و بیانی نووسیویانە کە هێندەی رەخنەیە لە ویستە نەتەوەییەکانی کورد نیو هێندە رەخنە نییە لە گەندەڵی کوردستان.

دوای ماوەیەک لە دەرچوونی ئەمە چییان بینی:
یەکەم: چەند نووسەرێکی کورد کە نووسینەکانیان خراوەتە ناو کتێبەکەوە لە وانەش ئەحمەد رەجەن پرۆتستۆی ئەم مەسەلەیان کرد کە نووسین و رەخنەی وان بێ پرسی وان ببێتە مایەی رەشکردنی بزووتنەوەی کوردایەتی.
دووەم: دەرکەوت کتێبەکە بێ پرسی تەنانەت نووسەرە عەرەبەکانیش "تەجمیع" کراوە. ناوی نووسەری وەهمیو وێنەی چەند نووسەرێکیش هی درۆینەن.
سێیەم: خانەی پەخشی کتێبەکە سەر بە سایتی میزۆپۆتامیای سەر بە سەلیم مەترە.
چوارەم: سەلیم مەتریەک لە بانگەوازخوازەکانی "ئوممەی عیراق"یە کە نازناوی وا گەورەترین گەندەڵی فیکرییە، چونکە عیراق میللەتێکی فرە نەتەوەیە، چونکە سەلیم مەتر ئوممەی عیراقی تەنها لەمەدا دەبینێتەوە، بەناوی عیراقێتییەوە دژی هەموو داوایەکی کورد بێت و لە تەعریب و سیاسەتی شۆڤێنی نەتەوەی سەردەست خۆش بێت.
کە وابێ ئەو کتێبە گەورەترین گەندەڵییە لە بواری رووناکبیری و دابونەریتی چاپەمەنیدا. کەچی دەخوازێت گەندەڵی کورد بکاتە بیانوو بۆ لێدانی پرۆژەی نەتەوەیی کورد لە عیراقدا.

خەتای خۆشمانە

بەڵام ئەم دیاردەیە خەتای خۆشمانی تێدایە. خەتای ئەوەی گەندەڵی لە کوردستان تەنها زیان نییە لە کۆمەڵانی خەڵکی، بەڵکو زیان و نابوتکردنی بزووتنەوەی رەوای کوردایەتیشی بەدواوە دەبێت. ئەمەش هاوکێشەیە، خوێنەران شایەدن لە نووسینی چەندین نووسەردا ئاماژەی بۆ کراوە. ئەگەر گەندەڵی لە ژینگە گەندەڵەکەی دەوروبەرمان تەنها زیان بێت لە هاونیشتمانی، ئەوا گەندەڵی کوردستان زیانە لە هاونیشتمانییو نیشتمان خۆشی. ئەزموونی کوردستان قەدەری وایە کە هەم ئەزموونە بۆ ئیدارەی ژیانی خەڵکی و هەمیش ئەزموونە بۆ سەرخستنی بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد. ئەگەر نەیاران رێگر بوون لەمەدا کورد ببێتە خاوەنی کلتوورێکی جێگیرو دەوڵەمەند لە بەڕێوەبردن و لە شارەزایی دەوڵەتداریی بەجۆرێک بەرگەی گەندەڵی بگرێت، ئەوا خۆشمان کەم هیممەت بووین لە پەرەپێدانی تواناکانی نەتەوەکەمان لە بواری پەیداکردنی پەرژین لە دژی ئایدزی گەندەڵی. ئەمەش لەلایەن نەیارانی کوردەوە دەقۆزرێتەوە.

وەک دەبنین گەندەڵی توانا دارایی و ئیدارییەکانی کورد دەبات، متمانەی نێوان دەسەڵاتی سیاسی و کۆمەڵانی خەڵک لە نەمان نزیک دەکاتەوە.

کەچی هەن وا دەزانن بەرەنگاری لەمە خزمەت بە دوژمنانی کورد دەکات. لە راستیدا گەندەڵی گەندەڵکاران خزمەت بە دوژمنانی کورد دەکات و وایان لێدەکات "تەجمیعی ئەشیای" کۆن بکەن و کتێبی رەشی لەسەر بڵاوبکەنەوە، سەیر لەوەدایە واقیعی گەندەڵی کوردستان ناهێڵرێت بزووتنەوەی کوردایەتی تەنانەت ورە بداتە بەرخۆی، تا وەڵامی ئەو هەڵمەتە شۆڤێنییە بداتەوە کە کتێبی وا و دەیان و سەدان مینبەری تر لەدژی کوردستان دەخاتەگەڕ.

سوپایەک لە وانەی لە خێرو بێری گەندەڵی وڵات دەخۆن ئامادەی هەموو شتێکن، تەنها ئەوە نەبێت بەرپەرچی شۆڤێنیزمی عەرەبی بدەنەوە.یانی ئەمانە لە گەندەڵی وڵات دەخۆن و لە گەندەڵکردنی ناوبانگی دەرەوەی وڵاتیش هەروان!

کەوابێ رەخنەکردنی دڵسۆزانەی گەندەڵی و هەوڵدان بۆ نەهێشتنی هەم کارێکی هاونیشتمانیانە و هەم کارێکی نەتەوەیشە و بەپێچەوانەشەوە چارەنەکردنی نزیکایەتییە لەو بیانوانەی دوژمنەکانی کورد بۆ نابوودکردنی ماف و بزووتنەوەکەی بەکاری دێنێت.

ئیتر با سندوقی دەنگدان یەکلایی بکاتەوە*

ئیتر ئەم گرفتە چووە سەر شەمەندۆفێری خۆی. گرفتی ململانێی سیاسیی و چەلەحانێی پێکناکۆکەکان چووە سەر راستەڕێی هەڵبژاردنی سەرتاسەریی کوردستانیی و لەوێ دەنگدەری وڵات قسەی کۆتایی خۆی دەباتە ناو سندوقە سیحرییەکە، سندوقی دەنگدان.

سندوقی دەنگدان سیحری ئەم ململانێیە بەتاڵ دەکاتەوە، قودەرتمەندی دەداتە دەست ئەوەی لە چوار ساڵی داهاتووی دەورانی سیاسییدا کوردستان دەبات بەڕێوە. سندوقی دەنگدان کۆبەندی باوەڕ و روانینەکانی کۆمەڵانی خەڵک لەسەر کارەکتەرو هێزە سیاسییە دژەکان لەخۆی دەگرێت. ئەوی بردییەوە بەرنامەی خۆی جێبەجێ دەکات و ئەوی دۆراندی با ئۆپۆزسیۆنێکی یاسایی، بەرچاو و شەفاف بێت لە پەرلەمان و لە گروپەکانی گوشار و سەکۆکانی میدیادا قسە بکات و تەواو.. دەستوەردانی لا بەلا نەمێنێت و هەر کەسە و بەرپرسیارێتی بەشی خۆی لە ئەستۆ بگرێت. عیراق یەک سیستانی بەسە و دەبێ ئەوانی تر لە کایەکەدا کار بکەن و رەنج بدەن، لە هەڵەوپەڵەی خۆیان بەرپرس بن قسەیان هەبێ و ئیجتهاد بکەن نەک فەتوا بدەن و کار و کۆشش بخەنە ئەستۆی خەڵکی ترەوە.

بڕیار پەک نەخرێت

ئیتر لە دەرەوەی ئەم ئالیەتە دیموکراسییە- یاساییە هەرچی قسە دەکات بۆخۆی قسە دەکات، دەتوانێ بازاڕی گفتوگۆ و ئەزموونی سیاسیی دەوڵەمەند بکاو بیگێڕێتەوە، بەڵام بڕیار، بڕیارِ لەماوەی چوارساڵی داهاتوودا، لای براوە دەبێت.

خۆشی هەر دەبێ ئەم بابەتە وا مامەڵە بکرێت. ناکۆکی هەیەو هەر لایەو ئیدیعا دەکات کە خوا و خەڵق و خاک و خۆڵا لەگەڵا ئەون و مەسەلەکە براوەتەوە. ناکرێ فەلسەفەی " هێلکە لە مریشک یان مریشک لە هێلکەیە لە شرۆڤەکارییەکی فەلسەفییەوە ببێتە بابەتی رۆژی سیاسیی کە بەرژەوەندی و گوزەرانی خەڵکی لەسەر

* گۆڤاری هەفتانە.

پەک بخرێت. ناکرێ چیتر جەدەلی بێزەنتی دۆخی گشتی وڵات بکاتە بارمتەی ململانێ و ئیجتهادە تەسکە حزبی، یان گروپییەکان. لەمەودوا دەبێ دوو دۆسێ پۆلێن بکرێت:

- دۆسێی شەئنی گشتی وڵات، خزمەتگوزاری و بەڕێوەبردنی رۆژانە.
- دۆسێی شەئنی سیاسیی و ململانێی دەستەبژێر و ئاراستە سیاسییە جیاوازەکانی چینی سیاسیی کوردستان.

واتا رێڕەوی سیاسیی لە رێڕەوی ئیدارە و خزمەتگوزاری جیابکرێتەوە. رێڕەوی ئیدارە و خزمەت هی ئەوە نییە گەمەی پێ بکرێت، ئیفلیج بکرێت و گیرۆدەی دەستی مەیلە سیاسییەکان ببێت. رێڕەوی سیاسیش با بەڕێوشوێنی خۆی گەشە بکات و ململانێ سیاسییەکانی هەناوی ببات بەڕێوە.

هەر دوو دۆسێش رادەستی هەڵبژاردن و کەلتووری ئاڵوگۆڕکردنی دەسەڵات و حکومەتایەتی بکرێت. کە ئەم پرۆسەیە سەریگرت کوردستان لە قۆناغی دیموکراسی ئاڵوگۆڕی بیرورِاوە دەچێتە سەر قۆناغی دیموکراسیی ئاڵوگۆڕی دەسەڵاتەوە، یانی دایکی دیموکراسییەکان کە لە چاویا هەموو یەکتری قبوڵکردن و دانەوانندنێک زۆر بچووک دەردەکەوێت، چونکە لەم دیموکراسییەدا کورسی دەگۆڕدرێتەوە.

رادەستی هەڵبژاردن بکرێت

بەڵام با پرسین بۆچی گرنگە ئەم ململانێیە رادەستی هەڵبژاردنی داهاتوو بکرێت؟ وەڵامەکە چەند سەرەیە:

- جارێ، چونکە هەر ئەمە دیموکراسییە راستەقینەکەیە کە بریتییە لە ئاڵوگۆڕی دەسەڵات یان، ئەگەر پێکهاتەی ئێستا مایەوە، دەمەزەردکردنەوەی رەوایی یاسایی لە رێی دووبارە هەڵبژاردنەوەی ئەو پێکهاتەیەی ئێستا حکومڕانە.
- چونکە هەتا سندوقە سیحرییەکە قسەی خۆی نەکا ململانێ سیاسییەکە وەک ململانێیەکی بەرژەوەندخواز، یان تەنانەت ململانێیەکی فیکریی بێ کۆتا خۆی نمایش دەکات و یەکلایی نابێتەوە. بگرە پەیوەندییەکانی نێوان جیاوازەکان ژەهراوی دەکات و هیچ بەهرەیەکیان لێ دەرناکەوێت.
- چونکە ئەگەر ئەو ململانێیە چووە سەر لێواری ئاڵوگۆڕی دەسەڵات، ئیتر دوودڵەکان بڕیارێک دەدەن و بژارەی دیموکراسیی خۆیان ساغ دەکەنەوە. بەمەدا دەردەکەوێت ئیتر نارۆشنی و مەزەندە لە پرسی سیاسیی کوردستان پاشەکشێ دەکات و شتێکمان دەبێ بەناوی گەمەی سیاسیی کە بنەماو یاسای خۆی هەیە.

ـ بردنەوەی دوو هێزە سەرەکییەکە، دەستیان واڵا دەکات بۆ جێبەجێکردنی روانینیان بێ دوودڵی و ترس لە لێکترازان. بردنەوەی نەیارەکانیشیان، بە قەبارەی خۆیان، هێزی پەنهانیان دەردەخات.

جا لەبەر ئەوە، لەم هەڵبژاردنەدا، چەند پرەنسیپێک زۆر گرنگن:

توخمەکانی (ئالیەتی هەڵبژاردنەکە، چاودێریکردن و دابینکردنی ئەمنیەت) ئەولەویەتیان هەیە، پێشی هەموو شتێک بۆ هەردوو هێزی سەرەکی خۆیان. ئەم هەڵبژاردنە هەستیارە و شێوەی بەڕێوەچوویی پێویستی بە شەرعیەتێکی رەوا و رەوان هەیە: بۆیە ئەم توخمانە زیاتر لە دانپیانان و ئەشهەدوومابیلای ئۆپۆزسیۆن کاریگەری دادەنێن.

ئەگەر ئەم سێ کوچکەیە شایەدی بۆ هەڵبژاردنەکە بدەن سەنگێکی زۆریان دەبێت و بەقەدەر بردنەوەیەکی گەورەیە بۆ یەکێتی و پارتی. چونکە ئەگەر هەڵبژاردن پاکژیش بێت، دەشێ دۆڕاو دانی خێری پێدا نەنێت، لەبەر ئەوەی کەس بە دۆڕاندن رازی نابێت. بەڵام ئەگەر توخمەکانی کە چاودێری هەڵبژاردنەکە و سەرپەرشتی دەکەن و ئاکامەکەی رادەگەیەنن لە پرۆسەکە رازی بن، ئەوا سەرکەوتنی حەڵاڵا و بێگەردی لێ دەدەن.

لەبەر ئەم هۆکارانە پێکەوە گەڕانەوەی کوردستان بۆ سندوقەکانی دەنگدان کەشێکی تەندروستی سیاسیی بۆ ململانێکانی ئەمڕۆ دابین دەکەن و ئیدیعا لە راستی جیادەکەنەوە.

مەگەر بەشێک بێت لە پروپاگەندەی هەڵبژاردن

وڵاتی ئێمە دەمێکە پێویستی بەوەیە کارەکتەرەکانی کار لەسەر ئەوە بکەن دەنگدان و دیموکراسیی بکەنە سەنگی مەحەک لە یەکلایکردنەوەی جەدەلی بێزەنتی نێوان ناکۆکەکان. هیچ کۆمەڵێک ناتوانێ ململانێ و ناکۆکییەکان قەڵاچۆ بکات و کەسیش چاوەڕێی ئەوە لە کوردستان ناکات. بەڵکو هونەر لە دۆزینەوەی رێوشوێنی ئیدارەدانی ئەو ناکۆکییانەدایە، لە دۆزینەوەی کەناڵا و جۆگەی رێکوپێکە بۆ پاڵاوتنی ئەو ململانێ و ناکۆکییانە.

جا لەم رێگەیەدا یەکێتی و پارتی چاکیان کرد تەحەدداکەیان قبوڵکرد. ئەوان تەقدیریان وایە پێکەوە دەتوانن شەڕەکە بکەن و ئەمەش هەقی ئوسوڵی و یاسایی خۆیانە. هێزەکانی ئۆپۆزسیۆنیش با تەحەداکە قبوڵا بکەن و لە جێی رەخنەگرتنی نا

دیموکراسـیتی یەک لیـستی دوو حـزبەکە، بـا خۆیـان بچـن دوو حـزبەکە بە هاوپەیمانێتییەکی (دیموکراسیی) دەورە بدەن.

کـاتی هـاتنە بەردەم سـندوقی دەنگـدانە، نەک گلەیـی. مەگەر ئەو گلەیـیە خـۆی بەشێک بێت لە شەڕی پڕوپاگەندەی هەڵبژاردنەکە و ئەوەشیان بابەتێکی ترە.

بەهاری بەغدا، پارێزی حوکمی مەرکەزی*

پەتای هەڵبژاردنی پارێزگاکان تەواوی عیراقی گرتۆتەوە، ئەگەرچی هەڵبژاردنی ئەمجارە هەرێمی رەسمی کوردستان ناگرێتەوە، بەڵام پریشکی ئەم باسە لەرێی ناوچە رزگارکراوەکانەوە بەر ئێمەش دەکەوێت.باسوخواسەکانی ئەم هەڵبژاردنە بەکوێ گەیشتووە؟

ئەگەر گفتوگۆکانی ئەنجومەنی نوێنەرانی عیراق بەتەگبیرێکی هاوبەش تەواوبێت ئەوا یاسای رێوشوێنەکانی هەڵبژاردنی پارێزگاکان دەردەچێت و ئەمەمان بۆ ساغدەکاتەوە ئیدارە لۆکالییەکان بەچ دابورەسمێکی دیموکراسیی ئالوگۆری دەسەڵات دەکەن؟ هەروا رووندەبێتەوە ئیتر چەند خنەخنی دواخستنی ئەم هەڵبژاردنەش بکرێت سەرەنجام بنمێچی درێژەکردنەوەی وادەکەی نابێ ساڵی 2008 بترازێنێ.

بۆ خۆی لە بنچینەدا ئیستحقاقی هەڵبژاردن ئیستحقاقی دوو ساڵا لەمەوپێشە لەئاستی هاوپەیمانە هاوبەشەکە، ئەمریکادا، سەرۆک بوش دەمێکە بەتەمای ئەم پەرەسەندنەیە تا لەرێگەیەوە "تەگبیرێکی دیموکراسیی" بۆ بەشداری پێکهاتە سوننییە هەڵگەراوەکانی ژێرسایەی قاعیدە و ئیرهاب بکات. ئێستا کە لە دەستپێداهێنانی کۆتایی ئەم سیناریۆیەش نزیک دەبینەوە هەست دەکەیت نەک بوش و سوننەکانی، بەڵکو شیعەکانی سەدر، عیراقییە "بێ مەزهەبەکانی" عەلاوی و بێ سەبر و تەحەمولەکانی وەکو د.ئیبراهیم جەعفەریش چاوەرێی گەمەی هەڵبژاردنی پارێزگاکان دەکەن چ وەک نمایشێک بۆ تۆڵەسەندنەوە لە حکومەتی مالیکی و چ وەکو پرۆڤەیەک بۆ هەڵبژاردنە گەورەکەی داهاتوو، هەڵبژاردنی سەرتاسەری لە ساڵی 2009دا. لەبەرئەوە ئەگەرچی وادێتە بەرچاو لەباری زەمینەی تەشریعییەوە هێشتا کەینوبەینەکانی یاسای هەڵبژاردنەکە تێر گفتوگۆ نەکراوە و نەبۆتە تەشریعێکی دەوڵەمەند و پڕانی، بەڵام لەباری ئاتاجی پێویستی گۆڕینی سیاسییەوە ئیتر بە بەرییەوە نەماوە: هێزی تازە دروستبوون و ئامادەی نەبەردی سیاسیین، مالیکیش

---

* گۆڤاری هەفتانە.

نـــاتوانیٚ لە سیـــستمێکی دیمـــوکراتی چـــاودێریکراو لەلایەن عەرابـــی عیراقـــی دیموکراسییەوە، ئیدارەی بوش، خۆی لە گەیینی هەلومەرجەکە نەبان بکات.

هیچ گێچێکی ڕامکردنیش ناتوانیٚ سوکانی لێخوڕینی سیاسیی ڕێکبخات دوانەی چاودێری دەرەکی و هێزی ناوخۆیی هەمیشە ئامادەی نەبەردی هەڵبـژاردن نەبێت. بەم تەرزە شـــەمەندۆفەری پرۆســـەی سیاســـیی لە عیـــراق وا کەوتـــۆتە ریٚ کە دیموکراسیی خولەکی وئاڵوگۆریی دەسەلاتی شیرین وای لێهاتووە زۆر نۆرماڵ بێت و داخراوترین سیاسەتمەدار وتەنگنەزەرترین رەوەندی سیاسیی خۆشەببن وئەم پرۆسە چارەنووسسازەیان وەکو گەمەی تیلماج بێتە بەر چاویان.

ریزبەندی سیاسیی نویٚ

بـــۆ ئەم مەبەســـتە هێـــزە عیراقییەکـــان خەریکـــی ریزبەنـــدی سیاســـیی نـــویٚ و دروستکردنی بەرەی سیاسیی نوێن.

مەوسمی هەڵبژاردنـی دەسـەڵاتە لۆکالییەکـان، لەنـاو سیـستمە دیموکراسـییەکاندا، تەواو لە مەوسمی هەڵبژاردنە سەرتاسەرییەکانی وڵات جیاوازە.

خەڵکـی لە نمـوونە رۆژئاواییەکانـدا ئەوەنـدەی بەنـدی دەسـەڵاتە لۆکالییەکـانی خزمەتگوزاری راستەوخۆ و ئاوەدانی بەرجەستە پێشکەش دەکەن، ئەوەندە عەودالی هەڵبژاردنە نیشتمانییەکان نین.

مەسـەلەکە لە خـولی یانەکانی ناو وڵات دەچێـت لەچاو پاڵەوانێتییە کیـشوەری و جیهانییەکان.

لە خـــولی یانەکانـــدا یاریزانەکـــان تـــا دەســـتپێکردنی خـــــولەکان لە خـــۆ گواسـتنەوە وهـاتوچۆدا دەبـن و نرخیـشیان بەرز و نزمـی نـاو کـایەی کێبڕکێـی یانەکانە.

لە خولە کیشوەریی و جیهانییەکاندا ناسیونالیزم ئامادەیە، ئەمما چوار ساڵ جارێک نەک وەکو خولی ساڵانەی یانەکان. وێنەکەش لە عیـراق بەمـشێوەیە: جەعفەری بۆ یانەیەکی تازە دامەزارو (بزووتنەوەی ئیسلاحی نیشتمانیی) یاری دەکات و د.ئەحمەد چەلەبـیش حەز دەکا و نازدەکات. هەرچـی ئەیـاد عەلاویـە وەک چـۆن لیـستەکەی کەشتی نوحێک بوو بۆ خۆی، ئێستا هەرچی دەنکەجـۆیەکی ماڵی پاشای ئۆپۆزسیۆنی خواردبێـت لەدەوری ئەو گردبـوونەتەوە. جـاریٚ بەرنـامەی یانەکـانی تـر ئاشـکرانییە ئەگەرچـی دیـارە یـانەی "هاوپەیمـانیی کوردسـتان" ئەگەر بەشـدارییکردنی خـۆی یەکلایـی بکـاتەوە هەر بەهەمـان تـاقم و هەمـان فـانیلەوە یـاری دەکـات، بەلاٚم

یاریزانەکانی ئەوان و هی هەموو لایەنەکانی تریش دوای یەکلاییکردنەوەی سیستمی لیستی داخراو یان کراوەییەکەی، بچمەکانیان دەردەکەوێت.

یاریگای کەرکوک تارتانە!!

وتمان هەڵبژاردنی پارێزگاکان پەیوەندییان بە خزمەتگوزاری و دیموکراسی لۆکالییەوە هەیە. دیموکراسییەکە کە لە خوارەوە ڕا نەشونما دەکات، بەڵام چونکە لە عیراق هەمووشتێک بارگاوی کراوە بە سیاسەت، دوو دەورانی دیکەش هەڵبژاردنی لۆکاڵی لەژێر سێبەری سیاسەتە گشتییە عیراقییەکان و ململانێی پێکهاتە گەورەکانی عیراقدا دەمێنێتەوە. لەبەرئەوە سەیر نییە کە هەموو بارگرژییە نەتەوەیی و مەزهەبییەکان بۆ ناو جومگە لۆکالییەکانی دەسەلاتیش شۆڕدەبنەوە. هێشتا یارییەکە یارییەکی مەرکەزی گەورەکانە، بەڵام لە گۆڕەپانی جیاجیای پارێزگاکاندا.

بۆیە هەندێک هێز بابەتی گەرمی (ڕێککەوتننامەی عیراق- ئەمریکا) دەکەنە دەسکەلای خۆیان و لە پروپاگەندەی هەڵبژاردنەکاندا حکومەتی مالیکی پێ دەکوتن. ئەمە بۆ هێزە ئۆپۆزسیۆنەکان بابەتێکی ئامادەیە خوا داویەتی. هێزی پێکهاتەکانیش وەک بەشێکی جەمسەرگیرییە نەتەوەیی و مەزهەبییەکە، بابەتە نەتەوەیی و مەزهەبییەکان دەبنە کەمەندکێشی دۆست و لایەنگرە زیزبووەکانی دەستی کەم خزمەتی و بێ وەفایی بەرامبەر بەڵێنەکانی هەڵبژاردنی پێشوودا.

لەو نێوەندەدا کەرکوک بۆ کورد و موسڵا بۆ عەرەبی سوننە و هەرێمی باشووریش بۆ شیعە وزەی تێهەڵچوونێکی چۆنایەتی دەبن کە ئاگری ململانێکانی هەڵبژاردن گەشتردەکەن.

بەڵام ئەم تێهەڵچوونەی کورد گرێدراوی شێوەی هەڵبژاردنە لە کەرکوک. ئایا وای لێدەکەن کە (32- 32- 32) بێت و دڵی زۆرینەی کورد سارد دەکەنەوە لە دیموکراسی و دەستوور و هەموو چارەسەرییە ژیرەکان؟ یان وەکو پارێزگاکانی دیکەی عیراق دەبێت کە هەر لایە بە بازووی دەنگدەری خۆی دێتە زۆرانبازییەکەوە؟

بەشداری بکەین یان؟!

لەوەتەی عیراقی دیموکراسی سەرەتاتکێیەتی کێشەی کەرکوک دەبێتە وێستگەی ئەگەرونەگەری بەشداریی کورد لە هەڵبژاردنەکاندا، دواجاریش کورد هەر بەشداربووە و هەر سەربەرزی ناو کەرکوکیش بووە.

ئەمـسالّیش جێبەجێنەبـوونی مـادەی 140 وەک نەخـشەی ڕێگـای دیـاریکردنی چارەنووسی ناسنامەی کەرکوک و دەڤەرەکانی جێی ململانێ، باری گرانی خۆی بەسەر ڕەنگی ئاڵوواڵای هەڵبژاردندا کێشاوە، بەڵام ئەزمـوون پێمان دەڵێ کورد هەر بەشداریی دەکات و لەمەشدا زیانی نەکردووە و ناکات.

ئەگەر دیموکراسـی بـۆ کـورد زیـانبەخش بـوایە نە خەبـاتی بـۆ دەکـرد و نە دوژمنەکانیـشی لە ترسـی بـردنەوەی دیموکراسـییانەی کـورد دژی ڕاپرسـی، دژی شێوەی ئاسایی هەڵبژاردن لە کەرکوک دەوەستانەوە؟

هێشتا کورد بڕیاری خۆی لەسەر بەشداریی هەڵبژاردن یەکلایی نەکردبۆوە کە نەیارەکـانی ترسـیان لـێ نیـشتبوو و داوای هەڵبژاردنـی قۆڵبەسـتکراوی (32- 32- 32)یـان کـرد. ئەمەش گەواهییەکـی ڕۆشـنی ئەوەیە کە کـورد ئەگەرچـی دەشـێ کورسییەک لێرە و پۆستێک لەولا بدۆڕێنێ، بەڵام بەردەوامی پرۆسەی دیموکراسیی و بەشداریی بەردەوامی لەوەدا دەسکەوتی بۆ کەڵەکە دەکات و دیموکراسیش دەبێتە کەرەستەیەکی ستراتیژیی بۆ جێگیرکردنی مافە نەتەوەییەکان.

جا لەکاتێکدا کورد تەنها لە کەرکوک و ناوچەکانی ململانێ و تا ڕادەیەکیش لە بەغدای پایتەخـت گیـرۆدەی هەڵبـژاردنە و بەرەی پشتەوە، هەرێمـی کوردسـتان، لە ململانێی هەڵبژاردن پارێزراوە، کە وابێ ئەمە دەرفەتێکی چاکە هەموو تواناکانی کورد و سیاسـەتەکانی بچێـتە خزمەتـی هەڵبـژاردن لەو سـنوورە جـوگرافییەی ڕووبەرەکەی نیوەی کوردستانە و کەچی تائێستا لەدەرەوەی هەرێمی دانپیاندراوێتی.

تەنگژەی خانەقین یان تەنگژەی میدیای کوردی؟*

رووپێوێکی میدیای کوردستانیمان پێویستە لەم قەیرانەی ماوەی رابردوو تووشی پرسی کورد هات. رووپێوێک کە کێرفی سەرکەوتن یان ژێرکەوتنی رۆژنامەنووسیی کوردستان لەمامەڵەی تەنگژە نەتەوەییەکان دەربخات.

جارێ وا ئەو رووپێوە نەکراوەو ئەمەش یەکێکە لە کەموکوڕییەکانی رەوتی میدیا لە وڵاتەکەماندا کە سەنتەرو دەزگای وای نییە چاودێری ریتمی کارکردنی بکات. لەبەر ئەمەیە کەس نییە رێنوێنی میدیامان بکات و بەشی زۆری کەناڵەکان "ئەڵلا قویسن"یان کردووە بە بەرنامەو هەندێکی زۆر کەمیشیان بە ئیجتهادی خۆیان کاریان کردووە. ژبەر هەندێ ئەم تێبینییانەی ئێمەش هەر سەرەقەڵەمن و بۆ کردنەوەی چەند کۆدێکە کە یارمەتی تۆژینەوەی ئایندەیی بدات.

میدیا دەزگایەکی بێوەی نییە

لە هیچ شوێنێکی دونیادا میدیا بێ ئەجێندایەکی سیاسیی ئاشکرا یان پەنهان هەڵناسوڕێ. هێندە هەیە لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا کەناڵەکانی میدیا تەکنیکی وابەرز بەکاردێنن لە داڕشتنی پەیوەندییان بەکۆمەڵا، دەوڵەتو دەزگاکانییەوە کە پێویستیت بە لێوردبوونەوەیەکی زۆر دەبێت تا تاڵەدەزووە نهێنییەکان ببینیت. میدیا لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا ناشێ بەمە تۆمەتبار بکرێت کە پاشکۆی دەسەڵاتو کارەکتەرە سیاسییەکانێتی، بەڵکو بەشداری دەکات لە دروستکردنی خەیاڵدانی سیاسیی کۆمەڵاو دەزگا دەستەبژێرییەکانی. بەشداری دەکات لە ئاڕاستەکردنی فەزای سیاسیو مەزاجی گشتی میللەتدا. بەم مانایە "تۆمەتەکە"ی میدیا لە کۆمەڵە پێشکەوتووەکاندا دووقاتە نەک یەک بار. بۆ نموونە کە میدیای رۆژئاوا، لەوانەش رۆژنامەی نیویۆرک تایمز، ماوەی ساڵێکە هەڵمەتێکی دژی کوردو کەرکوک بەرپاکردووە، ئەوا لەسەر راسپاردەی سیاسەتمەدارانی ئەمریکا ئەمە ناکات، بەڵکو ئەمە میدیایە فەزایەکی

---

* گۆڤاری هەفتانە .

سیاسی وای دروستکردووە میزاجی گشتی خەڵکو خەیاڵدانی دەستەبژێری سیاسیی ئەمەریکا هەڵوێستێکی سەلبی لەداوای کورد بۆ گەڕانەوەی کەرکوک وەربگرن.

بەڵام دەبێ وریابین رەخنەکانی ئێمە لە میدیای رۆژئاوا نابێت هاوشێوەی رەخنەکانی نەتەوە سەردەستەکانی دراوسێمان بێت کە پێیان وایە رۆژئاوا وێنەی ئەوان دەشێوێنێت. لەم ئاستەدا دەبێ ئێمە وەکو نەتەوەیەکی بندەست سەنگەری رەخنەکانی خۆمان لە هی نەتەوە سەردەستەکان جیابکەینەوە.

ئێمە پێویستمان بە روانینێکی هاوسەنگانەیە بۆ میدیای رۆژئاوا: نە پێمان وابێت فریادڕەسی یەکەمو کۆتایین، وەکو هەندێک کە وەکو قورئان سەیری ستایلی کاری رۆژنامەوانیی رۆژئاوا دەکرن. نەپێشمان وابێت شەڕانگێزی رەهان وەکو هەندێکی تر وێنای دەکەن.

میدیای رۆژئاوا کوڕی فەزای فەرهەنگ و سیاسیی رۆژئاوایە: لە ئەنفال بێدەنگ دەبێت لێ لەسەر هەڵەبجەو کۆڕەو دێتە جواب. لەسەر ئەزموونی حکومڕانی کوردستان شانامە دەهۆنێتەوە، چونکە بۆ دژایەتی سەددام کاری پێیەتی، با تەنانەت ئەو ئەزموونە وەکو هەر ئەزموونێکی مرۆیی تر پڕ بێت لە کەموکوڕیو لەسەرکەوتنیش، بەڵام کە پرۆسەی رووخانی سەددام کۆتایی پێدێت لەدژی وەرگرتنەوەی کەرکوک دەکەوێتە تەقە لە کوردو هیچ خاڵێکی ئیجابی لە کورددا نابینێتەوەو وێنەیەکی رەشمان لەسەر نەخشدەکات. ئێمە روانینێکی میانڕەومان دەوێت کە تێبگات میدیای رۆژئاوا بەتەکنیکی بەرزی پێشەگەرێتی کار دەکات، لێ زۆر لە ئەجیندا سیاسییەکان دوور ناکەوێتەوە.

جا وەک بینیمان میدیا لە کانگای خۆیدا بێوەی و بێ غەرەز نییە، بە مەرجێک دەزگاکانی توێژینەوە لە رۆژئاوا بەردەوام ئەوانە دەخەنەژێر میکرۆسکۆبی هەڵسەنگاندنەوە.

ئیتر بۆ باوەڕبکەین لە کوردستان بێگەردو سینەسافە؟

شەڕە قسە

ئاڕاستەکانی میدیای کوردی لەم تەنگژەیەدا بە جوانی دەرکەوت. ئاڕاستەی حزبی رەنگدەرەوەی هەڵوێستی حزبەکانو ئەوی پەراوێزێکی زیاتری ئازادی هەبوو رەنگدەرەوەی هەڵوێستی دوانەیەک بوو (لایەنی خاوەندار یان لایەنی خاوەن هەژموون + ستافی بەڕێوەبەری کەناڵ یان مینبەرە میدیاییەکە) ئەم قسەیەش هێندەی دەستنیشانکردنی حاڵەتەکەیە هێندە بۆ تانە لێدان نییە، چونکە نەریتی

سپۆنسەریی میدیا خۆی لەخۆیدا گرفت نییە بە ئەندازەی ئەوەی پشتیوانی چی ئاڕاستەیەک دەکات لە کاری میدیایی؟ هەیە پشتیوانی ئاڕاستەیەکی شەعبەوی یان رۆژنامەوانیی سکاندال دەکات.

و هەشە کاری بۆ میدیایەکی سەنگینو دیموکراتە کە بەرپرسیاریتی گشتی لەسەرشان بێت. د.مەئمون فەندی لە کتێبی (حروب کلامیە)دا باسی شەڕە قسەی نێوان کەناڵە میدیاییەکانی عەرەب دەکات کە هەریەکەیان گوزارشت لە ئاڕاستەیەکی سیاسیی دەکەن. ئەو پێیوایە پێوەرە کلاسیکییەکانی کە میدیای ئازاد و پەیوەندی نێوان میدیاو دەسەڵات لە رۆژئاوا دیاریدەکەن بەسەر میدیای عەرەبیدا جێبەجێ نابێت، چونکە سپۆنسەرەکانی میدیای عەرەبی سیاسیین. ئەو شتێکی لە بابەت ئەم هاوکێشەیەی سەرەوە باس دەکات (لایەنی خاوەندارو سپۆنسەر + ستافی بەڕێوەبەر). بەو مانایە ستافی بەڕێوەبەریش دەتوانێ پەراوێزێکی بۆ مۆنۆپۆلکردنی مینبەرەکە هەبێت.

ئاڕاستەکانی میدیای کوردی

دەکرێ ئەم پۆلێنکردنە بەسەر میدیای کوردیشدا جێبەجێ بکرێت لەگەڵ رەچاوکردنی تایبەتمەندیتی دۆخی کوردستان. بەداخەوە تایبەتمەندییەکەش میدیای کورد بەچەند پلەیەک خستۆتە خوار میدیای عەرەبییەوە. لە کوردستاندا دەشێ هەندێک میدیا ناوی میلیشیای میدیایی لێ بنێین، چونکە خەسڵەتی میلیشیای هەیە:

"ناتوانین سپۆنسەری دیاری بکەین، چونکە وەکو میلیشیا باج لە زۆر کەس وەردەگرێت. لە پەناو پەسێوی دانیشتنە تایبەتییەکاندا سازش دەکاتو لەگەڵ لایەنە پێکناکۆکەکان رێکدەکەوێت لەسەر ئەرکێکی دیاری کراو بەرامبەر شتێکی دیاری کراو. ناتوانێت لەڕێی سەروتارو وتارە سەرەکییەکانییەوە ئاڕاستەکەی دیاری بکەیت. هەشیانە بەتایبەتی لە سایتەکاندا وەکو مەفرەزەیەکی دەموچاو داپۆشراو لەناکاو هەڵدەکوتێتو لە پاش خۆی جگە لە قوربانییە کوژراوەکان هیچ ئەسەرێکی تاوان بەجێ ناهێڵێ".

لەم تەنگژەی دوایی خانەقیندا ئاسەواری کاری ئەم جۆرە میدیاییە دەرکەوتن کە بێ هیچ بەرپرسیارێتییەکی گشتی بەرامبەر پرسی نەتەوە، پرسی نیشتمانو پرسی گشتی کۆمەڵ یان بەلای توندڕەوی نەتەوەیدا دایدەشکاندەوە یان قسەی نەیارانی کوردی وەک موژدە بڵاودەکردەوە.

لەباری توندڕەوی نەتەوەیدا شەڕەکەی کردە شەڕی کوردستانو بەغدایەک کە "هیچ هیوایەک بە پێکەوەژیانی تێدا نەمابێت"، ئەمەش گرژییەکی نەتەوەیی بەتاڵی دروستکرد کە دیار نییە کورد دەرقەتی دێتو ئامانجە سیاسییەکانیشی لەگەڵ هیچ پێوەرێکی ئەقڵانی ـ نەتەوەیدا ناگونجێت.

لەباری ئەو میدیایەی قسەی نەیارانی کوردی وەکو مەنتیقو قسەی بێ لایەن هێنایەوە ئەوا کەم نین ئەو مانشێتو هەواڵانەی پێ بزانن یان نەزانن ئاشی نەیارانی کوردیان هەڵدەسوڕاند. لە هەردوو حاڵەتیشدا ئێمە نە میدیاییەکمان بینی ئەرکی پیشەیی خۆی جێبەجێ بکاتو نە مینبەرێکی کوردستانییمان بینی کە ئەرکی بەرپرسیارێتی گشتی خۆی لە بەرامبەر کۆمەڵگە جێبەجێ بکات.

میدیایی دیکەش هەن کە میلیشیایی نین لێ سپۆنسەرەکانیان ئەجێندای سیاسییان هەیە. هەندێک لەوانە لەو ماوەیەدا لەجێی راوێژپێدان (لەباری بیروڕا)و لەجێی کێشانی وێنەی رووداوەکانو وەکو ئەوەی خۆیان هەن (لەباری رووماڵکردنی هەواڵییەوە) کاریان بۆ پاکتاوکردنی حساباتی سیاسیی کرد لەگەڵ نوێنەرایەتی کورد لە بەغدا، چونکە ئەمە هەم لەگەڵ ویستی سیاسیی خاوەنەکانیانو هەمیش لەگەڵ ویستی نا رۆژنامەوانی ستافەکانیان یەکیدەگرتەوە. مەعلومیشە قینو رق لێبوونەوە نە لەبارەی پیشەییەوە دەتوانێت وێنەیەکی راستەقینە بکێشێ و نە لەباری ئەرکی سیاسیو ئەرکی گشتی میدیایی بەرامبەر بە کۆمەڵگە دەتوانێت شتێکی بەکەڵک پێشکەش بکات.

لەم حاڵەتەدا ئەو نموونەی د.مەئمون فەندی بەسەر ئەم جۆرە میدیایەدا جێبەجێ دەبێت کە لەبارەی ململانێی (شەڕەقسە)ی نێوان قەتەرو سعودیە دەیگێڕێتەوە. مەسەلە بۆ میدیاو بۆ خزمەتی گشتی نییەو پێوەرە رۆژئاواییەکانی بەسەردا جێبەجێ نابێت. مەسەلەکە بۆ پاکتاوکردنی حیساباتی سیاسییە. وەک چۆن میدیاشمان هەیە بۆ پاکتاوکردنی حیساباتی ئایدۆلۆژی کار دەکات کە ئەمە نموونەی ململانێی میدیای نێوان گرووپە پێکناکۆکەکانی لوبنانی بەسەردا جێبەجێ دەبێت: تۆ عەلمانیت کەواتا هەمووشتێکی ئیسلامی بشێوێنە، تۆ باکگراوندێکی ئیسلامیت هەیە، کەواتا هەموو خزمەتەکانی هێزە عەلمانیو دیموکراتییەکان بشێوێنەو ناوی میدیای ئازادیش لە خۆت بنێو ئەم تەنگژەیە بکە بە دەرفەتێک بۆ پەلاماردانی بزووتنەوەی رزگاریخوازی گەلی کوردستان کە بە زەرورەت تا ئێستا بزووتنەوەیەکی دیموکراتو عەلمانییە.

ئەفسانەی بێلایەنی

لەم ناوەڕاستەدا میدیای کوردی لە ئاستی دەرەوە بەم هەموو کەموکوڕییانەشەوە چاودێری دەکرێت. ناوەندە میدیایەکانی کە لە کوردستان مەشقمان پێدەکەن هەموو پەلاماردانێکی دەسەڵاتی کوردی بە میدیای ئازاد دەخوێننەوە. لێ هەر میدیایەک رەخنە لە سیاسەتی عیراق، لە سیاسەتی ئیقلیمیو نێودەوڵەتی بگرێت لە پرسی کوردو کەرکوکدا بە "میدیایەکی سەر بە حزبەکان" دەناسرێن. وەکو بڵێی میدیای کوردی هەر دەبێ دژی ویستەکانی کورد بێت تا پیشەگەریتی خۆی بسەلمێنێت. سەیر لەوەشدایە زۆر لە کارەکتەرە میدیاییەکانی کورد کەوتونەتە ژێر کاریگەری ئەم تێزەوە بێ ئەوەی بپرسن ئەی میدیای (سەربەخۆی عیراقی) بۆچی لەم تەنگژەیەدا لایەنگری موتڵەقی بەغدا بوو؟ ناپرسن ئەی بۆ میدیای بێ لایەنی رۆژئاوا لەم تەنگژەیەدا دەرگاکانی بەڕووی کورددا داخست؟ مەگەر لەبەر ئەوە نییە کە دەخوازن رێگە بەدەنگو رەنگی کورد نەدەن لەم جومگە زەمەنییەدا؟

مەسەلەی نەتەوەکان ئەگەر لەسەر واقیع ماتریالی خۆیان نەبێت سەد میدیا پشتگیرییان بکات نابنە شت، ئەمە مەسیجێکە بۆ ئەو میدیایەی توندڕەو و ناسیونال بوون... ئەگەریش لە واقیعدا ماتریالیان هەبێتو مێژووکرد بن سەد میدیا دژیان بێت رێی خۆیان هەر دەکەنەوە، ئەمە مەسیجێکە بۆ میدیای رۆژئاواو "دۆستەکانیان" لە کوردستان.

دەشێ بۆ دۆستەکانی پیشەگەریتی میدیا لەسەر شێوازە رۆژئاواییەکەی ئەو نموونەیە باس بکەین کە دۆستێکی ئەمەریکایی بۆی گێرامەوە: ئەگەر لاپەڕەی رۆژنامەکانی دوو سەد ساڵ بەر لە ئێستای بەریتانیا هەڵبدەیتەوە دەبینی بە ئازادیخوازانی ئەمەریکای گوتووە "تیرۆریست". لێرە نموونەکە خۆماڵی دەکەمەوە داخۆ (85) ساڵ پێش ئێستا میدیای بێلایەنو پیشەگەری رۆژئاوا چی بە مەلیکی کوردستان شێخ مەحمودی حەفید گووتووەو ئێمەی کوردیش چۆنی دەناسێنین؟

بۆ ئەوانەیش کە ئەم تەنگژەیان کردە دەرفەتی پاکتاوکردنی حساباتی سیاسیی دەشێ بڵێین رۆڵی هەموو کارەکتەرەکان سەرەنجام دەردەکەوێت، مێژووی دوور نا مێژووی نزیکیش دەریدەخات کێ کۆڵی داوە؟

ئیتر با میدیای میلیشیایی لەولاوە بووەستێ و قسەی لەسەر نەکەین. نەک بە مەفرەزەیەکی دەمووچاو داپۆشراو غافڵکوژمان بکەن.

نەخشەکە بە چ بارێکدا دەکەوێتەوە؟*

لەم ژمارەیەدا هەفتانە دۆسیێ نەخشەی سیاسیی کوردستان دەکاتەوە بۆ ڕووماڵکردنی ئاڕاستەی سیاسەتی ناوخۆیی لە هەرێم و تێگەیشتن لەو ئەنگێزانەی کێرڤی حزب و کارەکتەرە سیاسییەکان دەبەن بەرێوە و بە گوێرەی میکانیزمی گەشە، یان پاشەکشێ، یان لە چەقدا مانیان، شوێنیان دەردەخات.

تائێستا زەحمەتە بگوترێ باسوخواسێک لەسەر نەخشەی سیاسیی لەناو میدیاکان یان ناوەندەکانی توێژینەوە کرابێت کە دوور لە ڕوانینی لایەنداری یان حزبێتی یان حوکمدانی پێشوەخت ناو و ئامار و کاریگەری هێز و کارەکتەرە سیاسییەکان لەناو هەناوی سیاسەتی کوردیدا ڕوونکرابنەوە، ئەوی لەسەر شتێ لەم بابەتە دوا بێت یان بە وتاری هەڵوێست یان بە خیتابێکی گشتگیر لەسەری دواوە. جا لەم فەزایەدا (هەفتانە) ناتوانێ ئیدیعا بکات کە لە دۆسێکەیدا هەموو شتێکی ڕووماڵکردووە، بەڵام دەواتێت بڵێ بابەتەکەمان وروژاند و ئیتر با خەڵک و ناوەندی تریش لەم دەستپێکەوە بەردی تر لەسەر تەلارەکە هەڵبچنێ.

بەڵام بۆچی گرنگە نەخشەی سیاسیی بناسین؟ وەڵام بۆ ئەمە زۆرە، بۆ نموونە، چونکە ئەمەش زانیارییە و دەبێ میدیا ئەم زانیارییەشمان بداتێ. یان لەبەر ئەوەی هەموو هاوڵاتییەک لە کۆمەڵگە دیموکراسییەکاندا قەوارەیەکی سیاسییە و هەڵوێستی بە هەر بارێکدا بێت شوێن لەسەر ڕووداوەکان دادەنێت، کار لە هێزەکان و کارەکتەرەکانیان دەکات. زانینی نەخشەی سیاسیی و هێزەکانی لە هەڵبژاردندا یارمەتی دەنگدەر دەدات بڕیارێکی ژیرانە بدات کە چۆن دەنگی بە فیڕۆ نەڕوات؟ لەکاتی ئاساییشدا یارمەتی دەدات بە گوێرەی ئەو زانیارییانە لایەنداری بۆ هێز، یان بێ لایەنی بۆ خۆی هەڵبژێرێت و لە یەک مەسافە لەنێوان پێکناکۆکاندا بووەستێت. بەم مانایە زانین هاوڵاتییەکی ژیرمان دەداتێ کە لە بازاڕی مامەڵەدا باشترین شمەک هەڵبژێرێ و بکڕێت و نەکەوێتە داوی پڕوپاگەندەی بریق و باقی دەوری شمەکەکان.

---

* گۆڤاری هەفتانە.

هەروەها زانینی نەخشەی وا بۆ بڕیاردەری سیاسییش گرنگە: ئەگەر بڕیاردەری سیاسیی لە مەسافەی نێوان هێزەکان وەستابێت لەسەر شێوەی «سەرکردایەتییەک لە سەرووی مەیل و ئاڕاستەکانەوە»، یان بڕیاردەر هێزی سەرەکی پێکهێنەری حکومەت و دەزگاکانی بێت. گرنگە بزانێت کێ دەبێتە هاوپەیمانی لە بڕیاردان، کێ ئۆپۆزسیۆن و نەیارێتی؟ کامانەن ئەو هێز و گروپانەی دەبنە ململانێکاری چاوەڕوانکراو؟ هێزی خۆی لە چاو هێزەکانی تر چۆنە و لە کوێ کەموکوڕی هەیە و چۆنی چارە بکات؟

بە بارێکی تردا ئەم زانینە کار لەسەر نەخشەکانی بەڕێوەبردنی وڵاتیش دەکات. بڕیاردەر لە کۆمەڵە دیموکراتەکاندا ناشێ حوکمی خۆی بە هەتاهەتایی بزانێت کە نەیارەکانی پانتایی لێ داگیرنەکەن، نارەزاییەکانی لێ گاڵنەدەن و تەبەنی ویست و داخوازییەکانی نەکەن، بۆیە لە ئیدارەدانی دەوڵەتیشدا پڕکردنەوەی کەلێنەکان لە زوومی ناوچە یان لایەنە بێ خزمەتەکان، هەم لە قاودانی گۆڕان و نارەزاییە، هەمیش خزمەتێکی دەوڵەتدارییە.

دیارە ئەم هەڵسەنگاندنە بۆ ئۆپۆزسیۆن یان هێزە دووەم و سێیەمینەکانیش ڕاستە. زانینی نەخشە یارمەتی دروستکردنی هاوپەیمانێتی، ناسینی شوێنگەی کۆمەڵایەتی، جوگرافیای هێزەکانی دەدات. ڕێگە بۆ ڕەچاوکردنی سیاسەتێکی ئەقلانی دەکاتەوە کە حیسابی قازانج و زیان لێکبداتەوە. بێ داتا و پێدراوەکان هێزەکان سەرچڵییەکی گەورە دەکەن، ئەگەر نەڵێین سەری خۆیان بە فەتارەت دەدەن.

لەبەر ئەوە دۆسێی وا دەتوانێت بەشداریی بکات لە عەقلانیەتی سیاسیی لەوەختێکدا پتر لە دەرکەوتنێک نیشانی دەدەن سیاسەتی کوردی لە دۆخێکی نا عەقلانی و گرژدا خەریکە ڕێی ئیدارەدانی ڕەوشی ناوخۆی لێ تێکدەچێت.

دیوێکی دیکەی گرنگ کە پەیوەستە بە ناسینەوەی نەخشەی سیاسییەوە ئەوەیە ئایا هێزی نوێ لە کۆمەڵی کوردەواری سەریانهەڵداوە، یانی هێزی کۆمەڵایەتی نوێ کە لە دەرەوەی پێکهاتە سیاسییەکانی ئێستادا وێڵبن بەدەوای گوزارشتی سیاسیی دا؟ هەموو گروپە کۆمەڵایەتییەکان سەرقەپاغی وا دەخوازن لەگەڵ ویست و داخوازییەکانیاندا بگونجێت. لە کۆمەڵە دیموکراتییەکاندا حزب و گروپە سیاسییەکان پێ بەپێی گۆڕانی سیاسیی و کۆمەڵایەتی گۆڕان لە خۆیاندا دەکەن کە بتوانن ئیستیعابی ویستی نوێی گروپە کۆمەڵایەتییە نوێیەکان بکەن. جاری واش هەیە گۆڕانەکان ئەوەندە گەورەن کە توێژە کۆمەڵایەتییە نوێیەکان ناخوازن بە سەد تیفتیفەی حزبەکان بخەڵەتێن، بۆیە یان دەچنە قۆناغی متبوونەوە یان هێزی نوێ لە

وەرچەرخانەکاندا گوزارشتیان لێ دەکەن و ئیتر نەخشەی سیاسیی گۆڕانی دراماتیکی بەخۆیانەوە دەبینن.

لە کوردستاندا نازانرێ مەیلی هێزی نوێ هەیە یان نا؟ بەڵام تێبینی دەکرێت گوزارشتی سیاسیی وا هەن کە دەخوازن هێزی کۆمەڵایەتی نوێ داڵدە بدەن تا لە هەڵێکدا شەرعیەت لە نوێنەرایەتیکردنیان وەربگرن. جا ئێستا دۆخەکە لەوەدایە نەخشەی ئەمڕۆی سیاسیی کوردستان دەتوانێ باوەش بە گۆڕانە کۆمەڵایەتییەکاندا بکات تا هێزەکانی هەناوی دەورانی تری گەشەکردن بە خۆیانەوە ببینن؟ یان ئیسلامی سیاسیی دەتوانێت لە یارییەکەدا نەقلەیەکی تر بکات بە قۆستنەوەی هەڵی سیاسیی ناوخۆ کە ڕێڕەوی وا هەن کار لەسەر بنکۆڵکردنی سیاسەتیی رەسمی کوردستان دەکەن.

لە هەموو ئەگەرێکیشدا دەبێ بزانین دەستبردن بۆ دۆسێی نەخشەی سیاسیی بێ گرفت نییەو جگە لەم بەسەرکردنەوەیە بەسەرکردنەوەی تریش هەڵدەگرێت.

سەرمایەگوزاری لە چینێکی سیاسیی تازەدا*

کوردستان پێویستی بە چینێکی سیاسی نوێیە. ئەوی بە زاراوە فەرهەنگییەکەی political class پێ دەڵێن، یان بە کوردەواری خۆمان چینێکی (جۆرێکی) نوێی سیاسیی پێویستە جیاواز لەم جۆرەی ئێستا. یانی بە مۆدیلە جیهانییەکەی بێت یان بەمانا کوردەوارییەکەی، توێژێکی سیاسیی تازەمان گەرەکە کە دەورانێکی جیاواز لە کوردستان ئیدارە بدات.

بێگومان لەبەرخاتری جۆرێک لە گەشبینی نا، بەڵکو لەبەر ئەوەی هەڵسەنگاندنەکانمان بابەتی بێت و فەرهەنگی میانڕەوی و ناوەنجێتی سەرەوەر بکەین، هەر لە ئێستاوە ئێژم ئەم داخوازییە بۆ هاتنە ئارای چینێکی سیاسی نوێ مانای وانییە سیاسەتی کوردستانیی کارەکتەری چالاک و شایستەی نییە و لە سەرکردایەتی لێوەشاوە بێبەشە، بەڵام ئێمە قسە لەسەر چینێکی تەواو دەکەین کە دامودەزگای سیاسەت و هەژموون و دەسەڵاتداریێتی لە جومگە سەرەکییەکانیدا، هەڵدەسوڕێنن. ئەم چینە پێویستی بە هەژانێکی گەورە هەیە. هەژانێک بۆ ئەوەی بە فیعلی دەورانێکی تازە بابەت بێنێتە کایەوە دەبێ هەژانێکی نەرمونییان بێت، زۆرترین گۆڕان بکا و کەمترین زیان بە قەوارەی کوردستان بگەیەنێت بەو ئیعتبارەی قەوارەیەکی شایان و ژیارییە بۆ کوردستانییان. لەم پەیوەندییەدا کارەکتەری سیاسیی هەر ئێستاش دەتوانن رۆڵی پێشڕەوایەتی یان رۆڵی ئەنگێزەی رووداوەکانی گۆڕان بگێڕن.

راستییەکەی ئەگەر ئەم هەژانە گەورە و قووڵ و لەهەمانکاتیشدا نەرموونیان نەبێت نابێتە وێستگەیەکی نوێ و سەرەنجام دەورانێکی لەبار بۆ چینێکی سیاسیی تازە ناسازێنێ، چونکە ئامرازی هاتنە کایەی وێستگەی نوێ شێوەی دوارۆژی دەورانی تازەشمان بۆ دەکێشێت.

ئامرازی توندوتیژی، وەک دەفتەری ئەزموونی میللەتان دەریدەخات، دەورانێکی نوێی شێواو و چینێکی سیاسی شەلوکوێر بەرهەم دێنێت. واتا دەورانی نوێ هەر دێت

---

* گۆڤاری هەفتانە.

و چینــی ســەرقەپاغی خۆشــی لەگەڵــدایە. بەس وا شــێواوە کە دەشــێ نــاوی "پاشەکشێی"لــێ بنێین. جا با ئەم هۆشدارییە ناخۆشەش بدەین: هیچ پرەنسیپێکی وەک ئەوەی "ئاینــدە بــۆ راســتی و پێشکەوتن و رەورەوەی مێــژووە" دادمــان نــادات وەختێک دەورانێکی شێواو دێت و چینێکی سیاسیی پاشەکشێخواز و کۆنسەرڤاتیف باڵی بەسەردا دەکێشێ. چیرۆکی ململانێی سیاسیی لە کۆمەڵگاکانمان دڵنیایی ناداتە کەس مەگەر جیهاد و تێکۆشان و خاوەنداریێتی لە کوردستان و بەرپرسیاریێتی لە هەمبەر کوردەواری نەبێت گوایە دەبێت سیاسەتکردن وەک شەئنێکی گشتی ئەرکێکی مۆراڵی هەر دەستەبژێرێکی سیاسییە.

دێینەوە سەر خاڵی سەرەتا، تابپرسین پاکانەی داوای هاتنەکایەی چینێکی سیاسیی تازە چییە؟

پاکانەکە ئەوەیە چینی سیاسیی ئەمڕۆ لە تەنگەژەدایە، خۆشی دەرکی پێدەکات و ئارەزووی چارەسەرکردنیشی هەیە. بەڵام ئارەزووی قوربانیدان و تێهەڵچوونەوەیەکی شایستەی ئیستحقاقاتی نوێی تێدا کزە. ئیرادە هەیە، بەڵام تەکەلوسی کردووە و دەرەتانی دەستپێشخەری کەمە. یەک لە ئاماژەکانی ئەم وەسفە ئەمەیە بەشێکی دەستەبژێری ناو ئەم چینە سیاسییە تەنگەژەی هەستپێکراو لە گەندەڵی دارایی، ئیداری و هەندێک جاریش مۆراڵیدا سنووردار دەکات. لەکاتێکدا ئەمە بەشێکی تــەنگەژەکــەیە نەک هەموو بازنــەکە. مــانگی چــواردەی هەڵــسەنگاندن تەواو نابێــت ئەگــەر تەواوی وێــنەکە سەیرنەکەین:

دیوی شاراوەی وێنەکە پێمان دەڵێ چینی سیاسی تەنها بریتی نین لەوانەی بە رەسمی دەسەڵاتیان لەدەستە چ لە دەزگای تەنفیزیو چ لە دەزگای تەشریعی. بەڵکو "ئۆپۆزسیۆنە"کانیش بەشێکی چینی سیاسیی ئێستا پێکدێنن و تەنها بەیاننامەی راگەیەنــدراوی ئەســتۆپاکی ئەوان لە بەرپرســیاریێتی فەزای سیاســیی بە ئەمــڕۆ گەیشتوومان کورت ناکرێتەوە. فەزای ئەمڕۆ ئاکامی دەورانێکی سیاسیی جارانییە کە بۆ ئەمڕۆو ئاینده بڕ ناکات.

لە کوردستان ململانێ سیاسییەکە بەو ئاقارەدا براوە کە شەڕی نێوان دوو بەرەی شەڕی جیاوازە. لەکاتێکدا کۆمەڵگە لە وردەکارییەکاندا زۆر لەوە ئاڵۆزترە کە بەسەر خێرو شەڕ، چاک و خراپدا دابەش بکرێت.

بــۆ نمــوونە یەک لە رەهەنــدە هەرە جەوهەریــیە فەرامۆشــکراوەکان رەهەنــدی ململانێی نێوان نەوەکانە.

چینی سیاسی هەژموونداری ئەمڕۆ لەجێی ئەوەی رووبەڕووی تەنگەژەکان ببێتەوە بە خاوکردنەوە، یان کاکەبرالەیی پینەوپەڕۆیان دەکات. ئەمەش نە لەگەڵ تەجرەبەی هەژدەساڵە و نە لەگەڵ دیرۆکی شۆڕشگێڕی خەباتی شاخدا ناگونجێت. بڕوانن جاران شۆڕشـگێڕەکان لەگوندێکـدا بـێ ئەوەی خەڵـک داوایـان لـێ بکـات هەڵبژاردنـی ئەنجومەنی گوندەکانیان ساز دەدا، کەچی ئێستا هەڵبژاردنی ئەنجومەنی نیشتمانیی بەوپەڕی هێـزی خـۆیەوە لە دەرگـا دەدات، کوردسـتان بە نـابەدڵییەوە سـوچێکی دەرگاکەی دەکاتەوە.

بەشـێکی چینـی سیاسـیی کوردسـتان نـوقمی سیاسـەتی لۆکاڵی و نـاوچەگەرێتییە. رەخنەکردنـی ئەم رەوتە نـابێ وا لێکبـدرێتەوە کە ئـێمە فـشەمان بە خزمەتکردنـی کۆمەڵگە لۆکاڵییەکان دێـت، چـونکە خـۆی نیـشتمان بـریتییە لە کـۆی ئەم کـۆمەڵگە لۆکاڵییانە. بەڵام هەرگیز کۆمەڵگە لۆکاڵییەکان ناکەنە کۆی نیشتمان و یەکسان نین بە خەمی گەورەی کوردستانی. سیاسەتی لۆکاڵی سیاسـەتی تـوێژێکی چینـی سیاسـییە کە تەنها بەرلووتی خۆی دەبینێت و ئامادە نیـیە بەرپرسیارێتی رابـردوو، بەو پێـیەش بەرپرسیارێتی ئەمڕۆو سبەینێی نزیک، هەڵبگرێت. ئەمە شتێک لە بابەت "راکردن بۆ پێشەوە".

کوردستان پێویستی بەچینێکی سیاسی تازەیە بـۆ دەورانێکـی تـازەی بەرێـوە. ئەمە تەحەددا گەورەکەیە نەک ئەم ململانێ وێناکراوەی چایخانە سیاسییەکان و رۆژنـامە تابلیۆدییەکان سەرقاڵی نمایشکردنین.

کارەکتەرەکانی ئەو دەورانە کێن؟ نازانین! چونکە شرۆڤەکار ناو لەپ ناخوێنێتەوە، بەڵام وەک پێوەری رێختەر لەسـەرێتی بچـوکترین زەمـین لەرزە ببینێت. ئەمە فەتـوا نییە لێ شەرع شەرمی تێدا نییە کە بڵێین دوای هەژدەساڵا لە تەجرەبەی سەروەری و کەموکوڕی، توێژی نوێ و گروپی کۆمەڵایەتی نوێ پەیدا بوون کە لەناو سیاسـەتدا بەدوای نوێنەرایەتیـــدا دەگەڕێـــن و مامـــانی چینێکـــی سیاســـیی نـــوێن. ئەوەی دەرکەوتەکانی ئەم پێشهاتانە نە بینێـت ناچـارین پێـی بڵێـین هەر ئەو دەسکەوت و پاشکەوت، سەروەری و کەموکوڕییەکانی هەژدە ساڵی رابردووە سەرووسەکوتی توێژو گروپە کۆمەڵایەتییە نوێیەکانی وێنەکێشاوە.

هەژدە ساڵ دوای راپەڕیـن، شـەش ساڵ دوای نەمـانی بەعـس، ئێستا کوردسـتان گیرۆدەی سـەرکەوتن و شکستەکانی دەورانی رابردوویەتی. با دەرفەتی دەرکەوتنـی نەرمونیـــانی چینێکـــی سیاســـی نـــوێ بڕەخـــسێنین. چینێـــک کە ئـــالودەی دەردە سیاسییەکانی چەند دەیەی گوزەشت نەبێت.

ئەو تەرمە بنێژن، ئەم لاپەڕەیە بپێچنەوە*

بەڕێز سەرۆک وەزیرانی وڵات، نوری مالکی پێی ناخۆشە سیاسەتەکانی بەهی سەردەمی سەددام حسێن بچوێنرێت. لە رووی مۆڕاڵیشەوە پیاوێک لە حزبێکی دوژمنی بەعسەوە پێگەیشتبێت، حزبی دەعوە، هەقی خۆیەتی ناوو ناتۆرەی سەددامیزمی پێ ناخۆش بێت. لەگەڵ ئەوەشدا تەجرەبەی سەددام بەشێکە لە مێژووی سێ دەیە لە عیراقی هاوچەرخ و عیراقییەکان، جگە لە زەمانی سەددام وەک چەقی بەراوردکاری لە گەڵێک بواردا، هیچ دەورانێکی تریان لە یاد نییە، هەڵسوکەوتەکانی ئەمڕۆی سیاسەتی عیراقی پێ بپێون. بۆیە لێرە کە سیاسەتی مالکی لە بواری "هاوپەیمانێتییە جولاوەکانی" هەڵدەسەنگێنین، ناچارین بڵێین شتێکە لە بابەت ئەوەی دەسەڵاتی عیراق لە هەفتاکاندا کردی. هاوپەیمانێتی لەگەڵ کورد بۆ گوشارخستەنەسەر کۆمۆنیستەکان. راکێشانی کۆمۆنیستەکان بۆ "جەبهەی وەتەنی" تا گەلەکۆمەکێی دژی کورد دەرەتانی گەورەی لەبەردەم بکرێتەوە. دواجار پێچانەوەی هاوپەیمانێتی لەگەڵ کورد و لەگەڵ کۆمۆنیستەکان و هێشتنەوەی لافیتەی "جەبهەی وەتەنی" وەک سایەیەک بۆ چەند حزبێکی کارتۆنی.

سەیربکەن سەرۆک وەزیران لەگەڵ کورد هاوپەیمان بوو تا سوننە لە پەلوپۆبخات. سوننەی هێنایە سەر رایە بۆ ئەوەی کورد لە دەرەوەی هێڵی هەرێم بێ چارە بکات. بە درێژایی تەمەنی کابینەکەشی عەللاوی بێ دێوەزمەبوو. ئێستاش بۆ خۆدزینەوە لە ئیستحقاقی بەڵگەنامەی چاکسازی سیاسیی، دەخوازێت پێنج ساڵ ئێمە بباتەپاش و بەعسی ریشەکێشکراومان لێ قوتبکاتەوە.

جاران، بەعسمان بۆچی بوو؟

لە سەرەتای پرۆسەی سیاسیی عیراقی نوێوە دۆزینەوەی هەلومەرجێک بۆ پۆلێنکردنی بەعس بیرۆکەیەکی ژیرانە بوو. یاسای ریشەکێکردنی بەعس چەندە سزا بوو بۆ بەعس و بۆ بەعسییەکان، ئەوەندەش تولە رێگایەکی پێچاوپێچ بوو بۆ

---

* گۆڤاری هەفتانە.

جیاکردنەوەی بەعسییە هەرە خراپ خراپەکان و بەعسییە "باشەکان"، یان هەندێک جار پۆلینی وادەکران: ئەوانەی دەستیان بە خوێنی ئەم میللەتە سوورە و ئەوانەی بۆ رایکردنی وەزیفە و خۆدەرباز کردن ئیمزایان کردبوو.

بەوحاڵەشەوە، لە چوارچێوەی پرۆسەی ئاشتکردنەوەی نیشتمانیدا، یاسای ریشەکێشکردنی بەعس (ئەوی لە سەردەمی پۆل بریمەر دەرچوو بوو) لابراو دانەیەکی عیراقی جێی گرتەوە (یاسای لێپێچینەوەو دادوەری). ئەم یاسایە دەستکاریکردنێکی جەوهەریی ریشەکێشکردن بوو. لێ لە سەردەمی "یاسای ریشەکێشکردن" و هی سەردەمی "لێپێچینەوە و دادوەری"دا ئەو دەستەیەی کەم حەوسەلە بوو لە لێخۆشبوونی بەعسییەکان تەیفی حزبی دەعوە و لەناو دەعوەشدا رێزدار مالکی کە ئەوی دەمێ وتەبێژی ئیئتیلافی شیعی بوو. تەنانەت دەگوترێ بەڕێز مالکی گوتویەتی "عیراق دوو میللەتە: میللەتی بەعس و میللەتی نا بەعس. بێ لەوە باسی هیچ پێکاتەیەکی تر مەکەن". جا ئەم تێڕوانینە توندە بۆ کاتی خۆی خراپ بوو، ئەم شلەیەی ئێستاش بۆ گفتوگۆ لەگەڵا بەعس هەر خراپە. شتێکی نێوەنجیمان گەرەکە.

دۆسێی بەعس ئەگەر لەسەرەتای پرۆسەی سیاسییەوە بەجۆرێکی تر چارە بکرایە، کات و خوێن و فرمێسکێکی زۆر بۆ عیراقییەکان دەگەڕایەوە. ئەو کاتە قسە لەسەر ئاشتکردنەوەی بەعس شتێک رەوایی تێدابوو، چونکە:

- پێکهاتەی سوونە لە پرۆسەی سیاسییدا بزربوو. دەگوترێ زۆربەی بەعسییەکان لەوان بوون. ئەگەر بخوازرێت سوننە کەمەندکێش بکرێت، دەبێ لە بەعسییەکانیان خۆش بین.

— بۆ هەڵسوڕانی رەوڕەوەی دەزگای دەوڵەت پێویستیمان بە تەکنۆکراتە بەعسییەکان بوو.

- بۆ دەمکوتکردنی ناڕازییەکانی ئەفسەران و دەرەجەدارانی سوپای پێشوو، رێگامان پێویست بوو.

- بۆ رووتکردنەوەی تیرۆری قاعیدە و هاوشێوەکانی لە ژینگەی گەشەکردن و لێکردنەوەی هاوپەیمانێکی بە جەبەروتی وەکو بەعس.

- بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی ئامادە نەبوونی تەیاری ناسیۆنالستی عروبی لە پرۆسەی سیاسیی عیراقدا.

- بۆ سواخدانی کون و کەلەبەری سنوورەکانی عیراق بە دیوی سوریادا.

بەڵام بەداخەوە هیچ کام لەم تەنگەژانە هانی جەمسەرگیرییەکانی عیراقی نوێی نەدا، لاپەڕەیەکی نوێ لەگەڵا بەعس هەڵبدەنەوە. کەچی وا ئێستا شەخسی سەرۆک وەزیران "داکۆکییەکی" درەنگوەخت دەکات لە بەعسییەکان. ئەمە لەکاتێکدا:

- سوننە هاتوونەتە ناو پرۆسەکە و پێویستیمان بە گێڕانەوەی بەعسییەکان نەماوە.
- عرووبە لە هێز و حزبی تردا خۆی دەنوێنێ.
- تیرۆر پەکخراوەو رووی لە کزییە.
- دراوسێکانی عیراق، دیمەشق، لە دژی پرۆسەی سیاسی عیراق قسوریان نەکردووە و نایکەن، ئیتر بۆچی لەبەر وان دەرگا بۆ بەعس بکرێتەوە؟!
- جیهازی بیرۆکراسی دەوڵەت کەوتۆتەکار و لە بەعسمان کەم نییە.

ئەمانە هەمووی باعیسی بێ منەت بوونە لە بەرامبەر بەعس و هیچ جەدوایەک بۆ گفتوگۆ لەگەڵیان ناهێڵێتەوە.

ئێستا، بەعسمان بۆچییە؟

ماشەڵڵای لێبێت عیراقی ئەمڕۆ لە شۆڤێنی و رەگەزپەرستی کەم نییە، تا بەعسیشی بێتەوە سەر. نزیکەی ساڵێکە ئەم وڵاتە ملی پێوە دەنرێت کە بەرەو ناوەندێتی بگەڕێتەوە و نەفەسێکی عروبی نەشونوما دەکات. ئیتر لەم دۆخەدا بەعسییەکان چی وەزیفەیەکی تریان پێ دەگێڕدرێت، ئەوە نەبێت ببنە هاوپەیمانی توخمەکانی رەگەزپەرستی لە عیراقی تازەدا؟

راستییەکەی بە دووریش نازانرێت هەر لەبەر ئەمە جووڵە کەوتبێتە سیاسەتی گێڕانەوەی بەعسەوە. یانی نەفەسی شۆڤێنی پێویستی بە ئەزموون و قاڵبوونی بەعس هەبێت لە بەرەنگاربوونەوەی کورد و بزووتنەوەی دیموکراتیدا.

لەگەڵا ئەمەشدا جێی سەرنجە بپرسین، ئەوە کام جۆری بەعسە کە دەخوازرێت بێتەوە ناو پرۆسەکەوە؟

- بەعسی قیادەی قوتری عیراق، ئەوەی سەر بە سوریایە کە وەکو هەرهێزێکی دیکەی ئۆپۆزسیۆنی عیراقی دژی سەددام بوو؟ ئەم بەعسە دەبوو لەسەرەتای پرۆسەی سیاسییەوە لە بەغدا بوایە. جا جێی خۆیەتی بپرسین کێ نەیهێشت بێتەوە: دیمەشق یان "عیراقییە تازەکان"؟
- بەعسی قیادەی عززەت دووری کە یەکێک لە (55) تاوانبارە داواکراوەکەیە و ئەوی بۆ عەلی کیمیاوی دەشێ، پێویستە بۆ ئەویش جێبەجێ ببێت؟ نەک گفتوگۆی لەگەڵدا بکرێت.

ـ بەعسی قیادەی یونس ئەلئەحمەد کە وەکو ئەوی عززەت دووری دوسێیەکی تاوانی لە سەردەمی رژێم و لە سەردەمی تیرۆری دژی پرۆسەی سیاسیشدا هەیە؟

ئەم بەعسە بانگهێشتکراوە یان بەعسییە (بێ وەیەکانی) لەبەر وەزیفە بوونە بەعسی و لە ترسی پرۆسەی سیاسیی نوێ، ئەمڕۆ بەشێکیان پەرتەوازەی دراوسێکانمان بوون؟

بەداخەوە بانگەوازی حیوار کە سەرۆک وەزیر مەترەحی کردووە روونکردنەوەی لەسەر ئەم پرسیارانە نەداوە.

کێ هەقدار ترە؟

لە جێی لاکردنەوە لە بەعس، هەق نییە ئەولەویەت بۆ قوربانییەکانی دەستی بەعس بێت؟

هەق نییە سەرۆک وەزیران ئاشتی لەگەڵ کورد، لەگەڵ سوننە تازەکان، لەگەڵ عەللاوی و دیموکراتخوازەکانی تەیفی عەلمانی بەرپابکات؟

لەجێی ناردنەوە بەشوێن ئەوانەی مێژوو دەستی لێ شۆشتون، هەقیان نییە سەرۆک وەزیران تەنانەت لا لەو ناسیۆنالستە عەرەبانەی عیراق بکاتەوە کە دەخوازن لەگەڵ کاروانی دەست پێداهێنانەوەی بیری قەومی عەرەبیدا بە رێبکەونو رەخنەیان لە رەوتی چەندین دەیەی عروبە هەیە؟

لەجێی پێشێلی دەستوور، بە چاوپۆشین لە حزبی بەعسی قەدەغەکراو باشتر نییە، بەڵگەنامەی چاکسازی سیاسی جێبەجێ بکرێتو کەمێک دەست لە دەسەڵاتی فانی شل بکرێت؟

لەجێی گەڕان بە شوێن ئەو بەعسیانەی تائێستاش لە ئەدەبیاتو رەفتاری پێشوویان پەشیمان نین، هەق نییە فەزای سیاسیی، کلتووری و ئەمنی بەغدا وای لێبکرێت کە دەیانو سەدان هونەرمەند و راکردووی دەستی هەژموونی تەیفە دینییەکان بگەڕێنەوە ولاتی خۆیان و لە ئاوارەییو دەربەدەری دەربازیان بێت؟

ئەمە زیندوویەتییە بۆ عیراق یان هەڵدانەوەی گۆڕی گۆڕبەگۆڕبووی بەعس؟ ئەوی تەنانەت خاوەنەکانیشی خۆیان لێ بێ خاوەن کردووە؟

جێگۆڕکێ بە سروشتی ململانێی سیاسیی کورد کوردستان کەوتۆتە کوێی جیهانەوە؟*

لە قۆناغی ئێستاو و داهاتووی گەلی کورددا بابەتی سەرەکی تێکۆشانی سیاسیی لە باشووری کوردستان چی دەبێت؟ یان بە زاراوەی دێرینی ئەدەبیاتی کوردایەتی کامانە ناکۆکییە سەرەکییەکانن و کامانەش ناکۆکییە لاوەکییەکان؟ کامیان بۆتە باسی باو لەناو جموجۆڵی سیاسیی کوردستان و کامیان وادێتە بەرچاو کە فەرامۆشکرابن و خوانەخواستە دەشێ ئەو فەرامۆشکردنە لە زەین و ئەندێشەوە بگوازرێتەوە بۆ کرداری سیاسیی لە ئەجێندای رۆژنامەکاندا؟

لەوانەیە وەڵامی ئەم پرسیارە لە رووی سەرەتاکانی کوردایەتییەوە کارێکی ئاسان بێت: ئەوانە ناکۆکی سەرەکین کە لەگەڵا نەیارانی ویستی ئازادیخوازانەی کورد هەمانەو بابەتە ناوخۆییەکانیش ناکۆکی لاوەکین. بەڵێ حیسابیان بۆ دەکرێ، بەڵام نەک تا ئەو ئەندازەی شوێن بەناکۆکییە سەرەکییەکە لەق بکەن.

پلەی خوار سفر

ئەمە لە رووی سەرەتاکانەوە، کەچی کە دەچینە وردەکاری رەوشی سیاسەتی کوردییەوە بەداخەوە شتی تر دەبینین. ململانێی ناوخۆیی و ملشکاندن و یەکتری خواردن و تلخواردنەوە بەدەست گرفتی نێوماڵەوە وای پێ کردوین تینوتاوی ململانێ لەگەڵا ناکۆکییە سەرەکییەکە لە پلەی خوار سفرەوە بێت. رەنگە ئەمەش یەک لە دەیان هۆکاری تربێت کەوای لە نەیارەکانمان کردبێت گەفمان لێ بکەن و لە ئەزیێتدان و پاشەکشێ پێکردنمان سڵا نەکەنەوە.

بۆخۆم لە لایەنگرانی سووککردنی دۆخی ناوخۆیی نیم لەسەر حیسابی دۆخی دەرەکی، یانی پێموایە دەبێ حیساب بۆ ناکۆکی لاوەکی ناوخۆیی نێوماڵی کوردی، نێو حزبی کوردی و نێو بزووتنەوەی سیاسیی کوردستان بکرێت. دەزانم جموجۆڵی سیاسی لە کوردستان وەک جموجۆڵی هەر کۆمەڵێکی تر میکانیزمی ململانێ و

* گۆڤاری هەفتانە.

هەڵسوڕانی ناوخۆی هەیە و کۆمەڵی کوردەواریش وەک کۆمەڵەکانی خەڵق و خوای ئەم دونیــایە چــین و تــوێژی جیــاو ئینجــا بەرژەوەنــدی جیــاوازی دژ بەیەک و ململانێکاری تێدایە.

بەڵام ئەم بابەتە تایتڵی سەرەکی و لاوەکی هەمـوو گفتوگۆ، میتنگو سەرپەڕی رۆژنـامە و گۆڤـار و تەلەفزیۆنەکـان بێـت، ئەوەیـان گوزارشـتە لە تەنگەژەیەک کە پێویستە وەک نەخۆشییەک موعایەنە بکرێت و بیر لە چارەسەرکردنی بکرێتەوە.

لاپەڕەی هەنـدێک رۆژنـامە و گۆڤـار هەڵـدەدەیتەوە ئەڵێـی کوردسـتان (نـصفی جیهان)ەو ناوەندی سەرگۆی زەوییە. لە سەرووی ئەمریکاوەیە لە کێبڕکێی پێشکەوتن کە هەر ئەوەی ماوە گرفتە ناوخۆییەکانی چارەبکرێـت، ئیتـر دوژمنـی لە دەرەوە نیـیە. دەڵێی کوردستان لە چوارچێوەی وڵاتی شیعەستان و سوننەستانی عیراقدا نییە. دەڵێی کێشەی کەرکوک و نەوت و غاز و فیدراڵی و پێشمەرگەی چارەسەر کردووە، وا لەسەر ئەلفی مەقسورە و ئەلفی مەمدودە شەڕمانە.

بۆ تانە لێدانە

میـدیاکانی کوردسـتان بـاس لە کوردسـتانێک نـاکەن کە بە دراوسـێی گرفتـدار و شـۆڤێنی دەور دراوە. باسـی دەسـتکەوتە دەڵەمەکـانی کـورد نـاکەن کە هەڕەشـەیان لەسەرە، بەڵکو باسی تر باسی جێی نەزەری وانە و ئەم ناکۆکییە سەرەکییانەی کورد لەگەڵا نەیارەکانی تەنها ئەو کاتە دێنە بەرباس کە ببنە دەسکەلا بۆ تانەلێدان لە نەیارە سیاسییە ناوخۆییەکانمان.

یانی ئەم نـاکۆکییە سەرەکییانەی کوردسـتان کە دەیـان ساڵە ئەدەبیاتی سیاسـی کورد باسیان دەکا و شەهید و قوربانی بۆ سەرخستنی دەدرێت لەلای لایەنگرانی ناکۆکی لاوەکی دەبنە بۆنەیەکی تر بۆ بزواندنی ململانێ نەبڕاوەکانی ناوخۆ. لە جێی ئەوەی بـابەتی سـەرەکی تێکۆشـان و مـایەی کۆبـوونەوەی ناکۆکەکـان بـن لە دەوری یەک ئامانج، جارێکی تر بە قازانجی کێشە لابەلاکانی ناوخۆ تەوزیف دەکرێنەوە.

هەژموونی خراپی ئەم جۆرە میدیایە خەریکە کار لە نەسلێکی نوێی هەڵسوڕاوانی سیاسـی لە کوردسـتان دەکـات، ئەمـانە سیاسـەتی وڵات تەنهـا لە سیاسـەتی لۆکـاڵی گەڕەک و نــاوچە و شــارەکاندا کورتــدەکەنەوە. سیاســەتی لۆکــاڵی خەمخــواردوو لەململانێ لاوەکییەکان سیاسەتی کارکردنە بە قتعەو تەجزیئە.کە تاجری مەوادی خوردە و سیاسەتکاری کوردبین نەشونوما پێدەکات، ئەوی لەبەرپێی خۆی زیاتر هیچ نابینێت.

ئەم جـۆرە سیاسـەتە لەبیـری دەچێـت کە مەسـافەی نێـوان سـلێمانی-کەرکـوک، هەولێـر- کەرکـوک کەمتـر لە کـاتژمێرێکە و ئەو پریـشکەی بەر کەرکوک و خانەقین دەکەوێت، زۆری پێناچێت کاردانەوەکەی وا بەسەرسـەری هەڵەبجە و رواندز و زاخـۆوە. واقیعـی وا لۆکاڵی تەنـانەت ئەدەبیـاتی لۆکـاڵی وا ناجۆر بەرهەم دێنێـت کەناوچەکانی ژێر سایەی تەعریـب بە هۆکاری دۆخی خراپی خۆی دەزانێـت: ئەگەر ئەم کەرکوک و مەرکوکە نەبوایە، ئێمە چیمان دابوو لەبەزمو رەزمی ململانێ لەگەڵا بەغدا؟ وەک بڵێی سلێمانی و هەولێر بۆیە نابنە دوبەی، "مەخمور و کەرکوک و خانەقین" بەربەستن . لەکاتێکدا ئەم شارە تەعریبکـراوانە سـەرەنجام لەپـایەداری کوردایەتیـدا دەبـنە پەرژیـنو قەڵغـانی پاراستنی کوردستان.

چاکسازیی راستەقینە

جیاوازی ئەم سیاسـەتە لۆکاڵییە، ئەم جێگـۆڕکێیە بە نـاکۆکی سـەرەکی و نـاکۆکی لاوەکی لەگەڵا خیتابی چاکسازیخوازی و دیموکراتیزەکردنی کوردەواری چییە؟

بە رای مـن جیـاوازییەکە هەر ئەوەیە کە هیچیـان ناخـاتە جێـی ئەویتریـان. خیتـابی چاکـسازیخوازانە بەوە لە خیتـابی چەواشـەیی جیـادەکرێتەوە کە لەگەڵا چاکـسازی و نوێبـوونەوەیە، چـونکە کوردسـتانییان شایـستەی ئەوەن، چـونکە کوردایەتیش بۆ ئەوەی لە ململانێ سـەرەکییەکەیدا، لەگەڵا نەیـاران، براوەبێـت پێویستی بـــەوەیە لەناوخۆدا دیموکراسی تـرو چاکتر و نەرمونیانتر بێت. یانی بنچینە لێرەدا چـــــــاکسازی و چاککردنە بۆ کوردستان خـۆی و پتەوکردنی ریزبەنـدی ململانێـی سـەرەکیمانە بە چـارەکردنی نـاکۆکییە لاوەکییەکـان و گەشەپێدانی یەکریزی ناوخۆیی کوردەواری.

ئەم ویستە چەند جیاوازە لەو فەزا سیاسییە لۆکاڵییەی میدیای تابلیۆد بەرهەمـی دێنێت و بۆ شکاندنی ئەویتری بەرامبەر تەنانەت پەنا بۆ قسەی نەیار و دوژمـن دەبات و وەک بەڵگە و سەنەد مامەڵەی لەگەڵدا دەکات. یانی مرۆڤی هەرە ئالودە بە جگەرەکێـشان داوای جـگەرە لە رێبـواری سـەرەرێش دەکـات. مرۆڤـی ئـالودەش بە خەفەت خواردن لە ناکۆکی لاوەکی لەکونی دەرزیشەوە بێت شتێک بۆ مژوڵکردن هەر دەدۆزێتەوە تابیکاتە باسوخواسی کۆڕ و مەجلیس گەرمکردن. بە جۆرێک مرۆڤ هەنـدێکجار دەکەوێـتە گومـانەوە، ئەرێ ئەمـانە بـۆچی خەبـات دەکەن و راسـتەرێی تێکۆشان بەکوێدا گوزەر دەکات؟

سڕکردنی ناکۆکی

بێگومان هەن ملی ئەم قسانە دەچەمێننەوە: دیسانەوە بەناوی نیشتمانپەروەرییەوە دەخوازن دیموکراسی و چاکسازی ئاودیو بکەن. ئێ خۆ لە بەرامبەر ئەم ملچەماندنەوەی شیکردنەوە و لێکدانەوەدا مرۆڤیش دەتوانێت چەندین بەڵگە بخاتە پێشچاو: دیسانەوە بەناوی دیموکراسی ناوخۆییەوە، چاکسازی نێوماڵی خۆمانەوە دەخوازن چییەتی خەبات لە دژی نەیارەکانی کوردستان بشێوێنن و ململانێ لەگەڵ هاوسەنگەرەکانمان بکەنە ئەسڵ نەک ململانێ لەگەڵ بەرامبەرەکانمان!

یانی ئەی دیموکراسی، چاکسازیی و نیشتمانپەروەریێتی چەند بەناوی ئێوەوە تاوان ئەنجام دەدرێت؟

ئەوانەی بەناوی ناکۆکی ناوخۆییەوە ناکۆکی دەرەکی سڕدەکەن، ئەوانە لە بیریان دەچێت هەندێکجار هۆی تیژکردنەوەی ناکۆکییە ناوخۆییەکە ئەوەیە ئامانجە سەرەکییەکە، وێڵکراوە و ناکۆکییە سەرەکییەکە سڕبوە و چۆتە قۆناغی متبوونەوە.

بۆیە ناکۆکییە سەرەکییەکە بجوڵێنن، لە مەیدانی کارکردندا وردە وردە ناکۆکییە لاوەکییەکەش لەجێی خۆی دەجوڵێ و بەرەو چارەسەر دەڕوا.

شەڕ لە بەغدا، تۆز لە بەسرە*

جارێکی تر بەغدا دەبێتەوە مەیدانی ململانێیەکی گەرم لەپێناو پرسی کوردستاندا. بەمەش سێ کوچکەی کارکردن بۆ مەسەلەی کورد بەناو تۆڕێکی ئاڵۆزی جوڵەی سیاسەتدا گوزەر دەکات. بەغدا دەبێتەوە مەیدانی ململانێیەکی گەورە لەسەر چییەتی ناسنامەی دەوڵەتی عیراق. لە وەختێکدا پێنج لیژنە بۆ هەمان تایتڵ دروستکراوە: لیژنەی حوکمڕانیو شەراکەت، لیژنەی یاسای نەوت و غاز، لیژنەی پەیوەندییەکانی دەرەوە، لیژنەی سوپاو هێزەکانی ئەمنییەت و لیژنەی ناوچەکانی جێی ململانێ.

لەم زەمینەدا کۆنگرەیەکی گفتوگۆ لەسەر سەڵاحیاتی پارێزگاکان دەبێتە مەیدانی نەبەردی لەسەر دەسەڵاتی حکومەتی فیدراڵی و حکومەتە هەرێمییەکان. مالکی سەرۆک وەزیران هەڕەشە لە پارێزگاکانی خۆی دەکاو مەبەستێتی "حکومەتی هەرێم" بترسێنێ. د.بەرهەمیش کە نوێنەری کوردستانە لە دەسەڵاتی تەنفیزی عیراقدا، لە شوێنی خۆی، دەستوور دێنێتەوە مەیدان: تەجرەبەی سەدام لە بیرمەکەن. دەوڵەتی بەهێز هێزی خۆی لە هەرێمە بەهێزەکانییەوە وەردەگرێت.

ئەم شەڕە ململانێی ئیداریی نێوان سەرۆکی حکومەت و جێگرەکەی نییە. ئەمە شەڕی سیاسی نێوان دوو ئاراستەیە لە بیرکردنەوە، ئاراستەیەک کورسی مەستی ناوەندێتی دەکات و ئاراستەیەکی تر بە پرۆژەی عیراقێکی دیموکرات و فیدراڵ کە کوردستان پایەدارو عیراق سەربەز بکات، خۆی لە جیهازی بیروکراتی دەوڵەت ڕادەپسکێنێو ناهێڵێ وەزیفە بنەمای ئەو پرۆژەیەی کوردو دیموکراتخوازەکانی لە بەغدا کۆکردۆتەوە بنکوڵ بکات. جا ئەگەر وەزیفە تا سەربوایە خۆ سەدام خەیاڵی مانەوەی تاسەری لە کەللەدا بوو. هەر ئەو خولیایەی سەری بە فەتارەت دا.

حەشری پێشێلکردن

دوو مانگ سەرکۆمار لەوێ نەبوو، سەرۆک وەزیران بە ڕاستو چەپدا "شتی دەشکاند". لای لەهەر کێشەیەک دەکردەوە ئاڵۆزتر لە جاران دەستبەرداری دەبوو.

* گۆڤاری هەفتانە.

حەکیمەکانی وڵات هاتنەوە سەرخەت. تاڵەبانیو بارزانی، عەبدولمەهدیو هاشمی دەوری سەرۆک وەزیرانیان گرت تا هەوای "عیراقی بەهێز" سەری وڵات نەخوات. پێنج لیژنە پێکهات کە لە باریدایە نەخشەی ڕێگا بۆ عیراق دابنێت. لیژنەکان ئەویتر تەواو دەکەنو لەگەڵا بڕیاری پێکهاتنیان مەسجی جۆراوجۆر دەرکەوتن: مالکی بە باسی "حکومەتی ناوەندیی بەهێز" دەخوازێت شەراکەتی حوکمڕانی دیزە بەدەرخونە بکات، بە دروستکردنی "ئیسناد" لە دەورو خولی هەرێمی کوردستان باسوخواسی ڕێکخستنەوەی دۆسێی ئەمنیو سەربازی بێ بایەخ بنوێنێت. بە دەستی دەستی کردن بە ڕێککەوتننامەی ئەمنی، ناردنی بۆ دراوسێ دوورو نزیکەکانو گاڵدانی شاگردەکانی تا لەدژی پێشوازی هەرێم لە بنکەی ئەمریکایی قسە بکەن، تەقریبەن دۆسێی پەیوەندییەکانی دەرەوەش دەخاتە لاوە. شەهرستانیش بەسە بۆ چروککردنی ڕێککەوتن لەسەر یاسای نەوتو غاز لەکاتێکدا خودی "ئەمانەی عامەی ئەنجومەنی وەزیران"ی بەغدا کە ڕەشنووسی یاسای نەوتو غازی ناردووە بۆ پەرلەمان ڕەشنووسیی شوباتی 2007ی نەناردووە کە هەرێمو بەغدا لەسەری ڕێککەوتوون. جا پێنج لیژنەی تازەپێکهاتوو ئەمە چارەنووسیان بێت. ئیتر چی ماوە لە عیراقی دیموکراتیو فیدراڵی؟ ئەگەر عادەتەن بۆ هەموو ناکۆکییەک دەستوور مەرجەعە، کە دەستوور ببێتە بنێشتەخۆشەی بن زاری مالکی، دەبێ چی مابێت کە بنەمای پێنج لیژنەو بنەمای تەوافوقو یەکێتی ئارەزوومەندانەی عیراق بێت؟ مالکی بەچی سەرۆک وەزیرانو حکومەتەکەی لەسەر کامە دینگەی یاسایی پاڵیداوەتەوە؟

دەستوور دەستبەسەرە

کە دەستوور لە خۆی دڵنیا نەبێت، ئیتر هاوڵاتیانی بن سایەی دەستوور چۆن لەخۆیان دڵنیابن؟

سەرباری ئەوەش، لەهەر تەنگژەیەک دەرفەتێک هەیە. دەرفەتێک بۆ دەستپێکردنی ئەو شەڕە سیاسییەی دوودڵەکان هەوڵدەدەن خۆیانی لێ لابدەن. چیتر ئەم وڵاتە بە بەقوربانو بەساقە ناچێت بەڕێوە. دەبێ هەر کەسە و نرخی سیاسەتەکەی بدات. وەختێک سیاسەتی تاکڕەوانە مل بۆ پێکەوەسازان، دەستوورو شەراکەت نادات. دەبێ ئەو پەیژەیەی لەبن دەربهێنرێت کە پێیدا سەرکەوتووە.

ئێمە لەم حاڵەدا سەرۆک وەزیرانێکی تاکڕەومان هەیە کە لە دوومانگی رابردوودا خیتابی ناسیۆنالستی و ناوەندێتی خۆی لەدژی هەرێم ئاشکرا کرد. ئەمەی بۆ

شــرۆڤەکردنێکی تــایبەتی دەســتوور گێــڕایەوە، ئێــستا وا دەبیــستین دەســتووریش دەداتەبەر خەنجەر. ئیتر پشت بەچی دەستوورێک گەمە لەگەڵا کورددا دەکات؟

مەگەر تەنها یەک دەستوور کـــە وشەکەی یەکسان بێت بە دابونەریت نەک "قـانوونی بنەڕەتـی" بە تــــاریفە یاسـاییەکەی.. سـەرۆک وەزیـران دژی دەسـتووری نـوێیە و لەگەڵا "دەسـتوور"ی ڕێـڕەوی سیاسـیی ئەم دەوڵەتەیە لەوەتەی دامەزراوە: غەدرو پاشقولگرتن، ڕێککەوتنو پاشگەزبوونەوە، سەلماندنو پێچکردنەوە لەوکاتەی ناوەند بەهێز دەبێتەوە.

بۆچی دەبێ بەغدا هەمیشە پاوانی دیکتاتۆرەکان بێت؟

"بەغدا پایتەختی سیاسەتی کوردیشە" بۆیە ئەم شەڕە لە بەغدا دەکرێت: یان بۆ کەس نابێت یان بۆ کوردیش دەبێت. بچن عروبەچێتی لە رومادی، مەزهەبگەرایی لە نەجەف بکەن، بەڵام بەغدا بۆ هەموانە. گۆڕەپانی شەڕی سیاسیی هەمووانە. کوردستان بەڕێوشوێنی خۆی، سوننەستان بەڕێوشوێنی خۆی، شیعەستانیش (جا لە بەسرەی فیدراڵ یان هەرێمی نۆ پارێزگایی) هەروا، لێ بەغدا تاپۆی هیچ سەرۆک وەزیرانێک نییە.

کوردستان گیرۆدەی چییە؟*

1

کەس ناتوانێ نکۆڵی لەوە بکات کە وڵاتی ئێمە کوردستان، گیرۆدەی دەستەیەک کێشەی سیاسیی، ئابووری و ئیدارییە و بۆ چارەسەری ئەمەش پێویستمان بە دەسکێک هەنگاوی بوێرانە هەیە کە تایتڵە سەرەکییەکانی: چاکسازی، فراوانکردنی بازنەی بەشداریی سیاسیی، پەرەپێدانی توانای کارگێڕیی و تۆکمەکردنی دینگەکانی حکومەتێکی بەرپرس، یەکگرتوو، دیموکرات و نا نێوەندیتی لەخۆدەگرێت، یانی ئەمە ئەو نیازەیە کە دەبێت ڕێبازەکانی کارکردنی ڕۆژانەمان پێی بگات و هەرچی زووترە لێی نزیک ببێتەوە. ئەمەش، لە چوارچێوەی واقیعبینیدا، دەبێ ترۆمۆتەری هەڵسەنگاندنی ئەدائی سیاسەت و حوکمڕانی کوردی و دەستنیشانکردنی کێرفی هێزە سیاسییە دەسەڵاتدارەکان و بەشەکانی دەسەڵات بێت.

قسەکردن لەسەر سەرکەوتنەکان لەو ڕێیەدا مانای نا دیدەگرتنی کەموکوڕییەکان نییە و هەڵبەتە باسکردنی کەموکوڕی و گەندەڵییەکانیش نابێ ئەو سەرنجە بدەن کە دانی خێر بە دەستکەوتەکاندا نانرێت.

بۆیە لەم سۆنگەیەوە کە قسە لەسەر دەسکەلاکانی گۆڕان دەکەین بۆ جێبەجێکردنی ئەو هەنگاوە بوێرانە مانای ڕازیبوون بەو دۆخەی ئێستای کوردستان نییە و ئەوی دەخوازێ وا بیخوێنێتەوە دیدێکی بەرتەسکی گروپداری هەیە و لەم زنجیرە ئەڵقەیەدا خەم بۆ وەدەستهێنانی سۆزی ئەوانە ناخۆین.

1

قوربانی دەستی دەسکەوتەکانین

ڕەنگە یەکەم ناونیشانی لاوەکی سەیر بێتە بەرچاو کە دەڵێین ئێمە وەکو کوردستانییان بە پلەی یەکەم گیرۆدەی سەرکەوتن، دەسکەوت و گەشەکردنی

---

* ئەم بابەتە لە گەرمەی هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان، لە ساڵی 2009، بەچوار ئەڵقە لە ڕۆژنامەی ئاسۆدا بڵاوبۆتەوە.

خۆمانین لە هەموو ئاستەکاندا، ئێمە گیرۆدەی فراوانبوونی بێ ڕێکخراوی ژیانی کۆمەڵایەتی، ئابووریی خۆمانین، هەر لە ژیانی تاکە کەسێکمانەوە بۆ ژیانی دەستەجەمعی کۆمەڵ، دامودەزگا حکومەتی و مەدەنییەکان.

هەموو پێشکەوتنێک خواست و هیوا و خەون و تەماعی نوێ لەگەڵ خۆی دێنێت و پێویستە ئێمە بەدوای تاڵە دەزووی ئەم مەسەلەیەدا بچین، ئێمە دەتوانین هەژدە ساڵی تەجرەبەی ڕابردووی کوردستان لە هەموو ئاستەکاندا بکەینە سێ قۆناغی سەرەکییەوە – 1. قۆناغی 1991 – 1998: لەم نێوەندەشدا شەڕی ناوخۆ و دووکەرتبوونی دەسەڵاتی سیاسی و داڕزانی ئابووریمان هەیە.

2-قۆناغی 1999 – 2003 کە قۆناغی ئاشتی کوردستان، دەستپێکی بوژاندنەوەیەکی ئابووری چڕ، هاوکاری ڕێکخراوەکان لەم بوارە و بەرزکردنەوەی گوزەران و ژیانی ماددی فەرمانبەر و مامۆستایان...هتد.

-قۆناغی 2003 -بۆ ئەمڕۆ: دەکرێ ئەم قۆناغە لە هەموو ئاستەکاندا ناوبنێین قۆناغی بازدانە گەورەکە، چونکە – لە باری توانای ئابووری و داراییەوە بودجە بۆ کوردستان تەرخانکرا، ئابڵوقەی ئابووری سەر وڵات نەما و کۆنتاکتی کوردستان لەگەڵ ئیقلیم و دونیا گەشەی کرد.

-لە بواری ئاوەدانکردنەوە و پرۆژەی گەشەپێداندا پێشکەوتنی بەرچاو هەیە.

-لە بواری باشبوونی ژینگەی ژیانی هاوڵاتیان و دڵنیابوونیان لە ئەمڕۆ و ئایندەیان، گەشەکردنی توانای دارایی و توانای دروستکردنی خانووبەرە و فراوانکردنی خەیاراتی ژیانیان، هەروا پێشکەوتنی بەرچاو هەیە.

-ئەمە جگە لە بواری سیاسیی وەک دانپیانان بە قەوارەی سیاسیی کوردستان و کردنەوەی دەرگای دیبلۆماسێتی عیراقی و کوردستانیی بە ڕووی میللەتی کورددا.

ئێمە لەم زنجیرە وتارەدا سەرەتا تەرکیز لەسەر لایەنی گەشەی ژیان و ئابووری خەڵک و هی وڵات بە گشتی دەکەین و دواتر لە دەرفەتێکی تردا لەسەر پەرەسەندنە سیاسییەکانیش دەدوێین و ئەو لەمپەڕانەش هەڵدەسەنگێنین کە وایانکردووە دەسکەوتە سیاسییەکان هێشتا دەڵەمەبن.

دەگەڕێمەوە سەر دەستنیشانکردنی سەرەتا کە گوتمان کوردستان گیرۆدەی دەسکەوتەکانێتی.

وەختێک ئێمە دەزانین کوردستان لە یەک زانکۆی تاقانەوە دەگاتە قۆناغی سێ زانکۆی سەرەکی لە سلێمانی، هەولێر و دهۆک و چەندین زانکۆی ئەهلی و ئەمریکی و زانکۆی هاوبەش و زانکۆی تر لە کۆیە و چەندین کۆلیژی نوێش بە شارۆچکەکاندا

پەرتدەبن و پەیمانگەی هەمەجۆرەی ئاستبەرز دادەمەزرێن و ئەمانە هەزاران خوێندکاری زانکۆ و پەیمانگە دەردەچووێنن و دەکەنە خاوەن بەڵگەنامە و ئامادەی مەیدانی ژیان و خزمەت دەبن، لەسەر دوو ئاستدا ڕووبەڕووی ئەرکی نوێ دەبینەوە:

-ئاستێکیان پێویستی دابینکردنی هەموو پێویستییەکانی ئەو زانکۆ و پەیمانگە و ناوەندانە لە پێویستی ماددی و ئیداریی و توانای زانستی و لێکۆڵینەوەی جەدوای ئابووری و زانستی بەو ئیمکانیات و کەرەستانەی لەبەردەستدان.

ئاستێکیان خواست و ئاوات و هیوای ئەم هەزاران و دەیان هەزار دەرچووەی ئەم هەموو زانکۆ و ناوەندانەیە کە دەردەچن و بەنیازن لە بواری خزمەتی گشتیدا، لە ئیدارە، لە سیاسەت، لە ئابووری، لە بازاڕ و کۆمپانیاکاندا ئیشبکەن و ڕۆڵبگێڕن.

ئەمانە کە بەرهەمی فراوانبوونی ئاستی زانست و فراوانبوونی هەلی خوێندنن بۆ هەموو توێژ و چینەکانی کوردەواری لە شارە گەورەکانەوە بۆ شارۆچکەکان و بۆ ئاواییە دوورەدەستەکانیش، هەموویان جگە لەو هەموو پێداویستییەی دوای دەرچوونیان و دوای دامەزراندنیان دەبنە خاوەن دید و دونیابینی نوێی جیاواز لە دونیابینی نەوەی باوکەکانی دوێنێ لە پێش ڕاپەڕین و تەنانەت لە دەیەی یەکەمی ڕاپەڕینیشدا، ئەم گەشەکردنە لە بازنەی جوگرافیا و لە بازنەی توێژ و چینەکان و لە بازنەی جۆری خوێندن و ئاستەکانیدا هەمووی بەرهەمی گەشەکردنن و لە هەمانکاتدا دەردی ئەو گەشەکردنە دەردەخەن، ئەمما (دەردێکی تەندروست) کە دەبێ ڕەخنە لە شێوەی چارەسەرکردنەکەی بگرین، پێشنیاز بۆ چارەسەری هەڵاوسانی ئەو گەشەکردنە بکەین، کار بۆ نەخشە و پلانێک بکەین (کۆنترۆڵی) ئەو گەشەکردنە بکات و بەرنامەڕێژی بکات تا بچێتە جۆگەلەی گەشەکردنێکی هاوسەنگ و عەقڵانییەوە، چارەسەر ئەوە نییە نە ئەو خواست و دونیا بینییە تازەیە سەرکۆنە بکەین، نە ئەوەشە بڵێین کە واتا با ڕێ لە گەشەکردنی کوردستان بگرین و نە ئەوەشە لەسەر ورگی ئەو گەشەکردنە سەما بکەین و لەگەڵ دیاردەکانی وا مامەڵە بکەین کە ئاکامی (پاشەکشێن) نەک (گەشەکردن).

چارەسەر دیارە لە هەڵسەنگاندن و گفتوگۆی هێمنانەیە.

2

گیرۆدەی چانسی زۆرین

گیرۆدەبوون بە دەسکەوتەکانەوە خەسڵەتێکی تایبەتمەندی کوردستانیی نییە، بگرە خەسڵەتێکی جیهانییە لای هەموو ئەو کۆمەڵ و وڵاتانە تێبینی دەکرێ کە

بە قۆناغی ئینتیقالیدا تێپەڕدەبن. هەموو گەشەکردنێکی ئەو کۆمەڵانە گرفتی قۆناغی ئینتیقالی دروستدەکەن، چونکە هەڵــــومەرجی گـــوزەران و دۆخی ژیانی سیاسیی و ئابووری وڵات دەگۆڕێ. میدیاکان لەسەر دۆخی پاکستانیش شتێکی واهەیان گوتبوو کە بوژاندنەوەی ئـــابووری و گەشەکردنی تویژی ناوەڕاست خواستی جەماوەرێکی بەرینی بۆ نوێنەرایەتی و ڕۆڵگێڕانی سیاسیی نوێ کردۆتەوە.

ئەمە لە نیوەی دووەمی نەوەدەکان لە کۆمارەکانی پێشووی سۆڤێت و لە هەندێک وڵاتی جیهانی سێیەمیشدا قەومان، هەر وڵاتە و بەگوێرەی ئیجتهادی خۆی چارەی کرد. هەبوون سەرکەوتن لەوەدا و هەشبوون تێکەوتن.

لێ ئەوی چانسی سەرکەوتن مسۆگەر دەکات مامەڵەی شێنەییە لەگەڵ دەرکەوتەکانی ئەو جۆرە گەشەکردنە نەک مامەڵەی توند و بەریەککەوتن.

دەگەڕێینەوە سەر کوردستان، وڵاتەکەمان هەروەها گیرۆدەی بەرگەنەگرتنی ئەو چانس و دەرفەتە گەورە دارایی و ئابوورییەیە کە لە بەردەمیدا کراوەتەوە.

بەڕای بەندە بەشێک لە دەرکەوتەکانی خراپی ئەدائی ئیداری و ئابوورییمان بۆ ئەوە دەگەڕێنەوە هێشتا وزەی ئیداریی و توانا مرۆیی و زانستییەکانی کوردستان لە گەلێک بواردا دەرەقەتی ئەو چانسە ئابووریی و داراییە نەهاتووە کە خراوەتە بەردەمی، بەتایبەتی لە قۆناغی سێیەمدا کە قۆناغی 2003 بە دواوەیە، کە قۆناغی هاتنی بودجە و ڕژانی ئیمکانیاتێکی زۆری دارایی و لاچوونی ئابلۆقەی ئابووری سەر کوردستانە.

دەبێ لە پاڵ باسی گەندەڵی و بە هەدەردانی سامانی گشتی هەڵوێستە لە ئاستی ئەو مەسەلەیەش بکەین بۆ ئەوەی هیچ نەبێ دەرگای تۆژینەوە و بڕیار لەسەر بەرنامەیەکی چڕی پەرەپێدانی توانای مرۆیی و توانای ئیداری دامودەزگاکانی حکومەت و کارمەندەکانی بدەین، یانی لە دەرەوەی تەنگژە و چەلەحانێی سیاسیی دامودەزگا پەیوەندیدارەکانی وڵاتی ئێمە ئەرکی دەوڵەتداریی خۆیان بە فراوانکردن و کەڵک وەرگرتن لەو چانس و دەرفەتە دووقات و سێ قات بکەنەوە، چونکە گرنگتر لە چانس و دەرفەتی زۆر پێویستە ئیدارەی دەرفەت و چانسە زۆرەکان بدەین. بێ لەوە. هەندێکجار لە غیابی دەزگای هەڵسوڕاوی ئیداری و دەزگای چاودێری و مۆنیتەری دارایی و هەڵسەنگاندنی ئیدارییدا توانا و دەرفەتی زۆر دەبێتە مایەی فیتنە و فەساد وەک لە هەندێک جومگەی کۆمەڵ و وڵاتەکەماندا دەیبینین.

گرنگە کوردستان، بە حکومەت و کۆمەڵگەیەوە، بە دەسەڵاتی سیاسیی و هێزەکانی تر و نێوەندەکانی کۆمەڵی مەدەنییەوە لە ئاستی ئەم هەموو توانا فراوانەی کە

قودرەتی ئیدارەدانیمان کەمە، هەڵوێستە بکەن. هەڵوێستەیەکی سلبی نا کە ئەو توانا و دەرفەتانە لەبار ببات و بەرگری لێبکەین کە نەیەنە ولاتمانەوە، بەڵکو هەڵوێستەیەکی ئیجابی وا کە سەرەنجام باش ئیدارەی ئەو دەرفەتانە بدەین و چاک کۆنترۆڵی بکەین.

گرنگتر لە قەبارەی بودجەی کوردستان، گرنگتر لە چانسی ئاوەدانکردنەوە و وەبەرهێنانی خۆماڵی و بیانی ڕێکخستنی توانای هەڵمژین و گرتنەخۆی ئەو توانایانە گرنگن.

ئەوی لەبەردەستدایە لە توانای جێبەجێکردنی کەرتی گشتی و کەرتی تایبەتی، ئەوی لەبەردەستدایە لە توانای ئیداریی و وەزیفی و تەکنیکی کەم نین لە ڕێی ئیدارەدانی توانای زۆر لەوە زیاتر کە دێنە کوردستانەوە، بەڵام بێ ڕێکخستنەوەی ئەو توانایە ناتوانین بۆ قۆناغی داهاتوو ئەرکی ئینتیقالی تەواو بکەین، بۆیە هەر ئێستا گیرۆدەی دەستی گەشەکردن و چانسی زۆری خۆمانین.

3
گیرۆدەی فراوانبوونی مەیدانەکانی خەباتین

ڕەهەندێکی تری گیرۆدەبوونی کوردستان، گیرۆدەبوونە بەدەست فراوانبوونی مەیدانەکانی خەبات لە کوردستان و عیراقدا، ئەمەش لەگەڵ خۆیدا کۆمەڵێک دیاردەی سیاسیی تازەی هێناوەتە کایەوە.

لە دوای ڕاپەڕینەوە مەیدانی خەباتی کوردایەتی فراوانتر بوو. بزووتنەوەی سیاسیی کوردستان هاتەوە ناو جەستەی کۆمەڵی کوردەواری و بووەوە حوکمڕانی کوردستان.

ئەمە دەرکەوتێکی جیاوازبوو لە جاران. جاران کوردایەتی لە لادێ و شارەکاندا قەتیس بوو، لە ناو شارەکاندا نهێنی و مەگەریش لە موفاوەزە و کاتەکانی ئاشتی لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندیدا دەرفەتی دەبوو لە ناو خەڵک و جەماوەرەکەی بێت. لە ڕاپەڕینی 1991ەوە بۆ یەکەمینجار کوردایەتی و بزووتنەوەکەی بووە حوکمڕانی ئەو کوردستانەی چەند دەیەیەک خەباتی خوێناوی بۆ کرد. تێکەڵبوونەوەی کوردایەتی، یانی بزووتنەوە سیاسییەکە، لەگەڵ کوردەواری، یانی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکە، هەم تێکەڵبوونەوەی شادی و شوکر بوو، هەمیش گرفتی لەگەڵ خۆی هێنا. داگیرکەران نەیاندەهێشت کوردایەتی لە کوردستاندا فەرمانڕەوا بێت، بۆیە دەزگای بیرۆکراتی دەوڵەت، کە ژیانی کۆمەڵی کوردەواری ڕێکدەخست، نە دەزگای کورد بوو، نە بە نەفەسی پێویستییەکانی کوردەواری کاری دەکرد. لە دەرەوەی شرۆڤەی

ئەدەبیاتەکانی جاران، کۆمەڵی کوردەواری هەر بە فیعلی کۆمەڵێکی پاشکۆی کۆمەڵی عیراقی بوو و هیچ ئیعتبارێک بۆ تایبەتمەندییەکانی ڕەچاو نەکرابوو. بەتایبەتی لە سەردەمی حوکمڕانی بەعسدا کە کوردستان کرابووە موستەعمەرەی ناوخۆیی داگیرکەر.

کوردستان لە 1991دا بەجۆرێک لە جۆرەکان تووشی دۆخی شیزۆفرینا هاتبوو. دامودەزگاکانی، ژێرخانەکەی، بۆ پێویستییەک دروستکرابوون، کوردایەتی و سیاسەتەکەشی هیوا و خواستێکی تری هەبوو کە هەمان خواستی خەڵکی کوردستان بوو، بەڵام خەڵکەکەشی گیرۆدەی تۆڕێکی ئاڵۆزی پەیوەندی ئیداری و دارایی و ڕێکخراوەیی بوون. دڵ لە لای کوردایەتی و ژیان و بەرژەوەندی لە چوارچێوەیەکی دیکەدا ڕێکخرابوو.

قۆناغی یەکەمی تێکۆشانی شار بۆ ئەوە بوو ئەم دۆخی شیزۆفرینایە لە کوردایەتی، کوردەواری و لە تاک و کۆی کوردستان چارەسەر بکرێت. گرەو لێرە تێکۆشان و کوردایەتی و خواستەکانی خەڵکی بوو بۆ باوەشکردن بەم تێکۆشانەدا. ڕێک لەم هەلومەرجەدا کوردایەتی خاوەن تەجرەبەی کەمی حوکمڕانی و کوردەواری تازە ڕزگاربووی دەستی ستەمی بەعس وا دەهاتە بەرچاو کە لە یەک کاتدا لە ململانێ و لە دانوستاندانیشدا بن. ململانێ بۆ ئەوەی هەر لایە و بەشێک لە مەرج و خەسڵەتەکانی خۆی بەسەر ئەوی تردا ساغبکاتەوە و دانوستانیش بۆ گەیشتنە لێکگەیشتنی هاوبەش و نەخشەی ڕێگایەک کە بۆ دواجار کوردایەتی و کوردەواری وا ئاوێزان ببنەوە سەد داگیرکەر نەتوانێت لێکیان بکەنەوە. بەمە ئێمە ئیتر دەبێ بڵێین لە دوای ڕاپەڕینەوە کوردایەتی ڕۆمانسی- شۆڕشگێڕی شوێنی خۆی بۆ کوردایەتییەکی نوێ چۆڵکرد کە کوردایەتییەکە لەناو تۆڕی ئاڵۆزی پەیوەندییەکانی شار، بەرژەوەندییە جیاجیاکانی گروپە کۆمەڵایەتییەکان و ئیستحقاقاتە سیاسییە ئیقلیمی و نێودەوڵەتییەکانی کاریگەری لەسەر کوردستانی چوار ملیۆن کەسی دادەنێت. بەمە ئیتر دەبێ بڵێین لە دوای ڕاپەڕینەوە کۆمەڵی کوردەواریش لە ستەم و بندەستی دەرچوو و بووە خاوەنی ئیرادەی خۆی کە هەندێک جار لە چوارچێوەی پرۆسەی دیموکراسیدا ئەم ئیرادەیەی تەنانەت لەگەڵ کوردایەتیشدا تاقی دەکردەوە. چیرۆکی حوکمڕانی کوردی و کوردستانی ئازاد ڕێک بریتییە لەم ئاوێتەبوونەوەی کوردایەتی و کوردەواری دوای زەمەنێکی زۆری دابڕانی نارەوا.

لەم سەرکەوتنە گرنگەدا کە کوردی کردەوە حوکمڕانی وڵاتی خۆی دیاردەگەلێکی خراپیش هەبوون کە ئەگەر یەک لایەنە سەیریان بکەین دیاردەی

خراپن، بەڵام دیاردەی دۆڕاون لە بەرامبەر سەرکەوتنە گەورەکەی کوردایەتی لە حوکمڕانیکردنی کوردستاندا:

1-ئیدارەی کوردستان میراتگری دوو جۆر ئەدەبیاتی ئیداریی دەوڵەتی ناوەندنی بوو: ئەوی خراپ و دواکەوتوو و دژی کورد بوو، ئەوی باش و چاک بوون و بۆ بەڕێوەبردنی وڵات شیاو بوون. کۆشش بۆ لابردنی خراپەکان و بۆ پایەدارکردن و پەرەپێدانی چاکەکان هەندێک جار سەردەکەوتن و هەندێک جاریش پەکیان دەکەوت. هەندێک جاریش بەمەبەست ئەم دوو دەرکەوتە تێکەڵ دەکران. بەشێکی دیاردەی گەندەڵی ئیداری بۆ ئەم تێکەڵکردنە دەگەڕێتەوە. نە هەموو شتێکی ئیدارەی دەوڵەتی مەرکەزی چاک بوون وەکو هەندێک فەرمانبەری مەسلەکی لێی تێگەیشتبوون و نە هەموو شتێکیشی خراپ بوون وەکو هەندێک لە کارەکتەرەکانی کوردایەتی وێنای دەکەن.

ڕێگای دروست ڕاستکردنەوە و گەشەپێدانی ئیداری بوو، نەک قبووڵکردن یان ڕەتکردنەوەی سەرتاپای ئەو کەڵچەرە ئیدارییە

2-بەریەککەوتنی کوردایەتی لەگەڵ کوردەواریدا هەر لە سەرەتاوە جۆرێک لە تۆران و زیزبوونی دروستکرد لای هەندێک کارەکتەر کە نەیانتوانی لەگەڵ کوردایەتی قۆناغی نوێدا هەڵبکەن و بەشوێن بزووتنەوە ڕۆمانسییە پاک و بێگەرد و پرۆفیشناڵەکەی جاراندا دەگەڕان کە قەت نەیاندۆزییەوە و ناشیدۆزنەوە.

لە ساڵی 1991 بۆ 2003، ساڵی ڕووخانی بەعس، کوردایەتی و کۆمەڵی ڕزگاربووی کوردەواریش پێکەوە خەباتێکی پڕ ئازاریان بەڕێکرد لە ڕێگای سەرکەوتن و هەندێک جاریش پەککەوتندا. لە 2003یشەوە کە ئەڵقەی داهاتوو باسی دەکەین، مەیدانەکە بە جۆرێکی تر فراوانتر بوو و گیرۆدەبوونەکەشی هەروا.

4

چانسی تر، تەحەدای نوێ

ساڵی 2003 قۆناغێکی ترە لە فراوانبوونی دەرفەت لە بەردەم کوردستان، بەم پێیەش ساڵی ترە لە گیرۆدەبوونی کوردستان، چونکە دەزانین هەر پەرەسەندنێک تەحەددیات و ڕووبەڕووبوونەوەی نوێ لەگەڵ خۆی دێنێ، پەرەسەندنی خراپ دەرکەوتنی خراپ و هی چاکیش دەرکەوتی چاک دێنێ، بەڵام ڕووشدەدا

پەرەسەندنە ئیجابییەکە وا گەورە دەبێت تواناکان لە هەموو ئاست و بوارەکاندا دەرەقەتی نایەن.
دەبێ دان بەو ڕاستییەدا بنێین پەرەسەندنی ڕووداوەکانی کوردستان و عیراق لە گەلێک بواردا ئەوەندە گەورە و کاریگەر بوون تەنانەت بۆ میللەتی کورد و بزووتنەوە سیاسییەکەش هەژێنەر بوو، چ جای بۆ عیراقییەکانی تر کە وەک کورد تەجرەبەیەکی سیاسیی دامەزراویان نەبوو، وەختێک بە حوکمی دۆخی ساڵنی (1991 – 2003) لە کوردستانی ئازاددا دەرفەتی کەڵەکەکردنی ئەزموون و دەرفەتی ئامادەسازی بۆ تەحەددیاتی نوێ هەبوو.
کورد بەپێی تواناسازی خۆی و ئەندێشەی لەسەر گۆڕان کەوتە ساتوسەودا لەگەڵ دۆخی تازەی عیراقدا، دۆخی فراوانبوونی مەیدانی خەبات لە ئاستی کوردستان لە ڕێی بڵاوبوونەوەی حزب و هێزەکانی لە کوردستانی بندەست (کەرکوک و خانەقین و شنگال و ناوچەکانی سایەی تەعریب)، لە ئاستی عیراق (بەشداری لە بیناکردنەوەی دەوڵەتی عیراق و پرۆسەی سیاسیدا) لە ئاستی ئیقلیمی و جیهانیدا کە کورد بووە نێوەندێکی گرنگی سیاسەتی عیراقی و ئیقلیمی و جیهانی بە حوکمی ڕۆڵی نوێی لە وڵاتدا.
ڕۆڵی کورد لە هەموو کایەکاندا هەم چانسی نوێی خستینە بەردەم، هەمیش بچڕانی توانا، کەموکوڕی و نائامادەگی ئێمەشی لە هەندێک بواردا دەرخست، دەبێ لێرە ڕەخنە لە خۆشم بگرم کە لە نووسینێکی پێش ڕووخانی بەعسدا ئیدعای ئەوەمکرد کوردستان توانای ڕۆڵێکی سۆپەرمانی هەیە لە عیراقی دوای سەددامدا، ئەم ڕۆڵەم لە قەبارەی خۆی گەورەتر دەهاتە بەرچاو، بەتایبەتی بۆ بواری واوەتر لە کایەی سیاسیی وامزانی کۆمەڵی کوردەواری خۆی وەک کۆمەڵێکی زیندوو بەشی ئەوە گەشەی کردووە عیراق داگیربکات.
خۆشحاڵم بەوە وەک زۆرێک لە خەڵکی کوردستان گەشبین بووم بەوەی ئەم ڕژێمە دەڕوا، بەڵام ئاستەنگەکانی بەردەم پرۆسەی سیاسیی عیراق و بەردەم کوردیش لەناو ئەو پرۆسەدا گاڵتەیان پێناکرێت.
ساتەوەختی ڕووخانی سەددام ساتەوەختی تەحەددای نوێیە، بۆیە ئەمەشیان بووە بۆنەیەکی تر بۆ گیرۆدەبوون، گیرۆدەبوونێک گەشەی سیاسیی و فراوانبوونی مەیدانی خەباتی کوردایەتی دروستی کردووە، دەسکەوتی بۆ هێناوین، بەڵام تەحەددای تری دروستکردووە کە دەبێ کۆدی ئەو تەحەددایانەش بدۆزینەوە تا چارەی بکەین.

بەداخەوە لەم تەحەددا نوێیەشدا ئێمە قوربانی و تەلەفی ڕێگامان هەبوو، چەند کارەکتەرێکی سیاسیی و تەنانەت توێژێک لە ڕووناکبیرە زیتوزیندووەکانیشمان تووشی شۆک، نامۆیی سیاسیی و تەزان هاتن، بەشێکی شڵەژانی سیاسیی ئەمڕۆ و دەرهاویشتە ناخۆشەکانی منمنۆکێ و ناکۆکی بەرهەمی ئەو نامۆ بوونە، ئەو شۆک و تەزانەیە.

ئەمە دەرهاویشتەیەکی بەداخە، بەڵام هی ترس و بیمیش نییە، هەمیشە ڕێی ئاوەدانی بەرەو پێشچوون وایە: لەوێ تەلەفێک، لێرە گرفت و دۆمەلێک، لێرە لە شارە گەورەکانی سیاسەتی کوردی جۆرێک لە پەستانی خوێن و لە شارە تازە ڕزگارکراوەکانیش کایەی زۆری کارکردن بە چۆڵی و بێ سەرپەرشت ماونەتەوە.

دیسانەوە ئەم تەحەددا نوێیانە مایەی ترس نین، بەڵکو مایەی وەئاگا هاتنەوەن کە دەبێ بە وزە و تینی ئەوی بەدی هاتوون دەستەمایە بۆ چارەی ئەو تەحەددا نوێیانە بدۆزینەوە.

تەحەددا ئاکامی گیرۆدەبوونە، بەڵام گرێ نییە نەکرێتەوە با بە دەست بیکەینەوە نەک بە ددان هەڵیپچڕین با نامۆبوون و شۆکی کردنەوەی چانسی نوێ بە پەرەپێدانی تواناکانمان لە قاو بدەین نەک بۆ خۆ خواردنەوە و قەتیس بوون لە قەڵا سەختەکانماندا.

کێن ئەوانەی داوای هەرێمی کەرکوک دەکەن؟*

1

لەگەڵ هاتنەپێشەوەی هەلومەرجی جێبەجێکردنی ماددەی 140 لەدەستووری عیراق، ئەو لەمپەڕانەش (هاتنە پێشەوە) کە نەیارانی ئەو مادده بەستەزمانە دەیانەوێت بیانخەنە بەردەم کۆششی ئەوانەی وا لەدەستووری وڵات دەڕوانن کە یەک پارچە ئیلتیزامی یاسایی پێکەوە بەستراوە، نەک چامەیەک شیعری بێ کێش و سەرواو بێناوەڕۆک کە هەر کەسەو ئەو کوپلەیەی لێ هەڵبژێرێت لەگەڵ سەلیقە، یان راستتر بڵێین لەگەڵ بەرژەوەندیی خۆیدا، بگونجێت. دەبێت ئێمە وا لەو رۆژو مانگە (زۆرانەی!) وەک سەقفی زەمەنی بۆ پراکتیزەکردنی ماددەی 140 دانراون بڕوانین کەچەند رۆژو مانگێکیشی بۆ تەگەرەو رێگری نەیارەکانیش حسابکردووە. ئێستا ئیتر لەرێی ماددەی 140ـەوە ململانێ لەنێوان رۆحی خێرخوازانەی ناوەڕۆکی دەستوور کەنیەتی پاکی یاسا داڕێژەری عیراقی لەپشتەوەیەو بۆ ئەوە لەچوارچێوەی دەیان بڕگەی دەستوورییدا داڕشتووە کەماف و ئازادیی و دادپەروەریی و یەکسانی بۆ عیراقییەکان دابین بکات، لەلایەک و لەنێوان رۆحی شەڕانگێزیی ئەوانەی بڕگە لەدەستوور گوڵبژێر دەکەن، راستتر دڕک بژێری دەکەن، لەسیاقی گشتی خۆی لایدەدەن، لەپێناو بەرژەوەندیی نارەوای دەستەیەک دەیخەنەگەڕ کە لەباری مۆڕاڵییەوە بۆیان نییە دەست بۆ دەستوور ببەن چ جای ئەوەی دەستدرێژیی بکەنەسەر، چونکە ئەوان لەبنچینەدا دژی ئەو دەستوورە بوون، دەنگیان بۆ نەداو دژی ئەو پرۆسە سیاسییەش بوون کە ئەو دەستوورەی لێهاتەکایەوە. جا ئێستا ئەگەر ئەوان لەباری یاسایی و دەستوورییەوە بۆیان هەیە وەک من و تۆی (بەرۆح و بەگیان دەنگدەر بۆ دەستوور) سوودی لێببینین، ئەمە دەبێ ئەو مانایە بدات بەدەستەوە کە ئەو عیراقییانەی ئەم دەستوورەیان نووسیوەتەوە، لەناویاندا کورد، هێندە بە ئەمانەتەوە نووسیویانە کە ئەو (عیراقییانەی) لەدژی بوون و بەشدارییان لەفۆرمەڵەکردنیدا نەکردووە ئەوانیش دەتوانن لێرەولەوێ خۆیانی تێدا بدۆزنەوەو خۆیانی پێوە بابدەن،

* ساڵی 2006 ئەم بابەتە بەچەند ئەڵقەیەک لە رۆژنامەی کوردستانی نوێ بڵاوبۆتەوە.

بەڵام ئەی یاری عەزیز بەخودای هەڵخەڵەتاوی، ئەم دەستوورەی فیدراڵی و هەرێم و ماددەی 140ی لەخۆگرتووە خۆمان نووسیومانەو دەزانین چۆنمان نووسیوە؟ وامان نووسیوەتەوە ئەگەر رۆح و نیەتە باشەکەی رەچاو نەکرێت سیحری بەتاڵ دەبێتەوە. ئێمە بۆ ئەوەمان نووسیوەتەوە کەمافی ئێمەو ئەوانیش دابین بکات. ئەگەر وای لێبکرێت هی ئێمە قوتبدات ئەوا مەعلومە بەشی وانیشی پێوەنامێنێ. ئەوانەی هەنووکە باسی هەرێمی کەرکوکی سەربەخۆ دەکەن بەپشتبەستن بەماددەی 119 لەدەستووری عیراق لەو تایپە نارەوایەی خەڵکن کەدەخوازن برگەی هەق و رەوا بۆ مەبەستی نارەوا بەکاربێنن. پەندو ئیدیۆمە عەرەبییەکەی دەڵێ (کلمە حق یراد بها باگل) بۆ دەرکەوتی لەم بابەتەو لەهەمبەر دوو گروپی لەو چەشنەی گروپی عەرەبی و تورکمانی نێو ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوک وتراوە. راوی برگەی 140 دەکەن بەبرگەی 119، بەڵام ئەگەر قسە لەسەر برگەکانی دەستوورە خۆ ئێمە هەر لەئێستاوە برگەیەکی دیکەشیان بۆ قۆپییە دەکەین کەدەشێ بەهەمان نییەتی خراپ، لەمپەڕ دروستکردن لەبەردەم ئاساییکردنەوە بەگوێرەی 140، بیخەنەگەڕ. ماددەی 23 لەدەستوور باس لەقودسیەتی موڵکداریێتی دەکات، باس لەوە دەکات، عیراقی مافی موڵکداریێتی هەیە لەهەر جێگەیەکی عیراقدا، دەیسا برا عەرەبەکانمان دەتوانن بڵێن (ئێمە لەکەرکوک نارۆین، چونکە ماددەی 23 ئەو مافەی پێداوین، ماڵەکانمان چۆڵناکەین، چونکە موڵکداریێتی موقەدەسە)، هەڵبەتە ئەمە بەشی (لاتقربوا الصلاه)یەو (وانتم سکاری)ەکەی ماوە. هەر ئەو ماددەیە دەڵێت: موڵکداریێتی بۆ مەبەستی گۆڕینی دیموگرافی قەدەغەیەو ئەگەر بەرژەوەندیی گشتی وایخواست دەشێ موڵکداریێتی لەو چەشنە وەربگیرێتەوە، پرسیار ئەوەیە (بەرژەوەندیی گشتی) لەوە باڵاتر هەیە کە لەپێناوی (یەکێتی نێو ریزەکانی گەلانی عیراق)دا، لەپێناو کۆتاییهێنانی فرمێسک و خوێن لەکەرکوکی جێی ململانێدا موڵکداریێتییەکی نارەوا کەموڵکداریێتی تەعریبەکانە، لەرێی قەرەبووکردنەوەیەکی رەواوە، پاکتاو بکرێت؟

2

ئەگەر قسە لەسەر برگەکان بێت خۆ برگەی 119 برگەیەکی بەردەوامی دەستوورەو دەشێ لەهەر ساتو زەمانێکدا عیراقییەکان بۆی برۆن و کارای بکەن، لەکاتێکدا برگەی 140 لەئەحکامی ئینتیقالیدا هاتووە، بۆ قۆناغی راگوزەرە لەتەمەنی عیراقدا، بۆ ئەوەیە کەرکوک وەک نەخۆشێکی پڕ برین و زام ببرێتە ژووری ئینعاشەوە، ساغلەم بکرێتەوەو ئینجا پێی بڵێین: ئەی کەرکوکی مایەی بەڵاو

گۆبەندی کوردو عەرەب و تورکمان، تۆ ئێستا تەنێکی تەندروستی دەتەوێت بۆ کوێ برۆی؟: -بۆ لای باوەشی کوردستان. -بۆ لای بەغداکەی جاران. -بۆ هەرێمەکەی (عەرەب و تورکمـان). -یـان لەداخـی عیـراق و ئێـران و تـوران سـەری خـۆت هەڵدەگری؟ بەڵام خۆ برایانی ئەنجومەن لەتورکمان و عەرەب و ئەوانەی لەپشتەوە هانیـان دەدەن، پـێش دروسـتکردنی هەرێمەکەیـان پێویـستییان بەپێـداچوونەوەی حیساب و کتابی خۆیان هەیە. (ئەوەی حسابی پاکە، لەموحاسەبە بێ باکە)، ئەی نـوێنەرانی تورکمـان و عەرەب لەئەنجـومەنی کەرکـوک! ئەم قـسەی سـەرەوە هـی نـوێنەرێکی هەرە دێرینی میللەتی کوردە لەمەجلیسی نوابی عیراقی مەلەکیدا، هی رەوان شـاد ئەمـین زەکـی بەگـی خـاوەنی موحاسـەبەی نیـابی و تەقەلای پێکهێنـانی (هەرێمـی) کوردستانە بە لەباوەشگرتنی کەرکوکیشەوە. (چاوتـان لێـیە ئـێمە چەنـد قەدیمین لەداخوازیی کەرکوک)و دەبڕوانن ئێوەش چەند تازەو ناشیئن لەداخوازیی هەرێمی سەربەخۆی کەرکوکدا: -1ئەگەر فیدراڵی و هەرێمی سەربەخۆی کەرکوک باشە ئەی برایانی جەبهەی تورکمان لەئەنجومەنی پارێزگا بۆچی سێ ساڵە داوای نـاکەن و دەتـانەوێ کەرکوک بەشێک بێت لە(مەرکەز)؟ ئێوە بێگومـان هەر لەبەر کەرکوک و ئەوەی چاوەڕێی دەکات تێبینیتان هەیە لەسەر پرۆسەی سیاسیی، ئەی بـۆچی دەنگتـان لەدژی دەسـتوور دا مـادامەکی بـڕگەی وای تێـدایە بـۆ پێکهێنـانی هەرێمـی فیـدراڵی دەستدەدات؟ ئەوەتـا ئێـوە دەتـانەوێ بـۆ کەرکـوکی بەکـاربێنن. -2ئەگەر هەرێمی فیدراڵی شتێکی باشە ئەی بـرا عەرەبە سونییەکانمان لەئەنجـومەنی پارێزگـای کەرکـوک بـۆ بـرا عەرەبەکانمـان لەڕومـادی و سـەڵاحەدین و موسڵ هـان نادەن ئەوانیش هەرێـم دروستبکەن و ئیتر بۆ دواجار بەیت و باڵۆرەی (فیـدراڵی و هەرێمەکان عیراق دابەشدەکەن) کۆتایی پێبێـت؟ ئەگەر پێکهێنانی هەرێم باشـە بۆ لەکەرکوکەوە دەستپێدەکەن کەجێی ناکۆکی و مشتومڕە؟ بۆ لەسێ گۆشەی سوننەوە دەسـتپێناکەن و ئینجـا بەرەو کەرکـوکی (فیـدراڵ) بکـشێن؟! بەڵام رووکەشـترین شرۆڤەکردنی سیاسی دەتوانێت بمانگەیەنێتە ئەو راستییە کەئەوان وشـەگەلی جوانی (هەرێم)و(فیدراڵ)یان تەنها بۆ پـووچەڵکردنەوەی داخـوازیی کوردستانێتی کەرکـوک دەوێـت؟ ئێـستا ئەوان باسـی تێـزی کەرکـوکی سـەر بەمەرکەز نـاکەن، ئەمەش بەجۆرێـک لەجۆرەکان نەقلەیەکی باشـە لەشـەترەنجی ململانێی کەرکوکدا کەتێزی کەرکـوکی سـەر بەمەرکەزی پاشەکـشەپێکردووە، ئەوان ئێـستا بـاس کەرکـوکێکی وادەکەن کە نەکەوێتە باوەشی کوردستانەوە، ئیتر چی لێ دێت قەیناکا؟ (قیروسیا با ئەم کاسە ژەهرەش بخۆینەوە! با داوای هەرێمی کەرکوک بکەیـن و زەرەر لەنیـوەی

بگەڕێتەوە هەر باشە). ئێمە لەمێژووچکەی سێ ساڵی رابردوودا ئەزموونی لەم جۆرەمان تاقیکردەوە کەدەشێ ناوی قوتکردنەوەی دژە تێزی لێ بنێین. دژە تێزێکی ئەوتۆ کە لەساتەوەختە هەستیارەکانی تێزی کوردیدا سەرهەڵدەداو بەسەرکەوتن یان شکستپێهێنانی ئەو تێزە کوردییە سەری خۆی کزدەکاو پایدۆزی لێدەکات. هەموومان لەبیرمانە لەسەروەختی باسوخواسی فیدراڵی لەیاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتدا، کە کورد داوای فیدراڵیەتی کوردستانیی جێگیرکراو لەسەر بنەمای راستییە مێژوویی و جوگرافییەکانی دەکرد، هەزار ناوو ناتۆرەیان بۆ دروستکرد، دەیانوت بلا فیدراڵی بێت، بەڵام با هی پارێزگاکان بێت. میرو گەدای هێزە عەرەبییەکان کەوتنە پێداهەڵگوتن بە فیدراڵی پارێزگاکان بێئەوەی کەس پێمانبڵێت شکڵ و ناوەڕۆکی ئەو شتە عاجباتییەی وا ناوی فیدراڵی پارێزگاکانیان لێناوە چۆنە؟ سەرکردەی تەیارێکی توندڕەو هەڕەشەی دەکرد (ئێمە هی پارێزگاکانمان پێ باشترە) لەسەر ریتمی تایتڵی فیلمی (البعچ یفچلهن شقراو). کەلێی ورد دەبوویتەوە ئەوەی ئەوان وەک دژەتێز دەیانخستەروو هیچ نەبوو جگە لەئیدارەی محەلی بۆ 18 پارێزگاکەی عیراق (ئەم مای باردە هەر ئاوە ساردەکەی خۆمانە).

3

سەیر بوو لەبەغدا کەئەوانەی کەمترین زانیاریی و پشتخانی کەڵچەری ئیدارییان لەسەر بەڕێوەبردنی ناحیەیەک نەبوو، وا پێیان لەسەر چەمکی بۆ هەر پارێزگایەک فیدراڵییەتێک دادەگرت، بەڵام ئەم دژە تێزە تەنهاو تەنها بۆ پووچەڵکردنی تێزی فیدراڵی کورد بوو لەسەر بنەمای جوگرافیای کوردستان. بۆئەوە نەبوو پارێزگاکانی تریش لەمەرحەمەتەکانی فیدراڵی بەهرەمەندبن، بەڵکو بۆ ئیحتیواکردنی خواستی کوردستانییان بوو، کەزانیان کورد فیدراڵی چەسپاند بەو جۆرەی خۆی دەیخوازێ، ئیتر باسوخواسی دژەتێزی خۆیان پێچایەوەو نەگەڕانەوە سەری. بگرە ئێستا دژایەتی دەستوور دەکەن کەڕێی بەهەموو جۆرە فیدراڵییەک لەهەر پانتاییەکی جوگرافی داوە: بەو جۆرەی کورد دەیەوێ، بەو جۆرەی شیعە دەیانەوێ کەنۆ پارێزگای باشوور، بەپارێزگا بڤە نەوتییەکانیشەوە، لەخۆبگرێت، بەو جۆرەی هەندێک پارێزگا دەیخوازن کەببنە هەرێمێکی جیاواز یان خۆیان لەهەرێمێکدا رێکنەخەن و بەسەرداوێکی لامەرکەزی بە بەغدای پایتەختەوە گرێبدرێن. ئیتر کەس باسی تێزی پارێزگاکانی نەکرد، چونکە تێزەکەی کورد سەرکەوت. ئەو تەڵەیە بۆ کورد نرایەوە، کەکاروانی کورد گوزەری کرد بۆ خۆیانی تێبکەون؟ بۆ لاینەبەن؟! ئێستاش ئەم تێزی هەرێمی

کەرکوکە بۆ ئەوە نییە خەڵکی کەرکوک بەفیدراڵییەکی تایبەتی خۆیان شادو شوکر بن، بەڵکو بۆ لەناوبردنی تێزی کوردستانێتی کەرکوکە. جا بەپشتبەستن بەو مێژووەی کەداخوازیکارانی (هەرێمی سەربەخۆ) لەتورکمان و عەرەبی کەرکوک، سەر بەبەرەی تورکمان و سەر بەگردبوونەوەی جەمهوری، کات و شوێنی داخوازییەکانیان بەچەوتی هەڵدەبژێرن، دڵنیام ئەگەر شارەکە خرایەوە سەر کوردستان ئەوان داواناکەن، هیچ نەبێت لەبەرخاتری میللەتی تورکمان و عەرەبی کەرکوک، لەناو کوردستاندا، کەرکوک ئیدارەیەکی خاوەن تایبەتمەندی فرەیی خۆی هەبێت، لەبەرئەوە دەبێت کورد خۆی مشووری ئەوە بخوات ئەگەر کەرکوکی وەرگرتووە بەپشتبەستن بەئەزموونی چەوساندنەوەی رابردووی خۆی پرۆژەیەکی وا گەڵاڵە بکات تایبەتمەندیی کەرکوک لەناو کوردستاندا رەچاو بکات بەجۆرێک زۆرترین مافی ئیداریی و یاسایی و وەکیەکی بۆ تورکمان و عەرەب و کلدۆئاشووریی شارەکە مسۆگەر بکات. لەکەینوبەینی فەرمانی ئیدارەو فەرمانبەردا ئەو فەرمانبەرە سەرکەوتووە کەچاوی لەگەشەکردنی خۆی، لەئەرک و مافەکانی خۆیەتی، نەک ئەوەی بکەوێتە رکابەری دوژمنکارانە لەگەڵ هاوپیشەکەی و چاوی لەپێشکەوتن و دەستکەوتی ئەوبێت، نەک بۆئەوەی بەمۆدێل وەریبگرێت و چاوی لێبکات، بەڵکو بۆئەوەی کار بۆ لەمپەڕ دروستکردن بکات و کۆسپ بخاتەرێی، ئەمە رێک لەنموونەی تێزی هەرێمی کەرکوکدا دەبینرێت. بەمجۆرە دەبینین (هەرێمی سەربەخۆی کەرکوک) هەر بۆ تەگەرە خستنەبەر پرۆژەی کوردستانێتی ئەو شارەیە، ئەگینا برایانی عەرەب بەشیعەو سوننەوە، برایانی تورکمانی ئەنجومەنی کەرکوک باش دەزانن ئەگەر هەرێمی کەرکوکیش پێکبێت بەو حاڵەی پێش ئاسایی کردنەوەشەوە سەرۆکی هەرێمەکەو سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران و وەزیرە گرنگەکان لەکورد دەبن و مەگەر بۆ راگرتنی دڵی وان سەرۆکی پەرلەمانی کەرکوکیان بەربکەوێت، جا باشە ئەو پرۆژەیەی ئەوان بۆ ئەوەیە کورد ئەو پلەوپایە سەرۆکایەتی و ئەنجومەنی وەزیرانە لەکەرکوکیش بەدەستبێنێ؟ لەبەر ئەو واقیعەشە ئەوان هەر لەئێستاوە داوای دابەشکردنی پۆستەکانی هەرێمەکە دەکەن لەنێوان نەتەوەکاندا. واتا: یەکەم: لەلایەک داوا دەکەن کەرکوک تایبەتمەندێتییەکەی ڕەچاو نەکرێت کە ئەو تایبەتمەندییە ماددەی140ی بۆ دانراوە، بەڵکو دەیانەوێ وەک هەر پارێزگایەکی تر بەپێی ماددەی 119راستەوخۆ ببێتە هەرێم. دووەم: لەلایەکی تریشەوە داوا دەکەن کەرکوک تایبەتمەندییەکەی ڕەچاو بکرێت لەگەڵ ئەوەی ڕاستەوخۆ دەبێتە هەرێم، وەک هەر پارێزگایەکی عیراق، بەڵام با پۆست و

پایەکانیشی دابەشبکرێت. هەڵبەت ئەوان دەزانن پێکهێنانی هەرێمی لەو جۆرەش پلەوپایەی دەوڵەتی وایان بۆ مسۆگەر ناکات بێ ڕێککەوتن لەگەڵ کورددا، بەڵام وەکو گوتمان پرۆژەکەیان بۆ تەگەرەیە نەک بۆ دابینکردنی ماف و دەستکەوتی میللی لەپێناو ئەو دەنگدەرانەی ئەوانەیان گەیاندۆتە ئەنجومەنی پارێزگا تا لەگەڵ پێکهاتەکانی کەرکوک بەجۆرێک پێکیانبێنن مافی مسۆگەریان بۆ دابین ببێت نەک ئەفسانەی(هەرێمی سەربەخۆ). دوور لەتوندوتیژیی و کردەوە زەرقاوییەکان، دوور لەئەجێندای حکومەتی مالکی لەبواری باشکردنی گوزەران و ئابووریی وڵات، هەر وەختێک سەیری نەخشەی پێکهاتنی دەزگا دەستوورییەکان و نەخشەی پرۆژە فیدراڵییەکانی هەرێم و پارێزگاکانی وڵات دەکەین، دەبینرێت کە کۆششی برا شیعەکان لەباشوور بەو ئاراستەیە کەهەرێمی باشوور نۆ پارێزگای باشوور بگرێتەوە نەک ئەوێ بکرێتە دوو یان زیاتر لەهەرێمێک. سەیری ناوەڕاست و ڕۆژئاوای عیراق دەکەیت، ناوچە سونیەکان، هەست دەکەیت ئەو ناوچانە درەنگ یان زوو روو لەپێکهاتنی یەک هەرێم دەکەن با ئێستاش دژی فیدراڵی بن، لەواقیعدا ئەوانە لەدژایەتیکردنی فیدراڵیدا خەریکن خۆیان دەبنە هەرێمێکی فیدراڵی بۆ دژە فیدراڵەکان! لەکوردستانیش دوای بەگیرهێنانێکی زۆر کەهەرێمی فیدراڵی لەسەر بنچینەی راستییە جوگرافییەکان پێکهات ئێستا ئەو هەرێمە دەیەوێت لەگەڵ کەرکوکدا تەکامول بکات، یانی چی برا سوننەکانمان بیرۆکەی هەرێمی فیدرالی نابەنە ناوەڕاست، ناوچە سونییەکان، و تەنها لەکەرکوکدا بەچاکی دەزانن؟ یانی چی برا شیعەکانمان خۆیان لەنۆ پارێزگای یەک هەرێمیدا ڕێکدەخەن کەچەندین شاری نەوتی تێدایە، کەچی پێیان سەیربێت هەرێمی کوردستانیش بەپارێزگای کەرکوکەوە ببێتە چوار پارێزگا؟ ئەی برایان لەبەرەی تورکمانی تاکەی نایەنە سەر هێڵی پێکهاتن لەگەڵ کوردو هەروا بەجیا لەگەڵ عەرەبی تەعریب خەریکی یاری رەتکردنەوەی دەستوور، ئینجا یاریکردن بەدەستوور دەبن؟ لەباسێکی جیادا قسە لەسەر هەرێمی کەرکوک وەک گریمانەیەکی کوردیش دەکەین ئەگەر کەرکوک نەهاتەوە باوەشی کوردستان، هەڵبەت روانگەی وا جیاوازە لەڕوانگەی تورکمان و عەرەب لەکەرکوک، بەڵام هەردوو روانگەکە لەشپرزەیی و نارووونی روئیای سیاسییەوە سەرچاوەیان گرتووە.

نەورۆز، ڕەهەندی نوێ*

یادی نەورۆز خەریکە ڕەونەقی جارانی وەردەگرێتەوە، بەسەر بۆنە تایبەتییەکانی حزبەکان، تەنانەت بۆنە نیشتمانییەکانی قۆناغێکدا زاڵدەبێت، بۆ نموونە ئەمساڵ یادی نەورۆز بەسەر ترۆپکی یادەکانی ڕاپەڕیندا زاڵبوو، ڕاستە یادی ڕاپەڕینیش یادێکی میللییە، بەڵام لە زەینی خەڵکدا هەر بە یادی قۆناغێکی ڕاپەڕینەکانی گەلی کوردستان، یان وێستگەیەک لە وێستگەکانی میللەتێکی ڕاپەڕیوو دەمێنێتەوە.

هەرچی نەورۆزە گوزارە لە ڕاپەڕینێکی نەتەوەیی حزب تێپەڕ و زەمەن تێپەڕ دەکات.

لێرە قسەمان لەسەر ئەفسانەبوونی نەورۆز یان چیرۆکی کاوەی ئاسنگەر و زوحاکی مار لەشان نییە. هەروەها قسەش لەسەر ئەوە نییە کاوە کورد بوو کە حوکمێکی زاڵمانەی لابرد یان زوحاک کورد بوو و کاوەش بە بیانووی زوڵموزۆری حاکمێکی زاڵمەوە تەختی دەسەڵاتی کوردی ڕووخاند! لە شارستانی ڕۆژئاوای دێریندا بۆ ڕەگی هەر فەلسەفەیەک چیرۆکێکی زەمانی گریکەکان ئامادەیە، کەسیش ناپرسێ پاژنەی ئەخیل یان شەڕی تروادە و ئەسپی ترووادە ڕاستن یان درۆ، کەس لە دروستی چیرۆکی سیزیف یان ئۆدیسە و گرێی ئۆدیب ناپرسێتەوە، لە حاڵی وەک نەورۆز و چیرۆکەکانی گریکدا سەد ڕاستی حوکمی کەمەندکێشی ئەفسانەیەکیان نییە.

لێرە قسەی ئێمە لەسەر نەورۆزێکە کە پێش ئەوەی خۆی چیرۆکی ڕاپەڕینێکی نەتەوەیی کورد، یان ڕاپەڕینی چەند گەلێکی ئازادیخوازی ڕۆژهەڵات و میللەتانی ئێران زەمین بێت، ڕێوڕەسمێکی گەورەی هاوشانی دوو بۆنەی گەورەیە:

*هاتنی بەهار و ساڵێکی نوێ،

* تێکەڵبوونی ئەم یادە بە مەغزا سیاسییەکانی بەرەنگاربوون و موقاوەمەتی کورد لە دژی نەیارەکانی.

---

* بۆ جەژنی نەورۆزی 2009 نووسراوە.

نەورۆز خۆی بە تەنها لەوانەیە هێزێکی نەتەوەیی بدات، بەڵام کە لەگەڵ چەندین وێستگەی خەباتی نەتەوەیی کورددا تێکەڵ دەبێت ئەوا دەلالەتەکەی گەورەتر و کاریگەری لەسەر کۆنەستی کورد قووڵترە، لە چوار دەوڵەتی جێی بوونی کورد کە هەر یەکەیان بەشێکی کوردستانیان لایە سیانیان قینیان لە نەورۆز بووە، چونکە جۆرێک لە تایبەتمەندی کورد دەردەخات:

سوریا و عیراق دوو دەوڵەتی عەرەبین کە لە زۆر وێستگەدا ڕێوڕەسمەکانی نەورۆزیان بە فێستیڤاڵی مەجوسە ئاگر پەرستەکان داناوە، تورکیا لە سێ دەیەی پەرەسەندنی خەباتی کورددا نەورۆز بە بۆنەی "ئاژاوەگێڕی" و خۆنمایشکردنی تایبەتمەندی کوردان دەزانن، تەنها ئێران گرێی دەروونی لە بەرامبەر نەورۆز نییە، ئەویش حەزی لەو جۆرە نەورۆزە نییە کە کوردانی ڕۆژهەلات لە ئێرانێتی دابڕێت، بەڵکو حەزیان لە نەورۆزی بەهارە و ببڕێتەوە!

لە زەمانی سەرەتای ئیستبدادی بەعسیە قەومییەکاندا، نەورۆز لە چەند سەرێکەوە سەرئێشە و گرفت بوو. جارێک، چونکە دەرفەتێکە بۆ دڵخۆشبوونی "ئەو کوردانەی هی ئەوەنین زۆر دڵخۆش بن" جارێکی تریش، چونکە ئەم یادە ڕەهەندی نەتەوەیی هەیە، لە هەمووشی گرنگتر، چونکە یادکردنەوەی نەورۆز نمایشێکی کوردایەتییە بێ ئەوەی بەعسیەکان بتوانن ئەنجەت لە کورد بگرن.

بەعس کە زنجیرلێدان و گریانی شیعەکانی پێ تەحەمول نەدەکرا، چۆن حەوسەڵەی لەگەڵ بلێسەی نەورۆزدا هەڵدەکات؟

لە دوای ڕاپەڕینی 1991ەوە بۆنە و وێستگەی ئـــــاشکرای نەتەوەیی ئەوەندە زۆر بوون کە نەورۆزیان پاشەکشێ پێکرد یان بووە دەرفەتێک بۆ جموجۆڵی سیاسیی هەنووکەیی، ئەوەی پەیوەندی بە ململانێ حزبییەکانەوە هەیە.

حاڵی واچوو تا ڕووخانی سەددام و ئەستووربوونی باسکی کورد و کوردستان لە عیراقی دوای زوحاکە هاوچەرخەکە: سەددام. وا چەند ساڵێکە نەورۆز بەو شێوەیەی پیرەمێرد نوێی کردبۆوە لە هەڵسانەوەدایە. نەورۆزی پیرەمێرد هەم بۆ زیندووکردنەوەی ڕێوڕەسمێکی فەرهەنگی دێرین، هەم بۆ زیندووکردنەوەی گردبوونەوەی کۆمەلایەتی و گەشەپێدانی گیانی پێکەوەیی و جەژن بوو، هەم، ئەمەش دیوە هەرە گرنگەکەیەتی، خەباتێکی نەتەوەیی مەدەنی و ڕیفۆرمخوازانە بوو کە پیرەمێرد بە سروشتی کەسێتی خۆی و تەجرەبەی ژیانی باوەڕی بەمجۆرە خەباتە مەدەنییە زیاتر بوو تا شێوەکانی تر.

ئێستا نەورۆز بۆتە بۆنەیەکی گشتگیر کە گەلی هەرێمی کوردستان یەکدەخات، یا دەوەری ساسیی و فەرهەنگی و مێژوویيان دەکاتە یەک یادەورەی. ئەمەش بۆ خۆی پێشکەوتنێکی گەورەیە دوای زەمانێکی زۆری ناکۆکی و گرفتی ناوخۆیی، لە بەشەکانی تری کوردستانیش هەمان تینوتاوی شۆڕشگێڕی هەیە، تەنانەت لە تورکیا نەورۆزی ئیمساڵ نمایشی کوردایەتی لە دیاربەکر دەمەزەرد کردەوە.

لە ساڵنی داهاتووشدا نەورۆز چاکتر دەگەشێتەوە، بەڵام پێویستە کۆششێکی سەربار بەرپابکرێت کە هیچ کام لە ڕەهەندەکانی نەورۆز پشتگوێ نەخات:

-ئێمە دەمانەوێ نەورۆز لە پیرۆزیی و پابەندپێوە بووندا وەکو جەژنی ڕەمەزان و قوربان حسێبی بۆ بکرێت. ئەمەش پێویستی بە تۆڕێکی نەخشەدانانی کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی و حکومەتی هەیە، دەبێ نەورۆز نەورۆزی گەردەن ئازادی، پێدانی جەژنانە و بەسەرکردنەوەی خزم و دۆست و کەسەکان بێت، پێشوەخت ئامادەکاری بۆ بکرێت و ببێتە بەشێک لە دابونەریتی خەڵک لە بەهاردا.

-بڵێسەی نەورۆز بە ئیلهامبەخشی سیاسەت و کوردایەتی بمێنێتەوە، ئێمە تازە بۆنەیەکی وامان دەستکەوتووە کە یەکێتی نەتەوەیی کوردستانییان لە هەرێم دابینبکات پێوسیتە دەستمان پێوەبێت و لە مانا و مەغزا سیاسییەکانی بەتاڵی نەکەینەوە، نەورۆز سەری ساڵی کوردییە نەک هی زاینی یان کۆچی، واتا ڕۆژێکی سیاسییە، سەرەڕای دوورایی بەهار و سروشت، بۆیە دەبێ فێستیڤاڵ و ئاهەنگەکانی نەورۆز بچنە خزمەت سیاسەتی گشتی وڵاتەوە، نەک تەنها دەرفەتی گاڵتەوگەپ و گەشت بێت، بچنە سایەی دەستپێشخەری سیاسیی و بەرنامەڕێژی کوردایەتییەوە بۆ ئەوەی ئەم مەغزا نەتەوەییە لە دەست نەچێت، بەداخەوە لە هەندێک جومگەدا هەستدەکرێت یادی نەورۆز تەنها بۆنەیەکە بۆ هەڵپەڕین و ئیتر تەواو.

بەشی سێیەم

یەکێتی نیشتمانی کوردستان
پەرەپێدان... تا خەونی چاکسازی

لەنێوان ڕاپۆرتی سیاسیی‌و کۆنفرانسی فیکرییدا
پەرەپێدانی هەیبەتی فیکرو سەنگی ڕێبازی پێشکەوتنخوازی*

ڕاپۆرتی سیاسیی پەسەندکراوی دووەمین کۆنگرەی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان جگە لەوەی پەیامی داهاتووی یەکێتییە بۆ ئیدارەدانی رەوشی سیاسی کوردستان‌و پێشخستنی مەسەلەی ڕەوای گەلەکەمان، هەروا پانتاییەکی زۆری بۆ مەسەلە فیکرییەکان تەرخانکردووە. پەرەسەندنی پرسی جیهانگیری‌و ئاراستەکانی ڕێبازی فیکریی یەکێتی‌و سەنگی سۆشیالیستی دیموکرات لەناویداو پێکەوە گرێدانەوەی هەموو ئەم مەسەلانە لەگەڵ ئامانجە میللییەکانی بزووتنەوەی کوردایەتی، بەتێکڕایی نیشانەی گەڕانەوەی هەیبەتی فیکرو جۆشدانەوەی سەرەتاکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستانن.

بەگشتی لەم کۆنگرەیەدا گیانی گفتوگۆو ڕاوەستان لەسەر ڕێڕەوو ئاراستەی ئەدەبیاتی یەکێتی چ لەراپۆرتە سیاسییەکەو چ لەپەیڕەوو پرۆگرامەکەدا دەرکەوتنێکی درەوشاوەو زاڵبوو. هەموو هەڤاڵنی کۆنگرە هەستیان بەو مەیلە گشتییە بەرەو گفتوگۆکردن لەماهیەتی فیکری سەردەمەکەو ناسنامەی یەکێتی لەناویداو ئینجا شوێنی کورد لەو ڕێکخەرە فیکری‌و سیاسییەی پێی دەگوترێ جیهانگیری، دەکرد.

هەربۆیەش ئاماژەکانی ڕاپۆرتی سیاسیی بەو مەسەلانە لەشوێنی خۆیدابوو. هەروەک تاودەرەوەی ئەو مەیلە گشتییە بوو کە دەیویست دوای نزیکەی هەشت ساڵ لەیەکگرتنەوەی باڵەکانی یەکێتی شکڵ‌و شێوەی ئەدگاری فیکری ئەم ڕێکخراوەی نوێنەرایەتی باڵی پێشکەوتنخوازی نێو کوردایەتی دەکات بچەسپێنێ‌و جێگیری بکات.

لەراستییدا بەراوردێک لەنێوان ڕەوشی سیاسیی ماوەی کۆنگرەی یەکەم‌و هی ماوەی کۆنگرەی دووەم دەتوانێ ڕوونتر سەنگی ئەو مەیلە گشتییەو ئەو دەرکەوتە درەوشاوەی فیکرمان بۆ ڕوونبکاتەوە هەروەک لەم کۆنگرەیەدا دیترا. واتا ڕەوشی

---

* دوای کۆنگرەی دووەمی یەکێتی نیشتمانی کوردستان لە ساڵی 2001، ئەم بابەتە بەچەند ئەڵقەیەک لە ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ بڵاوبۆتەوە.

بەراوردکاری پێش هەر ڕەوشێکی تر دەتوانێ ئەو پەرەسەندنە فیکرییە، ئەو گەڕانەوە نوێو چۆنایەتییە بۆ سەرەتاکانی یەکێتیی‌و بۆ سەنگی مەسەلە فیکرییەکانمان بۆ ڕوونبکاتەوە. ئینجا لەوانەیە ڕەوتی ئاڵوگۆڕە فیکری‌و سیاسییەکانی لەدونیا قەومان‌و کاریگەرییان بەسەر کوردستانەوە هەبوو، ئەو دوای پرسەکەمان بۆ ڕوونبکەنەوە.

یەکخستنەوەی باڵەکانی ناو یەکێتی لەهەلومەرجێکی فیکری‌و سیاسیی نوێدا بوو کە کوردستان‌و ناوچەکەو جیهانیشی گرتبۆوە. هەموو ئەو هەلومەرجە نوێیەش لەوڵاتی ئێمە پێش هەر شوێنێکی تر ڕەنگدانەوەی هەبوو. جارێ لەڕووی سیاسییەوە ڕەوشی جەنگی دووەمی کەنداو لەسەرێکەوە بەغدای نەیاری دێرینی ئێمەی وا پەکخست کە دەرەقەتی ڕاپەڕینێکی جەماوەریی بێین‌و ئاڵوگۆڕ لەڕەوشی سیاسیی ململانێی کورد- بەغدا بێتەکایەوە. هەر ئەو شەڕەش بوو کە لەیەک کاتدا نیشانەی دەرکەوتنی ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی بوو لەسیستمێکی نوێی جیهانی‌و هەروا نیشانەی پێچانەوەی لاپەڕەی ئیمپراتۆریای سۆڤێتی بوو. دەرکەوتەکانی ململانێی کوردو بەغدا لەڕاپەڕینی ئاداری 1991و دژەکرداری سوپای عیراق لەبەرپەرچدانەوەیدا کە کۆڕەوی خوڵقاند سەرەنجام لەو هەلومەرجە نێودەوڵەتییەدا پرەنسیپی دەستێوەردانی مرۆڤدۆستانەی هێنایەبوون کە کوردی پاراست‌و بڕیاری 688و ناوچەی ئارامی بۆ دابینکرد.

لەڕووی فیکریشەوە ڕووخانی بلۆکی سۆشیالیستی باوو دەرکەوتنی ئەمریکا وەک تاکە زلهێزی دونیاو سەرکەوتنی خیتابی فیکری‌و سیاسیی ڕۆژئاوا کە بریتی بوو لەدیموکراسی‌و مافی مرۆڤ، ئەمانەش پێش هەموو شتێک‌و پێش هەموو شوێنێکیش لای ئێمە تاقیکرانەوەو دەسکەوتی بۆ کورد بەخێردایەوە. لەبەرئەوە لەهەلومەرجی وادا کورد پێش هەموو شتێک بۆ سەرخستنی پرسە نەتەوەییەکە کەوتەکار، لەم پێناوەشدا بزووتنەوەی کوردایەتی لەهەموو ئاستەکاندا پێویستی بەیەکێتی ڕیزەکانی هەبوو جا چ یەکێتیی ڕیزەکانی ناو خودی هێزەکانی یان یەکێتیی ڕیزەکانی هێزو لایەنەکانی لەگەڵ یەکتریدا. لەو هەلومەرجەی یەکێتی کۆنگرەی یەکەمی تێدا بەست بەرەی کوردستانی ڕیزەکانی کوردایەتی یەک خستبوو. بۆیە مابووە سەر ئەوەی یەکێتی خۆشی باڵەکانی یەک بخاو یەکێتی ناو یەکێتی لەڕووی تەنزیمییەوە بەدی بهێنێت. ئەوەبوو یەکێتی ناو باڵەکانی یەکێتی بەدی هات‌و دروشمە دێرینەکەی هەڤاڵ مامجەلال لەو کۆنگرەیەوە دەنگی دایەوە کە دەیوت: هەر سێ یەکێتییەکە یەکێتی ناو بەرەی کوردستانی (وەک ڕێکخەری هێزەکانی کوردایەتی) یەکێتی ناو ڕێکخراوەکان (وەک ڕێکخەری هێزەکانی کوردەواری) یەکێتیی نیشتمانیی

کوردستان (وەک ڕێکخەری هێزو توانای یەکێتی لەناو بزووتنەوەی کوردایەتییدا) وەک بیلبیلەی چاومان بپارێزین.

لەگەڵ ئەوەشدا کە یەکێتی لەپێناو سەرخستنی ئامانجە میللییەکەدا کە خۆی لەهەڵبژاردنێکی گشتیو چەسپاندنی حکومەتێکی خۆماڵیدا دەبینییەوە پێی باش بوو یەکێتیی نەتەوەیی‌و نیشتمانیی ڕێنوێنیکارو ئەڵقەی ناوەندیی خەبات بێ، بەڵام لەو هەلومەرجە فیکریو سیاسییە نوێیەی لەناوخۆو لەدونیاشدا هەبوو کە وایکردبوو ورەی هێزە پێشکەوتنخوازو چەپو سۆشیالیستەکانی دونیا بێتە خوارەوە، کەچی ئەو ڕێکخراوە پێشکەوتنخوازو چەپە ژیرو زیندووەی کوردایەتی ناسنامەی فیکری خۆی، سەرەڕای گۆڕانی پێویست بەپێی سەردەمی خۆی، هەروا پاراستو لەجوغزی چەپو بیری سۆشیالیستی خۆی‌و بەپێی مەیلی دێرینی دیموکراتی لەناو یەکێتیدا، ڕێبازی سۆشیال دیموکراتی پەسەندکرد وەک ناوەندێکی پێکەوەگرێدانی سێ دەرکەوت:

-مەیلی باڵەکانی یەکێتی بەلای فیکری سۆشیالیستیدا.

-مەیلی حزبایەتی ناو یەکێتی‌و ناو کوردایەتی بەلای ڕێبازی دیموکراتییدا.

-مەیلی وەرگۆڕانەکانی دونیا بەلای نوێبوونەوەو پێداچوونەوەی ئەزموونی سۆشیالیستی شێوە سۆڤێتییدا.

زۆر سەیر بوو کە هێزە چەپو پێشکەوتنخوازەکانی زۆر شوێنی دونیا کە دەرفەتی سەرکەوتن لەبەردەمیاندا لەبارتربوو، هەروا ئەوان وەکو کوردی کوردستانی عیراق خێریان لەرەوشی نوێی دونیای سەردەمی (سیستمی نوێی جیهان) وەرنەگرتبوو کەچی ورەیان وا بەردابوو کە یان هەندێکیان وا گرمۆڵەببوون کە هیچ گۆڕانکێکیان پێ قبوڵنەکرێ‌و تووشی دۆگماو نەخۆشی چەپڕەوی منداڵانە بن یان وا هەڵگەڕێنەوە کە بێ‌هیچ سازشێک تەسلیمی رەوشی نوێی دونیا بن. لەکاتێکدا یەکێتی لەسەردەمێکدا کە هێشتا ئەدگاری دونیای نوێ رۆشن نەبوو، لەسەردەمێکدا رەوشەکە لەرووی میللییەوە دەستکەوتی پارێزگاری لەکوردو کوردستانەکەی پێ‌بوو بەجورئەتەوە ناسنامەی فیکری خۆی وەک هێزێکی سۆشیال دیموکرات راگەیاند کە دەخوازێ بەرێی گۆڕانی شێنەیی‌و بەرەوچاوکردنی وەرگۆڕانە تازەکانی دونیا هەنگاو بەرەو عەدالەتی کۆمەڵایەتی بنێت.

بەڵێ راستە بەهۆی هەلومەرجەگەلێکی دژوارەوە یەکێتی پێی نەکرا ئەدەبیاتی خۆی بەفیکرو ئاراستەکانی سۆشیال دیموکرات دەوڵەمەند بکاو بەپێی پێویست مێشکو دڵاو دەروونی هەڤاڵنی پێ زاخاو بدا جگە لەچەند نووسینێکی بەپێزی هەڤاڵ زانا لەژمارە بەراییەکانی ڕێبازی نوێ‌و چەند نووسینێکی وەرگێڕدراو، بەڵام

تۆمـارکردنی ئەو ناسـنامە فیکـرییە خـۆی لەخۆیـدا هەڵوێـستو هەڵوەسـتکردنێکی شۆڕشگێڕانە بـووکە دواتر، لەسـەردەمی کۆنگرەی دووەمـدا، لەسـەردەمی گەڕانەوەی هەیبەتی فیکردا داخوازی لالێکردنەوەو روونکردنەوەی رەهەندەکانی وا پەرەی سـەند کە لەگفتوگۆکانی هەڤاڵنی لیژنەی گفتوگۆی راپۆرتی سیاسییو دواجار لەسـەروبەندی پەسـەندکردنی راپۆرتەکەشـدا (لەنـاو هـۆڵی کـۆنگرە) پتـر لەجارێـکو دوان تەئکیـد لەسەر بەستنی سیمنارو پانێلی تایبەت بەفکیـری سۆشیالیستی دیمـوکراتیو مەسـەلە فیکرییەکانی تر کرا.

تا ئەو ئەنـدازەی هەڤاڵ مـامجەلال بیـرۆکەکەی بەئاراسـتەی کۆنفرانسی فیکـری، شتێک کە هەر ئێستا ئامادەباشی بۆ دەکرێت، پەرەپێدا.

مـاوەی نێـوان کۆنگرەی یەکەمو ئی دووەم مـاوەیەک بـوو لەئاسـتی کوردسـتانییو لەئاستی نێودەوڵەتیشدا گۆڕانەگەلێک قەومانو هەندێک رێبازو چەمکی سیاسیی کە پێـشتر وەک نـاوو سـەرباس دەرکەوتبـوون، لەو مـاوەیەدا ئەدگـارو سـکێچی خۆیـان نیشاندا یان روونبـونەوە. هەر بۆخۆشی زەمەنـی دوای کۆنگرەی یەکەم هەلـومەرجی تێکۆشانی عەمەلی بوو بۆ جێگیرکردنی دەستکەوتەکانی راپەڕینو بنیاتنانی ئەزمـوونی حـوکمڕانیی کوردسـتان. ئەگەرچـی ئەمە بەمانـای ئەوەنیـیە کە هەلـومەرجەکە بـۆ تێکۆشـانی فیکریـی دەسـتی نەدەدا یـان لەبـواری تێکۆشـانی فیکرییـدا هـیچ بەهـیچ نەکراوە، بەڵکو مەبەستمان لێی ئەوەیە کە بڵێین لەهەلومەرجێکدا بـۆ یەکەمـین جـار کـورد پانتـاییەکی فراوانـی کوردسـتانی کەوتەدەسـتو ئەو کوردسـتانەش بەهـۆی سیاســەتەکانی داگیرکــارییو وێرانکــارییەوە پێویــستی بەهەڵمەتێکــی گەورەی ئاوەدانکردنەوەو بوژاندنەوە هەبوو، ئا لەو هەلومەرجەدا پێویست بوو قورسایی بدرێتە چارەسـەرو هەنگـاوە عەمەلییەکانو بەم پێـیەش تێکۆشـانی عەمەلـی دەبێـتە شـێوەی باوی تێکۆشان بالەپاڵیدا لێرەولەوێ تێکۆشانی فیکریو هەوڵی گەشـەدارکردنی پرسـە فیکرییەکانیش هەبووبێ. بەشێکی زۆری راپۆتی سیاسیی کۆنگرەی یەکەم کە قۆناغی خەبـاتی یەکێتیـی لەنێـوان کـۆنگرەی یەکەمو ئەوەی دووەمـی دیـاریکرد، چارەسـەری عەمەلیی ئەو دەرکەوتو هەلومەرجەبوون کە کوردستانی رزگاری تێکەوتبوو، لەوانە دەرکەوتی شێوەی حوکمڕانیکردنو چۆنیەتی لەسەرپێ راوەستانەوەی کوردەوارییەکی داتەپیـو لەسـەر هەمـوو ئاسـتەکانی ژیانـدا بەتـایبەتی لەدۆخـی تەفروتونـابوونی لادێـی کـوردەواریو ئـابڵۆقەی هەمەلایەنەو کێـشانەوەی ئیداراتەکانـدا. بـۆیە لەراپـۆرتی سیاســیی یەکەمینــدا مــوژدەی هەڵبژاردنــی پەرلەمــانو حکــومەتێکی خۆمــاڵیو بوژاندنەوەی ژێرخانی ئابووری لەپێشەوەی ئەرکە هەرە هەنووکەییەکانی قۆناغەکەبوو

که خۆشبەختانە دەتوانین بڵێین تاوەختی بەستنی کۆنگرەی دووەم بەشێکی زۆری ئەو ئەرکە عەمەلییانە جێبەجێکران ئەگەرچی شەڕی ناوخۆ کردنی بەدوو هەرێم، بەڵام شەرتی راپۆرتی سیاسیی یەکەم شەرتی ئەنجامدانی هەڵبژاردن بوو کە ئەوکرا، شەرتی حکومداریی کوردبووە هەروا بەردەوامەو شەرتی ئاوەدانکردنەوەی کوردستان کە هەرئێستا لەگەشەکردنی بەردەوامدایە، بەجۆرێک وای لێکردووین لەکۆنگرەی دووەمەوە بپەرژێینە سەر مەسەلە فیکرییەکانیشمان.

لەئاستی نێودوڵەتیشدا بەشێکی زۆری ئەدگاری پرسە فیکرییەکان روونبوونەتەوە، یان روولەروونبوونەوەن. کۆمەڵی مرۆڤایەتی پەرە بەکەلتوری دیموکراتیو مافی مرۆڤو چەمکەکانی عەدالەتی کۆمەڵایەتی دەدات، هەروەک نموونە فیکرییەکانی لەدونیادا برەویان هەیە دەخوازن ئەوە بخەنە سەرباس کە مرۆڤ لەهەموو ئاراستەکانی تێکۆشانی فیکریدا دەیەوێ مۆدێلێکی چاکتری ژیان بباتەپێشو مەرج نییە دەرکەوتنی سیستمێکی نوێ لەجیهاندا مانای رازی بوون بێ بەهەموو دیاردەو دەرکەوتەکانی. ئێستا مەیلی زاڵ لەگفتوگۆ فیکریو سیاسییەکاندا ئەوەیە کە چاک نییە مرۆڤ لەتەبەنیکردنی فیکرو زاخاودانەوەی بیروباوەڕییدا هەموو رەهەندەکانی جیهانگیری رەتبکاتەوە یان هەموویان قەبووڵ بکات.

تەجرەبەی بەناو سۆشیالیستیی سۆڤێتی بەلانی کەمەوە دەبێ فێری ئەوەی کردبین کە کوێرانە بەدوای تەیاری فیکریی باو، یان سیستمی سیاسیی زاڵ لەدونیا نەکەوین، بەڵکو دیدێکی رەخنەگرانەمان بەرامبەر بەچەمکو دەرکەوتەکان هەبێو لەئاستی سەلبیاتو خاڵە ئیجابییەکاندا هەڵوەستە بکەینو شەنوکەوی بکەین. راپۆرتی سیاسیی هەڤاڵ سکرتێری گشتی لەدووەمین کۆنگرەدا دەیەوێ ئەمە نیشانبداو بێگومان باشیشی نیشانداوە:

1-دەرکەوتی یەکەم رەخنەگرتنە لەسۆشیالیزمی شێوە سۆڤێتی کەڕووخاندنی مایەی پێشکەوتن بوو بۆ بەشەریەت، چونکە رێگا لەبەردەم درەوشانەوەی راستەقینەی بیروباوەڕی سۆشیالیزمێکی دیموکراتو ئینسانیتر دەکاتەوە.

2-رەچاو کردنی ئەو سەرەتایەیە کە هەموو دیاردەیەک، هەموو شتێکی چاک یان هەموو شتێکی خراپ نییە، نموونەی ئەوەش روانینی راپۆرتەکەیە بۆ پرسی جیهانگیری کە خاڵی ئیجابیی تێدایەو هەروەک خاڵی سەلبی کە دەبێ روانینێکی ژیرانەمان بەرامبەر هەردوو ئاراستەکە هەبێو بەعەقڵێکی کراوەوە لێی بڕوانین نەئەوەبێ تەسلیمی هەموو شتێکی ببینو نەئەوەش بێ هەموو شتێکی رەتبکەینەوە بەتایبەتی بۆ ئێمەی کورد لەئاستی پرسە میلییەکەماندا توانیوومانەو دەتوانین سوود

لەچەمکـی مـافی مـرۆڤ وەربگـرین بـۆ روونکـردنەوەی پێـشێلکردنی جەمـاعی مافەکانمـانو دەتـوانین سـوود لەجیۆئیکۆنـۆمی وەربگـرین بـۆ دەربـازبوون لەنەخـشەی سیاسیی قفڵدراوی ناوچەکەو دواجاریش دەتـوانین سـوود لەسیـستمی پەیوەنـدییەکانی سایەی شۆڕشی زانیـاریو پەیوەنـدی لەزەمەنـی جیهانگیریـدا وەربگـرین بـۆ گەیانـدنی پرسەکەمان بەدەرەوەو ناساندنی دونیا بەکەلتوورو ناسنامەی نەتەوەییمان.

3-رەخنەگرتن لەڕەوتی سیاسیی ناو بزووتنەوەی سیاسیمان کەئازادی تـاکەکەسو پەروەردەو دابینکردنـی پێداویـستییەکانی فەردی کـوردی لەبەرچـاو نەگرتـووەو تەنهـا لەئاستی پرسە گشتییەکاندا لەکوردی روانیوە.

4-هەروا راپـۆرتەکە لەگەڵێـک ئامـاژەی فیکریـدا دیـدی رەخنەگـرانەی کـردووەتە سەرمەشـق بـۆ روونکـردنەوەی سیاسـەتەکانی لەمەوپـێشو بـۆ دۆزینـەوەی ڕێبـازی تێکۆشانی لەمەوپاشمان.

بێگومـان چ راپـۆرتی سیاسـیی کـۆنگرەی دووەمو چ ئەو گفتوگۆیـانەی لەبـارەیەوە لەناو کۆنگرەو لەڕۆژنامەکاندا کران وایان نەگوتـووە کەکورسـتان لەمـاوەی نێـوان دوو کـۆنگرەدا لەدەرەوەی پرۆسـە فیکرییەکـانو کـاریگەری فـاکتەری فیکـرو چەمکەکـانی بوون. بەڵکو وەکو ئاماژەمان پێدا کەکوردەواریو نوخبەی سیاسیی لەگەرمەی گفتوگۆ فیکرییەکانی ئەو ماوەیدا بوون کەخۆشی ماوەی پاش رووخانی تەجرەبەی سۆڤێتیو وردەوردە دەرکەوتنی ئەدگاری جیهانگیریو پەرەسەندنی چەمکی کۆمەڵی مەدەنـیو مـافی مـرۆڤو دیموکراسـیو هەروەهـا جـۆرێکیتر لەڕەوتـی سۆسیالیـستی بـوو کەدوور بێت لەدۆگماو لەکۆپیکردنو تێکەڵی پرۆسـەی دیموکراسـیو ئەرکەکانی قۆنـاغەکەی بێت، بەڵام ئەوەی کە لەو ماوەیەدا تێبینی دەکرا ئەوەبـوو کەیەکێتیـی لەچوارچێـوەی ڕێکخەرەیەکی فیکری (منظومة فكرية)و هێڵی گشتی فیکری خۆیدا مامەڵەی لـەگەڵ دەرکەوتە فیکرییە کۆنو نوێکاندا نەدەکرد، بۆیە تەفاعولکردنی لەگەڵ ئەو دەرکەوتە فیکرییانە یان رەتکردنەوە یـاخود رەخنەلێگرتنیـان لەچوارچێـوەی ئیجتهـادی جیاجیـادا دەمایەوە.

ئەمەش رەنـــگە لەهەنـــدێک دەرکەوتـــدا نارۆشـــنی ناســـنامەی یەکێتیـــی لـێبکەوتـایەتەوەو لەهەنـدێک دەرکەوتیتریـشدا پێویـستی یەکێتیـی فیکـری لەنـاو یەکێتییدا دەکردە زەرورەتێکی لەدواخستن نەهاتوو.

کەوابێت کوردستانو یەکێتییەکەی لەکاریگەری پرسە فیکرییەکان دوور نەبوون، بەڵام ئەوەی دەتوانێت ئەم کاریگەرییە چالاکتر بکاتو ئاراستەو گوڵبژێریـان بکـات دەرکەوتنی وەحدەی فیکری ناو یەکێتیـو دڵنیـابوونی کـادیری یەکێتیـە لەوەی کە

لەکاتی ململانێی ئازادانەی فیکری لەگەڵ دەرکەوتو دیاردە فیکرییە کۆنو تازەکاندا خۆی بەتەنها نییە، بەڵکو (منظومە)یەک لەڕوانینو لەبنچینەی فیکری پشتیوانی دەکەنو وەک مەرجەعێکی کاریگەر لەو ململانێ دیموکراتییەدا حوجەو بەڵگەی دروستی دەدەنێو بۆی دابین دەکەن.

بێگومان یەکێتیی فیکر لەناو حزبێکی دیموکراتو پێشکەوتنخوازی وەکو یەکێتییدا نابێتە مایەی دۆگماو چەقبەستن، بەڵکو دەبێتە مایەی یەکێتیی ریزەکان، یەکێتیی ئەندێشەو کردار. ئەمەش رێ لەئیجتیهادی فیکری لەچوارچێوەی هێڵە گشتییەکەدا ناگرێ وەکو چۆن یەکێتیی کردار رێ لەسەلیقەی جیاجیای کارکردن ناگرێ.

لەراستیدا جۆشدانەوەی مەسەلەکانی فیکرو بایەخدان بەروونکردنەوەی رێبازی فیکریی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان تەنها بۆ ئەوە نییە کە ناسنامەی یەکێتیی لای دەوروبەری یەکێتییو ئەو هێزو توخمانەی کەموزۆر مامەڵە لەگەڵ یەکێتییدا دەکەن، روونبێتەوە. بەڵکو بۆ رێکخستنەوەو پتەوکردنی ریزەکانی یەکێتییو بنەبڕکردنی دەستەگەری بەهەموو جۆرەکانیشییەوە پێویستن. ئەمەش بەروونی لەراپۆرتی سیاسی کۆنگرەی دووهەمو هەروا لەو پێشەکیو دیباجەیەدا تەئیکدی لەسەر کراوەتەوە کە هەڤاڵ مامجەلال لەکۆنفرانسی فیکریی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستاندا پێشکەشیکرد.

بەواتایەکی تر دیاریکردنی هێڵی گشتی فیکریی یەکێتییو جیهانبینی وی بۆ دیاردەو دەرکەوتەکانی لەدونیادا هەن، بۆ پرسی کوردو پەیوەندییەکانی بەدونیای سەردەمو چەمکە جیاجیاکانی تەنها بۆ ئەوە نییە کە یەکێتی شوێنی خۆی لەریزبەندی فیکریو سیاسیی لەکوردستان، لەناوچەکەو رۆژهەڵاتی ناوەڕاستو دواجار لەجیهاندا، بناسێتەوەو بەخەڵکیش بڵێ ئەمە ئێمەینو فەرموون بماننناسنو نایشارینەوە کە ئەمە ماهیەتو پێکهاتەو ئامانجو ستراتیژی ئێمەیە لەخەباتو تێکۆشانماندا. بەڵێ ئەوە گرنگەو لەرابردووشدا یەکێتی ئەوەی کردووەو بۆخۆشی ئەوە بەشێکە لەنەریتی خۆناساندنی هەر دیاردەو هەر هێزێکی کۆمەڵایەتی لەبەرامبەر (ئەوانی تر)دا. ئێمە لەم سەردەمەدا پێویستمان بەفیکرو جۆشدانەوەی ناسنامەو هێڵی گشتی فیکری یەکێتییە بۆ بەئاکام گەیاندنی ئەو ئامانجە پیرۆزەی دروشمی سەرەکی کۆنگرەی دووهەم بوو. واتا ئامانجی یەکێتی ناو یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان. ئەو ئامانجە لەکۆنگرەی یەکەمدا باڵەکانی یەکخستین، لەکۆنگرەی دووهەمدا بەئاقاری یەکخستنی تەواوەتی ریزەکانو لێرە بەدواشەوە چاوەڕێ دەکرێ یەکخستنی فیکر ئەو یەکێتییەی ناو یەکێتی تۆکمە بکاتو رەهەندێکی فیکریشی بداتێ. چونکە ئەگەر یەکێتی ناو یەکێتی لەئاستی فیکردا رەنگی دایەوە ئیتر تەنها لەئاستی مۆرالیکی

شۆڕشگێڕییدا نامێنێتەوەو پاکانەی فیکریو تیوری خۆشی دەبێ. ئەوەتا مامجەلال لەکۆنفرانسی فیکریی یەکێتییدا (2/16-قەلاچوالان) لەبارەی بایەخی جۆشدانەوەی بیروباوەڕو پێدانی سەنگێکی تەواو بە مەسەلە فیکرییەکان چەند خاڵێکی گرنگ دەست نیشان دەکا کە لێرەدا لە سێ خاڵی دەدوێین بەئومێدی ئەوەی هەڤاڵنی تریش گفتوگۆ لەبارەی ئەوانی تریەوە دابمەزرێنن:

خاڵی یەکەم: مامجەلال دەڵێ "شتێکی تریش کە بۆ یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان پێویستە ئەویش ئەوەیە کە بیروباوەڕ لەناو یەکێتیدا هۆی یەکێتی ریزەکانە. ئەگەر بیروباوەڕمان یەک بوو، ئەوا ئەساسێکی فیکریی، تیۆری دروست دەکەین بۆ یەکێتی ریزەکانمان، بۆ یەکێتی ناو یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان"

خاڵی دووهەم: هەروەها دەڵێ "بیروباوەڕ ئینسان دەکاتە ئینسانێکی تێکۆشەری راستەقینە. پاکی دەکاتەوە لە پیسو پۆخلی خۆویستی.. بۆ ئێمە بوونی بیروباوەڕ زۆر زۆر ئەهمیەتی هەیە. بۆ پاککردنەوەی دڵودەرونمان لەهەمو غەلو غەشێک."

خاڵی سێیەم: هەروەها: "ئەو کەسەی بیروباوەڕی نەبێت مومکینە ببێتە خۆویستو رەفاه تەڵەبو ببێتە ئینتهازیو هەر رۆژەی لەسەر پەتێک بەملاو بەولادا یاری بکات"

ئەم سێ خاڵە بەتێکڕایی پەیوەندییان بەویستی یەکێتییەوە هەیە کە دەخوازێ یەکێتی ناو یەکێتی، دوای بەدیهاتنی لەکۆنگرەدا، لەسەر بنچینەیەکی فیکریش جێگیر بکات. هەر سێ خاڵیش لەسەرێکەوە پێکەوە گرێدراونو لەسەرێکی تریشەوە رەنگدانەوەی بەرنامەی بنەبڕکردنی دەستەگەریین هەروەک لەراپۆرتی سیاسییدا روونکراوەتەوە. وا لێرەدا هەوڵدەدەین چمکێکی ئەم پێکەوەگرێدانەو ئەم رەنگدانەوەیە روونبکەینەوە.

دیاردەی دەستەگەری لەحزبە دەسەڵاتدارەکانی حوکمڕانی وڵاتەکەی خۆیان دەکەن لەبنچینەدا لەسەر پرسی فیکرو جیاوازیی روانینی سیاسیی روونادەن. بەڵکو بەپێچەوانەوە لەئەنجامی پەراوێزکەوتنی فیکرو فەرامۆشکردنی سەرەتاو بەها حزبییەکانو لەبەرامبەریشدا دەرکەوتنی ئیمتیازاتی زۆروزەوەندی دەسەڵاتو رەفاه تەڵەبی دێنەبوون.

لەرەوتی سیاسییو ڕێڕەوی حزبایەتی سەردەمی خەباتی شۆڕشگێڕییدا بیروباوەڕو هێڵی فیکری حزبو بزووتنەوە سیاسییەکان دەبێتە مایەی گردبوونەوە لەدەوری حیزبو مینبەرەکانی ناوی. بۆیە ئەو بیروباوەڕەی خۆی لەخۆیدا دەبنە مایەی ئەندامێتی کەسو کۆمەڵەکان لەحزبو بزووتنەوە سیاسییەکاندا هەر ئەو بیروباوەڕە

دەبێتە هەوێنی یەکێتیی ئارەزوومەندانەی ناو حزب‌و بزووتنەوە سیاسییەکان. لەحاڵی وادا بیروباوەڕ هەم یەکێتی ریزەکان دەپارێزێ‌و هەمیش بەها حزبییەکان‌و نەریتە شۆڕشگێڕەکان پەرەپێدەداو دەیدرەوشێنێتەوە. لەحاڵی وادا بەها حزبییەکان بریتین لەرێوشوێنی هەڤاڵبەندی‌و نەریتە شۆڕشگێڕەکانیش بریتین لەتێکەڵییەکی باوەڕبوون بەمەسەلەیەک‌و هەڤاڵبەندێتی لەحزب یان بزووتنەوەیەکدا. بەڵام لەکاتی پەراوێزکەوتنی فیکر وەکو هەوێنی یەکێتی ریزەکان‌و لەفەرامۆشکردنی بەها حزبییەکان وەکو هەوێنی هەڤاڵبەندی، نەریتە شۆڕشگێڕییەکان نامێنن‌و لەجیاتی وی کەسی بێ بیروباوەڕ (دەبێتە رەفاه تەڵەب) جا ئەمە لەحاڵی حزبێکدا کە دەسەڵاتی بەدەست بێ‌و لەولاشەوە بیروباوەڕ بکەوێتە پەراوێزەوەو بەها حزبییەکان فەرامۆشبکرێ ئەوا دیاردەی دەستەگەری بەهەموو شێوەکانییەوە سەرهەڵدەدات کە راپۆرتی سیاسیی کۆنگرەی دووهەم سێ جۆری سەرەکی لێ دەست نیشانکردووە "دەستەگەری لەسەر ئیمتیازات، دەستەگەری هۆزگەرێتی، دەستەگەری ناوچەگەرێتی."

ئەم جۆرە دەستەگەریانە بە بیروباوەڕ (بوژاندنەوەی فیکری)+ سەرەتاکانی رێکخستن (بوژاندنەوەی بەها حزبییەکان) بنبڕ دەکرێن‌و لەناو دەچن. لەمەشدا دەبێ (بایەخی بیروباوەڕو هێڵە سەرەکییەکانی فیکری یەکێتی+ بایەخی بوژاندنەوەی سەرەتاکانی رێکخستن‌و کاری حزبی+ بایەخی بوژاندنەوەی بەها شۆڕشگێڕییەکان لەناو یەکێتییدا) روونبکەینەوە. چونکە پێکەوەیان چارەسەری جۆرەکانی دەستەگەریان پێدەکرێ.

-راپۆرتی سیاسیی کۆنگرەی دووهەم لەبواری چارەسەرکردنی پرسی (دەستەگەری ئیمتیازات‌و رەفاه تەڵەبی)دا پێشنیازی "گۆڕینی پۆستی حکومەتی (3) ساڵ جارێک+ پلەی سەرکردایەتی بە (2) ساڵ جارێک کۆنگرە بەستن+ کەمکردنەوەی خەرجی‌و.. هتد.." دەکات. ئەمەش بۆ تەئکیدکردنەوە لەسەر بەهای شۆڕشگێڕی ئەوەی کە لەناو یەکێتییدا پلەو پایە بۆ ئیمتیاز نییە بەڵکو بۆ خزمەتکردنی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستانە.

-لەبواری چارەسەری دەستەگەری هۆزگەرێتی‌و ناوچەگەرێتیدا پێشنیازی گەڕانەوە بۆ سەرەتا فیکرییەکان‌و گەشانەوەی هێڵی فیکری یەکێتیی دەکات.

هێڵی فیکری یەکێتی لەپەیڕەوو پرۆگرامەکەیدا روونکراوەتەوەو لەشوێنێکی راپۆرتە سیاسییەکەی کۆنگرەی دووهەمیشدا (بەندی: ئەرکە گرنگەکانمان) ئا بەم شێوە جوانە گوزارشتی لێکراوە:

(گەشـەپێدانی پروگـرامو پەیـڕەوی ی.ن.ک و گەشـانەوەی جەوهەرەکەی کە ڕێکخستنی ڕەنجدەرانی بیروبازووی کوردستانە لەرووی چینایەتییەوەو هی هەموو خەڵکی دڵسۆزو بەشەرەفی کوردستانە لەرووی نیشتمانییەوە، کە ڕێکخستنێکی سۆسیالیستە بۆ عەدالەتی کۆمەڵایەتیو لەرەگوریشەوە هەڵکەندنی ئازاردانی نەتەوایەتیو چەوساندنەوەی چینایەتی هەوڵدەدات. بەڵام سۆسیالیستێکی دیموکراتە باوەڕی بەدیکتاتۆرییو خۆسەپاندنو زوڵموزۆرەملیو پاوانکردن نییە)

بێگومان ڕەنگە بگوترێ کە ئەم بیروبۆچوونانە لەمێژە لەناو یەکێتییدا سەرخەتی گشتی بیروباوەڕی یەکێتیین. بەڵام ئەوەی نوێبوونەوەیە لێرەدا کە گەشانەوەی ئەو بیروباوەڕانەو تێکۆشان بۆ بەدیهێنانی بەمانای پاشەکشەی مەیلی هۆزگەرێتیو ناوچەگەرێتییە. چونکە ئەم سەرخەتانە ئەرکی نیشتمانیین کە لەئاستییدا پێکهاتەی هۆزو ناوچە دەکشێنەوە. ئەرکی فیکرییو ئەرکی کۆمەڵایەتیین کە لەئاستییدا مەیلی خۆمو خزمو (أنصر أخاک ظالماً ومظلوماً) دەکشێنەوە. بەواتایەکی تر گەشانەوەی فیکر نەک هەر دەبنە مایەی یەکێتی ریزەکانی یەکێتی بەڵکو دەبنە مایەی ڕەواندنەوەی مەترسییەکانی سەر خواستی یەکێتی نەتەوەیی کوردو سەرەنجام بزووتنەوەی کوردایەتی شۆڕشگێڕ لەدەروازەی سەدو هەزارەی تازەدا هەروا بەیەکگرتوویی و ئارەزووی یەکێتییبوون، دەبووژێتەوە.

بەڵام دواجار هەر ئەم یەکێتی فیکرە خۆشی کە هاوشانی پەرەپێدانی ژیانی دیموکراسیو بوژاندنەوەی بەها بەرزە ئەخلاقییەکانی هەڤاڵێتیو ژیاندنەوەی سەرەتاکانی ڕێکخستنی حزبی، بەرەو پێشەوە دەچێ. هەر ئەمە خۆشی بەشێکی پرۆسەی گەشەپێدانی هەمەلایەنەی یەکێتی پێکدێنێ. چونکە لایەنێکی گرنگی بوژاندنەوەی بەها حزبییەکان دابینکردنی هەلومەرجی ململانێی ڕاستو ڕەوایە. ئەمەش هەم دەور دەبینێ لەبنەبڕکردنی دەستەگەریو هەمیش ڕوونی دەکاتەوە کە دیوێکی تری یەکێتی فیکرو یەکێتی ریزەکان "پێویستییو بەکەڵکی بیروڕای جیاوازو بۆچوونی جۆراوجۆرە لەناو ریزەکانی یەکێتیدا" هەروەکو لەراپۆرتی سیاسیی کۆنگرەی دووهەمدا هاتووەو ئاوەهاش هۆکارەکەی ڕووندەکاتەوە:

"چونکە دابینکردنی ئەم ململانێیە لەچوارچێوەی ی.ن.ک-داو بەپێی سەرەتاکانی ڕێکخستن نەک هەر پیادەکردنی دیموکراسییە لەناو ی.ن.ک-دا بەڵکو شەرتێکی سەرەکیشە بۆ نەهێشتنی دەستەگەریو پاراستنی بەها ئەخلاقییەکانی ژیانی حزبی، خۆشی لەململانێی ناڕاستو نادروستو لەدەستەگەری.. لەناو ی.ن.ک دا"

کەواتا لایەنێکی بوژاندنەوەی فیکر خۆناساندنە بەوانی ترو لایەنە هەرە گرنگەکەشی یەکێتی ناو یەکێتیو پاراستنێتی. لەهەردوو بارەکەشدا فیکر چرای ڕووناککەرەوەی ڕێی ڕزگارییو دیموکراتییە.

کۆنگرەیەکی نوێ بۆ زەمەنێکی نوێ*

1

ئەمە بـوێرییەکی جـوانە لە گۆڤـاری ڕێبـازی نـوێ-وە وەک گۆڤـاری مەکتەبـی ڕێکخـــستنی یەکێتـــی نیـــشتمانی کوردســـتان کە لە تەوەرەکانیـــدا ئامـــاژە بەکەموکوڕییەکانی کۆنگرەی رابـردوو بکات. نامەوێ بڵێم کە ئێستا کاتی ئەوەیە بەبوێرییەوە قسەبکەین. چونکە ئەمە رەنگە وابکەوێتەوە کەدیارە جاران بوێری و ویران نەبووەو ئێستا فاکتەرێکی دەرەوە وادەکات بوێربین. لەکاتێکدا بۆخۆم پێموایە بەرزبوونەوەی کێرفی بوێری هۆکارەکەی ئەوەیە ئیتر ترسی فاکتەری دەرەکی، یان فـاکتەرە دەرەکییەکـانی دەرەوەی یەکێتیمـان، لەسـەر نەمـا و بەوەش دەتـوانین چ خۆمـان، وەک ئەنـدام، و چ یەکێتییەکەشمان، وەک یەکەیەکی تێکۆشـان بێ پەروا لەخـستنە رووی روانـین و خواسـت و ئاواتەکانمـان بـوێری بنـوێنین و لەدەرەوەی هەڕەشە سیاسییە هەمەجۆرەکانی دەوری یەکێتی و هەڵسوڕانی دابوو بەرنامەی نوێ بۆ قۆناغی نوێ دابنێین کە (هەم کەموکورتییەکانی کۆنگرەی رابردوو ببوێرێ و هەم لەئاستی بەرپرسیاریەتی مێژوویی خۆیشیدا بێت).

ئینجـا لەتەوەرەکەشـدا واحـاڵیبووم کە بەرنـامەکە هەم ئامـاژەیە بـۆ بەرنـامەی کۆنگرەی داهـاتوو و هەمـیش ئامـاژەیە بەو بەرنـامەیەی دەشـێ یەکێتـی پەسـەندی بکـات، بـۆیە بـابزانین کەموکورتییەکـانی کـۆنگرەی رابـردوو چ بـوو تارێوشـوێنەکانی بواردنی بدۆزینەوە.

یەکەم: هەمـوو گردبـوونەوەیەکی وەک کـۆنگرە زادەی هەلومەرجەکـانی پـێش خۆیانن. بۆیە راست وایە کە بڵێین کەموکوڕییەکانی کۆنگرەی رابردوو لەخۆیانەوە هەڵنەتۆقیون، بەڵکو ئاکامی کەموکوڕییەکانی پێشوون. ئەگەر تەمەنی حزبەکان قۆناغ بەندی بکرێن رەوایە بڵێین ماوەی نێوان کۆنگرەکان ئەو قۆناغبەندییە پێکدێنێت. بۆیە دەشێ مەودای نێوان کۆنگرەی گشتی یەکەم 1992 بۆ کۆنگرەی دووەم 2001

---

* ساڵی 2003، لە گۆڤاری ڕێبازی نوێ دا بڵاوبۆتەوە.

به قۆناغی دروستبوونی کەموکوڕییەکان دابنێین کە لەهەمان کاتیشدا، بۆئەوەی هەڵسەنگاندنەکەمان بابەتی بێت، قۆناغی دەسکەوت و بەدیهاتنی بەشێکی ئامانجەکانی یەکێتی و کوردایەتی و کوردەواری بوون. سێ حاڵەت وایان کرد کە کەموکوڕییەکان بەرێژەیەکی بەرچاوبن:

1. مەودای نێوان هەردوو کۆنگرە (1992-2001) مەودایەکی زۆربوون هی ئەوەبوون کێشە کەڵەکەبن بێ چارەسەر.

2. ئەو ماوە زەمەنییە، بەتایبەتی ماوەی حوکمڕانی دوای ڕاپەڕین بوو کە هەم ئەزموونێکی پێشتر تاقی نەکراوە بوو بۆ یەکێتی و هەمیش حوکمڕانی کۆمەڵێک دیاردەو دەرکەوتی سەلبی لەگەڵ خۆی دەهێنێت کەلەسەردەمی شۆڕشدا بەدەگمەن یان لەسنوورێکی بەرتەسکدا، دەرکەوتی واسەلبی دەقەومێن.

3. هەرماوەی دوای ڕاپەڕین کە ماوەی نێوان دوو کۆنگرە بوو ماوەی بەرفراوانییەکی یەکجاری ڕێکخستنەکانی یەکێتی و بەجەماوەربوونی بوو کە کۆنترۆڵکردنی کاری حزبی و ڕێکخستنی حزبێکی شۆڕشگێڕو پوختەکراو ئاسانترە لەکۆنترۆڵکردنی حزبێکی پانوپۆڕی جەماوەری.

هەرسێ خاڵ بەسروشتی سیاسەت و حزبایەتی یارمەتی دروستبوونی کەموکورتی و ئینجا زەقبوونەوەشی دەدەن، بەتایبەتی بۆ حزبێکی گەورەی وەکو یەکێتی کە ڕکابەرو نەیاری کەم نین. دیارترین دەرکەوتەکانی ئەوسێ خاڵە مەسەلەی کوتلەگەرێتی و ئینجا دروستبوونی موقاتەعاتی جیاجیای حزبییە وەک دەرەنجامێکی ئەو کوتلەگەرێتییە. مەبەست لەموقاتەعاتی حزبی دەستکاری سروشتی حزبیانەی ئەو یەکە و دامەزراوانەی حزبە کە کاری حزبی و ڕێکخراوەیی و ڕێکخستنی پێ ڕایی دەکرێت. هەر کوتلە یان دەستەیەک موقاتەعەی خۆی جیادەکاتەوەو بۆخۆی ئیدارەی دەدا لە دەرەوەی هەماهەنگی لەگەڵ یەکەو دامەزراوە حزبییەکانی تردا. بەڕای خۆم ئەم کوتلەگەرێتییە، سەرەڕای هەوڵە باشەکانی چارەسەرکردن و ئیحتیواکردنی، هاتە ناو کۆنگرەی دووەمەوە، و کاریگەری خۆی هەرمابوو.

دووەم: ئالیەتی بوونە ئەندام لە کۆنگرە بەوشێوەی دانرابوو بووەمایەی مەحرومکردنی بەشێک لەکادیرە ناوەڕاستەکانی حزب کە نەیانتوانی ببنە ئەندامی کۆنگرە. کە ئەمەش کاریگەری سەلبی هەبوو لەسەروان و درێژەی ئەو ڕەوشەبوو کەبووە مایەی کزکردنی هەڵسوڕانی کادیری ناوەڕاست وەک ئەڵقەی گرێدانەوەی سەرکردایەتی بەبنکردایەتی و جەماوەری حزب. لەکاتێکدا وەک چۆن هیچ کۆمەڵێک بێ بوونی چینێکی ناوەڕست ناتوانێ ئارامی کۆمەڵایەتی دابین بکات،

ئاوەهاش حزب وەک دەزگایەکی رەنگدەرەوەی کۆمەڵگە بێ بوونی کادیری ناوەڕست ناتوانێ ئارامی ناوخۆیی و رێکخراوەیی مسۆگەر بکات.

سێیەم: لەناو کۆنگرەشدا، چاکتروابوو کە دەنگدان بۆ دوا رۆژی کۆنگرە دوابخرایە. راستە لەو هەلومەرجەدا کە دوای چەند ساڵێک لەدواکەوتنی یەکێتی کۆنگرەی بەستبوو، دۆخەکە ناسک بوو، بۆیە ئەو دەنگدانە پێشوەختە بەچاک زانرا. بەڵام هەڵگرتنی وادەی هەڵبژاردن بۆ دوارۆژی کۆنگرە لەسەرێکەوە وادەکات هەموو هەڤالان بەپەرۆشەوە بەشداری بەرنامەو ئەجندای کۆنگرە بکەن و کۆنگرە لە هەڵبژاردنەوەی سەرکردایەتیدا کورت نەکەنەوە. لەسەرێکی تریشەوە رێڕەوی گفتوگۆکانی کۆنگرە رەنگە تواناو وزەی نوێ و خاوەنی نەزەری جوانیان دەربخستایە کە ئەگەر خۆی تەرشیح بکردبا رەنگە دەنگێکی سەنگینی مسۆگەر بکردایە.

چوارەم: ئەگەر کۆنگرەی دووەم بۆ پاراستنی یەکێتی ناو ریزەکانی یەکێتی، لەهەلومەرجێکدا کە نەیارانی دەرەکی پێیان وابوو یەکێتی دەرەقەتی سەرخستنی کۆنگرەکەی نایە، واپێویستی کرد هەندێک سەرکردایەتی بەدەنگدانی ئاشکرا بێنە سەرکردایەتی، ئەوا هەق نییە ئەوە ببێتە نەریتێک لەناو رێکخراوێکی دیموکراتخوازی وەک یەکێتی. بەتایبەتی کە ئێستا مەترسییە دەرەکییەکان کزو لاواز بوون و دەتوانین لەو بوارەشدا بوێرانە بڕیار بدەین بەشی بەرچاوی ئەو کەموکورییانەی ئێمە لێرەدا دەستنیشانمان کرد راپۆرتی سیاسیی کۆنگرە خۆشی لەسەرهەمان تەوەرە رەخنەی لە کەموکوڕییەکانی رابردووی نێوان (1992-2001) گرتووە. هەربۆیەش گوترا کە (شەرتی جوامێران سێ جارە) بەو مانایەی کە لەکۆنگرەی سێیەمدا ئەگەر ئەو هۆکارانەی بوونەمایەی دەرکەوتنی کەموکوڕی چارەسەربکرێن، ئەوا خۆی لەخۆیدا ئێمە شەرتی خۆمان لەسێیەم کۆنگرە دەبەینە سەر.

بەم پێیە پێویستە بۆ کۆنگرەی سێیەم وابکەین کە:

یەکەم: بەرپرسیاریێتی و سەرکردایەتیکردن لە قاوغی ئیمتیاز دەربچن بۆئەوەی دیاردەی کوتلەگەرایی بەرەو نەمان بڕوات. بەڕای بەندە کەمکردنەوەی مەودای نێوان کۆنگرە و کۆنگرەیەکی تر،دوو ساڵ مەودایەکی باشە، دەبێتە ئالیەتێکی گونجاو و کاریگەر لە پێناو گۆشەگیرکردنی کوتلەگەریێتی، ناشڵێم لەناوبردنی یەکجارەکی، هەڵبەتە بەزوویی کۆنگرەکردن واتا زوو بەزوو سەرکردایەتی گۆڕین و ناوبەناو بەرپرسیاریێتی گۆڕین و ئەمەش ئیمتیازەکانی کوتلەگەریێتی ناهێڵێت.

دووەم: بوژاندنەوەی وزەو توانای کادیری ناوەڕاست و پۆلێنکردنی کادیر بۆئەوەی ئەڵقەی پێکەوەگرێدانەوەی سەرکردایەتی و جەماوەربن.

سێیەم: هاندانی بیرکردنەوەو دەستپێشخەری نواندن و دەربڕینی ئازادانەی بیروڕا نەک تەنها ڕەخساندنی هەلومەرج بۆیان.

دەشکرێ لە ناو یەکێتیدا کەشێکی وا دیموکراسی بخوڵقێنرێت کە لۆمەو ڕەخنەکاری بێت لەو هەڤاڵانەی بیروڕاو بۆچوونەکانی خۆیان دەرنابڕن. واتا سڵکردنەوە لەدەربڕینی بیروڕاو دوودڵی نواندن لەم بارەیەوە سەرکۆنە بکرێت بۆئەوەی کەشی دیموکراسی لەناو یەکێتی تادێ گەشەتر بێت.

چوارەم: هاندانی شەفافیەتی زیاتر لەکارو هەڵسوڕاندا چونکە شەفافیەتی کارکردن هەلومەرجی هەڵسەنگاندنی کارەکان، دەرفەتی ڕاستکردنەوەی هەڵەکان لەکاتی خۆیداو ئیحتیواکردنی، ستایشکردن و دەستخۆشانە کردن لەکاری چاک و کارەکتەری حزبی چاک دەرەخسێنێ و گەشە بەئاگاداری هەڤاڵان دەداو پرۆسەی ئازادی بیروڕا بەئاگابوونی پێویست لەوردەکاری کاری حزب و وردەکاری ڕووداوەکانی ناوەوەو دەرەوەی حزبەوە گرێدەداو بەشێوەیەکی ئۆرگانیکی پەیوەندییەکانیان ڕێکدەخات.

2

ڕوانینی کۆنگرەی داهاتووی یەکێتی و داڕشتنی سیاسەتی یەکێتی لەبارەی مەسەلە سیاسییەکانەوە ئەگەرچی لە هێڵی گشتیدا درێژەی هەمان پەیام و بەرنامەی تێکۆشانی ی.ن.ک دەبێت کە لەپێناویدا هاتۆتە کۆڕی خەباتەوە، بەڵام سەبارەت بەڕەوشی تازەی کوردستان و عیراق گۆڕانی بەرچاویشی تێدا دەقەومێت. ئەم واقیعە بەسەر دەرکەوتەی پەیوەندی نێوان ناوەند، دەسەڵاتی ناوەندی حوکمڕانی عیراق، و کوردستانیشدا جێبەجێ دەبێت.

یەکێتی ئیتر بۆتە حزبێکی بەرفراوانی کوردستانی کە لەئاستی عیراقیشدا، لەناوەند و ئۆرگانە جیاجیاکاندا، دەستی دەڕواو حوکم دەکات. بەکوردییەکەی ئێستا یەکێتی و کورد شەریکە حوکمڕانین لەبەغدا و خۆیان بەشێکی ئەو ناوەندە پێکدێنن کە ئێمە لەجۆری پەیوەندییەکانی لەگەڵ کوردستان دەکۆڵینەوە. بۆیە ئێمە لەکۆنگرە دیموکراتییە داهاتووەکەی خۆماندا (پابەند دەبین) بەجۆرێک پرۆژەو کاری سیاسییەوە کە واقیعی سیاسی عادەتەن بەسەر حزبە دەسەڵاتدارەکاندا دەیسەپێنێ. دەبێ ڕوانینی یەکێتی بۆ پەیوەندی نێوان کوردستان و ناوەند لەگەڵ ئەو ئیجماعە

سیاسییەدا یەکبگریتەوە کە لەنێو بزوتنەوەی کوردایەتیدا دروست بووە. بۆیە دیارە کۆنگرەی داهاتوو تەئکید لەسەر داخوازی فیدرالی و ویستی ئارەزووەمەندانەی گەلی کوردستان دەکاتەوە. دەشبێ ئەو بڕگەیە بەروونی پرەنسیپی مافی چارەی خۆنووسینی گەلی کورد لەدیاریکردنی چارەنووسی خۆی دەستنیشان بکات وەک پرەنسیپێکی هەقانی و رەوا کە (ئەمڕۆ) خەڵکی کوردستان لەچوارچێوەی یەکێتییەکی ئارەزووەمەندانەدا گوزارشتی لێ دەکەن. ئەمانە پەیوەندیمان بەناوەندەوە گرێدەدەن جا ئەگەر یەکێتی لەمەزیاتر، یان کەمتریش، دەست نیشان بکات دەبێ خەباتی بۆ بکات ئەو قەناعەتە تازانەی کە دەشێ لەکۆنگرە دروست ببن بیباتە ناو خەڵکی و گۆڕەپانی سیاسیی و هەڵمەتێکی پەسەندکردنیان لەپێناودا ببات بەرێوە.

بەگشتی دەتوانین بڵێین یەکێتی نەک تەنها لەکۆنگرەی داهاتوو، بەڵکو دەبێ لەهەمـوو کـۆڕو کۆمەڵێکدا تێکۆشان بـۆ ئەوە بکـات عیـراق لەسـەر بنچینـەی دەوڵەتێکـی ناوەنـدی تـۆکمەو بڕیـار لێـدەر لەهەمـوو وردەکارییەکـانی ژیـانی هەرێمەکان دانەڕێـژرێتەوە. بەڵکو عیراقێک بێت زۆرترین سەربەخۆیی کارو هەڵسوڕان بدات بە هەرێمەکان بەتایبەتیش هەرێمی کوردستان کەدەبێ لەسەر بنچینەیەکی فیدرالی و چوون یەک لەگەڵ هەرێمی عەرەبیدا مامەڵەی لەتەکدا بکرێت.

هەڵبەت رەچاوکردنی تایبەتمەندێتی کوردستان لەناو پێکهاتەی وڵاتی تازەی عیراق و هەوڵەکانی یەکێتی و بزوتنەوەی کوردایەتی بۆ پچڕانی زۆرترین دەسکەوتی کوردستانی مانای ئەوەنییە ئێمە ناوەند فەرامۆشبکەین و بەشێکی توانای کوردی بۆ تەرخان نەکەین. چونکە ناوەند دەتوانێت بڕیار لەسەر سیاسەتی ئایندەی عیراق بەکوردستانیشەوە، بدات. بۆیە هەمیشە دەبێ چاوێکمان لەبەغدا بێت بزانین لەوێ مەسەلەکان چۆن دەگوزەرێن و بڕیاری سیاسیی، لە بچووکترین مەسەلەی عیراقدا، چۆن دەدرێت؟

3

بۆ وەڵامی ئەوەی کۆنگرەی داهاتووی یەکێتی چ جۆرە شێوازێکی رێکخستن بڕیار لێبدات سێ پرسیار زۆر بەجەوهەری دەزانم کەدەبێ لەخۆمانی بکەین.

- ئایا شێوازەکانی رێکخستنمان پێشتر چۆن بووە؟
- ئایا هەمـوو ئەو وردەکـاری و سیـستمەی شـێوازی رێکخـستنی یەکێتیـان پێکدەهێنا بەهەڵسوڕانێکی باشەوە تاقیکراونەتەوە تا بزانرێت چاکن یان خراپ؟

- ئایا هیچ ئامارو توێژینەوەیەکمان لایە کەئەندازەو ڕێژەی سەرکەوتن یان ژێرکەوتنمان، لەشێوازی پێشووی ڕێکخستن نیشانبدات؟

زۆر گرنگە بەدوای وەڵامی ئەم پرسیارانەدا بگەڕێین و لەوەش گرنگتر ئەوەیە ئایا هیچ شێوازێکی نوێی بەکەڵک تر پێشنیاز کراوەو ئایا ئالیەتێکی ئەوتۆ هەیە کە سەرخستنی شێوازی نوێمان بۆ مسۆگەر بکات؟

لەڕاستیدا لێرەدا هیچ شێوازێکی نوێ شک نابەم کە بیخەمەڕوو. بەڵام پێشنیاز دەکەم، ئەگەر بەرنامەی شێوازی تری ڕێکخستنمان لەچەکمەجەدا نییە، با ئەو شێوازەی تائێستا ڕەچاوکراوە، چ لەهەیکەلی ڕێکخستن و چ لەئالیەتی جێبەجێکردنی بەرنامەی ڕێکخستنەکان، گەشەپێبدەین و هەڵسوڕاوتری بکەین. بۆنموونە:

باکۆنگرەی ئەمجارەمان کۆنگرەی بە تەکنەلۆژیایی کردنی پەیوەندییەکانی نێوان ڕێکخستنەکان بێت لەسەرەوە بۆ خوارەوەو بەپێچەوانەشەوە.

واتا بەرنامەیەک دابنێین کە هیچ نەبێ لەڕێی تۆڕێکی تۆکمەی ئینتەرنێتەوە کۆمیتەکان بە مەڵبەندەکان و مەڵبەندەکان بەمەکتەبی ڕێکخستن و مەکتەبەکان بەیەکترییەوە پێکەوە گرێبدەین. دەشێ کۆنگرە بڕیار بدات کەبەلانی کەمەوە هەرکۆمیتەیەک لەکۆمیتەکان هێڵێکی ئینتەرنێتی هەبێ، ئیمێڵی خۆی هەبێ کەپەیوەندی بەمەڵبەندەوە بکاو ئاڵوگۆڕی نامەو بیروڕای لەگەڵدا بکات. دەکرێ ئەمە یەکەمین جار لەناو ناوەندی شارە گەورەکانەوە تاقی بکەینەوە.

بەچاکی دەزانم هەموو یەکەو دامەزراوێکی یەکێتی ئیمێڵی خۆی هەبێ و لەسەر هەموو موراسەلات و هەموو پەخشنامەو بڵاوکراوەیەکی خۆی دابنێت. بۆئەم مەبەستە پێشنیاز دەکەم ئەم تاقیکردنەوەیە لەمەڵبەندی سلێمانییەوە دەست پێ بکەین. دەکرێ مەکتەبی ڕێکخستن سایتێکی ئەلکترۆنی هەبێت کەبەرنامەو پەیرەو پرۆگرامی یەکێتی و بڵاوکراوە و نامیلکەکانی خۆی تێدا بڵاوبکاتەوە. دەکرێ لە ئاستێکی دیاریکراویشدا بێت. کۆڕو کۆڕبەستنی ئینتەرنێتی تاقی بکرێتەوە. هەڤاڵێک کۆڕ بگێڕێ و لەوادەیەکی دیاریکراودا کۆمیتەکان بچنە سەرهێڵی پەیوەندی یان ژمارەیەکی بەرچاوی هەڤاڵان تەشجیع بکرێن لەناوەندە جیاجیاکانی ئینتەرنێتی ناو شاردا بچنە سەر هێڵ و لەسەر بابەتی کۆڕەکە بیروڕا ئاڵوگۆڕ بکەن. ئەمە شێوازێکی ساناو ساکارە بەڵام پێم وایە گوڕوتینێکی تازە دەدات بەکاری ڕێکخستن.

دەشێ هەرلەم چوارچێوەیەدا مەکتەبی ڕێکخستن پرسیاری مانگانە ئاڕاستەی مەڵبەندو کۆمیتەو کەرتەکان بکات و هانی هەڤاڵان بدرێت هەریەکەیان لەئاستی خۆیەوەو بەئیمێڵی خۆی، وەڵامی پرسیارەکە بداتەوە و بیروڕای خۆی لەبارەوە

دەربڕێ. لەڕێی پرسیاری وا راستەوخۆوە مەکتەبی رێکخستن دەتوانێ بەشێوەیەکی بەردەوام ئاگاداری میزاجی سیاسی هەڤاڵەکان بێت لەهەموو ئاستەکانی رێکخستندا. هەروەها لەڕێی وەڵامی ئەو پرسیارانەوە بێ تێپەڕاندنی مەرجەعیەتی کاری رێکخستن، مەکتەبی رێکخستن یان ناوەندی رێکخستن لەئاست و توانا و رۆشنبیری هەڤاڵان لەهەموو بوارەکاندا ئاگادار دەبێتەوە. دەشێ وەڵامەکان بدرێنە لیژنەیەکی تایبەت تاوەکو لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکات، راسپاردەو بەرنامەی لەسەر دابنێت. بزانرێت هەڤاڵان چۆن بیردەکەنەوە و خەمی رۆژانەی کاریان چۆن رایی دەکەن؟ هەروەها دەشێ هەڵبژاردەی وەڵامەکان وەک نامیلکە یان وەک فایلێک بەپێشەکییەکەوە لەڕێبازی نوێدا بڵاوببێتەوە.

ستران عەبدوڵڵا: نابێ ئەرکی گۆڕان و نوێبوونەوە لەناو یەکێتی لەسەر ئەرکەکانی تری کوردایەتی پەک بخەین..*

*** ئەمڕۆ زۆر قسە لەسەر ئەوەدەکرێ دونیا گۆڕاوەو بەنەمانی رژێمی بەعس یەک دونیا گۆڕانکاری ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسیی و کەلتوری بەڕێوەیەو دەستی پێکردووە. ئەو هێزانەی کە لەگۆڕەپانەکەدان تەئکید دەکەنەوە ئەوگۆڕانە بەحەدێک گەورەیە کەپێویستە هەموان لەگەڵی بگۆڕێن و لەگەڵی بگونجێین، بەڕای ئێوە ئەدگارە سەرەکییەکانی ئەو گۆڕانە چییە چۆن بتوانرێ ئەو گۆڕانە بەعەمەلی بکرێ؟ ئەو گۆڕانە عەمەلییە لەهێزێکی وەکو (ی.ن.ک)دا بەرجەستەبکرێ؟**

- هەمیشە لە پرسی گۆڕان لەدونیاو کاریگەرییەکانی لەسەر کوردستاندا بەراورد لەنێوان دووحاڵەت دەکەم. ئەگەر لەبیرتان بێ ئێمە لەکوردستانی عیراقدا شاهیدی دوو قۆناغی مێژوویی گۆڕانین، بەلانی کەم بۆ نەوەی ئێمە، یەکەمیان راپەرینی (1991)، دووەمیان ئەم گۆڕانە گەورەیەی کەهاتنی ئەمریکا لەناوچەکەدا خولقاندی، سەیر لەوەدایە کە کوردستان چەند دەیەیەک وڵاتێکی فەرامۆش کراوبوو، دوور لەکاریگەرییەکانی دونیا دەژیا، یان وڵاتێک بوو لەپەراوێزی رووداوەکاندا کەوتبوو، ئەم وڵاتە لەم دووقۆناغە گرنگی مێژووییدا کەوتە ناو چەقی رووداوەکانەوە.

قۆناغی ساڵی 1991 ئەم گۆڕانە گەورەیە لەئاستی دونیا بەسێ خەسڵەت دەرکەوت یەکەمیان لەڕووی ئایدۆلۆژییەوە، بەڕووخانی بلۆکی رۆژهەڵات، دووەمیان گۆڕانێکی سیاسی گەورە لە شەڕی کەنداوی دووەم بوو، عیراق لەکوێت دەرکراو وەکو دەوڵەتێکی سەرکێش تەمبێ کرا، سێیەم: راپەڕینی خەڵکی کوردستان، کەم جار هەڵئەکەوێ کورد لەناو رووداوێکدا بژی کە گۆڕانکاری نەتەوەیی لەناوخۆیدا دروست بووبێت، گۆڕانکاری فکری و گۆڕانکاری سیاسیی و عەسکەریش دروست بووبێت لەدونیادا کەهەرسێکیان کاریگەریان لەسەر ئێمە بەجێهێشت، دووەمین جاریش، ساڵی (2003)، دیسانەوە ئێمە شایەدی گۆڕانکارییەکی نەتەوەیین کە بۆ کورد هاتۆتە پێشەوە، بەشەکەی تری کوردستان رزگارکراوە، مەسەلەی کورد چۆتە پێشەوە، هاتنی هێزی ئەمریکا بۆئەم ناوچەیە بۆتەواوکردنی ئەوئەرکەی کەهەندێ

---

* ئەم چاوپێکەوتنە بە دوو ئەڵقە لە کوردستانی نوێ لە ژمارەکانی (3160، 3161) بڵاوکراوەتەوە. دیدارەکە لەلایەن بەڕێزان توانا ئەحمەد و جەمال حسێنەوە سازکراوە.

کەس دەڵێن دەبوو لە (1991) تەواوبکرێ. لە ڕاستیدا هاتنی ئەمریکا تەنها هاتنێکی سەربازی نییە، بەڵکو هاوشانی کۆمەڵێ گۆڕانکارییە کەدەتوانم بڵێم گۆڕانکاری فکری قووڵیش دەخوڵقێنێ، لەدونیاو لەناوچەکەی ئێمەشدا، بەڵکو عیراق و ناوچەکەی ئێمە بووە بەسەرە رمی ئەوگۆڕانکارییە فکری و سیاسییەی پێشبینی دەکرێ لەناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا رووبدات. راستە لە (2003)دا وەکو نەوەدەکان یەکێتی سۆڤێتییەک نییە تا بروخێ و ئایدۆلۆژیایەک نەمێنێ، بەڵام لەبەرئەوەی لەئەمریکا (11)ی سێپتەمبەر خوڵقاوە دەبینین گۆڕانێکی فکری گەورە لەئەمریکاو لەتێکڕای دونیادا رووئەدا لەژێر ناوی شەڕی تیرۆر، پێم وایە شەڕی تیرۆر خۆی لەخۆیدا رەهەندێکی فکریشی هەیە. نەک ئەوە، بەڵکو ئەم وەزعە گۆڕانێکی دراماتیکی لەناوخودی ئەمریکاش دروست کردووە.

*** ئەمریکا تەئکید لەسەر ئەوەدەکات کەدوای ئەم سستەمە قۆناغێکی تازەیە لەئیشکردن و مامەڵەکردن لەگەڵ هەندێ مەفاهیم بەتایبەتی لەگەڵ تیرۆر، ئەمە لەکاتێکدا کەکۆمەڵگای ئەمریکی کۆمەڵگایەکی دامەزراوەیی چەسپاوەو مێژوویەکی دوورو درێژیشی هەیە، لەوێ پێویستی بەهەندێ ئیجرائات کرد و ئەمریکا لەوێ هەندێ گۆڕانکاری کرد، ئایا کە گۆڕانەکە دێتە ناوچەی ئێمە پێویستی بەوەنییە ئێمە لەڕووی دامەزراوەییەوە لەو پاشخانە دامەزراوەیی و حزبی سیاسیشمانەوە گۆڕانکاری بکەین؟**

- تەماشاکە، بۆیە دڵم بەم گۆڕانکارییە خۆشە چونکە تەجروبە نیشانی دا کەئێمە لەگۆڕانکاری (1991)دا کەڵکمان وەرگرت، ئەزموونێکی سیاسی و حوکمڕانیمان بەڕێ کرد، سەرەڕای هەموو کەم و کوڕییەکان دەسکەوتمان زۆرە. لەبەرئەوە تەصەورم وایە ئەم گۆڕانکارییەش ئەبێ کۆمەڵێ خواستی تر بۆ کورد جێبەجێ بکات.

لەباری نەتەوەییەوە بۆ یەکەمین جارە گۆڕانکارییەکی نوێ و گەورە کوردستان دەگرێتەوە لەکاتێکدا ئێمە دەسکەوتێکمان هەیە، هەمیشە کە گۆڕانکاری روویداوە ئێمە شتێکمان نەبووە و چاومان لەشتێک بووە وەریبگرین، بەڵام ئەمەیەکەمین جارە لەماوەی ئەم (12) ساڵەدا ئێمە شتێکمان هەیە دەمانەوێ گەشەی پێبدەین، بۆیە گەلێک جار دەڵێم کورد ئەمڕۆ نێگەرانییەکانی لەهەموو سەردەمێکی تر زۆرترە چونکە ئەمڕۆ شتێکی هەیە، هەم دەیەوێ بیپارێزێ و هەم تەماعی ئەوەشی هەیە گەشەی پێ بدات.

*** تۆئاماژەت پێدا کەبەگشتی لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست گۆڕانی گەورە دێتەئاراوە، لەئاستی ناوخۆ باسی ئەوەت کرد لەماوەی (12) ساڵدا ئێمە توانیومانە ئەزموونێک بەڕێوەبەرین بەهەموو کەموکوڕییەکانیشەوە، لەنەتیجەی گۆڕانێکی لەوجۆرەی کەروویدا، بەڵام پێت وانییە ئەو گۆڕانەی ئێستا تەحەمولی ئەوکەموکوڕییەی ئەو (12) ساڵە ناکا، واتا ئەگەر ئەو کەموکوڕییانە لەماوەی (12) ساڵە**

هەبووەو چارەسەر نەکرێن، هەر هێزێک بەو کەموکورییانەوە مواجەهەی ئەو گۆڕانە تازەیە بکات پێت وانییە باجەکەی گەورەتر ئەبێ لەڕابردوو؟

- بێگومان باجەکەی گەورەتر ئەبێ لەبەرئەوەی ئێمە شتێکمان هەیە لەدەستی دەدەین، ئەگەر باش ئەم وەزعە نەبەین بەڕێوە تەجاوب لەگەڵ ئەوگۆڕانکارییانە نەکەین و ئەو کەموکورییانەی کەهەن چارەسەری نەکەین بێگومان زەرەری گەورە ئەکەین، زەرەری ئەوەی یەکەم: تێکشکاندنێکی تر، دووەم: لەو تێکشکاندنەش شتێکمان هەیە لەدەستی دەدەین، جاران رەنگە کورد لەگەڵ تێکشکاندندا راهاتبێ، دەڵێ شۆڕشێکی کوردستان دەتوێتەوەو تەواو. ئەم جارە ئەگەر ئێمە بیدۆڕێنین، کۆمەڵگەیەک دەدۆڕێنین، وڵاتێک دەدۆڕێنین. سیستمێکی سیاسی دەدۆڕێنین، کێشەی کورد تەصەورناکەم بمرێ و هەردەمێنێ، هەتا بەچارەسەر دەگا، بەڵام ئێمە چانسێکی سیاسیی گەورە دەدۆڕێنین . کە چانسەکە نیوەیمان بردۆتە پێشەوە وهیوای هەیە نیوەکەی تریشی ببەین بەڕێوە، واتە ئێمە شتێک نییە بەتەنها چاومان لێ بێ و بێ ئومێد دەبین، بەڵکو شتێکیش هەیە لەدەستمان کە ئەویش لەدەست دەدەین کەئەم مەترسییەش مەترسییەکی زۆر گەورە دەبێ، لەبەرئەوەی تاچەند شت لەدەست بدەین پلەی زیانەکەش رەنگە گەورەتر بێ.

*** بەس ئێمە کۆکین لەسەر ئەوەی کەگۆڕانکاری روونەدا باجی گەورەیە، بەڵام تائێستا قسەکردنەکان لەئاستی تیۆری دایە، بەڕای تۆ زەمانەت چییە بۆ بەعەمەلی کردن؟**

- ئاسانە، ئێمە بڵێین هەموو کۆمەڵگەیەک چۆن گۆڕان ئەکا؟ دەمانەوێ حوکمڕانییەکی کوردستانیمان هەبێ، دەمانەوێ لەم سەرزەمینەی ناوی کوردستانە ئەزموونێکی دیموکراتی سەرخەین، ئەزموونەکە بریتییە لەچی؟ هەم ئەزموونێکی ناسیۆنالستییە، هەم ئەزموونێکی دیموکراسییە، هەم ئەزموونێکی گەشەکردووە لەباری کۆمەڵایەتیو فەرهەنگی و ئاوەدانییەوە. سەرخستنی ئەمە زۆر ئاسانە، ئەویش ئەوەیە: تۆ بێی بزانی چی وادەکات کۆمەڵگەیەک سەرکەوێ؟ یەکەم شت بگەڕێینەوە سەر کرۆکی دیموکراسی، کرۆکی هەموو بزوتنەوەیەکی دیموکراسی لەدونیادا هەڵبژاردنە، تۆ پێویستت بەوەیە رێگە بۆ هەڵبژاردنەوەی پەرلەمان خۆش بکەیت ئەو دەزگایانەی دەوڵەتێک یان نەتەوەیەک پێویستی پێیانە هەموویان نوێ بکەیتەوە هاوبەشی و بەشداری سیاسی خەڵک زیاتر بکەیت، بۆیە، یەکەمین هەنگاو ئەوەیە تۆ حکومەتێکی یەکگرتوو پێک بێنی، ئەم حکومەتە کوردستان ئامادەبکات بۆ هەڵبژاردنی داهاتوو، کە حکومەتێکی تازەی لێ ئەکەوێتەوە، ئەم هەڵبژاردنە ئەبێ تەنها بۆ پێکهاتنی حکومەت نەبێت بەڵکو نوێکردنەوەی پەرلەمان، واتە بەشداری

سیاسی خەڵکی ترە، بەشداری سیاسی هێزی ترە، بەشداری سیاسی نەوەی تازەیە چ لەخۆپـاڵاوتن، چ لەدەنگـدانا، تێگەیـشتنە لەو تەزاریـسە سیاسـییەی کەلەکوردسـتاندا گۆڕاوەو ئێمە رەنگە پێمان نەزانیبێ. ئێمە پێمان وایە یەکێتی دەردەچێ و پارتی پێی وایە خـۆی دەردەچـێ، بەڵام لەوانەیە هێزێکـی تـر لەناکـاو بێـتە ناوگۆڕەپـانەکەوە. کەپەرلەمانـت هەڵبـژاردەوە دوو شـت رووئەدا: یەکەم نەوەیەکـی تـازە ئەچێـتە نـاو پەرلەمـانەوە چ لەحـزبەکەی خۆمـان بێ یـان لەهێـزی تـازە کە دێـتە گۆڕەپانەوەو چ کەسـی سـەربەخۆ، کەئەبـێ ئـالیەتی هەڵبـژاردنەکە وابـێ خەڵکـی تـریش و خەڵکـی سـەربەخۆش بچـنە نـاو پەرلەمـانەوە. ئەمـڕۆ نەوەیەک هەیە هەسـت بە ئیغترابـی سیاسـی دەکـات، نەبـۆی هەیە دەنـگ بـدات لەپەرلەمـان و نەبـۆی هەیە خـۆی هەڵبژێرێت. ئیتر بۆ گلەیی بکەین کەئەم نەوەیە سەری خۆی هەڵدەگرێ یان تۆڕی تونـدڕەوی ئوسـوڵی پەلکێـشی لای خـۆی بکـات یـان جۆرێـک لەبـێ بـاکی لەخـۆی نیشانبدات لەکاتێکدا پرۆسـەیەکی سیاسیی نەبێت وزەو تواناو ئارەزووی ئەو نەوەیە لەبەشداریکردنی سیاسیی دابین بکات. کە هەڵبژاردنـت کـرد هەنگاوێکی گەورەت ناوە بۆ نوێ کردنەوەی پرۆسەی دیموکراسی لەکوردستان، چونکە راستە هەڵبژاردن هەمووشـتێک نیـیە لەپرۆسـەی دیموکراسـیدا، بەڵام هەڵبـژاردن ناونیـشانی یەکەمـی دیموکراسـییە و دایکـی هەڵبـژاردنیش هەڵبژاردنـی پەرلەمـانە. چـونکە تـۆ بەوە دامەزراوێکـــی گەورەی نەتەوەیـــی و نیـــشتمانی نـــوێ دەکەیـــتەوە و خـــوێنی بەبەردادەکەیـتەوە، جـا هێـزە سیاسییەکان و هێـزە کۆمەڵایەتییەکانی کـۆمەڵگەیەک رازی بن بەنوێکردنەوەی دامەزراوەیەکی واگەورە، من تەصەور دەکەم زۆر بەئاسانی رازیـش دەبـن بەنـوێکردنەوەی دامودەزگـای بچـووکتر .رازی دەبـن بەهەڵبـژاردن لەئاستەکانی تردا وەکو هەڵبژاردنی توێژە جیاجیاکانی کۆمەڵگا، ئەگەر کۆمەڵگەیەک ئامادەگی تیادابێت هەڵبژاردنی گەورەی وەکو هی پەرلەمان بکاتەوە کەپەرلەمانی تێدا نوێ ببێتەوەو حکومەتی نوێی بنکە فراوانی تیادادەمەزرێ ئاسانە ئەوەش قبوڵ بکا کەلە هەموو ئاستە جیاجیاکان پرۆسەی دیموکراسی نوێ بکرێتەوە.

بەندە پێشتریش بەنووسین گوتوومە لەوڵاتی ئێمەدا دیموکراسی ئاڵوگۆڕی بیروڕا هێندە زۆرە لێی دەڕژێ، بەڵام چونکە پەرلەمانمان نـوێ نەکـردۆتەوە دەتـوانین بڵێـین دیموکراسـی ئـاڵوگۆڕی دەسـەڵاتمان نیـیە. ئەوی هەمـانە بەشـداریکردنی سیاسـی هێزەکانی تـرە وەک ئەرکێکـی نیـشتمانی و ڕەنگە بـۆ وەرگرتنـی بەشـێک لە کێکـی دەسـەڵات بەڵام تـا پەرلەمـان نـوێ ئەبێـتەوە ئـاڵوگۆڕی دەسـەڵات نابێتە نەریتێکـی سیاسی باو لەکوردستاندا.

دەمەوێ خاڵی تریش بڵێم لەسەر هەڵبژاردنی ڕێکخراوە پیشەییەکانی توێژە جیاجیاکان، بۆخۆم دڵنیام لەبەڕێوەچوونی دیموکراسییانەی هەڵبژاردنی ڕێکخراوەیی و پیشەیی توێژە جیاجیاکان، خوێندکاران و لاوان، ئەندازیاران، تەکنیکاران... بەڵام دڵنیانیم لەوەی ئەگەر ئاڵوگۆڕێکی دیاریکراو لەدەسەڵات ڕوووبدات، لەڕێی هەڵبژاردنەوە، داخوا ڕێکخراوە پیشەییەکان ڕێژەی چەند دەهێنن و ئەوانەی دۆستی خۆمانن چەند دەهێنن؟

*** لەیادەوەری هەموو خەڵکی کوردستاندا وایە کە (ی.ن.ک) توانیویتی لەسەرەتای دامەزراندنییەوە ڕووبەڕووی هەلومەرجێکی گران و قورس بێتەوە و شۆڕش دەست پێبکاتەوە، تاساڵی (91) کۆمەڵێ ئیشی گەورەی کردووە، بەڵام کە تۆ ئەڵێی بۆئەوەی ئێمە بەعەمەلی ئەو گۆڕانکارییانە تەرجومەبکەینەوە و لەئیشوکاری ڕۆژانەی ئێمەدا ڕەنگ بداتەوە، پێویستە هەڵبژاردن بکرێ، یەکگرتنەوەی حکومەت هەبێ، گرنگی بەدیموکراسی بدرێ، بەڵام ئێستا قسە لەسەر ئەوەیە چۆن یەکێتی وەکو هێزێکی سیاسی کاریگەر ئەو هەموو پێداویستییانەی ئەم قۆناغە دابین بکا و بیکاتە شتێکی زەروری و بیکاتە قەدەری کۆمەڵگای کوردی لەوقۆناغە سیاسییە دیاریکراوەدا؟**

- دەتوانین باشتر لەسەر یەکێتی قسەبکەین چونکە خۆمان کادری یەکێتین، یەکێتیش دەبێ گۆڕان بکا، پێش ئەوە یەک دێڕ ئەڵێم لەسەر مەسەلەی پەرلەمانەکە، نوێکردنەوەی پەرلەمان و یەکگرتنەوەی حکومەت نەک تەنها پرۆسەی دیموکراتی پێش ئەخەن، بەڵکو کورد ئامادە دەکەن کەباشتر بۆ بزوتنەوە نەتەوەییەکەشی تێبکۆشێ. باشتر ئەو حەقانەی بۆ مسۆگەر ببێ کەلەبەغدای داوائەکا، یان ئەو جوگرافیایەی کەئەیەوێ کوردستانی عیراق پێکبهێنێ. ئێمە دێین یەکەم شت لەئەڵقەبزرەکانی ئەو پرۆسەیەوە دەست پێ دەکەین. بەڕای من باشترین جۆرەکانی خەبات ئەوەیە کە نابێ هیچیان لەسەر ئەویتریان پەک بخەین، واتە نابێ گۆڕانکاری لەناو یەکێتی لەسەر ئەوە پەکبخەین کە باحکومەت یەکبگرێتەوەو پەرلەمان دروست ببێتەوە، هەروەها ناشبێ لەبەرئەوەی گوایا پەرلەمان نوێ نابێتەوە یان ئاسۆیەک لەبەردەمیدا نەبووە نوێ بکرێتەوە گۆڕان لەناو یەکێتیدا پەک بخەین، پێم وایە ئەوەی کە هەڤاڵ مام جەلال باسی کرد کەدەبێ ئێمە تاکۆتایی ئەم ساڵ کۆنگرەی خۆمان ببەستین بەشێکە لەو سیاسەتەی کەدەبێ گۆڕان لەسەر هیچ شتێک پەک نەخەین، جا لەکاتێکدا درێژە بەتێکۆشانی خۆمان دەدەین لەبەغدا، لەکوردستان و لە هەموو ئاستەکاندا، هەقە پرۆسەی گۆڕانکاریش لەناوخۆماندا پەک نەخەین. دیسانەوە وەک چۆن لەپرۆسەی دیموکراسی وڵاتدا هەڵبژاردنی پەرلەمان دایکی دیموکراتییە، لەناو حزبیشدا کۆنگرە دایکی دیموکراسییەکانە. لێرەوە ڕاستی

ئەو بانگەشـەیە دەردەکەوێ کە سـەرەڕای سـەرقاڵیمان بەئـاوەدانی لەکوردسـتان، بەمەسـەلەی کەرکـوک و مەسـەلەی دەسـتورو حـوکمڕانی ئایندەی بەغـدا، دەبـێ ئەجندای گۆڕان و گەشەکردنی ناوخۆشمان فەرامۆش نەکەین.

*** بەڵام هەندێ لەبرادەرانیش پێیان وایە کۆنگرە ناتوانێ ئەو گۆڕانکـارییە گەورەو ریشەییانە بکـات، تەجروبەشمان رەنگە زۆربێ؟**

-قسەیەک دەهێـنمەوە لەکۆنگرەی جـاری پێـشوو کە هەڤـاڵ مـام جەلال کـردی وتـی: شـەرتی پیـاو سـێ جـارە، پـێم وانیـیە کـۆنگرەی دووەم هەمـوو کێـشەکانی چارەسـەرکردبێ، بەڵام یەکێتـی بـردۆتە پێـشەوەو لەئاسـتی دامەزراوە جیاجیاکـانی خۆشیدا گۆڕانکاریش روویداوە. ئەتوانم بڵێم ئامادەگی ئێمە بۆ قبوڵکردنی گۆڕانکاری سیاسی لەعیراق هاتنی ئەمریکا بـۆ ناوچەکەو هەمـوو ئەمانە بەشێکە لەو پرۆسـەی گۆڕانە کەلەناو بەرنامەی سیاسی کۆنگرەی دووەمی یەکێتیدا روویداوە، بابچینەوە بۆسـەر راپـۆرتی سیاسـی یەکێتـی، ئەو راپـۆرتە ئامادەکـارییەکی فکـری و زەهنـی و مەعنەویـشی تیـادایە کەئـێمە ئەم گـۆڕانە قبـوڵ بکەیـن کەئەمـساڵ لەکوردسـتان و لەعیراقـدا روویانـدا کەهـاتنی هێـزی ئەمریکـاو رووخـانی رژێمـی دیکتـاتۆرییە. ئەو پرەنسیپانەی کەلەکۆنگرەدا گفتوگۆی لەسەر کرا، عیراقی بوون و بەشداری سەنگینی کورد لەبەغدا بۆئەوەی کاریگەریمان هەبێ لەناو رووداوە سیاسییەکاندا، هەمـوو ئەم مەفاهیمانە دوای مەفاهیمی کۆنگرەی دووەمی یەکێتی بـووە و دەنگمـان لەسـەرداوە، ئیشمان لەسەر کردووە. بۆیە دەڵێم کۆنگرەی داهاتووی یەکێتی دەتـوانێ زۆرکێشە چارەسـەر بکا، ئێستا زەرورییە بـۆ قۆناغێکی نـوێ سـەرکردایەتی نـوێ بکەیـتەوە. بـا هەڤالانی خۆمـان جـورئەت پەیـدا بکەن، جـورئەت بەدوو ئاڕاستە: ئەوەی پێی وایە دەتوانێ دەور بگێڕێ لەقۆناغی داهاتوودا خۆی بپاڵێوێ بەبێ شەرم، ئەویشی پێی وایە لەم قۆنـاغەدا پێویـستی بەپـشوویەکە جـورئەت لەخـۆی پەیـدا بکـاو بڵـێ کـاکە لەم دەورەیە لەریزێکی ترو بوارێکی تـری تێکۆشاندا کاردەکەم. بۆ نموونە لەم قۆناغەدا یەکێتی دەیەوێ لەبەغدا دەور ببینێ، هەڤاڵێـک بـاوەڕی بەم پرەنـسیپە نییە کە ئێمە دەورمـان هەبـێ لەبەغـدا، خـۆ ئەتـوانێ لەم کـۆنگرەیە خـۆی هەڵنەبژێـرێتەوە، لە کـۆنگرەی چوارەمـدا خـۆی هەڵبژێـرێتەوە کە یەکێتـی تێهەڵچـوونەوەیەکی تـر بکـا لەمەجـالێکی تـری سیاسیدا. هەڤاڵێکمـان ئەتـوانێ لەئاستی پرسە کۆمەڵایەتییەکانـدا ئـیش بکـا، لەئاسـتی پەرەپێـدانی پرۆسـەی دیموکراسـیدا ئـیش بکـا، ئەتـوانێ لەم کـۆنگرەیە یـان ئەوی داهـاتوو خـۆی هەڵبژێـرێتەوە، پـێم چـاکە کـۆنگرەی (ی.ن.ک) وەکو پێشبڕکێی سالانەی لێ بێ تاوەکو خۆشە دەبین، هەمووولایەک خۆشە دەبێ،

تـرس لەمەسـەلەی سـەرکردایەتی بەدەرچـوون و دەرنەچـوون زادەی هەلـومەرجی دواکەوتنی کۆنگرەیە لە هیی یەکەمەوە بۆ دووەم (1992-2001).

*** یەکێ لەوکێشانەی کۆنگرە لەولاتـی ئێمەدا رەنگە لەنـاو یەکێتیش ئەوەیە زیـاتر تەرکیـز ئەکـاتە سەرئەوەی ئایا کێ هەڵئەبژێری یان کێ هەڵنابژێری، ئایا کێ دەچێتە سەرکردایەتی، کێ ناچێ؟**

- ئەمە واقیعەکەیە، بـۆ شـەرمی لـێ بکەیـن؟ چیتـر نـابێ سیاسـەتی کـوردی هەر گیـرۆدەی داوی شـەرمنی سیاسـی بێـت .دەبـێ هەمووومـان ڕابێین،خۆشـە بـین لە پرۆسەی دەرچوون و دەرنەچوون .ئەمەش لە ڕێی پرۆسـەی هەڵبـژاردن و کۆنگرە و نوێکردنەوەی دیموکراسیانەی سەرکردایەتی یەوە دەبێت .لە تۆ دەپرسم ئایا دانانی وەزیر ئێستا ئەو مقۆمقۆیە دەنێتەوە کە ساڵی (1993) یان ساڵی (1994) دەینایەوە؟ جـاران دانـانی وەزیـر چەنـد بێـنەو بەردە و گفتوگـۆی دەویـست؟ چ ڕووداوێکـی سـەرنجراکێش بـوو؟ بەڵام ئێـستا لەبەرئەوەی زوو زوو وەزارەت ئەگـۆڕێ و وەزیـر ئەگۆڕێ، بابڵێین گۆڕانکاری ئەبێت لەوەزیفەدا تەماشادەکەی پرۆسـەیەکی ئاساییە. ئـێمە چـۆن سـێ ساڵمان دانـاوە بـۆ وەزیرێـک لەحکومەتـدا هەقە وەکـو بڕیـار دراوە کۆنگرە دووساڵ جـاری‌ک بکەیـن. بەڵام ئەگەر تـۆ (10) سـاڵ جارێـک ئەمە بـکەی تموح و خواستی ئەو سیاسییە کاڵ دەبێتەوە. کە توانای خزمەتی هەیە دەرفەت نییەو کە تاقەتی چوو ئیتر چی پێ دەکرێ کە دوای دەساڵ بچێتە سەرەوە؟

*** رەنگە کێشەکە لەوەدا نەبێ کێ ئەچێتە سەرکردایەتی یـان نـاچێ، رەنگە پەیوەنـدی بەوە هەبـێ کە چۆن ئێمە لەو قۆناغە سیاسییەی ئێستا کەرەنگە قۆناغێکی سیاسی قورستر بێ لەجـاران، ئەگەر کۆنگرەی دوو کـۆنگرەی خۆئامـادەکردن بـێ بەو مانـایەی کەتـۆ باسی ئەکەیت، راپـۆرتی سیاسی ئیشارەتی پێدراوە بۆئەوەی ئێمە لەوگۆڕانکارییانە رۆڵی گەورە ببینین، ئەبێ کۆنگرەی سێ کۆنگرەیەک بـێ کە ئەو قۆنـاغەی دوای روخانی رژێمی عیراق شیبکاتەوە.**

-یەکێتـی تەنهـا پەیـڕەو پرۆگـرام و بەرنـامە نیـیە، ئەمەش نـوێ ئەکـرێتەوە، ئەمەشیان شایستەی گفتوگۆیە. هەمیشە واسەیری یەکێتی ئەکەم پەیمانی شەرەفێک هەیە لەنێوان هەموو ئەندامانی یەکێتیدا، ئەم پەیمانە بریتییە لەبەرنامەی یەکێتی و ڕاپـۆرتی سیاسی، کە هەمـوو جارێـک کۆنگرەکانی یەکێتـی پەسـەندی دەکات، ئەم میساقی شەرەفە دەڵێ، یەکێتی تێکۆشان ئەکا بۆ ئەو دروشمانەی کەهەمانە، مافی چـارەی خۆنووسـین، ئاشتیی، دیموکراسیی، مـافی مـرۆڤ، هەمـوو ئەم پرەنـسیپانەی کەیەکێتـی تێکۆشـانی بـۆ ئەکـا، مـن لەدوو شـتدا کـورتی دەکەمەوە، رزگـارکردنی کوردستان بەخاک و خەڵکەکەیەوە و دابینکردنی ژیانێکی ئاسوودەو گەشەپێدانێکی ئابووری کە هەمـوو خەڵـک لەکوردستاندا بەداد پەروەری بژین کە ئەمە نـاوەڕۆکی

سۆشیال دیموکراتە، کە ئەمە ئەو تێڕوانینانەیە یەکێتی هەڵی گرتووە وەکو حزبێکی چەپ بەگــوێرەی هەلومەرجەکــانی کەدێــنە پێــشەوە گۆڕانکــاری لەخــۆی دەکــا، ئەوەشـمان لە بیرنەچێ کەیەکێتـی خـۆی بەحزبێکـی چەپ ئەزانـێ، ئـێمە بـووینەتە ئەندام لە سۆسیالست ئینتەر ناسیونال کەئەمەشیان ڕەهەندێکی سیاسی گەورە دەدا بەیەکێتـی لەبەرئەوە دەبـێ بـایەخی ئەوە بـزانین کەئـێمە ئەنـدامین لە سۆشیالـستی جیهانیــدا. ئەم پرەنــسیپانە لەوردەکاریــدا گەلێــک جــار گفتوگــۆ ئەنێــتەوە، دڵنیــات دەکەمەوە گرفتمــان لەوەدانــابێ، گرفتمــان لەوەیە ئــالیەتی جێبەجێکردنمــان چیــیە؟ ئالیەتی جێبەجێکردن هەم سەرکردایەتییەکی نوێ، وەهەمیش ئەو سەرکردایەتییە شێوازی تری تێکۆشانمان بۆ بدۆزێتەوە، نوێکردنەوە نەفەسێکی تازەشە. تەنها شێوازی تری ئیشکردن نییە، تەنها پەی بردن نییە بەوشێوازانەی کەڕەنگە ئێستا هەڤاڵێک لەسەرکردایەتی پەی پێ نەبا، هەڤاڵێکی تر پەی پێ ببا، نەخێر مەسەلە ئەوەیە کە زەوق و شەوقێکی تر ئەداتە کارکردن، راستە شارەزایی پێویستە، بەڵام هەندێک جار رۆحی ئیشکردن، رۆحی نوێبوونەوە لەئیشکردندا رەنگە لەگەنجا هەبێ، چونکە گیانی موغـــامەرەی هەیە و تووشـــی ئیحبـــات نەهـــاتووە، ئەمەش خەســـڵەتە جوانەکەیە.خەسڵەتی ئەوەی کەئێمە رۆحی گەنجانە بهێنینە ناو شۆڕشەوە و بهێنینە ناوسەرکردایەتییەوە، خەسڵەتی ئەوەی کە خیبرەی تێکۆشەرانی دێرین لەگەڵ ڕۆحی گەنجەکان تێکەڵا بکەین. ئەم خەسڵەتە ئەبێ یەکێتی خۆی بیدۆزێتەوە،خەڵک بۆی نـادۆزێتەوە، یەکێتـی دەبـێ سـەرکردایەتییەکی هەبـێ تێکەڵـیەک بـێ لەخیبـرە، و تێکەڵییەک بێ لەرۆحی نوێ. ئەگەر گەنج نەیەتە سەرەوە ئەی چۆن سەرکردایەتی نوێ دەکەیتەوە؟ لەناکاو ؟خۆناکرێ گۆڕانێکی دراماتیکی بکەی، بەڕای خـۆم گـۆڕانی دراماتیکی بکەی و هەمو سەرکردایەتی یەکێتی بگۆڕی گوایە ئیللا گەنج بێتەپێشەوە، ئەم گەنجە بەدەست بەتاڵی هیچی پێ ناکرێ کە خیبرەی نەبێ، ناشکرێ تۆ نوێی نەکەیتەوە، بڵێی هەرکاتێ گەنجەکە خیبرەی تیابێ ئینجا نوێی دەکەمەوە؟ باشە ئەم نەوە نوێیە خیبرە لە کوێ پەیدا بکات ئەگەر دەرگای لێ داخرا؟ لە جیاتی گۆڕانی دراماتیکی بەشێنەیی ژمارەیەکی سەرکردایەتی گەنج بچێتە سەرەوە. بە ئاویتەبوونی رۆحـی گەنجـانە لەگەڵ خیبـرەی تێکۆشـەرە دێرینەکـان ئەتـوانین بەڵانـسی یەکێتـی رابگرین هەتا لەچەند کۆنگرەیەکدا بەفیعلی سەرکردایەتی یەکێتی نوێ دەبێتەوە.

***ئەزانی (12) سـاڵی لەڕووی گۆڕانکـاری ئەزموونی حزبـایەتی کوردستـان تووشی وەستانێک هـاتووە. واتە بەیەک شێواز ئیش دەکات، گۆڕانکاری لە عیراق ئیتر هەموو حزبەکان، هەموو پێکهـاتەو گروپەکـان تووشی جۆرێک لە صدمە کرد، کە پێویـستە بگـۆڕێن، بـۆ نموونە تـۆ باست لە وەرگیرانی یەکێتـی کرد لە**

سۆشیال ئینتەر ناسیونالْ، بەڵام هەست ناکەی یەکێتی لەگەڵ وەرگرتنی لە سۆشیال دیموکرات، پێویستی بەئەرکی تازەیە کەرەنگە وەرگیرانی هەر هێزێک یان حزبێک لەو کۆمەڵەیە ئەرکێکی ئەکەوێتە سەر، بۆ نموونە ئێستا تورکیا کەئەیەوێ ببێ بەئەندام لەیەکێتی ئەوروپا کۆمەڵێ ئەرکی لەسەرە ئەبێ جێبەجێی بکا، ئەگەر یەکێتی قەرارە ببێتە ئەندام لە سۆشیال دیموکرات بەڵام پێویستە یەکێتی هەندێ مەرج لەسەر خۆی دابنێ بۆئەوەی هێزێکی دیاربێ، چونکە بەشێوەیەک لەشێوەکان پەیوەست ئەبێتەوە بەکەناڵێکی گەورەی جیهانی و ئەبێ کۆمەڵگەیەکی راقی و عەدالەت خواز دابنێ. من مەبەستمە بڵێم ئەگەر لە سەرکردایەتی یەکێتی هەست بەوەکرابێ، لە قاعدە لەناو خەڵکی یەکێتیدا هەست بە ئەهمیەتی ئەوەنەکراوە کە پێویستە شێوازی کارکردنی یەکێتی گۆڕانێکی جەوهەری بەسەردابێت، واتە پەیوەندی بەو ململانێیە سیاسییەوە نەمێنێ کە رەنگە لەگەڵ حزبێکدا یان گروپێک هەیەتی؟

- جوانترین جۆرەکانی گۆڕان ئەوەیە داخوازی گۆڕان و ئیرادەی گۆڕان یەک بگرێتەوە. بۆ نموونە ئەندامێتی یەکێتی لەناو سۆشیال ئەنتەرناسیۆنال کەوەکو تۆ وتت کۆمەڵێ داخوازی لەئێمە دەوێ بۆئەوەی ببینە حزبێکی سپۆرتی سۆشیال دیموکرات، ئیرادەیەش دەبێ لەناو خۆشماندا هەبێ کە ئێمە بەراستی دەمانەوێ حزبێک بین کە دادپەروەری کۆمەڵایەتی بینا بکەین. بۆ ئەوەی هەنگاو بنێین بەرەو ئەو دادپەروەریە کۆمەڵایەتییە دەبێ ئەو فاکتەرە زاتییە لە خۆشماندا هەبێ . بەدیوێکی تردا دیسانەوە ئارەزوویەکی تری گۆڕانیش هەیە لە ناوئێمەدا کە ئارەزوویەکە پەیوەندی بەپرۆسەی دیموکراسی و مافە نەتەوەییەکانی گەلی کوردستانەوە هەیە، ئەمە لەلای ئێمە هەیە، لەهەمان کاتدا لەئاستی عیراق و لەدونیاشدا گۆڕانکاری هەیە کە چیتر رژێمە دیکتاتۆرییە سەرکوتکەرەکان قبوڵ ناکرێن، چیتر قبوڵ ناکرێ نەتەوەیەکی سەردەست نەتەوەیەکی بن دەست بچەوسێنێتەوە. چیتر ئەو نەتەوە گەورانەی رۆژهەڵاتیان کردووە بەجەهەنەمێکی گەورە ناتوانن وەکو جاران هەڵس و کەوت بکەن، فورسەتێکمان لەپێشە لەئاستی کۆمەڵایەتی کە وتم مەسەلەی ئەندامێتی ئێمە یە لە سۆشیال دیموکرات و لەئاستی دونیاش کەئەندامێتی ئێمە یە لەکۆمەڵەیەکی لە کۆمەڵگەی سیاسی وهاوکێشە سیاسییەکانی دونیادا، ئەم دووشتەی دەرەوە لەئێمەی دەوێ و خۆشمان ئەم ئارەزووەمان تیا هەبێ، من پێم وایە یەکێتیش دەبێ ئەم دەرفەتەی تیاهەبێ، چونکە وانەبێ دەری ناهێنێ بۆمان . ئومێدی من بەیەکێتی ئەوەیە کە زوو دەرک بەم مەسەلانە دەکات.

*** من مەبەستم ئەوەیە یەکێتی چۆن ئەتوانێ گۆڕانکارییەکی وابکات کە قەناعەتی ئەندامان و لایەنگران و سەرکردایەتی خۆی بگۆڕێ بۆئەوەی ئەم گۆڕانکارییەی کە ئێستا لەگۆڕێیە پێویستە بکرێ**

وەهەنـدێ چاکـسازی و ریفـۆرم بـکەی کەپەیوەنـدییان بەو ململانێـیە سیاسـیەی ئێـستاوە نیـیە، ململانـی حزبایەتی، ئەگەر ئێمە حیسابی ئەوەبگەین رەنگە زەرەر بکەین.

- ئـێمە مەجالمـان هەیە کـاربکەین، کادرمـان زۆرە، تێکۆشـەرمان زۆرە، دەکـرێ بمـانێرن بەهەمـوو ئاراسـتەکاندا (ی.ن.ک) پاڵمـان پێـوە بنـێ، ئەی ئـێمە کـادری ئەونین؟ فەرموو پاڵمان پێوەبنێ و بڵێ: ئەم دەستەیەتان لەسەر ئاستی ئەوە کاربکات کە روئیـای گۆڕانکـاری بـۆ یەکێتـی تەرح بـکەن. ئەم دەسـتەیەتان ئـیش بـۆ پرسـە سیاسـییەکەمان بکـات لەبەغـدا و لەکەرکـوک و موسـڵاو لە تێکـڕای کوردسـتاندا. گروپێکمان باخەریکی ئەوەبین کە گۆڕانکاری پێویست لەناو مەسەلەی پەرلەمان و حکـومەت دا بکەیـن، لەراسـتیدا یەکێتـی هەرکـاتێ گۆڕانکـاری لەنـاو خۆیـدا کردبـێ توانیـویەتی بیکـاتە هاجـسێکی کۆمەڵایەتی. چـونکە سـەرەڕای هەر رەوشـێک کەدێتە ئاراوە، سەرەڕای ئەوەی ئێمە هەندێک جار تووشی پەلاماردانی نارەوا بووین لێرەو لەوێ،بەڵام ئێستاش خەڵکی کوردستان چ سەبارەت بەیادەوریـان لەسـەر تێکۆشانی یەکێتی، چ سەبارەت بەو ئەکتیڤیەی تا ئەمڕۆش لەناو گۆڕەپانی سیاسی کوردستان و عیراقداو لەناوچەکەدا هەیەتی، ئێستاش بەجۆرێک لەجۆرەکان بەمەرجەع دادەنرێت، خەڵکێکـی زۆر هەیە ئەنـدامی دێرینـی یەکێتیـیە، یـان جەمـاوەری یەکێتـی یـان جەماوەرێکی بێ لایەنی کوردستانە بەکاری یەکێتی دەڵی: ئەشهەدوبیلا، شەرت نییە بـێ بەتـۆ بڵـێ، بەڵام کـابرا لەمـاڵی خـۆی دانیـشتووە کەیەکێتـی و حکـومەتەکەی بڕیارێکی چاک دەرئەکات دەڵێ ئەشهەدو مابیلا ئەمە بڕیارە گۆڕانکاری هەیە لەناو یەکێتیـدا، گۆڕانکـاری چـاکن، خەڵکـیش ئەم گۆڕانکارییـانە بەپەسـەند دەزانـێ و پشتیوانی لێ دەکا، کەواتە ئێمە ئەگەر گۆڕانکاریمـان کـرد خەڵکی تـریش گیـرۆدەی ئەم گۆڕانکارییانە دەبێ، کە جەماوەرێکت هەبێ قسە لەسـەر ئەم گۆڕانکارییـانە بکا کەیەکێتی دەیکا، کە رۆژنامەگەرییەک هەبێ کەم و زۆر لەسـەر ئەم گۆڕانکارییەی یەکێتـی قسە بکـا، بـۆیە مەفـاهیمی گـۆڕان کەفرێـی دەدەیـنە ساحەی کوردستانەوە خەڵکـیش نـاتوانێ دورە پەرێـز بووەسـتێ لەم گۆڕانکارییـانە، بەقـسەش بێـتە نـاوەوە هەرنەوعێکە لە گۆڕان. بەقسەش نەیەتە ناوەوە ئـێمە کاریگەری بەسـەر جێدەهێڵین، هێـزە سیاسـییەکانی تـریش گیـرۆدەی ئەو تێڕوانینـانە دەبـن کە تێڕوانینـی پێویـستی گۆڕانن، سەیری مێژووی یەکێتیم کردووە هەر مەفاهیمێکی یەکێتی هەیبوو و فرێی دابێـتە گۆڕەپـانی سیاسـی کوردسـتان خەڵـک تەجـاوبی هەبـووە لەگەڵیـداو هێـزە سیاسییەکانی تـریش پێـوەی گیـرۆدە بوون. ئەمەوێ لێـرە پێشنیاری شتێکی تـریش بکەم، خەڵک کەداوای گۆڕان ئەکا بەڕاستی باقەتیس نەکرێ تەنها لە یەکێتی، هێـزە

سیاسییەکانی تریش پێویستە بگۆڕێن، مەبەستم پارتی نییە بە تەنها، هێزەکانی تر بۆنەگـۆڕێـن..؟ بـۆ نمـوونە ئێـستا کەلە ڕۆژنـامەکەی ئێـوەوە قـسە دەکەیـن داوای گۆڕانکـاری دەکەیـن، بۆتەنهـا داوای گۆڕانکـاری لە (ی.ن.ک) بکەیـن..؟ ئەی حزبـی زەحمەتکێشان بۆنەگۆڕێ..؟ حسک بـۆ نەگـۆڕێ..؟ ئەی حزبـی شیوعی بـۆ نەگـۆڕێ؟ ئـێمە پێویـستە ئەم گۆڕانکـارییە بکەیـن بەگۆڕانکـارییەکی دەسـتە جەمعـی، پێویـستە تێکۆشەرەکانی حزبە سیاسییەکانی تریش هان بدەین کەئەوانیش لەئاستی خۆیانەوە داوای گۆڕنکــارای بــکەن، چــونکە ئەگەر وانەکەن نــاکرێ مــن داوای گۆڕانکــاری لەحـزبەکەی خـۆم بـکەم بگـۆڕێ و داوا بـکەم سـەرکردایەتی بگـۆڕێ، هەڤاڵێـک، کادرێـک، تێکۆشـەرێکی تـر لەحزبێکـی سیاسـی تـر دابنیـشێ لەدوورەوە سـەر بـۆمن بلەقێنێ کەرەخنە لەسەرکردایەتی خۆم دەگرم.

*** مەسەلەی ڕاکێشانی حزب و لایەنەکانی تـریش بۆنـاو ئەو گۆڕانکـارییە ڕەنگە شتێک هەبێ کە ئەمە وابکا قورس بێتە بەرچاو، یان قورس بکەوێ لای ئەو حزبانە، بۆ نموونە دەرفەتی بەشداریکردن لەلایەن حزب و خەڵکانی تر دەرفەتێکی زەحمەت بێ،بۆ نموونە لەپەرلەمان نیسبەیەک دانرا هەنـدێ حزب نەیـان توانی بچنە پەرلەمانەوە ئەمە ڕەنگە ئەو وەزعە سیاسییەی کە ئێستا هەیە ئەو حزبـانە بەشێکیان هەیە، دەستکەوتێکیان هەیە و مەوقیعێکی سیاسیان داگیرکردووە لەوانەیە لەوە بترسـن کەبچنە نـاو ململانێیەکی وا، ڕەنگە ئەوەشیان لەدەست بچێ، ئەوا بەڕای من پەیوەستە بەو دوو هێـزە سیاسییە گەورەیە تـاچەنـد فەزایەکی سیاسی دیموکراتی ئەکەنەوە، بۆئەوەی بەلانی کەم زەمانێک بـدەن بەو حزبـانە کەدێن قەراری گۆڕانکاری دەدەن، قسە لەسەر گۆڕانکاری قسەیەکی عامە و ناکرێ داوای یەک هێز بکەی لەسیاقی دەیـان هێزو دەیان گروپی تر، بەڵام لێرە قسە لەسەر ئەوەیە گۆڕانەکان بەوجۆرەن ئەگەر هێزێک قەرارە بمێنێ، دەبێ بگۆڕێ واتە ئەوەنییە هێزێک بڵێ من نـاگۆڕێم و دەمێنم، وەکو وتمـان ئەو گۆڕانـانە بەو جۆرەن کە هەرهێزێک لەهەموو گۆڕانکارییەکی ئاوا گەورە و ڕیشەیدا، تەنها ئەو هێزانە دەتوانن تەی بکەن و بمێنن کەلەگەڵ گۆڕانەکەدا دەگۆڕێن؟**

-پێم وایە ئەگەر گۆڕانکاری بکەین لەقازانجمانە، ڕاستە یەکەم جار وادێتە بەرچاو کەهەست دەکەی مەسـەلەن ڕەخـنە لەخـۆگرتن و داوای گۆڕانگاری کـردن پـشێوی دروست دەکات، بەڵام وانییە بەڵکو ئەوە زیندویەتی حزبەکە نیشان دەدا. دواجار لە قازانجی یەکێتییە و ئامادەی دەکات بۆئەوەی ئەو گۆڕانکارییانە قبوڵ بکات، دەبێ داوا لەحـزبە سیاسـییەکانی تـریش بکەیـن بـۆ گۆڕانکـاری. دەبـێ ئەوانـیش دەرک بەوەبــکەن ئەگەر نەگــۆڕێن زەمەن لەگەڵیــان دەســت نــادا، لەراسـتیدا داواکـاری گۆڕانکاری لەحزبەکان لەهێزە سیاسییەکانی تری کوردستان تەنها داوایەکی ئەخلاقی نییە، بەڵکو دەبێ لەو شتەوە سەرچاوەی گرتبێ کە بـزوتنەوەی سیاسی لەکوردستاندا

بەتاقە هێزێک سەرناخرێ بەڵکو ئەمە کارێکی دەستەجەمعییە. دەبێ هەموو هێزە سیاسییەکانی ناو بزوتنەوەی کوردایەتی کاری لەسەربکەن، کافی نییە بەتەنها هێزی (ی.ن.ک) ئارەزووی گۆڕانی هەبێ، لەکاتێکدا هێزی تر هەبێ ئامادە نەبێ بگۆڕێو جەماوەری خۆی بەوە تەیاربکات کەنابێ بگۆڕێ، ئەو وەختە بزوتنەوەی سیاسیی سەرناکەوێ، بۆ نموونە ئەگەر یەکێتی و پارتی ئیرادەی هەڵبژاردنەوەی پەرلەمانیان نەبێ ئێ خۆتۆ هەڵبژاردن ناکەی؟ دوائەخرێ یان سەدان بیانووی بۆ ئەهێنرێتەوە، بەنەتیجە ئەو پرۆسەیە روونادات کە ئێمە ناومان نا دایکی دیموکراسی، واتا هەڵبژاردنی پەرلەمان. لەبەرئەوە داخوازی گۆڕان تەنها داخوازییەکی مۆرالی نییە، داخوازییەکە لەبەر ئەوەی بزوتنەوەی سیاسی لەوڵاتی ئێمەدا بەتایبەتی لەدوی ئەو گۆڕانکارییانەی کەلەدونیادا روودەدات، ئەوەندە ئاڵۆزە، ئەوەندە ئاسۆکە فراوانەو ئەوەندە مەسەلەی کورد گەورە بووە کە تەصەورم وایە بەتەنها هێزێک هەڵناسورێ و دەبێ هەموو وزەو تواناکانت لەگەڵدا بێ.

***باس لەوە دەکەی کە پێویستە ئێمە ئەو هەموو چاکسازییانە بکەین، باسیشت لەوەکرد تەرکیبەی یەکێتی گۆڕانکاریی تێدا بکرێتو خەڵکی گەنج تێکەڵبێت لەگەڵا کادرە دێرینەکان یان ئەوانەی خیبرەیان هەیە، ئایا یەکێتی لەم قۆناغەدا بۆئەوەی قیادەی ئەو گۆڕانە بکات بەسەرکەوتوویی پێویستە قیادەیەکی گەنجی هەبێت؟**

-تێکۆشەرێکی دێرینی بەکەڵک لای من کە خۆم بەگەنج ئەزانم، زۆر باشترە لەگەنجێکی بێ کەڵک، چونکە ئەو تێکۆشەرە دێرینە لەناو پرۆسە سیاسییەکەدا گەنجە، بەڵام مەعلومیشە گەنج بوون بەجۆرێک لەجۆرەکان پەیوەستە بەتەمەنەوە، بۆ؟ چونکە وزەیەکی فیزیکە، گەنجێک کە دێتە ناوەوە وزەیەکی هەیە، بەلانی کەم هیوایەکی هەیە، ئەم گەنجە تووشی شکست نەهاتووە لەبەرئەوە دەتوانێ موغامەرە بکات لەناو پرۆژە سیاسییەکاندا.

***لە کۆنگرەی دووەم هەندێک وەجهی تازە هاتنە ناو یەکێتی، بەڵام بە ئیعترافی خۆشیان هیچیان گۆڕانکارییەکی وایان نەکرد ؟**

-هەڵسەنگاندنی نەفەر نەفەری هەڤاڵان با ئەوە بۆ کۆنگرە جێ بێڵین، قسەمان لەسەر مەسەلە گشتییەکەی بەم شێوەیەیە: ئێمە لەناو (ی.ن.ک) کادرمان هەیە هەڵسوڕاوە، ئیشی سێ سەرکردایەتی دەکات. ئەو هەڤاڵە کادرە باشەمان کەئیش دەکاو هەڵسوڕاوە لەناکاو ئەپسێ، چونکە تۆ ناتوانی بەصەلاحیاتی کادرێکەوە ئیشی سەرکردایەتی بکەی. چونکە تۆ لەشوێنێ یەکەیەکی ئیداری ئەبەی بەڕێوە صەلاحیاتت نەبێ ناتوانی هەڵیسوڕێنی. لەناکاو پێت دەڵێن کاکە تۆ بەچ حەقێ

ئەمەدەکەی؟ لەهەمان کاتیشدا هەڤاڵێکمان هەیە ئەندامی سەرکردایەتییە، ڕەنگە صەلاحیاتی خۆی خستبێتە موجەمیدەیەکەوە بەکاری ناهێنێ. ئەگەر بگەڕێینەوە سەر پرەنسیپەکانی حزبایەتی پێمان دەڵێ چوونە سەرکردایەتی ئیمتیاز نییە، بەڵکو ماندووبوونە، هەمیشە لەتەقالیدی سیاسی یەکێتیدا وابووە سەرکردایەتیت هەبووە شەهید بووە، سەرکردایەتی ڕووبەڕووی مەترسییەکان بۆتەوە، بێ گومان ئەمڕۆ مەترسییەکان فیزیکی نین، بەڵام مەترسی بڕیاری سیاسین، مەسەلە بەشداریکردنە لەبڕیاری سیاسیدا، گەنج ئارەزووی هەیە بەشداری بکا لەبڕیاری سیاسی، ئەگەر تۆ بتوانی لەئاستەکانی خوارەوە ئەمە دابین بکەی بۆ گەنج ڕەنگە هەرکەس نەیەوێ بچێتە سەرکردایەتی. مەسەلە بەشداریکردنە لەبڕیار، مەسەلە وەرگرتنی ئیمتیاز نییە، چونکە زۆر کەسیشمان هەیە سەرکردایەتیە بەڕاستی ئیمتیازیشی نییە، زۆر کادری ئیعتیادیمان هەیە ئیمتیازی لەسەرکردایەتی زۆرترە، با ئینسان ئەو ڕاستییەش بڵێ.

***ئەی هەست ناکەی لەسەرکردایەتی هێزێکی وەکو (ی.ن.ک) ئەوەنییە کەچەند گەنج ئەندامی سەرکردایەتییە بەڵکو ئیشکالەکە سیستەمە. واتا پێویستە سیستەمێک هەبێ لەچاوچێوەی ئەو سیستەمەدا مەسەلەن نابێ بگوترێ فلان سەرکردایەتی باشە یان خراپە، بەڵکو دەبێ کۆی سیستەمەکە قسەی لەسەربکەین؟**

-قسەم لەسەر ئەوە کرد پەیڕەو پرۆگرام دەستکاری بکە، ئەوە هیچ گرفتێک نییە، لەناوچەی ئێمە لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاست. سەرکردایەتی دەوری زۆر گەورە ئەبینێ لەدیاریکردنی چارەنووسی حزبەکەدا، حەزدەکەم شتێ بڵێم ئەویش ئەوەیە: ئێمە دەمانەوێ سیستەم بگۆڕین، سیستەمی پێشوومان، با پرسیارێک بکەین؟ تاچەند کارمان بەسیستەمی پێشووکردووە؟ دەرەجەی کارکردنمان بەسیستەمی پێشووی یەکێتی چەندبووە، سیستەمی ئیشکردنی یەکێتی بریتییە لەچی؟ هەڤاڵ سکرتێری گشتیمان هەیە، مەکتەبی سیاسی و سەرکردایەتی، مەکتەبەکانو مەڵبەندەکانی ڕێکخستنمان هەیە کۆمیتەو کرت و پۆل و هەموو ئەوانەمان هەیە، چەند نوێنەرایەتییەکەشمان هەیە لەوڵاتانی دەرەوە، ئەمە سیستەمی یەکێتییە، هێزی پێشمەرگەمان هەیە، ڕێکخراوە دیموکراتییەکان هەیە، دەپرسم تاچەند کارمان بەو پرەنسیپانە کردووە لە ناو ئیشی خۆماندا، تاچەند مەکتەبەکان ئیشیان بەو پرەنسیپانە کردووە کە بڕیاری لێ دراوە.

***بەس پێت وانییە ئیشکالە گەورەکە لێرەدایە، ئەوە لەرابردوودا ئاوابووە، ئێستا بۆ داهاتوویەک دونیا یەک قسەدەکرێ، زەمانەت چییە بۆئەوەی ئەوقسانە هەر بەقسەیی نەمێننەوە؟**

-بەڕای من جگە لەکۆنگرەی گشتی لەهەموو ئاستەکاندا (ی.ن.ک) پێویستی بەکۆنفرانس وەکو چۆن ساڵی پار کۆنفرانسمان کرد بۆ پەیوەندییەکانی دەرەوەی (ی.ن.ک) کۆنفرانسمان کردووە بۆ هێزی پێشمەرگە لەدوای کۆنگرەی دووەم کۆنفرانس کرا بۆ ڕێکخستن، دەکرێ کۆنفرانس بکرێ بۆ ڕاگەیاندن، دەکرێ کۆنفرانس بکرێ بۆ ڕێکخراوە دیموکراتییەکان، چۆن ئەم ڕێکخراوە دیموکراسییانە لەگەڵ ئەم سەردەمە تازەیە بگونجێنن، بۆ نموونە ئێستا ئێمە بەهەر هۆیەک بێت لە ساڵی(1991)ەوە (ی.ن.ک) یارمەتی مانگانە بۆ ڕێکخراوەکان ئەبڕێتەوە، باڕێکخراوە دیموکراتییەکان بێ دارایی ڕێکخراوەکان بچێتە ناو گۆڕەپانی خەباتی دیموکراسییەوە. بابزانین چیان پێ دەکرێ، ڕێکخراومان هەیە (12) ساڵە مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتییەکانی (ی.ن.ک) بەسەخاوەتەوە بەخێویان ئەکات، کاتی ئەوە هاتووە ئیتر بچێ (ئیستقلالیەتی خۆی وەربگرێ، خۆی بژێنێ، ئەگەر ڕێکخراوێکی ئێمە نەتوانێ خۆی بژێنێ بەڕاستی چەمکی ئابوونە مانای نامێنێت، ئەی دەوری کۆمەڵایەتی ئەم ڕێکخراوە چییە؟ جەدوای دیموکراسی و جەدوای پیشەیی ئەم ڕێکخراوە چەندە؟

ئەمەیە ئەو شتەی کەدەبێ ئێمە بیخەینە بەردەم بەرپرسیاریێتی، باێمە کۆنفرانسێک بکەین بۆ ڕاگەیاندن، چی بکا بۆئەوەی نوێ ببێتەوە، کۆنگرەی گشتی فریای ئەوە ناکەوێ گفتوگۆی هەموو مەسەلەکانی ناو یەکێتی بکات، بەڵام ئەتوانێ کۆنفرانسی جیاجیا بگێڕێت. بەگشتی بەندە پێم وایە پرەنسیپەکانمان گرفتی تێدانییە، دەتوانین ئەو پەرنسیپانەش بگۆڕین، پێم وایە گرفتەکە لەتەکنیکی سیاسی یەکێتییە، لەئەوکەسانەیە کەئەم ئەرکە سیاسییە جێبەجێ دەکەن.

***ڕەخنەیەک کەدەگیرێ لەیەکێتی ئەوەیە کەیەکێتی ڕەنگە بەقورسی گۆڕان قبوڵ بکا، لەبەرئەوەی گوایە یەکێتی هەمیشە لەسەر یادەوەری یان مێژوو دەژی، بۆیە ئامادەنییە دەست بەرداری ئەو سەرمایەیەی ڕابردوو بێ، بۆخۆشت دەزانی هێزێک بۆئەوەی گۆڕانکاری بکات بەر لەهەموو شتێ پێویستە نەک دەست بەرداری ئەو ڕابردووە بێ بەڵکو دەبێ ئەو ڕابردووە دووبارە بەجۆرێکی تر بەرهەم بهێنێ، تۆلەسەر ئەوە دەڵێی چی؟**

-لەسەر ئەمە سێ تێبینم هەیە، یەکێکیان: بەڕای خۆم یەکێتی ئێستا تەنها لەسەر یادەوەری ناژی، بەڵکو ڕۆژانە دەستکەوتی هەیە، جاران ئەگەر نەبەردی پێشمەرگە هەبوو، مامەڕیشە شەڕی تەعریبی بۆ دەکردین، ئێستا دەیان داستانی هەست پێ نەکراوی بواری کۆمەڵایەتیو سیاسی و دیبلۆماسیمان هەیە، مەسەلەی ئەوەی کەیەکێتی یان کورد ببێتە هاوپەیمانێکی سیاسی ئەمریکا، مەسەلەی ئەوەی کە ئێمە لەماوەی (12) ساڵدا پەناگەی ئارام بکەین بە قەوارەیەکی سیاسیی ڕێزلێگیراو کە لە

سـەرۆک بۆشـەوە هەتـا بچـووکترین ئەنـدامی ئیـدارەی ئەمریکـا، هەتـا نەتەوەیەکگرتووەکان، هەتا رۆژنامەنووسە بیانییەکانی کەدێن قسەی لەسەر ئەکەن و حـورمەتی ئەزموونەکەمـان دەگـرن پـێم وانـیە ئەمە یـادەوەری بـێ. بەڵکـو ئەمە پرۆسـەیەکی بەردەوامەو تـۆ رۆژانە ئیـشی لەسـەر ئەکەی. ئەوەی کە هەمـوو رۆژێ خەڵـک دەڵـێ ئەو دیموکراسـییەی ئێـوە هەتـانە پێـشکەوتووە، ئەمە سـەروەرییەکی هاوچەرخە، کۆن نییە، هی سەردەمی هەشتاکان نییە، هی سەرەتای دامەزراندنی یەکێتـی نیـیە، هەمـووی چـوار مـانگە ئەوەمـان سـەلماندووە کە ئـێمە هاوپەیمـانی ئەمریکـاین، مانگێـک پـێش ئەوە داوائەکـرا پێـشمەرگەی کوردسـتان چەک بکـرێ، کەچی دوای ئەوە هەمووتان گوێتان لێ بوو سەرۆک بـوش گوتی هێزەکانی ئێمە لە بەرەی بـاکورەوە لەگەڵ پێـشمەرگەی کوردسـتاندا پـێکەوە تێکۆشـان دەکەن. ئەمە سەروەری تازەیە ئەوەی کەتۆ ئەمریکا قەناعەت پێ بێنی، کە فیعلەن (أنصار إسلام) هێزێکـی تیرۆریـستی نێـودەوڵەتییە، وەک لەرووداوەکـانی مـاوەی رابـردوو بۆمـان دەرکەوت تۆ قەناعەت بەهێزەکانی ئەمریکا بکەی بەڕای من ئەمە سەروەرییەکی دیبلۆماسیو سیاسییە، ئەوانەی پێیان وایە یەکێتی تەنها لەسەر سەروەرییەکان دەژی خراپ لەمەسەلەی سەروەری گەیشتوون، چونکە سەروەری تەنها خەباتی شاخ نییە، تەنهـا خەبـاتی شۆڕشگێڕی هێـزی پێشمەرگە نییە، سـەرەڕای بـایەخی ئەو خەبـاتە چونکە بەخوێن ئـاو دەدرێ، بەڵکو سەروەری خەباتە لەهەمـوو ئاستەکاندا، کێ ئەو خەبـاتەی کـردووە کە یەکێتـی لە مـاوەی (12) سـاڵی رابـردوو کردوویەتـی؟ ئەم حکومەتە نموونەییەی کە یەکێتی هەیەتی ئایا ئەمە سـەروەری ئەمـڕۆیە یان هـێ دوێنێیە؟ رۆژانە ئیشی تیا دەکرێت، ماوەی رابردوو بـڕیار دەرچـووە لەسـەر قەرزی خانوبەرە، بڕیار لەسـەر هاوکاری مانگانە بـۆ کەمئەندام و نابینایان و کورتەباڵاکان مـووچەی ئەنفـال و کیمیابـاران زیـاد دەکـرێ ئەمە بەشـێک نیـیە لەجێبەجێکردنـی بەرنامەی سۆسیال دیمـوکرات لەرێی حکومەتەکەی حزبی سۆسیال دیمـوکراتەوە؟ ئەمە سەروەری ئەمڕۆیە یان هی دوێنێ؟ پێم وایە ئەمە سـەروەری چەند هەفتەی رابردووە، نازانم شتی چەند هەفتەی رابردوو ئەبێتە سەروەرییەکی دیرێن و کۆن!؟

ئەمە یەک، دووەم: پـــێم وایە ئەوانەی داوا لە یەکێتـــی دەکەن باســـی سەروەرییەکانی رابردووی نەکات، یان سەروەرییەکانی ئەمڕۆش بەجێ بهێڵێت، یان ئەو سەروەرییانە بەجێ بێڵی کە بەتەمایە سبەی دروستی بکات کە من و تۆ دەزانین یەکێتـی بەدەسـتییەوەیەتی دەیـان سـەروەری تـر بـۆ کـورد بەدەسـت بێنـێ. ئەگەر ئەمەش بخەیـنە ئەولاوە و لەسـەر سـەروەرییەکانی کـۆن قـسەبکەین، کـاکە ئەو

سەروەرییانە بۆ شانازی پێوەنەکەین؟ بۆ شەرمی لێ بکەین؟ کێ لەمەزیاتری هەیە باپێمان نیشان بدات؟ دڵنیام هەرکەسێک لە گۆڕەپانی ململانێی سیاسیدا، لەگۆڕەپانی ململانێی رۆشنبیری، لە گۆڕەپانی ململانێی کۆمەڵایەتیدا، ئەو سەروەرییانەی یەکێتی هەبێ، گوێمان کاس دەکاو پێمان دەفرۆشێتەوە. خەڵکێک هەیە رەنگە هەر سەروەری ئەمڕۆی هەبێ، ئێمە لەسەروەرییەکانی ئەمڕۆ، لەدوای راپەڕینەوە ئەوەندەمان سەروەری هەیە کە بڵێین ناگەڕێنەوە بۆ سەردەمی شەهید ئارام و مامەڕیشە، پێم وایە ئەوانەی کە دەیانەوێ ئێمە ناوی سەروەری نەهێنین، فێڵێکە لێمان دەکەن، خۆیان سەروەریان نییە، بۆیە دێن بەئێمە دەڵێن ئەو وزە یەدەگییە مەعنەویەی ناوی سەروەرییە مەهێنە ناو گۆڕەپانەوە، بەڵێ باشە ئێمە وزەی رۆحی هەموو سەروەرییەکانیش دەخەینە ئەولاوە، فەرموون بابێن بەبێ چەکی سەروەری بچینە ململانێی سیاسییەوە لەگەڵ هەرکەسێ یان هەر گروپێک کە دەیەوێ. بزانم بۆهەفتەی داهاتوو کێ سەروەری بەدەستەوە دەبێ، بۆساڵی داهاتوو کێ سەروەری بەدەستەوە دەبێ، بابەدەستی بهێنێ؟

ئەگەر هێزو گروپی تر پێیان وایە یەکێتی کۆنترۆڵی مەیدانی خەباتی لە سلێمانی و ناوچەکانی خۆی کردووە بابچن لەبەغدا سەروەری بۆ کورد بەدەست بێنن، بابچن لە کەرکوک و مەخموور بەدەستی بێنن، خۆ یەکێتی لەوێ باڵادەست نییە بەتەنها. خەڵکی کەشی لێیەو هێزی کەشی لێیە. بەڵام ئەمە فێڵێکە لەئێمەی دەکەن. دەیانەوێ ئێمە سەروەرییەکانی خۆمان نەهێنینە گۆڕەپانی بێ رەحمانەی ململانێی سیاسییەوە، چۆن ئەمڕۆ گەنجێک بەئومێدی ئەمڕۆوە ئیش دەکا، بۆئێمە بەئومێدی ئەمڕۆو دوێنێ و سەروەرییەکانی داهاتوومانەوە ئیش نەکەین؟ هەقی خۆمانە ئەو سەروەرییانە بەکار بێنین. سێیەمین شت: تێبینییەکم هەیە لەسەر خۆمان، لەڕاستیدا ئێمە شێوازی نیشاندانی سەروەرییەکانمان شێوازێکە هی ئەوەیە کە خەڵک رەخنەمان لێ بگرێ، چونکە شێوازێکی راستەوخۆیە. حکومەتەکانی دونیا، هێزە سیاسییە جیاجیاکانی دنیا بەشێوازێکی ناڕاستەوخۆ ئەو سەروەرییانە پێشان دەدەن. ئێمە وەکو (ی.ن.ک) کۆمەڵێک سەروەریمان هەیە بەڵام با بەشێوەیەکی زەق و راستەوخۆ نەیدەینەوە بەخەڵکی، بەڵکو لە مێشک و هزری نەوەی نوێ ئەم سەروەرییانە بەشێوازی تازە بچەسپێنین. خۆتان ئەبینن لە وڵاتان سینەما یان زنجیرەی تەلەفزیۆنی دەور دەبینێ لەچەسپاندنی ئەو سەروەریانە، لەجیاتی ئەوەی بێم باسی ئەوەبکەم بڵێم خاڵە شەهاب وای کردو واتێکۆشانی کردووە، واچۆتە بەرپەتی سێدارە کە گەنجێکی ئەمڕۆ رەنگە بە دیکۆمنتیش پێی نیشان بدەم زۆر

هەستی نەجوولێ. لەجیاتی ئەوە ئێمە دەتوانین دەیان زنجیرەی تەلەفزیۆنی دروست بکەین لەسەر ئەو تێکۆشانە. وڵات هەیە کەسایەتیی وەهمی دروست دەکات تا بیکا بە پاڵەوانی نەتەوەییخۆی، بۆ ئێمە ئەو هەموو سەروەرییە نەتەوەییانەمان، ئەو هەموو پاڵەوانە نەتەوەییانەمان هەیە نەتوانین تەکنیکی پێشاندانەوەی ئەو سەروەریانە بگۆڕین. زۆر وڵات ئەمەی کردووە، لەژاپۆن بەشێوازی هونەری جیاواز تراژیدیای هێرۆشیما بەخەڵک نیشان دەدەن. یەکێتی سۆڤێت دەیان فیلمیان بەرهەم هێنا لەسەر ئەو سەروەریانەی کەخەڵک لەجەنگی جیهانی دووەمدا، جەنگی نیشتمانیی گەورە،بەدەستیان هێناوە، گرنگ لێرە ئەوەیە ئێمە شێوازی پێشاندانەوەی ئەو سەروەریانە بۆ خەڵک بگۆڕین، چ قەرەباڵغییەک بوو لەسەر فیلمی خولە پیزە، خولە پیزە لەبیرەوەری خەڵکی کوردستان بیرەوەرییەکی سیاسی نییە، بەڵام لەبەرئەوەی لەزاکیرەی خەڵکی ئێمەدا کەسێکە وەکو رۆبن هود، حەمە دۆک، بەرگریی لەخەڵکی هەژار دەکا، ئەو هەموو قەرەباڵغییەی دروست کرد. بەکورتی گۆڕینی تەکنیکی نیشاندانی سەروەرییەکانی یەکێتیش رۆڵێکی گەورە دەگێڕێ لەو بوارەدا.

چاکسازیو نوێبونەوەی یەکێتی مۆدێلی "نەخشەی ڕێگایەک"[*]

1

بەم دوایـیە زۆر هەڤـاڵ بە پـرۆژەو بە نووسـین بیروبۆچـوونی خۆیـان لەسـەر پرۆسەی چاکسازییو نوێکردنەوەی یەکێتیو ئەنجامدانی گۆڕانکاری لەناو سیاسەتی نـاوخۆی کوردسـتانییدا دەربـڕی. زۆربەی نووسـین و پرۆژەکـان چەنـدین نووسـینو لێکدانەوەی تریان بەدوادا هات. ئەو تێزو پرۆژەو بیروڕایانەی گەڵاڵەکراون، لەهەمـوو ئاستەکاندا، مادامەکی بەنیەتی دڵسۆزی بۆ چاکسازیو نوێبـوونەوە دەربـڕاون، شایانی هەڵوەستە لەسەرکردن وبەدواداچوونن. بەندە لێرەدا هیچم نییە زیادی بکەم تەنها بەتێگەیشتنی ئاسایی خۆم هەوڵمداوە بەشوێن شتێکی تردا بـڕۆم کە لێـرەدا ناوم ناوە "نەخـشەی ڕێگـا" نەک بەو مانـایەی نەخـشەیەکی ڕێگـا دابنـێم و کەڵـکەڵەی ئەوەم لەخەیاڵدا بێت ڕەچەتەیەکی ئامادەکراوی هەموو دەردەکانی پێبێت، بەڵکو ئەمە زیاتر خستنەڕووی نمـوونەیەکی (کوردی- عیراقـی- نێـودەوڵەتی) نەخـشەی ڕێگـایەکە کە پێویستە لێکۆڵینەوەی لەسەر بکەیـنو جومگە سـەرەکییەکانی دەست نیشان بکەیـن. ئەمە "نەخشەی ڕێگا"یەک نییە، بەڵکو خوردکردنەوەی مۆدێلی "نەخشەی ڕێگا"یەکە کە عیراقییەکان- ئەمەریکاییەکان، بەبەشدارییەکی کارای کورد، لە پێناو چارەسەری پرسـی عیـراق لەدوای روخـانی سـەدامەوە، پێیـدا رۆیـشتوون. ئەم مـۆدێلە ڕێـی عیراقییەکانە بەرەو بونیادنانی دیموکراسی بەپێی ئەجینـدایەک. لەنێو شروڤەکردنی ئەو مۆدێلەدا پەندو بەراوردەکارییەکان دیارن تا بتـوانین بـۆ مـۆدێلی چاوەڕوانکراوی خۆمان لە "نەخشەی ڕێگا" کەڵکی لێ وەربگرین.

دەمەوێ لێـرەدا هۆکاری ئەوە باسبکەم کە بـۆچی پێمـوایە پرسـی چاکسازیی نـاو یەکێتیی لەنەبوونی نەخشەی ڕێگایەک چڕبۆتەوە، نەک شتی تر:

1-پێموانییە گرفتی چاکسازییو نوێبـوونەوەی یەکێتی گرفتێکی فیکریی مـوجەرەد بێت، یان بەلانی کەمەوە گرفتی فیکری سەرچاوەی سەرەکی گرفتەکانی نـاو یەکێتی بێـت. نەک لەبەر ئەوەی فیکـر رۆڵـی نیـیە لەنـاو یەکێتـی یـان لەنـاو بـزوتنەوەی

[*] ساڵی 2006، ئەم بابەتە بە دوو ئەڵقە لە ڕۆژنامەی چاودێر بڵاوکراوەتەوە.

کوردایەتی پێشکەوتووخوازدا، ئەدەبیاتی کوردایەتی لەقۆناغە جیاجیاکانی خەباتی یەکێتیشدا گەشکردنێکی بەرچاوی بەخۆوە بینی. هیچ نەبێ لەو قۆناغانەدا تێری پێویستییەکانی خەباتی سیاسی کوردستانی کردووە، بۆیە کورد گەیشتە قۆناغێکی تەواو جیاواز لەدوای راپەڕینو ئینجا لەدوای روخانی رژێمی بەعس. لەم قۆناغە جیاوازەشدا بەهۆی پێشکەوتنی هۆیەکانی گەیاندن لەهەموو ئاستەکاندا بیروبۆچونی هەمەلایەن وەک "مدخلات"ێک هاتنە ناو یەکێتییەوە. ئەم بیروبۆچونانەش هیچ لەمپەرێکییان لەبەردەمدا نەبوو لەرەوتی ئاوێتە بوونیان لەناو یەکێتیدا. دەتوانم بڵێم کەس لەناو یەکێتی رێگر نەبووە لەوەی فیکر هامشۆ بکا، بێتوبراو ئەدەبیاتی یەکێتی پێ مۆتربە بکرێت. جا لەدڵفراوانی بێت یان لەوەدا بێت کە فیکر بە (مەترسی) نەزانراوە!

2-هەروا گرفتەکەش لە کەمی هەڵسوڕاوی سیاسیو کادیری ناو یەکێتییدا نییە، یەکێتی بەشی خۆی هەڵسوڕاوو کادیری هەیە کە بتوانێت بۆ قۆناغێکی دوورتر کارەکانی پێ هەڵسوڕێنێ (2). بەپێچەوانەوە:

3-گرفتەکە کەمی تەکنیکی سیاسییە کە ئەمە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان پێویستن. دەتوانین بڵێین لەتەکنیکی سیاسیدا کەموکوڕی هەیە. واتا گرفتەکە لەفیکری تەکنیکدایە نەک لەناسنامەی فیکریدا. بەداخەوە یەکێتی پەیمانگە یان لقی پەیمانگەیەک و تەنانەت بەشێکی تایبەتی بۆ لێکۆڵینەوە لەتەکنیکی سیاسیوڕێوشوێنی چارەسەری قەیرانەکان نییە.لەڕەوتی تێکۆشانی یەکێتیدا دەیان نەبەردی سیاسیو نەبەردی پێشمەرگانە هەیە کە دەشێت وەک ئەزموون پشتی پێ ببەسترێت. یەکێتی تەنانەت وردەکاری ئەو نەبەردانەشی تۆمار نەکردووە تا دواجار پەیمانگەیەک یان لقی پەیمانگەیەک یان بەشێکی لەو جۆرە کە تایبەت بێت بەئەزموونی تەنگژەکان بتوانێت لێکۆڵینەوەی لەسەر بکات، لایەنە باشەو خراپەکانیان دەستنیشان بکاتو فیکری تەکنیکی یەکێتی پێ دەوڵەمەند بکات. هەڵبەتە دیارە مەبەستم لە وردەکارییەکان گێڕانەوەی هەقایەتەکانی ئەو نەبەردیانە نییە، بەڵکو تەوزیفکردنی ئەو وردەکاریانەیە لە لێکۆڵینەوەو هەڵێنجانی دەرسو پەنددا. هونەری ئیدارەدانی تەنگژەکان، هونەری دۆزینەوەی رێگا چارە (نەخشەی رێگا) بۆ گیروگرفتەکان، هونەرێکە ئەمڕۆ وڵاتە جێگیرو بێ گرفتو خواپێداوەکانیش دەستبەرداری نابن، سەرەڕای جێگیریو بێ گرفتیو خواپێداویشییان، ئەی یەکێتیو بزوتنەوەی کوردایەتی بۆ لەناو واقیعێکی ناجێگیری پڕ گرفتو "سێگۆشەی برمۆدا"دا دەستبەرداری دەبێت؟

"موفاوەزات، شەڕەکانی پێشمەرگایەتی، تەنگژەی ئەنفال، نەبەردی هەڵبژاردنی پەرلەمان" ئەمانە هیچیان لێکۆڵینەوەیەکی جیدیو تەنانەت ۆرک شۆپێکیان لەسەر نەکراوە تاوەکو ببنە ئەزموونێکی لەبەردەست کە نوخبەی سیاسی، هەڵسوڕاو و کادیری سیاسی یەکێتی کەڵکیان لێوەربگرێتو بۆ ئەزموونەکانی لەوەو دوای خۆیو یەکێتی لەبەردەستیدا بێت.

پێش چوونە ناو باسەکەوە دەخوازم سێ پرەنسیب دووپاتبکەمەوە:

1.باسکردن لە چاکسازیی ونوێبوونەوە مانای بوونی رەوشێکی ناجۆرە کە پێویستی بە چاکسازییە.

2.ئەو باسکردنە گەواهی دوو شتن کەدەکرێت بە دوو دەرکەوتی ئیجابی بزانین:

•یەکێتی وکادیرەکانی هەست بەو کێشەیە دەکەن.

•باسکردنی ئەو کێشەیە حاڵەتێکی تەندروستی بوونی دیموکراسییە لەناو یەکێتی و لەناو بزوتنەوەی کوردایەتیدا

ئێستا دەمەوێ نموونە عیراقییەکەو پرەنسیبە سەرەکییەکانی باسبکەم:

***

جومگەکانی راستەڕێی ئاساییبوونەوەی عیراق لەدوای روخانی رژێمی بەعسو دوای دەورانێک لەحوکمی ئەنجومەنی فەرمانڕەوایی عیراق کە لە (25) فەرمانڕەواو کابینەیەکی بێ سەرۆک وەزیران پێکهاتبوو، هی ئەوەن لەسەرەتاوە باسبکرێن. عیراقییەکان وەک خاوەنی ئەسڵی ئەم وڵاتەو ئەمریکاییەکان وەک شەریکە بەشی سەرکەوتن بەسەر دیکتاتۆرییدا کەوتنە بەردەم راستی ئەوەی چی بکەن تا عیراق بگێڕنەوە سەر شەمەندۆفەری ئاسایی گەشەکردنی سیاسیی بەجۆرێک ئەو گەشەکردنە دیموکراسییانە بێتو هەروا لەباری نیشتمانیشەوە وەڵامدەرەوەی کەڵکەڵەی سەربەخۆخوازیو سەروەری دەوڵەتی عیراق بێت؟ بەتایبەتی کە هێزە عەرەبییەکانی عیراق دوای لەکۆڵبوونەوەی هەڕەشەی دیکتاتۆریی بەعس، مەسەلەی وەرگرتنەوەی سەروەری عیراقیان خستبووە رۆژەڤی سیاسییەوە. هەموو لایەک دەیانزانی ئەمریکا بەو ئاسانییە دەستبەرداری ئەم سەرکەوتنە (عیراق)یە نابێت، بەڵام ئەمریکاییەکانیش دەیانزانی تا سەر بەم ئامادەگییە سەربازییە زۆرو زەوەندە لەم وڵاتە نامێننەوەو عیراقییەکانیش دەیانزانیو تارادەیەکی زۆریش پێیان خۆشبوو وڵاتەکەیان بەشێک بێت لە بایەخپێدانەکانی ئەمریکا. دەشبوایە لەرێکخستنەوەی رەوشی عیراقدا هەردوو تێگەیشتنو لەپاڵیشیدا هەموو ئاراستە سیاسییەکانی، کە لە دوای روخانی سەدام دەرکەوتن، رەچاو بکرێن:

* سوننەکان دەیانگوت: ئەمریکا دەبێ بڕواتە دەرەوە، ئینجا، دوای وەرگرتنەوەی سەروەری، قسە لەسەر وردەکاری حوکمڕانی عیراق بکرێت.
* شیعەکان: دەیانویست لەرێی بوونی ئەمریکاوە لەعیراق هەناسەیەک بدەنو لەپاڵیشیدا وەزعی عیراق وارێکبخرێتەوە کە دڵنیاییان بداتێو ئەوەیان بۆ دەستەبەر بکات هەژموونیان بەسەر دەوڵەتی تازەدا هەبێت.
* بێگومان لایەنی کوردیش تێڕوانینی خۆی هەبوو: هەر تەگبیرێک لەرەوشی عیراق بێ مسۆگەرکردنی داخوازییە کوردستانییەکان سەرکەوتوو نابێتو کورد ناتوانێ بەجۆشو خرۆشەوە داکۆکی لێ بکات.
لەبەردەم کۆمەڵێک روانینو بەرژەوەندی جیاوازدا، عیراق دەبوایە نەخشەی رێگایەکی رێکوپێک دابنێت:
- وڵات نەگەڕێتەوە سەردەمی سەدامو روو لە دیموکراسی بکات.
-حکومەتێک هەبێت سەروەری لەئەمریکا وەربگرێتەوە.
-یاسایەک، یان تەشریعگەلێک هەبن لەقۆناغەی وەرگرتنەوی سەروەریشدا قەزاوەت لەنێوان عیراقییەکان بکات.
-باشە ئەم حکومەتە ئەگەر دانراوبێت کێ دایبنێت؟ ئەگەر هەڵبژێردراو بێت چۆنو بەکام ئالیەت هەڵبژێردرێت؟
-قۆناغی راگوزەر چەند بخایەنێت، بەو پێیەش ئەو حکومەتە دانراوە، یان هەڵبژێردراوە، تا چ ماوەیەک حوکم بکات؟
-کێ یاساکان بنووسێتەوە، یان دواجار کێ دەستووری ژیانی سیاسیی عیراقییەکان دابڕێژێو کێ ئەو مافەی هەیە؟
* مەرجەعیەتی سیستانی دەیگوت دەبێ هەڵبژاردن بکرێت، چونکە تەنها نوێنەرایەتی (ئوممە) دەتوانێت بڕیار لەچارەنووسی بداتو دەستووری بۆ دابڕێژێت. ئیسلامییە شیعەکان لەگەڵ ئەم تێزەدا بوون.
* ئەمریکاش لەباری پرەنسیبەوە دژی ئامرازی دیموکراسی هەڵبژاردن نەبوو، بەڵام گرفتی ئەوە هەبوو لەرەوشی نا ئارامی عیراقدا بەکام رێوشوێن هەڵبژاردن بکرێت؟ پشت بەکام ئامار ببەستێت؟ سیستانی دەیگوت هەڵبژاردن بەکۆبونی خۆراک بکرێت (الان، الان ولیس غدا). هێزە عیراقییەکانی تریش بەدوو دڵییەوە لەپرەنسیبی هەڵبژاردنیان دەڕوانی. نەکا هەڵبژاردنێکی بە پەلەو لەناکاو رێ بۆ هەژمونی شیعەی ئیسلامی خۆش بکات، یان، لەدەنگدانێکی عاتفیدا، نوخبەی

سیاسیی گەڕاوە لەمەنفای پێش روخانی سەدام لەگۆڕەپانەکە راماڵی. بەتایبەتی هێزە غەیرە دینییەکان لەم ئاکامە دەترسان.

بۆ دەربازبون لەم تەنگژەیە دەبوایە هەر لایەنەو کەمێک دەستبەرداری هەندێک لەقەناعەتەکانی بێت. پێکهاتەیەک (تولیفە) لەهەموو هێزەکان بێتە کایەوە. ئەم پێکهاتەیە لەرێککەوتنی نێوان بەڕێز مام جەلال، سەرۆکی ئەو کاتەی ئەنجومەنی حوکم، و پۆل بریمەر، سەرۆکی دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانان لەعیراق، رەنگیدایەوە. بەرێککەوت، یان بە مەبەست بێت، مۆدێلی نەخشەی رێگای عیراقییەکان سەرکردەیەکی کورد کە سکرتێری گشتی، لە ناونیشانە گشتیەکەشدا هەڤاڵێکی یەکێتیە، لایەنی سەرەکی ئیمزاکردنێتی. بێگومان بەشی ئەو و کورد و یەکێتی لەو نەخشەی رێگایەدا هەیە.

ئەو رێککەوتنە خشتەیەکی زەمەنی دیاریکردووە بۆ:

-نوسینەوەی قانونی ئیدارەی دەوڵەت (وەک دەستورێکی کاتیی).

-وەرگرتنەوەی سەروەری عیراق.

-دانانی پەرلەمانێکی کاتیو حکومەتێکی کاتیش کە ئەمانەتەکە لەبریمەر وەربگرێتەوە.

-پابەندبوونی ئەو حکومەتە بە قانونی ئیدارەی دەوڵەتو رێخۆشکردن بۆ یەکەمین هەڵبژاردن کە، بەگوێرەی قانونی ئیدارەی دەوڵەت، پەرلەمانی ئینتقالیو حکومەتی ئینتقالی دروست دەکات

-پەرلەمانی هەڵبژێردراوی ئینتقالی دەستوری دائیم دەنووسیو حکومەتی ئینتقالیش جگە لەراییکردنی ئەرکەکانی حکومەتایەتی کردن، رێ بۆ ریفراندۆمی دەستوور خۆش دەکاو بەگوێرەی ئالیەتی دەستووری تازەو یاسای تازەی هەڵبژاردنیش، هەڵبژاردن بۆ پەرلەمانی دائیمو حکومەتی دائیمی چوار ساڵە دەکرێت.

لەم پێناوەشدا، بریمەر بۆ چەورکردنی ئامرازی هەڵبژاردن، کە ئیتر بووە بە بەشێک لەژیانی دیموکراسی عیراقییەکان، کۆمسیۆنی باڵای هەڵبژاردنی دانا و بەگوێرەی دوو یاسای هەڵبژاردن، کە دووەمیان دواجار پەرلەمانی عیراق (جەمعیەی وەتەنی) دایڕشت، زنجیرە هەڵبژاردنەکان لەعیراق بەڕێوەچوون. واتا عیراق گەیشتە قۆناغی جێگیری سیاسییو هێشتا ئامارێکی زانستی نەکراوە کە ژمارەی دانیشتوانی عیراقو ناسنامە مەزهەبی، یان نەتەوەییەکانیان دیاری بکات. لەگەڵ ئەوەشدا ئیرادەی سیاسیی عیراقییەکان وایکرد پرۆسەی سیاسی بێ پەروا بەرەو پێشەوە بڕوا. بەمشێوەیە نەخشەی رێگای عیراق بەسێ قۆناغو چەند تایتڵێکی جیاوازدا تێپەڕی:

-قۆناغی یەکەم: ڕێککەوتنی مام- بریمەر (ڕێککەوتنی 2003/11)
(پەرلەمانی کاتی- ناوەکەی ئەنجومەنی نیشتمانیی عیراق بوو) (حکومەتی کاتیی عەلاوی) (سەرۆکایەتی کاتی کۆمار).
-قۆناغی دووەم: قانونی ئیدارەی دەوڵەت
(پەرلەمانی ئینتقالی-ناوەکەی کۆمەڵەی نیشتمانیی عیراق بوو) (حکومەتی ئینتقالی جەعفەری) (سەرۆکایەتی ئینتقالی کۆمار).
-قۆناغی سێیەم: دەستوری دائیم
(پەرلەمانی دائیم – ناوەکەی ئەنجومەنی نوێنەرانی عیراقە) (حکومەتو سەرۆکایەتی دائیمی چوار ساڵە).
ڕەنگە زۆرکەس ئەم هەقایەتەی لەبیر بێت، بەڵام گێڕانەوەی بۆ وەبیرهێنانەوە نییە، بۆ دەستنیشانکردنی پەندەکانێتی:

بابزانین ئەم نەخشەیە چۆن جێبەجێکراو گەیشتە کوێ؟.

1-لەنێوان پێداگری سیستانی لەسەر هەڵبژاردنو نەبوونی توانای لۆجیستی ئەنجامدانی هەڵبژاردن، فۆرمەڵەیەکی مام ناوەندی دۆزرایەوە. ئەویش ئەوەبوو نوێنەرانی دیفاکتۆی خەڵکی عیراق (ئەندامانی ئەنجومەنی حوکم)، بەتەفویزی ئەمری واقیع، قانونی ئیدارە بنووسن کە ئەم قانوونە ڕێوشوێنی (هەڵبژاردن) دیاری بکات: واتا نە ئەوەی (ئەنجومەنی حوکم) هیچی بەدەست نەبێتو نە ئەوەش لەجێی عیراقییەکان بڕیاری دەستورێک بدات. لەپێکهێنانی ئەنجومەنی نیشتمانیی عیراق (پەرلەمانی کاتی)، بەگوێرەی ڕێککەوتنی (مام- بریمەر)، نەکرا ئەندامانی ئەو ئەنجومەنە بە هەڵبژاردن دیاریبکرێتو نەشدەکرا تێڕوانینی (دیموکراسیانەی) سیستانی ڕەچاو نەکرێت، بۆیە سەرەنجام:
ئەنجومەنەکە لەسەد کەس پێکهات، لەهەموو شارەکان چەند سەد کەسایەتییەک کۆبوونەوەو چەند نوێنەرێکیان بۆ کۆنگرەی نیشتمانی، کە پێکهێنانی پەرلەمانی کاتی لەئەستۆ بوو، هەڵبژارد (یان دیاریکرد). ئەم نوێنەرانە لەکۆنگرەی نیشتمانی خەڵکیان هەڵبژارد بۆ پەرلەمانەکەو ئەندامانی ئەنجومەنی حوکمیش، ئەوانەی مابوونەوە وهیچ پۆستێکیان نەبوو، ڕاستەوخۆ بوونە ئەندامی پەرلەمانی کاتی.
واتا فۆرمەڵەکە گونجانێک بوو لەنێوان (هەڵبژاردنو تەعینکردندا)، لەنێوان داوای سیستانیو داوای واقیعی سیاسیدا. (ئەمە پێکەوە ژیانە لەنێوان دوو چەمکی جیاوازدا).

2-بەگوێرەی نەخشەی ڕێگا (قۆناغی یەکەم)

دەبوایە ئەنجومەنی نیشتمانیی (پەرلەمانە کاتییەکە)، سەرۆکایەتی حکومەتو سەرۆکایەتی کۆمار پێکبهێنێت. واتا وەک هەر پەرلەمانێک (حکومەت) لەهەناوی خۆیەوە هەڵبژێرێت. (قانونی ئیدارەی دەوڵەتیش خشتەی ئەوەی تەئکید کردەوە) بەڵام ئەخزەر ئیبراهیمی لەهەولێر، لەکۆنگرەی حیواری عەرەبی- کوردیدا، پێی وابوو دەبێت دامەزراندنی حکومەت پێش پێکهێنانی پەرلەمانی کاتی بکەوێت. ئەو دەیگوت چەند ڕۆژێکی تر بریمەرو دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانان نامێنن، ئایا ئەوان کلیلی سەروەری تەسلیمی کێ بکەنەوە ئەگەر حکومەتێک نەبێت؟ واتا ناوبراویش دەستێکی تێوەردا!

ئیبراهیمی وەک نوێنەری (un) دەنگی (شەرعیەتی) نێودەوڵەتی پێ بوو. بریمەر دەنگی ئەمری دیفاکتۆی ئەمەریکای رزگارکەری (یان داگیرکەر بەئیستلاحی عیراقییە عەرەبەکان) پێ بوو. ئەنجومەنی حوکمیش دەنگی دیفاکتۆی عیراقییەکانی پێبوو. ئەمانە ڕێککەوتن کە بەڵێ دەکرێ حکومەت پێش (پەرلەمانە کاتییەکە) بکەوێت. ئەمە بە پێچەوانەی دەقی ڕێککەوتنەکەو تەوقیتی هەنگاوەکانی بوو (پاشوپێشی تێکەوت)، بەڵام لەگەڵ ڕۆحی ڕێککەوتنەکە، کە دەربازکەری عیراق بوو لەو قۆناغە، تەباو گونجاو بوو. واتا (دەشێ دەقی حەرفی ڕێکەوتنەکە دەستکاری بکرێت، بەڵام ڕۆحی ڕێککەوتنەکە هەر جێبەجێ دەکرێت).

3-بە گوێرەی واقیعی ئەو کاتەی عیراق بریمەر دەیتوانی خۆی بێ unو بێ عیراقییەکان حکومەت دروستبکات. بەتایبەتی کە un ڕۆڵی زۆر ئەکتیف نەبوو لەعیراقو لەئاستی ویژدانی میللیشدا عیراقییەکان زۆر لەئەدائی un رازی نەبوون، بەڵام بریمەر (ئەمریکا) بەدوای (شەرعیەتی) نێودەوڵەتی و ئاشتکردنەوەی کۆمەڵی نێودەوڵەتیدا دەگەڕا، دوای ئەوەی بێ پرسی ئەو (شەرعیەتە) شەڕی رزگاری عیراقی کرد، چونکە دەویسترا لە تێچووی ئاوەدانکردنەوەی عیراقدا بەشداربن . بریمەر هەروا بۆ ئەوەی مسۆگەری بکات کە نوخبەی هێزە عیراقییەکان ئەم ڕێککەوتنە جێبەجێدەکەن نەیدەویست، بێ عیراقییەکانی ئەنجومەنی حوکم، حکومەتەکە دروست بکات. unیش، بێ عیراقیو بێ ئەمریکا، نەیدەتوانی ڕۆڵێکی وابگێڕێت کە لەپرسی عیراقدا ناوبانگی بۆ بگێڕێتەوە. دواجاریش عیراقییەکانی ئەنجومەنی حوکم بێ ئەم تەگبیرە نەیاندەتوانی پرۆسەی سیاسیی پێش بخەن. نەشیان دەویست بێ چەتری un بچنە ڕێککەوتن لەگەڵ ئەمریکاوە تا دونیای عەرەبیش بە جارێک لە

دۆزی عیراق نەتارێن. هەموو ئەم لایەنانە لەم پرۆسەیەدا پێویستیان بەیەک بوو. هەر لایەنەش دەیویست، لەپاڵ هاوبەشیکردندا، ئیرادەی خۆی نیشان بدات.

ئەلئیبراهیمی بێ وەفا بەرامبەر کورد حکومەتی خۆی (حکومەتەکەی عەلاوی) تەشکیلیکرد. ئەو دەنگێک بوو، بریمەر دەنگێک بوو. کەهاتە سەر دانانی سەرکۆمار عیراقییەکان بۆ ئەوەی بیسەلمێنن خاوەنی ئیرادەن، دژی پاڵێوراوی ئیبراهیمی- بریمەر وەستانەوە کە ئەو دەمە عەدنان پاچەچی بوو. مەسەلەکە بووە شەڕی ئیرادەکان. لەوێدا بریمەر گوتی: ئێوە ئەی عیراقییەکان دەنگێکن (بەهەر 25 دەنگەکەی ئەنجومەنی حوکمەوە)، ئێمەش دەنگێکو ئەلئیبراهیمیش دەنگێک، دەبینە دوو دەنگ بەرامبەر دەنگێک! دواجار دەنگی یەکدەنگی (عیراقییەکان) سەرکەوت. غازی یاوەر وەک یەکەمین سەرکۆماری دوای روخانی دیکتاتۆری بەرهەمی ئیرادەخوازی عیراقییەکانە لەبەرامبەر ئیرادەی ئەمریکاو (un)دا.

لەبەردەم سیناریۆی ئەمریکا- unدا، عیراقییەکان ئیرادەیان خستە کارو ئەوانیش هەنگاوێکیان لەچوارگۆشەی یاری شەترەنجەکە هاویشت. واتا (رێککەوتن هەیە، لەهەناوی ئەو رێککەوتنەشدا ململانێ هەیە بۆ نیشاندانی ئیرادە، بێ ئەوەی ئەم نواندنی ئیرادەیە کار لە ئامانجە هاوبەشەکان و لەپرەنسیبی تەوافوق بکات).

4-دوای دەورانێک لەدەست بەکاربوونی حکومەتی عەلاوی، وا دەهاتە بەرچاو کە راستە ئەم حکومەتە پابەندی رێکەوتنێکە، راستە پابەندی هەڵبژاردنێکە کە قانونی ئیدارە ماوەکەی لە 2005/1/31 بۆ داناوە، بەڵام لەوە ناچێت هەڵبژاردن ببێت، چونکە عیراقییەکان سەرقاڵی شتی گرنگترن لەدیموکراسی کە بریتین لەبژێویو ئاسایش. قسەکەش مەنتیقی تێدابوو. بەشداری سوننە مسۆگەر نەبوو، چونکە هەم ناوچەکانیان نا ئارامو هەمیش تا ئەو کاتە دژی تەواوی پرۆسە سیاسییەکە بوون، بەپرۆسەی هەڵبژاردنیشەوە. کوردەکان ئامادەبوون، بەڵام بەهۆی ئاسایی نەکردنەوەی رەوشی کەرکوکەوە زویر بووبوونو هەڕەشەی بەشداری نەکردنیان لەهەڵبژاردن دەکرد. باشوور، بەهۆی شەڕەکانی سوپای مەهدییەوە، وەک فەلوجەی لێهاتبوو. ئەمانە هەمووی هۆکاری مەنتیقی بوون بۆ دواخستنی هەڵبژاردن. هەمووشیان پاکانەی چاک بوون بەدەست حکومەتی عەلاوییەوە تا هەڵبژاردن نەکرێت.

بەڵام:

أ-چونکە ئەمریکا وەک چاودێرێکی ئەکتیفی پرۆسەکە لەگەڵ هەڵبژاردن بوو. دەیزانی پاکانەی نا ئامادەگی ئەمنی دەتوانێت تا هەتایە پاکانەی دواخستنی دیموکراسیو ئیرادەی هەڵبژاردن بێت. بۆیە پێداگیری کرد. ئەمەریکا بۆ دیموکراسی هاتووە نەک بۆ قبوولکردنی ئەمری واقیعی ناجۆری ئەمنی. لەبەرئەوە دەگێڕنەوە کاتێک سەرکۆمار یاوەر بەنیەتی دواخستنی هەڵبژاردن چووە واشنتۆن، سەرۆک بوش کە چاوی پێکەوت یەکسەر پێشیکەوتو پێی گوت:جەنابی سەرکۆمار، دەزانم ئێوەش، وەکو من، لەسەر ئەوە کۆکن کە هەڵبژاردن لەوادەی خۆیدا بکرێت.ئەم وتەیەی بوش ریگەی پرۆتۆکۆڵیی لە یاوەرگرت کە ئەسڵەن باسوخواسی دواخستنی هەڵبژاردن بێنێتە گۆڕێ.

بۆیە یاوەر و عەلاوی کەوتنە بەر وەزعیەتی ئەوەی، لەجێی خاوخلیچکی، چاکترە تەدارەکی هەڵبژاردن ئامادە بکەن بۆ ئەوەی بیسەلمێنن ئەوانیش پابەندی ریککەوتنەکەن.

ب-چونکە شیعەی ئیسلامی (ئەنجومەنی بالای شۆڕشی ئیسلامی، دعوە...)، لەپشت ئەمانیشەوە، سیستانی، سوور بوون لەسەر هەڵبژاردن، بۆیە ئەمانە وەک چاودێرێکی خاوەن پرۆژە هەمیشە بەگوێی حکومەتی عەلاویان دادەدا کە دەبێت هەڵبژاردن لەوادەی خۆیدا بکرێت. ئەمانە چاودێری گوشار بوون تا دەستی دەستی لەوادەی هەڵبژاردن نەکرێت.

هەڵبەت مومکینە لەقۆناغی دوای ئەوەشدا، قۆناغی حکومەتەکەی جەعفەری، حکومەتی ئینتقالی جەعفەریش لەدڵەوە حەزی لەئەنجامدانی هەڵبژاردنی دووەم (هەڵبژاردنی 2005/12/15) نەکردبێت، بەڵام ئەمجارە عەلاوی+ سوننەی عەرەب، کە بڕیاری بەشداریان دابوو، لەسەر هێڵ بوونو ئەمان رۆڵی چاودێری گوشاریان دەگێڕا.

واتا لەم حاڵەتە چاودێری گوشاری ناوخۆیی (ئەو هێزانەی لەرەوشەکە رازی نەبوونو داوای هەڵبژاردنیان دەکرد)و چاودێری گوشاری دەرەوەیی (ئەمریکا) رۆڵی گوشاری ئیجابی خۆیان گێڕا لە پابەندکردنی حکومەتەکانی دوو قۆناغ بەو وادەی هەڵبژاردنەوە کە لە ریککەوتنەکەو لە قانونی ئیدارەی دەوڵەتو ئینجا دەستووری هەمیشەییدا هاتووە.

ئەگەر تێبینی بکەین، لەم نەخشەی ڕێگایەدا، سەرەتا ڕەوشەکە نالەبار بوو، تەنانەت بۆ ئەنجامدانی سنووردارترین هەڵبژاردن، ڕەوشەکە نالەباربوو تەنانەت بۆ ئەو هەڵبژاردنە ئاساییو سەرەتاییەی بۆ حکومەتێکی ڕاگوزەریش دەکرا، بەڵام بەهۆی تۆکمەیی نەخشەکەو پابەندبوونی لایەنەکان بەرۆحی ئەو ڕێککەوتنە، نەک بەدەقەکەی، دەبینین لەماوەی تەنها یەک ساڵدا (لە 2005/1/31 بۆ 2005/12/15) عیراقییەکان سێ جار چوون بۆ دەنگدان، دووجار بۆ هەڵبژاردنو جارێکیان بۆ ڕاپرسی دەستوور، لەدوو جاری هەڵبژاردنیشدا، لەسایەی دوو یاسای جیاوازو دوو دەستووری جیاوازی هەڵبژاردندا، بەشدارییان کردووە.

لەهی یەکەمیدا عیراقییەکان دەنگیان بۆ دوو هەڵبژاردن دا (هەڵبژاردنی پەرلەمانی سەرتاسەریو هەڵبژاردنی پارێزگاکان) و کوردستانیانیش کردیان بەسێ بەوەی هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستانیشی هاتەسەر. دەشگوترێ ماوەیەکی کەم، دوای دەست بەکاربوونی حکومەتی نوێی عیراق، جارێکیتر هەڵبژاردنێکی نوێی ئەنجومەنی پارێزگاکان دەکرێت.

سەرۆک تاڵەبانی لەبارەی ئەم چاوەڕوانییە بەئاکام گەیشتووەی دیموکراسی لەعیراق گوتویەتی "ئەمە وەک ئەوە وایە: ماوەیەکی زۆر چاوەڕێی پاسی هاتووچۆ بکەینو لەناکاو سێ پاس بەجارێک دەربکەون!"

باشە حیکمەتی ئەم هەڵبژادنە لەسەر یەکانە چین؟ بۆ ئەوەی عیراقییەکان سێو چوار جار ئەزێت بخۆنو مەترسی تیرۆر تاقیبکەنەوە؟ پێم وایە دەرسەکان لەم زنجیرە هەڵبژاردنانە لەوەش تێپەڕدەبن کە بۆ ئەو هۆکارانەی سەرەوە بێت، یان بۆ ئەوە بێت گوایە دوو هەڵبژاردنەکە بەدوو یاسای جیاواز کراون، بەڵکو دەبێت ئەو خاڵانە بژمێرین:

یەکەم: وەزعی عیراق شێواوبوو، بەبنبەست گەیشتبوو، هاوسەنگی هێز پرۆسە سیاسییەکەی تووشی متبوون کردبوو. ئەم زنجیرە هەڵبژاردنەو ئەو حکومەتە کورتخایەنانەی براوەکانی هەڵبژاردن پێکیان هێنا درزی خستە بنبەستەکەوەو متبوونەکەی شڵەقاند. گەلێک مەترسیدار دەبوو ئەگەر بەیەک هەڵبژاردن مەسەلەکان یەکلابکرایانەتەوەو ئیتر تا دەورانێکی تر عیراق بێ هەڵبژاردن گوزەرانی بکردایە. عیراقییەکان، چونکە بێ ئەزموون بوون، دوای زەمەنێکی زۆری بێ هەڵبژاردنی، ئەوا زۆر جێی مەترسی بوو بەیەک هەڵبژاردن چارەنووسی چەند ساڵێکیان دیاری بکردایە.

دووەم: دوو هەڵبژاردنی وا پالێوراوەکان، قەوارە سیاسییەکانی لەبێژەنگ دا، هەیە بێ ئومێد بوو لەدەرچوون، هەیە جەولەیەک بردییەوەو جەولەیەکی تر رێژەکەی کەم بۆوە، یان تەنانەت دۆڕاندی. بۆ نموونە لە هەڵبژاردنی (یان دانانی) دەوڵەتەکەی ئەخزەر ئیبراهیمیدا د. عەدنان پاچەچی پۆستی سەرکۆماری دۆڕاند، لە هەڵبژاردنی (2005/1/31)دا لیستەکەی دەرنەچوو وخۆشی جێگری سەرکۆماری دۆڕاندو لە هەڵبژاردنی (2005/12/15)دا، لەچوارچێوەی لیستی ئەلعیراقیەدا، بۆتە ئەندامی پەرلەمانو هاتۆتەوە سەر گۆڕەپانەکە، د. چەلەبی بردیەوەو ئینجا بەلیستێکی جیا دۆڕاندیو هێزی سیاسی نوێش دەرکەوتن.. هتد.

سێیەم: سەرەڕای رەهەندی دیموکراسی ئەم پرۆسە دیموکراسییەی عیراق، بەڵام پرەنسیپی تەوافوقو پرەنسیپی دیاریکردنی چەند (قەدەغەکراوێک) بەئاشکرا دیار بوونو پێکەوە ئاوێتە کرابوون. واتا لێرەدا مەسەلەکان نموونەیی نەبوون وواقیعی سیاسیش رەچاو کراوە.

قەدەغەکراوەکان، سەرەڕای مشتومڕ لەسەریان، بەڵام هەر جێگیرکران لەوانەش: (هەژمونی مەعنەوی مەرجەعیەتەکان، فیدرالی، مەسەلەی ئاینی ئیسلام وەک سەرچاوەی یاسادانان، کەرکوک)، بەڵام ئەم قەدەغەکراوانە سنووردرابوونو رێیان لەرێژەی سەرکەوتنی پرۆسە سیاسییەکە نەگرتبوو.

چوارەم: واتا لە حاڵی واشدا دەبێت رێژەی سەرکەوتن دیاری بکرێت. سەدی چەند پرۆسەی سیاسی عیراق سەرکەوتووە؟ سەرکەوتن یان ژێر کەوتن بەچی دەپێوین؟بە ژمارەی کەمی زیانەکان؟ بەزوویی یان درەنگ گەیشتن بە ئاکامەکان؟ بەعاقیبەتی کارەکان یان بە کەوتنە سەرپێی سیاسەت لەعیراق؟

دەرەنجامی مۆدێلی نەخشەی رێگا

1-لەهەموو پرۆسەیەکی سیاسییدا، دەبێت چەتری رێککەوتنێک هەبێت کە چەند رێککەوتنێکی تێدایە بەگوێرەی قۆناغو پەرەسەندنەکان دێنە پێشەوە. لەهەر قۆناغێکدا دەشێ پرۆژەی رێککەوتن، یان بیرۆکەی تازە، بۆ چارەسەری کێشەکان بێنە پێش، بەڵام لەژێر چەتری هێڵی گشتی رێککەوتنە سەرەکییەکەدا دەبن

2-هەموو لایەنەکان لەسەر ئەو رێککەوتنە کۆکن و دەبێت پێوەی پابەندبن. بەڵام ئەم پابەندبوونە پابەندبوونێکی وشکو برگی برگەو دەقەکان نییە، بەڵکو پابەند بوونە بەرۆحی رێککەوتنەکانەوە، گرنگە هەمووان بزانین پرۆتۆکۆڵو رێککەوتنەکان، چونکە لەنێوان بەنی بەشەرن، هەرگیز بەشێوەیەکی دەقاودەق جێبەجێنابن، شتێک زیاترو

شتێک کەمتر، گرنگ ئاکامی ئەو ڕێککەوتنانەیە. ئەمە دەشێ لەهەر پرۆژەو ڕێککەوتنێکی چاکسازیشدا دووبارە بێتەوە.

نابێت کەس سەغڵەت بێت ئەگەر هەر پرۆژەیەک، کەرێککەوتنی لەسەر دەکرێت، دەقاودەق جێبەجێنەکران وکەموکوڕییان تێدا بوو، گرنگ ڕۆحی پرۆژەکەو دیاریکردنی ڕێژەیەکی لەسەددییە بۆ سەرکەوتن کە بەپێی ئەو ڕێژەیە دەتوانین بڵێین هەنگاوە پراکتیکییەکان تا چەند لەجێی خۆیاندا بوون؟

3-تەوقیتی ئەجینداکان، یان خشتەی زەمەنی، گرنگن، بەڵام ئەوانەش هەندێک جار دوادەکەون، یان تەنانەت پێشدەکەون. گرنگ ئەوەیە دواکەوتن یان پێشکەوتنەکە زۆر زەقو جیاواز نەبێت لەگەڵ خشتە زەمەنییە نوسراوەکە یان ئەجێندا پێشتر دیاری کراوەکە. بۆ نموونە بڕیار بوو بریمەر لە 2004.7.1 حوکم تەسلیمی عیراقییەکان بکاتەوە کەچی ئەو دوو ڕۆژ پێشتر، واتە لە (2004/6/28)دا ئەمانەتەکەی دایەوە دەست عەلاوی. بڕیار بوو قانوونی ئیدارەی دەوڵەت لەشوباتی 2004 ئیمزا بکرێت، کەچی کەوتە 8ی ئاداری 2004وە (هەڵبەت نەک لەبەر خاتری ڕۆژی ژنان، بەڵکو لەبەر ئەوەی پێنج ئەندامە سەرەکییەکەی شیعە تەحەفوزیان هەبوو، تا قەناعەتیان پێکرا زۆری خایاند).هەروەها بڕیاربوو نووسینەوەی ڕەشنووسی دەستوور لە (8/15)دا تەواو بێتو بدرێتە پەرلەمان، کەچی یەک دوو هەفتە دواکەوت. ئیتر بەم شێوەیە.

بێگومان لەهەر پرۆژەیەکی چاکسازی ناو یەکێتیدا، کە خشتەی زەمەنی دادەنرێت، گرنگە لەچوارچێوەی زەمەنێکی دیار، یان نزیک لەزەمەنی بڕیارلێدراو، جێبەجێبکرێتو پاشەکشێی یەکجارەکیو پێچاوپێچی تێدا نەکرێت. کە وادە دیاری کرا بۆ کۆنگرە، بۆ نموونە، بەبیانووی ئامادەنەبوونی پێویستییەکانەوە دەشێت هەفتەیەک، یان مانگێک، دوابخرێت، بەڵام نەک بەبیانووی (هەلومەرجە ناسکەکەوە) چەند مانگو چەند ساڵ دوابخرێتو پێویستی سازکردنی مردار بکرێتەوە.

4-هەنگاوەکان دەشێت پاشوپێش بخرێن، بەڵام گرنگە هەموویان جێبەجێبکرێت، گرنگە دامەزراوەکانی یەکێتی، کۆنفرانس یان کۆڕو کۆنگرەو کۆنگرەکانی، کە خشتەیەک بڕیاری لێدەدات، سازبکەن جا ئەگەر ئەو هەنگاوانە پاشوپێشیشی تێدا بکرێت.

5-قەدەغەکراوەکان، یان شتە دەستلێنەدراوەکان، دەبێت سنووردار بکرێنو بایی ئەوەندە فراوان نەکرێنەوە کەدەست بۆ دەستکاری کردنی هەر شتێک ببەیت بە پیرۆز، یان قەدەغە کراو، بزانرێت، لەپرۆژەی چاکسازیدا قەدەغەکراوە

دەستلێنەدراوەکان چین؟ دروشم، یان ئارم، یان ناو، یان ئاراستەی چەپ لەناو یەکێتی، ئەمانە شتە دەست لێنەدراوەکانن یان چی؟ مافی چارەنووس پیرۆزە، یان دەکرێت لێی کەم، یان زیاد، بکرێت؟

6-لەسیاسەتدا دووبارەکردنەوەی کردەیەکی سیاسیی، بۆ نموونە هەڵبژاردن، لەماوەیەکی دیاریکراودا، بۆ ئەوەیە بەچەند فلتەرێک پرۆسەکە لەبێژەنگ بدرێت. ڕێککەوتن لەسەر چەند کۆنفرانس یان کۆنگرەو دیاریکردنی ماوەی زەمەنی چڕو پرو لێکنزیک بۆیان، بۆ لەبێژەنگدانی دیاردە سیاسییە خراپەکانی وەک تەکەتولو چانسی لەناکاو و مۆنۆپۆڵی سیاسییە هەروەها، بۆ خوێن بەبەراکردنی لەشێکە کە ماوەیەک، بەهۆی متبوونەوە، گرفتاری کەم خوێنیو ساردو سڕییە. لەبەر ئەوەشە کوردەواری دەڵێ شەرتی پیاو سێ جارە. ئەمەش بۆ ئەوەیە پرۆسەی چاکسازی، لەپاڵ بەئاکام گەیاندنی چاکسازیدا، لەرێرەوێکی دیموکراسیو بەفلتەر ڕۆیشتندا بتوانێت کادیری نوێ، دەمووچاوو توانای نوێ پۆلێن بکاتو لەم رەوتە، ئاڵۆگۆڕ لەدەسەلاتی سیاسیی ناو دامەزراوە سیاسییەکە، کە لێرەدا حزبە، پێک بێنێت. دوای ئەوەی ئەم لەبێژەنگدانو بەفلتەردا گوزەرکردنە تەواو دەبێت، دامەزراوەی حزب تەندروستی خۆی بەدەست دێنێتەوەو ماوەی نەقاهەت تەواو دەکات. ئەو کاتە دەتوانێت رەوتی ئاسایی خۆی لەگرێدانی چالاکیو کۆڕو کۆنگرە وەربگرێتەوە. پرسیار لێرەدا ئەوە نییە یەکێتی کۆنگرە بکات یان نا؟ کامیان چاکە، کردن، یان نەکردنی، لەم هەلومەرجەدا؟ بەڵکو پرسیار دەبێ ئەوە بێت بەچەند کۆنفرانس وکۆنگرە یەکێتی دەگاتە رێژەی سەرکەوتن لە چاکسازی و خۆنوێکردنەوە؟ پرسیار ئەوەیە بە چەند کۆر وسیمنار وئینجا بەکام کۆنگرەی ئینتقالی دەچینەوە سەر شەمەندۆفەری ئاسایی؟ و ماوەی نێوان ئەو کۆنگرە ئینتقالییە و کۆنگرەیەکی ئاسایی چەند بێت وبەرنامەی ئەو کۆنگرەیە و ئەجینداکەی بۆ نوێکردنەوەی یەکێتی وریژەی ئاڵوگۆر لەپێکهاتەی سەرکردایەتیدا، چەند بێت؟

دەکرێ لەو ماوەیەدا یەکێتی لە هەموو پرۆسەیەکی سیاسیدا، کە دێتە پێش وئەو پرۆسەیەش خەسڵەتێکی چارەنووسسازانەی هەیە، راپرسی ناوخۆیی بکات، لەهەر پرۆسەیەکی دیاریکردنی کاندیدکراوەکانی یەکێتی بۆ حکومەتەکانی بەغدا وهەرێم وحکومەتە ناوچەییەکانی پارێزگاکان، پەرلەمانە عیراقی وکوردستانیی وناوچەیی وشارەوانییەکان، پرۆسەی هەڵبژاردنی ناوخۆیی ئەنجامبدات.ئەمەیان هەم ئیستحقاقێکی دیموکراسییە وهەمیش پرۆڤەیەکە بۆ چاکسازی لەناوەوەی یەکێتی.

7-لەهەر پرۆسەیەکی سیاسییدا زیانلێکەوتووی وا هەن کە قازانجیان لەگۆڕانەو خاوەنانی دەسکەوتەکانیش هەن کە حەزیان لە وەکو خۆی مانەوەی رەوشەکەیە.

لەم ململانێیەدا خاوەن قازانج لەگۆڕان باشترین چاودێرە بەسەر ئەو مەیلەی نایەوێت گۆڕان بکات. چاودێرەکانیش دوو جۆرن:

أ-چاودێری ناوخۆیی (ئەوانەی گۆڕانیان دەوێت، چونکە رەوتەکە لەقازانجی وانە).

ب-چاودێری دەرەویی کە ئەمانە، یان دۆستن، یان هاوبەشەکانی پرۆسە سیاسییەکەن. لەنموونەی عیراقدا، ئەمریکا چاودێرێکی چاوتیژی پرۆسەکەیە. لە نموونەی چاکسازی یەکێتییدا دەشێ لیژنەیەکی حوکما، یان هەڤاڵە ژیرو بێ مەسلەحەتەکانی یەکێتی، یان دۆستە هاوخەباتەکانی سۆسیال دیموکرات (هەر وەکو لە پرۆژەی سولحوئیسلاحدا هاتووە) رۆڵی چاودێری ئەجێندای چاکسازی بگێڕن.

8-لە مەسەلەکانی جێی ناکۆکیدا، دەشێت دەستکاری ئەجینداکە بکرێت بەگونجان، یان لەئەنجامی پەرەسەندنی پرۆسەی چاکسازی، یان لەئەنجامی ئەوەی زەمەن وەڵامی هەندێک پرسیار دەداتەوەو کەفیلە بەچارەسەرکردنی زۆر گرێی ئاڵۆز. بەمەرجێ ئەم دەستکارییە لادانێکی دراماتیکی نەبێت لەرەوتی رێککەوتن‌و پرۆژەی چاکسازی.

ئەمانە هەندێک هێڵی گشتی بوون‌و نامەوێت لەم نووسینەدا بچمە ناو وردەکاری هەر پرۆژەیەک، یان ناوەڕۆکی پرۆژەکان تاوتوێ بکەم‌و "دەوڵەمەندی" بکەم. ئەوی بەتێڕوانینی بەندە گرنگە رەچاوکردنی مۆدێلی پراکتیزەکردنە.

دەزانم رەنگە هەبن بڵێین جا بۆ نموونەیەکی عیراقی، کە هێشتا لەم گێژاوەی دوای هەڵبژاردنی (12/15) روون نییە بەکوێ دەگات، دەکرێتە مۆدێل بۆ مەسەلەیەکی ناوخۆیی هێزێکی کوردستانیی؟ منیش دەڵێم: ناڵێم ئەم نموونەیە بێ کەموکوڕییە وهەموو هیواکانی خەڵکی عیراق و کوردستانی بەتایبەتی هێناوەتە دی، بەڵام کەڵک وەرگرتن لەئەزموونی خەڵکی تر هیچ عەیب نییە. بەتایبەتی کە کورد خۆشی بەشداری نموونە عیراقییەکەیەو ئەم نموونە عیراقییەش، لەدوای روخانی سەدامەوە، ئەمریکاییەکان‌و رۆژئاوا زۆر بەقووڵی کاری تێدا دەکەن‌و هەموو توانا دارایی‌و مرۆییەکانی خۆیان‌و هەموو شارەزایی شارستانێتی‌و تەکنەلۆژیای رۆژئاوایان بۆ خستۆتە خزمەتەوە و پشتیوانی دەکەن.

ئەم نموونەیە هەر هی عەرەبی عیراق نییە، هەر هی عیراقییەکان‌و تەنها بۆ ئەوانیش نییە، بەڵکو بۆ هەموو ناوچەکەیە.

بەوەندەوە دەوستم‌و ئەگەر گفتووگۆ هاتە کایەوە، دێمەوە کایەوە!

1.پوختەی ئەم بابەتە وەکو کۆڕێک لە هۆڵی کۆبوونەوەکانی مەڵبەندی دووی ڕێکخستنی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان لەکەرکوک، پێشکەشکراوە.

2.لەنووسینێکی جیاوازدا هەوڵدەدەم لەسەر سروشتی ناکۆکییەکانی ناو یەکێتیی:ناکۆکی نێوان نەوەکان، نێوان کارەکتەرەکانی شاخ وشار، پێش ودوای ڕاپەڕین، بدوێم.

چ هەیکەیلێکی ڕێکخراوەییمان گەرەکە؟*

هەڤاڵانی پاشکۆی کۆنگرە چەند پرسیارێکیان ئاراستە کردم بە چاکم زانی لەرێی چەند نوسینێکەوە وەڵامیان بدەمەوە رئەمەی خوارەوە وەڵامی ئەو پرسیارەیە کە:

"هەیکەلی ریکخراوەیی (ی.ن.ک) لەدوای راپەرینەوە هێشتا تایبەتمەندی شۆڕشگێڕیی هەیە، هەندێک پێیانوایە پێویستە ئەو هەیکەلە لەسەر بنەمای ئایدۆلۆژی دروست ببێتەوە. هێندێکیان پێیانوایە کە هەیکەلەکە جەماوەری بێت و بێگومان بۆچوونی تریش هەیە، چی پێشنیار دەکەن و راتان لەمبارەیەوە چییە؟"

*هەیکەلی ریکخراوەیی ی.ن.ک یان هەر حزبێکی تر کە بە تەنگ رۆڵی سیاسی خۆیەوە بێت، جا پاراستنی ئەو رۆڵە یان پەرەپێدانی بێت، پێویستە لەدوو سەرەوە گرێدراوی ژینگەی سیاسیی کارکردنی بێت:

-لەسەرێکەوە هەڵقوڵاوی ئەو ژینگەیەو-لەسەرێکی دیکەشەوە وەڵامدەرەوەی پێویستییەکانی خەبات بێت لەو ژینگەیەدا.

جا ئەگەر لەسەردەمی پێش راپەریندا هەیکەلی ریکخراوەیی یەکێتی تایبەتمەندی شۆڕشگێڕیی هەر وەڵامدەرەوەی ئەو هەلومەرجە بووە: دەبێ ئامرازی شۆڕش لەکۆمەڵگەیەکی وادا کە جگە لەشۆڕشکردن هیچ دەرەتانێکی خۆنواندنی سیاسیی بۆ نەماوەتەوە، ئامرازێکی شۆڕشگێڕیی بێت، هەیکەلێکی شۆڕشگێڕیی هەبێت. بێگومان ئەمەش بێ بوونی ئایدۆلۆژیایەک، یا ڕێبازێکی فیکریی مەیسەر نەدەبوو، لەوانەیە لەئاستی ئەدەبیاتی فیکرییدا زۆر کەس جیاوازی بکات لەنێوان ئایدۆلۆژیاو ڕێبازی فیکرییدا،بەڵام ئەمە لە زهنییەتی گشتی سیاسەت لەکوردستاندا هەر بە یەک مانا بەکارهاتووە. جا لەبەرئەوەی یەکێتی ڕێکخراوێکی چەپ بووە، یان چەپی مارکسی لینینی، ئەوا "ئایدۆلۆژیا" بۆتە ناونیشانی چەپێتی یەکێتی، لەبەرئەوەش کە لەزهنییەتی گشتییدا ئایدۆلۆژیا مانای بیرو باوەڕێکی توندوتۆڵی بێ ئەملاو ئەولای گەیاندووە، وەختێک قسە لەسەر پاراستنی چەپێتی یەکێتی دەکەین، بۆ ئەمڕۆ کە ڕێبازی سۆشیالیست دیموکراتەکانی هەڵبژاردووە، ئەو موجادەلەیە دروست دەبێت ئایا

* ساڵی 2007، لە پاشکۆی کۆنگرە – ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ بڵاوبۆتەوە.

"ئایدۆلۆژیا"مان دەوێت؟ یانی ئایا ئێمەی سۆشیالیست دیموکراتی خاوەن نەرمی و میانڕەوی لەکاری سیاسیی لەژینگەیەکی دیموکراتیس یاسایی و ئاشتیخوازانەدا پێویستیمان یە ئایدۆلۆژیا هەیە کە بە مانای توندوتۆڵی بێ ئەملاو ئەولای فیکریی دێت؟

یانی لەشوێنێک ئایدۆلۆژیا یەکسان کراوە بە ڕێبازی فیکریی و لەشوێنێکی تریش بیروباوەڕێکی توندوتۆڵ. لەمەوە هەن داوای حزبێکی موتەزەمتی فیکریی دەکەن، چونکە ئەمە تێگەیشتنە لەئایدۆلۆژیاو هەشن دەخوازن حزبێکی بێ ڕێبازێکی فیکری-مان هەبێت، چونکە گوایە زەمەنی نوێ (ئایدۆلۆژیا)ی دەرکردۆتە دەرەوە.

بۆ دەرچوون لەم گرفتە دەشێ ئیتر ئێمە فەسڵ بکەین لەنێوان ئایدۆلۆژیا وەکو فیکرێکی موتەزەمیت، وەکو ئایدۆلۆژیای ئوسوڵی یان کۆمۆنیستی، جەغت لەسەر ڕێبازی فیکری بکەینەوەو هەیکەلی ڕێکخراوەیشمان وا لێ بکەین ئەو ڕێبازە فیکرییە بگرێتە خۆی. کە بۆ ئێمە ڕێبازی فیکریی سۆشیالیستی دیموکراتە.

*ئەگەر ئەسڵ لە دارشتنی هەر هەیکەلێکی ڕێکخراوەیی ئەوەبێت کە وەڵامدەرەوەی پێویستییەکانی ژینگەی خۆی بێت، ئەو پرسیارە دێتە ئاراوە کە لەدوای راپەڕینەوە ئێمە پێویستیمان بە چ هەیکەلێک هەبووە کە وەڵامدەرەوەی قۆناغی دوای راپەڕین بێت و ئێستاش، کە قۆناغی دوای رووخانی رژێمی دیکتاتۆرییە، پێویستیمان بە چ هەیکەلەیەک هەیە کە لەگەڵ ئێستا بگونجێت. لەماوەی (1991-تا 2003-قۆناغی راپەڕین- بۆ رووخانی بەعس) قۆناغێکە تازە بە تاڵ و شیرینییەوە رۆیشت. مەگەر لەرەوتی مێژوودا هەر بۆ هەڵسەنگاندن و راهێنانی فیکریی دەست دەدەن. بۆیە چەندی بڵێین (ئەگەر) لەدوای راپەڕین بەمجۆرە یان ئەو جۆرە خەباتی ڕێکخراوەییمان بکردبایە ئاکامەکەی وادەبوو یان بەجۆرێکیتر، هیچ لەوە ناگۆڕێت تازە ئەو قۆناغە رۆشت، ئەوەی لەو دەورانەدا باو بووە دەسکەوتەکانی زیاتر بوو لە "لە دەستچووەکانی"یان بە پێچەوانەوە؟

بەڵام ئەمەی بۆ ئێمە ئاشکرایە ئەوەیە لە (2003-بۆ 2008) لەدەورانێکی تازەی سیاسییدا دەژین، دەورانێکی وا کە دەسکەوتێکی بۆ پرسی کوردو دیموکراسی هەبووە، یانی بۆ دوانەی خەباتی ڕێکخراوەیی و هەمەلایەنەی یەکێتی، لەهەمانکاتدا دەورانێکە پڕ بووە لەکێشەو گرفت و ئەمەش رەنگدانەوەی لەسەر هەیکەلی یەکێتی و کاری ڕێکخراوەیی ئەم حزبە هەبووە.

یەکێتی پشکی شێری هەیە لەسەرکەوتنەکانی ئەم دەورانە تازەیە، هەروەها پشکی شێری هەیە لەکاردانەوەی سەلبی ئەو دەورانە لەسەری.

یەکێتی دەیتوانی (کاریگەر) نەبێ تا لەسەروەرییەکان بێ بەش بێت و لەکاریگەریی رەشەبای گۆڕانکارییەکانیش سەر رەحەت و سەر سەلامەت بێت، بەڵام ئیتر قەدەری ئەم حزبە وایە کارای (سەرکەوتن) و کارتێکراوی موزاعەفاتەکانی ئەو سەرکەوتنەش بێت.

ئێستا دەبێ بپرسین بۆ قۆناغی نوێ چ جۆرە هەیکەلێک؟ بۆ ئەمە وەسفەیەکی جاویدانی نییە کە هەرئەمەندە لەپەیڕەو و پرۆگرامی نوێدا چەسپێنرا ئیتر هەموو گرفتە رێکخراوەییەکانی یەکێتی چارەسەردەبێت. بەڵام دەکرێ لێرەدا چەند سەرەقەڵەمێک باس بکەین:

-دەبێ هەیکەلی نوێی یەکێتی هەم بە کەڵکی سەردەمی نوێ بێت (وەڵامدەرەوەی سەردەمی خۆی) و هەمیش گۆڕانێکی وا دراماتیکی نەکات کە ناسنامەی یەکێتی، وەک حزبێکی بنکە فراوانی جەماوەریی، رەوتی پێکهاتنی یەکێتی و ئەزموونە کەڵەکەبووەکەیەتی. مانای دروستبوونی رێکخراوێکی تره کە بەناوی (یەکێتی)یەوە کارێکی تر دەکات.

-هەیکەلی نوێ دەبێ بۆ تەفعیلکردنی رۆڵی رێکخراوەیی یەکێتی بێت لەژینگەیەکی تازەدا. ئامانج لێی تەنها گۆڕینەوەی دەستەواژەو رستە کۆنەکان نەبێت بەهی نوێی وشک و برنگە کە نە قۆناغی پێشوو تەجاوز بکات و نە دەرگا بەرووی قۆناغی نوێدا بکاتەوە. پرۆژەی گۆڕینی هەیکەلی یەکێتی دەبێ دیموکراتی بێت بێ ئەوەی ژینگەی ئاستی گەشەکردنی دیموکراسیی لەکوردستان فەرامۆش بکات. هەیکەلی نوێ دەبێ تۆکمە بێت بێ ئەوەی پەراوێزی بنکە جەماوەرییەکەی بەرتەسک بکاتەوە.

دەخوازم لێرەدا ترسێکی خۆم دەربخەم لەو نموونەو مۆدێلانەی هەڤاڵان لەزمانە بیانییە جیاجیاکانییەوە لەسەرپێکهاتەی حزبە سۆشیال دیموکراتەکانی رۆژئاوا وەریدەگێڕن. هیوادارم ئەم نموونانە بۆ کەڵک وەرگرتن بن، نەک سەپاندنی. ژینگەی خەباتی سۆشیال دیموکراتی یەکێتی کوردستانە نەک شوێنێکی ترو هونەریش لەمەدایە لەو ژینگەیەدا یەکێتی بتوانێ کاریگەری لەسەر رەوتی کۆمەڵایەتی و سیاسیی و فەرهەنگی دابنێت و بەگوێرەی هەلومەرجی ئەو ژینگەیە گۆڕانی تێدا بکات. بەم لۆکال بوونە هەم خزمەتی کوردستان دەکات و هەم ئەرکی (نێودەوڵەتی)یش وەکو ئەندامێکی سۆشیالیست ئینتەرناسیونال جێبەجێدەکات.

نموونەی پێکهاتەی حزبەکانی ترو رەوتی گەشەکردنیان بۆ خۆیان باشەو بۆ ئێمە پەندە کە دەبێ لێوەی فێربین، بەڵام بەچی دەچێ ئێمە پێکهاتەی دیموکرات و

کراوەی حزبی سۆشیالیست دیموکراتی سویدی یان ئەڵمانی کۆپی بکەینەوەو لەواقیشعیشدا هەڤاڵبەندیتی نێوان کادیرەکانی یەکێتی لەنێو خۆیان و لەگەڵ سەرووی خۆیاندا هی تابع و مەتبوع بێت؟. یان بەچی دەچێت دەرگای لیبرالترین ئاراستەی کارکردن بۆ کادیری یەکێتی بکەینەوە لەهەیکەلی ڕێکخراوەییداو لەواقیعیشدا عەقڵییەتی کاریۆ حزبییمان هەمان کەلتوری حزبە چەپەکانی ئۆردوی ڕۆژهەڵات بێت؟ ڕەنگە بوێرم پێشنیازی ئەوە بکەم ئەم کۆنگرەیە ئینتیقالی بێت و لەگەڵیشیدا هەیکەلی ڕێکخراوەییەکی وا نەرمونیان دابڕێژن کە لەقۆناغی پێشوەوە بمانگوازێتەوە بۆ قۆناغێکی نوێ لەکاری ڕێکخراوەییدا. قۆناغێک هەیکەلی داڕێژراو لەگەڵ کەلتوری کارکردندا پلەیەکی گونجاوی بە یەکگەیشتنەوەیان هەبێت.

داوای بەندە ئەمەیە هیچ نموونەیەکی دەرەکی کۆپی نەکەین، بەڵکو نموونەکان بۆ ئێمە ببنە خەزینی ئەزموون و لەدینامیکییەتی کارکردنیان تێبگەین. یەکێتی لەسەردەمی ئایدۆلۆژی خاوەن هەژمووندا سەرەنجام بووە خاوەنی ڕێ و ڕێبازی خۆی و کراسی کەسی لەبەرنەکرد، بۆچی لەم سەردەمی فرە ئەزموونی و کراوەییدا نموونە کۆپی بکاتەوە.

با نموونەکان بۆ فراوانکردنی بژارەکانی بەردەممان بەکاربێنین، نەک بۆ تەسککردنەوەی.

هاوکێشە قورسەکەی ناو یەکێتیی*

سیاسەتی کوردی تا کوێ بارگرانی ئەم تەنگژەیەی پێ هەڵدەگیرێ؟ کوردستان لە کام هەواری چارەنووسدا دەگیرسێتەوە؟ لەم ماوەیەدا کە یەکێتی دەستی بە چاکسازیی فیعلی کرد، تا چەند دەتوانێ ئەم پرسە سەربخات و ببێتەوە کارەکتەرە زیندووەکەی جارانی کوردایەتی؟

ئەگەر لە دەرەوەی ئینتیما، لایەنداریو دۆستداری سەیری هێزێکی سیاسیی وەک یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بکەین، ڕۆڵو کاریگەری لە گۆڕەپانی کوردایەتیو عیراقیدا هەڵبسەنگێنین، بەلانی کەمەوە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەی کە خاوەنداریتی لە ئەمڕۆو چارەنووسی ئەم حزبە تەنها موڵکی ئەندام و هەڵسوڕاوانی ئاستە جیاجیاو سەرکردایەتییەکەی نییە، بەڵکو یەکێتیی لەبەر گەلێک هۆکار: دروستبوونی، پایەی لە شۆڕش و بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردستان، تۆڕی فراوانی دامەزراوەکانی، سەنگی لە حوکمڕانی رەسمی کوردستانیو عیراقدا، دەریایەک لە خوێنو خەسارەت لە دڵۆپی فرمێسک و دڵۆپی ئارەقی ماندووبوون لەم رەوتەدا، هەموو ئەمانە شقڵی دامەزراوەیەکی نەتەوەییانداوە بەم حزبە و بە ئەندازەی ئامادەگی سیاسیی لە دەرەوەی هەیکەلی حزبی تایبەت بە خۆیدا مافی بەدەنگەوە هاتنو لەسەر هاتنە جوابی داوە بە خەڵکی کوردستان. یانی خاوەنداریتی لە یەکێتیی خاوەنداریتییەکی گشتییە. خاوەنداریتییە لە باسکێکی گەورەی کوردایەتی کە بۆ ئەوە دروست بووە ئامانجەکانی کورد بێنێتە دی. بۆ ئەوە دروست نەبووە خۆی ببێتە کەرەستەیەکی ململانێ لەسەرکردن و هەڵپچڕینی بەش. بۆ ئەوە دروستبووە کەرەستەی دەستی کورد بێت لە مەیدانی ململانێی نەتەوەییو ململانێی پێشکەوتنی کوردەواریدا.

مافی بەشداری مافی هەڵوەشانەوە نادات

شەرەفی ئەندامێتیو ڕۆڵگێڕان لە دروستکردنی ئەم تەلارە بەرزە نەتەوەییە، مانای ئەوە نییە مافی داڕوخاندن یان یاری ماڵەباجێنە یان مافی تیپ هەڵوەشاندنەوە،

* ساڵی 2009، لە گۆڤاری هەفتانە بڵاوبۆتەوە.

مافێکی ڕەوای هاوشانی مافی سەروەریتی ئاواکردنی تەلارەکە بێت. ئەم سەرمایە کەڵەکەبووە، تەنها موڵکی میللەتی کوردە. (خاوەنەکانی) دەتوانن سەرمایەگوزاری چاکتری تێدا بکەن بۆ کەڵەکەکردنی سەرمایەی دی، بەڵام ناتوانن لە گەمەی دەسەڵاتداریتیو پاوانکردنی ئەو بوارانەی دەسەڵات دەیانخاتە سەرپشت، بەفیڕۆی بدەن.

ساڵی 1999، ڕێک دە ساڵا پێش ئێستا، بەڕێز مام جەلال لە باسوخواسەکانی بەرنامەی (بژارو گەشەپێدان)ی ئەوی ڕۆژێدا ئاماژەی بەوە کرد "ئێمە کۆمەڵێک چەتە نەبووین لەسەر دەستکەوتەکان بەشەڕبێین، ئێمە پێشمەرگە بووین بۆ خەڵکی کوردستان." جا دە ساڵی تر لە تەمەنی مێژوو هەر هیچ نییە کە ئێستا ساڵی 2009یە، مەگەر ئەوە نەبێت رووخانی سەدام و ڕژانی پارەو بودجە بەسەر کوردستاندا وای بەسەر هێنابین تا دە ساڵا بە بازدانێک کاریگەری سەد ساڵی هەبێت.

خۆ ئەزموونی کوردستان نەبۆتە شارستانییەکی بێ وێنە و یەکێتیی یان هەر پارتییەکی تر، نەبوونەتە ئیمپراتۆریایەک کە سوڕی ژیانی خۆیان تەواو کردبێت، (دارووستبوون، نەشونماکردنو داشکان بۆ خوارەوە) نزیکەی دوو دەیە لە تەجرەبە چییە بە بەراورد بە تەمەنی تەجرەبەی دەوڵەتی عوسمانی یان چەند سەدەی سەڵتەنەت لە ئێران یان تەنانەت هەشتا ساڵا لە ڕەوتی دەوڵەتی نوێی عیراق؟ دوکانی بەکرو دوو قاڵب سابونە، خەریکە دەشبێتە دووقاڵب سەهۆڵا، لەبەر تینوتاوی بچوکترین تەنگژەو ململانێدا قابیلی توانەوەو فەنابوونە. هەڵبەت فەوتانی وا نەمانی ئیمپراتۆریایەک نییە، بەڵکو بە جوانەمەرگی سەرنانەوەیە.

لەجێی ئەوەی ئەم تەلارەبەرزە لەسەر زەمینی واقیع بکەینەماڵەباجێنە، با لەسەر زەمینی شرۆڤەکردن، بۆ چاکترخوێندنەوەی ڕەوشەکە، وەک گەمەی میکانۆ هەڵیوەشێنینەوەو بیخەینە سەر توخمە سەرەکییە پێکهێنەرەکانی. لە ئەسڵدا یەکێتیی بۆچی دروست بووە؟ (یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بۆچی)؟ بۆ ئەوە نەبوو باسکی هێزی شۆڕشی کوردستان بێت لە نەبەردی ڕزگاریو دەستکەلای دەستی کوردایەتی بێت بۆ سەرخستنی ئامانجە نەتەوەییەکان؟

بۆ ئەوە نەبوو دوای ڕزگاریی، کوردستانییان سەروەری وڵاتی ڕزگاری خۆیان بنو لە ئاوەدانیو ئازادیدا خاوەندار بن؟

لە کام شوێنی بەرنامەو ئەدەبیاتی قۆناغە جیاجیاکانی ڕەوتی یەکێتیدا هاتووە کە؛ ئەسڵ لە یەکێتیدا تێکۆشانە بۆ دابەشکردنی ناوچەکانی نفوز، پایەکانی

دەسەڵاتداریتیو پچڕینی چەند کادیرو دەستەیەک هەڤاڵا کە کاریان رایکردنی ئەرکی خەدەم و حەشەم بێت؟ لە کام ئەساسنامەدا هاتووە جیاوازی لە ئاستی کۆمەڵایەتی، ئاستی دەسترۆیشتوویی و دەستپێداراگەیشتن لەنێوان سەرکردایەتیو بنکردایەتی، لەنێوان سەرەوەو کادیرانی ناوەنجی، لەنێوان قەبارەی گروپەکان وەک جیاوازی نێوان نوخبەیەک دەوڵەمەندو بەرینییەکی هەژاردا بێت لە کۆمەڵگایەکدا کە باڵانسی ئاشتی کۆمەڵایەتی تێکچووە و چینی ناوەڕاستی بەسەر دووبەرەدا، بە ناعەدالەتی، دابەشبووە.

هەڵەکان لە کوێدان؟

سەیری میکانۆکە دەکەیت تا بزانین لەکوێ پارچەیەکی یارییەکە بە هەڵە دانراوەو وای کردووە یاری دروستکردنی تەلارەکە لەگەڵا نەخشەو خەریتەی بەردەستدا نەگونجێت؟ بۆتدەردەکەوێت کە بۆ هەر خوێندنەوەیەکی سۆسیۆلۆژی ناتوانی لە تەجرەبەی حزبایەتی شوێنەکانی تری جیهانەوە شتهەڵگریت، بەڵکو دەبێ لە تەجرەبەی دەوڵەتو دەسەڵاتەکان و ریگا چارەنووسییانەوە سەیری بکەین.

جا یەکێتیی بژاردە لەدەست خۆیەتی کە دەخوازێ (کوبا) ئاسا کە شەهید ریباز کاتی خۆی بە (نێرکە کاردی) وەسفی کردبوو، لە گۆرەپانەکەدا "تەکەلوس" بکات و هیچ چاکسازیی نەکات؟ یان چاکسازیی بکات کە گەڕانەوە بێت بۆ ئەساسنامە لەپێناو سڕینەوەی مەیلی لادان لە (بۆچێتی یەکێتیی)؟

چاکسازییەکەشی دوو نموونە و یەک بژاردەی سەرکەوتنی داناوە.

نموونەی یەکەم:

نموونەی چاکسازییەکی خراپە وەک ئەوەی هەوڵی چاکسازیی لە یەکێتیی سۆڤێت، ئەم ئیمپراتۆریایەی بەرەو هەڵوەشاندنەوە برد، لەجێی ئەوەی بەرەو سەرکەوتنو ریفۆرمی ببات.

نموونەی دووەم:

1-حزبی کۆمەنیستی چینی، ئەگەر یەکێتیی وەکو جاران "چینچێتی" دەکات، ئەوا چاکسازیی سەردەمی (جیان زی مین) چینی کردە هێزێکی گەورەی جیهانی. ئەم نموونەیە هێزێکی گەورەیە، بەڵام لە دیموکراسیدا گرفتدارە و دەبێ هەنگاوبنێت.

2-نموونەی پارتی کرێکارانی بریتانیا کە لە هەناوی تەجرەبەی دیموکراسیدا ئەم حزبەی نوێکردەوەو نزیکەی چوار دەورەی هەڵبژاردن کردییە یەکەمی گۆرەپانی بریتانیا (دەورانی تۆنی بلێر و گۆردن براون).

بـژاردەی بەردەمیـشی ئەوەیە؛ نمـوونەیەکی کوردسـتانیی پێـشکەش بکـات کە یەکێتیی جاران کەڵکی لە ئەزموونی دەرەکی وەردەگرت، بەڵام ڕێگاچارەی هەمیشە کوردستانیی بوو.

ڕێگـا کـراوەیە لە بەردەم یەکێتیـی، نمـوونەیەکی چاکـسازیی ڕەچـاو بکـات کە یەکێتیـی نـاو یەکێتیـی لەسـەر حـسابی چاکسازیی و دیمـوکراتیزەکردن نەبێـت. بە دیویکی تریشدا چاکسازیی و گۆڕانیش لەسەر حسابی یەکێتیی ناو یەکێتیی نەبێت. ڕاگرتنی هاوسەنگی نێوان پێکهاتەکانی ئەم هاوکێشەیە هونەرە ڕاستەقینەکەیە. دەنا ئیتـر ئەم تەجـرەبە سیاسـییە دوورو درێـژەی سیاسـەتی کـوردی بـۆ چ باشـە ئەگەر فریـای ڕاگرتنـی هاوکێـشەیەکی وا نەکەوێـت؟ ئەگەر ئیـدارەی تەنگـژە بەم شـێوەیە بێت کە (چاکسازیی لەسەر حسابی یەکێتیی ناو یەکێتیی یان یەکێتیی ناو یەکێتیی لەسەر حیسابی چاکسازیی بێت).

یەکێتی پێویستی بەچییە؟*

1

یەکێتی پێویستی بەچییە بۆ بەهێزبوونەوەو گەشەپێدانێکی لەدۆخێکی نوێ؟ رەنگە هەر یەکێک بدوێنیت شەرحی حاڵێکت بۆ بکات و بنچینەی پێویستی یەکێتی لەڕوانگەو پێگەو خەیاڵدانی خۆی لەسەر ئەم حزبە بەرەییە فراوانە بۆ دیاری بکات، ئەمەش حاڵەتێکی ئاساییە، چونکە یەکێتی یەک دیدی نییە، بەڵکو یەکێتی، یەکێتی دیدە جیاوازەکانە کە لەناو یەک قەوارەدا یەکێتییەکیان پێکهێناوە. بەڵام دەستنیشانکردنی پێویستی یەکێتی بەتەنها بەس نییە بۆ دەربازبوون لەدۆخی ئێستا، بۆ بەهێزبوونەوەیەکی چۆنایەتی ئەوی گرنگترە لەدەستنیشانکردن چەند بابەتێکی ترە کە هی مۆراڵی و هی دیاریکردنی ئەولەویاتەکانە، لەمەشەوە دەتوانین قسە لەسەر دانانی نەخشەڕێگایەک بۆ دەسپێکێکی نوێ بکەین. بابەتی مۆراڵی دەکەمە سەرەتا، چونکە بەڕای من ئەم بابەتە مافی خاوەندارێتیمان دەداتێ لەیەکێتی و مافی گفتوگۆو رەخنەگرتنیشمان بۆ تۆختردەکاتەوە. بابەتی مۆراڵی ئەوەیە ئێمە دان بەبەشی خۆماندا بنێین لەکەموکوڕی و کەمتەرخەمی، بە رای من هەر کادیرو هەر کارەکتەرێکی یەکێتی پێویستی بەساتەوەختێکی راستگۆیی هەیە کەبەجورئەتەوە بەشی خۆی لەکەموکورتییەکان دیاریبکات و رەخنە لەخۆی بگرێت پێش رەخنە لە خەڵکی تر. مرۆڤ چەند بەدوای هەڵسەنگاندنێکی بابەتییدا بگەڕێت و هەوڵبدات هەموو دیوەکانی دیاردەی هەڵسەنگێنراو ببینێت، مادام خۆی کارەکتەرێکی بچووک یان گەورەی کایەکەیە هەڵسەنگاندنەکەی کامڵ نابێت و ناچێتە دڵەوە، ئەگەر دەست نەخاتە سەر کەموکوڕیی خۆشی، یان هیچ نەبێت لەڕووی پرەنسیپیشەوە بێت دان بەوەدا نەنێت کەدەشێ و بگرە بەفیعلی ئەویش بەشداربێت و بەشدارە لەهۆکارەکانی تەنگژەکە. بەڕای بەندە خاڵی جەوهەری لێرە کەیەکێتییەکان لەباڵی دەرچووی ناو یەکێتی جیادەکاتەوە هەر ئەمەیە کە ئەوان لەپرۆسەی رەخنەگرتن و هەڵسەنگاندنی یەکێتیدا خۆیان بێبەریکرد لەکەموکوڕییەکان و شانی خۆیان لەهەر بەرپرسیارێتی و دەستتێداهەبوونێک خاڵیکردەوە، بۆیە ئەگەر قەرارە یەکێتی بەجۆرێکی تر خۆی رێکبخاتەوەو خۆی لەم دۆخە متبووە دەربازبکات، دەبێت هەر یەکێک لەئێمە

---

* ساڵی 2009، لە کوردستانی نوێ دا بڵاوبۆتەوە.

دەستنیشانی بەشی خۆی بکات لەکەموکوڕییەکان، ئەمە پرسێکی مۆراڵییە، بەڵام لەهەمان کاتدا پرسێکی حزبی و سیاسی گرنگیشە. لێرە قسەم لەسەر ئەوە نییە زنجیرەیەک دانپیانانی جەماعی بخرێتەسەر پەڕی رۆژنامەو گۆڤارەکان، یان لەشاشەی تیڤییەکانەوە هاووڵاتی ئاسایی بەپرسی رەخنە لەخۆگرتن و ئیعترافاتەوە مژوڵ بکەین، بەڵکو قسەم لەسەر ئەوەیە هەر یەکێک لەشوێن و پێگەی خۆیەوە، لەڕێی کەناڵی حزبی و دامەزراوەیی حزبی خۆیەوە پرۆسەی رەخنە لەخۆگرتن بخاتە چوارچێوەی پرۆسەی رەخنەگرتنێکی گشتییەوە لەسەر ئەدائی یەکێتی، تا مەنزومەی رەخنەگرتن و هەڵسەنگاندنی بابەتییانەی یەکێتی مەنزومەیەکی گشتگیرو هەمەلایەن بێت، نەک پرۆسەیەکی ناکاملی وابێت هەر لایەنەو تۆپە ئاگرینەکەی بۆ باوەشی ئەویتر تێبگرێت، سەرەوە بڵێ خەتای خوارەوەیەو خوارەوەش خۆی بەفریشتەی بێدەسەڵات نیشانبدات، یان ئەم دامەزراوەیە ئۆباڵەکە بخاتە ئەستۆی ئەویترەوەو ئەوی دیش بڵێت خەتای ئەوی ئەولاترە. ئەمجۆرە هەڵسەنگاندنە وێنەی گشتی هۆکارەکانمان ناداتێ، مەسجێکی مۆراڵی ناگەیەنێت و دەروونی یەکێتی و هەڤاڵەکانی ناو یەکێتی لەسەلبیات و کەموکوڕیی پاکناکاتەوە. رەخنە لەخۆگرتن، لەسیاقی رەخنەیەکی گشتی لەئەدائی یەکێتی، رێگەخۆشکەرە بۆ پێداچوونەوەو تێهەڵچوونەوەیەکی نوێ، چونکە ئەوی رەخنە لەخۆی دەگرێت رێگا بۆ رەخنەگرتنی خۆی دەکاتەوە. رەخنە لەخۆگر دواجار هەڵسەنگاندنێکی بابەتیمان دەداتێ.

2

خاڵی دووەم لەنەخشەرێگای چاککردنی دۆخی یەکێتی دیاریکردنی ئەولەویاتەکانە، هەر دیاردەیەک بگرین بەدیاردەی حزب و کێشەکانیەوە، پتر لەڕەهەندو زیاد لەدەرفەتێکی هەیەو ئەگەر ئەولەویەتێک دیارینەکرێت یان ئەگەر پۆلێنێکی کێشەکان نەبێت بەگوێرەی مەودای کاریگەرییان لەدۆخی یەکێتی، بەئەندازەی هۆکاری زەفەربردنیان بەیەکێتی، زەحمەتە بتوانین لەشوێنێکەوە دەستپێبکەین. زەحمەتە بتوانین هەرەمێکی مەعقول بۆ کێشەکان دیاری بکەین و ئەولەویەتەکانی قۆناغی داهاتوو بناسین. لەگەڵ هەر کەسێک گفتوگۆ دەکەین لەجیهانبینی خۆیەوە، لەئەزموونی بچووک، یان گەورەی خۆیەوە، یان راستتر بڵێین لەبەرژەوەندیی و هەڵسەنگاندنی زیان و قازانجی خۆیەوە، بۆ ئاکامی پێگەیشتووی دۆخی یەکێتی دەچێت، ئەگەر ئەولەویەتێک، پۆلێنێک نەبێت بۆ دەستنیشانکردن، سەرەنجام ئەم دۆخە شۆکە لەناو یەکێتی گوزەر دەکات و ئێمە نەمانتوانیوە هیچ بڕیارو ئیرادەیەک

رەچاو بکەین، دۆخی شۆک هەندێک جار دیوێکی ئیجابی هەیە کەئەنگیزەیە بۆ کردارو کۆشش و بڕیاری شۆڕشگێڕانە، ئەگەر لەساتەوەختی خۆیدا کاری پێنەکرێت لەدەست دەچێت، ئەگەر بەگەرموگوڕی باوەشی پێدا نەکرێت زەمەن وزەی کاریگەرییە ئیجابییەکەی هەڵدەمژێت. ئێمە پێویستمان بەپۆلێنکردنی هۆکاری کێشەکانە، پێویستمان بەدیاریکردنی ئەولەویاتەکانە، زیاتر لەوەش پێویستمان بەدیاریکردنی پێوەرێکی گشتی پەسەندکراوە لەهەموو لایەنەکانەوە تاسەرەنجام بڕیاری پەسەندکراوی یەکێتی هاو سەنگ و قابیلی کردن بێت، بۆنموونە: -هەن دەڵێن نەرمی نواندن لەبەرامبەر لادەرو نەیاران هۆکارێکی غەفڵەتگیرمانە. -هەشن دەڵێن سیاسەتی هەڵوێستی روون و راشکاوانەو لێبڕاوانە هۆکاری کاردانەوەی پەرچەکرداری خراپی لادەرو نەیارەکانی یەکێتییە لەچەند ساڵی رابردوودا. لێرەدا چەند پرسیارێک دروست دەبێت: -کێ دەڵێت توندی، یان شلی، لەمامەڵەی لادەرەکان ئەسڵەن هۆکاری دۆخی یەکێتییە لەهەڵبژاردنەکاندا؟ -کێ دەتوانێت پێمان بڵێ توندی خراپەو شلی باشە؟ یان بەپێچەوانەوە؟ -هۆکاری دۆخی ئێمە تیری کەوانی لادەرەکانە یان لەناوخۆماندایە؟ جەماوەر لێمان زویرە یان لادەرەکان جەماوەریان لێمان هاندا؟ ... هتد. -دەستکەوتمان کەمە بۆ خەڵک یان دەستکەوتەکانمان ژیانی کوردەواری بردۆتە قۆناغێکی گەشەکردووی واوە کە توێژو گرووپەکان بۆ قۆناغی تر خواستی تریان لادروست بێت؟ -باعیسی ئەم دۆخە ئەوەیە ئێمە حزبایەتییەکی تەسکمان کرد، یان لەسەر حزبەکەمان نەهاتینە جواب و رێگەمان بەهەموو کەسێکدا راست و چەپ بەسەر حزبەکەماندا بینێت؟ -نەمانی دیموکراسی ناوخۆییە یان بەربڵاوی دیموکراسی و هەر کەسێ بۆ خۆی بووە؟ بەمجۆرە من و ئێوەش دەتوانین کۆمەڵێک فاکتەرو پرسیار لەمبارەیەوە بورووژێنین و ئیدعا بکەین کەیەک یان دوو، سێیەم یان دوایین فاکتەر بوونەتە مایەی گرفت و رێگر لەبەردەم گەشەیەکی نوێی یەکێتیدا بۆچی؟ لەبەرهۆکارێکی ئاسان، چونکە هەڕەمێکی گونجاومان لەبەردەستدا نییە، پێوەرێکی هەڵسەنگاندنی وامان نییە کەئیجماعی لەسەر بێت، بۆ دەربازبوون لەوە بەندە پێشنیاز دەکەم کەئەم پرسیارانەو دەیانی تری ناو سەرکردایەتی و کادیرەکان بینە دۆسێ کە شانەی تەنگژە، یان چەند لیژنەیەکی پسپۆڕی تەرخانکراو لێکۆڵینەوەی لەسەر بکەن و ئاکامی ئەم لێکۆڵینەوانە ببنە رێنوێنی چارەسەر بۆ هەر پلنیۆم یان (کۆنگرەیەکی کاتیی) یەکێتی. زنجیرە لێکۆڵینەوەیەکی وا هەم دەشێ ببێتە کۆمەڵێک رێنوێن و پێشنیازی نامولزەم و هەمیش ئەدەبیاتی حزبایەتی یەکێتی دەوڵەمەند دەکەن.

گرەوی پلنیۆم*

1

پلنیـۆمی یەکێتیـی نیـشتمانی کوردسـتان، سـەرکەوت، سـەرکەوت بەهەمـوو ڕەهەندەکانی سەرکەوتن، چونکە توانی دوو ئامانجی هەرە سەرەکی کۆبوونەوەی گـشتی، یـان پلنیـۆم و کـۆنگرەی هەر حزبێـک بەدیبهێنێـت: پاراسـتنی یەکێتـی ڕیزەکـان و دابینکردنـی بنمیچێکی بەرزی دیموکراسی لەگفوگۆو مـشتومڕەکانی نێوان هەڤاڵانـدا، گرەوی هەر حزبێکی سیاسی لەمەیدانی کارو خەباتدا ئەوەیە چـۆن بتوانێـت هاوسـەنگییەک لەنێـوان ئەم دوو چەمـکە، ئەم دوو ئاڕاسـتەیە دروسـتبکات و بەسـەرکەوتوویی بێـتە دەرەوەو سیاسـەتێکی نـوێ لەقۆنـاغی داهـاتوودا پەیڕەوبکات، ئەگەر جـوڵەی حزبی، یـان وێستگە جیاجیاکانی کاری حزبی باڵانسی بەلای یەکێک لەچەمک و ئاڕاستەکاندا شکاندەوە لەسەر حسابی ئەویتریـان، ئەوا ئاکامێـک دێـتە بـوون کە جـولەکە ئیفلـیج دەکەن، وێـستگە حـزبییەکە دەکەنە وێـستگەی پەرتبـوون و دابـڕان لەجێـی ئەوەی وێـستگەی تێهەڵچوونەوەیەکی نوێ بێت.

یەکێتیـی نیـشتمانیی کوردسـتان پـشتبەستوو بەژیریـی کادیرەکـانی سـینگفراوانی سـەرکردایەتییەکەی و ئیـدارەی سـەرکەوتووانەی هەڤـاڵ مـام جەلال بـۆ بیـروڕاو تەوەرەکـانی دۆسـێ سـەرەکییەکانی پلنیـۆم، تـوانی ئەم گـرەوە گەورەیە ببـاتەوەو هاوسەنگییەکی ئەقڵانی لەنێوان لەڕەخنەگرتن و هەڵسەنگاندن لەلایەک و پێویستی پاراستنی ڕیزەکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بێنێتە کایەوە، خۆشی لەبنچینەدا ئیـدارەی ئەقڵانـی حـزب، یـان هەر دەزگایەکی مۆدێرن، ئەوەیە ئیـرادەی یەکێتـی و فرەیی بەرجەستەبکات و ئیدارەی بدات.

بـــۆ یەکێتییەکـــان و هەروا لای ئەوانەی ئەزموونیـــان هەیە لەچـــاودێریکردنی حزبایەتی، ئەم دەرکەوتە شانازییەکی حزبی و دیموکراتییە، بەتایبەتی لەچەندساڵی ڕابردوودا مەیلێک هەبوو بۆ زاڵکردنی خیتابی پەرتکردن و جەمسەرگیریی و کردنی

* تشرینی یەکەمی 2009، لە کوردستانی نوێ بلاّبۆتەوە.

جیاوازیی بیرکردنەوە بەجیاوازی لەئاراستەی کارو دابەشکردنی ئیرادەو توانستی حزبی و فرۆشتنەوەی ئەمانە بەناونیشانی پێویستی دیموکراسی، هەروەک لەچەند دەیەی ژیانی رابردووی تەجروبەی حزلی لەولاتانی مانەندی کوردستاندا چڕکردنەوەی دەسەلات و یەکریزی یەکسان دەکرا بەخنکاندنی دیموکراسی و ئازادیی بیرکردنەوە.

یەکێتییەکان دیموکراسییان کردە ئامرازی ئیدارەدانی جیاوازییەکانی ناو هۆڵی پلنیۆم و گفتوگۆی لیژنەکانی و وەختێک لەهۆڵی پلنیۆم هاتنەوە بەر بارانی ناوەڕاستی ئەم پایزە بەیەکگرتوویی و بەڵێنی ژیاندنەوەی سەرەتاکانی یەکێتی گەرم بوونەوە.

2

نیشانەیەکی تریی سەرکەوتنی پلنیۆم باس و خواسی راپۆرتەکانیەتی، بەتایبەتی راپۆرتەکانی کە پەیوەندییانبەسیاسەتی یەکێتی لەئاستی کوردستان، عیراق و پەیوەندییەکانی دەرەوە هەبوو، لەم وێستگەیەدا تێفکرینی ئەندامانی یەکێتی و بەشداریی گەرموگوڕییان لەگفتوگۆی ئەو دۆسیانەدا جێی شانازین و سەرمایەیەکی یەدەکە بۆ تێکۆشانی داهاتووی یەکێتی لەگۆڕەپانی کوردایەتی و دیموکراتیدا. ئەم وێستگەیە پێویستی بەخوردکردنەوەی زیاترە: هەڵوەستەکردنی دوورودرێژی کادریرانی یەکێتیی لەئاستی مەسەلە نیشتمانیەکانی وەکو کەرکوک و ناوچە دابڕاوەکان، رۆڵی کوردایەتی لەپرۆسەی سیاسیی عیراق و هاوپەیمانێتییەکانمان، سەنگی یەکێتی لەرایەڵەی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا، رۆڵی یەکێتی لەحکومەت و پەرەپێدانی خزمەت و ئاوەدانی، دەرخەری راستییەکی گەورەیە کە ئەندامانی یەکێتی ئەندامانێکی حزبیی وشک و روانین بەرتەسک نین و وا لەکۆبوونەوەو کۆنفرانسەکانی خۆیان ناڕوانن کە تەنهاو تەنها بۆنەیەکی حزبییە بۆ سەرلەنوێ دابەشکردنی قودرەتمەندیی حزبی، رێکخستنەوەی حزب و دەمە زەردکردنەوەی لەپێناوی ئامانجی حزبی بەرتەسکدا، بەڵکو پلنیۆم ئەم راستییەی دەرخستەوە کە سەرەڕای زام و برینە ناوخۆییەکانی یەکێتی لەقۆناغی رابردوودا، ئەوی وزەو توانایەکی گەورەی بردو هەوڵیدا ئەم حزبە بەکێشەی لابەلاو سەرپاڵ بکات و لەئەرکە سەرەکییەکانی خۆی وەک ئامرازێکی خەباتی سیاسی دووریبخاتەوە، بەڵام ئەم یەکێتییە هەروەکو جاران دیدی رۆشنەو تێکۆشەرەکانیشی هەر هەمان تەرزی تێکۆشەرن

کە دەزانن حزبەکەیان (بۆچی) دروستبووەو ئەوانیش وەک ئەندامی ئارەزوومەندی ناو یەکێتی لەپێناو چیدا هەڤاڵبەندی دەکەن و پێکەوە دەخەبتن؟

پلنیۆم لەم پێناوەدا تەنها بۆنەی تەگبیرکردن نەبوو لەڕێکخستنەوەی حزب لەپێناوی حزبدا، بەڵکو ڕێکخستنەوەی حزب بوو لەپێناو ئامانجە سیاسییەکانی کوردایەتی و کۆمەڵی کوردەواریی و دیموکراتیزەکردنی عیراقدا، بۆیە یەکێتییەکان قورساییان خستەسەر دۆسێ نیشتمانییەکان و وەک بەرپرسیارێکی ئەو دۆسێیانە ڕەخنەیان گرت، پێشنیازیانکردو لەئاستی ئەدائی نەبەردی کەرکوکدا، لەبەغدا، ستایشی ڕۆڵی نوێنەرایەتی کوردییان کرد، لەمەسەلەی خزمەتی کەسوکاری شەهیدان، ئەنفالکراوەکان و کەمئەندامانندا پرۆژەیان ئامادەو لەدۆسێی حکومەتداریی و خزمەتگوزاریدا هەڵسەنگاندنیان هەبوو.

ئەم وێستگە دڵخۆشە هەم ئاستێکی بەرزی نیشتمانپەروەری دەرخست، هەمیش ئەو پروپاگەندانەی لەقاودا کە پێیانوابوو یەکێتی لەبەر گرفتە ناوخۆییەکانی لەپلنیۆمدا ناپەرژێتە سەر ئەو ئەرکە نیشتمانییانەی حزب لەپێناویدا دروستدەبێت و دێتە کۆڕی نەبەردییەوە، ڕۆڵی کارای ئەندامانی پلنیۆم لەتاوتوێکردنی دۆسێ سیاسییە گشتییەکانی دەرەوەی حزب دەلەسەی نەیارانی یەکێتی و دوژمنانی ڕۆڵی حزبایەتی پوچەڵکردەوە کە لەمیدیا چەواشەکارییەکاندا حزب وەک حزبایەتی پوچەڵکردەوە کە لەمیدیا چەواشەکارییەکاندا حزب وەک دێوەزمە، نەک وەک ئامرازی خەبات و کادرانی حزبیش وەک مشەخۆر، نەک وەک تێکۆشەر، وێنادەکەن.

پلنیۆم و گفتوگۆکانی وەک پەرلەمانێکی حزبی بوون بۆ هەڵسەنگاندنی ڕۆڵی رابردوواو ئیجتماعێکی حزبی لەسەرکردایەتی و بنکردایەتی دروستکرد بۆ ئەرکە نەتەوەیی، نیشتمانی و دیمکراتییەکانی یەکێتی لەقۆناغی داهاتوودا.

چیتر ناتوانن نانی موزایەدە بخۆن

چیتر ناتوانن بەپڕوپاگەندەی ژەهراوی متمانەی خەڵک مسۆگەربکەن

پرۆسەی بڕیاری سیاسی لەکوردستان بۆ پرسە چارەنووسسازەکان بەسەر چەند دامودەزگایەکدا دابەشکراوەو بەچەندن فلتەری بەرژەوەندیی نەتەوەیی و هەڵسەنگاندنی بابەتیدا تێپەڕدەبێت پەرلەمانی کوردستان، سەرۆکایەتی هەرێم، نوێنەرایەتی کورد لەبەغدا: لەئاستەکانی سەرۆکایەتی، فراکسیۆنی هاوپەیمانیی کوردستان و نوێنەرایەتی لەحکومەتی ئیتیحادیدا، ئەم دامودەزگایانە لەشێنەیی و

لەکاتی رووبەڕووبوونەوەدا هەمیشە هەماهەنگی و هاوکاری یەکترین و ئەرکەکانی یەکتری تەواودەکەن.

لەسەرووی ئەم هەموو دامودەزگایانەشەوە، کە تێکڕای دامودەزگای شەرعین و بەڕێوشوێنی دەنگدانی ئازادانەی خەڵکی کوردستاندا گوزەریانکردووەو هەڵبژێردراون، هەردوو سەرکردە، جەنابی مام جەلال و جەنابی کاک مەسعود بارزانی، شەرعییەتی رێبەرایەتییەکی مێژوویییان هەیە کە رێبەرایەتیکردنی بزووتنەوەی سیاسیی کوردستانەو هەردووکیشیان جگە لەم ناونیشانە مێژوو کردەی ناو هەناوی جوڵانەوەی کوردایەتی، خۆشیان بەشدارن لەدامودەزگای حوکمڕانیدا.

بەمجۆرە دەبینین دەزگاگەلێکی نوێنەرایەتیی هەڵبژێردراو هەن کە رەنگە کەم بزووتنەوەی نەتەوایەتی هەبێت لەدنیادا لەمجۆرە پێکهاتەیە بەهرەمەندبێت و بشتوانێت ئەندازەیەکی بەرزی هەماهەنگی و هاوهەڵوێستی لەنێوانیاندا دروستبکات.

یەکێتی و پارتی دوو هێزی سەرەکی پێکهێنەری هەموو دامودەزگاکانی کوردستانن و هێزکانی دیکەش بەقەبارەو جەماوەری خۆیان هەروا بەشدارن و ئاگایان لەکارو هەنگاوەکانی یەکترییە، پەرلەمانی کوردستان نوێنەرایەتی هەموو هێزەکانی تێدایە لەیەکێتی، پارتی، گۆڕان، یەکگرتوو کۆمەڵی ئیسلامی، نوێنەرایەتی کورد لەبەغداش، هاوپەیمانیی کوردستان و لیستی یەمگرتوو لەئەنجومەنی نوێنەرانی عیراقن، ئەوانیش هەروا. هاوپەیمانی لەچەند حزبێک پێکدێت و لایەنگرانی گۆڕانیش لەپەناو پەسێوی بەشەکەی یەکێتیدا خۆیان حەشارداوە، سەرۆکی هەرێم نوێنەرایەتی هەموو کوردستانیان دەکات بەدەسەڵات و ئۆپۆزسیۆنەوە، بەیەکێتی و پارتی و گۆڕانیشەوە، سەرۆک کۆماریش نوێنەرایەتی هەموو کوردستانیان دەکات لەدەوڵەتی ئیتیحادیداو نوێنەرایەتی هەموو عیراقییەکانیش دەکات. حکومەتی کوردستان و بەشی کوردیش لەحکومەتی ئیتیحادیدا نوێنەرایەتی کوردستان دەکات بەهەموو ئاڕستەکانییەوە.

کەوابێت ئەم دەزگایانە لەڕووی پێکهات و بەشدارییەوە گرفتیان نییەو هەموو چاودێرییەکی سیاسی دەتوانێت ئاستەکانی هەماهەنگی نێوانیان دەستنیشانبکات و تێبینی بڵێ و پێشنیازی بەجێش بکات لەسەر پەرەپێدانی کاری نیتۆرکی پێکەوەیان بۆ هەرچی زیاتری خزمەتکردنی پرۆسەی سیاسیی کوردستان و داکۆکی لەمافەکانی کورد.

گرفت لەوەدایە ئێمە لەگەڵ ئەم دامودەزگا گرنگانەی نوێنەرایەتی کوردستان کە دەتوانن تەجرەبەی دیموکراتی وڵاتەکەمان پایەداربکەن، بەڵام دیوکراسییەکمان

هەیە کە بەقۆناغێکی ئینتیقالیدا تێپەڕدەبێت و دیموکراسی ئینتیقالیش، بەداخەوە، بێبەری نییە لەخەسڵەتی موزایەدەچییەتی و نوقورچی ژێر مێزو پلاری میللیگەرایی و ئەوی لەچەند رۆژی رابردوودا لەپرسی یاسای هەڵبژاردنەکاندا بینیمان بەشێکە لەدەرکەوتەکانی دیموکراسیی ئینتیقالی.

موزایەدەچییەکانی ئۆپۆزسیۆن بەدوای وردە کێشەدا دەگەڕێن بۆ قەبەکردنی، مرخیان لەجیاوازییەکی بچووکی بیروڕا خۆشکردووە تا دزەی لێوەبکەن، دەنا لەهەموو ئەو دەزگایانەدا نوێنەرایەتییەکان هی تەیفی سیاسیی کوردستانەو دەزگایەکمان نییە لەدەرەوەی شەرعییەتی نوێنەرایەتی باڵاکانی کوردستان. ئەمەش شتێکە ناشێ موزایەدەچییەکان نەیزانن ئەگەرچی خۆیان لەگێلی بدەن، چونکە قازانجەکەیان لەوەدایە.

ئەوەی لەماوەی رابردوودا لەپرسی یاسای هەڵبژاردنەکاندا بینیمان بەشێک بوو لەشانۆگەریی موزایەدەی هەڵوێستی نەتەوەیی و هەوڵێکە بۆ کەمکردنەوەی لەبایەخی نەبەردیی نەتەوەیی کەرکوک کە هاوپەیمانیی کوردستان کاری لەسەرکردو لەناو تەلبەندی دوژمنایەتیدا بەتولەڕێی تەوافوقدا بردی و ئەو یاسایەی لێدەرچوو.

کەچی موزایەدەچییەکان بۆ مەرامی دروستردنی جەمسەرگیری هەڵبژاردنی داهاتوو هەر لەئێستاوە کاریان لەسەر شێواندنی کرد ئیمزاکردنی یاساکەیان تێکەڵ بەمەسەلە تەکنیکییەکانی کردو دەیانەوێت هەر کەموکورییەکی هەڵبژاردن هەبێت بەسەر نوێنەرانی کورد لەبەغدا ساغیبکەنەوە، ئۆپۆزسیۆنی گۆڕانچی گالی هەندێک رۆژنامەی بەناو ئازادی دۆستی خۆیاندا کە زەقیبکەنەوەو مەسەلەکە وا نیشانبدەن ناکۆکی لەنێوان سەرکردایەتیی سیاسیی کوردستان، لەنێوان مام جەلال و کاک مەسعود هەیەو بیروڕای سەرۆکایەتی و پەرلەمانی کوردستان جیایە لەبیروڕای هاوپەیمانیی کوردستان لەبەغدا کە هەموو دەزگاکان گوزارشت لەسیاسەتی پارتی و یەکێتی و هێزە سیاسییەکانی تریش و ئەگەر جیاوازیش هەبێت هی پێگەی روانینەو ناگاتە ئاستی ناکۆکی قوڵی چارەسەرنەکراو کە مشەخۆرەکانی سیاسەت و میدیای کوردی بتوانن پێخۆری بن. ئەوەندە بەسە بۆ جەماوەری وشیاری کوردستان بزانن کە ئۆپۆزسیۆنی موزایەدەچی ئەرکە قورسەکانی بۆ نوێنەرایەتیی رەسمی کورد بەجێهێشتووەو هەر لەئێستاوە تەداروکاتی کورسییەکانی هەڵبژاردنیان دەستپێکردووەو سبەینێش هەر بەو یاسایەی هەڵبژاردن کە هەڵڵای لەسەردەکەن دەچنە هەڵبژاردنەوەو بەدوای کورسی دەسەڵاتداریتیدا وێڵ دەبن.

بێگومـــان ئەم قۆنـــاغە ئینتیقـــالییەی دیموکراســـیش تێپەڕدەبێـــت و ئەوانەی بەرژەوەنـدیی و کورسـیخوازی بەرچـاوی لێـڵ کـردوون لەم هەلـومەرجەدا دەزانـن ئەمجـارە ئەم گەمەیەیـان بـۆ ناچێتەسـەر کە بەمـوزایەدە سـواڵی دەنـگ بـکەن و کە چەند کورسییەکیشیان هێنا سیانی بە بەتاڵی جێبێڵن و پڕینەکەنەوە.

بەشی چوارەم

ئەندێشە لەسەر ئەفال

379

کوردە ئەنفالکراوەکانمان دەوێتەوە*

لەبیــرمە ســاڵی 1999 و لەبیــرەوەری (11) ســاڵەی کارەســاتی ئەنفالــدا لەرۆژنامەی کوردستانی نوێ مانشێت و سەروتارێکمان هەڵبژارد و نووسیی. سەروتارەکە کە گوزارشتێکی ڕەسمیی بوو لەسیاسەتی ڕۆژنامەکە ئەوەندەی ئێمە لێیتێگەیشتبووین، لێ مانشێت و ناونیشانە هەڵبژێردراوەکان وابوون کە بە هەموو کەسێک پەسەند نەدەکران و لەڕەوتی نەریتی باوی مانشێت و ناونیشانە ڕەســمییەکان نەدەچــوو. مانــشێتەکە دەیگــووت: "ئەنفــال، 182 هەزار خەم و پەژارەی نیشتمانیی"، ناونیشانەکەش وابوو کە (182 هەزار کوردی خۆمانمان دەوێتەوە) !.

وایدەبینم کە دەستەواژەکانی (خەم و پەژارەی نیشتمانیی) و (خۆمانمان دەوێتەوە) ئەگەرچی زیاتر دەستەواژەی ئەدەبین، ئەمما پێویستە ئێمە لەتاوتوێکردنی بابەتی ئەنفالدا ڕەهەند و مانایەکی سیاسیی قووڵیشیان پێببەخشین.

بۆچی (خەم) و (پەژارە) بۆ ئەنفال و.. بۆچی فرمێسک و باوکەڕۆ و پاڕانەوە نا؟ ئایا ئەم خوردکردنەوە ئەدەبییەی لێرەدا دەیکەین مەشقێکی فیکرییە، یان جۆرێکی دیکەی دیتنەوەی فەرق و جیاوازییە لەنێوان زمان و دەربڕینی کوردییدا هەروەکو ئەنفال و کردەوەکانی داگیرکەران فەرق و جیاوازییان خستە ڕیزی نەتەوەکەمانەوە و کردنی بەباشی ئەنفالکراو، جاشی ئەنفالچی؟

با لەسەرەتاوە دان بەوەدا بنێین کە فرمێسک و باوکەڕۆ و تەنانەت پاڕانەوەش لەزەمین و زەمانی خۆیاندا جۆرێکن لەهەڵوێستی جوامێری و ئەوەشی دەگرییێت و باوکەڕۆ بۆ ئەنفالەکان دەپاڕێتەوە، بێگومان ئەوە لە جوامێری و پەرۆشی خۆیەوە وادەکات، بەڵام گریان جۆش و خرۆشێکی کاتییە و فرمێسکەکانیش دەبڕێنەوە و سەرچاوەکانیان وشک دەکەن. ئەوەی دەمێنێتەوە خەم و پەژارەی دوورخایانە، چونکە هەردووکیان خەسڵەتی گینگل خواردن و مانەوەیان هەیە. ڕێدەکەوێ مرۆڤی ئاسایی لەکۆستی ئازیزێکی تازە مردوودا بە خوڕ فرمێسک دەبارێنێ تا قەهری کۆست لەدڵی خۆی دەربێنێ. کەچی ڕێدەکەوێ مرۆڤی هوشیار لەکۆستدا فرمێسک لە

---

* بۆ یەکەم ژمارەی گۆڤاری ئەنفال بەسەرنووسەرێتی ڕۆژنامەنووس مەجید ساڵح، بڵاوبۆتەوە.

چاوەکانیان قەتیس ببێ و نەتوانێ شین و شەپۆر بکا. ئەمما دواتر، دوای نیشتنەوەی شینی کۆستەکە، خەم و پەژارەی قووڵ لە هێکرا دایدەگرێ ویەخەی بەرنادا.

خەم جگە لەمانای حوزن، مانای تێرامان لەکۆست و بیرلێکردنەوەشێتی. پەژارە: حەسرەت و ئاهێکی قووڵە بۆ ئەو کۆستەی تا ئەسباب و باعیسەکانی چارەسەرنەکرێ، هەروا لەدڵدا دەمێنێ.

لەبەرئەوە خەم و پەژارە بۆ کۆستی ئەنفال واتای تێرمانی قووڵ و حەسرەتی قووڵ دێت بۆ ڕەوشی نەتەوەیەک کە هەروا بە تاک و بە کۆمەڵ خەڵکی لێ دەکوژرێ و کەس نییە لێی بپێچێتەوە.

دەبێ خەم و پەژارەی دامانبگرێ کە دیرۆکی ئەنفالمان وەبیردێتەوە، دەبێ ڕابچڵەکێین کەناوی ئەنفال دێت ویاد ویادەوەری دەکرێتەوە. (182) هەزار ئینسان بەواتای (182) هەزار خەون و ئەندێشە. چەند لەو ئینسانانەی ئەنفالکران خەونیان بەوەوە دەبینی ژن بێنن یان شووبکەن؟ چەند لەوانە بستێ منداڵبوون و حەزیان دەکرد گەورە ببن نەک بۆ ئەوەی قەوڵبدەن بە شوانێک یان بێرییەکی ڕەنجەڕۆ، بەڵکو خەونیان بەوەوە دەبینی کە بێنە شار و بخوێنن؟ چەند لەو (182) هەزار کەسە تێیاندا هەبوو کە خەونیان وابوو لەو خوێندنە سەرکەوتووبن و ببنە مامۆستا و ئەندازیار و دکتۆر؟ چەندیان لەوانە ئیمکانی ئەوە هەبوو زانا و بلیمەت یان تەنانەت هاوڵاتییەکی بەقەدەر و قیمەتیان لێ دەربچێ؟

ئەوانە کێ بردنی و بە چ هەقێک بردران؟ بۆچی کە بردران کورد لەشار و لەهەندەران، لە ئێران و توران ڕانەچڵەکین و خەم و پەژارە داینەگرتن؟ بۆیادەوەری دەستەجەمعی کورد نەیکێشا بە تەپڵی سەری خۆیدا و نەیگوت ئەرێ ئەم هەموو خەون و خەیاڵە، ئەم هەموو لاوە لەخەم ڕەخسیووە، بۆ کوێ دەبەن؟ بۆ شعووری میللی کورد نەیپرسی ئەم هەموو گۆشت و خوێنەی ئێمە ڕاپێچی کوێ دەکەن؟ لەبەرچی خەم و پەژارە نەیکوشتین؟ ئەمە ئەو پرسیارەیە کە دەبێ لەوەڵامەکەی بگەڕێین.

من وای دەبینم ئێمە لەگەڵ کوشتن و برینی خۆمان ڕاهاتووین تا ئەندازەی ئەوەی تووشی ڕاچەنین نایەین کە دەبیستین کوردێک کوژراوە یان زیندەبەچاڵ کراوە یان زوڵموزۆری هاتۆتە ڕێ. ئێمە تووشی شۆک نایەین، چونکە هێندە کوشتن و برینی خۆمان. هێندە ڕاپێچانی براوباوکی خۆمان، هێندە مەرگی ناوادەی ئازیزانمان دیووە کە ئیتر خەم لە هیچ دامانناگرێ.

وا لەبەرچاوە کە کوردێک کوژراوە دەڵێی با خەفەتی بۆ بخۆین و خەمی مەرگی بمانکوژێ، دەگوترێ جا دوێنێ و پێرێ و ساڵی پار و لەوەتەی کورد کوردە لێمان

دەکوژرێ، ئیتر خەم لەچی، و خەفەت بۆچی بخوێن؟ ئەمە دروست ئەو ترسە لەدڵمان دەروێنێ کە دڵی ڕۆژئاوایی داخورپاندبوو. ڕۆژنامەنووسەکە لە گەرمەی شەڕی باڵکاندا گوتبووی (لە سەتەلایتەکانی دونیاوە وێنەی ئەو کوشتارەی کە سربەکان لەدژی بۆسنێ و کۆسۆفییەکان ئەنجامی دەدەن تا بڵاوبێتەوە بۆ ئەوەی ڕای گشتی لەسەر بێنە جواب و خەم بۆ بۆسنێ و کۆسۆفییەکان بخۆن و لەسربەکان تووڕەبن، بەڵام دەترسم ئەو وێنانە هێندە بڵاوببنەوە کە ئیتر کوشتار و مەرگ لای ڕای گشتی وڵاتانی پێشکەوتووش ببێتە کارێکی ئاسایی و تەنها وەک هەڵەیەکی ڕاگوزەری جەنگێکی بێ ئاکام تەماشای بکرێ!).

لەوە دەچێ ئێمەی کوردیش هێندە دیمەنی خوێن و دیمەنی کوشتارگەکانی خۆمانمان دیبێ کە لەیادەوەریماندا واجێگیربووە ژیان بێ کوشتاری کورد هەڵناسووڕێ و بەردەوام نابێت.

ئەمە دەرد و خەفەتێکی دوور و درێژە، دەرد و خەفەتی ئەو میللەتانەی تاکەکانی هێندە خودپەرستن کە دەڵێن ئاگرە سوورە لەخۆم دوورە جایەڵڵای دەکرد دونیا گڕی تێبەردەبوو، هەڵەبجە کیمیاباران دەکرا، گەرمیان ئەنفال و کەرکوک پڕدەبوو لەقیرائەی خەلدونی. ئەمە دەردی خودپەرستییە کە وەک ئەفسانەیەکی قەرەجەکانی ئەوروپا دەگێڕێتەوە قەرەجێک دوژمن پەلاماری خێڵەکەیاندا گوتی: گرنگ ئەوەیە خێوەتی خۆم سەلامەتە با قەرەجەکان قڕیا تێبکەوێ. نەخێر پەلامار هاتە سەر خێوەتی قەرەجی بێ هەست و نەستی جەماعی کەچی خۆی لەبن بەتانی و لێفە شاردەوە و گوتی گرنگ جێ خەوم گەرم و نەرم بێ!. ئایا حەوجە بەوە دەکا کە بڵێم ئەو (قەرەجە) قەرەجە دواتر چی بەسەرهات و چۆن هەقایەتی مردنی لە ئەفسانەوە گەیشتە ئێمە؟ ئایا حەوجە بەوە دەکا کە بڵێم خۆ کورد دەڵێ من نەتەوەم نەک خێڵ و من نیشتمانم هەیە و قەرەج نیم؟ ئەدی برای شیرینم بۆ خەم و پەژارەت نییە کە دەکوژرێم و کە دەنێژرێم؟ ئەدی برا باشەکەم بۆ کە برا جاشەکەم دێتە سەرم و دەبێتە ڕێنوێنی داگیرکەرەکەم تۆ چ قسان ناکەیت و جەللاد و قوربانییەکە بەیەک چاو تەماشا دەکەی؟

دەبێ ئەم یادەوەرییە دەستە جەمعییەی کورد کە هیچی لەیاد نییە تیژبکرێتەوە. دەبێ ئەم ماشێنەی خەم و پەژارە کە ژەنگی هەڵهێناوە چەور بکرێتەوە. دەبێ کورد بە کوردەکەی تەنیشتییەوە بڵێ برا ئەوەی کوژرا گۆشت و خوێن بوو نەک مۆقەبا. ئەوانەی ئەنفالکراون و بۆ باشووری توونی مەرگ ڕەوانەکران کوردبوون، بە کوردی دەدوان، بە کوردی دڵدارییان دەکرد، بە کوردی دەژیان و واش بڕیاربوو بە کوردی بدەن وەڵامی قەبریان.

وەرە ڕاوەستە و هەڵوەستەیەک بکە تا جارێکی تر دووبارە نەبێتەوە تا جارێکی تریەخەی خۆت و دایک و خوشک و ژن و منداڵت نەگرێ. وەرە لە خۆمان بپرسین کە چۆن وابکەین جارێکی تر کڵاونەکەنە سەرمان و گرەو لەسەریادەوەرییە کزولاوازەکەمان نەکەن؟ تەگبیری ئەمە لە دووتوێی کەرتی دووەمی دەستەواژە ئەدەبییەکەی لەسەرەتادا ئاماژەمان پێدا خۆی مەڵاس داوە. واتا لە ناونیشانی (182 هەزار کوردی خۆمانمان دەوێتەوە) دا دەیدۆزینەوە.

ئەو (182) هەزار کوردی ئەنفالکران کەسوکاری ئێمەن و دەبێ لێیان غافڵنەبین و بە دوای گێڕانەوەیاندا وێڵبین، دەبێ لەو گەڕانەدا یەک ڕێگامان لەبەرچاوبێ کە ئەویش ڕێگای دیتنەوەیانە.

کورد لەداخوازی ئەنفالکراوەکانیدا داوای دیاریکردنی چارەنووسیان دەکات نەک داوای گەڕانەوەیان کە جیاوازی نێوان ئەم دوو دەستەواژەیە وەک جیاوازی نێوان (کوردستان یان نەمانە).

ئێمە کوردستانمان دەوێ نەک نەمان. ئێمە کوردستانیان کوردستان قەدەرمانە. بۆیە لەکارەساتەکانیشدا وەرگرتنەوەی ئەوەی لێیان ستاندوین دڵمان ئاسوودە دەکا نەک تێگەیشتن لەوەی چارەنووسیانمان بۆ دەبکەوێ. ئێمە ئەنفالکراوەکانی خۆمانمان دەوێتەوە نەک چارەنووسیان. لێرەوە دەربڕینی (دەوێتەوە) لە (چارەنووسیان ئاشکرا بکرێت) جیادەبێتەوە. دەوێتەوە لە (دەوێت) ەوە وەرگیراوە و بەمانای ئەوەی ئەنفالکراون ئی خۆمان بوون و جارێکی تر دەبێ ببنەوە ئی خۆمان. هەروەک (دەوێتەوە) سەرسامی منداڵیمان وەبیردێنێتەوە. منداڵ بەوەی کە خەسڵەتی سەرسامیی و ڕاچەنینی بەرامبەر هەموو دەرکەوتێک هەیە، بەوەی کە لە دەرەوەی ڕەچاوکردنی زەمین و زەمان هەر ئەوەی دەوێ کە خۆی (دەیەوێ)، هەمیشە کائینێکی شۆڕشگێڕ و پێداگرە لەسەر داخوازییەکانی. منداڵ بووکە شووشەکەی خۆی دەوێتەوە کە لێیان دزیووە، شتە تایبەتییەکەی خۆی دەوێتەوە کە لێیان ڕفاندووە، هیچ بەدەردی منداڵی عیناد و پێداگر ناخوات. تەنانەت بووکە شووشەیەکی نوێ لەهەمان مارکە و لەوەش چاتر.

تەنانەت شتێکی چاکی لەوەی ڕفێنراوە قەرەبووی بووکە ئەسڵییەکە و شتە تایبەتییەکە ناکاتەوە. ئەو تێناگا بۆ دەبێ شتەکەی خۆی ببەن و نەیدەنەوە؟ بەو سەرسامی و عینادییەوە منداڵ گرەو لەژیرترین و بەهێزترین مرۆڤی گەورە دەباتەوە و بۆشی دەچێتە سەر.

ئەفسوس کە منداڵ گەورە دەبێ عینادییەکەی لەگەڵ دەوروبەردا خۆشە دەبێ و پێداگرییەکەی لەسەر داخوازییەکانی لەخزمەتی زەمین و زەمانەکاندا ڕام دەبێ. ئەفسوس منداڵ کە کامڵ دەبێ و دیاردەکان لەبەرچاوی دووپات

دەبنەوە و سەرسامی و ڕاچەنینەکەی منداڵی نامێنێ تا لە هەڵاتنی دەرکەوت و گۆڕانەکاندا ڕابچڵەکێ و لێی ڕابمێنێ. مرۆڤی کوردیش هێندە کارەساتەکانی لێ دووپات بوونەتەوە، گەلی کورد هێندە ئەنفالەکانی لێ دەپات بوونەتەوە کە تاوانی ئەنفال سەرسامیی ناکا و ڕایناچڵەکێنێ. ئێمەی کورد واپتر لەدوو هەزار ساڵە گەورەبووین و لەناو کارەساتەکاندا لە خەم ڕسکاوین، هیچ شتێک سەسامیی منداڵیمان بۆ ناگێڕێتەوە. لەبەرئەوە (داوای چارەنووسی) ئەنفالکراوەکانمان دەکەین نەک ئەوەی منداڵ ئاسا بڵێین (شتەکانی خۆمانمان دەوێتەوە)، کوردەکانی خۆمانمان دەوێتەوە.

ئەو (182) هەزار کوردەی خۆمانمان دەوێتەوە کە بە هیچ (182) هەزار نەفەرێکی دیکەیان ناگۆڕینەوە. ئێمە دەبێ بە سەرسامیی منداڵییەوە، بە ڕاچڵەکینی سەردەمی منداڵیەوە سەرمان لەو هەموو ئەنفال و لێقەومانە سووڕبمێنێ تا ئەو ئەندازەی سەرمان سپی بێت. دەبێ ئەو (182) هەزار کوردەی باڵایان واو ڕەنگی پێستیان واو شانوشەوکەوتیان وایە بدرێنەوە ئێمە و دەورو تەسلیمان لەگەڵدا بکەن. هیچ کەسێک جێی ئەو ئازیزانەمان بۆ ناگرنەوە تەنانەت ئەوەی کە پێشبینییەک هەیە گوایە لەساڵی ئەنفالەکانەوە تا هەنووکە پتر لەهەموو کە پتر لە (182) هەزار کورد لەدایک بوون یان کۆچیان کردووە.

بەو سەرسامییەوە ئێمە دەبێ بێینە مەیدانی داواکردنەوە و ببینە بەڵا بەسەر دوژمنانمانەوە بۆ ئەوەی جارێکی تر زات نەکەن کوردێک ئەنفال بکەن یان تەنانەت بەشێوەیەکی نەشیاو بەیانی باشی لێبکەن. بەو پێداگرییەوە دەبێ بێیە مەیدانی هەوڵ و کۆششەوە کە قەدەرمان (کوردستان یان کوردستان) ـە و هەردەبێ کوردەکانی خۆمان وەربگرینەوە.

لەڕێگای هێشتنەوەی سەرسامیی منداڵی و ڕاچەنینی جاران، لەڕێگای پێداگری لەسەر داواکانمان گۆڤاری وای تایبەت بە ئەنفالمان پێویستە. لەم گۆڤارە و لەهەموو مینبەرێکی ئەنفالەوە دەبێ بڵێین چیتر لێتان قەبووڵ ناکەین قەترەیەک خوێن لە لوتمان بهێننە دەرێ.

پایتەختی وڵات هەیە کە ژمارەی دانیشوانی ناگاتە (182) هەزار کەچی دەیان ڕۆژنامە و گۆڤار و زمانحاڵێتی. چ دەبێ ئەم گۆڤارە هەبێ کە زمانحاڵی خەم و پەژارەی (182) هەزار ئینسانی ئەنفالکراوە. چ دەبێ ئەگەر خەم و پەژارەش پایتەختی خۆی هەبێ کەئەم گۆڤارەیە؟

با ئەم گۆڤارە دەنگی دلێری ئەو سەرسامە پێداگرتووانە بێت کە (182) هەزار کوردی ئەنفالکراوی خۆیانینا دەوێتەوە!.

چۆن بەدڵۆبەگیان لەسەر ئەنفال بدوێین؟

دیداری گۆڤاری ئەنفال – لەگەڵ ستران عەبدوڵڵا*

*** تۆ زۆر لەبواری رۆژنامەگەریدا ئیشت کردووە، ئەگەر بتەوێ چاوپێکەوتن لەگەڵ یەکێک بکەی لەسەر ئەنفال، یەکەم پرسیارت چی ئەبێت؟**

– کەبیرم لەم چاوپێکەوتنە کردەوە بڕیارم دا خۆمی بۆ ئامادە نەکەم، بۆچی؟ لەبەرئەوەی پێم وایە رەنگە ئینسان بتوانێت لەخۆئامادەکردندا وەڵامێکی رێکوپێک تر بداتەوە. بەڵام مەرگەساتەکانی وەکو ئەنفال، وەکو هەڵەبجە، وەکو هەر روداوێکی تری گەورەی نەتەوەیی پێش خۆ ئامادەکردن دەبێت ئینسان بەدڵ قسەیان لەسەر بکات، بەرۆح و بەگیان قسەیان لەسەر بکات. چۆن بتوانین ئەم هاوسەنگییە دروست بکەین لەنێوان ئەوەی تۆ بتەوێت قسەیەکی جددی لەسەر بابەتێک بکەیت و لەهەمان کاتیشدا بەدڵو بەگیانیش قسەی لەسەربکەی؟ لەبەرئەوە رەنگە من خۆم وەک رۆژنامەنووسێک ئەگەر بمەوێ چاوپێکەوتن لەگەڵ یەکێک بکەم رەنگە یەکەم پرسیارم ئەوەبێت کەچۆن بتوانین بەدڵو بەگیان لەسەر ئەنفال قسەبکەین؟ ئەو کەسەی کەموقابەلە دەکات چۆن بتوانێت بەدڵو بەگیان قسەبکات؟ لەوەش گرنگتر ئەوەیە کەئەوەی بەرامبەرت چۆن بزانێت کەتۆ بەدڵو بەگیان قسە دەکەیت؟ لەمەشدا رەنگە بپرسین ئایا ئەوە وشەکانە کەبەیانی ئەوە دەکەن ئێمە بەدڵو بەگیان لەسەر مەسەلەیەک قسەدەکەین یان ئەوە سیمای دەموچاوە کە پێمان دەڵێ قسەکان و دەبڕینەکانمان لە دڵەوە بۆ دڵە؟ بەهەرحاڵ خۆم ئەگەر یەکەم پرسیارم بکەم ئەو پرسیارە دەکەم کەچۆن وابکەین بەدڵو بەگیان لەسەر ئەنفال قسەبکەین و قسەکەش عەقلانی و بەجێبێت، نەک تەنها سۆزو عاتیفە.

***باشە، وەڵامی خۆت بۆئەم پرسیارە چۆن دەبێت؟**

– دەبێت پێش هەموو شتێک ئێمە لەوە بپرسین کە چ شتێک بیرەوەری ئینسانێک دروست دەکەن یان بیرەوەریەکانی لەسەر رووداوێکی دیاریکراو دروست دەکەن؟ بێگومان هەڵوێست نواندن مەسەلەیەکە پەیوەندی بەدەرکەوتێکی دیاریکراوەوە هەیە. بەڵام ئەم هەڵوێست وەرگرتنە بەدەرنییە لەهەست و سۆز. دواجار ئینسان کەهەڵوێست لەسەر شتێک وەردەگرێت لەسەر دووبنچینە وەری دەگرێت یەکێکیان بنچینەی ئەوەی کەبەڕوانینی خۆی ئەو هەڵوێستە حەق بێت و

پێی ڕەوا بێت، دووەمیش هەست و سۆز تەنها بۆ لایەنگیری دەبێت. پێم وایە قسەکردن بەدڵو بەگیان لەسەر ئەنفال، هەڵوێستی ئێمە لەسەر ئەنفال ئەوەیە کەپرسێکی ڕەوایە بۆیە دەبێ بەتەواوی هەست و سۆزمان لایەنگیری لێ بکەین. خۆت ئەزانی ئینسان لەبۆنە نەتەوەییە گەورەکاندا یان لەدانیشتنە گشتییەکاندا هەمیشە هەوڵ دەدات ئەو هەڵوێستانەی، بابڵێین هەڵەن یان زوعفی ئینسانی ئەو نیشان دەدەن، بشارێتەوە، بەڵام ئەگەر تۆ بتەوێت لەسەر ڕووداوێک بەدڵو بەگیان قسەبکەیت دەبێ حاڵەتە لاوازەکانیش بهێنیتە بەرچاوی خۆت. ساڵی 1988، دروست لەنیوەی یەکەمی ئەو ساڵەدا کە لە (4/14) ئەنفال دەستی پێکرد، لەپۆلی شەشەمی ئامادەیی بووم. لەسەربان سەعیم دەکرد. دەمزانی و دەمانزانی هێز دەچێت بۆلادێکانی کوردستان و دەشمانزانی ئەو هێزە کورد دەکوژێ. بێگومان پێشمان ناخۆش بوو، کەچی سەعیشم دەکرد. دەبێت بپرسین ئێمە ئەوساتانە بۆ نەمردین؟ خۆی پرۆسەی لەناوبردنی نەتەوەیەک زۆرجار لەناو ڕووداوی ڕۆژانەشدا بزر دەبێت. بۆیە دەبینیخەمباری، کەچی ژیانیش بەردەوام دەکەیت. چۆن ئینسان ئەوە قبوڵ دەکات و چۆن قبوڵی کردووە؟ دوای ئازادکردنی کوردستان گەلێک جار دەمەوێت ئەو حاڵەتانە لەهزرمدا بەرجەستە بکەمەوە چۆن خەڵک توانیویەتی کەلەژێرسایەی داگیرکەردا بژی؟ چۆن توانیومانە بخەوین و بژین و نان بخۆین و ژن بهێنین و ماڵمان هەبێت و دڵنیابین لەوەی ئەم ماڵە هێمنی و ئاسایشی تێدایە؟ واتا چۆن توانیومانە ژیانێکی ئاسایی بژین؟ چۆن نەترساوین لەهەموو ساتێکدا داگیرکەر بێتە سەرمان؟ من زۆرجار ئەم پرسیارە لەخۆم دەکەم. ئەمە ئەمانباتە سەرئەوەی کەبڵێین هەمیشە ئینسان هەست بەزوڵم و سەرکوتکردن دەکات کاتێک ئیمکان هەبێت بەراوردی بکات لەگەڵ داد و ئازادیدا. بەراورد بکات لەنێوان دوورەوشدا. ئێستا ئێمە سەربەست دەژین، لەبەرئەوە دێین بەروارد لەنێوان حاڵەتەکانی داگیرکاری و ژێردەستەیی دەکەین. ئێستا ئێمە لە سایەی ئازادیدا کەیادی ئەنفال دەکەینەوە و قسە لەسەر ئەنفال دەکەین، ئینجا دەزانین پێشتر لە چ داهێزران و داوەشینێکی کۆمەڵایەتیدا ژیاوین و بەخۆمان نەزانیوە. بەسەر ئێمەدا دەبابەو فڕۆکە ڕۆشتون بۆئەوەی ئەنفال بکەن، بێگومان ئێمە لەوکاتەدا هیچمان لەدەست نەدەهات و ئەو کەسەی لەبەرامبەر دەبابەیەک، کە دەچوو بۆ لادێکان، بووەستایە دیارە چارەنووسی چی دەبوو؟ بەڵام ئێمە چۆن نەمردین؟ چۆن لەقەهردا خۆمان فڕێ نەدایە ژێر زنجیری دەبابەکەوە؟بێگومان لەئاستی بەرخودان وخەباتی پێشمەرگە ناڵێم بەڵکو لە ئاستی کۆمەڵدا چۆن ئێمە لەناخەوە نەمردین؟ ئەمە دەمانباتە سەرئەوەی هەمیشە دووحاڵەت هەیە کە ئینسان والێدەکات لەسەر پرسەکان بێتە جواب. یەکەمیان ئەوەیە کە ئەو پرسە پرسی شەخصی خۆت بێت، دووەمیشیان ئەوەیە کە تۆ ئیمکانی بەراوردت هەبێت لەنێو سەردەمی سەربەستی و سەردەمی ژێردەستیدا. بۆیە دنیادیتن دەرفەتی بەراوردمان دەداتێ، وامان لێ دەکات چاوکراوە

بین، دەرەوەی وڵاتان ببینین، مەڵبەندەکانی تر ببینین کەچۆن خەڵکەکانیان مافیان پارێزراوە و چۆن دەژین؟ ئەم حاڵەتانە وادەکات کەئینسان بیر لەئەنفال بکاتەوەو بەدڵو بەگیان لێیَ بدوێت. بۆیە پێم وایە سەرەتای ئەوەی تۆ بتەوێت بەزانستی و بەوردی لەیەک بەیەکی پرسی ئەنفال بکۆڵیتەوە، یەک بەیەکی کێشەی ئەنفالکراوەکان بخوێنیتەوە، یەک بەیەکی مێشکی ئەنفال کراوەکان بخوێنیتەوە، دەبێت بەهەست و سۆزەوە بچیتە ناو مەوزوعەکەوە، نەک تەنها بەئەدەواتی تەحلیلی.

*** خۆت ئەزانی حکومەتی بەعس لەوشەڕانەی دەیکرد رای هێنابووین لەسەرئەوەی کۆمەڵێ ناوی عەرەبی یان ئیسلامی هەڵبژێرێ، بۆئەوەی کورد وشەی ئەنفالی هەڵبژارد. بەعس بۆئەو لەناو ئەو هەموو ناوانەی تر،ئەو هەموو ئایەتە قورئانیانەی تردا کەبۆ شەڕەکانی تر بەکاری دەهێنا، بۆناوی ئەنفالی هەڵبژارد؟**

- ئیستغلالکردنی وشە یان ئاماژە تەنها گەمەیەکی عێراقی و رۆژهەڵاتی نییە، ئەو جەنگانەی رۆژئاواییەکان بەرپایان کرد.ئەو شەڕە جیاجیایانەی بەدرێژایی مێژوو روویانداوە، بەتایبەتیش مێژووی شەڕی ئەم سەد ساڵەی رابردوو، پڕن لەئاماژەی وا، بەڵام ئەتوانم بڵێم پەنابردنە بەر ئاماژەی ((هێنانە قسەی مێژوو)) بۆ روداو گەلێک کەپەیوەندیان بەمرۆوە هەیە نەک بەمێژوو ئەتوانم بڵێم ئەمە داهێنانێکی عەرەبی و عێراقییە. حکومەتی عێراق لەبەکارهێنانی ئاماژە وەک مەنزومەیەکی دیماگۆکی وەستایەکی کارامە بوو، ئێمە دەبێت ئیعتراف بەم حەقیقەتە بکەین. ئەنفال وەک ئەوەی لەقورئان هاتووە مەعلومە دژ بەکۆمەڵە خەڵکێک کراوە کە جولەکەن. لەناو پرۆسەی ئەنفالیشدا مەسەلەی دابەشکردنی غەنیمەو پاکتاوکردنی ئەو کۆمەڵەش هەیە کە ئەنفال دەکرێت. یان توانەوەو لەناوبردنی ئەو کۆمەڵەی کەئەنفالەکەی لێدەکریَ. وەکو کورد دەڵیَ ((سەری بۆمن و ماڵی بۆ ئێوە)). ئەم سورەتە زیاتر لەهەر سورەتێکی تر خزمەتی رژێمی بەعسی کردووە. سورەتێکی تر رەنگە تەعبیر بکات لەجەنگ، بەڵام بەئەندازەی سورەتی ئەنفال نا. دواتر ئەم سورەتە لەیادەوەری مسوڵمانانی جیهانی عەرەب، کەئاگادارنین چ رەوشێک لەکوردستان دەچێت بەڕێوە، ئاسانتر جێگیر دەبێت. بیریشمان نەچێت بەعس لەشەڕی دژبە لەگەڵ ئێراندا ناچار بوو گەلێک لەموفردە عەرەبی و ئیسلامییەکان بەکاربهێنێت لەکاتێکدا خۆی رژێمێکی ئیسلامیی نەبوو. لەدرێژەی جەنگی ئاماژەکان ئەم موفرەدەیە بۆکورد بەکارهات کەشەرعیەت دەداتە قڕکردنی ئێمە. بەشێکی تری گەمەی بەعس لەبەکارهێنانی ئاماژەی ئەنفالدا ئەوە بوو ئەم حاڵەتە دروست بێت کەئێستا کوردی تێدایە:ئەمە ئەنفالە یان ئەنفالە بەدناوەکەیە؟ ئەنفال دژی کوردکراوە یان دژی موسڵمان کراوە؟ یان ئەو حاڵەتە غەریبەی کەئێمە چەندساڵێکە ناوی ئەنفالمان ساغ نەکردۆتەوە. بێگومان ئینسان بۆئەوەی هەڵوێست لەشتێک وەربگریَ دەبیَ خەسڵەت و ناوەکەی بزانیَ و ناوەکەی و تەعریفەکەی تەشخیس بکات. بەعس ویستویەتی

ئێمە ماوەیەکی زۆر بەناوەکە مەشغوڵ ببین بۆئەوەی لەبەرنگاربوونەوەی ئەنفالدا مودەتێکی زیاتر ئەو بپەرژێتە سەرخۆی و ئێمەش مودەتێکی زیاتر بەناوەکەوە خەریک بین. ئەتوانم بڵێم کوردیش وەک میللەتێکی موسڵمان ئەم ناوە گەلێک ئازاری داوە لەنێوان ئەوەی کە ئایا ئێمە کافر بووین بۆیە وایان لێکردین و ئەوەی ئایا ئێمە جولەکەین وامان لێ ئەکەن؟ تووشی گێژاو بووین و ئەم پرسیارانە لەناو میللەتانی موسڵماندا پرسیاری هەستیارن. دواجار گرفتی تر دێتە پێشەوە ئایا ئەگەر کورد بیەوێ لەگەڵ کۆمەڵی نێودەوڵەتی قسە بکات و بڵێ ئێمەیان بەجولەکە داناوە بۆیە ئەنفالمان دەکەن. خەڵک پێمان ناڵێن بۆ ئێوە ئەنفالکردنی جولەکە بەڕەوا دەزانن؟ لەناو ئەو حاڵەتانەدا بەعس پەراوێزێکی زۆری هەڵسوکەوتی داوە بەخۆی. من پێم وایە ئینسان پێش رووبەڕوبوونەوەی هەرحاڵەتێک و هەرگرفتێک پێویستە ناوی لێ بنێت. ئێستا کردەوەی ئەنفال گرفتێکی گەورەی بۆ ئێمە دروست کردووە. تەیارێکی فکری دەڵێ ئەنفالە بەدناوەکە، تەیارێک پێی دەڵێت بەناو ئەنفالەکان تەیارێکی تر داماوە ئایا ئەم پرۆسەی قڕکردنە وەک بەشێک لەپرۆسەی بەردەوامی قڕکردنی کورد لەمێژووی ناوچەکە لەقەڵەم بدات یان بەبەشێک لەپرۆسەیەکی فاشیانە کەناوێکی ئیسلامیانەی بۆ دۆزراوەتەوە؟ ئەم تێڕامان و ئەم مەشغوڵبوونەی کورد و تەیارە سیاسییە جیاجیاکانی کورد بەناوەکەوە خۆی لەخۆیدا پەراوێزێکی زۆری داوە بەبەعس کەمودەتێکی زۆر خۆی لە لێپرسینەوەو تاوانبارکردن دوور بخاتەوە. من خۆم رەئیم وایە دواجار ناوەکە هەرچییەک بێت پرۆسەیەکی قڕکردن هەیە لەدژی کورد جێبەجێ کراوەو هەموو ئەو ئاڵۆزییانەی کەدەوری کێشەکەی داوە خۆی لەخۆیدا بەشێکە لە پرۆسەکە وەلێی جیانین.

*** بەدرێژایی دروست بوونی حکومەتی عێراقی، هەروەها لەماوەی دەسەڵاتی حیزبی بەعسدا تەرکیز زۆرکراوەتە سەرئەوەی کەعێراق یەک گەلە، یەک پێکهاتەیە پێکهاتەکەشی پتەوە. لەدەرەوەی عێراق هەمیشە بەعس ئەم قسانەی کردووە، بۆ وڵاتە عەرەبییەکان، بۆ جیهان بەڵام دێت پرۆسەیەک دەکات ئەگەر پرۆسەی ئەنفال لەمێژوودا وەک باست کرد پرۆسەیەکە دژی غەیرە ئیسلام، بەڵام پرۆسەی ئەنفالی کورد لەلایەن دەسەڵاتی عێراقەوە پرۆسەیەکە دژی خۆی ئەنجامی دەدات کەئەو ئیدیعا دەکات ئێمە بەشێکین لەو ئایا ئەمە بەمانای بێ سەرەوبەرەی لەئایدۆلۆژیایەتی بەعس و بەمانای دانپیانان نییە بەو حەقیقەتە کەعێراق گەلێکی یەکگرتوونییە.**

– وایە، بەڵام ئێمە ئەگەرمێژووی ئەوەی کەئێستا ناوی لێ دەنێن قەوارەی عێراقی لێکبدەینەوە دەبینین بەچەند پرۆسەیەکدا تێپەڕبووە. جارێ هەمیشە ئەو دەوڵەتانەی کەرەسەن نین گرێی رەسەنایەتیان هەیە. هەمیشە ئەو وڵاتانە قسە لەسەر رەسەنایەتی و کۆنینەیی خۆیان دەکەن کەکۆن نی.ن عێراق یەکێکە لەو وڵاتانە لەسەرەتای دروستبوونی دەوڵەتی عێراقییەوە کاری بۆئەوە دەکرد مەفهومی ئومەی عێراقی جێبەجێ بکات. مومکینیشە لەناو ئەو مەفهومی عێراقی بوونە دەست پیاداهێنانێکی عەرەبی بخەنەسەر. بەمانای عروبەی نا بەڵکو بەمانای ئاسایی وەک

چۆن شەعبی ئوردونی و شەعبی میسری هەیە، ئیدی شتێکی لەم بابەتە. یەعنی کاتێک دەوڵەتە عەرەبییەکان دروست بوون ئیکتیفایان بەوەکردبوو وەک حکومەتێک هەبن و مەسەلەی وەحدەی قەومی زۆر لەئارادا نەبوو.شتێک لای تەیارە سیاسییە قەومییەکان نەبێت کەموعاریزبوون.لەگەڵ هاتنە سەرکاری بەعس ئەو مەفهومەی گۆڕی تەیاری قەومی لەعێراق و بەعس کەنوێنەریان بوو مەفهومی عێراقیبوونیان کردە بەشێک لەمەفهومی عەرەبی بوون. لەناو ئەوەشدا عەرەبی بوون و ئیسلامی بوونیان ئاوێتەکرد. بێگومان ئەو ئیسلامەی کەخۆیان ریوایەتی دەکەن نەک ئەو ئیسلامەی میللەتان دەیناسن و قەومییەکان پێی دەڵێن ئیسلامی((شعوبی)).

بڵاوکردنەوەی موفرەدەی هەرێمی عێراق بەمانای ئەوەدێ کەهەرێمێک وەک بەشێک لەنیشتمانێکی گەورەتر هەیە کەبەحیساب نیشتمانی عەرەبییە، بەشێکە لەم هەوڵەی بەعس. ئەوە دەستنیشانکردنێکی دروستە کە تۆ وتت پڕۆسەیەکە دژی بەشێک لەخەڵکی عێراق دەکرێت. بەڵام خۆ داگیرکەران دەزانن چی دەکەن. ئەوان لە بەعێراقیبوون و عەرەبی بوونی کورد سەرنەکەوتن، بەتایبەتی عێراقیبوون بەو مەفهومەی کەسەدام یان حزبی بەعس لێی تێگەیشتووە، بۆیە جێبەجێکردنی پڕۆسەی ئەنفال خۆی لەخۆیدا نیشانەی شکستی سیاسەتەکەیانە. لەراستیدا حەرەکاتی قەومی توندڕەو هەتابێ بازنەکەیان داخراوتردەبێت. لەوڵاتانەی کەحەرەکاتی قەومی توندرەو باڵا دەستە هەمیشە بازنەی ئینتیمابوون تەسک دەکرێتەوە. ئەمە عەرەبە بەڵام عەرەبێکی رەسەن نییە. ئەمەش بەپێی گەمەی سیاسیی بڕیاری لێ دەدرێ و ئەو دەسەڵاتەی حوکمی بەدەستە خۆی بڕیاردەدا چی لەمەفهومەکە دەکات. بۆ ئەمەش هەمیشە پەنا دەبرێتە بەر مێژوو. بۆ نموونە دەیانگوت لەجنوبی عێراق ئەم عەشیرەتە وەختی خۆی تێکەڵاوی لەگەڵ فارس هەبووە کەواتە دەبێ ئەمە دەربکرێت لەبازنەی عەرەبی بوون ! تائەوکاتەی نەتەوە رووت دەبێتەوەو کەس نازانێ کێ ئەندامی نەتەوەکەیە؟ بۆیە بەعس کە ئەم پڕۆسەیەی کرد خۆی پێش هەموو کەسێک دەیزانی تەصفیەی گەلێک دەکات کەبەئاسانی نابێتە عەرەب. بەڵام بێگومان لەدەرەوە ئەنفال و قڕکردنی کورد وانیشان دەدات کەکۆمەڵێ کوردی خەڵەتاو هەن پێویستە ئەنفال بکرێن، ئەمانە جیاوازن لەو کوردە باش و چاک و موحتەرەمانەی کەئامادەن عێراقییەکی باش بن بەو مواصەفاتەی بەعس دەیەوێت. رەنگە خەڵک لەدەرەوەی ئەم گەمەیە، خەڵکی بێگانەو رای گشتی دونیا بخەڵەتێن، بەڵام هەردوو لایەنی ململانێکە، کوردو بەعس، چاک لەیەکتری تێگەیشتبوون.

راستییەکەی ناتوانی پێشبینی شتێک بکەی کەڕووی نەداوە، بەڵام دەتوانی پێشبینی سیاسەتێک بکەی کە بۆ کوێ دەچێ؟ ئەم سیاسەتە مەعلومە بۆ کوێ دەچوو، سیاسەتی بەعس ئاشکرا بوو کە بۆ ئەوەیە شتێک نەمێنێ بەناوی نەتەوەی کوردەوە، بەلانی کەمەوە لەعێراقدا. ئێمە دەبێت بپرسین ئایا ئەگەر ئەم پڕۆسەیە

بەردەوام بوایە دەگەیشتەقۆناغی قڕکردنی کورد؟ خۆ لەمێژوودا ئێمە قڕکردنی زۆرێک لەنەتەوەکانمان خوێندۆتەوە، زۆر نەتەوە لەسەدەکانی رابردوودا قڕکراون، بەڵام ئەتوانم بڵێم لەسەدەی بیستدا نەمان بینیوەو نەمان بیستووە کەنەتەوەیەک قڕکرابێ و گەیشتبێتە قەڵاچۆکردن. ئەمەش بەهۆی پێشکەوتنی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی و ئەتوانم بڵێم بەهۆی گەشەی تەکنەلۆژیای پەیوەندیش. مەسەلەیەکی تریش هەیە ناوی حەق داریێتییە لەپرسێکی دیاریکراودا. ئێمە هەمیشە دەڵێین کە ئەنفال و هەڵەبجە روویدا کەس لەسەرمان نەهاتە جواب بێگومان بەقەدەر قەبارەی هەردوو تراژیدیا کەس نەهاتە وەڵام، بەڵام دەبێت دان بەوحەقیقەتەشدا بنێین کەئەنفال و هەڵەبجە خۆی خاڵی وەرچەرخانیش بوو کەپێویست بوو ئیتر دونیا بێتە وەڵام یەعنی قەوارەی تراژیدیاکە ئەوەندە گەورەبوو نەدەکرا لەوەزیاتر بێ دەنگی هەبێت بۆیە دەتوانم بڵێم هەڵەبجە زیاتر لەقڕکردنەکانی تری کورد لەکاتی رووداوەکەدا چانسی دەنگدانەوەی هەبوو. ئەنفالیش دوای ئەوە دەنگدانەوەی بەنسیب بوو. ئەمەش نیشانی دەدات کەمیدیا دەوری خۆی دەبینێت لەوەی نەتەوەیەک لەقڕکردن، بەلانی کەمەوە بۆ ماوەیەک، دەربازبکات. من حەزدەکەم ئیشارەت بەوەبدەم کە بەدرێژایی مێژوو ئیمبراتۆریەتە گەورەکان دەیان نەتەوەیان لەناو خۆیاندا قڕکردووە. لاپەڕەکانی مێژوو بۆئێمەی دەگێڕێتەوە چۆن قڕکراون؟ بۆپرسی کوردیش بەدرێژایی مێژوو گرێی ئەوەی هەبووە کە راگەیاندنی دەرەوە بەقەد پێویست موتەجاوب نیە لەگەڵی یان بابڵێین ئاگای لەپرسەکەی نییەو ئەو قڕکردنانەی کورد کەروویداوە هەمیشە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی لێی بێدەنگ بووە و هەڵوێستی لەئاستدا نەنواندووە. ئەمە گرێیەک بوو لەدڵی بزوتنەوەی سیاسیی کوردستاندا لەمێژوودا یەکێک لەوقڕکردنانەی دەنگدانەوەیەکی گەورەی دروست کردووە قڕکردنی ئەرمەنەکان بوو. کتێبێکی مێژووی هەیە کەتەرجەمەکراوە ناوەکەی (فەرمانڕوایی قۆچی زێڕین)ە باسی ئەوە دەکات بەڕێکەوت رۆژنامەنووسێک کەلەوێ بوو قڕکردنەکەی بینیوە و لەسەری نووسیوە. ئەمە نیشانی دەدات کەراگەیاندن چ دەورێک دەبینێ لەنەهێشتنی قڕکردندا. پێش گرتنی کوێت یەکێک لەهۆیەکانی تەنگەژەی عێراق لەگەڵ کۆمەڵگای نێودەوڵەتی هەڵەبجەبوو ئەگەر بیریشت بێت پێش ئەوەی عێراق کوێت بگرێت ئاراستە بەرەو ئەوە رۆیشت کەسزا لەسەر عێراق جێبەجێ بکرێت. یەکێک لە هۆیەکانی سزادانی عێراق مەسەلەی هەڵەبجە بوو. بەڵام ئیتر وابوو کە وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی لەسەر عێراق بێنە جواب و بڵێن لەهەڵەبجە هیچ نەکراوە! ئەمەش خۆی لەخۆیدا نیشانەی ئەوەبوو کەبۆنی هەڵەبجە چووبووە دەرەوەو چەند وڵاتێک ناچاربوون بەرلووتی دنیای پێ بگرن.

*** راستە بەڵام عێراق بەلانی کەمەوە توانیویەتی هەموو وڵاتە عەرەبییەکان رابهێنێت لەسەرئەوەی کە لەهەڵەبجەو ئەنفال شتێک نەکراوە بەڵکو ئیمپریالیزم دەیەوێت وای نیشان بدات.**

– من پێم وانییە عێراق توانیبێتی هەموو وڵاتە عەرەبییەکان قەناعەت پێ بهێنێت. بەڵکـو وڵاتە عەرەبییەکـان خۆیـان هـاو هەڵوێـست بـوون لەسـەر ئەوەی کەلەم پرۆسـەیەدا لەگەڵـی دەبـن. پێشم وایە کەگەلە کـۆمەکییەکەی وڵاتە عەرەبییەکان و هەندێ لەوڵاتە ئیسلامییە نارەسەنەکان لەمەسەلەی هەڵەبجەو ئەنفالدا لەدژی کورد، خـۆی لەخۆیـدا یەعنـی شـتێک هەیە خەریـکە لەدەسـتیان دەردەچـێ و ئەوان گەلە کۆمەکی لێ دەکەن. گەلە کۆمەکی لەشتێک ناکرێت کەمردوو بێت، گەلەکۆمەکی لەشتێک دەکرێ زیندووە و خەریکی پەلەقاژەی دەربازبوونە. ئەم گەلەکۆمەکەی کە لەدژمان کرا پێم وایە نیشانەی وەرگۆڕانە لەدۆخی ئێمە.

ئەگەر ئـێمە بەوردی تەماشای کێرڤـی دبلۆماسـیەتی کوردی لە 89-وە بکەیـن دبلۆماســیەتی کــوردی دوای ئەوە گەشەســەندنی بەخــۆوە بینــی کەکــورد وەکــو قوربانییەک نیشان درا، دبلوماسیەتی کوردی لەجیاتی ئەوەی ئەجندەیەک بەرێ و بڵـێ ئەوەنـدە نەوتمان هەیە، ئەوەنـدە سامانی سروشتیمان هەیە، ئەوەنـدە شارەزایی بازرگانی و هێزمان هەیە، تەرمی عومەری خاوەرو تەرمی ئەنفالی بەدەستەوە بوو دەی برد لەسەرمێزی گفتوگۆی دەوڵەتانی دادەنا. نیشاندانی کورد وەکو قوربانییەک دەتـوانم بڵـێم دەسپێکی دبلۆماسیەتی کوردیش بـوو. ئینجا شتێکی تـریش: دابەش بوونی کورد وای کردووە ئەگەر کوردی پارچەیەکیش لەناوبچێ خەڵکانی تر هەن کوردی تر هەن لەپارچەکانی تر کەلەسەر ئەم پارچەیە بێنە جواب. سەرەڕای ئەم قڕکردنەی هەموو پارچەکانی کوردستانی گرتۆتەوە بەڵام هەمیشە بزوتنەوەی کورد کە لەشـوێنێک لەنـاو دەچێت لەشـوێنێکی تـر سـەرهەڵدەداتەوە. ئەمە ئومێد دەدات بەبەشـە سـەرکوتکراوەکە، مـن لە زۆر تێکۆشـەری کـوردم بیـستووە کەوتویـانە ئەگەر مەسـەلەی ئەنفـال وەزعـی لـێ تێـک دایـن ئاشبـەتاڵ نـاکەین، بەڵکـو دەچیـنە پـاڵ بزوتنەوەیەکی تری بەشەکانی تری کوردستان و درێژەی پێ دەدەین. زیندو راگرتنی بـزوتنەوەی کـوردایەتی لەهەر پـارچەیەکی کوردسـتان واتـا راگرتنـی بـوونی کـورد و سەرلەنوی داواکردنی مافەکان و تێهەڵچوونەوەو تێپەڕاندنی دژوارییەکانی قڕکردن و ئەنفال.

*** بیروڕایەک هەیە کەکورد نەیتوانیوە ئەنفال بکـاتە رەمزی تراژیـدیایەک بەتـایبەتی لەراگەیـاندن و میدیا خۆماڵییەکاندا**

– ئەتوانم بڵێم ئێمە مۆدێلێکی تری نەتەوەی کوردمان لەبەرچاو نییە و هەڵەبجەو ئەنفـالێکی تریـشمان لەبەردەسـتدانییە تـابزانین ئەم مـۆدێلە لەشـوێنێکی تـر چـۆن جێبەجـێ بـووەو ئـێمە لەبـواری واقعیـدا چـۆن مـامەڵە لەگەڵ ئەم پرسـە دەکەیـن؟ نەتەوەی تـرهەن لەمێـژوودا کەتوانیویـانە ئەم قڕکـردنە ئیستـسمار بـکەن و وەکـو سـەرمایەیەکی رەمــزی، وەکــو تراژیــدیایەک ئیــشی لەســەربکەن. بەڵام ئــێمە

لەقسەکردن لەسەر ئەم پرسەش دەبێت ڕەچاوی ئاڵۆزییەکانی وەزعی سیاسی کوردستان بکەین، ڕەچاوی ئەوهەلومەرجە دژوارە ناخۆشەی دەوری کوردی داوە، بکەین. ئاخر خۆ دەزانین قەوارەی روداوەکە چەندگەورەیە؟ گەورەترە لە هۆلۆکۆست گەورەترە لەقڕکردنی ئەرمەنەکان، گەورەترە لەهەموو ئەوقڕکردنانەی لەمێژوودا روویانداوە، بەڵام دەبێت بەقەدەر ئەوەش بزانین کەحەجمی ئەم کارەساتە بۆیە ئەوەندە گەورەبوو چونکە کورد لەهەموو بوارەکاندا لاوازبوو ئێستاش سەرەڕای پێشکەوتنی پرسی کورد ئاسەواری ئەو لاوازییەمان پێوەدیارە. دەمەوێت بڵێم نەتەوەکان هەمیشە دوای کۆتایی هاتنی تراژیدیاکان توانیویانە ئیستسماری بکەن ئێمە فریانەکەوتین ئەوانەی ئەنفال کران بیان گێڕینەوەو نەهێڵین ئەنفال بکرێن. بەڵام ئینسان کەوشیاری خۆپاراستن لەنەخۆشییەک بڵاودەکاتەوە بۆ دەربازکردنی ئەو نەخۆشانە نییە کەتازە تووش هاتوون، بەڵکو بۆ ئاگادارکردنەوەی تەندروستەکانە لەدژی ئەو نەخۆشییە. بەم پێیە ئیستسمار کردنی تراژیدیای ئەنفال زیاتر لەوەی بۆ مردووەکان بێت بۆ زیندووەکانە. بەپشت بەستن بەوقسەیەی کەوتم دوای تراژیدیاکان نەتەوەکان دەتوانن ئیستفادە لەتراژیدیاکان بکەن ئەوا ئێمە دوای راپەڕین کەوتینە کەڵکەڵەی ئیشکردن لەسەر ئەنفال. بەمانایەکی تر ئێمە دوای پشوودانێک و دوای پێکهاتنی نیمچە دەسەڵاتێکی کوردی خەریکین ئەم تراژیدیایانە ئیستسمار دەکەین بۆ دەسەڵاتی کوردی و قەوارەیەکی کوردستانی ئەمە بۆ نەتەوەکانی تریش هەروایە. هیچ نەتەوەیەک نەی توانیوە پرۆسەی لەناوبردنی خۆی بکات بەقەزیەیەک کەهەموو دنیا قسەی لەسەربکات مەگەر پاش ئەوەی کەتوانیبێتی دەسەڵاتی سیاسیی بۆخۆی پێکبهێنێت. جولەکەکان لەجەنگی جیهانی دووەمدا قڕکراون، بەڵام ئێمە نازانین ئەگەر جوولەکەکان لەپاش جەنگی جیهانی دووەم دەوڵەتیان نەبوایە چۆن ئیستسماری ئەم حاڵەتەیان دەکرد؟ کێ مەرحەبای دەکردن. سەرەڕای ئەوەی میللەتی جولەکە لەدنیادا دەستی دەڕوات و توانای سیاسیی و ئابووری و فەرهەنگی زۆری هەیە بەڵام ئەگەر دەوڵەتی ئیسرائیل نەبووایە کێ مەرحەبای تراژیدیاکانی جولەکەی دەکرد؟ من لەم بوارەدا قسەیەکی سیاسەتمەدارێکی جولەکەم لەبیرە کەدەڵێ باسی تراژیدیای جولەکەم بۆکرد گوێی لێ نەگرتم، کە باسی بەرژەوەندی وڵاتەکەیم کرد بەوردی بەری خۆی دایە من!

ژاپۆن نەیدەتوانی هێرۆشیماو نەکازاکی لەزاکیرەی میللەتی ژاپۆنیدا بچەسپێنێ ئەگەر دەوڵەت نەبوایە. ئەم دەوڵەتە ئەگەر ساڵنە بەرنامەی رادیۆو دەزگاکانی ئیعلام و هەموو وەزارەت و دامەزراوەکانی خۆی نەخستایەتە خزمەتی ئەوەی یادی هێرۆشیماو نەکازاکی زیندووە رابگرێ، پاش ماوەیەک لەبیر دەچۆوە. ئەوە دەوڵەتە ساڵنە پاس بۆخەڵک دەگرێ و دەیانباتە سەر شوێنی رووداوەکە ئەوە دەوڵەتە کەلەرۆژنامەکانی خۆی باسی تراژیدیاکە دەکات و خەڵکی هاندەدات کەلەیادەوەری خۆیاندا هێرۆشیماو نەکازاکی بەزیندوویی رابگرن. لێرەدا دەوڵەت عەقڵی بیرکەرەوەی

کۆمەڵگـایە. دەوڵەت دەتـوانێ خەڵـک بگەیەنێـتە ئەو قەنـاعەتەی ئەگەر خەڵکـی گەرمیـانیش نەبێ ئەنفال بەهی خـۆی بزانـێ. ئەوەی کەگـوتم پاڵپشتە بـۆ قەزیەی خۆمـان. دەوڵەت بەتەکنیکـی سیاسـیی هەمەجـۆر دەرفەت دەدات بەخەڵـک کە وردەوردە تراژیـدیاکان بەهی خۆیـان بـزانن.واتـا بـوونی دەوڵەت و پێکهاتنی دەوڵەت یەکەم هەنگاوە بۆ چەسپاندنی نەتەوە وبۆچەسپاندنی سیاسییانەی تراژیدیاکانی.

*** حکـومەت ئێـستا ئیعلامـی لەبەردەسـتدانییە کـۆمەڵێ ئیعلامـی حزب ئێـستا کـار بـۆئەوە نەکـراوە کەلەنـاوخەڵکی خۆمانـدا وەک تراژیـدیایەک ئەمـانە چـۆن سـەیردەکەیت ئەوانەی تۆباسـی دەکەیـت لەم هەلومەرجە دەکرێت؟**

- لەگەڵ قەومـانی راپەڕیـن و پـێش ئەوەی کـۆڕەوەکە رووبـدات بەدەیان کاسـێتی هەڵەبجە بڵاودەبوونەوە خەڵک هەبوو گریا، خەڵـک هەبـوو تازە دەیزانی نەتەوەکەی وچی لێ بەسەر هاتووە خەڵک هەبوو تازە دەیزانی نەتەوەکەی ئەنفال کراوە. بێگومان کاسـێتی هەڵەبـجە هەیە بـۆیە خەڵـک تەماشـای دەکـرد لەکاتێکـدا کاسـێت، یـان کاسێتەکانی ئەنفال،دەست ناکەون. خەڵک تازە دەزانێ ئەنفال هەیە. ئەمەش تەبیعیە لەوڵاتـی تۆتالیتـاری عیـراق و لەنـاو کۆمەڵگایەکـدا کەلە رەوشـی دروسـت بوونـدایە (کوردەورای). هەڵبەتە لەماوەی ئەم 10 ساڵەدا مەسەلەی ئەنفال باش چۆتە پێشەوە سـەرەتا زەحـمەت بـوو بەڵام مـاوەیەکی تـر وای لـێ دێ هەرلەخـۆتەوە نـازانی ئەم پ.رسـە چـۆن بـۆتە پرسێکی نەتەوەیـی گەورە. مـن زانکـۆکـان بەنمـوونە دەهێنمەوە. زانکۆ هاوسۆزە لەگەڵ ئەم پرسە نەتەوەییەدا.

رەنگە سەیریش بێت بڵێم پرسی نەتەوەکان دوای دروسـت بـوونی قەوارەی نەتەوەیی دەگەشێنەوە. ئەمڕۆ لە زانکۆکانی کوردستاندا گیانی نەتەوەیی و گیـانی تێگەیشتن لەئەنفال و گیانی تێگەیشتن لەقڕکردنی کورد لەهەمـوو سـەردەمێک بەرزتـرە. لەسـەردەمی خەبـات و تێکۆشـانی شـاخدا خەڵکـانێکی نـوخبە ئەم ئەرکانەیـان جێبەجـێ دەکـرد بەڵام ئێـستا پرسـە نەتەوایەتییەکانمـان خەریکـن دەبنە پرسی کۆمەڵی (جەمـاعی) دامەزراوەکـانی تـریش بەشێکن لەوپرۆسـەیە و کاریشی لەسەردەکەن. ساڵ بەساڵ مامەڵە کردن لەگەڵ پرسی ئەنفال وشیارانە ترو لەبارترو پێگەیشتووترە، بەڵام ئەمە دوو تەگەرەی لەپێشە یەکێکیان ئەوەیە کە دامەزراوی میدیا لەکوردستان خۆی گرفتی تەکنیکی و گرفتی توانـای هەیە. توانـاکەی ئەمەنـدەیە: توانـای بەڕێـوەبردن، توانـای هەڵمەتـی ئیعلامـی و دروسـتکردنی رای گـشتی لەپرسـەکان. ئەمـانە گـرفتە گەلـێکن لەبونیـادی دامەزراوە ئیعلامییەکاندا و پەیوەنـدی بەهەڵوێستی پێشوەختەوە نیـیە لەبـارەی ئەنفالەوە. گوایە بڕیاریان دابێ ئەنفال نەکەنە پرسێکی گەورەیان ئەنفال نەکەنە سەرمایە بۆکورد، بەڵکو پێم وایە مەسـەلە گرفتی بونیـادی ئەو موئەسەساتانەیە کە توانایـان نیـیە وەکـو پێویـست شـان بـدەنە بەرئەو ئەرکە وەکـو پێویـست لەبەرئەوە هەرتەکانی بۆئەدەن ئەوتەکانەش بۆخۆی، وەک رەئی خۆم،،گوزارشتە

لەدڵسۆزی، گوزارشتە لەوەی کەئارەزویان لێیە شتێک بکەن، بەڵام توناو دەسەڵاتەکە بەقەد قەوارەی کارەساتەکە و بەقەد ئەو ئارەزووە نییە.

لەراستیدا هەمیشە ئیعلامی دەسەڵات ئەم پرسە نەتەوەییانە ئەخاتە روو دواجار بۆئیعلامە ئەهلییەکانی بەجێ دەهێڵێت. ئیعلامی ئەهلی یان دامودەزگاکانی مەدەنی، بەتایبەتی دامودەزگا رۆشنبیرییەکان، ئەوان زیاتر لەدەسەڵاتی سیاسیی و ئیعلامەکەی دەتوانن کار لەسەر ئەوەبکەن تراژیدیایەکی نەتەوەیی بەزیندوویی رابگرن و بیکەنە سەرمایەیەکی رەمزی لەپرسە سیاسییەکاندا. بۆ؟ چونکە دەسەڵاتی سیاسیی دواجار مەحکومە بە پەیوەندی سیاسیی لەگەڵ دەوروبەردا. من نموونەیەکت بۆ دێنمەوە: کۆریای باشوور لەبواری گەشەسەندنی ئابووری و لەبواری رێکخستنەوەی پەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ ژاپۆندا پێویستی بەوە بوو کە لەگەڵ تۆکیۆ دۆستایەتی باشتر بکات، لەکاتێکدا ژاپۆن لەباری مێژووییەوە زوڵمی لەکۆرییەکان کردووە. حکومەتی کۆریای باشوور هەنگاوی نا بۆئەو پەیوەندییە. میللەتی کۆریا داوای کرد بەرەسمی داوای لێبوردن لەگەڵی کۆریا بکرێت ژاپۆنییەکانیش داوای لێبوردنیان کرد. پاش چەندین ساڵ ئێمە بیستمانەوە پاپاهات داوای لێ بوردنی لەموسڵمانەکان کرد. پاش چەندین ساڵ بیستمان کەسەرۆکی ئەمریکا داوای لێ بوردنی لەگەڵی ئێران کرد، مەسەلەکە لێرەدا نیشانی دەدات کەدەوڵەتی سیاسیی دواجار مەحکومە بە پەیوەندی سیاسیی. لەکاتێکدا میللەت و دامەزراوەکان دەبێ تراژیدیاکان بەزیندوویی رابگرن.

*** حکومەتی بەعس پێش بەعسیش حکومەتەکانی بەردەوام لەهەوڵی تەعریب کردنی کەرکوک و ئەو ناوچانە و دەوروبەری کەرکوکن وەئەنفالیش بەگوێرەی هەموو ئەو دیراسانەی من بینیومن بەتایبەتی باسی ئەوەدەکات کەزۆرترین خەڵک لەناوچەی گەرمیان ئەنفال کران لەناوچەکانی نزیک کەرکوک تەنها لەو شوێنە حکومەتی عێراقی رێگەی بەدەربازبوونی خەڵک نەدا لەشوێ،ەکانی تر رێگەیەکی هێشتەوە کەبچێت بۆ ئێران یان تورکیا بەڵام لە ئەنفال 4-دا هەموو دەرگاکانی داخست وەخەڵکەکەی راپێچ کرد ئایا پرۆسەی ئەنفال 4 خۆی لەخۆیدا چ رەبتێکی بەتەعریبەوە هەیە و چۆن دەکرێت بەوشێوەیە سەیری بکەین؟**

- بێگومان داگیرکەران جیاوازی ناکەن لەنێوان ئەندامانی نەتەوەی کورد یان ئەو نەتەوەیەی داگیری دەکەن. لەراستیدا ژنانی گەرمیان جوانترنین لەژنانی سلێمانی و بادینان، گەنجی گەرمیان و کەرکوکیش قۆزترنین لەگەنجانی تری کوردەواری. بەڵکو ئەمە پەیوەندی بەشوێنی کەرکوک، شوێنی گەرمیانەوە هەیە لە پرۆسەی بەعەرەبکردندا. بەعس لەستراتیژی تەعریبکردندا قۆناغ بەندی هەیە بۆیە گرنگە لە وەڵام دانەوەشدا ئێمە قۆناغ بەندی بکەین. لەپرۆسەی بەعەرەبکردندا، کوردستانی خۆمان کە چۆتە پاڵ حکومەتی عێراق خۆی لەخۆیدا تەعریب کراوە، چونکە عێراق بەدەوڵەتێکی عەرەبی ناسراوە. ئەم پرسە درێژەی کێشاوە تاوەکو بەعس هاتۆتە

سەرحوکم. لەبەرنامەی بەعسدا عێراق بەبەشێک لەنیشتمانی عەرەبی دانراوە. ئەمە خۆی لەخۆیدا تەعریبێکی رەسمیە، مابووە سەر وردەکارییەکانی جێبەجێ کردنی. ئەو تەعریبە لەبواری جێبەجێکردندا لەخوارەوە بۆسەرەوە بووە لەخوارەوە بە تەهجیرکردن و لەسەریشەوە بەتەهجیر و تەعریب و (دواجار ئەنفال).

***کاک ستران، لەهێرشەکاندا کورد لەپراکتیزەکردنی هێرشەکاندا بەشێوەیەکی زۆر باسکی وەک چەکدارەکان یان جاشەکان وەهەندێک لەپێشمەرگەکانی کەدابەزین پێش ئەنفالەکان بوون بەدەلیل بۆهێزەکانی حکومەت کەشوێنەکان داگیرکرانەوە ئەوبەشداری بوونەی کورد لەوکاتەدا لەوساتەدا دەچێتە زمنی ئەو بەشدارییە تەقلیدیانەی کورد کە زۆرجار کورد چووەتە پاڵ داگیرکەرەکەیەوە بۆتوانەوەی شۆڕشێکی کورد یاخود ئەم جارە شێوازێکی جیاوازی هەبوو شێوازێکی ئینتیحاری یان کەتۆدەزانی بەعس ئەوەندە دەسەڵاتی هەیە ئەوەندە توانای هەیە چ وەک شۆڕشگێر تادوێنێ شۆڕشگێربوو چ وەک ئەوەی لەژێر دەسەڵاتی خۆی تەسلیم بووە بەشێوەیەکی زۆر رەها بەشداری کردووە لەسەرەتادا تۆ باسی ئەوەت کرد کەئێمە بێدەنگ بووین بەلای کەمەوە ئایا ئەمە ناچێتە قاڵبی عەمەلییەیەکی ئینحاری حەماسیەوە ئایا ئیتر باوەڕمان بەبوونی خۆمان بەژیانی خۆمان مابوو.**

- مەسەلەی رۆڵی جاشایەتی لەئەنفالدا دەبێت ئێمە وەکو خۆی تەحدیدی بکەین. ئەوەی کەپێویستە جاشایەتی مەحکوم بکرێت مەبەستمان لێی ئەوەنییە تازەبەتازە جاشێک بگرین لەناوی بەرین. ئەوە بەوە چارەسەرناکرێت. پێش ئەوەی خائینێک لەناوبەری دەبێت ماکی خیانەت و ئەو هۆکارانە چارەسەر بکەی کەئەمە دروست دەکات لەناو نەتەوەکاندا. من پێم وایە لەچوارچێوەی توێژینەوە لەئەنفال دوومەوزوع هەڵوێستەو گفتوگۆ زۆر هەڵدەگرن: یەکەمیان هەڵوێستی کۆمەڵایەتی کەباسم کرد و دووەمیان مەسەلەی جاشایەتییە لەپرسی ئەنفالدا. لەشوێنێکدا نامەی ئەو جەنگاوەرەم خوێندۆتەوە کەدەڵێ (ببورە کە بەشداری ئەوجەنگەم کردووە، من نامەوێ ئەمەبکەم) ئەم نامەیە باشترین گوزارشتە لەقەوارەی ئەو تراژیدیای کورد چەشتویەتی، لەهەمان کاتدا باشترین گوزارشتە لەسەر ئەوەی چۆن ئینسانەکان وایان لێ دێ تەنها خەریکی دەربازکردنی خۆیان بن و دوور لەکێشەی خەڵکی تر چارەسەری کێشەکانی خۆیان بکەن.کۆڕەوەکە روویدا هەموو خەڵک لەوەدابوو ماڵەکەی خۆی دەربازبکات.تەنها خەڵکی نوخبەن لەخەمی ئەوەدان هەموو میللەتەکە رزگاربکەن، تەنها تێکۆشەری بواری سیاسەت و پێشمەرگەن کەلەخەمی دەربازکردنی میللەتەکەدان. گەورەترین تراژیدیا ئەوەیە کە لەکاتی تەنگەژەکاندا تەنها خەمی دەربازکردنی خۆمانمان بێت چونکە ئەمە نیشانەی ئەوەیە لەوساتە وەختەدا ئیتر هیوامان بەپێکەوە ژیان و بەپەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی خۆمان نەماوە. لایەنێکی ئەم مەسەلەی خود پەرستییەی تێدایە بەدیوێکی تردا مەسەلەی جاشایەتییە. بێگومان حاڵەتی ئەوکەسەی کەدەیەوێت ماڵەکەی دەرباز بکات جیاوازە لەحاڵەتی جاشایەتی، بەڵام لەم حاڵەتەش جاشایەتی بەدیوێک لەدیوەکان دەتوانین وای بخوێنینەوە کە دەرکەوتی بێ ئومێدبوونی جاشە لە بەردەوام بوونی ئەو پێکەوە

ژیانەی کەجاران لەگەڵ کۆمەڵدا هەی بووە. ئەو کابرایەی جاشایەتی دەکات و دەچێتە سەرگوندەکەی خۆی بۆ ئەنفالکردنی، ئەوە بێ ئومێد بووە لەوەی جارێکی تر ئەو ترادسیۆنە کۆمەڵایەتییەی خۆی لەگوندەکە ببینێتەوە و جارێکی تر ئەو وەزعە ببینێتەوە کە سەردانی خزمەکەی خۆی بکات لەگوندەکە. ئیتر ئەو جاشە بڕیاری داوە ئەو شێوازەی ژیانی خۆی لەناو بەرێت لەبەرئەوە بیرکردنەوەی بەم شێوەیە: نەتەوە لەناودەچێت، ئەوخەڵکە لەناودەچن، ئیتر بۆ مانگاکەی نەبەم؟ هەرئەبرێ بۆچی من نەیبەم؟ ئەم ژنە هەرئەنفال دەکرێت بۆمن زێڕەکەی نەبەم؟ حاڵەتەکە وای لێ دێت. دێتە سەر دەربازکردنی گیانی خۆی بەتەنها. ئێمە حیکایەتی ئەوەمان بیستووە لەکۆڕەوەکەدا چەند کەس مناڵەکەی خۆی بەجێ هێشتووە بۆئەوەی خۆی دەرباز بێت. لەعەملیاتی ئەنفالیشدا هەمان شت روویدا.

چۆن؟ بۆ نموونە بەڵێن بەزۆر کەس درابوو کەدەرباز بکرێت. جاشەکان و سەرۆک جاشەکان بەتایبەت وەعدیان بەهەندێ خەڵک دابوو کەوەرن تەسلیم بن ئەوان ژیانیان دەپارێزن. واتە پرسەکە پرسی مانەوە نەبوو لەشوێنی نیشتەجێی خۆی کەلادێکەی خۆیەتی، پرسی ئەوەنەبوو کەمن ئەسڵەن لەسەرچی دەردەکرێم و دەگیرێم؟ بەڵکو پرسی ئەوە بوو کەمن چۆن رێگا بدۆزمەوە بۆ خۆدەربازکردن؟ لەمەدا جاش بەرپرسیارە کەئەوان خەڵکیان فریودا وتیان وەرن تەسلیم بن هیچتان لێ ناکەن. واتە ئەوان رۆڵێکی فریودەرانەیان بینی، نەیان هێشت خەڵک رێی چارەسەر بۆ خۆی بدۆزێتەوە بەس من پێم خۆشە شتێک بڵێم پرسی جاشایەتی بۆئێمە پرسێکی گرنگە لەناوەوەی وڵات بۆ بیناکردنەوەی خۆمان، بۆپێداچوونەوەی زاتی کوردی کەڵکی لێ وەربگرین. نابێت ئێمە ئەوپرسی جاشایەتییە واگەورەبکەین لەئاستی نێودەوڵەتیدا کەبڵێین کورد خۆی ئەنفالی کردووە.تەنها لەبەرئەوەی جاشەکان کوردن. تۆ دەبێت لەنێو دەوڵەتیکردنی تراژیدیاکانی خۆتدا تەئکید لەسەر دوژمنەکەت بکەیتەوە بۆئەوەی خەڵک نەڵێت ئەم فەوزایە چییە؟ یەعنی مەسەلەکە وای لێ بێت کۆمەڵێک کورد چوون کۆمەڵێک کوردی تریان گرت و کۆمەڵێک کوردی تر هاوکاری کۆمەڵێکی تریان کرد. ئەم حیکایەتە رای گشتی دونیا ناتوانێ لێی تێبگات. لەبەرئەوە تۆلەئاستی نێودەوڵەتیدا تەئکید لەوانە بکەیتەوە کەبڕیاردەری پرۆسەی ئەنفالەکەن، واتە حکومەتی عێراق، لەناو خۆشدا هەقە لێپێچینەوەی زاتی خۆت بکەی، ئایا منی هاووڵاتی پاڵێوراو بووم کە رۆژێ لەرۆژان ببم بەجاش یان نەخێر؟ دەبێ ئەم پێداچوونەوەیە بکەین بۆئەوەی بینای شەخسیەتی کوردی بکەینەوە. بەڵام لە ئاستی نێودەوڵەتیدا پێویستە ئەم پرسی ئەنفالە وەک کارێکی دوژمنی بێگانە کە بەرامبەر ئێمەی کردووە، نیشان بدەین

خۆت دەزانی هێرۆشیما و ناکازاکی لەسەرچی رویدا؟ لەسەر ئەوە روویاندا کەئیمبراتۆری ژاپۆن لەبەرەی وڵاتانی محوەردا بوو، واتە بەرەی تاوانکاری جەنگەکە. هەموو کۆمەڵی نێودەوڵەتی لەکاتی جەنگەکە دەیان وت بەرەی ئازادیخوازان

(هاوپەیمانەکان) و بەرەی شەڕمان هەیە (محوەر)، کەچی لەپرسی هێرۆشیماو ناکازاکی دا میللەتی ژاپۆن کەباسی ئەم تاوانە دەکەن باسی هەڵوێستی شەرخوازانەی ئیمبراتۆریەتی ژاپۆنی ناکەن کەحوکمی ئێستا درێژ بۆوەی ئەو ئیمبراتۆریەتەیە. نەمان بیستووە تائێستا کە میللەتی ژاپۆنی محاسەبەی ئیمبراتۆرەکان و سیاسەتمەدارەکانی خۆی بکات لەسەر هیرۆشیماو ناکازاکی. من گومانم لەوەنییە میللەتێکی وشیاری وەکو ژاپۆن کەتوانیویەتی دوای جەنگی جیهانی دووەم خۆی بینا بکاتەوە بێگومان سیاسییەکانی خۆشی محاسبەکردووە لەسەر ئەوهەلومەرجە سیاسییەی کەوای کرد ئەوان بچنەبەرەی شەڕەوە و وای کرد تۆڵەسەندنەوەیەکی ئەمریکی بەوشێوەیە روویدا، کەڕوویدا بەڵام ئێمە هەمیشە لەپرسی هێرۆشیماو ناکازاکی چاومان لەیەک دوژمنە کەئەم کارەی ئەنجام داوە کەئەویش (ئەمریکییەکانن). لە تازەترین رووداوی قڕکردندا، یازدەی سیپتەمبەر، کەس باسی وردەکاری ئەوەناکات چۆن ئەم تیرۆریستانە هاتنە ناو فڕۆکەخانەکانەوە؟ ئایا رەشوەیان داوە یان چیان کردووە؟ ئێمە تەنها چاومان لەو دوژمنانەیە کە رۆژهەلاتین، ئیسلامیین و هاتوون رووداوی 11-ی ئەیلولیان قەوماندووە. نەتەوە وشیارەکان ئاوها لەگەڵ پرسە نەتەوەییەکانی خۆیاندا مامەڵە دەکەن. بەلام دیسانەوە ئەوەگرنگە لەئاستی مەسەلەی جاشایەتی دا هەڵوەستە بکەین. ئەنفال ئەو پەرەسەندنەیە کە پرسی جاشایەتی لەکوردستان پێی گەیشت وەئەوکەسانەی کەجاش بوون و جاشایەتیان کردووە ئەتوانم بڵێم ئەوانیش کوڕی رەوشی داهێزراوی کۆمەڵگای کوردەواری بوون، چونکە ئەوان لەبازاڕەکان دەسوڕانەوەو دەموچاویان بۆخەڵک غەریب نەبوو. رەنگە لەباری سیاسییەوە خەڵک رقی لێیان دەبۆوە. بەلام لەباری خزمایەتی و کەسایەتییەوە هەمیشە خەڵک مامەڵەی لەگەڵ کردوون، مەرحەبای کردوون، ئیدی بەم شێوەیە واتا ئێمە لەباری کۆمەلایەتییەوە جاشمان رەت نەکردۆتەوە بەڵکو لەباری سیاسییەوە رقمان لێیان دەبۆوە ئەوەی کەگرنگە گفتوگۆی لەسەربکرێ ئەوەیە بۆچی کۆمەڵی کوردەواری بەو قەبارە جاش بەرهەم دەهێنێت؟ئەم شتەیە کە پێویستە لێکۆڵینەوەی لەسەربکرێت پێش هەر تۆڵەسەندنەوەیکی شەخسی چونکە دواجار بزوتنەوەی سیاسیی موحتەرەم ئەو بزوتنەوەیە نییە کە بەقینی شەخسی، مامەڵە لەگەڵ ئینسانەکان دەکات، بەڵکو ئەو بزوتنەوەیەیە کەلێکۆڵینەوە لەئاستی دیاردەکان دەکات و ئەوشتانەی دەبێتە مایەی دەرکەوتنی دیاردەیەکی لەم بابەتە چارەسەر دەکات. کە دزییەک روودەدات دادگا تاوانبار دەکاتە زیندانەوە و کێشەکە کۆتایی پێ دێت، بەلام ئەرکی دەوڵەت و ئەرکی دەزگاکانی لێکۆڵینەوەی کۆمەلایەتی و سیاسیی ئەوەیە لەوهەلومەرجانە بکۆڵنەوە کەبوونەتە مایەی دروستکردنی ئاوەها دزێک.

*** یەکەمین پرسیارمان ئەوەبوو چ پرسیارێک دەکەیت دواهەمین پرسیاریشمان چ شتێک هەیە بیڵێیت؟**

- من دەمەویت شتێک بڵێم، هەمیشە لەناو تراژیدیاکان، لەناو گریاندا ساتێکی پێکەنین هەیە، ساتێکی گەشبینی هەیە. گەلێک جار ئینسان دەپرسێ بۆ حەزئەکات گوێی لە گۆرانییەکی غەمبار بێت لەکاتێکدا شتێکی خەماوی رووی نەداوە. منالێک کەلەدایک دەبێت دەگری، کەچی هەموو ئەندامانی ئەو خێزانەی کەمناڵەکەی دێتە دنیاوە پێ دەکەنن. یەکێک کەدەمرێ لەساتی مردندا رەنگە زەردەخەنەی لەسەر لێوبێت چونکە بەلانی کەمەوە ئەگەر بەمەفهومە دینیەکەش بێت رۆژی یەکەمی مردنی محاسەبە ناکرێ، کەچی هەرچی ئەندامانی خێزانەکەیەتی ساتەکانی حوزن دایان دەگرێت. من هەمیشە دەڵێم لەناو تراژیدیاکاندا تۆوی گەشبینییەک هەیە. رەنگە بۆ نەتەوە پرسی قڕکردن چەند ئازاری هەبێت ئەوەندە خۆشی لەحزەی زیندوو بوونەوەیەکی تریش بێت. وەک بڵێی ئەنفال، وەک بڵێی پرسی قڕکردنی کورد هەلومەرجێکی تازە بووبێ بۆ لەدایک بوونەوەی نەتەوەی کورد. من نازانم لەباری مەعنەوەیەوە لێکی بدەمەوە، بەڵام لەباری سیاسییەوە تەماشای بکەی پرسی ئەنفال کەروویدا وەک هەلومەرجێکی وەها هاتە پێشەوە بۆ کورد کەسەرلەنوێ زیندوو بێتەوە. نەتەوەی کورد بەسەر ئەو ئازارانەی کەروویاندا وازاڵ بێت. دەشبێ هەرزاڵ بێت گەرنا ئیمکانی نییە بژی. هەندێ جار بێعاری باشە. پێم وایە نەتەوەی کوردیش بەمانایەک لەماناکان (بێعارە). ئەم بێعارییە چۆن تەوزیف بکرێت لەحاڵەتی بێباکیەوە بیکەین بەحاڵەتی سووربوون و پێداگرتن. خۆی پرۆسەی ئەنفال یەکێکە لەوشتانەی ئەتوانین بیکەینە دەسمایەیەک کەنەتەوەی کوردی پێ بەزیندوویی رابگرین و بیگەیەنینە مەنزڵگایەک وەک نەتەوە مافەکانی خۆی دابین بکات. واتا ئەنفال بکەین بەدەست مایە بۆ نەتەوەی کورد. بێگومان لەباری نەتەوەییەوە نەک کوردی سلێمانی یان هەولێر بەڵکو رەنگە کوردی تورکیا، کوردی کرماشانیش بتوانن ئیستفادە لەو دەستمایەیە وەربگرن و بڵێن ئێمە وامان لێ کراوە. ئەوانیش مافی خۆیانە کەڵک لەتراژیدیایەک بکەن کە لەنەتەوەی خۆیان قەوماوە، بەڵام لەوە نزیک تر کەسانێک هەن راستەوخۆ ئەم تراژیدیایە نەک تەنها لەباری نەتەوەیەوە بەڵکو لەباری خێزانییشەوە، لەبواری گوزەرانی و ژیانیشەوە زیانی پێ گەیاندوون و لێیان قەوماوە. من چاوەڕێم و ئومێدیشم وایە کەکاتی چنینەوەی دەسکەوتەکانی ئەنفال هات یەکەمین کەسانێک حەقیان بدرێتێ ئەوان بن. ئەخلاقی نەتەوەیی وادەخوازێ کەئەوان لەپێش هەموو کەسێکەوە، وەک کەسوکاری ئەنفالکراو، هاوکاری بکرێن ئەوان بێ گومان هەرچییەکیان بۆبکرێ ئازیزانیان بۆ ناگەڕێتەوە، بەڵام بەتێپەڕبوونی زەمەن ئەو ئازیزانە وەک ئازیزی شەخصی ئەوان نامێننەوە و دەبن بەئازیزانی نەتەوە خۆی. بۆیە لەپێش هەموو شتێک گرنگتر ئەوەیە کە ئەوان تەئهیل بکرێنەوە بۆ ژیان داخڵی پرۆسەی ژیان بکرێنەوە. لەوپەراوێزەوە بخرێنەوە ناو ناوەندی ژیانی کوردەواری کەئێستا تیایدا دەژین. ئەورۆژەی کەسەرۆکی حکومەت چووە ئۆردوگای (شۆڕش) قسەی لەسەر ئەوەکرد کەحکومەتی

کوردی یەکەم حکومەتە قەرەبووی تاوانی قوربانییەکانی دەکاتەوە تەنانەت پێش وەرگرتنەوەی قەرەبوو لەدوژمنی تاوانکار. ئەم قەرەبووکردنەوەیە بۆئەوەنییە کەئەرکەکانمان لەباری نەتەوەییەوە فەرامۆش بکەین بەڵکو بۆئەوەیە کەژیانی خەڵکەکەی خۆمان لەسەرئەوە پەک نەخەین داخۆ کەی رژێم قەرەبوومان دەکاتەوە؟ من گوێم لەژنان بوو کەدەیان وت مەعاشمان ناوێت، کەسوکاری خۆمان دەوێتەوە، بێگومان ئەوژنەی ئەوقسەیەی کرد لەوانەیە دەساڵی تر بمرێ، بەڵام ئەوەی کەپێویستە نەمرێ ئەم قسەیەیە کە کەسوکاری خۆمان دەوێتەوە. بێگومان ناماندەنەوە، بەڵام ئەوەی کەداوای کەسوکارەکانی خۆمان بکەینەوە وادەکات کەس نەتوانێت جارێکی تر کەسوکاری تری ئێمە بەرێت. ئەم پێداگیرییە وادەکات جارێکی تر نەتوانن زەفەرمان پێ بەرن.

***رۆژنامەوان مەجید ساڵح ئەو دیدارەی سازکردووە.**